

VIA ARCHAEOLOGICA

Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4 w Małopolsce

**STANISŁAWICE, STAN. 9 i 10,
POW. BOCHEŃSKI**

**Osady z okresu wpływów rzymskich
i czasów nowożytnych**

KRAKOWSKI ZESPÓŁ DO BADAŃ AUTOSTRAD

Institut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego
Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Oddział w Krakowie
Muzeum Archeologiczne w Krakowie

VIA ARCHAEOLOGICA

Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4
w Małopolsce

STANISŁAWICE STAN. 9 i 10, POW. BOCHEŃSKI

Osady z okresu wpływów rzymskich

i czasów nowożytnych

Krakowski Zespół do Badań Autostrad

Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego
Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Oddział w Krakowie
Muzeum Archeologiczne w Krakowie

Redaktorzy serii

Jan Chochorowski
Janusz Kruk
Jacek Rydzewski

Redaktor techniczny serii
Joanna Kulczyńska-Kruk

Prace wykopaliskowe wykonywane były w ramach ogólnopolskiego programu ratowniczych badań archeologicznych na trasach budowy autostrad, finansowanego przez Generalną Dyrekcję Dróg Krajowych i Autostrad. Opiekę merytoryczną sprawował Krajowy Ośrodek Badań i Zabytków w Warszawie (obecnie Narodowy Instytut Dziedzictwa)

VIA ARCHAEOLOGICA

Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4
w Małopolsce

STANISŁAWICE, STAN. 9 i 10, POW. BOCHEŃSKI **Osady z okresu wpływów rzymskich** **i czasów nowożytnych**

red. Justyna Rodak

Krakowski Zespół do Badań Autostrad
Kraków 2018

Copyright © by Krakowski Zespół do Badań Autostrad

Pracę do druku recenzowali
dr hab. Judyta Rodzińska-Nowak
prof. dr hab. Jacek Poleski

Redakcja serii
Jan Chochorowski
Janusz Kruk
Jacek Rydzewski

Redakcja techniczna
Anna Tynieć

Projekt okładki i stron tytułowych
Joanna Kulczyńska-Kruk

Zdjęcia na okładce
Tomasz Rodak

Rysunki zabytków
Agnieszka Dziedzic, Agnieszka Kluzik, Michał Podsiadło; część nowożytna: Kamila Peschel, Wojciech Tabaszewski

Plany stanowiska
Anna Piwowarczyk

Rysunki obiektów
Agnieszka Kluzik, Anna Piwowarczyk

Opracowanie cyfrowe rycin
Małgorzata Byrska-Fudali

Planigrafia
Michał Wierzba

Opracowanie komputerowe materiału ilustracyjnego (tablice)
Urszula Byrska, Joanna Religa-Sobczyk, część nowożytna: Kamila Peschel

Zdjęcia terenowe
Tomasz Rodak

Zdjęcia zabytków
Janusz Bober, Robert Staboński, Agnieszka Susuł

Tłumaczenie na język angielski
Violetta Marzec

Dystrybucja i adres redakcji
Krakowski Zespół do Badań Autostrad; ul. Senacka 3, 31-002 Kraków

Publikację dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

**Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego**

ISBN: 978-83-953138-0-6

Skład komputerowy, druk i oprawa
Wydawnictwo-Drukarnia Ekodruk s.c., ul. Wielicka 250, 30-663 Kraków

Nakład: 350 egz.

Spis treści

Justyna Rodak, Wojciech Tabaszewski

1. STANISŁAWICE stan. 9 i 10, gm. Bochnia. Zagadnienia wstępne	7
1. Wstęp	7
1.1. Położenie i geomorfologia stanowiska	7
1.2. Rys historyczny	8
1.3. Historia badań	8
1.4. Metodyka badań	9
1.5. Układ opracowania	9
Stanisławice sites 9, 10. Preliminary issues	11

Justyna Rodak

2. Początki osady na stan. 9 w Stanisławicach, gm. Bochnia – ślady osadnictwa z okresu lateńskiego i starszego odcinka okresu wczesnorzymskiego	13
2.1. Epizod jastorfski	13
2.2. Celtyckie korzenie osady	14
2.3. Osada grupy tynieckiej	15
2.4. Podsumowanie	18
Beginnings of settlement – traces of settlement from La Tène and the older phase of the early-Roman periods	20

Justyna Rodak

3. Osada z młodszego odcinka wczesnego okresu wpływów rzymskich i początków młodszego okresu rzymskiego na stan. 9 i 10 w Stanisławicach, gm. Bochnia	22
3.1. Wprowadzenie	22
3.2. Obiekty nieruchome	22
3.2.1. <i>Budynki zagłębione</i>	22
3.2.2. <i>Jamy posłupowe i naziemne konstrukcje słupowe</i>	37
3.2.3. <i>Studnie</i>	42
3.2.4. <i>Jamy</i>	48
3.2.5. <i>Paleniska</i>	50
3.2.6. <i>Płoty</i>	53
Tablice 1-102	na płycie
3.3. Zabytki ruchome	54
3.3.1. <i>Ceramika</i>	54
3.3.2. <i>Przędziki i ciężarki tkackie</i>	70
3.3.3. <i>Zabytki metalowe (Ryszard Naglik, Justyna Rodak)</i>	71
3.3.4. <i>Paciorki</i>	77
3.3.5. <i>Zabytki kamienne</i>	79
3.3.6. <i>Gliniana figurka zoomorficzna (Ryszard Naglik, Justyna Rodak)</i>	80
A settlement from a younger section of the early Roman influence period and the beginnings of a early Roman influence period at sites 9 and 10 in Stanisławice, commune Bochnia	89
Tablice 103-172	99

Ryszard Naglik

4. Ślady produkcji dymarskiej na stan. 9 i 10 w Stanisławicach, gm. Bochnia	171
Traces of bloomery production on sites 9 and 10 in Stanisławice, Bochnia community	174

Ryszard Naglik, Justyna Rodak

5. Chronologia i organizacja przestrzenna osad z okresu lateńskiego i wpływów rzymskich na stan. 9 i 10 w Stanisławicach, gm. Bochnia175

Chronology and spatial organisation of settlement from the La Tène and Roman periods on sites 9 and 10 in Stanisławice, Bochnia com......183

Jarosław Bodzek

6. Starożytne monety rzymskie znalezione w Stanisławicach, stan. 9, gm. Bochnia, woj. małopolskie.....187

Antique Roman coins found at site 9 in Stanisławice, Bochnia community194

Bożena Reyman-Walczak

7. Grosz praski ze Stanisławic stan. 9, gm. Bochnia.....195

Prague groschen from Stanisławice site 9, comm. Bochnia.....196

Wojciech Tabaszewski

8. Osadnictwo średniowieczne i nowożytne na stan. 9 i 10 w Stanisławicach, gm. Bochnia.....197

I. Wprowadzenie197

II. Obiekty nowożytne199

III. Analiza materiału201

 III. 1. *Ceramika*201

 III. 2. *Porcelana*208

 III. 3. *Kamionka*209

 III. 4. *Fajki*210

 III. 5. *Zabytki szklane*212

 III. 6. *Zabytki metalowe*217

 III. 7. *Inne zabytki*223

IV. Uwagi końcowe.....224

Modern materials: A farm from the 19th and early 20th century at site 9 in Stanisławice, commune Bochnia232

Tablice 1-61236

Maria Lityńska-Zajęc, Krystyna Wasylińska, Katarzyna Cywa, Zofia Tomczyńska

9.1. Stanisławice, stan. 9, gm. Bochnia. Wyniki badań archeobotanicznych materiałów zachowanych w obiektach kultury przeworskiej.....297

Stanisławice, site 9, Bochnia commune, Małopolska (Little Poland) Province. The results of archaeobotanical studies of plant material preserved in the Przeworsk culture features311

Marek Krapiec

9.2. Wyniki analizy dendrologicznej i dendrochronologicznej drewna z cembrowin studni z okresu rzymskiego odkrytych na stanowisku 9 w Stanisławicach, gmina Bochnia.....312

Results of dendrological and dendrochronological analyses of wood used for casings of the wells from the Roman period discovered on site 9 in Stanisławice, Bochnia commune.....315

Justyna Rodak

10. Materiały nieokreślone kulturowo..... na płycie

Justyna Rodak, Wojciech Tabaszewski

1. STANISŁAWICE STAN. 9 I 10, GM. BOCHNIA. ZAGADNIENIA WSTĘPNE

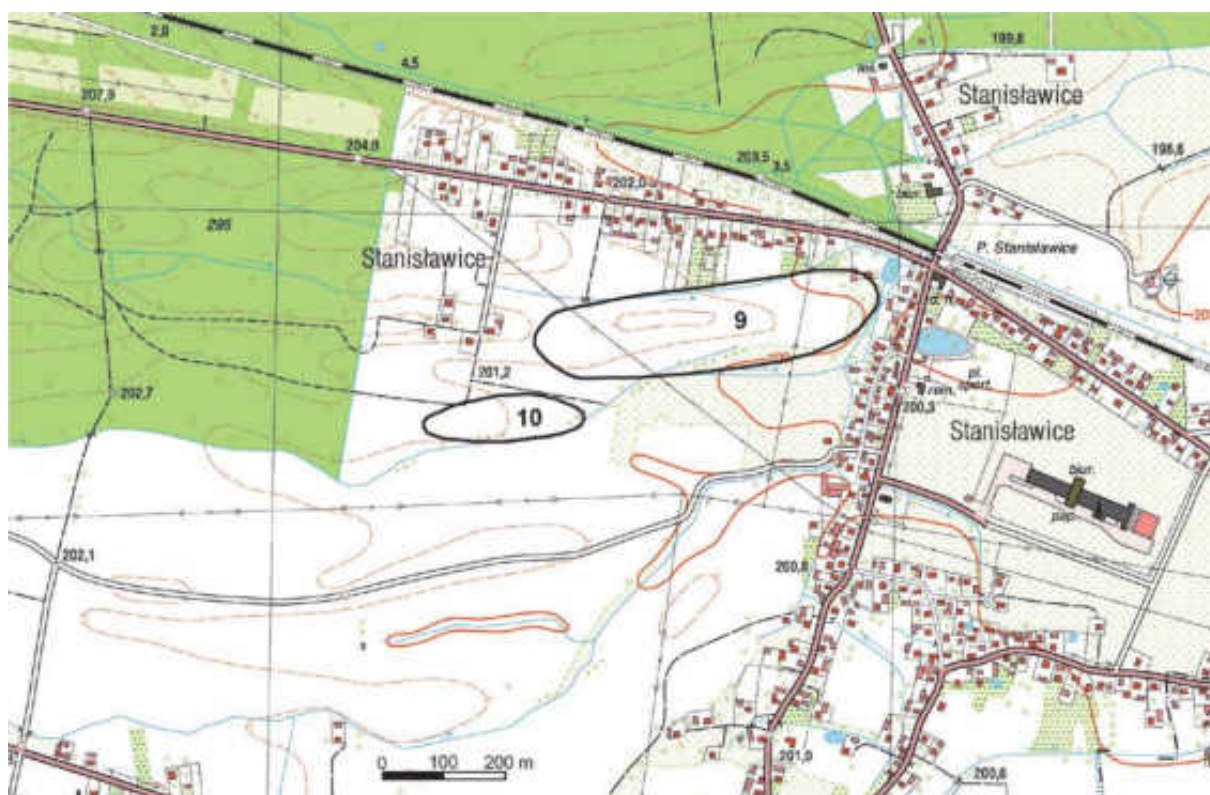
1. Wstęp¹

1.1. Położenie i geomorfologia stanowiska

Wieś Stanisławice położona jest na lewym brzegu rzeki Raby, w jej środkowym biegu (ryc. 1).

¹ Zagadnienia poruszane w tym rozdziale zostały już omówione przez Tomasza Rodaka (2015).

Miejscowość przylega do południowego krańca Puszczy Niepołomickiej, przy południowej krawędzi Niziny Nadwiślańskiej stanowiącej zachodnią część Kotliny Sandomierskiej (Kondracki 2002, 523). Kotlina Sandomierska stanowi obniżenie zwane przez geologów zapadliskiem przedgórskim, powstałym w miocenie (Lencewicz 1938, 366; Bochnia 1980, 29). Przeciętna wysokość terenu wynosi tu 200-201 m n.p.m. (Lencewicz 1938, 366).

Ryc. 1. Lokalizacja stanowisk 9 i 10 w Stanisławicach, pow. bocheński

Fig. 1. Location of the sites 9 and 10 at Stanisławice, the Bochnia district

Obszar Stanisławic, w tym stanowiska archeologiczne będące przedmiotem niniejszego opracowania, znajduje się w obrębie stożka napływowego Raby, utworzonego z czwartorzędowych piasków i osadów rzecznych pokrywających osady morskie miocenu (Kondracki 2002, 523). Dno Niziny Nadwiślańskiej jest tu wyraźnie sterasowane. Niższe terasy były często zalewane, w wyniku czego dominują na nich gleby aluwialne (Kondracki 2002, 523-525); na wyższych rozbudowały się liczne wsie, a gleby nadające się pod uprawę zadecydowały na korzyść krajobrazu rolniczego (Lencewicz 1938, 366; Bochnia 1980, 29).

Wyższy stopień stanowi poziom terasy stożka napływowego Raby, porośnięty lasami Puszczy Niepołomickiej. Występują tu gleby bielcowe i torfowe, a miejscami wały wydmore. W utworach aluwialnych zalega wyraźny poziom wód gruntowych, którego wahania zależne są od stanu wody w rzekach (Lencewicz 1938, 367-368; Bochnia 1980, 29; Kondracki 2002, 524).

Stanowiska 9 i 10 w Stanisławicach usytuowane są na niewielkim, rozciągniętym równoleżnikowo, piaszczystym wyniesieniu. Cypel ten ograniczają od północy i od południa dwa ciekły wodne. Od strony wschodniej, w bliskim sąsiedztwie, wśród zabudowań wsi meandruje kolejny strumień, będący (wraz z kilkoma innymi), pozostałością po dawnym korycie rzeki Raby. Granicę między stanowiskami stanowi naturalne obniżenie terenu, w którym biegnie polna droga (Rodak 2015, 7).

1.2. Rys historyczny (też: Tabaszewski w tym tomie)

Wieś Stanisławice pierwszy raz była wymieniana w źródłach pisanych w 1364 r. Wiek jej powstania należy jednak przesunąć na okres przed rokiem 1333, na co wskazuje patronimiczny charakter nazwy oraz ułożenie na najurodzajniejszych glebach (Słownik 1890, 187; Bochnia 1980, 56-57). Wieś zabudowana w ulicę, położona na skraju Puszczy Niepołomickiej, przy trakcie biegnącym z Bochni przez Niepołomice do Krakowa (Słownik 1890, 187; Bochnia 1980, 293 i mapka na s. 77), swój charakter zachowała do dziś.

Najwcześniejsza, udokumentowana historia Stanisławic wiąże się z rodem Leliwitów. W roku 1364 nabywa je Rafał z Tarnowa herbu Leliwa. Potomek Rafała, Jan Amor Tarnowski w roku 1489 sprzedaje całe Stanisławice i część Cikówic królowi Kazimierzowi Jagiellończykowi, który włączył je do starostwa niepołomickiego (Bochnia 1980, 75).

Stanisławice pozostały częścią dominium królewskiego aż do lat 30. XIX wieku. Wtedy to, decyzją rządu austriackiego, cały klucz niepołomicki, tak jak i inne dobra królewskie, które znalazły się w zaborze austriackim zostały przejęte przez władze zaborcze, podzielone i wyprzedane na publicznych aukcjach (Bochnia 1980, 242-243).

Pod koniec 1852 r. rozpoczęły się prace związane z budową linii kolejowej łączącej Bochnię i Dębicę. Linia ta, bez połączenia z Krakowem, nie była używana. Jesienią 1853 r. rozpoczęto budowę linii kolejowej łączącej Bochnię z Krakowem, która przebiega przez Stanisławice, po obrzeżu puszczy, wzdłuż traktu Bochnia – Kłaj – Niepołomice – Kraków. Budowę kolei ukończono w 1855 r. (pierwszy pociąg przejechał trasę Kraków-Dębica 15.X.1855 – Bochnia 1980, 293-294).

Pod koniec XIX i w początkach XX w. tereny omawianego regionu zostały nawiedzone kilkakrotnie powodziami, z których najpoważniejsze w skutkach były te z lat 1874 i 1884, a w szczególności z roku 1903 (Bochnia 1980, 285-286; Pietrzak 1995, 135). Po tej ostatniej rozpoczęto szeroko zakrojone prace polegające na zabezpieczeniu okolicznych terenów poprzez usypanie wałów przeciwpowodziowych; prowadzono także akcję melioracji gruntów rolnych (Bochnia 1980, 286-287). Pozostałości akcji melioracyjnej w postaci pięciu rowów (obiekty 63 (805), 1242, 1247, 1790 (1597, 3543) i 3561 zostały odsłonięte podczas badań na stanowisku w Stanisławicach.

W wyniku reform administracyjnych z lat 1975 i 1999 Stanisławice zostały włączone do gminy Kłaj w powiecie wielickim (pomimo historycznych związków z regionem bocheńskim). Ponownie częścią powiatu bocheńskiego Stanisławice stały się od stycznia 2004 roku.

1.3. Historia badań

Stanowisko nr 9 zostało odkryte w 1990 r., w trakcie badań AZP przez pracowników Muzeum Archeologicznego w Krakowie². W związku z planowaną budową autostrady A4 w roku 1996 po raz kolejny przeprowadzono badania powierzchniowe³, a następnie badania sondażowe⁴. W 1999 r. ponownie weryfikowano zasięg stanowiska podczas badań

² Badania pod kierunkiem R. Naglika i T. Wichmana.

³ Badania pod kierunkiem J. Górskiego, E. Treli i M. Zająca.

⁴ Badania pod kierunkiem K. Bydonia. zadokumentowano fragment obiektu datowanego na okres rzymski – por. Bydoń 1996.

powierzchniowych⁵ (Rodak 2015, 9-10). Ratownicze badania wykopaliskowe związane z planowanym przebiegiem autostrady A-4 Kraków-Tarnów prowadzono od 2000 (z przerwą w latach 2001-2002) do 2009 r. (Rodak 2006, 677; Rodak, Rodak 2011, 371). Z ramienia wykonawcy prac archeologicznych – Krakowskiego Zespołu do Badań Autostrad sp.j. – w terenie prowadziła Firma Archeologiczna „Terra”, a pracami kierowali Justyna Rodak i Tomasz Rodak. W trakcie badań okazało się, że zasięg osady w kierunku zachodnim jest większy niż pierwotnie zakładano, stąd poszerzenie obszaru badań o kolejne kilkadziesiąt arów. Mimo to, stanowisko zapewne nie zostało przebadane w całości, gdyż obiekty osadowe dochodziły do granicy rozgraniczenia autostrady A4 (por. plan stanowiska).

W wyniku przeprowadzonych prac przebadano 458,71 ara i wyeksplorowano ponad 3 500 obiektów archeologicznych, pozyskując ponad 85 000 zabytków datowanych od schyłkowego paleolitu, poprzez mezolit, neolit, wczesną epokę brązu, okres lateński, okres rzymski po okres nowożytny. Zdecydowanie najliczniej reprezentowana była faza osadnicza związana z funkcjonowaniem osady z okresu wpływów rzymskich.

W trakcie badań na stanowisku 9, przeprowadzono w roku 2005 rozpoznanie słabo rysującej się formy terenowej rozciągającej się na południowy-zachód od stanowiska 9. Po przeprowadzeniu prac sondażowych zakwalifikowano ją do badań, jako stanowisko 10. Wiosną 2006 r. rozpoczęto badania na tym stanowisku i kontynuowano je do 2009 r. Łącznie przebadano powierzchnię 69,74 ara, dokumentując 178 obiektów oraz pozyskując ponad 2 300 zabytków datowanych od neolitu przez wczesną epokę brązu, okres rzymski po czasy nowożytne (Rodak 2015, 10-11).

1.4. Metodyka badań

Ratownicze badania wykopaliskowe prowadzone były w pasie rozgraniczenia planowanej autostrady A4, zgodnie z zasadami ustalonymi przez Krakowski Zespół do Badań Autostrad. Na obu stanowiskach została założona siatka arowa w systemie kartezjańskim. W trakcie prac przy odhumusowywaniu terenu korzystano ze sprzętu mechanicznego. Kolejnym etapem było ręczne doczyszczanie powierzchni odsłoniętych arów. Eksplorację prowadzono warstwami

mechanicznymi o miąższości około 10 cm, a poszczególne poziomy oznaczane były literowo, poczynając od poziomu B (pierwszy poziom uzyskany po ściągnięciu warstwy ornej). W sytuacjach wyjątkowych eksploracja odbywała się 5-centymetrowymi warstwami (wówczas oznaczano poszczególne poziomy B1, B2) lub metodą plastyczną. Dokumentację fotograficzną wykonywano po uzyskaniu każdego poziomu eksploracyjnego, a rysunkową nie rzadziej niż co 20 cm, zarówno w obrębie obiektów, jak i poza nimi, jeśli zachodziła taka konieczność. Po zadokumentowaniu na każdym poziomie wykonywano pomiary niwelacyjne. Zabytki wydzielone, jak i skupiska z dużą ilością ceramiki bądź polepy, również były niwelowane.

Warstwy w obiektach otrzymywały nowy numer warstwy (lub warstw). W oznaczaniu zarówno obiektów, jak i warstw, zastosowano arabski system numeryczny. Wszystkie obiekty oraz wyróżnione warstwy (także poza obiektami), zostały zapisane w inwentarzach, a następnie omówione w kartach obiektów i kartach arów.

Dokumentację rysunkową wykonywano ołówkiem, głównie w skali 1:20, sporadycznie 1:10 lub 1:5. Koloru używano jedynie w celu wyróżnienia polepy, kamieni, węgla, kości czy ceramiki. Dla wyróżnionych warstw stosowano jednolity system graficznych przedstawień. Trzeba podkreślić, iż przebieg granic obiektów oraz ich kształty, tak w płaszczyznach poziomych, jak i pionowych, był w wielu przypadkach niejasny i dyskusyjny. Spowodowane to jest typowymi dla utworów piaszczystych procesami wymywania, a także innymi czynnikami naturalnymi (przecinaniem przez struktury korzeniowe i działalność zwierząt ryjących).

Eksplorację prowadzono głównie grackami i szpachelkami, niekiedy używając także łopat. Na osadach w Stanisławicach stosowano, jako sprzęt pomocniczy przy weryfikacji zawartości warstw, wykrywacze metali.

W trakcie badań pobierano liczne próbki do badań specjalistycznych.

1.5. Układ opracowania

Niniejsza monografia zamyka całościowe opracowanie obiektów i materiału ruchomego odkrytych w trakcie ratowniczych badań, związanych z budową autostrady A4, na stanowiskach 9 i 10 w Stanisławicach. W tomie zostały zamieszczone rozdziały zawierające analizę, zarówno obiektów, jak i materiałów zabytkowych, z okresu przedrzymskiego i rzymskiego.

⁵ Badania pod kierunkiem T. Rodaka.

Wizerunki obiektów i zabytków znajdują się na tablicach umieszczonych na końcu tej części opracowania. Materiały z czasów nowożytnych zaprezentowano w kolejną część pracy. Następnie przedstawiono analizę materiałów nieokreślonych kulturowo. Rzuty i profile tych obiektów, a także jam posłupowych związanych z okresem rzymskim, ale nie tworzących większych konstrukcji (budynków, ogrodzeń itp.) zostały zamieszczone na dołączonej do opracowania płycie.

Opracowanie uzupełniają załączone na końcu tomu analizy specjalistyczne.

Katalogi obiektów i materiału ruchomego zostały umieszczone na płycie dołączonej do opracowania, wraz z materiałem ilustracyjnym - Obiekty nieruchome rozdz. 3.2 (tabl. 1-102) oraz Obiekty o nieustalonej chronologii.

Literatura

- Bator J.
2008 *Wojna Galicyjska. Działania armii Austro-węgierskiej na froncie północnym (galicyjskim) w latach 1914-1915*, Kraków.
- Bochnia
1980 *Bochnia. Dzieje miasta i regionu*, (red.) F. Kiryk, Z. Ruta, Kraków.
- Burzyński A.
1985 *Robotnicy w przemyśle ciężkim w Galicji w dobie autonomicznej. Struktura zatrudnienia*, Wrocław.
- Bydoń K.
1996 Sprawozdanie z badań sondażowych na st. 9 w Stanisławicach, gm. Kłaj, maszynopis w Archiwum Krakowskiego Zespołu do Badań Autostrad.
- Chrościcki L.
1989 *Fajans – znaki wytwórni europejskich*, Warszawa.
- Ingarden R.
1916 *Drogi wodne. Regulacja i kanalizacja Wisły i Sanu a kanał Wisła – Dniestr – Kraków*.
- Komornicki S., Bielecki Z., Bigoszevska W., Jońca A.
1984 *Wojsko Polskie. 1939-1945. Barwa i broń*, Warszawa.
- Kondracki J.
2002 *Geografia fizyczna Polski*, Warszawa.
- Kowalska-Wróbel M.
1999 Były kamionki, [w:] *Kronika bocheńska* 11(91)/1999, 25-30
- Lencewicz S.
1938 *Wielka geografia powszechna. Polska*, Warszawa.
- Pietrzak M.
1995 Historyczne i współczesne osadnictwo oraz użytkowanie środowiska progu Pogórza Karpackiego między Rabą i Uszwiącą, [w:] red. L. Kaszowski, *Dynamika i antropogeniczne przeobrażenia środowiska przyrodniczego Progu Karpat między Rabą a Uszwiącą*, Kraków, 129-160.
- Polska
2004 *Polska. Dzieje cywilizacji i narodu. Polska XX wieku. 1914-2003*, red. M. Derwich, Warszawa – Wrocław.
- Rodak J.
2006 Osada kultury przeworskiej na stan. 9 w Stanisławicach, gm. Bochnia, woj. małopolskie. Wstępne sprawozdanie wyników badań za lata 2003-2004 [w:] red. Z. Bukowski, M. Gierlach, *Zeszyty Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego (d. Zeszyty ORBA). Seria B: Materiały Archeologiczne. Raport 2003-2004. Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrad w Polsce z lata 2003-2004*, 677-682.
- Rodak J., Rodak T.
2011 Wielokulturowe stanowisko 9 w Stanisławicach, gm. Bochnia, woj. Małopolskie – wstępne sprawozdanie wyników badań za lata 2005-2006 [w:] red. S. Kadrow, *Raport 2005-2006*, 371-377.
- Rodak T.
2015 Wstęp, [w:] red. M. Nowak, T. Rodak, Osady z epoki kamienia oraz wczesnej epoki brązu na stanowiskach 9 i 10 w Stanisławicach, pow. bocheński, *Via Archaeologica*, Kraków, 7-13.
- Słownik
1890 *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski, W. Walewski, Tom XI, Warszawa.

Justyna Rodak, Wojciech Tabaszewski

1. Stanisławice sites 9, 10. Preliminary issues

1. Introduction

1.1. Location and geomorphology of the site

The village of Stanisławice is located on the left bank in the middle reaches of the Raba River. The village borders on the south edge of the Niepołomicka Forest, by the south edge of the Vistula Lowland constituting the west part of the Sandomierz Valley (Kondracki 2002, p. 523). The average elevation of the area above the sea level equals 200 – 201 m AMSL (Lenczewicz 1938, p. 366).

The sites 9 and 10 in Stanisławice are situated on a small sandy rise, stretching latitudinally. The headland is bordered by two watercourses, in the north and the south. On the east side, in the close proximity, among the village buildings another stream meanders, and with several other brooks constitutes the relics of the former riverbed of the Raba. The borderline between the sites is the natural depression of the land, along which runs a dirt road (Rodak 2015, 7).

1.2. Historical outline (see: Tabaszewski in this vol.)

For the first time the village of Stanisławice was mentioned in written documents in the year 1364 (Słownik 1890, 187). The earliest documented history of Stanisławice is connected to the Leliwita family. In the year 1489, one of its members – Jan Amor Tarnowski – sold the entire village of Stanisławice and a part of Cikowice to King Kazimierz Jagiellończyk, who incorporated it in the Niepołomice ‘starosty’ (Bochnia 1980, 75). Stanisławice remained a part of the royal demesne until the 1830s when, by the decision of the Austrian government like other royal estates, it was seized by the partitioner authorities, divided and sold in public auctions (Bochnia 1980, 242-243).

Towards the end of 1852, the work began in relation to building a railway line running through Stanisławice, along the Bochnia – Kłaj – Niepołomice – Krakow route. The first train travelled from Krakow to Dębica on October 15, 1855 (Bochnia 1980, 293-294).

Towards the end of the 19th and the beginning of the 20th century, the discussed region was repeatedly

hit by floods (Bochnia 1980, 285-286; Pietrzak 1995, 135). After the great flood from the year 1903, the work commenced which involved building flood-banks and draining farmland (Bochnia 1980, 286-287). The relics of the land reclamations process in the shape of five ditches (objects 63(805), 1242, 1247, 1790(1597, 3543) and 3561) were revealed in the course of excavation research on the site in Stanisławice.

In the second half of the 19th century, Galicia suffered the economic crisis which triggered a wave of labour migration, mainly to Prussia, Saxony, Austria, and Cieszyn Silesia, and since 1900 – to America (Bochnia 1980, 300; Burzyński 1985, 21-23).

During World War I, Bochnia and the Niepołomicka Forest with adjacent areas became an arena of fierce combat.

The inter-war period did not bring any changes in economic relations in the Bochnia region. Farming was still its basis, and the only industry in the region consisted of the salt mines in Bochnia and Wieliczka, and the Factory of Stone and Fireproof Kitchenware opened by Henryk Münzer in Bochnia in 1922 (Bochnia 1980, 351-361; Chrościcki 1989, 19; Kowalska-Wróbel 1999, 25-26).

During the September Campaign in 1939, the area adjoining the Niepołomice Forest became both a battleground, as well as a convenient place for the emerging resistance movement which already in September 1939 carried out acts of sabotage (Bochnia 1980, 436, 461; Komornicki, Bielecki, Bigoszevska, Jońca 1984, 20, 51-52; Polska 2004, 78).

As a result of the administrative reform in the year 1975, Stanisławice fell under the jurisdiction of the Kłaj commune in the Krakow Voivodeship. Stanisławice became a part of the Bochnia district again in January 2004.

1.3. History of research

The site no 9 was discovered in the year 1990, during the APP research by the employees of the Archaeological Museum in Krakow. In connection to the planned building of the A4 motorway, in the year 1996 the surface research and then the survey research were carried out again. In 1999, the reaches of the site were verified in the course of surface research (Rodak 2015, 9-10). The rescue excavation research associated with the planned route of the A-4 Krakow-Tarnow motorway was carried out from 2000 (with

a break in the years 2001-2002) to 2009 (Rodak 2006, 677; Rodak, Rodak 2011, 371).

On behalf of the contractor – the Krakow Unit for Motorway Research which consisted of: the Institute of Archaeology of the Jagiellonian University, the Archaeological Museum in Krakow and the Institute of Archaeology and Ethnology PAS Krakow Branch – the archaeological excavation on the site was conducted by the Archaeological Company “Terra”, and the work was supervised by Justyna Rodak and Tomasz Rodak. In the course of the research it turned out that the settlement reached much further west than had been originally assumed, therefore the research area was extended. Nevertheless, the site may not have been thoroughly examined, since the settlement objects reached the border of the A4 motorway (see site plan).

As a result of the conducted work the area of 458.71 ares was explored and over 3 500 archaeological objects were uncovered; over 85 000 artefacts were discovered, dated back to the end of the Palaeolithic, through the Mesolithic, the Neolithic, the early Bronze Age, the La Tene period, the Roman period and the modern period. Definitely the most numerous artefacts represented the settlement phase associated with the Przeworsk culture settlement functioning during the Roman period.

During the research on the site 9, in the year 2005 the exploration of a poorly visible land form stretching towards the south-west of the examined site no 9 was carried out. After the completion of survey excavation it was approved for further research as site no 10. In the spring of 2006, the work on the site commenced and continued until the year 2009. Altogether the area of 69.74 ares was explored, documenting 178 objects and obtaining over 2 300 artefacts dated back to between the Neolithic, through the early Bronze Age, the Roman period to the modern times (Rodak 2015, 10-11).

1.4. Methodology of research

The rescue excavation research was carried out within the strip outlining the planned A4 motorway, in keeping with the principles established by the Krakow Unit for Motorway Research. The are-grid in the Cartesian system was superimposed on both sites. Machines were used to remove the humus layer in the researched area. The next stage involved manual clearing of the uncovered area. The exploration was carried out in mechanical layers about 10 cm thick, and particular

levels were labelled by letters, starting from level B (the first level revealed after removing the arable layer). In exceptional situations the exploration was carried out in 5-centimetre thick layers (then individual levels were labelled B1, B2) or using the plastic method. Photographic documentation was collected after reaching each exploration level, and sketches were made no less than every 20 cm, both within the objects and outside them, if the need arose. After documenting, each stratum was levelled.

Each object was attributed a new number of the layer (or several, if necessary). Arabic numerals were used for labelling both objects and layers. All the objects and identified layers were recorded in inventories, and then described in object cards and are-cards - on DVD: Features

Chap. 3.2 (tables 1-102) and Features with unknown chronology..

Documentation sketches were drawn in pencil, mainly in the 1:20 scale, sporadically in the 1:10 or 1:5 scales. Colour was applied solely to highlight the pugging, stones, coals, bones or pottery.

Metal detectors were used as auxiliary research equipment in the Stanisławice settlements.

During the research numerous samples were collected for specialist analyses.

Justyna Rodak

2. POCZĄTKI OSADY NA STAN. 9 W STANISŁAWICACH, GM. BOCHNIA – ŚLADY OSADNICTWA Z OKRESU LATEŃSKIEGO I STARSZEGO ODCINKA OKRESU WCZESNORZYMSKIEGO¹

Na stanowisku 9 w Stanisławicach odkryto liczne materiały z okresu poprzedzającego intensywny rozwój osady w fazie B2 wczesnego okresu rzymskiego. Jest to seria zaledwie około stu fragmentów ceramiki, a także szklana bransoleta, zapinka brązowa A236 i żelazny nóż sierpikowaty. Są to materiały zróżnicowane chronologicznie. Do najstarszych należą: fragment naczynia kultury jastorfskiej i niewielki, silnie zniszczony fragment szklanej bransolety celtyckiej. Wśród zabytków ceramicznych wyróżniono 16 fragmentów naczyń grafitowych. Zidentyfikowano także pojedyncze fragmenty naczyń, będących naśladownictwem celtyckich form wykonanych przy użyciu koła garncarskiego. Większość materiału ceramicznego to fragmenty naczyń o cechach stylistycznych i technologicznych charakterystycznych dla kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego i początku okresu wczesnorzymskiego. Niewykluczone, że z tego okresu może pochodzić także część form ceramicznych, tak jak np. pokrywki, będących przejawem wpływów dackich. Zabytki te pochodzą głównie z warstwy kulturowej, zalegającej w najniższej partii wyniesienia. Większość pochodzących z niej zabytków została tam przemieszczona z wyższych partii terenu wskutek erozji wywołanej głównie orką. Część materiałów ceramicznych z okresu lateńskiego i fazy B1 wczesnego okresu rzymskiego znajdowano także w wypełniskach obiektów o późniejszej chronologii. Jedynym obiektem związanym z najstarszą fazą osadnictwa z okresu lateńskiego jest jama z odkrytym na jej dnie dużym fragmentem naczynia kultury jastorfskiej.

¹ Autorka pragnie wyrazić podziękowania dr Paulinie Polekskiej, mgr Małgorzacie Byrskiej-Fudali i mgr. Ryszardowi Naglikowi za cenne uwagi i pomoc dotyczącą niniejszego tekstu.

2.1. Epizod jastorfski

Ślad osadnictwa ludności kultury jastorfskiej na stanowisku w Stanisławicach stanowi jama 139, wiązana z tą kulturą w oparciu o chronologię znalezionej na jej dnie fragmentu naczynia. Jama ta, o kolistym kształcie i nieckowatym dnie miała średnicę około 1 m (ryc. 1). Wypełnisko stanowiła ciemnobrunatna ziemia. Nie stwierdzono występowania przepalonych kości. Górna część obiektu była zniszczona przez nawarstwienia z okresu wpływów rzymskich, przez co trudno jest jednoznacznie określić funkcję ob. 139.

W wypełnisku jamy odkryto zgnieciony duży fragment bardzo słabo wypalonego naczynia, barwy ceglastej². Zostało ono wykonane z gliny pozbawionej intencjonalnie dodanej domieszki schudzającej, a jego powierzchnia była bardzo starannie wygładzona. Po

² Dziękuję dr. Michałowi Grygielowi za ustalenie chronologii wspomnianego naczynia.

Ryc. 1. Dno obiektu 139

Fig. 1. Feature 139 – bottom

Ryc. 2. Fragment naczynia kultury jastorfskiej
Fig. 2. Fragment vessel of the Jastorf culture

zrekonstruowaniu stało się możliwe wskazanie jego przynależności kulturowej (tabl. 109:3; ryc. 2). Forma i podkreślenie szyi naczynia delikatną bruzdą są charakterystyczne dla ceramiki kultury jastorfskiej. Analogię pod względem formy stanowi bezuche naczynie wazowate z Brześcia Kujawskiego (Grygiel 2004, 27, Ryc. 3e). Jest ono charakterystyczne dla starszej fazy osadniczej kultury jastorfskiej na Niżu Polskim. Faza ta jest datowana na podstawie chronologii analogicznych materiałów z Półwyspu Jutlandzkiego na schyłek LT B1 i fazę LT B2 (Grygiel 2004, 23-26). Datowanie materiałów jastorfskich ze Stanisławic na schyłek starszego okresu przedrzymskiego dobrze wpisuje się w horyzont występowania pojedynczych materiałów kultury jastorfskiej w Małopolsce. Chronologię tego zjawiska odnosi się do schyłku starszego okresu przedrzymskiego (Woźniak, Poleska 1999, 383). Grób wiązany z kulturą jastorfską nr 1187 z Krakowa-Pleszowa st. 17 datowany jest na okres poprzedzający pojawienie się trwałego osadnictwa celtyckiego w Małopolsce lub współcześnie z jego najstarszą fazą (Poleska 2006, 31). W czasie trwania najstarszej fazy grupy tynieckiej poświadczone jest w Małopolsce utrzymywanie kontaktów ze strefą jastorfską, o czym świadczy m.in. grób 7a z Łętowic, pow. tarnowski (Szpunar 1988; Woźniak, Poleska 1999, 386). Niewielki fragment naczynia odkrytego w Stanisławicach w ob. 139 nie daje podstaw do precyzyjnego datowania epizodu jastorfskiego z omawianej osady. Należy przyjąć dość szerokie ramy chronologiczne omawianego zespołu, obejmujące okres LT B2-C1.

2.2. Celtyckie korzenie osady

Najstarszym zabytkiem celtyckim odkrytym na osadzie w Stanisławicach jest silnie zniszczona bransoleta szklana (ryc. 3) należąca do grupy 14a (war. 1) wg klasyfikacji Th. E. Haevernick (1960) z modyfikacjami N. Venclovej (1990) i M. Karwowskiego (2004), odpowiadającej rzędowi 1 w klasyfikacji R. Gebharda (1989) stworzonej dla szklanych

Ryc. 3. Fragment bransolety szklanej
Fig. 3. Fragment of a glass bracelet

bransolet z oppidum w Manching³. Bransoletę znaleziono luźno w warstwie ornej w obrębie ara 220/190. Zachowana jest w 4 niewielkich fragmentach, z których największy ma wymiary: długość 7-10 mm, szerokość 8-9 mm, wysokość 2,5-8 mm. Pozostałe to drobne szklane ułamki o wymiarach od 4x4x4 mm do 4x2x2 mm, pochodzące najpewniej z środkowego, zdobionego plastycznie żeberka opisywanej bransolety (największy z tych ułamków jest najprawdopodobniej kawałkiem charakterystycznego „brodawkowatego” elementu plastycznego). Nie sposób, niestety, ustalić precyzyjnie pierwotnej średnicy i szerokości bransolety. Na podstawie zachowanej partii wydaje się, że chodzi o egzemplarz stosunkowo wąski, o szerokości nieznacznie przekraczającej 1 cm. Bransoletę wykonano z półprzezroczystego niebieskiego szkła o niejednolitym, generalnie jasnym odcieniu, z widocznymi pęcherzykami gazowymi. Nosi ona ślady dość silnej korozji, a być może także nieznaczne ślady uszkodzenia termicznego. Brak widocznych śladów dodatkowego zdobienia masami szklanymi innej barwy. Największy z zachowanych ułamków to fragment bransolety z wąskim (2,5 mm), słabo uformowanym żeberkiem brzegowym (zapewne bliźniacze znajdowało się w niezachowanej części ozdoby) oraz znacznie szerszym i wyższym (8-9? mm) żeberkiem środkowym ozdobionym

³ Składam podziękowania dr Paulinie Poleskiej za klasyfikację, datowanie i pomoc w opisie omawianego zabytku.

plastycznymi „brodawkami” zgrupowanymi najprawdopodobniej w trzy rzędy.

Zdobione rozbudowanym „barokowym” ornamentem plastycznym bransolety grupy 14, to jeden z najbardziej dystynktywnych, wczesnych typów celtyckich szklanych ozdób obręczowych. W zgodnej opinii badaczy, ich chronologię odnosić należy do starszej fazy okresu środkowolateńskiego (LT C1), co potwierdzają liczne zespoły grobowe z terenu Szwajcarii, Bawarii oraz obszaru w obrębie Basenu Karpackiego, w tym także z przyległych do Polski terenów Czech, Moraw i Słowacji (Gebhard 1989, 128n.; Venclová 1990, 129n., Karwowski 2004, 65n. ryc. 17). Zdaniem N. Venclovej (1990, 134), na wcześnie datowanie (LT C1) bransolet tej grupy (w tym też okazji odkrytego w Stanisławicach) wskazują ponadto: niewielka szerokość (do 12 mm), wysoki plastyczny relief, jasna barwa szkła oraz niejednorodność masy szklanej z widocznymi pęcherzami gazowymi. Odnosząc się do nielicznych znalezisk bransolet grupy 14 na czeskich i morawskich osadach otwartych i oppidach, znalezionych w kontekście materiałów zaliczanych do przełomu LT C1/C2, C2, a nawet LT C2/D, autorka zaznacza, iż są one niepewne, a na tle dominujących w kolekcjach z oppidów bransolet młodszych typów, prezentują się nadzwyczaj „archaicznie”. Sugeruje jednakże możliwość nieco dłuższego ich przeżywania (Venclová 1990, 130). Bransolety grupy 14 są szczególnie częste w południowej i wschodniej części środkowoeuropejskiej Celtyki (Haevernick 1960, mapa 1, por też Venclová, 130). Okaz odkryty w Stanisławicach jest siódmym, znaleziskiem bransolety tej grupy na terenie Polski (Karwowski 1997, tam cyt. lit.). Pozostałe pochodzą z Górnego Śląska – z osad w Roszowickim Lesie, stan. 6 (1 egz. grupy 14.2, z dodatkowym zdobieniem białą masą szklaną) i stan.11 (2 egz. grupy 14.1, bez dodatkowego zdobienia masą szklaną; 1 egz. grupy 14.2 dodatkowo zdobiony żółtą masą szklaną) oraz w Nowej Cerekwi (1 egz. grupy 14.1 bez dodatkowego zdobienia masą szklaną innej barwy), a ponadto z Małopolski – z osady w Pełczyskach (1 egz. grupy 14.2 z dodatkowym zdobieniem żółtą i białą masą szklaną). Zarówno na osadach śląskich, jak i w Pełczyskach, wystąpiły one w kontekście osadniczym odnoszonym zasadniczo do LT C1 (por. Karwowski 1997, 50, tam cyt. lit.).

Prawdopodobnie, współczesna bransolecie może być część spośród zaprezentowanych poniżej naczyń grafitowych i toczonych o gładkich powierzchniach.

2.3. Osada grupy tynieckiej

Wśród materiałów datowanych na późny okres lateński i starszą fazę okresu wczesnorzymskiego odkryto na osadzie w Stanisławicach nieliczne fragmenty naczyń grafitowych, być może celtyckich naczyń toczonych o gładkich powierzchniach oraz serię ponad 70 fragmentów ceramiki o cechach charakterystycznych dla kultury przeworskiej. Wszystkie te materiały występowały wyłącznie w warstwie kulturowej lub w wypełniskach obiektów o późniejszej chronologii. Brak jednak jednoznacznych dowodów na ich współwystępowanie. Niemniej, biorąc pod uwagę charakter osadnictwa w rejonie podkrakowskim w tym okresie, należy przyjąć, że struktura tych materiałów odpowiada charakterystyce grupy tynieckiej.

Ceramika grafitowa

Dla inwentarzy kultury lateńskiej charakterystyczna jest wykonana na kole ceramika z domieszką grafitu. Na osadzie w Stanisławicach odkryto łącznie 16 fragmentów naczyń grafitowych. Znakomita większość wspomnianej wyżej ceramiki została odkryta w warstwie kulturowej. Są to zazwyczaj drobne fragmenty naczyń o znacznie uszkodzonych powierzchniach, co utrudnia szczegółową analizę typologiczno-formalną. Ceramika grafitowa charakteryzuje się zazwyczaj miękkimi, łatwo ścieralnymi powierzchniami i jest podatna na uszkodzenia mechaniczne. W niektórych przypadkach stan zachowania powierzchni i przełamów omawianych fragmentów naczyń nie wydaje się jednak wyłącznie rezultatem czynników postdepozycyjnych. Pewna liczba fragmentów była z pewnością użytkowana wtórnie, być może jako gładziki do grafitowania powierzchni innych naczyń, którą to praktykę stosowano w Małopolsce od późnego okresu lateńskiego po okres wczesnorzymski (Woźniak 1990, 19n.; Poleska 2006, 75n.). Fragmenty naczyń tego typu znajdowane były w Stanisławicach w wypełniskach obiektów datowanych na wczesny okres wpływów rzymskich. Przeważająca część omawianej grupy ceramiki to niewielkie fragmenty brzuśców naczyń o silnie startych powierzchniach. Ze stanowiska pochodzi zaledwie kilka fragmentów charakterystycznie uformowanych brzegów (tabl. 153:8, 162:27), na podstawie których można stwierdzić, że ceramika grafitowa ze Stanisławic reprezentuje najpewniej jeden typ naczyń – wiaderkowaty garnek (situle), stanowiący podstawową formę celtyckiej ceramiki grafitowej w kulturze

lateńskiej, w tym też na terenach grupy tynieckiej (Poleska 2006, 72n.; tam dalsza lit.). Przynajmniej część wiaderkowatych naczyń grafitowych odkrytych na osadzie w Stanisławicach zdobiona była pionowym ornamentem grzebykowym. Można tak wnioskować na podstawie kilku lepiej zachowanych fragmentów brzuśców, których zewnętrzne powierzchnie nosiły ślady zdobienia tego typu.

Grafitowe situle z analogicznie uformowanymi, silnie pogrubionymi brzegami należą do form długotrwałych. Analogie i wzorce dla produkcji ceramiki grafitowej z rejonu Małopolski wskazuje się powszechnie na terenie osadnictwa celtyckiego na Morawach (Meduna 1980). W grupie tynieckiej występują przez cały okres jej trwania, choć najliczniej w jej najstarszej fazie. Zwyczaj zdobienia brzuśców ornamentem grzebykowym jest szeroko rozpowszechniony na terenach celtyckich, głównie w okresie środkowo- i późnolateńskim (Poleska 2006, 73-75). Bardzo trudno jest określić chronologię serii ceramiki grafitowej ze Stanisławic. Z jednej strony może ona być współczesna opisanej wyżej bransolecie szklanej z okresu LT C1. Z drugiej, niewielka ilość ceramiki grafitowej występuje aż do końca trwania grupy tynieckiej, w zespołach z ceramiką charakterystyczną dla kultury przeworskiej.

Celtycka ceramika o gładkich powierzchniach toczona na kole

Z osady w Stanisławicach pochodzi ponad 100 drobnych fragmentów ceramiki wykonanej na kole o gładkich jasnoszarych i beżowych powierzchniach. Nie można wykluczyć, że niektóre fragmenty pochodzą z toczonych naczyń celtyckich. Podkreślić trzeba jednak, że żaden z fragmentów tej ceramiki nie był odkryty w kontekście, który pozwoliłby jednoznacznie wiązać go z kulturą lateńską. Część ceramiki wykonanej na kole garncarskim odkrytej na stanowisku z pewnością pochodzi z naczyń datowanych na młodszy okres wpływów rzymskich. Jednoznaczne rozróżnienie słabo zachowanych fragmentów ceramiki „siewej” kultury przeworskiej i ceramiki toczonej lateńskiej jest niemożliwe.

Naśladownictwa wykonanych na kole naczyń celtyckich

Wśród ceramiki ręcznie lepionej występuje niezbyt liczna grupa naczyń, zachowanych niestety w niewielkich fragmentach, a stanowiących zapewne

naśladownictwo wykonanych przy użyciu koła garncarskiego form celtyckich. Niewielki fragment wylewu lepionego w ręku naczynia o beczułkowatym brzuścu i charakterystycznie uformowanym brzegu, pochodzący z ara 240/180 (tabl. 165:3), przypomina do złudzenia analogicznie ukształtowane partie wspomnianych wcześniej situl grafitowych w ich późnej wschodnioceltyckiej odmianie. Podobnie uformowane partie przywylewowe posiadają zarówno wiaderkowate garnki wykonane na kole z gliny z domieszką grafitu (Poleska 2006, 75, ryc. 12), jak też ręcznie lepiowane garnki beczułkowate bez grafitu w masie garncarskiej (Poleska 2006, 117, 125, ryc. 18:8, 19:10). Z kolei zachowane fragmentarycznie ręcznie lepiowane naczynie wykonane z gliny schudzonej drobną domieszką mineralną, pochodzące z ara 240/180 (tabl. 164:32) stanowi dość wierne naśladownictwo celtyckich misek toczonych z wałeczkowato ukształtowanym brzegiem, występujących w inwentarzach grupy tynieckiej zarówno w wersji gładkiej, jak i malowanej, w których spotykane są również niemal identycznie uformowane miski lepiowane w ręku (Poleska 2006, 111, ryc. 17:22). Nie można wykluczyć, iż z tradycją garncarską grupy tynieckiej łączyć można również spotykane w Stanisławicach głębokie miski półkuliste (tabl. 126:1-2, 153:13, 162:6, 163:2), stanowiące jedną z podstawowych długotrwałych form ceramiki lateńskiej zarówno toczonej, jak i ręcznie lepionej (Woźniak 1990, 47). Na terenach kultury przeworskiej zbliżone nieco kształtem miski półkuliste spotykane są, co prawda sporadycznie, w grobach odnoszonych do fazy A3 młodszego okresu przedrzymskiego, ale powszechniejsze stają się dopiero w okresie rzymskim (Poleska 2006, 110n., tam cyt. lit.).

Materiały ceramiczne o cechach stylistycznych i technologicznych kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego i początku okresu rzymskiego

Kolejną fazę osadniczą w Stanisławicach reprezentuje ceramika charakterystyczna dla kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego i początku okresu rzymskiego. Na stanowisku w Stanisławicach odkryto ok. 80 fragmentów ręcznie lepionej ceramiki o gładkich, czarnych powierzchniach (tzw. ceramiki stołowej) i fragmenty naczyń mniej starannie wykonanych (tzw. ceramiki kuchennej) o cechach technologicznych wskazujących na datowanie w obrębie najstarszych faz kultury przeworskiej. Znakomita

większość wspomnianej wyżej ceramiki została odkryta w warstwie kulturowej. Są to zazwyczaj drobne fragmenty naczyń o znacznie uszkodzonych powierzchniach, co utrudnia szczegółową analizę typologiczno-formalną. Z tych samych powodów niezwykle trudno określić, choćby w przybliżeniu, wielkość zbioru znacznie mniej charakterystycznej ceramiki grubej roboty tzw. kuchennej. Można jedynie stwierdzić, że zapewne jakąś część fragmentów odkrytych na stanowisku naczyń tego rodzaju odnosić trzeba do tego okresu.

Wśród charakterystycznych fragmentów ręcznie lepionej ceramiki w typie kultury przeworskiej należy wymienić przede wszystkim fragmenty pogrubionych brzegów o charakterystycznie facetowanych krawędziach, która to cecha posiada wyraźny walor chronologiczny (por. Dąbrowska 1988, 15n. ryc. 1). W zbiorze ceramiki tego rodzaju odkrytej w Stanisławicach obecne są naczynia z szerokimi, wielokrotnie facetowanymi krawędziami brzegów wariantu a-b (tabl. 152:21; 154:17,18), występujące w kulturze przeworskiej w pierwszej jej fazie ceramicznej, trwającej do końca fazy A2 młodszego okresu przedrzymskiego (Dąbrowska 1988, 30), jak też okazy odnoszone już do fazy A3 ze słabiej facetowanymi, lecz zawsze pogrubionymi krawędziami brzegów wariantu c (tabl. 153:7, 21; 158:3; 171:5).

Znaczny stopień rozdrobnienia materiału uniemożliwia szczegółową analizę formalną opisywanego zbioru naczyń. Można jedynie stwierdzić, iż prezentuje on najprawdopodobniej większość podstawowych form spotykanych w obu pierwszych fazach kultury przeworskiej. Zapewne fragmentem kubka stożkowatego jest znalezisko z ara 220/180 (tabl. 158:11). Inną odmianę naczyń tego typu o cylindrycznie ukształtowanym górą i podciętym dołem brzuścu reprezentuje fragmentarycznie zachowany okaz z ara 230/180 (tabl. 162:7). Fragmentami kubków o zaokrąglonych lub lekko dwustożkowatych brzuścach są być może okazy z arów: 190/140 (tabl. 154:17), 210/130 (tabl. 156:5) i 340/130 (tabl. 170:24). Drobny fragment brzegu z ara 170/130 pochodzi zapewne z niewielkiej silnie profilowanej w górnej partii wazy lub miski (tabl. 152:7), a niewykluczone, iż fragmentem naczynia odwrotnie gruszkowatego o szerokich wielokrotnie facetowanych od zewnątrz krawędziach jest ułamek odkryty w obrębie ara 170/170 (tabl. 152:21). Obok tego stosunkowo licznie występują fragmenty, pochodzące najprawdopodobniej z garnków różnego rodzaju.

Zabytki metalowe

Jedyny przedmiot metalowy z osady w Stanisławicach, który można łączyć z młodszym okresem przedrzymskim to nożyk sierpikowaty (tabl. 171:27). Jest to niewielki nóż żelazny z trzpieniem wyodrębnionym jednostronnie. Został odkryty w warstwie kulturowej na arze 360/220. Należy go zaliczyć do grupy 3 nożyków sierpikowatych wg podziału T. Liany (1970, 449). Noże z trzpieniem jednostronnie wyodrębnionym autorka datuje na późny okres lateński. Egzemplarz ze Stanisławic nie jest kompletny, gdyż ma ułamany trzonek i nie można określić jego pierwotnej formy.

Z fazą B1 wczesnego okresu rzymskiego łączyć należy zapinkę odkrytą na arze 170/130, wykonaną ze stopu miedzi (tabl. 152:1). Jest to bardzo dobrze zachowany egzemplarz fibuli (ryc. 4), która jest zbliżona do wczesnych wariantów norycko-pannońskich fibul A236 (Almgren 1923). Ma 8-zwojową żelazną sprężynę z górną cięciwą podtrzymywaną przez haczyk. Dość szeroka, masywna główka jest wyraźnie poszerzona w dolnej części. Kabłąk łagodnie wygięty zdobiony jest dwoma guzkami i karbowaniem, na końcu nóżki znajduje się profilowany guzek. Nie zachowała się igła i częściowo pochewka, która być może była ażurowa. Najbliższą terytorialnie analogią do tego zabytku jest zapinka pochodząca

Ryc. 4. Zapinka A236 ze stopu miedzi

Fig. 4. A236 fibula made of copper alloy

ze stan. 41 w Nowej Hucie-Krzesławicach (Poleska, Toboła 1987, 14, Tabl. I, 3, 81; Poleska 2006, 153, ryc. 20:22). Fibulę krzesławicką S. Demetz zaliczył do wariantu A236a2 (podobnie jak okaz z Udine (Italia), który jest bardzo bliski fibuli ze Stanisławic – Demetz 1999, 50n, zest. 5, tabl. 10:3), charakteryzującego się poszerzoną, silnie zagiętą główką (Demetz 1999, 50n, zest. 5) i jako okres najczęstszego występowania takich form wskazuje na ostatnie dziesięciolecie przed Chr. Według P. Poleskiej wariant ten jest dość długotrwały, a najpóźniejsze formy trwają aż do połowy I w. po Chr. do czasów panowania cesarza Klaudiusza (Poleska 2006, 154). Kolejnym stanowiskiem w Małopolsce, na którym odkryto zapinkę A236, jest stan. 2 w Modlniczce (Byrska-Fudali, Przybyła, Rudnicki 2009, 288, ryc. 6:10). Okaz z Modlniczki reprezentuje typ A236c wg J. Garbscha 1965.

2.4. Podsumowanie

Materiał ruchomy związany z okresem przedrzymskim i początkiem okresu wczesnorzymskiego na stanowisku 9 w Stanisławicach występował głównie w centralno-południowej części osady (ryc. 5), silnie zniszczonej przez współczesną działalność człowieka. Ewentualne obiekty z tego okresu mogły być też zniszczone przez intensywne osadnictwo kultury przeworskiej z faz B2-C1. Zabytki zalegały w warstwie kulturowej lub na złożu wtórnym w wypełniakach obiektów o późniejszej chronologii. Wyjątek stanowi tu jama nr 139 zawierająca ceramikę kultury jastorfskiej.

Obraz osadnictwa w omawianym okresie ze względu na niewielką ilość materiału oraz brak obiektów nie rysuje się jasno. Prawdopodobnie najstarsze są ślady osadnictwa związane z kulturą jastorfską, reprezentowane przez jeden obiekt. Elementy jastorfskie można datować na okres LT B2-C1. Wyprzedzają one lub są współczesne najstarszym zabytkom celtyckim z osady. Osadnictwo celtyckie z okresu środkowolateńskiego, poświadczone odkryciem bransolety szklanej grupy 14a (war. 1) wg klasyfikacji TH. E. Haevernick, jest słabo czytelne. Być może z tego okresu pochodzi część ceramiki grafitowej odkrytej na osadzie oraz ceramika toczona „siwa”. Ślady obecności celtyckich osadników w Stanisławicach pochodzą z podobnego odcinka czasu co założenie najstarszych osad celtyckich na terenie podkrakowskim (Poleska 2006, 225). W niewielkiej odległości od Stanisławic znana jest osada lateńska w Podłężu st. 17, datowana na LT C1a-LT D1 (Dzięgielewska *et al.*, 2006, 650-662).

Pod względem chronologicznym materiałom celtyckim z LT D odpowiadają zabytki charakterystyczne dla kultury przeworskiej, typowe dla fazy A2-A3 młodszego okresu przedrzymskiego. Są to głównie fragmenty naczyń ręcznie lepionych. W formach ceramiki widoczne są silne wpływy lateńskie. Być może z tego okresu pochodzi też część ceramiki grafitowej z osady oraz pojedyncze ręcznie lepione naczynia, będące jej naśladownictwem. Nie występuje natomiast celtycka toczona ceramika malowana, która jest charakterystyczna dla najmłodszej fazy osad tynieckich. Trudności nastręcza interpretacja relacji pomiędzy odkrytymi materiałami celtyckimi i przeworskimi.

Niewątpliwie początek osadnictwa na st. 9 w Stanisławicach wiązać należy z Celtami, na co wskazuje datowanie bransolety szklanej grupy 14a (war. 1) wg klasyfikacji TH. E. Haevernick oraz być może współczesny jej epizod jastorfski. W późnym okresie lateńskim oraz w fazie B1 wczesnego okresu rzymskiego na stanowisku funkcjonowała niewielka, usytuowana w centralnej partii wyniesienia osada grupy tynieckiej. Jej istnienie w początkach okresu rzymskiego poświadcza datowanie zapinki A 236.

Literatura

- Małgorzata Byrska-Fudali M., Przybyła M.M., Rudnicki M.
2009 Celtic coins found at site 2 in Modlniczka, dist. Kraków, *Sprawozdania Archeologiczne* 61, Kraków, 273-295.
- Dąbrowska T.
1988 *Wczesne fazy kultury przeworskiej (chronologia-zasięg-powiązania)*, Warszawa.
- Demetz S.
1999 *Fibeln der Spätlatène – und frühen römischen Kaiserzeit in den Alpenländern*, Rahden/Westf.
- Dzięgielewska M., Dzięgielewski K., Nowak M., Szczerba R.
2006 Osada grupy wyciążsko-złotnickiej oraz osada ze środkowego okresu lateńskiego i wczesnego okresu wpływów rzymskich w Podłężu (stan. 17), pow. Wieliczka, w świetle badań w latach 2003-2004, (w:) red. Z. Bukowski, M. Gierlach, *Raport 2003-2004. Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrad w Polsce za lata 2003-2004. Zeszyty Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego (d. Zeszyty ORBA), Seria B: Materiały Archeologiczne*, t. 2, Warszawa, 638-676.
- Garbsch J.
1965 *Die norisch-pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert* (= *Münchner Beiträge zur Vor- Und Frühgeschichte* 11), München.

Ryc. 5. Rozzcut fragmentów ceramiki z okresu lateńskiego i starszego odcinka okresu wczesnorzymskiego
Fig. 5. Dispersion of pottery fragments from the La Tène period and the older part of the Early Roman influences period

- Gebhard R.
1989 *Der Glasschmuck aus dem Oppidum von Manching*, Die Ausgrabungen in Manching 11, Stuttgart.
- Grygiel M.
2004 Problem chronologii i przynależności kulturowej materiałów o charakterze jastorfskim z Brześcia Kujawskiego, woj. kujawsko-pomorskie, w świetle ostatnich badań nad problematyką okresu przedrzymskiego w Polsce, (w:) red. H. Machajewski, *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*, Poznań, 13-82.
- Haevernick T. E.
1960 *Die Glasarmringe und Ringperlen der Mittel- und Spätlatènezeit auf dem europäischen Festland*. Bonn.
- Karwowski M.
1997 *Keltische Glasfunde im polnischen Gebiet*, Przegląd Archeologiczny 45, 33-71.
2004 *Latènezeitlicher Glasringschmuck aus Ostösterreich* (Mitteilungen der Prähistorischen Kommission 55), Wien.
- Liana T.
1970 Chronologia względna kultury przeworskiej we wczesnym okresie rzymskim, *Wiadomości Archeologiczne* 35, 429-491.
- Meduna J.
1980 *Die latenezeitlichen Siedlungen in Mähren*, Praha.
- Poleska P.
2006 Celtycki mikroregion osadniczy w rejonie podkrakowskim, *Biblioteka Muzeum Archeologicznego w Krakowie* 2, Kraków.
- Poleska P., Tobała G.
1987 Osada grupy tynieckiej kultury lateńskiej na stan. 41 w Nowej Hucie-Krzyszłowicach (Część I. Katalog materiałów), *Materiały Archeologiczne Nowej Huty* 11, 7-119.
- Szpunar A.
1988 Cmentarzysko w Łętowicach, gm. Wierzchosławice, woj. Tarnów, badania 1984-1985, *Sprawozdania Archeologiczne* 39, 179-192.
- Woźniak Z.
1990 *Osada grupy tynieckiej w Podłężu, woj. krakowskie*, Kraków.
- Woźniak Z., Poleska P.
1999 Zabytki typu jastorfskiego z zachodniej Małopolski, (w:) *Comhlan. Studia z archeologii okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Europie środkowej dedykowane Teresie Dąbrowskiej w 65. rocznicę urodzin*, Warszawa, 379-394.
- Venclová N.
1990 *Prehistoric glass in Bohemia*, Praha.

Justyna Rodak

2. Beginnings of settlement – traces of settlement from La Tène and the older phase of the early-Roman periods

On the site no 9 in Stanisławice little material was discovered from the pre-Roman period and the beginning of the Roman period (B1). It is chronologically varied material. No object was identified that might be a relic of the settlement existing at that time. Artefacts from that period were found in the cultural layer or in secondary deposits in landfills located in features dating to a later time. An exception is a small pit no 139, in which Jastorf pottery was discovered.

Because of the relatively small amount of material and lack of objects, the image of settlement during the discussed period is not very clear. Probably the oldest are traces of settlement associated with the Jastorf culture, represented by the feature no 139. Jastorf elements can be dated back to the LT B2-C1 period on the basis of the form of pottery found in that feature. The vessel has analogies among pottery characteristic for the older settlement phase of the Jastorf culture in the Polish Lowlands, e.g. among pottery from Brześć Kujawski. The Jastorf element from Stanisławice either precedes or is contemporary to the oldest Celtic artefacts from the settlement.

Celtic settlement on the site in Stanisławice is difficult to discern. Its beginnings was confirmed to the LT C1 phase due to the discovery of a glass bracelet from group 14a (var. 1) acc. to the classification by TH. E. Haevernick. The bracelet, preserved unfortunately in a few small fragments, was made from semi-transparent blue glass and decorated with a rich artistic ornament. Unidentified “grey” thrown pottery found in the settlement may have come from the mid-La Tène period. 16 fragments of graphite vessels were discovered in the settlement in Stanisławice. Among those there are a few fragments of thickened and rounded spouts from bucket-like vessels (situla), constituting the basic form of Celtic graphite ceramics in the La Tène culture, including the lands of the Tyniec group. Because of the small amount and poor state of preservation of the graphite ceramics from Stanisławice, the chronology of that set cannot be precisely established. It can be contemporary to the above described glass bracelet from the LT C1

period, or it may date back to the younger phases of the Tyniec group.

Lack of items from the discussed period makes it difficult to determine the character of settlement from the late La Tène period and the phase B1 of the early-Roman period. At that time a small settlement of the Tyniec group, situated in the central part of the elevation, functioned here. App. 80 fragments of hand-made pottery with smooth, black surfaces (so called tableware) and fragments of less carefully made vessels (so called kitchenware) with technological features indicating they should be dated back to the oldest phases of the Przeworsk culture, were discovered on the site in Stanisławice. Among characteristic fragments one should mention primarily those with thickened rims and characteristically faceted edges. Among vessels one can indicate fragments of conical cups and cups with rounded profiles, a profiled vase, bowls, pots and a reversely pear-shaped vessel. The hand-made pottery is characterised by La Tène influences, visible in the imitating of Celtic forms made with the use of a potter's wheel, such as bowls with thickened rims or graphite situlae. Hand-fashioned semi-circular bowls with indistinct rims can be regarded as the form characteristic for the Tyniec group, and present in Stanisławice. The only metal item from the settlement in Stanisławice, which could be associated with the younger pre-Roman period, is a sickle-like knife. It is a knife from group 3, acc. to the division by Lian. A clasp resembling early variants of the Nordic-Pannonian fibulae A236 ought to be associated with the phase B1 of the early Roman period.

Justyna Rodak

3. OSADA Z MŁODSZEGO ODCINKA WCZESNEGO OKRESU WPŁYWÓW RZYMSKICH I POCZĄTKÓW MŁODSZEGO OKRESU RZYMSKIEGO NA STAN. 9 I 10 W STANISŁAWICACH, GM. BOCHNIA

3.1. Wprowadzenie

Osada w Stanisławicach (stan. 9 i 10) dostarczyła niezwykle bogatego materiału badawczego związanego z młodszym odcinkiem wczesnego okresu wpływów rzymskich i początkami młodszego okresu rzymskiego. Zbieg okoliczności sprawił, że przeważająca część osady znalazła się w tzw. pasie rozgraniczenia autostrady. Daje to możliwość obserwacji rozplanowania tak datowanej osady. Analizowany zespół źródeł obejmuje ok. 39 000 datowanych w powyższy sposób zabytków ruchomych. Pochodzą one zarówno z obiektów, jak i z warstwy kulturowej. Najliczniejszą ich kategorią jest ceramika.

3.2. Obiekty nieruchome

Odkryte obiekty przeanalizowane zostały w ramach kilku grup funkcjonalnych obejmujących budynki zagłębione, budynki naziemne, studnie, jamy, paleniska prostokątne i płoty¹. Jamy posłupowe omówiono łącznie z większymi obiektami. Należy podkreślić, że istotny wpływ na możliwości analizy obiektów miały warunki glebowe, niestety niekorzystne dla prowadzonej obserwacji. Znaczną część obszaru badań pokrywają piaski i zglinione piaski o zmiennej strukturze – z archeologicznego punktu widzenia, skutecznie ograniczające czytelność rysujących się na odsłanianej przestrzeni zabytkowych struktur. Oznacza to, że w wielu przypadkach nie mamy pewności, czy brak jakiegoś elementu w rekonstruowanych obiektach to stan rzeczywisty, czy

¹ Dziękuję mgr. Ryszardowi Naglikowi za inspirujące rozmowy i nieocenioną pomoc w trakcie analizy obiektów nieruchomych i pisaniu tej pracy.

tylko efekt niezarejestrowania w terenie istniejącego, lecz zbyt słabo widocznego obiektu.

3.2.1. Budynki zagłębione

Budynki zagłębione odkryto wyłącznie na stanowisku 9. Są to niezbyt głębokie półziemianki o zbliżonych formach. W rzucie poziomym były prostokątne lub niemal prostokątne, a wyjątkowo owalne. Ich dna były płaskie lub lekko nieckowate. Miąższość wypełnisk wynosiła od kilku do kilkudziesięciu centymetrów.

Do grupy budynków zagłębionych (tj. półziemianek) włączono również obiekty pozbawione wprawdzie czytelnej części zagłębionej, jednakże charakteryzujące się układem słupów wyraźnie nawiązującym do konstrukcji tychże obiektów. Uznano bowiem, że w trakcie badań nie udało się zarejestrować zarysu wkopu, i że były to zapewne płytko zagłębione budynki. Do półziemianek zaliczono także prostokątne konstrukcje zagłębione, określane przez A. Michałowskiego jako budynki wziemne bezsłupowe (2011, 90 i n.).

W analizie, przy podawaniu wymiarów budynków i ich powierzchni, przyjęto schemat R. Naglika, B. Roczkalskiego i A. Kosik-Roczkalskiej (2014, 81-82). Jest to, jak się wydaje, bardziej miarodajny sposób szacowania wielkości omawianych obiektów. Pierwszy to pomiar odległości pomiędzy słupami na ścianach szczytowych, tj. maksymalna możliwa długość budynku, a drugi – średnia odległość między parami słupów usytuowanych na przeciwległych, dłuższych ścianach. Wszystkie pomiary przeprowadzono z geometrycznego środka jam posłupowych, gdyż w większości przypadków ślady samych słupów były nieczytelne. Zrezygnowano zatem, za wyżej wymienionymi badaczami,

3. Osada z młodszego odcinka wczesnego okresu wpływów rzymskich...

Tabela 1. Charakterystyka budynków zagłębionych (półziemianek)

1 Nr obiektu, 2 Lokalizacja (ary), 3 Odległość między słupami szczytowymi (m), 4 Odległość między parami słupów na ścianach bocznych (m), 5 Powierzchnia budynku na poziomie odkrycia (m²), 6 Powierzchnia budynku określona w oparciu o pomiary średnich odległości między słupami (m²), 7 Miąższość warstwy (wypełniska) (m), 8 Tablica

Table 1. Characteristics of sunken-featured buildings (pit-houses)

1 Feature number, 2 Localisation, 3 Distance between the ridge posts (m), 4 Distance between the pairs of posts along the side walls (m), 5 Area of the building at the level of discovery (m²), 6 Area of the building calculated on the basis of average distances between posts (m²), 7 Thickness, 8 Plate

1	2	3	4	5	6	7	8
2	240/150-160	2,9	3	13,2	8,7	0,3	tabl. 1
31	210/130	5	3,65	?	18,25	0,1	tabl. 4
126	270/150	2,35	1,7	6,48	4	0,2 – 0,25	tabl. 8
127	270/150	3,6	2,5	9,1	9	0,33	tabl. 9
131	270-280/150	3,7	2,65	12,25	9,8	0,34	tabl. 10
190	390/170	?	?	12,9	?	0,1	tabl. 11
204	100-110/130-140	4 po przebudowie 3,75	2,15	14,2	8,6 8	0,38	tabl. 13
298	150/120-130	3,6	2,3	?	8,3	rekonstruowany	tabl. 15
319	90/100-110	?	?	8,35	?	0,1	tabl. 16
357	120/110-120	3,1	2,55	15,8	7,9	0,36	tabl. 18
466	220-230/160	5,2	3	20,2	15,6	0,2	tabl. 20, 21
471	240/190-200	4,3 po przebudowie 3,9	3,6 po przebudowie 3	22,4	15,4 11,7	0,34	tabl. 22
526	230-240/160-170	?	3,2	15,75	?	0,1	tabl. 23
527	240/160-170	3,3	2,6	?	8,5	0,4	tabl. 24, 25
546	210-220/160-170	4,1	2,8	13,2	?	0,2	tabl. 25
702	240-250/170	>4,4	3,1	?	?	zrekonstruowany	tabl. 24
848	180/110	4,8	4	?	19,2	zrekonstruowany	tabl. 30
850	210/150	3,9	2,8	16,5	10,9	0,2	tabl. 31
889	170-180/150-160	3,8	2,75	14,5	10,45	0,2	tabl. 32, 33
890	180/150-160	3,55	2,4	12	8,5	0,3	tabl. 34
907	180/160	3,25	2,25	11,3	7,5	0,15	tabl. 32, 33
916	170/150	4,2	3,8 po przebudowie 3,5	18,8	15,9 14,7 po przebudowie	0,5	tabl. 35, 36
918	180-190/160-170	3,9	2,7	16,9	10,5	0,3	tabl. 37
1192	170/140	4 po przebudowie 3,5	2,55	13,5	10,2 8,9	0,14	tabl. 40, 41
1193	160-170/140-150	3,1	2	7,4	6,2	0,2	tabl. 41
1253	140-150/130	2,6	2	9,7	5,2	0,2	tabl. 43
1327	170/130	6,2?	3	31,4	18,6?	0,1	tabl. 44
1422	150/150	3,5	2,3	12,9	8	0,3	tabl. 45
1463	350-360/190	2,6	2,25	?	5,8	zrekonstruowany	tabl. 46
1623	70/100	3,8	2,6	14,6	9,9	0,3	tabl. 50
1748	80-90/110	3,7	3,5	?	12,9	zrekonstruowany	tabl. 54
2025	250/160	2,6	2,2	?	5,7	zrekonstruowany	tabl. 62
2041	170/150	3,7	2,8	?	10,4	zrekonstruowany	tabl. 63
2123	290/130-140	4,6 po przebudowie 3,9	2,4	13,4	11 po przebudowie 9,4	0,27	tabl. 64
2179	280/130	?	2,9	15,9	?	0,15	tabl. 65
2183	350/200	2,9	2,6	20,1	7,5	0,2 – 0,25	tabl. 66
2748	350/150	4 po przebudowie 3,7	3	?	12 11,1	zrekonstruowany	tabl. 76
2928	350/150	3,7 po przebudowie 3,4	2,65	?	9,8 9	zrekonstruowany	tabl. 76
2930	350/180	3,1	2,55	?	7,9	zrekonstruowany	tabl. 79
3030	440-450/230-240	4,1	2,1	?	8,6	zrekonstruowany	tabl. 83
3520	320/130	2,75	2	7,4	5,5	0,05	tabl. 93
3609	160/130	4,8	3	?	14,4	zrekonstruowany	tabl. 96

Tabela 2. Wymiary półziemianek o bezsłupowej konstrukcji

1 Nr obiektu, 2 Lokalizacja (ary), 3 Wymiary w części przydennej (m), 4 Powierzchnia budynku na poziomie odkrycia (m²), 5 Powierzchnia budynku w części przydennej (m²), 6 Miąższość warstwy (wypełniska) (m), 7 Tablica

Table 2. Characteristics of sunken-featured buildings (pit-houses)

1 Feature number, 2 Localisation, 3 Dimensions in the bottom part (m), 4 Area of the building at the level of discovery (m²), 5 The surface of the building in the bottom part (m²), 6 Thickness, 7 Plate

1	2	3	4	5	6	7
3	240/150	2,3x2,4	8,25	5,5	0,5	tabl. 2
10	230/140	3,2x2,1	8,3	6,7	0,4	tabl. 3
45	210/130-140	2,8x2,1	7,6	5,9	0,4	tabl. 5
946	210/190	3,4x2,6	8,8	8,8	0,4	tabl. 38
1037	210/190	3,1x2,7	8,4	8,4	0,5	tabl. 38
1197	170-180/120	2,6x2,0	10	5,2	0,14	tabl. 39
1940	280/130	2,2x1,5	3,3	3,3	0,16	tabl. 57
2943	370/170-180	2,5x2,1	5,25	5,25	0,34	tabl. 79
2952	350/140	2,6x2,25	5,85	5,85	0,28	tabl. 80
2960	370-380/140	3,4x2,9	10,4	9,85	0,44	tabl. 81

z operowania danymi dotyczącymi wielkości wkopu na poziomie odkrycia, gdyż jak słusznie zauważono, pomiar ten jest obciążony dużym marginesem błędu, wynikającym z procesów postdepozycyjnych. W celu porównywania omówionych poniżej obiektów z danymi cytowanymi w literaturze, podano powierzchnie wkopów na poziomie odkrycia w tabelach zawierających dane metryczne budynków (tabela 1 i 2).

Szczegółowe informacje dotyczące konstrukcji poszczególnych budynków zagłębionych przedstawiono w katalogu zamieszczonym poniżej, zaś dane dotyczące warstw wyróżnionych w obiektach, a także pochodzącego z ich wypełnisk materiału zabytkowego podano w katalogu (na płycie CD) obejmującym wszystkie obiekty wyróżnione na osadach w Stanisławicach 9 i 10. Na tablicach obiektów rzuty poziome budynków zawierają informacje zebrane z kilku poziomów dokumentacyjnych. Na jednym rysunku przedstawiony został zarys obiektu z poziomu odkrycia lub poziomu, na którym jego kształt był najbardziej czytelny. Umieszczono tam również zarysy wszystkich jam posłupowych i innych elementów, niezależnie od tego, na jakim poziomie zostały odkryte.

KATALOG

Obiekt 2, ar 240/150-160 (tabl. 1²)

Półziemianka zachowana w postaci słabo czytelnego zarysu wkopu. Zarejestrowano cztery słupy – 25, 79,

² Tablice 1-102 znajdują się na dołączonej płycie w folderze „Obiekty nieruchome na stan. 9 i 10 w Stanisławicach, gm. Bochnia (rozd. 3.2)”.

82 i 191. Oś budynku wyznaczają (na zasadzie analogii do wszystkich budynków zagłębionych na stanowisku) słupy szczytowe – 25 i 79, znajdujące się w odległości 2,9 m od siebie. Dwa pozostałe słupy – 82 i 191, to słupy boczne ściany zachodniej związane z konstrukcją ścian. Odległość między nimi wynosi 3 m. Prawdopodobnie brak drugiej pary słupów bocznych. Obiekt o głębokości ok. 0,3m. W centralnej części widoczny nowożytny wkop. Wschodnia część jest zniszczona przez nowożytny rów (ob. 63). Zarys dna nieregularny, słabo czytelny. Bardzo trudno jednoznacznie zaklasyfikować go do konkretnego typu budynków zagłębionych. Duża ilość materiału zabytkowego w wypełnisku obiektu.

Obiekt 3, ar 240/150 (tabl. 2)

Obiekt o prostokątnym zarysie (3,3 m x 2,5 m) z zaokrąglonymi narożnikami uchwycono na poziomie B. 20 cm niżej obiekt przybrał formę bardziej kolistą, o średnicy ok. 2,3-2,4 m. Całkowita miąższość obiektu to 0,5 m. Dno płaskie. Nieliczny materiał zabytkowy.

Obiekt 10, ar 230/140 (tabl. 3)

Słabo czytelny, owalny zarys obiektu (3,4 m x 2,45 m) uchwycono na poziomie B. 20 cm niżej, wypełnisko było nadal bardzo słabo czytelne na tle piaszczystego podłoża. Jego zarys przybrał formę zbliżoną do prostokąta (3,2 x 2,1m). Miąższość obiektu wynosiła 0,4 m. Dno płaskie. Nieliczny materiał zabytkowy.

Obiekt 31, ar 210/130 (tabl. 4)

Przydenne partie budynku zagłębionego, widoczne w postaci płytkich przegłębień (ok. 0,1 m głębokości).

Wymiary: dł. 5 m, szer. 3,65 m. Słupy konstrukcyjne rozmieszczone według schematu – po jednym na ścianach szczytowych (117 i 1101) i po dwa na ścianach bocznych, odsunięte od narożników (81, 94, 118 i 102). Obiekty 93, 99 i 115 związane z podziałem wnętrza. Niezbyt liczny materiał zabytkowy. Niejednoznaczna relacja stratygraficzna z budynkiem naziemnym 3613. Wydaje się, że obiekt 31 jest młodszy, gdyż dopiero poniżej jego dna uczytelniła się jama postłupowa 119 będąca najprawdopodobniej elementem konstrukcji budynku naziemnego 3613. Pierwotnie uznawano, że cztery dalsze słupy (80, 33, 41 i 29) widoczne w obrębie rysującego się wypełniska półziemianki stanowią część jej konstrukcji. Różnią się one jednak od pozostałych słupów budynku zagłębionego nie tylko strukturą, ale i kształtem oraz wielkością. Skłania to do uznania ich za element odrębnego, naziemnego, czterosłupowego budynku gospodarczego (ob. 3618).

Obiekt 45, ar 210/130-140 (tabl. 5)

Owalny zarys obiektu (3,3 m x 2,3 m) uchwycono na poziomie B. Na kolejnych poziomach kształt nie uległ większym zmianom natomiast stopniowo zmniejszały się jego rozmiary (2,8 x 2,1 m). W centralnej części koliste przegłębienie o średnicy ok. 1 m. Miąższość wypełniska wynosiła 0,4 m, a w części centralnej 0,6 m. Dno płaskie. Nieliczny materiał zabytkowy.

Obiekt 126, ar 270/150 (tabl. 8)

Półziemianka o zarysie zbliżonym do prostokątnego. Wymiary: dł. 2,35 m, szer. 1,7 m, gł. 0,2-0,25 m. Widoczne półkoliste zaokrąglenia przy słupach narożnych (ob. 146 i 164) i słupie szczytowym od strony wschodniej (ob. 156). Dwa słupy szczytowe (ob. 156 i 161). Wschodni słup szczytowy (156) nieco wysunięty przed linię tworzoną przez słupy boczne. W południowej części obiektu pierwotnie znajdowały się jeszcze dalsze słupy, na co wskazuje zasięg wkopu i zaokrąglone narożniki. Na podstawie dokumentacji fotograficznej udało się zrekonstruować zarys (rzut) słupa w narożniku SW. Ślady przepalenia związane zapewne z pożarem, który objął również obiekt 127. Liczny materiał zabytkowy.

Obiekt 127, ar 270/150 (tabl. 9)

Półziemianka o prostokątnym zarysie. Wymiary: dł. 3,6 m, szer. 2,5 m, gł. 0,33 m. Narożniki zaokrąglone. Nieregularny występ na ścianie SW. Dno płaskie. Słupy konstrukcyjne rozmieszczone według schematu – po jednym na ścianach szczytowych (148

i 158) i po dwa na ścianach bocznych (145, 159, 144, 170). Słupy szczytowe – 148 i 158 umieszczone na osi budynku niesymetrycznie w stosunku do słupów bocznych. Słup szczytowy (148) od strony wschodniej na poziomie przydennym usytuowany był na zewnątrz krawędzi wkopu. Słupy związane z konstrukcją ścian od strony zachodniej ulokowane w narożnikach (obiekty 145 i 159), natomiast od strony wschodniej (obiekty 144 i 170) nieco cofnięte. Skupisko ceramiki w pobliżu słupa 145 (ob. 151). Negatywy palików związanych zapewne z podziałem wnętrza (ob. 152, 154 i 155). W wypełnisku znaczna ilość polepy i pojedyncze kamienie. Wyraźna warstwa spalenizny, zapewne powstałej po pożarze, który objął również częściowo ob. 126. Bardzo dużo materiału zabytkowego; część przepalona. Półziemianka styka się z półziemianką 131.

Obiekt 131, ar 270-280/150 (tabl. 10)

Półziemianka o zarysie zbliżonym do prostokątnego. Wymiary: dł. 3,7 m, szer. 2,65 m, gł. 0,34 m. Narożniki zaokrąglone. Słupy szczytowe – 169 i 153 – w nierównych odległościach od słupów bocznych i przesunięte nieco na południe w kierunku słupów 149, 184 i 180. Słupy związane z konstrukcją ścian od strony północnej (147 i 181) zlokalizowane w obrębie wkopu, natomiast słupy (180 i 149 oraz 184) od strony południowej, usytuowane są na linii wkopu. Słupy boczne od strony wschodniej (181 i 149) nieco cofnięte w stosunku do narożników. Pozostałe słupy bądź paliki – ob. 165, 166, 167, 168, 171, 175, 182, 183 i 185 – związane są zapewne z podziałem wnętrza. Znaczna ilość materiału zabytkowego. Półziemianka styka się z półziemianką 127.

Obiekt 190, ar 390/170 (tabl. 11)

Przydenne (?) partie półziemianki, zachowane w postaci płytkich przegłębień (ok. 0,1 m). Zarys słabo czytelny, zbliżony do prostokątnego. Zachowane pozostałości czterech, słabo czytelnych słupów. Trzy zlokalizowane w linii ściany zachodniej (194, 195 i 196). Kolejny – 197 – usytuowany w centralnej partii wkopu. Prawdopodobny zarys słupa w ścianie wschodniej w postaci słabo czytelnej warstwy (278). Niezbyt liczny materiał zabytkowy.

Obiekt 204, ar 100-110/130-140 (tabl. 13)

Półziemianka o zarysie prostokątnym i zaokrąglonych nieco ściankach. Podwójne słupy na szczytach i w narożnikach świadczące o przebudowie budynku.

Wymiary budynków zbliżone. Prawdopodobnie do jednego budynku należą słupy szczytowe – 277 i 241 oraz słupy związane z konstrukcją ścian – 275, 242, 246 i 282. Wymiary półziemianki: dł. 4 m, szer. 2,15 m, gł. 0,38 m. Po przebudowie, z drugim budynkiem związane słupy szczytowe 253 i 283 oraz słupy nośne 276, 240, 247 i 281. Wymiary budynku: dł. 3,75 m, szer. 2,15 m, gł. 0,38 m. Relacje stratygraficzne pomiędzy słupami w poszczególnych parach niejednoznaczne. Negatywy palików związanych z podziałem wewnętrznym (ob. 280, 257, 251, 284 i 285), trudno związać z konkretną fazą budowlaną. W profilu CD ujawnił się zarys słupa w linii ściany południowej budynku lub odcisk belki ze ściany. Dno równe. Bardzo duża ilość materiału zabytkowego.

Obiekt 298, ar 150/120-130 (tabl. 15)

Półziemianka zrekonstruowana na podstawie układu 6 słupów. Brak zarysu wkopu. Wymiary: dł. 3,6 m, szer. 2,3 m. Na ścianach szczytowych słupy 1331 i 1326. Cztery boczne słupy konstrukcyjne – 1357, 1356, 1332 i 1329. Dodatkowy słup (1330) na południe od półziemianki. Być może związany z konstrukcją wejścia albo bez związku z budynkiem.

Obiekt 319, ar 90/100-110 (tabl. 16)

Zapewne przydenne partie półziemianki zachowane w postaci płytkich przegłębień (gł. ok. 0,1 m). Zarys słabo czytelny, zbliżony do prostokątnego. Zachowanych pięć niewielkich słupów, słabo czytelnych w profilu, usytuowanych w jednej linii (376, 377 i 378). Kolejny słup (354) znajdował się w południowej ścianie, w obrębie wkopu. Słup 356, również w obrębie wkopu, zlokalizowany w „występie” od strony północnej. Nieliczny materiał zabytkowy.

Obiekt 357, ar 120/110-120 (tabl. 18)

Półziemianka o lekko trapezowatym zarysie. Konstrukcja opierała się na sześciu słupach (424, 425, 442, 436, 437 i 426). Odległość pomiędzy słupami szczytowymi wynosi 3,1 m. Ściana północna ma długość 3,3 m, natomiast południowa jest krótsza (dł. 3 m). Szerokość budynku wynosi 2,55 m, a głębokość 0,36 m. Słupy boczne (424, 442, 436 i 426) znajdują się w narożnikach wkopu na tej samej linii, co słupy szczytowe (425 i 437) usytuowane pośrodku ścian krótszych. Płaskie, równe dno. Zarys półziemianki bardzo regularny i dobrze czytelny. W wypełnisku duża ilość drobnych kawałków zwęglonego drewna i dość liczny materiał zabytkowy.

Obiekt 466, ar 220-230/160 (tabl. 20, 21)

Półziemianka o prostokątnym zarysie. Wymiary: dł. 5,2 m, szer. 3 m, gł. 0,2 m. Słupy szczytowe 561 i 539 umieszczone na osi budynku. Słup 539 prawdopodobnie był naprawiany poprzez dostawienie kolejnego słupa (531). Słupy związane z konstrukcją ścian (596, 595, 518, 519, 520, 560, 582, 543, 509 i 511) usytuowane w obrębie wkopu. Słup 543 prawdopodobnie naprawiany, podobnie jak słup szczytowy, poprzez dostawienie kolejnego (542). Relacje stratygraficzne słabo czytelne. W linii ściany południowej słup pomocniczy – obiekt 510. Obiekt 580, usytuowany we wschodniej części budynku, to zapewne niewielka piwniczka. Raczej mało prawdopodobne, aby to była dużych rozmiarów jama posłupowa. W obrębie półziemianki zarejestrowano dużą liczbę negatywów po palikach związanych prawdopodobnie z podziałem wnętrza. W wypełnisku obiektu bardzo duża ilość materiału zabytkowego.

Obiekt 471, ar 240/190-200 (tabl. 22)

Półziemianka o zarysie zbliżonym do kołistego. Podwójna liczba słupów na szczycie i w narożnikach świadcząca o przebudowie budynku. Wszystkie słupy w omawianej półziemiance zostały zdwojone, poza jednym słupem szczytowym od strony wschodniej – obiektem 700 (istnieje możliwość, że drugi słup nie został uchwycony lub ten sam był wykorzystany w obydwu fazach budowlanych). Zakładając, że słup 700 był wykorzystany w obu fazach to długość budynku pomiędzy słupami szczytowymi 700 i 506 wynosi 4,3 m, a między 700 i 507 – 3,9 m. Słupy boczne w jednej fazie to prawdopodobnie obiekty 553, 591, 502 i 552, a odległość pomiędzy nimi wynosi 3,6 m, natomiast w drugiej, to odpowiednio obiekty 554, 592, 503 i 551 rozstawione co 3 m. Głębokość obiektu wynosi 0,34 m. Liczny materiał zabytkowy.

Obiekt 526, ar 230-240/160-170 (tabl. 23)

Przydenne partie półziemianki, zachowane w postaci płytkich przegłębień (ok. 0,1 m). Zarys słabo czytelny, prawdopodobnie prostokątny. Zdokumentowano pięć słupów, których układ odpowiada schematowi rozmieszczania słupów w konstrukcjach sześciostłupowych. Uchwycono zarys ściany zachodniej, którą tworzyły – słup szczytowy (ob. 679, prawdopodobnie naprawiany poprzez dostawienie słupa 678) oraz dwa słupy boczne – 704 i 631. Odległość pomiędzy słupami bocznymi wynosi 3,2 m. Funkcja ostatniego ze słupów (634) niepewna (być może

związany z podziałem wnętrza). Liczny materiał zabytkowy. Niejasna relacja z paleniskiem 637. Zapewne są to obiekty różnoczasowe.

Obiekt 527, ar 240/160-170 (tabl. 24, 25)

Półziemianka o bardzo słabo czytelnym zarysie. Na poziomach B-D materiał zbierano planigraficznie, gdyż niezmiernie trudno było jednoznacznie określić granice obiektu. Dopiero na poziomie E zarys obiektu przybrał kształt zbliżony do prostokąta. Narożniki zaokrąglone. Odległość między słupami szczytowymi: 623 oraz 658 i 657 wynosi 3,3 m. Zarejestrowano dwa słupy boczne 665 i 624, między którymi odległość wynosi 2,6 m. Na podstawie dokumentacji fotograficznej udało się wyodrębnić jeszcze jeden słup (prawdopodobnie nośny) na ścianie południowej – 3565. Kolejny być może znajdował się w NE narożniku, na co wskazuje zasięg wkopu i ostro zaokrąglony narożnik, analogicznie jak w narożniku SW, oraz koliste zaciemnienie, oznaczone jako warstwa 4914. Niewielki obiekt 662 jest zapewne słupem pomocniczym. Słup 642 mógł być związany z podziałem wnętrza. Bardzo liczny materiał zabytkowy w wypełnisku obiektu, którego miąższość wynosiła 0,4 m.

Obiekt 546, ar 210-220/160-170 (tabl. 25)

Półziemianka o zarysie trapezowatym. Zarejestrowano pięć słupów konstrukcyjnych. Słupy szczytowe, 649 i 577, w odległości 4,1 m umieszczone w nierównych odległościach od słupów bocznych – 650, 578 i 651. Brak słupa w narożniku SE – prawdopodobnie usytuowany był poza zarysem wkopu (podobnie jak słup 651 z narożnika SW) i zapewne został zniszczony przez nowożytny wkop pod drenaż. Kilka niewielkich słupów związanych z podziałem wnętrza. Odległość między słupami bocznymi 650 i 651 wynosi 2,8 m. Głębokość zachowanego wypełniska obiektu 0,2 m. Dość liczny materiał zabytkowy.

Obiekt 702, ar 240-250/170 (tabl. 24)

Półziemianka zrekonstruowana na podstawie układu pięciu słupów. Zadokumentowano jeden słup szczytowy – 668. Brak słupa szczytowego po stronie wschodniej, który zapewne został zniszczony przez nowożytny wkop melioracyjny (ob. 63). Na dłuższych ścianach boczne słupy konstrukcyjne – 667, 693 oraz 689. Brak słupa na dłuższej ścianie od południa. Obiekt 669 i palik 670 to słupy pomocnicze. Wymiary: dł. minimum 4,4 m, szer. 3,1 m.

Obiekt 848, ar 180/110 (tabl. 30)

Z układu słupów wynika, że był to budynek zagłębiony. Wkop zapewne płytki, zniszczony wskutek erozji. Słupy szczytowe 726 i 735, zlokalizowane na linii wschód – zachód, w odległości 4,8 m. Pośrodku, słup 718, dzielący budynek na dwie nawy. Nawa północna nieco węższa niż południowa. Ściany wielokrotnie łamane. Słupy w ścianie północnej 727, 737, 728 i 729 oraz w południowej 716, 717, 722 i 719. W najszerszym miejscu budynek miał 4 m szerokości. Słupy 738, 733 i 750 związane z podziałem wnętrza. Od strony zachodniej budynku, w odległości ok. 1 m, trzy jamy postłupowe 712, 723 i 721 w jednej linii. Być może był to rodzaj osłony lub podcienie.

Obiekt 850, ar 210/150 (tabl. 31)

Półziemianka o zarysie zbliżonym do trapezu ze ściętym NW narożnikiem. Wymiary: dł. 3,9 m, szer. 2,8 m, gł. 0,2 m. Słupy szczytowe 980 i 1074 umieszczone na osi budynku. Słup 1074 prawdopodobnie był naprawiany poprzez dostawienie kolejnego słupa – 1064. Relacja stratygraficzna między obiektami 1074 i 1064 słabo czytelna – być może wkopane w odwrotnej kolejności. Słup szczytowy (1074 i 1064) od strony wschodniej, na poziomie przydennym. usytuowany był na zewnątrz krawędzi wkopu. Słupy związane z konstrukcją ścian (979, 1049, 1031 i 1083) usytuowane w obrębie wkopu. Trzy z nich były naprawiane kolejnymi słupami i są to odpowiednio obiekty – 792, 1051 i 1032. Natomiast w jamie postłupowej 1083, zlokalizowanej w narożniku SE, widoczny był zarys słupa, być może także później dostawianego, ale nieczytelny na rzucie z uwagi na wkopanie go w obręb jamy przysłupowej starszego słupa. W sąsiedztwie słupa 1049, na poziomie dna budynku, zarysował się obiekt 1050. Jego zarys był zbliżony do kształtu jam postłupowych. Również w profilu nie odbiegał kształtem od negatywów słupów. W wypełnisku obiektu tkwił kompletnie zachowany garnek. Nie można wykluczyć, że była to ofiara zakładzinowa lub niewielka piwniczka. W obrębie półziemianki zarejestrowano kilka negatywów po słupach i palikach związanych z podziałem wewnętrznym budynku. W wypełnisku obiektu stwierdzono bardzo dużą ilość materiału zabytkowego.

Obiekt 889 i 907, ar 170-180/150-160 (tabl. 32, 33)

Dwie półziemianki o zarysach zbliżonych do prostokątnych. Półziemianka 907 przecina półziemiankę 889. Wymiary budynku 889: dł. 3,8 m, szer. przy ścianie

zachodniej – 2,4 m, przy ścianie wschodniej – 3,1 m, gł. 0,2 m. Słupy szczytowe (1008 i 1067) umieszczone na osi budynku. Słupy boczne, związane z konstrukcją ścian obiektu 889, to obiekty 955, 956, 1013 i 1053, usytuowane w obrębie wkopu, i od strony zachodniej odsunięte od narożników. W trzech przypadkach (obiekty 956, 1008 i 1013) widoczne były zarysy słupów w obrębie jam przysłupowych. Zarejestrowano kilka negatywów palików związanych zapewne z podziałem wnętrza. Część z nich usytuowana była na osi budynku, dzieląc go na dwie części. W wypełniku obiektu znajdowała się bardzo duża ilość ceramiki, a także dobrze zachowana zapinka norycko-panońska wykonana ze stopu miedzi. Słupy szczytowe (945 i 1088) młodszego obiektu – 907, również umieszczone były na osi budynku. Odległość pomiędzy nimi wynosiła 3,25 m. Słup szczytowy (1088) od strony wschodniej, na poziomie przydennym usytuowany był na zewnątrz krawędzi wkopu. Zarejestrowano trzy słupy boczne związane z konstrukcją ścian – 1004, 1073 i 957 – odsunięte od narożników. Odległość pomiędzy słupami przy ścianie zachodniej wynosiła 2,3 m, a przy ścianie wschodniej prawdopodobnie 2,1-2,2 m. Słup boczny z narożnika SE został zniszczony przez współczesny wkop drenażowy, który przecina obydwie omawiane budynki. W obrębie półziemianki 907 zarejestrowano cztery negatywy po palikach związane prawdopodobnie z podziałem wnętrza – ob. 1102, 1103, 1104 i 1080. W wypełniku obiektu, które miało miąższość 0,15 m odkryto dużą ilość materiału ceramicznego.

Obiekt 890, ar 180/150-160 (tabl. 34)

Półziemianka o prostokątnym zarysie. Wymiary: dł. 3,55 m, szer. 2,4 m, gł. 0,3 m. Słupy szczytowe, 1065 i 1048, przesunięte nieco na południe. Słupy boczne, 1066, 985, 954 i 1045, odsunięte od narożników. Słup boczny 1066 usytuowany poza krawędzią wkopu. W linii ściany południowej słupy pomocnicze – obiekty 944, 1040 i 1046 związane z konstrukcją ścian. W linii ściany północnej jeden niewielki słup pomocniczy – 986. W obrębie półziemianki zarejestrowano kilka negatywów po palikach i jeden słup (1044) związanych prawdopodobnie z podziałem wnętrza. W wypełniku obiektu stwierdzono bardzo dużą ilość materiału zabytkowego.

Obiekt 916, ar 170/150 (tabl. 35, 36)

Półziemianka o zarysie prostokątnym i zaokrąglonych nieco ściankach. Obiekt użytkowany wielofazowo (minimum trzy fazy). Najstarsza faza związana

jest z maksymalnym zarysem wkopu. Część słupów konstrukcyjnych tej fazy budynku wystąpiła poza granicami wkopu. Prawdopodobny zarys budynku wyznaczają słupy ścian krótszych usytuowanych w jednej linii. W kolejnej fazie użytkowania budynek został przebudowany. Wkop był nieco mniejszy. W jego obrębie wystąpiła podwójna ilość słupów na szczytach i w narożnikach świadcząca o naprawie budynku. Młodsze fazy prawdopodobnie reprezentują typ budynku najliczniej spotykany na osadzie w Stanisławicach, czyli z 6 słupami nośnymi usytuowanymi po jednym na środku ściany szczytowej oraz dwoma parami słupów na ścianach bocznych. Wzdłuż ściany południowej zlokalizowanych było kilka słupów. Część z nich zapewne nie pełniła funkcji konstrukcyjnych, ale być może wspierała wysunięte partie dachu tworząc rodzaj podcienia. W obrębie wkopu wystąpiły również słupy pomocnicze związane z konstrukcją ścian. Niestety, w trakcie eksploracji nie zdołano rozdzielić materiału pochodzącego z różnych faz budowlanych. Wymiary całości założenia to: dł. około 4,2 m, szer. 3,5-3,8 m, gł. 0,5 m. W cięciu profilowym CD ujawnił się zarys słupa w linii ściany południowej budynku lub odcisk belki ze ściany. Dno równe.

Obiekt 918, ar 180-190/160-170 (tabl. 37)

Półziemianka o prostokątnym zarysie. Wszystkie słupy nośne zlokalizowane w obrębie wkopu. Słupy szczytowe: 1089 i 1059 i słupy boczne – 1090, 1112, 949 i 1063, nieco oddalone od narożników. Wymiary: dł. 3,9 m, szer. 2,7 m, gł. 0,3 m. Słup w NW narożniku, podobnie jak słup w narożniku SE, były naprawiane poprzez dołożenie kolejnego słupa lub są związane z przebudową półziemianki z wykorzystaniem pomocniczego słupa 1085. W obrębie półziemianki zarejestrowano ślady po słupach i palikach związanych z podziałem wewnętrznym budynku. Dno równe. Bardzo duża ilość materiału zabytkowego.

Obiekt 946, ar 210/190 (tabl. 38)

Na poziomie B zaobserwowano prostokątny zarys obiektu o wymiarach 3,4 m x 2,6 m. Wszystkie narożniki zaokrąglone. Od strony SW uskok – być może związany z wejściem. Całkowita miąższość obiektu to 0,4 m. Dno nieckowate. Nieliczny materiał zabytkowy.

Obiekt 1037, ar 210/190 (tabl. 38)

Prostokątny zarys obiektu (3,1 m x 2,7 m, narożniki zaokrąglone) uchwycono na poziomie B.

Całkowita miąższość obiektu to 0,5 m. Dno płaskie z niewielkim obniżeniem od wschodu. W ścianie południowej jama postłupowa (1075). Nieliczny materiał zabytkowy.

Obiekt 1192, ar 170/140 (tabl. 40, 41)

Półziemianka o zarysie zbliżonym do prostokątnego o zaokrąglonych narożnikach. Podwójna liczba słupów na szczycie i w narożnikach w ścianie wschodniej świadczy o naprawie budynku. Długość budynku pomiędzy słupami szczytowymi, 1224 i 1216, wynosi 3,5 m, a po przebudowie, między 1223 i 1216 – 4 m. Półziemianka została przebudowana jedynie na linii krótszej ściany od zachodu, natomiast słupy konstrukcyjne ściany wschodniej pozostały bez zmian. Słupy boczne w jednej fazie to prawdopodobnie obiekty 1203, 1219, 1239 i 1205, natomiast w drugiej to odpowiednio obiekty 1217, 1219, 1231 i 1205. Odległość pomiędzy parami słupów bocznych zbliżona i wynosi 2,5-2,6 m. Głębokość obiektu 0,14 m. Dość liczny materiał zabytkowy. Od strony zachodniej, w odległości ok. 1 m od półziemianki, usytuowane trzy słupy (1196, 1198, 1200) w odległości 1-1,2 m od siebie, tworzące być może rodzaj odsłony, ogrodzenia lub podcienia. Prawdopodobny jest również brak związku pomiędzy omawianymi obiektami.

Obiekt 1193, ar 160-170/140-150 (tabl. 41)

Przydenne partie półziemianki o bardzo słabo czytelnym granicach wkopu. Słupy konstrukcyjne rozmieszczone według schematu – po jednym na ścianach szczytowych (1246, 1195) i po dwa na ścianach bocznych (1447, 1466, 1245 i 1194). Słupy szczytowe – 1246 i 1195 umieszczone na osi budynku w odległości 3,1 m. Odległość pomiędzy parami słupów bocznych – 2 m. Niejednakowe odległości pomiędzy słupami 1447 i 1466 na ścianie północnej – 2,25 m i słupami 1245 i 1194 w ścianie południowej – 1,75 m. Maksymalna głębokość zachowanej części zagłębionej budynku 0,2 m. Dość dużo materiału zabytkowego.

Obiekt 1197, ar 170-180/120 (tabl. 39)

Na poziomie B zaobserwowano zaciemnienie o wymiarach 4 x 2,5 m. Po 10 cm uwidocznił się prostokątny zarys obiektu o wymiarach 2,6 x 1,9-2,0 m. Wszystkie narożniki zaokrąglone. Założono cięcie profilowe i okazało się, że jest to samo dno obiektu. Całkowita miąższość obiektu wynosiła więc 0,14 m. Dno proste. Liczny materiał zabytkowy.

Obiekt 1253, ar 140-150/130 (tabl. 43)

Półziemianka o zarysie zbliżonym do prostokątnego. Wymiary: dł. 2,6 m, szer. 2 m, gł. 0,2 m. Słupy szczytowe – 1294 i 1363 umieszczone na osi. Wszystkie słupy związane z konstrukcją ścian 1371, 1384, 1338, 1337 oraz 1293, 1378 i 1382, umieszczone w linii ścian, znajdowały się w obrębie czytelnego zarysu wkopu. Słup szczytowy od strony wschodniej nieco wysunięty, od strony zachodniej w linii ze słupami narożnymi. W linii ściany północnej dwa słupy pomocnicze – 1384 i 1338, a w ścianie południowej – jeden (1378). Kilka słupów związanych z podziałem wewnętrznym. Niezbyt liczny materiał zabytkowy. Wzdłuż linii ściany zachodniej, w odległości ok. 1 m od półziemianki, zarejestrowano trzy słupy (1396, 1397 i 1398). Być może były związane z funkcjonowaniem omawianego budynku.

Obiekt 1327, ar 170/130 (tabl. 44)

Na poziomie odkrycia zarysował się słabo czytelny, dużych rozmiarów obiekt zbliżony kształtem do prostokątnego i wypełnisku podobnym do warstw w innych półziemiankach badanych na stanowisku. Były to partie przydenne budynku zagłębionego o sześciostłupowej konstrukcji. Nieco „wyciągnięty” narożnik NE okazał się uzasadniony, gdyż w nim odkryto jeden ze słupów – obiekt 1225. Być może jest to jeden ze słupów szczytowych. Dzięki takiemu usytuowaniu słupa półziemianka miałyby nieco nieregularny kształt. Prawdopodobne jest też, że słup ten był związany z konstrukcją wejścia, a słup szczytowy nie został zarejestrowany. Długość budynku wynosi ok. 6 m, a słupy boczne (1134, 1150, 1132 i 1129) w odległości ok. 3 m. Miąższość wypełniska wynosiła zaledwie 0,1 m. W NW narożniku zarejestrowano płytką jamę (obiekt 1152), która być może była niewielką piwniczką związaną z półziemianką. Dość liczny materiał zabytkowy. W trakcie analizy okazało się, że cztery słupy (1133, 1135, 1131 i 1130) wyraźnie różnią się wypełniskiem od pozostałych, gdyż zawierają dużą ilość grud polepy konstrukcyjnej. Również ich kształt i wielkość były nieco inne. Słupy te przecinają kilka obiektów (1134, 1152 i 1132) wskazując jednoznacznie na związek z młodszą fazą chronologiczną. Na podstawie rozmieszczenia i wielkości wspomnianych słupów zrekonstruowano konstrukcję, jako naziemną budowlę czterosłupową i nadano jej numer obiektu – 3612. W związku z tym, że obiekt wydzielono na etapie opracowania, materiał zabytkowy został przedstawiony, zarówno w katalogu, jak

i na tablicach łącznie, gdyż rozdzielenie go było niemożliwe do przeprowadzenia.

Obiekt 1422, ar 150/150 (tabl. 45)

Półziemianka o zarysie prostokątnym. Wymiary: dł. 3,5 m, szer. 2,3 m, gł. 0,3 m. Słupy konstrukcyjne rozmieszczone wg schematu – po jednym na ścianach szczytowych (1464 i 1481; prawdopodobnie naprawiane poprzez dostawienie kolejnych słupów – 1455 i 1479) i po dwa na ścianach bocznych (1478, 1495, 1452 i 1477). Słupy konstrukcyjne boczne na linii wkopu i odsunięte od narożników. Pomiedzy słupem 1478 a słupem szczytowym 1464, słup pomocniczy – 1448. W linii ściany południowej dodatkowy słup (1453) – być może związany z konstrukcją wejścia, podobnie jak zarejestrowany „uskok” wkopu na tej ścianie. Kolejny słup (1437), zadokumentowany pomiędzy słupami 1452 i 1453, mógł być związany z konstrukcją wejścia. Bardzo liczny materiał zabytkowy.

Obiekt 1463, ar 350-360/190 (tabl. 46)

Półziemianka zrekonstruowana na podstawie układu słupów. Brak zarysu wkopu. Zarys obiektu trapezowaty. Wymiary: dł. 2,6 m, szer. między słupami bocznymi od wschodu 2,7 m, natomiast ściana zachodnia wyraźnie węższa – 1,8 m. Na ścianach szczytowych słupy 2228 i 2229 oraz 2226. Słupy boczne – jeden w ścianie północnej (2210) i dwa w ścianie południowej (2209 i 2198). Krótsza ściana od zachodu być może naprawiana, gdyż w północnej jej partii zarysowały się dwa niewielkie słupy (2223 i 2224).

Obiekt 1623, ar 70/100 (tabl. 50)

Półziemianka o prostokątnym zarysie. Słupy szczytowe – 1627 i 1654 – umieszczone na ścianach krótszych, ale nie na osi, tylko przesunięte nieco na południe. Znajdują się w odległości 3,8 m od siebie, a słupy boczne 2,6 m, miąższość obiektu wynosi 0,3 m. Dno płaskie. Słupy szczytowe nieznacznie wysunięte przed słupy boczne. Po przebudowie słupy szczytowe w jednej linii ze słupami bocznymi w linii ścian krótszych. Słupy pomocnicze w linii ściany południowej. Pozostałe słupy i paliki związane z podziałem wnętrza. Liczny materiał zabytkowy.

Obiekt 1748, ar 80-90/110 (tabl. 54)

Konstrukcja słupowa początkowo błędnie zrekonstruowana, jako jeden budynek naziemny 1748. W ostatniej fazie analizy stwierdzono, iż słupy pochodzą

z dwóch budynków. Starszy – 1748 – to budynek o konstrukcji słupowej o układzie typowym dla budynków zagłębionych, pozbawionych obecnie partii zagłębionej. Z budynkiem tym związane są słupy: 1574, 1584, 1611, 1604 oraz 1608 (brak jedynie słupa w narożniku SW). Słupy szczytowe, 1584 i 1604, w odległości – 3,7 m, a odległość między słupami bocznymi przy ścianie wschodniej – 3,5 m. Słup szczytowy ze ściany wschodniej nieco wysunięty, natomiast w ścianie zachodniej prawdopodobnie w jednej linii ze słupami bocznymi. Być może jama posłupowa 1703, znajdująca się 0,5 m od ściany północnej, także związana jest z omawianym budynkiem. Młodsza konstrukcja to budynek naziemny (3619), rekonstruowany na podstawie regularnego układu 5 słupów (1576, 1577, 1579, 1630, 1775) w układzie zbliżonym do prostokąta. Brak słupa w narożniku SE. Wymiary obiektu: dł. 4,7 m, szer. 3,8 m. Zarysy jam posłupowych koliste i owalne.

Obiekt 1940, ar 280/130 (tabl. 57)

Na poziomie B uwidocznił się prostokątny zarys obiektu o wymiarach 2,2 x 1,5 m. Wszystkie narożniki zaokrąglone. Miąższość obiektu wynosiła 0,16 m. Dno płaskie. Nieliczny materiał zabytkowy.

Obiekt 2025, ar 250/160 (tabl. 62)

Półziemianka zrekonstruowana na podstawie układu 6 słupów. Brak zarysu wkopu. Wymiary: dł. 2,6 m, szer. 2,2 m. Na ścianach szczytowych słupy 1887 i 1897. Cztery boczne słupy konstrukcyjne – 1881, 1880, 1882 i 1879. Dodatkowy słup (1901) przy SW narożniku półziemianki. Być może to słup pomocniczy związany z konstrukcją ścian.

Obiekt 2041, ar 170/150 (tabl. 63)

Półziemianka zrekonstruowana na podstawie układu 6 słupów. Brak zarysu wkopu. Wymiary: dł. 3,7 m, szer. 2,8 m. Na ścianach szczytowych słupy 1557 i 1561. Cztery boczne słupy konstrukcyjne – 1532, 1530, 1556 i 1533. Dodatkowy słup (1562) w pobliżu słupa w NW narożniku.

Obiekt 2123, ar 290/130-140 (tabl. 64)

Półziemianka o zarysie zbliżonym do prostokąta. Podwójna liczba słupów na szczytach i w narożnikach świadcząca o przebudowie budynku. Wymiary: dł. min. 3,9 m, maks. 4,6 m, szer. 2,4 m, gł. 0,27 m. Niezmiernie trudno jednoznacznie określić, które ze słupów istniały równocześnie. Najbardziej prawdopodobna wydaje się koncepcja, że został zastosowany

najczęściej występujący na stanowisku model budynku zagłębionego, czyli słupy szczytowe na osi nieco wysunięte przed słupy boczne. Możliwy jest też wariant, iż w jednej z faz słup szczytowy ze ścianą wschodniej znajdował się w linii ze słupami bocznymi na tej ścianie (krótszej). Na obydwu ścianach dłuższych wystąpiły słupy pomocnicze – ob. 2426 w ścianie północnej i ob. 2442 – południowej. W narożniku NE znajdował się obiekt 2358 starszy chronologicznie. W NW części budynku zadokumentowano niewielką nieckowatą jamę (piwniczka?). Liczny materiał zabytkowy.

Obiekt 2179, ar 280/130 (tabl. 65)

Półziemianka o zarysie zbliżonym do prostokąta. Niewielka głębokość wkopu – ok. 0,15 m. Słup szczytowy (2493) od strony wschodniej na poziomie przydennym poza zarysem wkopu. Brak drugiego słupa szczytowego. Słupy boczne (2167, 2164, 2162, 2161, 2489) w obrębie wkopu, z wyjątkiem pomocniczego słupa (2486) znajdującego się pośrodku dłuższej ściany od południa i słupa konstrukcyjnego w tejże ścianie (2491). Słupy boczne w odległości 2,9 m. W północno-zachodniej części budynku dość głęboka nieckowata jama (piwniczka?) – ob. 2095 (gł. 0,6 m) – z dużą ilością materiału zabytkowego. Liczny materiał także w wypełnisku budynku.

Obiekt 2183, ar 350/200 (tabl. 66)

Konstrukcja o zarysie kolistym z wyraźnym aneksem od strony wschodniej. Zarejestrowano sześć słupów (2241, 2236, 2238, 2301, 2304, 2272) w obrębie wkopu i dwa (2270 i 2271) w nieco płytszym aneksie. Największą szerokość wyznacza odległość pomiędzy słupami 2241 i 2304 (2,6 m). Głębokość wkopu 0,2-0,25 m, a aneksu – ok. 0,05 m. Prawdopodobnie aneks związany jest z konstrukcją wejścia. Z wypełniska pochodzi nieliczna seria materiału zabytkowego.

Obiekt 2748 i 2928, ar 350/150 (tabl. 76)

Półziemianki zrekonstruowane na podstawie „podwójnego” układu 6 słupów w obrębie słabo czytelnej i płytkiej warstwy. Brak możliwości ustalenia stratygrafii pomiędzy obiektami. Wymiary obiektu 2748: dł. 4 m, szer. przy ścianie zachodniej – 2,8 m, a przy ścianie wschodniej – 3,2 m. Na ścianach szczytowych słupy 2909 i 2913. Słup 2909 naprawiany poprzez dostawienie kolejnego słupa – obiekt 2910. Cztery boczne słupy konstrukcyjne – 2894, 2897, 2912 i 2902. Wymiary obiektu 2928: dł. 3,4 m, szer. przy ścianie zachodniej – 2,5 m, a przy ścianie wschodniej – 2,8 m.

Na ścianach szczytowych słupy 2906 i 2904. Słup 2906 naprawiany poprzez dostawienie kolejnego słupa (2907). Cztery boczne słupy konstrukcyjne – 2893, 2898, 2911 i 2903. Dodatkowy słup w narożniku NW.

Obiekt 2930, ar 350/180 (tabl. 79)

Półziemianka zrekonstruowana na podstawie układu 6 słupów. Brak zarysu wkopu. Wymiary: dł. 3,1 m, szer. 2,55 m. Na ścianach szczytowych słupy 2862 i 2857, usytuowane nie na osi budynku, lecz nieco przesunięte na południe. Cztery boczne słupy konstrukcyjne – 2854, 2858, 2852 i 2853. Słup pomocniczy 2859 – być może wspierający słup 2858. Dodatkowy słup (2860) być może związany z podziałem wewnętrznym.

Obiekt 2943, ar 370/170-180 (tabl. 79)

Na poziomie B uwidocznił się słabo czytelny owalny zarys obiektu o wymiarach 2,5 x 2,1 m. Rozmiarami i kształtem zbliżony do jam prostokątnych badanych na stanowisku. Całkowita miąższość obiektu wynosiła 0,34 m. Dno nieckowate. Nieliczny materiał zabytkowy.

Obiekt 2952, ar 350/140 (tabl. 80)

Na poziomie C uwidocznił się nieregularny zarys obiektu o wymiarach 2,6 x 2,25 m. Rozmiarami i rodzajem wypełniska zbliżony do jam prostokątnych badanych na stanowisku. 10 cm niżej przybrał formę owalną. Miąższość wypełniska wynosiła 0,28 m. Dno nieckowate. Nieliczny materiał zabytkowy.

Obiekt 2960, ar 370-380/140 (tabl. 81)

Owalny zarys obiektu (3,6 x 2,9 m) uchwycono na poziomie B. 20 cm niżej nieco zmniejszyły się wymiary obiektu (3,4 x 2,9 m). Na profilu obiektu czytelna niewielka jama posłupowa (2970), nieczytelna w rzucie poziomym. Miąższość obiektu wynosiła więc 0,44 m. Dno nieckowate. Bardzo liczny materiał zabytkowy.

Obiekt 3030, ar 440-450/230-240 (tabl. 83)

Półziemianka zrekonstruowana na podstawie układu słupów i pozostałości przydennych partii wypełniska budynku. Częściowo zniszczona przez nowożytny wkop. Słupy szczytowe – 3041 i 3076 – w odległości 4,1 m. Prawdopodobnie słupy konstrukcyjne rozmieszczone według schematu – po jednym na ścianach szczytowych (3041 i 3076) i po dwa na ścianach bocznych.

Obiekt 3520, ar 320/130 (tabl. 93)

Półziemianka płytko zagłębiona o trapezowatym zarysie. Konstrukcja opierała się na sześciu słupach (3533, 3530, 3528, 3538, 3537 i 3535). Odległość pomiędzy słupami szczytowymi wynosi 2,75 m. Ściana północna ma długość 2,2 m, natomiast południowa jest dłuższa i ma długość 2,5 m. Szerokość budynku wynosi ok. 2 m, a głębokość 0,05 m. Słupy boczne (3533, 3538, 3528 i 3535) znajdują się w narożnikach wkopu i są tylko nieznacznie cofnięte w stosunku do słupów szczytowych. Słupy szczytowe (3530 i 3537) nie są usytuowane na osi budynku. Bardzo równe dno. Regularność zarysu półziemianki nieco zakłócona dostawieniem dodatkowego słupa od strony wschodniej – ob. 3536. Słup pomocniczy w linii ściany wschodniej – obiekt 3534. W wypełnisku niezbyt liczny materiał zabytkowy.

Obiekt 3609, ar 160/130 (tabl. 96)

Półziemianka zrekonstruowana na podstawie regularnego układu słupów i ich rozmiarów. Słupy konstrukcyjne rozmieszczone według schematu – po jednym na ścianach szczytowych (1367 i 1355) i po dwa na ścianach bocznych (1359, 1369, 1388 i 1352). Wymiary: dł. 4,8 m, szer. 3 m. W pobliżu słupa szczytowego w ścianie zachodniej dodatkowy słup (1368). Jego związek z omawianym budynkiem niejasny. Podobnie sytuacja wygląda z jamą posłupową (1353) w sąsiedztwie bocznego słupa 1352.

Analiza budynków zagłębionych

Na stanowisku 9 w Stanisławicach odkryto 52 budynki zagłębione. Są to najbardziej rozpoznawalne na wszystkich osadach ludności kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich konstrukcje architektoniczne. Przy analizie budynków zagłębionych przyjęto, że podstawą podziału na typy jest liczba i usytuowanie słupów konstrukcyjnych. Taki podział był zastosowany w wielu opracowaniach dotyczących budownictwa okresu rzymskiego (Michałowski 2011, tam dalsza literatura; Naglik *et al.* 2014, tam dalsza literatura). Na podstawie tego kryterium konstrukcje ze Stanisławic podzielono na cztery podstawowe typy (ryc. 1). Podczas przyporządkowywania budynków do poszczególnych typów nie brano pod uwagę występowania, tzw. słupów pomocniczych (Naglik *et al.* 2014, 81), ani słupów będących śladami napraw lub przebudowy, a jedynie słupy konstrukcyjne. W poszczególnych typach mogą się zatem pojawić obiekty o większej

liczbie słupów. Zdarza się również, że słupów jest za mało w porównaniu z założonym wzorcem. Zaliczając wówczas obiekt do danego typu uznano, że ten brak może być efektem warunków niesprzyjających zachowaniu się jamy posłupowej (zniszczenie przez późniejsze osadnictwo), jak również warunków glebowych utrudniających zarejestrowanie obiektu w terenie.

Omawiane obiekty reprezentują różne typy, są to jednak rozwiązania konstrukcyjne występujące na wszystkich osadach z terenów środkowoeuropejskiego *Barbaricum* datowanych na okres wpływów rzymskich.

Typ 1 reprezentują budynki, których konstrukcja opiera się na sześciu słupach konstrukcyjnych umieszczonych – po jednym na środku ścian szczytowych i po dwa, odsunięte od narożników, na dłuższych bokach. Zaliczono do nich szesnaście obiektów: 31, 127, 131, 204, 471, 527, 850, 889, 907, 918, 1192, 1193, 1327, 1422, 1623 (jedna z dwóch faz budowlanych), 2123 (jedna z faz budowlanych). Kolejne siedem: 298, 2041, 2748, 2928, 2930, 3030, 3609, to obiekty, w przypadku których układ słupów jest identyczny, jak w omawianym typie budynków zagłębionych, ale w momencie badań nie zarejestrowano części zagłębionej. Zapewne wspomniany typ reprezentują również obiekty zrekonstruowane na podstawie niepełnej liczby słupów, ale w analogicznym układzie. Są to obiekty 526, 546 i 702. Budynkiem o najbardziej skomplikowanej stratygrafii spośród obiektów typu 1 jest obiekt 916. Mimo dwukrotnej jego przebudowy, co najmniej w dwóch fazach zastosowano rozwiązania konstrukcyjne odpowiadające schematowi wiązaniem z typem 1.

Rozmiary budynków zaliczonych do **typu 1** są zróżnicowane. Powierzchnia najmniejszego budynku (1193) wynosi 6,2 m², przy wymiarach 3,1 x 2 m. Największą powierzchnię – ok. 18 m² mają dwa budynki (31 i 1327) zrekonstruowane na podstawie układu słupów i fragmentarycznie zachowanej części zagłębionej. Ich wymiary odpowiednio wynoszą: 5 x 3,65 m i 6,2 x 3 m. Powierzchnie pozostałych obiektów mieszczą się w przedziale od 7,5 m² do 15,9 m², a przeważają budynki o powierzchniach od 8,5 m² do 11 m², a więc niewielkie. Długości budynków zawierają się w przedziale od 3,1 do 4,8 m, a szerokości od 2,1 do 3,8 m. Najliczniej występują budynki o rozmiarach 3,5-4 x 2,5-3 m.

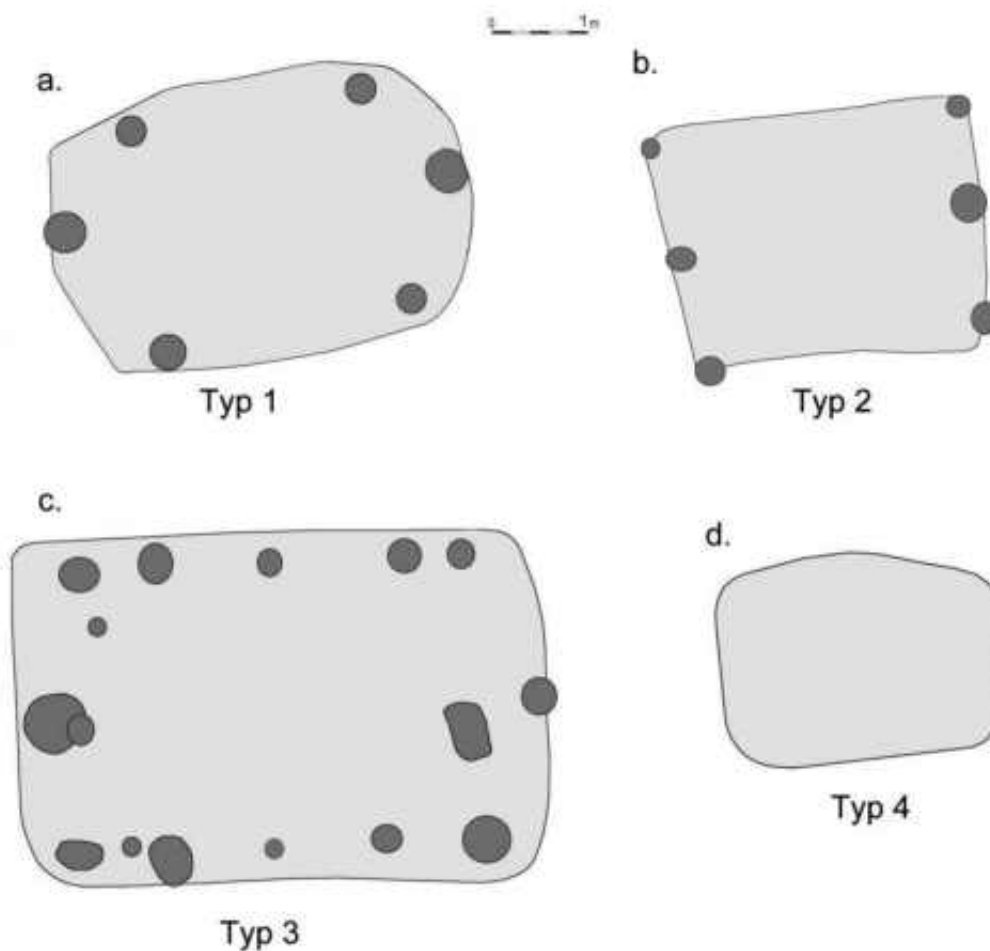
Biorąc pod uwagę maksymalne zarysy wkopów, większość z analizowanych obiektów także zaliczałyby się do grupy niewielkich budynków, bowiem ich powierzchnie rzadko przekraczają 15 m². Wtedy

również największym budynkiem byłyby obiekt 1327.

Niewielka jest także miąższość wypełnisk omawianych półziemianek, gdyż mieści się w przedziale od 8 do 40 cm. Jest to prawdopodobnie związane z oddziaływaniem procesów erozyjnych, które z uwagi na piaszczyste podłoże, było zapewne dość intensywne. Prawdopodobnie jest to jedna z przyczyn nieregularnego obecnie części zagłębionej w niektórych obiektach, a uznawanych za budynki zagłębione na podstawie układu słupów.

Jedynym obiektem o wypełniku nieco głębszym (0,5 m) jest obiekt 916. Jak już wyżej wspomniano, w tym przypadku mamy do czynienia z kilkoma fazami użytkowania budynku. Relacje stratygraficzne wskazują na minimum trzy fazy. Najstarsza faza związana jest prawdopodobnie z wkopem o maksymalnym zasięgu. Część słupów konstrukcyjnych w tej fazie

ulożona była poza wkopem. Hipotetyczny zarys budynku wyznaczają słupy ścian krótszych (szczytowe i boczne) ustawione w linii ściany. Takie rozwiązanie konstrukcyjne reprezentuje **typ 2** wydzielony w niniejszej analizie dla budynków zagłębionych. W kolejnej fazie użytkowania budynek 916 został przebudowany. W nieco mniejszym wkopie występowały po dwa słupy szczytowe i narożne. Świadczy to o kolejnej przebudowie lub naprawie budynku. Młodsze fazy budowlane obiektu 916 reprezentują typ budynku najliczniej występujący na osadzie w Stanisławicach – z 6 słupami nośnymi usytuowanymi wg schematu – po jednym na środku ściany szczytowej oraz dwoma parami słupów na ścianach bocznych, nieco cofniętych względem słupów szczytowych. Wzdłuż ściany południowej zlokalizowanych było kilka słupów poza wkopem. Część z nich zapewne nie pełniła funkcji konstrukcyjnych, ale

Ryc. 1. Stanisławice, stan. 9. Typy budynków zagłębionych: a – typ 1, b – typ 2, c – typ 3, d – typ 4

Fig. 1. Stanisławice, site 9. Types of sunken buildings: a - type 1, b - type 2, c - type 3, d - type 4

być może była związana z omawianymi budowlami, tworząc podcienie. W obrębie wkopu wystąpiły również słupy pomocnicze związane z konstrukcją ścian.

Zastosowany w omawianych budynkach schemat sytuowania słupów szczytowych wskazuje, że stosowano konstrukcję dachu na sochy i ślemię (typ 2B konstrukcji nośnej dachu wg Z. Kobylińskiego: 1988, 30-31, ryc. 10). W obiekcie 918 wystąpił dodatkowy słup na osi budynku dzieląc go na dwie części. Jeśli chodzi o konstrukcję ścian, to zapewne w większości przypadków stosowano technikę sumikowo-łątkową lub zrębową. Przy konstrukcji słupowej budynków słupy szczytowe również pełniły rolę łątki. Niewykluczone, że jeden budynek mógł być wznoszony przy zastosowaniu różnych technik. Łączenie sposobów budowy, a także brak konieczności stosowania wyłącznie budulca o określonej minimalnej długości, powodowały, że niezależnie od wielkości konstrukcji można było wykorzystać w całości dostępny materiał budowlany (Naglik *et al.* 2014, 87).

Wydzielony w niniejszym opracowaniu **typ 1** dla budynków zagłębionych odpowiada typowi B1 w klasyfikacji E. Droberjara (1997, 22, Abb. 11; tam dalsza literatura). A. Michałowski tego typu obiekty zalicza do grupy 2 czyli budynków ziemnych o konstrukcji słupowej i określa jako podtyp B – sześciostłupowe budynki ziemne o dachach ślemieniowo-sochowych, wariant B1 (Michałowski 2011, 118; tam dalsza literatura). Według A. Michałowskiego tego rodzaju rozwiązanie wśród obiektów ziemiankowych kultury przeworskiej nie było tak powszechne, jak na obszarach położonych na południe od Karpat i Sudetów. Na stanowiskach z terenu Czech i Słowacji w okresie wpływów rzymskich budynki omawianego typu występują głównie w I w. n.e., a najwcześniejsze już u schyłku okresu lateńskiego. Najmłodsze datowane są na wczesną fazę wędrówek ludów (Michałowski 2011, 121, tam dalsza literatura).

Szerokopłaszczyznowe badania prowadzone w ostatnich latach dostarczyły licznych odkryć tego typu budynków. Na stanowisku w Łysokaniach był to jedyny typ budynków zagłębionych (Naglik *et al.* 2014, 85). Podobne konstrukcje odkryto m.in. w Modlniczce (Byrska-Fudali, Przybyła 2011, 159) czy Wierchosławicach 10 (Naglik 2012).

Typ 2 reprezentują budynki, których konstrukcja również opiera się na sześciu słupach. W tym przypadku jednak boczne słupy znajdują się w narożnikach wkopu na tej samej linii, co słup szczytowy. Zaliczono tu tylko trzy budynki – 357, 1623 (jedna faza) oraz

2123 (jedna faza). Powierzchnie omawianych półziemianek są niewielkie i wynoszą odpowiednio: 7,9 m²; 9,9 m² i 9,4 m², a głębokości mieszczą się między 0,27 do 0,36 m. Również wymiary analizowanych obiektów są zbliżone: 3,1 x 2,55 m, 3,8 x 2,6 m oraz 3,9 x 2,4 m. Natomiast jeśli weźmiemy pod uwagę powierzchnie z poziomu odkrycia wówczas są one znacznie większe i wynoszą 15,8 m², 14,6 m² i 13,4 m².

Istnienie słupów w narożnikach wskazuje na zastosowanie do konstrukcji ścian wyłącznie techniki sumikowo-łątkowej, a konstrukcja dachu opierała się na parze soch podtrzymujących belkę ślemieniową (typ 2B konstrukcji nośnej dachu wg Z. Kobylińskiego: 1988, 30-31, ryc. 10).

Omawiany tu **typ 2** budynków zagłębionych odpowiada typowi C2 w klasyfikacji E. Droberjara (1997, 22, Abb. 11; tam dalsza literatura). A. Michałowski tego typu obiekty (2011, 118; tam dalsza literatura) zalicza do grupy 2 czyli budynków ziemnych o konstrukcji słupowej i określa jako podtyp B – sześciostłupowe budynki ziemne o dachach ślemieniowo-sochowych. Jest to mało popularny typ obiektów w strefie objętej osadnictwem kultury lateńskiej, natomiast powszechny w strefie osadnictwa zachodniogermańskiego od I w. p.n.e. po okres wczesnego średniowiecza (Droberjar 1997, 20; Michałowski 2011, 118, tam dalsza literatura). Wg A. Michałowskiego (2011, 119) sześciostłupowe budynki ziemne pojawiają się na stanowiskach kultury przeworskiej dopiero w fazie B2. Wspomniany badacz zauważa dwa horyzonty ich obecności – przełom wczesnego i młodszego okresu wpływów rzymskich oraz fazę D (Michałowski 2011, 119).

Analogicznie zbudowane półziemianki zarejestrowano m.in. w Modlniczce (Byrska-Fudali, Przybyła 2011, 159) czy Wierchosławicach 10 (Naglik 2012).

Adaptując schemat wprowadzony przez E. Droberjara (1997, 23) wprowadzono mieszany **typ 1/2**. Włączono tu kilka obiektów, których jedna ściana szczytowa została wykonana w typie 1, a druga w typie 2. Są to następujące półziemianki: 126, 1253 i 3520. Również część rekonstruowanych budynków zagłębionych wydaje się reprezentować omawiany typ mieszany: ob. 1463, 1748, 2025.

Wymienione tu obiekty stanowią zwartą, pod względem rozmiarów, grupę najmniejszych budynków w Stanisławicach. Ich powierzchnie mieszczą się między 4 a 5,8 m². Najmniejszy jest budynek 126, którego powierzchnia wynosi 4 m².

Typ 3. Typ ten reprezentują trzy budynki (ob. 466, 890 i 1623). Stanowi on rozwiniętą odmianę form

sześciosłupowych. Układ słupów związanych z konstrukcją nośną dachu i ścian szczytowych pozostaje bez zmian. Różnicą jest zastosowanie w linii ścian dłuższych obiektu dodatkowych trzech par słupów w podobnych odległościach. Jest to typ budynku zbliżony do wydzielonego przez A. Michałowskiego podtypu D dla budynków ziemnych o konstrukcji słupowej (Michałowski 2011, 123) oraz typu E1 wyróżnionego przez E. Droberjara (1997, 22, Abb. 11). Zbliżone budynki wystąpiły na stanowisku w Modlniczce, gdzie zostały zaliczonego do typu 5 (Byrska-Fudali, Przybyła 2011, 160). Najpełniej omawiany typ przedstawia obiekt 466. Jest to półziemianka o regularnym prostokątnym zarysie i wymiarach: dł. 5,2 m, szer. 3 m. We wschodniej części budynku usytuowana była niewielka piwniczka (obiekt 580). W obrębie półziemianki zarejestrowano dużą ilość negatywów po palikach związanych prawdopodobnie z podziałem wnętrza, które świadczą o intensywności użytkowania budynku. W zarysie pozostałych dwóch budynków dodatkowe słupy zarejestrowano jedynie w dłuższej ścianie południowej. Są to budynki mniejsze od wyżej opisanego i mają wymiary odpowiednio: 3,55 x 2,4 m i 3,8 x 2,6 m.

Duża liczba słupów w linii ścian wskazuje, że ściany były wznoszone w konstrukcji sumikowo-łatkowej. Słupy szczytowe służyły wspieraniu dwuspadowego dachu i jednocześnie obie sochy pełniły zapewne również funkcję łątek.

Być może półziemianka 2179, o prawdopodobnie niekompletnym zestawie słupów, jest wariantem omawianego typu. Istotną różnicę w stosunku do schematu konstrukcyjnego budynków typu 3 stanowi lokalizacja słupa szczytowego. Od strony E jest on umieszczony poza granicą wkopu. Od strony W nie zarejestrowano obecności słupa szczytowego i może to świadczyć albo o nieuchwyceniu go w trakcie badań, albo o zastosowaniu konstrukcji dachu na półsochę (typ 2A konstrukcji nośnej dachu wg Z. Kobylińskiego: 1988, 30-31, ryc. 10).

Typ 4 reprezentują prostokątne konstrukcje zagłębione. A. Michałowski takie obiekty zalicza do grupy 1 i określa jako budynki ziemne bezsłupowe (2011, 90 i n.). E. Droberjar (1997, 22, Abb. 11) wydzielił je jako typ D1. Na osadzie w Stanisławicach takich obiektów jest 10 (ob. 3, 10, 45, 946, 1037, 1197, 1940, 2943, 2952 i 2960). Ich długość wynosiła od 2,4 do 3,4 m, a szerokość od 1,5 do 2,9 m. Charakteryzuje je regularny zarys ścian i płaskie dno. Wszystkie należy zaliczyć do małych budynków, mimo że na innych

osadach stanowią grupę bardzo zróżnicowaną pod względem gabarytów (Michałowski 2011, 91; tam dalsza literatura). Według Z. Kobylińskiego „stosowanie niesłupowej konstrukcji ścian i dachu niekoniecznie zmuszało do wznoszenia istotnie mniejszych budynków” (1988, 29). Najmniejszy budynek w Stanisławicach – ob. 1940, miał zaledwie 3,3 m², a największy (ob. 2960) – 9,8 m². Trudno jednoznacznie określić konstrukcje, w jakich wznoszono ściany tego typu budynków. Zastosowania konstrukcji plecionkowej w Stanisławicach nie potwierdza większa ilość polepy w ich wypełniakach. Nie można wykluczyć, że budynki miały ściany zbudowane w konstrukcji zrębowej. W jednym budynku – 2960, odkryto zarys słupa, który zapewne był związany z konstrukcją zadaszania. Podobna sytuacja wystąpiła w przypadku niewielkiego budynku ze stan. 10 w Wierzchosławicach (Naglik 2012, 140). Obiekty bez śladów konstrukcji opartej na wkopanych lub wbitych słupach należą do dość powszechnie spotykanych na stanowiskach z okresu wpływów rzymskich i występują przez cały ten okres.

Oprócz wyżej omówionych budynków na stanowisku odkryto 5 budynków (2, 190, 319, 848 i 2183), których nie zaliczono do żadnego z wyżej wymienionych typów. Wszystkie posiadają słupy. W budynkach 2 i 190 liczba słupów jest zapewne niekompletna, stąd możliwości typologii są nieznaczne. Przydatne partie półziemianki 319 o słabo czytelnym zarysie również uniemożliwiają jednoznaczną identyfikację obiektu.

Odmienny był także budynek 848. Układ słupów konstrukcyjnych tworzy nieco kolisty zarys. Zapewne była to płytko zagłębiona półziemianka o wielokrotnie łamanych ścianach zbudowanych w technice sumikowo-łatkowej. Słupy szczytowe 726 i 735, zlokalizowane były na linii wschód-zachód, w odległości 4,8 m. Pośrodku, na osi budynku, zarejestrowano słup 718 dzielący budynek na dwie nawy. Nawa północna była nieco węższa niż południowa. W najszerszym miejscu budynek miał 4 m szerokości. Omawiana konstrukcja znajdowała się na południowym skraju osady, w pobliżu kilku studni i być może pełniła odmienną rolę od innych półziemianek odkrytych na stanowisku.

Ostatnim budynkiem zagłębionym, którego nie włączono do żadnego z wyróżnionych w opracowaniu typów jest obiekt 2183. Jest to konstrukcja o zarysie kolistym z wyraźnym aneksem od strony wschodniej. Największa szerokość pomiędzy słupami 2241 i 2304 wynosi 2,6 m. Prawdopodobnie aneks związany jest z konstrukcją wejścia. Jest płytszy od wkopu budynku i zapewne był zadaszony, gdyż w jego obrębie odkryto

pozostałości dwóch słupów. Omawiana półziemianka zlokalizowana była w pobliżu konstrukcji (obiekt 3017), rekonstruowanej jako mieszkalny budynek naziemny (?).

Podsumowując, należy stwierdzić, że budynki zagłębione z osady w Stanisławicach nie różnią się w sposób zasadniczy od podobnych obiektów z okresu wpływów rzymskich z innych stanowisk. Należą do obiektów o małej powierzchni w porównaniu do przeciętnych wartości ujmowanych w opracowaniach K. Godłowskiego i Z. Kobylińskiego (Godłowski 1969; Kobyliński 1988, 16-24). Natomiast, jeśli przyjąć wyniki badań I. Jadczykowej, że średnie wielkości tego typu obiektów, dla kultury przeworskiej z terenów Polski wahają się od 8 do 22 m² (1983, 190), to budynki z osady w Stanisławicach idealnie mieszczą się w tych zakresach.

Większość omawianych obiektów położona jest na kulminacji wzniesienia i tworzy pas obiektów ciągnący się równoleżnikowo (por. Plan stanowiska). Zajmują one głównie centralną część osady. Wszystkie zorientowane są wzdłuż linii W-E lub z niewielkim odchyleniem SW-NE. Być może jest to uwarunkowane ukształtowaniem terenu. W trzech przypadkach stwierdzono występowanie niejasnej konstrukcji słupowej od strony zachodniej półziemianek (848, 1253 i 1192). We wszystkich przypadkach sytuacja wyglądała podobnie: w odległości ok. 1 m usytuowane były po trzy słupy co 1-1,2 m od siebie. Tworzyły być może rodzaj osłony (zachód to kierunek, z którego wiatr wieje najczęściej), ogrodzenia lub podcienia.

W kilku przypadkach zaobserwowano jamy postłupowe, które mogłyby wskazywać na możliwość lokalizowania wejścia od strony południowej (ob. 298 i 1422) lub wschodniej (1327 i 2183). W budynku 946 od strony południowo-zachodniej zadokumentowano uskoki, który być może związany jest z wejściem.

Funkcja budynków zagłębionych, choć wielokrotnie omawiana w literaturze (Godłowski 1969; Jadczykowa 1983; Kobyliński 1988), nadal jest przedmiotem dyskusji. Według S. Pazdy (1970) półziemianki nie mogły mieć charakteru mieszkalnego, natomiast I. Jadczykowa dopuszcza przynajmniej sezonowe ich zamieszkiwanie (1983, 196). Ostatnio autorzy opracowania osady w Łysokaniach opowiedzieli się za gospodarczym charakterem półziemianek (przynajmniej niektórych z nich) służących jako „magazyny do przechowywania żywności” (Naglik *et al.* 2014, 104). Według wspomnianych badaczy wskazuje na to zarówno ich niewielka powierzchnia użytkowa,

jak i stosowanie różnych technik do wykonywania ścian w jednym obiekcie. Takie postępowanie wynikać może z chęci wykorzystania wszelkiego dostępnego surowca drewnianego i zarazem braku dbałości o efekt.

W budynkach odkrytych w Stanisławicach nie stwierdzono pozostałości po paleniskach ani innych systemach grzewczych. Nie ma również przesłanek do wnioskowania o specjalnym przygotowaniu obiektów do funkcji magazynowych. Ich wypełniska były w większości wypadków jednolite. We wszystkich półziemiankach o konstrukcji słupowej, które posiadały część zagłębioną zarejestrowano znaczną ilość materiału zabytkowego. Świadczy to zapewne o ich intensywnym użytkowaniu. Być może były to półziemianki pełniące różne funkcje – budynków gospodarczych, przydomowych warsztatów (znajdowano w nich osetki i przęśliki), jak i obiektów mieszkalnych (sezonowo?). Natomiast niewielkie budynki bezsłupowe, w których ilość materiału jest z reguły mniejsza zapewne pełniły *stricte* rolę budynków gospodarczych.

Wspomnieć należy, że w budynku 127 odkryto rodzaj klepiska. W wyniku przeprowadzonej analizy okazało się, że są to ślady pożaru, który miał miejsce na osadzie we wczesnym okresie wpływów rzymskich i swoim zasięgiem objął także inne budynki. Mniej intensywne ślady przepalenia stwierdzono również w obiekcie 126. Są to więc konstrukcje jednoczasowe. Ślady ognia zarejestrowano również w odległości ok. 15 m w kierunku południowo-zachodnim od obiektu 127. W trakcie badań wydzielono tu obiekt 111 – zgrupowanie 25 jam postłupowych (por. plan stanowiska). W wypełniskach części z nich znajdowały się liczne grudy przepalonych polepy. Słupy te stanowią prawdopodobnie pozostałość po co najmniej dwóch budynkach naziemnych. Najbardziej prawdopodobne jest, że były to budynki naziemne typu spichrzowego (sześciostłupowe).

W 23 budynkach zagłębionych o słupowej konstrukcji nie stwierdzono śladów reperacji ani przebudowy. Pozostałe 19 budynków użytkowane było zapewne dłużej. W obrębie ich zarysów zadokumentowano ślady napraw, głównie polegające na wzmocnieniu słupów konstrukcyjnych poprzez dostawienie dodatkowych słupów. W sześciu przypadkach przebudowano półziemiankę, o czym świadczy podwójna ilość słupów konstrukcyjnych w obrębie wkopu. Najbardziej skomplikowana sytuacja wystąpiła w przypadku dwóch obiektów: 31 i 1327. Po analizie układu słupów i ich wielkości okazało się, że wydzielony

obiekt 31 to w rzeczywistości grupa trzech różnoco-
sowych konstrukcji. W związku z tym numer obiektu
(31) utrzymano dla wydzielonego pierwotnie budynku
zagłębionego, natomiast pozostałym konstrukcjom
nadano nowe numery. Najstarszą fazę reprezentuje
zatem budynek naziemny 3613. Półziemianka 31 sta-
nowi środkową fazę budowlaną omawianych założeń.
Najmłodszy jest czterosłupowy budynek naziemny
3618.

Podobnie jest w przypadku obiektu 1327. Okazało
się, że pierwotnie wydzielony budynek zagłębiony
1327 to w rzeczywistości grupa dwóch różnoco-
sowych konstrukcji. Pierwsza faza budowlana to budy-
nek zagłębiony 1327 (utrzymano numer obiektu),
a kolejna to czterosłupowy budynek naziemny 3612.

Intensywny rozwój osadnictwa na osadzie w Sta-
niśławicach przypada na rozwiniętą fazę wczesnego
okresu wpływów rzymskich i początku młodszego
okresu rzymskiego (fazy B2 i C1a). W przypadku
niewielkiej ilości lub braku zabytków metalowych
o charakterze ścisłych wyznaczników chronologicz-
nych niezmiernie trudno jest wydzielić poszczególne
fazy jedynie w oparciu o materiał ceramiczny. Wie-
lokrotnie w literaturze zwracano uwagę na trudności
w ustaleniu chronologii schyłku wczesnego i począt-
ków młodszego okresu rzymskiego (Godłowski 1970a,
15-20, 50-52; 92-93; Kaczanowski, Przychodni 2014;
a ostatnio Lasota-Kuś 2018).

Najmłodsze na osadzie są półziemianki 357, 850,
916 (ostatnia faza) i 1192, gdyż w ich wypełniskach
znalazły się nieliczne fragmenty ceramiki wykonanej
przy użyciu koła garncarskiego. Również w ob. 907,
1193, 1422, 1623 i 2123 zarejestrowano pojedyncze
fragmenty ceramiki wykonane przy użyciu koła gar-
ncarskiego, ale znajdowały się one w stropowej części
obiektów, albo były bardzo zniszczone i stąd wątpli-
wości co do ich późnej chronologii.

3.2.2. Jamy posłupowe i naziemne konstrukcje słupowe

Wśród wszystkich obiektów datowanych na okres
wpływów rzymskich zdecydowanie najliczniejszą
kategorię stanowią jamy posłupowe. Znaczna ilość
spośród nich, to pozostałości po słupach wyróżnio-
nych budynków zagłębionych i naziemnych. Zarysy
większości są kolisty lub owalne w rzucie poziomym
i z reguły prostokątne w rzucie pionowym, z płaskim
lub lekko skośnym dnem. Sporadycznie zdarzają się
jamy posłupowe o czworokątnym zarysie.

Obiekty tego rodzaju są bardzo zróżnicowane pod
względem wielkości. Rejestrowano obiekty o znacz-
nych rozmiarach, przekraczających 80 cm średnicy
i te właśnie często są elementami tworzącymi kon-
strukcje budynków naziemnych. Bywają również jamy
posłupowe, których średnica jest znacznie mniejsza –
ok. 30-40 cm. Obecność tego typu jam była najczęściej
odnotowana w obrębie budynków zagłębionych, ale
także w interpretowanym jako płot, ciągu słupów (ob.
1599). Najmniejszych rozmiarów jamy posłupowe,
tzw. paliki (pozostałości po mniejszych słupach dre-
wnianych), mają również kolisty zarys w rzucie pozi-
mym, natomiast w profilu charakteryzują się spicz-
astymi lub lekko zaokrąglonymi dnami. Wskazuje to na
sposób umieszczania tych słupków w ziemi – nie były,
jak większe słupy, wkopywane, lecz wbijane w grunt.
Tego typu rozwiązania stosowane były najczęściej
w obrębie budynków zagłębionych, prawdopodobnie
do podziału przestrzennego pomieszczeń, jak również
(zapewne) do mocowania urządzeń funkcjonujących
w danym obejściu. Paliki zastosowano również do
wykonania płotów (ob. 1937, 3500).

W wielu częściach osady zaobserwowano gru-
powanie się dużej ilości jam posłupowych na nie-
wielkiej przestrzeni, co utrudniało, a niekiedy wręcz
uniemożliwiało wiarygodną rekonstrukcję budynków
o konstrukcji słupowej. Największe takie zgrupowa-
nia występowały na południowym stoku wzniesienia.
Zagęszczenie jam posłupowych z pewnością było
wynikiem „nakładania się” kolejnych faz budowla-
nych. Stąd, przy rekonstrukcji budynków naziemnych,
brano pod uwagę głębokość oraz podobieństwa i róż-
nice w charakterze wypełnisk jam posłupowych (np.
barwę, skład wypełniska), a przede wszystkim regu-
larność układu słupów. W rezultacie wyodrębniono 27
konstrukcji naziemnych.

Katalog naziemnych konstrukcji słupowych

Obiekt 110, ar 240/130 (tabl. 6, 7)³

Dwunawowy dom rekonstruowany na podstawie
regularnego układu tworzonego przez 16 jam posłu-
powych nr 78, 777, 55, 74, 107, 65, 46, 64, 54, 91, 68,
732, 734, 731, 660, 69. Budynek zlokalizowany był
wzdłuż osi E-W. Długość zachowanej części: ściana
N – 10,7 m (po przebudowie – 10,2 m), na osi – 10,6 m

³ Tablice 1-102 znajdują się na dołączonej płycie w folderze
„Obiekty nieruchome na stan. 9 i 10 w Stanisławicach, gm. Bochnia
(rozdz. 3.2)”.

(po przebudowie – 10, 2 m), ściana S – 6,8 m. Brakuje słupa w ścianie krótszej w narożniku SW. Szerokość budynku – 4,5-4,7 m, szerokość nawy S – 2,25-2,3 m, szerokość nawy N od strony W – 3,25 m. Na linii ściany S zlokalizowano mniejszą jamę posłupową 734, a obok niej kolejną (731). Zarysy jam były koliste i owalne. Słupy tworzące konstrukcję od strony E były zniszczone częściowo przez nowożytny wkop melioracyjny (ob. 63). Prawdopodobnie, dalsza część budynku znajdowała się po E stronie rowu melioracyjnego. Na linii dłuższych ścian odkryto pozostałości czterech jam posłupowych 132, 133, 1817 i 1818 (por. plan stanowiska), być może związanych z omawianym budynkiem. Słupy umieszczone były w dwóch rzędach od strony E (55 i 54 oraz 107 (naprawiany 74), 68 (naprawiany 91 i 69), być może związane z istniejącym kiedyś przedścionkiem na osi N-S.

Obiekt 616, ar 190/130 (tabl. 26, 27)

Budynek naziemny o konstrukcji słupowej zrekonstruowany na podstawie regularnego układu tworzonego przez 9 jam posłupowych – 1144, 1139, 1141, 1148, 1149, 1156, 1092 (naprawiana 1165 i 1252), 1166 (naprawiana? 1173) i 1167. Jama posłupowa 1154 usytuowana od wschodu, w linii ściany dłuższej, może być związana z omawianym budynkiem. Wymiary: ściany dłuższe – 8,2 m; ściany krótsze – 4,4 m. W kilku jamach wyróżniono negatywy słupów. Zarysy jam posłupowych były koliste i owalne.

Obiekt 1244, ar 190/130 (tabl. 42)

Budowla została zrekonstruowana na podstawie 6 słupów (1143, 1138, 1140, 1147, 1146, 1155) usytuowanych na planie prostokąta. Słupy 1147 i 1155 (?) były naprawiane. Wymiary: długość – 4-4,2 m, szerokość – 3,4 m. Zarysy jam posłupowych były koliste i owalne.

Obiekt 1602, ar 140-150/120 (tabl. 49)

Zrekonstruowany czterosłupowy budynek naziemny w układzie prostokątnym. Być może dwie jamy położone najbardziej na S są świadectwem naprawy założenia. Istnieje również możliwość, że nie są związane z omawianą konstrukcją. Dwa słupy (1318 i 1319) w części N i dwa (1372 i 1322) w części SW, zlokalizowane wewnątrz budynku, mogą również być związane z jego naprawą. Maksymalna długość – 5,1 m, szerokość – 3,3 m. Zarysy jam posłupowych były koliste i owalne o prostych dnach.

Obiekt 2023, ar 270/140 (tabl. 61)

Zrekonstruowany na podstawie 6 słupów (1805, 1800, 1796, 1873, 1874, 1875) tworzących plan prostokątny. Wymiary: długość – 3,8 m, szerokość – 3,5 m. Zarysy jam posłupowych były koliste.

Obiekt 2024, ar 220-230/130 (tabl. 62)

Konstrukcja z sześcioma słupami w układzie zbliżonym do prostokąta – 83, 21, 85 (dostawiony słup 86), 89, 87 i 88. Wymiary: długość – 4,5 m, szerokość – 2,3-2,5 m. Zarysy jam posłupowych były koliste i owalne. Część S budynku była nieco odchylna od osi.

Obiekt 2184, ar 280/140-150 (tabl. 66)

Konstrukcja z 6 słupami (1892, 1893, 1894, 1889, 1890, 1891) w układzie zbliżonym do kwadratu o wymiarach 3,5 x 3,5 m. Zarysy jam posłupowych były owalne.

Obiekt 2187, ar 320-330/130 (tabl. 67)

Konstrukcja z 9 słupami na planie prostokąta. Budynek zorientowany był na osi E-W. Wymiary: długość – 6 m, szerokość – 2,75 m. Słupy rozmieszczone były symetrycznie. Środkowy rząd słupów był naprawiany poprzez dostawienie dodatkowych słupów. Rząd słupów w ścianie W był naprawiany poprzez dostawienie do każdego ze słupów konstrukcyjnych dodatkowego słupa. Ściana E była nieco nieregularna.

Obiekt 2240, ar 330-340/130-140 (tabl. 68)

Konstrukcja ze słupami rozmieszczonymi na planie prostokąta. Budynek zorientowany na osi N-S, z niewielkim odchyleniem na W. Wymiary: długość – 4,6 m, szerokość – 3 m. W ścianach dłuższych umieszczono po trzy słupy w jednakowych odstępach. Na środku N ściany szczytowej jeden słup oraz dwa słupy ze ścianą W były naprawiane. Od strony N, w odległości 1,2 m znajdowały się trzy słupy w układzie liniowym na przedłużeniu ścian dłuższych, ale o nieco mniejszym rozstawie (2,5 m). Być może były związane z omawianym budynkiem stanowiąc rodzaj podcienia (?). W obrębie zarysu konstrukcji dwa słupy były, być może, związane z omawianym obiektem.

Obiekt 2737, ar 280/130 (tabl. 75)

Konstrukcja z 9 słupami w układzie zbliżonym do prostokąta. Wymiary: długość – 3,7-4 m, szerokość – 3,3 m. Słupy były regularnie rozmieszczone, po trzy w rzędach. Zarysy jam posłupowych były koliste. Naprawiano jeden słup z SW narożnika.

Obiekt 2929, ar 360-370/180 (tabl. 78)

Konstrukcja z 9 słupami w układzie wielokąta. Sześć słupów tworzyło regularny prostokąt (po trzy słupy w rzędzie), a ostatni rząd, również trzech słupów, był nieco przesunięty. Być może dwa niewielkie słupy zlokalizowane przy ścianie W były związane z omawianym budynkiem.

Obiekt 3017, ar 360/190-200 (tabl. 81)

Zgrupowanie jam posłupowych o niejednoznacznej interpretacji. Być może jest to relikw budynku czteronawowego. Za słupy szczytowe, wyznaczające oś budynku, należałoby wówczas uznać ob. 2259 i 2217. Trudno jednoznacznie określić kształt tej konstrukcji. Niemniej jednak, układ słupów wskazuje, że jej ewentualna oś była zgodna z orientacją innych budynków na stanowisku.

Obiekt 3167, ar 310/190-200 (tabl. 85)

Konstrukcja w układzie zbliżonym do kwadratu. Wymiary: 8,4 x 8 m. Trzy słupy usytuowane były na ścianie N (szczytowy i dwa boczne) i odpowiadały im trzy słupy na ścianie S (szczytowy i dwa boczne). Dodatkowy słupek zlokalizowano w ścianie S. Tylko jeden słupek wyróżniono w ścianie W. Wewnątrz zarysu budynku zlokalizowano trzy niewielkie słupy. Ich związek z obiektem jest niepewny. Zarysy jam posłupowych usytuowanych na ścianie N były prostokątne, natomiast na ścianie S owalne. Na środku ściany W znajdowały się relikw paleniska, ewentualnie związane z obiektem.

Obiekt 3305, ar 310/170-180 (tabl. 87)

Konstrukcja z 9 słupami w układzie zbliżonym do prostokąta. Wymiary: długość – 4,7 m, szer. – 4,5 m. Słupy były regularnie rozmieszczone w rzędach, po trzy. Zarysy jam posłupowych były koliste.

Obiekt 3451, ar 310/130 (tabl. 90)

Konstrukcja ze słupami w układzie zbliżonym do prostokąta. Wymiary: długość – 3,8 m, szerokość – 3,4-3,5 m. Słupy usytuowane były na całym obwodzie – po trzy na dłuższych bokach i po jednym na ścianach szczytowych, na osi budynku. Zarysy jam posłupowych były koliste. Wyróżniono zarysy negatywów czterech słupów.

Obiekt 3542, ar 320/120 (tabl. 94)

Konstrukcja z 4 słupami w układzie zbliżonym do kwadratu. Wymiary: 2,5 x 2,4-2,5 m. Zarysy słupów

(3508, 3507, 3506, 3505) były koliste o średnicach 20-40 cm.

Obiekt 3606, ar 100-110/120 (tabl. 95)

Zrekonstruowano budowlę z 6 słupami w układzie zbliżonym do prostokąta (264, 259, 329, 287, 244, 328). Wymiary: długość – 6,5 m, szerokość – 3,9 m (na ścianie E – 2,7 m). Zachodnia część budynku była zwężona. Równie prawdopodobna jest wersja, że jest to budynek z 4 słupami w układzie zbliżonym do kwadratu (wschodnia partia założenia) o wymiarach 4 x 3,9. Przy takiej interpretacji, słupy 264 i 287 nie byłyby związane z omawianą konstrukcją.

Obiekt 3608, ar 160-170/120-130 (tabl. 95)

Konstrukcja z 4 słupami (1345, 1349, 1347, 1346) w układzie zbliżonym do kwadratu o wymiarach 3,7 x 3,8 m. Być może niewielki słupek 1387 jest związany z omawianym budynkiem.

Obiekt 3611, ar 310-320/130 (tabl. 97)

Zrekonstruowany na podstawie 6 słupów (3320, 3464, 3465, 3336, 3523, 3529) na planie prostokąt. Wymiary: długość – 4,5 m, szerokość – 3,9 m. Zarysy jam posłupowych były koliste.

Obiekt 3612, ar 170/130 (tabl. 44, 98)

Konstrukcja z 4 słupami (1133, 1135, 1131 i 1130) w układzie zbliżonym do prostokąta. Wymiary: długość – 4 m, szerokość – 3,25 m. Budynek zrekonstruowany, w miejscu usytuowania półziemianki 1327, na podstawie układu słupów, także ich wielkości i charakteru wypełniska. Wszystkie słupy zawierały w wypełnisku grudy polepy. Jest to założenie o młodszej pozycji chronologicznej.

Obiekt 3613, ar 210/120-130 (tabl. 98)

Dwunawowa konstrukcja ze słupami w układzie zbliżonym do prostokąta. Wymiary: długość – 10,25 m, szerokość – 5,2 m (4,7 m w przewężeniu). Na W, dłuższej ścianie, wyróżniono pięć jam posłupowych usytuowanych w zbliżonych odległościach od siebie. Na ścianie E trzy jamy posłupowe (odpowiadają symetrycznie słupom ze ściany W) były rozmieszczone w linii, czwarta była nieco przesunięta ku osi budynku. Na dłuższej osi założenia wyróżniono cztery jamy posłupowe, brakuje piątej (w ścianie szczytowej od S), co być może, było zamierzone. Przy takiej interpretacji, dwie najbardziej wysunięte na S jamy posłupowe (ob. 90 i 104) mogły tworzyć przedsiónek lub podcienia.

Wszystkie słupy tworzące N ścianę szczytową były naprawiane poprzez dostawienie dodatkowych słupów. Opiswany obiekt reprezentuje prawdopodobnie pierwszą fazę budowlaną w tej części stanowiska. Kolejne są związane z budynkiem zagłębionym 31 i czterostupową konstrukcją naziemną – ob. 3618.

Obiekt 3614, ar 290/140 (tabl. 100)

Czterostupowa konstrukcja w układzie liniowym. Jamy postłupowe 2116, 2117, 2118, 2119 rozmieszczone były na długości 2,4 m, w regularnych odstępach. Zarysy jam były koliste.

Obiekt 3615, ar 270/160 i 280/170 (tabl. 100)

Trzystupowa konstrukcja w układzie liniowym. Jamy postłupowe 1820, 1895, 1896 rozmieszczone były na długości 4,4 m, w regularnych odstępach. Zarysy jam były koliste.

Obiekt 3616, ar 260/120 (tabl. 100)

Czterostupowa konstrukcja w układzie liniowym. Jamy postłupowe 2100, 2102, 2103, 2104 rozmieszczone były na długości 3 m, w regularnych odstępach. Zarysy jam były koliste.

Obiekt 3617, ar 100/80 (tabl. 100)

Trzystupowa konstrukcja w układzie liniowym. Jamy postłupowe były rozmieszczone na długości 2,8 m, w regularnych odstępach. Zarysy jam były koliste.

Obiekt 3618, ar 210/130 (tabl. 4)

Konstrukcja z 4 słupami (80, 33, 41 i 29) w układzie prostokątnym. Wymiary: długość – 3,1 m, szerokość – 2,8 m. Budynek został wydzielony w obrębie obiektów 31 i 3613 i reprezentuje kolejną fazę budowlaną.

Obiekt 3619, ar 80-90/110 (tabl. 54)

Konstrukcja słupowa, w trakcie badań terenowych błędnie zrekonstruowana, jako jeden budynek naziemny 1748. Stwierdzono jednak, iż odkryte tam słupy pochodzą z dwóch faz budowlanych. „Właściwy” obiekt 1748 (starszy) to konstrukcja słupowa typowa dla budynków zagłębionych, pozbawiony jednak części zagłębionej. Został zrekonstruowany na podstawie regularnego układu tworzonego przez 5 jam postłupowych: 1574, 1584, 1611, 1604 oraz 1608 (brakuje jedynie słupa w narożniku SW). budynek naziemny 3619 (młodszy) został zrekonstruowany na podstawie regularnego układu 5 słupów (1579, 1577, 1576, 1630, 1775) usytuowanych na planie zbliżonym do

prostokąta. Brakuje słupa w narożniku SE. Wymiary: długość – 4,7 m, szerokość – 3,8 m. Zarysy jam postłupowych były koliste i owalne o prostych dnach.

Analiza

Dla osad z okresu rzymskiego charakterystyczne było duże zróżnicowanie budynków pod względem kształtów, rozmiarów, konstrukcji ścian i dachu. Podkreślić przy tym należy umowność podziału na budynki naziemne i zagłębione – niektóre obiekty, które pierwotnie były zagłębione, rejestrujemy obecnie bez części wziemnej. Zapewne przynajmniej część z nich mogła być pierwotnie płytko zagłębiona.

Jednoznaczne rozstrzygnięcie wszystkich kształtów budynków, szczególnie naziemnych jest niemiernie trudne. W Stanisławicach nagromadzenie jam postłupowych jest duże. Wynika stąd wiele wątpliwości odnośnie rekonstrukcji poszczególnych budynków. Dodatkowym utrudnieniem jest fakt, że część obiektów, być może, nie została zauważona w terenie. Przyczyną tego była słaba czytelność ze względu na to, że znaczną część obszaru badań pokrywają piaski i zglinałe piaski o zaburzonej strukturze. Analizy gabinetowe prowadzone w oparciu nie tylko o dokumentację rysunkową, ale i fotograficzną, prowadziła niekiedy do zmian w interpretacji.

Typy budynków

Na stanowisku 9 w Stanisławicach wyróżniono kilka typów budynków naziemnych. Najmniejsze, a zarazem najprostsze, to obiekty o konstrukcji opartej na 4 słupach nośnych. W trzech przypadkach (3542, 3608, 3618) słupy usytuowane były w układzie zbliżonym do kwadratu. W najmniejszym słupy były rozstawione co 2,5 m. Nieco większe były dwie konstrukcje ze słupami rozmieszczonymi na planie prostokąta (1602, 3612). Długość obiektu 3612 sięgała 4 m, a szerokość 3,25 m. Konstrukcje czterostupowe są szeroko rozpowszechnione na terenie *Barbaricum* (Zimmermann 1992, 229-230, Abb. 178-180). Znane są także z południowo-zachodniej Małopolski. Odkryto je, m.in. na stanowiskach 10 w Wierchosławicach (Naglik 2012) i 4 w Łysokaniach. Na tym ostatnim zarejestrowano kilkanaście takich budynków i zaliczono je do typów A i B konstrukcji naziemnych (Naglik *et al.* 2014). Na terenie Polski, podobnie jak w Niemczech, interpretowane są jako pozostałości spichrzów lub magazynów (Skowron 2004, 11). Mogą

to być założenia posiadające ściany lub bez nich stanowiące rodzaj platformy do magazynowania zboża (Moszyński 1929, 463, Ryc. 421).

Budynki sześciostłupowe o kształcie prostokątnym reprezentowane są przez obiekty 1244, 2023, 2024, 2240, 3611 i 3619. Większość (ob. 1244, 2023, 3611 i 3619) zorientowana była wzdłuż linii E-W. Jamy postłupowe tworzące te założenia zlokalizowane są na dłuższych bokach w regularnych odstępach. Wymiary budynków są zbliżone. Ich długości mieszczą się w przedziale pomiędzy 3,8 a 4,7 m, a szerokości wynoszą od 3,4 do 3,9 m. Dwa kolejne budynki (2024, 2240) zorientowane były wzdłuż linii N-S. Obiekt 2024, o długości 4,5 m i szerokości 2,3-2,5 m, cechuje nieco nieregularny układ słupów. Ostatnia konstrukcja (ob. 2240) ma zbliżone rozmiary (4,6 x 3 m). Wyróżnia się ona obecnością trzech dodatkowych słupów od strony N, umieszczonych w odległości 1,2 m. Słupy te są jednak nieco mniejsze i usytuowane bliżej osi obiektu. Wydaje się, że pełniły rolę pomocniczą (rodzaj podcieni?). W obrębie zarysu konstrukcji znajdowały się dwa kolejne słupy, których związek z obiektem jest niepewny.

Do konstrukcji sześciostłupowych należy także obiekt 2184. Został on jednak zbudowany na planie zbliżonym do kwadratu. Słupy, rozstawione co 3,5 m, posadowione były po trzy w dwóch rzędach. Na arze 260/130 odkryto zgrupowanie 25 jam postłupowych, którym w trakcie badań nadano numer obiektu 111 (por. plan stanowiska). W wyniku analizy stwierdzono, że słupy te stanowią pozostałość po co najmniej dwóch budynkach naziemnych, prawdopodobnie typu spichrzowego. Niestety, nie jest możliwe wiarygodne przyporządkowanie poszczególnych elementów do konkretnego budynku.

Budynki 2737 i 3305 to konstrukcje 9-słupowe. Tworzyły je trzy rzędy słupów liczące po trzy obiekty. Budowle te, o wymiarach 3,7-4 x 3,3 m i 4,7 x 4,5 m, cechuje duża regularność układu słupów. W swej konstrukcji nawiązują do niemal kwadratowych budynków dziewięciostłupowych z terenu Niemiec, wyróżnionych przez W. H. Zimmermanna (1992, 241, Abb. 236, 237). Budynki ze Stanisławic formalnie odpowiadają wariantom budynków 9-słupowych z Łysokań, które zostały zaklasyfikowane do typu E1. Obiekty z Łysokań były jednak zbliżone do prostokąta (Naglik *et al.* 2014, 113, ryc. 13). Ich odpowiednikiem w Stanisławicach jest budynek 616 – jedyny na tym stanowisku prostokątny obiekt dziewięciostłupowy. Tworzą go trzy rzędy słupów rozmieszczonych w regularnych odstępach, co 4 i 4,2 m.

Obiekt 2187 to także konstrukcja z 9 słupami nośnymi w układzie prostokątnym o wymiarach 6 x 2,75 m. Został zorientowany wzdłuż linii E-W. W części W, w dwóch rzędach umieszczono po dwa słupy. Można to interpretować, jako ślad przebudowy lub wzmocnienia budynku. Możliwe jednak, że są to dwa różnoczasowe budynki usytuowane niemal w tym samym miejscu – dziewięć- i sześciostłupowy. Być może do konstrukcji dziewięciostłupowych zaliczyć należy także obiekt 2929. Wyróżnia go brak pełnej symetrii. W tym przypadku należy wziąć pod uwagę możliwość, że była to w rzeczywistości konstrukcja sześciostłupowa, a trzy kolejne słupy nie mają z nią związku.

Budynek 3451, to konstrukcja ośmiostłupowa z symetrycznie rozmieszczonymi słupami nośnymi na wszystkich bokach. Jego długość wynosi 3,8 a szerokość 3,4-3,5 m. Tego typu rozwiązanie konstrukcyjne reprezentuje jeden budynek z nieodległego stanowiska 4 w Łysokaniach, zaliczony do typu F budynków naziemnych (Naglik *et al.* 2014, 97).

Wszystkie omówione dotychczas obiekty ze względu na niewielkie rozmiary, wg J. Schustera, nie mogły służyć, jako budynki mieszkalne i należy traktować je jako obiekty gospodarcze lub pomocnicze (Schuster 2012, 431).

Prawdopodobnie mieszkalny charakter miał dwunawowy dom rekonstruowany na podstawie układu tworzonego przez 16 jam postłupowych (ob. 110). Budynek zorientowany był wzdłuż osi E-W i miał wymiary 10,7 x 4,5-4,7 m. Nawy w budynku nie są jednakowe – S ma 2,25 – 2,3 m, a N 3,25 m szerokości. Słupy nośne na ścianie E zostały częściowo zniszczone przez nowożytny wkop melioracyjny (ob. 63). Prawdopodobnie budynek był większy i za jego część można również uznać dołki postłupowe zlokalizowane na E od rowu melioracyjnego 63 (por. plan stanowiska). Kolejnym dwunawowym budynkiem jest obiekt 3613. Został zbudowany w układzie zbliżonym do prostokąta i zorientowany wzdłuż linii N-S. Jego wymiary są zbliżone do ob. 110 (10,25 x 5,2 m). Być może był to budynek z podcieniami.

Prawdopodobnie z dużym założeniem mieszkalnym mamy do czynienia w przypadku zgrupowania jam postłupowych, wydzielonych jako obiekt 3017. Nie zdecydowano się jednak na jednoznaczną interpretację tworzonego przez nie układu. Być może jest to relikty budynku czteronawowego. Za słupy szczytowe, wyznaczające oś budynku, należałoby wówczas uznać ob. 2259 i 2217. Układ słupów wskazuje, że

jej oś była zgodna z orientacją innych budynków na stanowisku. Na charakter mieszkalny założenia wskazuje również odnalezione *in situ* naczynie zasobowe wkopane w ziemię (ob. 2170), gdyż wg niektórych badaczy lokowano je zazwyczaj w pobliżu budynku mieszkalnego (Rodzińska-Nowak 2012, 134; tam dalsza literatura).

Interesujące, ale trudne do interpretacji jest kilka obiektów tworzących dość regularne układy liniowe (3614, 3615, 3616, 3617). Zorientowane były zawsze wzdłuż linii NE-SW lub NW-SE.

W Stanisławicach, w obrębie osady, wyróżnia się kilka stref, w których z dużym prawdopodobieństwem mamy do czynienia z nakładaniem się kilku różnoczesowych, dużych konstrukcji naziemnych. Jeden z takich obszarów odkryto na arach 290-310/130-140 (por. plan stanowiska), kolejny na arze 260/130.

Układ przestrzenny

Większość budynków naziemnych, podobnie jak budynki zagłębione, tworzy pas zabudowy rozciągający się równoleżnikowo wzdłuż krawędzi wyniesienia. Budynki naziemne są jednak sytuowane, w porównaniu z półziemiankami, nieco niżej na stoku. Ich orientacja jest także zazwyczaj inna – dłuższe osie są zgodne z linią N-S. W niektórych przypadkach należy jednak brać pod uwagę, że wyróżnione konstrukcje naziemne mogą być w rzeczywistości fragmentami budynków posiadających część zagłębioną.

3.2.3. Studnie

Na stanowisku 9 w Stanisławicach odkryto 14 studni. W 10 z nich zachowały się pozostałości drewnianych konstrukcji. Dwie (obiekty 780 i 3279) prawdopodobnie zostały niedokończone.

Szczegółowe informacje o konstrukcji poszczególnych studni przedstawiono w zamieszczonym poniżej katalogu. Wyróżnione w zasypiskach studni warstwy oraz znalezione w nich zabytki omówione zostały w katalogu obiektów (na płycie CD).

Na tablicach obiektów rzuty poziome studni zawierają informacje zebrane z kilku poziomów dokumentacyjnych. Na jednym rysunku przedstawiony został zarys obiektu z poziomu odkrycia lub poziomu, na którym jego kształt był najbardziej czytelny i na którym założono cięcie profilowe. Dodatkowo wrysowano także zarysy konstrukcji drewnianych niezależnie od tego, na jakim poziomie zostały odkryte. Profile studni

badanych na stanowisku w Stanisławicach obejmują tylko górne części obiektów, tj. do poziomu odkrycia konstrukcji drewnianych cembrowin lub ich negatywów. Od tego poziomu zmieniano metodę badań – rezygnowano z eksploracji 10-centymetrowymi warstwami mechanicznymi i stosowano plastyczne odslanianie drewnianych konstrukcji. Jedynie studnie, w których brak było pozostałości cembrowin posiadają pełne profile.

Katalog

Obiekt 92, ar 200/110 (tabl. 5)⁴

Na poziomie odkrycia studnia miała owalny zarys o wymiarach 198x190 cm. Ściany wkopu studni były w dolnej partii pionowe, w górnej lejąco rozszerzone. Od strony południowo-wschodniej ściana studni ukształtowana była schodkowo. Prawdopodobnie te ziemne schodki używane były w trakcie budowy studni. Zasypisko było niejednorodne – wyróżniono kilka warstw zasypiskowych o niekątowym przekroju. Głębokość obiektu wynosiła około 200 cm od poziomu odkrycia (poziom C). Kwadratowa cembrowina wykonana prawdopodobnie techniką „na zrąb”. Zachowały się jedynie dwie zastrzone deski o długości ponad 50 cm i szerokości do 7-8 cm. Pierwotnie były wbite w przeciwległych narożnikach (SW i NE) od wewnętrznej strony cembrowiny na głębokość ok. 30 cm poniżej dna obiektu. Pozostałe elementy konstrukcji czytelne były tylko w postaci ciemnych pasm. Wysoki obecnie poziom wód gruntowych oraz niestabilność gruntu utrudniały eksplorację i dokumentowanie obiektu. Jego południowa część została przebadana i zadokumentowana w całości, natomiast północna uległa zniszczeniu na skutek osunięcia się gruntu przed zakończeniem prac dokumentacyjnych.

Obiekt 100, ar 220/120 (tabl. 7)

Obiekt na poziomie odkrycia owalny, o wymiarach 240x250 cm. Ściany wkopu studni były w dolnej partii pionowe, w górnej lekko się rozchyłyły. Zasypisko obiektu było niejednorodne – wyróżniono kilka warstw zasypiskowych. Głębokość studni wynosiła około 220 cm od poziomu odkrycia (poziom C). Całkowicie przebadana i zadokumentowana została połowa obiektu. Druga jedynie do głębokości ok. 90 cm. Niższe partie wypełniska zostały zniszczone przez nieznaną

⁴ Tablice 1-102 znajdują się na dołączonej płycie w folderze „Obiekty nieruchome na stan. 9 i 10 w Stanisławicach, gm. Bochnia (rozdz. 3.2)”.

sprawców. Drewno cembrowiny nie zachowało się, ale jej zarys czytelny był na głębokości ok. 140 cm w postaci czworokątnej, ciemnoszarej warstwy.

Obiekt 779, ar 190/110 (tabl. 28)

Obiekt był dobrze czytelny od głębokości 40 cm poniżej poziomu gruntu (poziom D). Rysował się jako owalne zaciemnienie o wymiarach 270x320 cm. Dolne ściany wkopu były pionowe a górne lejkowato rozchylone. W zasypisku wyróżniono kilka warstw zasypiskowych o nieckowatym przekroju. Głębokość obiektu wynosiła około 200 cm od poziomu D. Drewniana konstrukcja cembrowiny była czytelna na głębokości ok. 150 cm (poz. S). Cembrowinę tworzyły pionowo wbite deski grubości ok. 6 cm, szerokości 20-35 cm. Ich obecna długość wynosiła od 60 do 65 cm. Deski zachowały się na całym obwodzie cembrowiny, pierwotnie kwadratowej o wymiarach 100x100 cm, a obecnie częściowo wgiętej do środka. Wewnątrz konstrukcji, przy ścianie zachodniej i południowej, znajdowały się dobrze zachowane leżące poziomo belki. Belka od strony północnej zbutwiała, natomiast ta od strony wschodniej była bardzo spękana. Było to zapewne przyczyną osunięcia się ściany wschodniej do wnętrza studni, co uniemożliwiało dalsze jej użytkowanie. Po zewnętrznej stronie cembrowiny czytelna była biegnąca po okręgu linia palików o zróżnicowanej średnicy. Jest to zapewne pozostałość po plecionce mającej na celu zabezpieczenie studni przed osuwającą się ziemią.

Obiekt 780, ar 190/110 (tabl. 28)

Owalny zarys obiektu o wymiarach 330x240 cm zarejestrowano na głębokości ok. 40 cm (poziom D). Dolne ściany wkopu studni były pionowe a górne lejkowato rozchylone. Jej głębokość sięgała ponad 150 cm poniżej poziomu odkrycia. W zasypisku wyróżniono kilka warstw zasypiskowych o nieckowatym przekroju. Całkowicie przebadano i zadokumentowano połowę obiektu. Druga część wypełniska po osiągnięciu głębokości 80 cm uległa zniszczeniu na skutek osunięcia się podmywanego przez wodę profilu. Nie zaobserwowano żadnych śladów po drewnianej cembrowinie. Prawdopodobnie więc albo budowa studni nie została doprowadzona do końca, albo po zakończeniu jej eksploatacji wyciągnięto drewniane elementy cembrowiny.

Obiekt 783, ar 190/110 (tabl. 29)

Obiekt na poziomie odkrycia (ok. 40 cm od powierzchni gruntu) rysował się jako koliste

zaciemnienie o średnicy 240 cm. Dolne ściany wkopu studni były pionowe a górne lejkowato rozchylone. W zasypisku wyróżniono kilka nieckowatych w przekroju warstw. Głębokość obiektu wynosiła około 200 cm od poziomu odkrycia (poziom D). Na głębokości ok. 100 cm czytelny był już negatyw czworokątnej cembrowiny studni. 50 cm niżej odkryto dość dobrze zachowane drewniane belki tej konstrukcji. Cembrowinę zbudowano w technice zrębowej. Spośród siedmiu odsłoniętych belek najlepiej zachowana miała ok. 115 cm długości i średnicę ok. 15 cm. Konstrukcja miała kształt czworokątny o wymiarach wewnętrznych: ściana N – 52 cm, E – 60 cm, S – 60 cm i W – 52 cm.

Obiekt 847, ar 130-140/110 (tabl. 29)

Obiekt na poziomie odkrycia (ok. 40 cm od powierzchni gruntu) rysował się jako koliste zaciemnienie o średnicy ok. 280-290 cm. Dolne ściany wkopu studni były pionowe a górne lejkowato rozchylone. W zasypisku wyróżniono kilka warstw o nieckowatym przekroju. Głębokość obiektu sięgała ponad 220 cm od poziomu odkrycia. Dwadzieścia centymetrów niżej zarys obiektu miał już kształt czworokąta o zaokrąglonych narożnikach. Na poziomie T (160 cm od poziomu odkrycia) widoczny był wyraźny negatyw drewnianej, kwadratowej cembrowiny studni w postaci ciemnoszarej, ilastej warstwy. Na kolejnych poziomach pojawiły się grube deski ułożone w technice „na zrąb”. Deski miały wycięcie „pod zrąb” od dołu. Drewniana konstrukcja od strony zewnętrznej miała wymiar ok. 100x100 cm, wewnątrz ścianka zachodnia była nieznacznie krótsza. Najdłuższa deska miała długość ok. 130 cm. W narożnikach cembrowiny, od strony wewnętrznej, były wbite zaostrzone deski/paliki o długości 43 cm, 49 cm, 77 cm i 43 cm mające stabilizować konstrukcję. Na dnie studni znajdowała się skośnie położona szeroka deska (26 – 28 cm) a jej końce znajdowały się pod południową ścianą i północno-zachodnim narożnikiem obudowy studni. Po zewnętrznej stronie cembrowiny odkryto 2 duże fragmenty ceramiki, które znalazły się tam jeszcze w trakcie budowy studni.

Wydaje się, na podstawie analizy zdjęć dokumentujących poziom eksploracyjny R (140 od poziomu odkrycia), że w południowej części wkopu, po zewnętrznej stronie odsłanianej cembrowiny, widoczny jest zarys kolejnej drewnianej ściany. Analogiczną konstrukcję obserwowano także w studni nr 2359. Być może był to zabieg mający na celu zabezpieczenie

cembrowiny przed naporem półpłynnej ziemi z warstwy wodonośnej.

Obiekt 1158, ar 190-200/110 (tabl. 39)

Obiekt na poziomie odkrycia (poziom D, ok. 40 cm od powierzchni gruntu) rysował się jako koliste zaciemnienie o średnicy ok. 340 cm. Dolne ściany wkopu studni były pionowe a górne silnie, lejkowato rozchylone. W zasypisku wyróżniono kilka warstw o nieckowatym przekroju. Głębokość obiektu sięgała około 200 cm od poziomu D. Na głębokości ok. 150 cm pojawiły się słabo zachowane kłody drewniane o średnicy ok. 10-12 cm. Studnia była zbudowana w technice „na zrąb”. Konstrukcja od strony zewnętrznej miała pierwotnie wymiar ok. 100x100 cm. Wzmocniono ją palikami, z których zachowały się dwa o długości 45 cm każdy. Trudno jednoznacznie stwierdzić, czy płasko leżąca deska pomiędzy narożnikami NE-SW konstrukcji pochodzi ze zniszczonej obudowy cembrowiny, czy też została tam umieszczona celowo, tak jak w studni 847.

Obiekt 1724, ar 120/100 (tabl. 51)

Zarys obiektu czytelny był już od poziomu C (ok. 30 cm poniżej poziomu gruntu). Został on jednak w dużym stopniu zniszczony przez gazociąg – zachowała się tylko niespełna połowa tej studni. Ściany wkopu były pionowe, ze śladami obrywów w górnej partii. W odróżnieniu od większości pozostałych studni w Stanisławicach wypełnisko było dość jednorodne, z niewielką tylko frakcją humusu. Nie było w nim także kości i fragmentów naczyń glinianych. Głębokość obiektu wynosiła około 240 cm od poziomu odkrycia. Na głębokości 170 cm czytelne były szczyty zachowanych drewnianych desek o grubości 6 do 9 cm. Zaostrome u dołu, wbite pionowo jedna obok drugiej tworzyły czworokątną cembrowinę. Na dnie brak było wzmocnienia konstrukcji poziomymi belkami, jak to miało miejsce w innych studniach zbudowanych z pionowo umieszczonych desek.

Obiekt 2181 i 2182, ar 240-250/110 (tabl. 66)

Zarysy obiektów 2181 i 2182 były czytelne dopiero pod dnem nowożytnego rowu melioracyjnego (obiekt 1242). Na poziomie ich odkrycia widoczny był zarys dużego wkopu. Dopiero znacznie niżej, można było zaobserwować, że mieszczą się tam dwie studnie. Ich relacje stratygraficzne nie są jednoznaczne. Z analizy dendrochronologicznej wynika, iż obiekt 2181 jest starszy.

Obiekt 2181

Wkop miał zarys kolisty. Cembrowinę, także kolistą, wykonano z wydrążonego, nieokorowanego pnia dębu o średnicy 80 cm. W momencie odkrycia podzielony był wzdłuż na trzy nierówne części, przy czym największa stanowiła w przybliżeniu połowę pnia. Wokół cembrowiny znajdowały się pionowo wbite paliki olszynowe (o średnicy ok. 1,5 cm). Zapewne stanowiły one element plecionki zabezpieczającej studnię przed nadmiernym naporem bardzo niestabilnej warstwy wodonośnej. Południowa część cembrowiny obiektu 2181 niemal stykała się z północną ścianą obudowy studni 2182.

Obiekt 2182

Wkop miał zarys prostokątny. Wewnątrz odsłonięto dolną partię kwadratowej cembrowiny (ok. 80x80 cm). Zbudowano ją z 4 poziomo ułożonych półokrągłych belek (płaską stroną skierowanych ku dołowi). W ścianie wschodniej i zachodniej belki były nieco dłuższe niż na pozostałych dwóch bokach cembrowiny. Nie udało się ustalić, w jaki sposób belki były ze sobą łączone. Ściany cembrowiny tworzyły pionowo wbite zaostrome deski umieszczone po zewnętrznej stronie opisanej ramy z belek. Do konstruowania poszczególnych boków użyto po kilka desek – najlepiej zachowaną ścianę wschodnią tworzy ich sześć. Obudowę studni stabilizował dodatkowo palik wbity po wewnętrznej stronie narożnika SE. Studnia uległa zapewne zniszczeniu na skutek naporu od strony wschodniej silnie nawodnionej ziemi. Świadczy o tym duże nachylenie tego boku cembrowiny i przesunięte belki wieńca umieszczonego na dnie studni. Wydaje się, że obiekt został zasypany natychmiast po zniszczeniu cembrowiny. Przemawia za tym charakter warstw zasypiskowych a przede wszystkim brak w nich, znajdujących w większości studni – kości zwierzęcych i fragmentów ceramiki.

W końcowej fazie badania dolnej partii studni przebicie „żyły wodnej” spowodowało gwałtowny napływ wody i uniemożliwiło prowadzenie dalszych obserwacji.

Obiekt 2359, ar 260-270/120 (tabl. 69)

Górna, południowa część obiektu została zniszczona przez rów melioracyjny (ob. 1242). Na poziomie H (ok. 70 cm od poziomu gruntu) wkop studni czytelny był jako czworobok o wym. 330x340 cm. Dolne ściany wkopu studni były pionowe a górne silnie, lejkowato rozchylone. W zasypisku wyróżniono kilka warstw, w przekroju nieckowatych. Od poziomu około 170 cm od poziomu gruntu można było obserwować negatywy

czworokątnej cembrowiny. Na poziomie S (ok. 180 cm poniżej poziomu gruntu) odsłonięto dość dobrze zachowaną konstrukcję cembrowiny – drewniane belki o średnicy ok. 12 cm łączone „na zrąb”. Zachowały się dwa wieńce zrębu, przy czym wyższy niekompletny. Długość boków kwadratowego wnętrza studni wynosiła 60 cm. Na jej dnie leżała ukośnie położona nieokorowana belka o średnicy 8 cm. Od wewnątrz cembrowinę wznaczały trzy paliki. Głębokość studni wynosiła ok. 200 cm licząc od poziomu odkrycia. Po zewnętrznej stronie cembrowiny, przy jej północnej i zachodniej ścianie zalegała zbita warstwa drewnianych wiórów. Analogiczna warstwa, ale o luźniejszej strukturze, znajdowała się także po stronie południowej. Mógł być to rodzaj uszczelnienia. Opisana cembrowina usytuowana była wewnątrz analogicznej lecz większej, prostokątnej konstrukcji o wymiarach 140x105 cm. Tworzące ją poziomo ułożone belki były niemal całkowicie spróchniałe.

Obiekt 2949, ar 250/110 (tabl. 80)

Obiekt był dobrze czytelny od głębokości ok. 90 cm od poziomu gruntu (poziom I). Rysował się jako owalne zaciemnienie o wymiarach 170x150 cm z wyraźnie ciemniejszą centralną partią. Jego północną część przecinał nowożytny rów melioracyjny, natomiast część zachodnia została naruszona przez wykop z poprzednich sezonów. W partii południowej widoczny był ślad po współczesnym odwiercie geologicznym. Profil obiektu został podmyty i uległ zniszczeniu jeszcze przed zadokumentowaniem. Negatywy czworobocznej konstrukcji uczytelniły się na głębokości 160 cm (poziom P). Kilkanaście centymetrów niżej pojawiły się zachowane elementy drewnianej konstrukcji – górne krawędzie pionowo wbitych desek o grubości ok. 5-6 cm i szerokości 30-40 cm. Ustawione były one ściśle jedna obok drugiej tworząc ściany cembrowiny o bokach długości 110-120 cm. Wzmocniono je na dnie studni wewnętrzną poziomą ramą z grubych desek łączonych techniką zrębową. Dodatkowo w wewnętrznych narożnikach wbito zastrzone paliki. Na dnie położona była ponadto belka o średnicy 8-10 cm biegnąca od narożnika NE do SW.

Na południe od cembrowiny znajdowała się jama postłupowa (ob. 2974) związana z użytkowaniem studni.

Obiekt 3279, ar 300/130 (tabl. 86)

Na poziomie F, tj. ok. 60 cm poniżej poziomu gruntu, obiekt miał kształt owalny o wymiarach 194x178 cm.

Na głębokości 100 cm (poziom J) jego zarys miał formę czworokąta o zaokrąglonych narożnikach. Na kolejnych poziomach jego kształt pozostawał niezmienny ale stopniowo zmniejszały się rozmiary. W trakcie eksploracji intensywne opady deszczu sprawiły, że osunęła się część B obiektu uniemożliwiając pełne jego zadokumentowanie. Dolne ściany wkopu studni były pionowe a górne lekko, lejkowato rozchylone. Jej głębokość wynosiła około 160 – 170 cm od poziomu gruntu. Wypełnisko było niejednorodne z czytelnymi kilkoma warstwami zasypiskowymi. W dolnej partii studni zarejestrowano obecność dużych „calcowych” brył ziemi. Zarejestrowano także obecność warstwy zwęglonego drewna (warstwa 4523). W warstwach zasypiskowych nie było widocznych domieszek organicznych, jak również kości i fragmentów ceramiki. Nietypowy w porównaniu z innymi studniami na stanowisku charakter tych warstw oraz brak śladów drewnianej konstrukcji pozwalają przypuszczać, że prawdopodobnie studnia nigdy nie została ukończona.

Obiekt 3317, ar 300/130 (tabl. 88)

Obiekt na poziomie odkrycia (poziom G, ok. 70 cm poniżej poziomu gruntu) miał kształt kolisty o średnicy 260 cm. W przekroju górna część miała kształt dość głębokiej niecki, natomiast w dolnej części ścianki były pionowe. Głębokość obiektu sięgała 200 cm od poziomu gruntu. Na głębokości od 160 do 200 cm zaobserwowano negatyw kwadratowej cembrowiny wykonanej prawdopodobnie z desek. Na głębokości 210 – 220 cm czytelne były pozostałości słabo zachowanej plecionki zabezpieczającej cembrowinę przed osuwającą się ziemią.

Po północnej i południowej stronie studni znajdowały się dwie jamy postłupowe (obiekty 3342 i 3346) – być może pozostałość po słupach podtrzymujących zadaszenie osłaniające studnię.

Analiza

Opisane wyżej studnie są na terenie Małopolski najliczniejszą serią sztucznych ujęć wody pochodzących z jednego stanowiska. W pozostałej części Polski w ostatnich latach również odkrywano osady z dużymi grupami studni. Wskazać można m.in. takie stanowiska, jak Polwica-Skrzypnik (Gralak 2012, tam dalsza literatura), Wrocław-Widawa 17 (Baron 2014), Wilkowice 8 (Nowaczyk, Nowaczyk 2003) oraz Kwiatków 11 i 20 (Kot, Piotrowska, Schellner 2015) z najliczniejszą serią studni. Odkrycia te, to efekt objęcia

Ryc. 2. Stanisławice, stan. 9. Elementy drewnianej konstrukcji studni: a – studnia z wydrążonego pnia dębu; b – palik w narożniku cembrowiny stabilizujący konstrukcję; c – narożnik cembrowiny z pionowo wbitych desek; d – paliki z konstrukcji plecionkowej zabezpieczającej cembrowinę

Fig. 2. Stanisławice, site 9. Elements of wooden construction of wells: a – well with wood-work encasing made of hollow oak trunk; b – sharpened stake rammed in the inner corner of a well to reinforce its construction; c – corner of the encasing made of vertically rammed boards; d – stakes of plaiting protecting the encasing

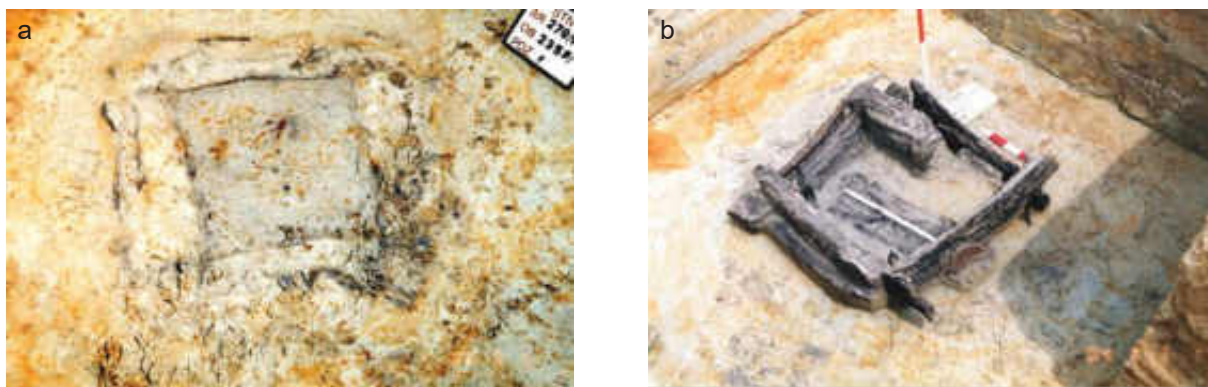
badaniami również stref na obrzeżach osad. Stało się to na większą skalę możliwe dopiero podczas szeroko płaszczyznowych badań ratowniczych związanych z wielkimi inwestycjami.

Konstrukcja i typy studni

Wśród studni odkrytych w Stanisławicach wyróżnić można trzy rodzaje cembrowin – kolistą – z wydrążonego pnia, oraz dwa modele o kwadratowym lub

prostokątnym zarysie – z belek lub desek łączonych techniką na zrąb lub z pionowo wbitych desek.

Pierwszy rodzaj cembrowiny zarejestrowano tylko w jednej studni (ob. 2181). Cembrowina została wykonana z wydrążonego pnia dębu i miała 80 cm średnicy (ryc. 2a). Cembrowinę otaczały paliki olszynowe – być może był to rodzaj zabezpieczenia przed osuwającym się piaskiem (tabl. 66). Tego typu studnie spotykane są na stanowiskach z okresu wpływów rzymskich. Przykładem mogą być konstrukcje m. in. z Izdebna

Ryc. 3. Stanisławice, stan. 9. Elementy drewnianej konstrukcji studni: a – studnia z „podwójną cembrowiną”; b – deska na dnie studni przeciwdziałająca „zmaczeniu” wody podczas jej czerpania

Fig. 3. Stanisławice, site 9. Elements of wooden construction of wells: a – well with “double encasing”, b – beam at the bottom of the well preventing making water cloudy during drawing

Kościelnego (Nowakowski 1982; Nowakowski, Waluś 1986, tam dalsza literatura) i Kwiatkowa, stan. 11 i 20 (Kot, Piotrowska, Schellner 2015, 322-323). Studnie z drążonego pnia drzewa, ale osadzone wewnątrz prostokątnej konstrukcji drewnianej, zostały odkryte na stanowiskach Kraków-Mogiła 59 i 136. Na podstawie analizy dendrochronologicznej wydatowano je na 2. połowę III wieku n.e.⁵ Ten model studni w ujęciu W. Nowakowskiego i A. Walusia, dla których podstawowym kryterium podziału typologicznego był kształt cembrowiny, określony został jako typ 1 (Nowakowski, Waluś 1986, s. 44).

Pozostałe studnie ze Stanisławic, w ramach typologii ww. autorów, należą do typu 2 – studni z cembrowiną czworokątną, najczęściej reprezentowanych na osadach z okresu wpływów rzymskich (Nowakowski, Waluś 1986, 44). Wśród takich studni na omawianym stanowisku widać wyraźne zróżnicowanie pod względem techniki budowy cembrowin i sposobu ich zabezpieczenia przed przedwczesnym zniszczeniem.

Cztery studnie: 783 (tabl. 29), 847 (tabl. 29), 1158 (tabl. 39) i 2359 (tabl. 69) zostały zbudowane z belek lub desek łączonych „na zrąb”. Najczęściej stosowano drewno dębowe. Jedynie do budowy obiektu 2359 użyto wyłącznie drewna sosnowego (por. Krapiec, w niniejszym tomie). Najprawdopodobniej również

w tej technice zbudowano studnie 92 (tabl. 5) i 3317 (tabl. 88). Mimo tego, iż nie zachowały się w nich konstrukcje drewniane, to negatywy po nich wskazują, że elementy cembrowin były łączone „na zrąb”. Ten typ studni spotykany jest na wielu stanowiskach datowanych na okres wpływów rzymskich, takich jak np. Izdebno Kościelne (Nowakowski 1982, s.50-51, Ryc. 1-3), Terliczka stan. 7, pow. Rzeszów (Czopek 2011, Ryc. 22), Rozbórz, stan. 28, pow. Przeworsk (Czopek 2011, Ryc. 23), Wrocław-Widawa (Baron 2014, 289 i niżej) czy Kwiatków, stan. 11 i 20 (Kot, Piotrowska, Schellner 2015, 323).

Wymiary komór cembrowin stanisławickich studni wahały się od 60 do 80 cm wewnątrz i 80-100 cm po stronie zewnętrznej. We wszystkich tak zbudowanych studniach odkryto wbite w wewnętrznych narożnikach zastrzone paliki lub wąskie deski, stabilizujące konstrukcję (ryc. 2b). Analogiczny zabieg stosowany był, np. w studniach odkrytych na stanowisku Wrocław-Widawa 17 (Baron 2014, s. 289).

W trzech kolejnych studniach ze Stanisławic zastosowano inną technikę konstruowania obudów. W obiektach 779 (tabl. 28), 2182 (tabl. 66) i 2949 (tabl. 80) czworokątną cembrowinę wykonano z grubych, pionowo wbitych desek. Jej stabilność zapewniała umieszczona od wewnętrznej strony na dnie rama z belek. W studni 2949 połączono je stosując technikę zrębową. W studniach 779 i 2182 brak było czytelnych śladów łączenia belek. Także i w przypadku tej konstrukcji zastosowano wzmocnienie za pomocą palików wbijanych w wewnętrzne narożniki lub po

⁵ Anna Leciejewska, Piotr Wolanin – „Studnie czerpalne z okresu wpływów rzymskich i wczesnośredniowiecznego odkryte na stanowiskach w Krakowie-Mogile” – referat wygłoszony na konferencji „Woda – żywioł ujarzmiony i nieujarzmiony”, w Janowcu koło Babimostu, 24.05.2012 r.

stronie zewnętrznej (ob. 2949). Niemal identycznej metody konstruowania cembrowiny użyto w studni nr 1724 (ryc. 2c). Jediną różnicę w porównaniu z trzema poprzednio omówionymi obiektami stanowi brak wewnętrznej ramy.

Cembrowiny studni były dodatkowo zabezpieczone licznymi wbijanymi wokół palikami, będącymi zapewne jedynym uchwytnym śladem po konstrukcji plecionkowej (ryc. 2d).

Specyficzną konstrukcję posiada studnia 2359 (tabl. 69). Odkryto tam dwie konstrukcje czworoboczne, z których mniejsza, kwadratowa, usytuowana była w obrębie większej o prostokątnym zarysie (Ryc. 3a). Być może był to rodzaj zabezpieczenia studni przed osuwającym się niestabilnym piaskiem. Pewną analogię stanowić mogą studnie z Dolnej Saksonii ze stanowiska w Flögeln-Eekhöltjen (Zimmermann 1992, 280, ryc. 223) i z Krakowa-Mogiły 59⁶. W obydwóch przypadkach kolista cembrowina usytuowana jest tam wewnątrz czworobocznej drewnianej konstrukcji.

W kilku stanisławickich studniach (obiekty 847, 1158, 2949 i 2359) na dnie leżały pojedyncze deski lub belki. Zawsze umieszczane były skośnie w stosunku do osi otworu studziennego. Wkładano je tam już na etapie budowy cembrowiny. Wynika to z obserwacji poczynionych przy eksploracji tych studni, a zwłaszcza obiektu nr 847. W tym przypadku można było jednoznacznie stwierdzić, że końce takiej deski znajdowały się pod południową ścianą i północno-zachodnim narożnikiem obudowy studni (ryc. 3b). Prawdopodobnie umieszczanie desek na dnie zapobiegało zmaczeniu wody podczas jej czerpania. Nie dopuszczały one, aby pojemnik „poruszył” denne osady.

Dwa obiekty – 780 (tabl. 28) i 3279 (tabl. 86) prawdopodobnie należy uznać za niedokończone studnie. Znajdują się w strefie występowania studni, mają podobne wymiary oraz kształt profilu. Wydaje się, że uległy zniszczeniu jeszcze na etapie budowy.

Głębokość studni odkrytych w Stanisławicach waha się od 200 do 270 cm licząc od obecnej powierzchni gruntu. Elementy drewnianych konstrukcji zachowały się wyłącznie w najniższych partiach studni, poniżej poziomu wód gruntowych, tj. na głębokości minimum 170 cm.

Wszystkie studnie zlokalizowane były po południowej stronie cypla, poniżej budynków mieszkalnych. Jest to strefa przebiegu „żyły wodnej”, także i współcześnie.

Tylko w przypadku dwóch studni (2949 i 3317) odkryto jamy posłupowe. Być może są to obiekty związane z funkcjonowaniem studni, np. konstrukcja zadaszenia obiektu (dwa słupy po obu stronach studni 3317) lub żurawia (pojedyncza jama posłupowa obok cembrowiny, czytelna na poziomie dna studni 2949).

Woda ze studni w Stanisławicach prawdopodobnie służyła głównie do celów konsumpcyjnych. Świadczy o tym ich usytuowanie poniżej skupisk obiektów gospodarczych i mieszkalnych. Ich występowanie w grupach wynika najpewniej ze stosunkowo krótkiej żywotności tego typu obiektów spowodowanej niestabilnością piaszczysto-pylastego gruntu na poziomie występowania wód gruntowych. W tym samym odcinku czasu funkcjonowało zapewne nie więcej niż 2 – 3 studnie.

W zasypiskach większości studni, zwłaszcza w ich górnych partiach, występował liczny materiał zabytkowy – fragmenty ceramiki, kości, żużel żelazny i polepa. Niejednokrotnie jest to 200 – 400 artefaktów. Tak duża ilość materiału w rejonie poza pasem zabudowy wydaje się wskazywać, że zniszczone studnie traktowane były jako doły odpadkowe.

3.2.4. Jamy

W obrębie osad z okresu wpływów rzymskich w rejonie podkrakowskim na południe od Wisły jamy poza obrębem budynków występują sporadycznie. Są to zazwyczaj płytkie, nieckowate obiekty nie tworzące czytelnych układów przestrzennych. Może to mieć związek z rozpowszechnieniem się, zwłaszcza w młodszym okresie wpływów rzymskich, dużych naczyń zasobowych. Jest bardzo prawdopodobne, że przejęły one część funkcji sprawowanych wcześniej przez jamy zasobowe (Byrska-Fudali, Przybyła 2011, 152). Przykładem potwierdzającym tę tezę jest np. naczynie z obiektu 2170, które było wkopane w ziemię. Również w Stanisławicach jamy stanowią niewielką część obiektów odkrytych w obrębie osady z okresu wpływów rzymskich. Do tej kategorii zaklasyfikowano trzydzieści siedem obiektów (ob. 5, 12, 13, 16, 58, 66, 205, 235, 237, 255, 320, 464, 481, 508, 586, 778, 851, 915, 940, 941, 1450, 2145, 2821, 2885, 2927, 2931, 2943, 2952, 3247, 3340, 3354, 3387, 3399, 3457, 3489, 3494 i 3509). Większość z nich posiadała w rzucie poziomym kształt kolisty lub owalny. Średnice najmniejszych nie przekraczały 0,5 m, a największych dochodziły do 4,5 metra. W większości przypadków było to od 1,5 do 2,0 m. Zarysy kilku jam były zbliżone

⁶ Por. wyżej.

Ryc. 4. Lokalizacja palenisk na stanowiskach 9 i 10 w Stanislawicach, gm. Bochnia

Fig. 4. Location of hearths, sites 9, 10 Stanislawice, Bochnia com.

do prostokąta. W profilu najczęściej były nieckowate, dość płytkie. Nieliczne jamy, na przykład 320, miały inny charakter. Były owalne a ich długość sięgała 5 metrów. W przekroju miały kształt płytkiej niecki. Ich granice były bardzo słabo czytelne. Trudno określić ich funkcję. Niewykluczone, że związane były z prowadzeniem jakiegoś rodzaju działalności gospodarczej. Znaczne różnice widoczne są również w głębokościach poszczególnych obiektów. Ich miąższość wynosiła od kilku centymetrów do około 1 metra, jednak najczęściej nie przekraczała 0,5 metra. Były wśród nich także płytko zagłębione obiekty zachowane jedynie w niewielkich partiach przydennych, np. ob. 205. Ich dna nosiły ślady działania wysokiej temperatury, ale w zasypiskach brak było śladów zwęglonego drewna. Wypełniska większości jam o niewielkich rozmiarach były jednowarstwowe. W większych rejestrowano zazwyczaj jednak po kilka warstw.

Materiał zabytkowy występujący w wypełniskach jam był nieliczny, maksymalnie do kilkudziesięciu fragmentów ceramiki. Spośród wszystkich wymienionych jam, pod tym względem wyróżniają się trzy. Jama 481 (tabl. 19) o idealnie kolistym zarysie (1,6 m) i prostym dnie (gł. 0,53 m) zawierała ponad 180 artefaktów, m.in. fragment osełki i niemal w całości zachowany garnek. W jamie 3354 (tabl. 89) o lekko owalnym zarysie (1,5x1,3 m) i prostym dnie (gł. 0,7 m) odkryto ok. 120 fragmentów ceramiki. Natomiast jama 3456 (tabl. 91) o kolistym zarysie (2,7 m) miała dno nieckowate (gł. 0,7 m) i również zawierała liczny materiał zabytkowy (ok. 190), m.in. osełkę i przęśliki.

3.2.5. Paleniska

Na stanch 9 i 10 w Stanisławicach odkryto łącznie 89 palenisk datowanych na okres wpływów rzymskich, w tym 84 paleniska zagłębione, które charakteryzują: prostokątny zarys o nieco zaokrąglonych narożnikach, ścianki i dno przepalone na kolor pomarańczowy, w spągu warstwa spalonego drewna, obecność kamieni. W większości brak materiału zabytkowego, a jeżeli jest to znikoma ilość. W Stanisławicach większość palenisk zorientowana była wzdłuż osi N-S lub z niewielkimi odchyleniami w kierunku NW-SE.

Paleniska tego typu na stanowiskach kultury przeworskiej występowały poza strefą mieszkalną i zazwyczaj tworzyły skupiska od kilku do ponad stu obiektów. Lokalizowane były w strefie produkcyjnej (Michałowski 2003, 140) lub produkcyjno-gospodarczej osad (Kobyliński 1988, 59), a przynajmniej na

ich peryferiach. Zaobserwowano to na wielu osadach kultury przeworskiej przebadanych na większą skalę. Funkcja nie została dotąd jednoznacznie wyjaśniona.

Część badaczy interpretuje takie obiekty jako mielerze o prymitywnej konstrukcji (Frąsiak *et al.* 2000, 59; Pazda 1990, 52-55), choć zwracają uwagę, że klasyczne mielerze mają odmienną konstrukcję⁷ i wielkość (Bielenin 1992, 155-157; Frąsiak *et al.* 2000, 59; Pazda *et al.* 2007, 208-209). Inni traktują paleniska prostokątne jako miejsca wypału naczyń⁸ (Prochowicz 2008, 41) lub „...miejsca przeznaczone do kremacji...” (Gorzowska 2004, 129). Pada również sugestia łączenia palenisk z produkcją metalurgiczną, z którymś z etapów obróbki rudy darniowej (Muzolf, Muzolf 2011, 264).

W Stanisławicach, na stan. 9 i 10, paleniska wystąpiły w pięciu skupiskach (ryc. 4). Dwa (A i B) znajdowały się w zachodniej partii osady 9 i jedno (E) na stan. 10, czyli na południowy zachód od stan. 9. Kolejne dość zwarte skupisko (D) zlokalizowane było po przeciwnej stronie stan. 9, na krańcu północno-wschodnim i było oddalone kilkadziesiąt metrów od budynków, z wyjątkiem jednego budynku zagłębionego (ob. 3030). Skupisko (C), również znajdowało się na peryferiach osady, ale pomiędzy paleniskami zlokalizowany był budynek zagłębiony 204.

Najbardziej na zachód wysunięte skupisko (A) palenisk zagłębionych liczyło 11 obiektów: 2434, 2452, 2462, 2464-2465, 2474, 2475, 2480, 2481, 2496 oraz 3452. Było to raczej luźne zgrupowanie obiektów, gdyż zlokalizowane aż na 5 arach. Największe z odsłoniętych palenisk (obiekt 2434) miało wymiary 207x152 cm i głębokość 60 cm, a najmniejsze (obiekt 3452) 122x100 cm i 18 cm głębokości. Rozmiary większości z nich mieściły się w przedziałach 130-150 x 95-120 cm. Głębokość palenisk wahała się od 18 do 60 cm, jedynie 3 były płytsze niż 30 cm. W trakcie eksploracji obiektu 2496 zaobserwowano zaciemnienia w narożnikach, które zapewne były związane z jego konstrukcją (ślady drewnianych elementów pionowo umieszczonych w narożnikach paleniska) (ryc. 5a). W większości omawianych obiektów stwierdzono występowanie niezbyt licznych kamieni, polepy i dość grubej warstwy spalenizny. W 2 obiektach nie odnotowano kamieni. Natomiast w obiekcie 2496 zarejestrowano zwarty bruk kamienny z płaskich piaskowcowych płyt

⁷ Charakterystyczny brak warstwy kamieni.

⁸ Co prawda artykuł dotyczy stan. kultury wielbarskiej, lecz autor uważa, że również ludność kultury przeworskiej w ten sposób użytkowała ten typ obiektu (Prochowicz 2008, 43).

Ryc. 5. Stanislavice, stan. 9. Detale konstrukcyjne palenisk
Fig. 5. Stanislavice, site 9. Construction details of hearths

(Ryc. 5c i 5d). Podobny bruk, ale wykonany z otczaków, znajdował się w południowej części obiektu 3452. Najciekawszym paleniskiem w tym skupisku jest obiekt 2462 (Tabl.70; Ryc. 5b). Palenisko było używane co najmniej dwukrotnie, o czym świadczą warstwy bruku kamiennego rozdzielone warstwą przepalania.

Największe zgrupowanie palenisk (B) tworzyło 40 obiektów (ob. 1715, 1726-1727, 1737-1738, 1740-1747, 1751-1757, 1759, 1761-1764, 1767, 1957-1965,

1968, 1971, 1973-1974, 2040), zlokalizowanych także w zachodniej części osady, w odległości około 30 m na wschód od omówionego powyżej. W tym skupisku paleniska były usytuowane stosunkowo blisko siebie. Najmniejsze z przebadanych palenisk w tym zgrupowaniu (obiekt 1737) miało wymiary 104x100 cm i głębokość 16 cm, a największe (obiekt 1965) 182x166 cm i głębokości 30 cm. Najliczniejszą grupę tworzyły paleniska o wymiarach 120-150x100-120 cm. Głębokość liczona od poziomu odkrycia poszczególnych

obiektów wynosiła od 10 do 60 cm, przy najczęstszej: 20-35 cm. W zdecydowanej większości palenisk znaleziono bruk kamienny, mniej lub bardziej zwarty, wykonany z płaskich bloków piaskowca. Nieliczne paleniska miały bruk wykonany z otoczaków (ryc. 5e i 5f). W dwóch (1743 i 1745) nie stwierdzono kamieni w wypełniku. Tylko w 14 obiektach natrafiono na nieliczny materiał zabytkowy, najczęściej pochodzący z wcześniejszych okresów. W obrębie omawianego skupiska zadokumentowano kilka jam o proporcjach i formie zbliżonych do palenisk, które być może zostały przygotowane jako miejsca pod kolejne paleniska. Na wschodzie omawianej grupy wystąpiło palenisko (1728), które nie ma klasycznej formy palenisk zagłębionych. Jego wymiary są zbliżone do obiektów sąsiadujących, ale dno jest nieckowate i nie stwierdzono występowania kamieni oraz polepy w wypełniku. Nie można jednak wykluczyć, że mogło pełnić identyczną funkcję jak pozostałe paleniska. Prawdopodobna jest także inna chronologia omawianego obiektu.

W odległości około 40 m na wschód od omówionego zgrupowania zarejestrowano kolejne skupisko (C) palenisk zagłębionych, złożone z 10 obiektów: 199-202, 221, 258, 262, 271, 278 oraz 309. Różniło się od poprzednio omówionych tym, że pośród palenisk znajdował się budynek zagłębiony nr 204. Na zachód od obiektu 204 były 4 paleniska o wymiarach 124-144 x 64-120, o głębokościach od 10 do 47 cm. Natomiast po stronie wschodniej budynku było 6 palenisk o wymiarach 124-170 x 100-140 cm i głębokościach od 15 do 40 cm. Kamienie, głównie w postaci zwartej warstwy, rzadziej po kilka, wystąpiły w niemalże wszystkich tych obiektach – tylko w jednym przypadku (ob. 221) nie odnotowano ich obecności. W obiekcie 309 stwierdzono dwie fazy użytkowania.

Po wschodniej stronie stan. 9 znajdowała się enklawa (D) palenisk zagłębionych, którą tworzyło 7 obiektów: 3023, 3050, 3053-3055, 3062 i 3070. Podobnie jak w skupisku C tu również znajdował się budynek. Paleniska zarejestrowano po jego stronie południowej, za wyjątkiem obiektu 3070 zlokalizowanego w pewnym oddaleniu od pozostałych, ok. 15 m na północ, po drugiej stronie budynku 3030. Wszystkie paleniska z tego skupiska były dosyć płytkie, o głębokości od 13 do 23 cm. Najmniejsze z nich miało wymiary 120x90 cm, a dwa największe 210x170 cm i 200x125 cm (odpowiednio obiekty 3055 i 3054). Pozostałe mieściły się w przedziale 130-165 x 116-125 cm. We wszystkich obiektach odnotowano cienką warstwę spalenizny na dnie i ściankach, pojedyncze

kamienie (głównie płaskie płyty piaskowca) i rozłusowaną polepę. Niecharakterystyczny materiał zabytkowy wystąpił jedynie w obiekcie 3050.

Na stan. 10 odkryto jedno zgrupowanie (E) 7 palenisk zagłębionych 71-74, 80, 82, 89 (Rodak 2011). Sześć z nich usytuowanych jest w dwóch liniach po trzy, a jedno nieco bardziej na południe. Największe palenisko (obiekt 73) miało 160x100 cm i głębokość 40 cm. Pozostałe miały wymiary od 130-150 cm na 90-120 cm, a głębokości wahały się od 32 do 62 cm. We wszystkich paleniskach stwierdzono występowanie w wypełnikach kamieni i polepy. Wokół omówionych obiektów zarejestrowano dużą ilość jam postępowych, co zapewne było związane z istniejącą tam budowlą słupową. Prawdopodobnie nie były to obiekty równoczesne. Niewielka ilość niecharakterystycznego materiału zabytkowego nie „precyzuje” chronologii obiektów.

Na stan. 9 w Stanisławicach stwierdzono również występowanie palenisk zagłębionych poza wspomnianymi skupiskami. Dwa z nich (ob. 367 i 1569) były zlokalizowane ok. 30-35 m na wschód od skupiska (B) i ok. 20 m na południowy-zachód od skupiska (C), w niewielkiej odległości od konstrukcji naziemnej. Niewielka odległość od budynków może świadczyć o różnicy chronologicznej albo innej funkcji obiektów.

Kolejnym takim paleniskiem jest obiekt 1114 zlokalizowany na południu przebadanego obszaru, w centralnej części stanowiska. Jego wymiary 180x160 cm, 37 cm głębokości nie odbiegają od innych tego typu założeń. W obrębie obiektu zarejestrowano bardzo wyraźne ślady na dnie i ściankach, zapewne ze spalonych belek, i niezbyt liczne kamienie. Odkryto jedynie kilka niecharakterystycznych fragmentów naczyń. Miał także odmienną lokalizację i orientację na osi E-W. Obiekt 1114 położony jest pomiędzy trzema studniami: 779, 783 i 1158 i z dala od innych palenisk. Czy pełnił taką samą funkcję jak pozostałe tego typu obiekty, nie wiadomo.

Obiekt 2866 znajduje się we wschodniej części stan. 9. Posiadał wymiary 144x100 cm i głębokość 30 cm. Bardzo wyraźnie widoczna była warstwa po spalonych belkach na dnie i częściowo ściankach obiektu, a na niej bruk z piaskowca. W wypełniku znajdowało się stosunkowo dużo materiału zabytkowego, co zapewne ma związek z bliskim sąsiedztwem budynku naziemnego 2929. Palenisko zlokalizowane było ok. 2 m na wschód od budynku, co zapewne świadczy o istniejącej między nimi różnicy chronologicznej (podobnie jak w wyżej omówionych przypadkach).

Palenisko 1772 zlokalizowane na północy przebadanego obszaru, w centralnej części stanowiska. Ma prostokątny zarys, ale o bardzo zaokrąglonych narożnikach, nieckowaty przekrój o prostym odcinku dna oraz zbliżone wymiary do palenisk zagłębionych. W wypełniku nie stwierdzono kamieni, natrafiono natomiast na warstwę spalenizny i polepę. Było częściowo zniszczone przez rów nowożytny, oznaczony jako obiekt 63.

Kolejne palenisko odizolowane od innych to obiekt 1984. Znajdował się on w zachodniej części stanowiska, na południu przebadanego obszaru. Jego zarys (prostokątny, ale o bardzo zaokrąglonych narożnikach) i wymiary 230x210 cm oraz głębokość 34 cm, pozwalają zaliczyć go do palenisk zagłębionych. Również spalenizna na dnie i ściankach oraz obecność kamieni przemawiają za taką interpretacją. Położony jest poza skupiskami palenisk, a w bliskim sąsiedztwie konstrukcji słupowej nr 3617.

Palenisko 637 zlokalizowano w centralnej części osady, w obrębie budynku zagłębionego 526. Początkowo błędnie zinterpretowane jako jama 637 i palenisko zagłębione 666 (od poziomu K) – po analizie okazało się, że są to dwie fazy użytkowania obiektu. Było to zatem palenisko o dość znacznej głębokości (ponad 65 cm) i wymiarach 175x155 cm. Jego relacja z budynkiem jest niejasna i trudna do weryfikacji. Tak jak niejasna jest relacja w przypadku paleniska 3111 (zlokalizowanego na północy przebadanego terenu, we wschodniej części osady), a budynkiem naziemnym 3167. Palenisko wydawało się być zorientowane na osi E-W. Jego prostokątny zarys o zaokrąglonych narożnikach przypominał klasyczne paleniska zagłębione, natomiast nie było bruku kamiennego i silnej spalenizny.

Jednym z odosobnionych palenisk jest także obiekt 685. Zarejestrowano go w centralnej części osady, w pobliżu budynków. Był to bardzo płytko zagłębiony obiekt o niejasnej funkcji.

Na wschód od największego zgrupowania (B) palenisk zagłębionych, w odległości około 30-40 m znajdowało się pojedyncze palenisko 1563. Nie było ono jednak identyczne (zarys owalny/trójkątny, a nie prostokątny – być może częściowo zniszczone) z paleniskami wyżej wspomnianymi, jednak być może pełniło podobną rolę. Palenisko to znajdowało się w bliskim sąsiedztwie budynków.

W Stanisławicach zadokumentowano 3 obiekty (2562, 2563, 2600), które również należy nazwać paleniskami, ale wykazują one odmienną konstrukcję od

przedstawionych wyżej klasycznych palenisk zagłębionych. Są to obiekty płytko zagłębione, o dnach nieckowatych i najczęściej owalnym lub zbliżonym do prostokątnego zarysie na poziomie odkrycia. W wypełnikach nie stwierdzono występowania kamieni, ale była cienka warstwa spalenizny i polepa. Znajdowały się w zachodniej części stanowiska, na południe ok. 10-20 m od skupiska (A) palenisk zagłębionych. Brakuje w ich wypełniku materiału zabytkowego, stąd pewna wątpliwość czy należy datować je na okres wpływów rzymskich.

Określenie bliższej chronologii odkrytych w Stanisławicach palenisk jest niezmiernie trudne. W większości palenisk nie występował materiał zabytkowy; zaś w części z nich (m.in. w ob. 3050) występowały jedynie niewielkie, niediagnostyczne fragmenty ceramiki.

3.2.6. Płoty

Na stanowisku 9 odsłonięto pozostałości sześciu płotów (386, 1599, 1937, 2500, 3500 i 3541). Można je z dużym prawdopodobieństwem łączyć z istnieniem osady z wczesnego okresu wpływów rzymskich, mimo braku lub bardzo nielicznego materiału datującego w wypełnikach poszczególnych obiektów. Były to założenia, które miały zapewne pełnić funkcje rozgraniczające poszczególne gospodarstwa.

Obiekt 386 (tabl. 19) – założenie składa się z 17 niewielkich jam postłupowych dość gęsto rozmieszczonych, średnio co ok. 0,5 -1 m. Bardzo prawdopodobne, że części jam nie uchwycono. Związek tej konstrukcji z omawianą osadą jest niepewny ze względu na lokalizację, gdyż jest to teren bez obiektów osadowych związanych z okresem wpływów rzymskich. Obiekt oznaczony jako 1599 (tabl. 47) wyznacza północną granicę osady i znajduje się w sąsiedztwie kilku budynków zagłębionych. Uchwycono 17 jam postłupowych, które były rozmieszczone średnio co 1,5 m. Większość jam ma średnicę 30-40 cm, ale bywają i większe. Prawdopodobnie było to ogrodzenie budowane techniką sumikowo-łatkową.

Innym typem ogrodzenia było zapewne założenie oznaczone jako obiekt 1937 (tabl. 58). Tworzyło go 30 niewielkich jam postłupowych (palików) umieszczonych w niewielkich odstępach. Nieco dalej, ale na przedłużeniu linii tego ogrodzenia znajduje się kolejnych 6 jam postłupowych. Są to niewielkich rozmiarów obiekty o kolistych zarysach w rzucie poziomym. W profilu widoczne były natomiast ich szpiczaste lub lekko zaokrąglone zarysy. Ich średnica waha się

między 5 a 12 cm. Te cechy wskazują, że były one wbijane a nie wkopywane. Paliki wbijano regularnie, co 15-20 cm. Taka gęstość słupków sugeruje, że stanowiły one element płotu z plecionki. Biegł on z południowego skraju osady w kierunku północnym, pomiędzy budynkami naziemnymi i jednym zagłębionym.

Ogrodzenie oznaczone, jako obiekt 2500 (tabl. 71), to założenie usytuowane prostopadle do obiektu 1937, rozciągające się wzdłuż linii wschód-zachód (por. Plan stanowiska). Usytuowane jest na południe od budynku 2179. Jego konstrukcja jest analogiczna jak płotu 1937. Jediną różnicą jest występowanie miejscami zwielokrotnionej linii słupków. Można to interpretować, jako świadectwo przeprowadzonych napraw.

Kolejne dwie konstrukcje również znajdują się na południu osady. Biegają one wzdłuż południowych podnóży wyniesienia. Obiekt 3500 (tabl. 93) rozciąga się na długości ok. 4,5 m i tworzy go 10 jam rozlokowanych, co ok. 0,5 m. Ostatni płot (ob. 3541; Tabl. 94) zbudowany został w podobnej technice, jak obiekt 1599, który znajdował się na północnym krańcu osady. Tworzące go 9 słupów usytuowanych było od siebie, co ok. 2 m i tworzyło ogrodzenie o długości ok. 20 m.

3.3. Zabytki ruchome

Analizowany zespół obejmuje około 39 000 zabytków datowanych na rozwiniętą fazę wczesnego okresu wpływów rzymskich i wczesną fazę młodszego okresu rzymskiego. Pochodzą one zarówno z obiektów, jak i z warstwy kulturowej. Warstwa „kulturowa”, powstała na skutek akumulacji materiałów przemieszczanych przez postępującą erozję wywołaną głównie orką, zalegała przede wszystkim w najniższej partii wyniesienia. Najliczniejsza kategoria zabytków odkrytych na stanowisku 9 w Stanisławicach to ceramika. Ponadto, do analizy włączono 24 niecharakterystyczne fragmenty ceramiki, pochodzące ze stanowiska 10. Oba stanowiska w Stanisławicach stanowią części jednej osady z okresu wpływów rzymskich.

3.3.1. Ceramika

Klasyfikacja naczyń pochodzących ze stanowiska w Stanisławicach natrafia na trudności ze względu na znaczne jej rozdrobnienie. Kolejny problem dotyczący stanu zachowania zabytków archeologicznych, stanowią silnie żelaziste gleby, pozostawiające trudny do usunięcia gruby osad na powierzchni ceramiki. Zdecydowana większość materiału zabytkowego z osady

w Stanisławicach datowana jest na fazę B2 wczesnego okresu wpływów rzymskich. Nieliczne materiały z okresu poprzedzającego omówiono w odrębnym rozdziale. Część form ceramicznych, które pojawiają się w młodszym okresie przedrzymskim, spotykana jest wciąż we wczesnym okresie rzymskim i dlatego zostały również omówione w niniejszym rozdziale. Dotyczy to w głównej mierze ceramiki o dackich nawiązaniach i mis nawiązujących do celtyckich wzorów. Nieliczną grupę ceramiki można z kolei wiązać z początkami młodszego okresu rzymskiego. Ze względu na niewielką liczbę precyzyjnych datowników, jakimi są zabytki metalowe, przeprowadzenie cezury pomiędzy rozwiniętą fazą okresu wczesnorzymskiego, a wczesną fazą młodszego okresu wpływów rzymskich, jest niemożliwe. Jak wielokrotnie wskazywano w literaturze w ciągu trwania tego okresu zestaw form naczyń ulegał stosunkowo niewielkim zmianom (Liana 1970, 456; Godłowski 1981, 63), stąd łączne opracowanie całości zbioru. Jak dowiodły badania przeprowadzone na osadzie w Jakuszowicach st. 2 przez J. Rodzińską-Nowak wychodzenie z użycia naczyń ręcznie lepionych następowało stopniowo. Zapewne tego typu ceramika wytwarzana była także w późniejszych stadiach (Rodzińska-Nowak 2006b, 178). Autorka sugeruje także, że szerokokołnierzone naczynia zasobowe występują na osadach kultury przeworskiej, równoległe z ceramiką szorstką i gładką, wykonaną przy użyciu koła garncarskiego, a nie że wchodzi w użycie w późniejszej fazie chronologicznej (Rodzińska-Nowak 2006b, 177; tam dalsza literatura).

W związku z tym, że w analizowanym zbiorze ceramiki wystąpiły zarówno naczynia ręcznie lepione, jak i wykonane przy użyciu koła garncarskiego, na potrzeby tego opracowania przyjęto oznaczenia literowe dla odróżnienia dwóch sposobów wykonywania ceramiki. Wyróżnione grupy technologiczne opatrzone zostały indeksem literowym: R – ceramika ręcznie lepiona i K – ceramika wykonana przy użyciu koła garncarskiego. Zaproponowany schemat ułatwia korzystanie z katalogu (załączonego na płycie), gdzie podział technologiczny i rozkład ceramiki w poszczególnych obiektach i warstwach poza obiektami umieszczono w jednym systemie tabelarycznym. Na stanowisku w Stanisławicach materiał, zwłaszcza odkryty poza obiektami był w znacznym stopniu rozdrobniony. Duża część naczyń znalazła się w grupie ceramiki bardzo zniszczonej, której stan zachowania nie pozwalał na dokładne określenie cech technologicznych (4 837 fragmentów ceramiki). Dotyczy to materiału

ceramicznego, którego powierzchnie uległy kompletnemu zniszczeniu, były przepalane lub pokryte żelazystymi utworami, których usuwanie niszczyło pierwotną powierzchnię ceramiki i niemożliwa była obserwacja pod kątem konkretnych grup technologicznych. W związku z tym wprowadzono ogólne oznaczenie OR – okres rzymski.

Ceramika ręcznie lepiona

Ceramikę ręcznie lepiącą podzielono, ze względu na sposób wykonania i opracowania powierzchni, na trzy podstawowe odmiany: tzw. ceramika stołowa – naczynia cienkościenne, starannie wykonane z gliny bez widocznej domieszki lub z domieszką drobnego piasku; tzw. ceramika kuchenna – naczynia o powierzchni mniej starannie gładzonej, niekiedy chropowatej, ze średnio- i gruboziarnistą domieszką (Godłowski 1981, 60) oraz ceramika zasobowa – naczynia grubościenne z gruboziarnistą domieszką mineralną lub w postaci tłuczni ceramicznego. Klasyfikacja ta nawiązuje do opracowań materiałów ceramicznych z innych stanowisk Małopolski (por.: Dobrzańska 1990; Rodzińska-Nowak 2006b; Lasota-Kuś 2018). W niniejszym opracowaniu w znacznym stopniu zaadaptowano podział A. Lasoty-Kuś (2018) na grupy technologiczno-surowcowe, wnosząc zmiany, głównie związane ze schematem ich oznaczeń.

Na podstawie bazy materiałowej wyróżniono trzy zasadnicze grupy technologiczne, a w ich obrębie wyodrębniono kilka podgrup. Zasadniczy podział oparto na rezultatach obserwacji makroskopowych. Do wyróżnienia poszczególnych grup technologicznych posłużyły obserwacje powierzchni naczyń i ich przełamów, ilość, rodzaj i wielkość ziaren domieszki schudzającej w masie garncarskiej, opracowanie powierzchni gotowych wyrobów, barwa powierzchni i grubość ścianek.

Grupa RI (grupa I wg A. Lasoty-Kuś [2018]; grupa V wg J. Rodzińskiej-Nowak [2006b]; grupa IV wg H. Dobrzańskiej [1990]), to naczynia cienkościenne, starannie wykonane z gliny bez widocznej domieszki lub z domieszką drobnego piasku. W większości przypadków grubość ścianek naczyń waha się od 5 do 6 mm, rzadziej spotyka się egzemplarze o grubszych (7 do 9 mm) lub o znacznie cieńszych ściankach (3 do 4 mm). Przełamy skorup omawianej grupy mają barwę taką samą jak powierzchnie lub nieco jaśniejsze. Naczynia charakteryzują się dobrym wypałem, ścianki są wygładzone, często lśniące. Czarna, dobra

jakościowo ceramika jest charakterystyczna dla stylu kultury przeworskiej (Rodzińska-Nowak 2006b, 72). Do grupy RI zaliczono 9 877 fragmentów co stanowi 25,49% ogółu ceramiki.

W obrębie grupy RI wyróżniono cztery podgrupy. Podgrupa **RIa** (podgrupa Ia wg A. Lasoty-Kuś 2018) to okazy o powierzchniach gładkich, czarnych („czernionych”), często lśniących. Przełamy skorup omawianej grupy mają barwę taką samą jak powierzchnie, często też są jaśniejsze. Sporadycznie występują w masie garncarskiej nieliczne ziarna tłuczni kamiennego, piasku lub miki, co prawdopodobnie nie jest efektem zamierzonego działania, gdyż w wielu przypadkach zarówno ziarna piasku jak i kryształki miki mogły stanowić naturalny składnik gliny, z której wylepiono naczynie (Rodzińska-Nowak 2006b, 68). Niewielki procent naczyń tej kategorii zawiera domieszkę drobnoziarnistego tłuczni ceramicznego.

Podgrupa **RIb** (podgrupa Ib wg A. Lasoty-Kuś 2018) to naczynia o powierzchniach idealnie gładkich, które poddawano dodatkowym zabiegom, w celu nadania im metalicznego połysku, zapewne nacierając grafitem ich powierzchnie (Poleska 2006, 80).

Podgrupę **RIc** (podgrupa Ic wg A. Lasoty-Kuś 2018) reprezentują naczynia starannie wykonane, o powierzchniach wygładzonych, pozbawione jednak charakterystycznej ciemnej barwy. Ich powierzchnie są najczęściej jaśniejsze, głównie beżowe, jasnobrunatne, rzadziej brunatne. Podobne barwy mają ich przełamy. Częściej w tej kategorii ceramiki trafiają się egzemplarze o nieco grubszych ściankach, dochodzących niekiedy do 10 mm. Podgrupa **RI d** (nie ma odpowiednika w systemie A. Lasoty-Kuś 2018) obejmuje naczynia o powierzchniach gładkich, najczęściej czarnych, matowych. Przełamy są z reguły czarne lub szare. Istotną różnicą jest fakt, że masa garncarska zawiera znaczne ilości drobnego piasku. Naczynia charakteryzują się bardzo dobrym wypałem.

Grupa RII – w masie ceramicznej omawianej grupy obserwuje się obecność domieszki schudzającej w średniej, a niekiedy w dużej ilości. Najczęściej jest to piasek oraz tłuczeń mineralny (drobno-, średnio-, gruboziarnisty), zdarza się również obecność szamotu. Ceramika tej grupy cechuje się mniej starannie opracowanymi powierzchniami. Ścianki są grubsze niż w przypadku naczyń wykonanych z glin określonych jako grupa RI i mierzą od 6 do 10 mm (naczynia średniościenne) oraz od 10 do 15 mm (naczynia grubościenne). Z reguły naczynia zaliczone do RII grupy technologicznej są dobrze wypalone. Przeważają

naczynia o barwie brunatnej, beżowej i ceglastej, ale zdarzają się również okazy o odcieniu żółtawym, szarym lub czarnym. Często barwa powierzchni bywa niejednorodna, plamista, co świadczy o zmiennych warunkach wypału. Ponadto, bardzo często wewnętrzne i zewnętrzne powierzchnie ścianek mają odmienne zabarwienie. Przełamy są jedno-, dwu- i trójbarwne, sporadycznie wielobarwne.

W obrębie grupy RII wyróżniono trzy podgrupy. Podgrupa **RIIa** (zbliżona do podgrupy IIa wg A. Lasoty-Kuś 2018) – są to naczynia z reguły starannie wykonane z gliny z domieszką żwirku (do wielkości ziaren 0,2 cm) lub ostrokrawędzistego tłucznia, a niekiedy szamotu. Domieszka jest nierównomiernie rozłożona w masie ceramicznej. Powierzchnie są z reguły brunatne lub plamiste. Często powierzchnia zewnątrz jest innej barwy niż wewnętrzna. Nie wykazują śladów dodatkowych zabiegów wygładzających. Naczynia charakteryzują się dobrym wypałem. Jest to najliczniej reprezentowana podgrupa technologiczna w materiale ze Stanisławic.

Podgrupa **RIIb** (zbliżona do grupy IV wg A. Lasoty-Kuś 2018) to naczynia starannie wykonane z gliny z domieszką jednogabarytowego piasku. Powierzchnie są przeważnie beżowe, gładkie, niekiedy wygładzane. Naczynia cechują się dobrym wypałem.

Podgrupa **RIIc** – to naczynia wykonane najmniej starannie ze wszystkich wydzielonych kategorii, z gliny schudzonej domieszką gruboziarnistą, zarówno

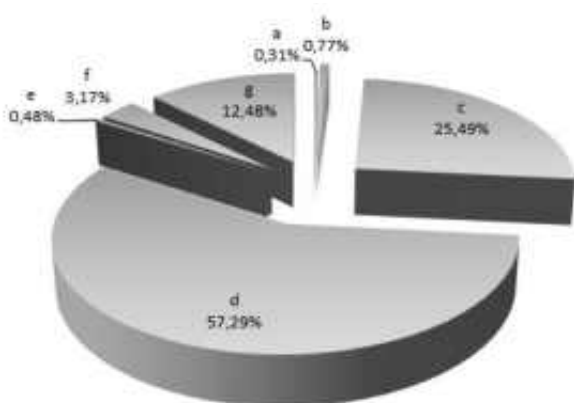
mineralną, jak i szamotem. Średnice ziaren domieszki przekraczają niekiedy nawet 6 mm. Są to często naczynia grubościennie i zapewne mogły pełnić rolę naczyń zasobowych – choć niekiedy zaklasyfikowanie drobnych fragmentów stwarza problem. Niekiedy posiadają nierówne powierzchnie z wystającymi ziarnami domieszki schudzającej.

Ceramikę tzw. „grubej roboty” określono jako **grupa RIII** (grupa III wg A. Lasoty-Kuś 2018). W masie garncarskiej omawianej grupy obserwuje się obecność różnorodnej domieszki schudzającej dodanej w średniej, a niekiedy w dużej ilości. Był to najczęściej tłuczeń mineralny (drobno-, średnio-, gruboziarnisty) lub drobne kamienie, szamot oraz piasek. Domieszka jest często dodana nierównomiernie, a jej ziarna są widoczne na powierzchni naczyń, a niekiedy wyraźnie wystają ponad nią.

Barwa powierzchni jest z reguły brunatna, ceglasta lub beżowa, czasem plamista.

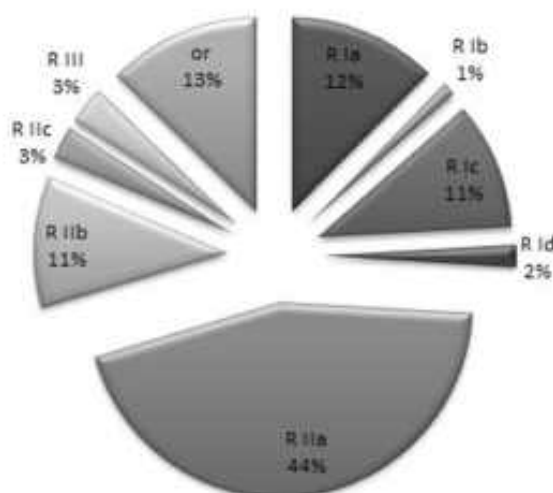
Z opisanej masy garncarskiej zazwyczaj wyrabiano naczynia grubościennie i o dość znacznych gabarytach, czyli tzw. naczynia zasobowe. Przeważnie nie stosowano przy ich wytwarzaniu żadnych dodatkowych zabiegów wygładzających.

Wyrażoną w procentach frekwencję naczyń w poszczególnych grupach technologiczno-surowcowych przedstawiono na wykresie 1. Wykres 2 przedstawia frekwencję naczyń w poszczególnych podgrupach ceramiki ręcznie lepienej.

Wykres 1. Frekwencja fragmentów ceramiki w poszczególnych grupach technologicznych (w procentach): a – grupa KI, b – grupa KII, c – grupa KI, d – grupa RII, e – grupa KIII, f – grupa RIII

Diagram 1. Percentage of pottery shards in particular technological groups

Wykres 2. Frekwencja fragmentów ceramiki w poszczególnych podgrupach ceramiki ręcznie lepienej (w procentach)

Diagram 2. Percentage of pottery shards in particular technological subgroups handmade ceramics

Analiza form naczyń ręcznie lepionych

Mimo dużej ilości fragmentów naczyń, w całości udało się zrekonstruować tylko dwadzieścia całych form (tabl. 108:4; 111:18; 112:11; 116:4; 120:17; 128:1, 2; 131:1, 8; 132:14; 133:4; 134:2, 13; 138:2; 142:3, 12, 15; 143:3; 146:12; 147:12). Pozostałe poddane analizie to fragmenty górnych części naczyń zachowane do największej wydętości brzuśca lub nieco poniżej.

Garnki

Jest to najlicniejsza grupa naczyń wśród ceramiki ręcznie lepionej o szorstkich, nierównych powierzchniach. Termin garnki stosuje się dla naczyń średnich i dużych rozmiarów, których średnica wylewu jest mniejsza od wysokości naczynia.

Typ 1, to garnki jednodzielne, o słabo zaznaczonej tektonice, niewyodrębnionym brzegu i górnej partii brzuśca mniej lub bardziej nachylonej do wewnątrz. Załomy mają zaokrąglone, a największa wydętość brzuśca umieszczona jest zazwyczaj powyżej połowy wysokości naczynia. Średnice wylewu są mniejsze od średnicy brzuśca lub jej równe. Zaliczono tu dziewięć niewielkich fragmentów naczyń odkrytych w obiektach: 92 (tabl. 107:2), 918 (tabl. 130:1, 2), 940 (tabl. 130:18), 1037 (tabl. 130:22), 1197 (tabl. 133:14) i 2359 (tabl. 141:10). Wszystkie zostały wykonane z gliny z dodatkiem mineralnej domieszki schudzającej, głównie grupy technologicznej RIIa.

Opisywane formy naczyń są poświadczone na wielu stanowiskach kultury przeworskiej. W klasyfikacji K. Godłowskiego opisywane są jako garnki jajowate (1981, 63). Naczynia omawianego typu nawiązują do III grupy naczyń wg klasyfikacji T. Liany (1970) i typu I (garnki jednodzielne bez wyodrębnionego wylewu, o zaokrąglonym brzuścu) wg A. Lasoty-Kuś (2018). Garnki jajowate charakterystyczne są zwłaszcza dla osad i licznie występują w fazie B1 i B2. W fazie C1 pojawiają się już tylko sporadycznie (Godłowski 1981, 62, 65). Według T. Liany garnki te są najliczniejsze w fazie B2, chociaż użytkowano je także w późnym okresie lateńskim (Liana 1970, 439). Omawiany typ garnków jest częsty, głównie na stanowiskach położonych w okolicach Krakowa, zarówno na stanowiskach związanych z osadnictwem kultury przeworskiej, jak i puchowskiej (Lasota-Kuś 2018, 93). Dość liczne są na osadzie w Modlniczce koło Krakowa. Najstarsze wystąpiły w obiektach datowanych na fazę A3/B1, zaś

koniec używania tych naczyń wyznacza inwentarz ob. 4612 datowany znaleziskiem *terra sigillata* na okres B2-C1 (Byrska-Fudali, Przybyła 2011, 73).

Typ 2 – to naczynia o tzw. „łagodnym profilowaniu”. Charakteryzują się brzegiem słabo wychylonym na zewnątrz i łagodnie zaokrąglonym brzuścem. Średnica wylewu jest tylko nieznacznie mniejsza od średnicy największej wydętości brzuśca, która jest umieszczona około połowy wysokości naczynia. Naczynia te zostały wykonane z masy ceramicznej zawierającej średnią ilość domieszki tłuczni kamiennej (grupa technologiczna RIIa). Do omawianego typu zaliczono tylko trzy fragmenty naczyń. Zostały odkryte w obiektach 466 (tabl. 113:2) i 890 (tabl. 125:9) oraz na arze 200/110 (tabl. 154:22). Naczynia tego typu w Stanisławicach nie były zdobione.

Wyróżniony typ naczyń odpowiada typowi V wg A. Lasoty-Kuś (2018) (garnki dwudzielne o wydzielonym brzegu i tzw. „łagodnym profilowaniu”). Autorka wykazała, że garnki omawianego typu w Małopolsce południowo-zachodniej pojawiły się już w rozwiniętym stadium fazy B1, bądź też na przełomie fazy B1 i B2 okresu wpływów rzymskich. Używane były głównie w fazie B2. Niewątpliwie występowały również w fazie C1 okresu rzymskiego (Lasota-Kuś 2018, 141). Podobne naczynia odkryto na osadzie w Jakuszowicach (Rodzińska-Nowak 2006b, 148, tabl. IV:5).

Typ 3 – to garnki dwudzielne o zaokrąglonym profilu, określane najczęściej, jako „garnki esowate”. Są to zazwyczaj wysokie formy, o średnicy wylewu mniejszej lub równej wysokości naczynia i mniejszej od średnicy brzuśca. Największa wydętość brzuśca umieszczona jest w połowie wysokości formy lub powyżej. Brzegi są mniej lub bardziej rozchylone na zewnątrz, wyjątkowo ustawione prawie pionowo. Jest to czterdzieści jeden fragmentów i całych naczyń odkrytych w ob.: 1 (tabl. 103:7), 46 (tabl. 105:15), 63 (tabl. 105:22), 89 (tabl. 106:12), 127 (tabl. 108:4, 8), 131 (tabl. 108:16; 109:1), 204 (tabl. 110:2, 4), 357 (tabl. 111:3, 7), 466 (tabl. 112:15; 113:3, 7-9), 471 (tabl. 115:6, 15), 526 (tabl. 117:1), 527 (tabl. 117:26; 118:5), 850 (tabl. 121:12, 14), 890 (tabl. 125:10), 915 (tabl. 127:7), 916 (tabl. 128:3), 1158 (tabl. 132:4), 1197 (tabl. 133:10), 1422 (tabl. 136:1), 2351 (tabl. 141:1), 2359 (tabl. 141:11), 3317 (tabl. 145:19), 3464 (tabl. 146:20) i na arach: 160/130 (tabl. 151:3), 170/130 (tabl. 151:14), 210/130 (tabl. 156:1, 4), 230/170 (tabl. 159:8, 13; 161:4, 8). Rozdrobnienie ceramiki uniemożliwia wskazanie innych form tego typu. Wspomniane naczynia wykonane zostały z masy ceramicznej zawierającej

mineralną domieszkę schudzającą, głównie grupy technologicznej RIIa, ale zdarzały się pojedyncze egzemplarze wykonane z gliny grup RIIb i RIIc. Niekiedy na powierzchniach zewnętrznych stosowano dodatkowe zabiegi, jak obrzucanie gliną (np. tabl. 108:4) czy wygładzanie. Nieliczne okazy były zdobione. Najpełniejszy ornament ma naczynie z ob. 131, które jest zdobione rytym ornamentem w postaci poziomo umieszczonej jodelki (tabl. 109:1). Również naczynie z ob. 1158 jest zdobione delikatnymi „szczypankami”, od największej wydętości brzuśca w dół (tabl. 132:4). Dwa naczynia zaopatrzone były w niewielkie guzki pod wylewem (tabl. 115:6; 146:20).

Naczynia podobne do typu 3 ze Stanisławic są powszechne na stanowiskach kultury przeworskiej. Nawiązują do V grupy naczyń wg klasyfikacji T. Liany (1970), typu 68 i 69 wg H. Dobrzańskiej (1990a; 1990b) i do typu VI (garnki dwudzielne o esowatym profilu) wg A. Lasoty-Kuś (2018). Garnki o profilu esowatym są niezbyt licznie w fazie B1, a liczniejsze stają się w młodszym stadium B2, natomiast najliczniej występują młodszym okresie rzymskim (Godłowski 1981, 62, 65, tabl. II.15; II.12). Za wcześniejszą ich odmianę uznaje się formy niskie, z dość silnie wydętym brzuścem, natomiast odmianę późniejszą, liczniejszą od C1b-C2, stanowią wysokie naczynia (Godłowski 1981, 65, tabl. V.3, 8). Według T. Liany, naczynia esowate – grupa V, występują dopiero w podokresie B2, przy czym formy szerokokotworowe są wcześniejsze. Rozwijały się w młodszym okresie wpływów rzymskich i należały do form często spotykanych (Liana 1970, 439). Z ustaleń A. Lasoty-Kuś wynika, iż naczynia esowate (typ VI tej autorki) są charakterystyczne dla fazy B2 i początków młodszego okresu rzymskiego (Lasota-Kuś 2018, 155).

Typ 4 – obejmuje garnki o brzuścu dwustożkowatym. Formy te charakteryzują się mniej lub bardziej ostrym załomem brzuśca, znajdującym się około połowy wysokości naczynia. Średnice ich wylewów są mniejsze od wysokości całych form i mniejsze od średnicy największej wydętości brzuśca. Górna część naczynia jest nachylona do środka, brzeg wychylony na zewnątrz.

Do tego wariantu zaliczono fragmenty odkryte w ob.: 2 (tabl. 103:19), 127 (tabl. 108:7), 204 (tabl. 110:6), 466 (tabl. 112:13, 17), 471 (tabl. 115:3), 526 (tabl. 116:20; 117:4), 527 (tabl. 117:27; 118:1, 2), 916 (tabl. 127:14; 128:10), 1301 (tabl. 134:4), 1958 (tabl. 138:11), 2179 (tabl. 140:9) i na arach: 170/170 (tabl. 152:22), 200/120 (tabl. 155:1). Są to naczynia

wykonane z gliny zawierającej mineralną domieszkę schudzającą, głównie grupy technologicznej RIIa, ale zdarzały się pojedyncze egzemplarze wykonane z gliny grup RIIb i RIIc. Tylko dwa fragmenty zaliczone do omawianego wariantu są zdobione: odkryty w ob. 471 (tabl. 115:3) – odciskami paznokciowymi na wylewie i odciskami palcowymi na załomie brzuśca; drugi (ob. 916 – tabl. 128:10) ornamentowany jest tylko na załomie brzuśca dołkami palcowymi. Pozostałe ułamki nie są zdobione.

Opisane naczynia nawiązują do V grupy naczyń wg klasyfikacji T. Liany (1970) i do typu VII (garnki dwudzielne o dwustożkowatym brzuścu) wg A. Lasoty-Kuś (2018). Znajdują analogie w Igołomi wśród naczyń typu 67 – wyróżnionego przez H. Dobrzańską, który obejmuje duże naczynia o dwustożkowatym brzuścu, występujące w Igołomi w pierwszej grupie obiektów, datowanej na starszą fazę C1a (1990, 58, 79 tabl. XVI.10; XXI.26). Tego typu naczynia (często zdobione pasami dołków palcowych biegnących wzdłuż największej wydętości brzuśca) odkryto także na osadzie w Modlniczce. Zostały włączone do typu VIII3 wg M. Byrskiej-Fudali i M.M. Przybyły (2011, 71). W Modlniczce odkryto je w obiektach datowanych na późną fazę młodszego okresu przedrzymskiego, natomiast nie zarejestrowano ich w obiektach, w których licznie występuje ceramika toczona z młodszego i późnego okresu wpływów rzymskich (Byrska-Fudali, Przybyła 2011, 72). Jak wynika z ustaleń A. Lasoty-Kuś, na terenie Małopolski południowej garnki o dwustożkowatym brzuścu (typ VII wg Lasoty-Kuś 2018) występowały od fazy B2 do początków młodszego okresu rzymskiego. Kontynuowano ich użytkowanie w głąb młodszego okresu rzymskiego (Lasota-Kuś 2018, 163). Garnki o dwustożkowatym brzuścu i dość ostrym załomie występują w fazie B2 i C1 (Godłowski 1981, 65, tabl. II.8).

Typ 5 – to średnie i duże garnki dwudzielne o workowatym brzuścu i średnicy wylewu mniejszej od wysokości naczynia i mniejszej od średnicy brzuśca. Największa wydętość smukłego brzuśca umieszczona jest zazwyczaj w połowie wysokości formy lub nieznacznie powyżej. Brzeg jest wyodrębniony i wychylony na zewnątrz. Zaliczono do tego typu ponad trzydzieści fragmentów, które zostały odkryte w obiektach: 31 (tabl. 104:21), 34 (tabl. 105:10), 126 (tabl. 107:19), 131 (tabl. 108:15), 466 (tabl. 112:16; 113:4), 481 (tabl. 116:4, 8), 527 (tabl. 118:7, 14, 15), 637 (tabl. 119:13), 850 (tabl. 121:8, 9, 11, 13, 15), 889 (tabl. 123:14, 20), 1050 (tabl. 131:1), 1158 (tabl.

131:11; 132:3), 1422 (tabl. 135:16, 19), 1746 (tabl. 138:2), 2875 (tabl. 143:1) i na arach: 220/170 (tabl. 157:23), 230/170 (tabl. 159:9; 160:7), 240/130 (tabl. 162:20), 240/170 (tabl. 163:10), 270/130 (tabl. 167:1). Garnki zostały wykonane z gliny z domieszką schudzącą, w większości z gliny grupy technologicznej RIIa. Naczynia są niezdobione z wyjątkiem garnka z ob. 889, który zdobiony jest pod wylewem odciskami paznokciowymi, fragmentu odkrytego w ob. 1158 z odciskami palcowymi oraz naczynia z guzami znalezione w ob. 31.

Typ 5 wydzielony w niniejszym opracowaniu, zbliżony jest do typu IV.1 w klasyfikacji A. Lasoty-Kuś (2018: garnki dwudzielne o wydzielonym brzegu i zaokrąglonym brzuścu). Naczynia te nie mają bezpośrednich odpowiedników w klasyfikacji T. Liany (1970), ale podobne znane są z osady w Jakuszowicach i datowane są fazą C1-C2 (Rodzińska-Nowak 2006b, 147-148, tabl. XXIII:11, XXVIII:7, XXX:7, 8, 10).

Wazy, misy

Ta kategoria naczyń jest licznie reprezentowana wśród materiałów z okresu wpływów rzymskich. Obok średnich i dużych garnków stanowi najczęściej spotykaną grupę ceramiki ręcznie lepionej. Materiał ze Stanisławic cechuje się znacznym rozdrobieniem, z tego względu w większości przypadków niemożliwe jest określenie proporcji naczynia. Wpływa to także na trudność w zaliczeniu poszczególnych fragmentów do waz lub mis. Z tego powodu wazy i misy omawiane są łącznie. W typologii A. Lasoty-Kuś (2018) rozróżnienie pomiędzy wazami i misami opiera się na proporcjach pomiędzy średnicami wylewu i wysokością naczynia. H. Dobrzańska, w klasyfikacji materiałów z Igołomi, omawiała je łącznie, jako „misy, czarki i wazy” (1990b, 53). Również J. Rodzińska-Nowak w klasyfikacji materiałów z Jakuszowic omawiała łącznie „grupę A – Misy, wazy, czarki” (2006b).

Typ 6 – tworzą głębokie misy półkuliste. Ich brzegi są niewyodrębnione, nachylone do wewnątrz. Brzuśce są zaokrąglone, zbliżone do półkulistego. Zaliczono do niego fragmenty z wypełniska obiektu 890 (tabl. 125:2; 126: 1-2) i z arów 180/130 (tabl. 153:13), 220/170 (tabl. 157:22), 230/180 (tabl. 162:6), 240/160 (tabl. 163:2).

Misy te stanowią jedną z podstawowych długotrwałych form ceramiki lateńskiej – zarówno toczonej, jak i ręcznie lepionej (Woźniak 1990, 47). Są najliczniejszą grupą ceramiki ręcznie lepionej na osadach grupy

tynieckiej. Odkryto je na wszystkich osadach tej grupy (Poleska 2006, 94, 109, ryc. 14:16-18; 17:10-12). Na terenie kultury przeworskiej zbliżone nieco kształtem misy półkuliste spotykane są niezbyt licznie w grobach od fazy A3 młodszego okresu przedrzymskiego do fazy B1 okresu wpływów rzymskich (Dąbrowska 1997, gr. 345/7; Poleska 2006, 110). Analogiczne misy pochodzą z osady w Modlniczce, pow. krakowski, z obiektów datowanych na fazę A3 młodszego okresu przedrzymskiego i na fazę B1 okresu wpływów rzymskich (Byrska-Fudali, Przybyła 2011, 59, tabl. 14.3; 112.5; 113.7; 116.4; 117.9).

Typ 7 – obejmuje wazy i głębokie misy jednodelne, o wyraźnie zaznaczonym załomie brzuśca. Brzegi są niewyodrębnione, górne partie naczyń są proste lub lekko nachylone do wewnątrz. Średnice brzegów są mniejsze lub równe średnicy brzuśca. Żadne naczynie nie zachowało się w całości. Trzeba jednak zaznaczyć, że fragmentarycznie zachowane egzemplarze mogą przypominać garnki typu 1.

Do tego typu zaliczono naczynia odkryte w obiektach: 890 (tabl. 126: 10, 13, 17), 918 (tabl. 129: 8), 2123 (tabl. 139:10), 2927 (tabl. 143:6) oraz na arze 220/170 (tabl. 157:25). Naczynia zostały wykonane z gliny bez widocznej domieszki schudźcącej (RIc) lub z drobną domieszką mineralną (RIIa i RIIb). Jeden fragment (tabl. 129:8) był zdobiony odciskami palcowymi umieszczonymi powyżej załomu.

Na terenie Małopolski południowo-zachodniej wazy tego typu występowały od przełomu młodszego okresu przedrzymskiego i wczesnego okresu rzymskiego (faza A3/B1), poprzez cały wczesny okres wpływów rzymskich (fazy B1, B2), do początków młodszego okresu rzymskiego (Lasota-Kuś 2018, 212). Są odkrywane na stanowiskach kultury przeworskiej i puchowskiej. Odpowiadają naczyniom zaliczonym przez A. Lasotę-Kuś (2018) do typu XI (wazy jednodelne bez wydzielonego brzegu, o ostro profilowanym brzuścu). Naczynia te w klasyfikacji T. Liany odpowiadają typowi IV/2, który występuje głównie w fazie B2, choć sporadycznie pojawia się w fazie B1 (Liana 1970, 439, tabl. II.12). To datowanie potwierdza m.in. obecność omawianej formy naczynia w zespole grobowym z zapinką A76/78 w grobie 255 z Kamieńczyka (Dąbrowska 1997, 55, tabl. CXXII).

Typ 8 – tworzą wazy i misy o brzuścu dwustożkowym, z mniej lub bardziej ostrym załomem, który znajduje się zawsze w górnej części naczynia. Ścianki górnych części naczyń są mniej lub bardziej nachylone do wewnątrz. Brzeg jest wyraźnie wydzielony

i wychylony na zewnątrz. Średnica wylewu naczyń jest mniejsza lub równa największej wydętości brzuśca i zawsze większa od wysokości naczynia. Do typu 8 zaliczono naczynia odkryte w obiektach: 1 (tabl. 103:1), 2 (tabl. 103:15), 126 (tabl. 107:15), 204 (tabl. 110:1), 471 (tabl. 114:27, 30; 115:4, 5, 8), 527 (tabl. 117:12), 847 (tabl. 121:2), 889 (tabl. 123:2, 13), 907 (tabl. 126:19), 918 (tabl. 129:3-7, 18), 1158 (tabl. 131:14), 1422 (tabl. 134:13), 1524 (tabl. 136:8), 1927 (tabl. 138:5), 2123 (tabl. 139:11), 2717 (tabl. 142:8), 3530 (tabl. 147:13), 3532 (tabl. 147:14) oraz na arach 220/170 (tabl. 157:20), 230/170 (tabl. 160:13), 240/170 (tabl. 163:8, 17; 164:4, 11, 12, 14), 350/140 (tabl. 171:11), a także jako materiał luźny (tabl. 172:24). Wszystkie wymienione egzemplarze reprezentują tzw. zastawę stołową i zostały wykonane z gliny bez widocznej domieszki schudzającej. Do tego typu należy zaliczyć także fragmenty wykonane z gliny z drobną domieszką schudzającą (RIIa i RIIb). Odkryto je w wypełniskach obiektów: 204 (tabl. 110:3, 5), 466 (tabl. 112:14; 113:5, 6), 471 (tabl. 115:7), 526 (tabl. 116:18), 527 (tabl. 118:6), 783 (tabl. 120:17), 907 (tabl. 127:1), 916 (tabl. 128:12), 1623 (tabl. 137:10), 1905 (tabl. 138:4) oraz na arze 140/120 (tabl. 150:2). Również te naczynia są starannie wykonane i pozbawione ornamentu.

Naczynia tego typu licznie występują na stanowiskach kultury przeworskiej. Odpowiadają one typowi II/3 wg T. Liany (1970) i typowi XII.1 wg A. Lasoty-Kuś (2018). Jedyne naczynie z uszkiem (tabl. 103:1) odkryte w ob. 1 reprezentuje wariant XII.2 wydzielony przez A. Lasotę-Kuś (wazy dwudzielne o ostro profilowanym brzuścu). Naczynia wazowate o ostrym załamie są charakterystyczne dla fazy B2 i licznie występują przede wszystkim na stanowiskach sepulkralnych (Godłowski 1981, 62). Według T. Liany naczynia II/3 rozpowszechniają się w podokresie B2 (1970, 455).

We wczesnym okresie wpływów rzymskich na osadach w okolicach Krakowa spotykane są nieliczne fragmenty waz odmiany XII.1 wg A. Lasoty-Kuś w materiałach kultury puchowskiej. Większość waz odmiany XII.1 z tego terenu pochodzi z obiektów datowanych na rozwinięty odcinek wczesnego okresu wpływów rzymskich, tj. fazę B2. W młodszym okresie rzymskim stopniowo wychodzą one z użycia. Na analizowanym obszarze wykazać można ich obecność do fazy C1 włącznie (Lasota-Kuś 2018, 221, 229).

W obrębie typu XII – waz dwudzielnych o ostro profilowanym brzuścu – A. Lasota-Kuś wydzieliła odmianę XII.4 (2018, 218). Tworzą ją wazy na

stożkowatej, pustej w środku nóżce. Wśród nich zdarzają się formy o nóżce zdobionej ornamentem ażurowym. Na osadzie w Stanisławicach nie zachowało się w całości żadne tego typu naczynie, ale dość liczna seria fragmentów samych nóżek, m.in. z ob.: 91 (tabl. 106:11), 471 (tabl. 115:1), 847 (tabl. 121:5), 1422 (tabl. 135:11) czy z arów 160/110 (tabl. 150:21), 200/120 (tabl. 155:4), 230/170 (tabl. 161:42, 43, 45) i 310/130 (tabl. 169:11, 12). Ażurową nóżkę posiada naczynie ze studni 847 (tabl. 121:5). Oprócz wymienionych, niewielkie fragmenty nóżek z ornamentem ażurowym odkryto w wypełniskach ob.: 56, 204 (2 fr.), 527, 915, 916, 3527 oraz na arach 160/110, 240/140, 250/170, 260/110 i 290/130. Wszystkie wymienione fragmenty nóżek zostały wykonane z gliny bez domieszki (grupa RIa i RIb). Ponadto w ob. 1197 odkryto naczynie z ażurową nóżką z otworem w kształcie kolistym (tabl. 133:16). Wykonane zostało z gliny z drobną domieszką schudzającą (RIIa).

Okazy z ażurowymi nóżkami, głównie z fazy B1 i B2 wczesnego okresu wpływów rzymskich, mogły występować już wcześniej (Niewęglowski 1982, 92, 92; Podgórska-Czopek, Czopek 1991, 106-107; Garbacz 2000, 133-134). Naczynia na pustej, ażurowej nóżce są charakterystyczne dla terenu Małopolski, szczególnie okazy o powierzchni grafitowanej. W świetle przeprowadzonej analizy (Lasota-Kuś 2018, 234) nagromadzenie tego typu zabytków widoczne jest na lewobrzeżu górnej Wisły. Ponadto stwierdzono ich obecność nad górnym Sanem. Na pozostałych obszarach zajętych przez osadnictwo kultury przeworskiej naczynia te są nieliczne. Chronologia ich występowania zawiera się w ramach faz B2-C1a (Lasota-Kuś 2018, 234). Autorka ta wskazuje także na obecność analogicznych form w środowisku dackim (Lasota-Kuś 2018, 234).

Typ 9 – tworzą naczynia wazowate o esowatym, zaokrąglonym profilu, których średnica jest nieco mniejsza lub równa średnicy największej wydętości brzuśca. Brzegi mają wyodrębnione i wychylone na zewnątrz. Okazy takie odkryto w ob.: 1422 (tabl. 134:16), 2717 (tabl. 142:7), 2849 (tabl. 142:12), 2890 (tabl. 143:3) i na arze 250/170 (tabl. 165:19). Większość została wykonana z masy ceramicznej bez widocznej domieszki schudzającej (grupa technologiczna RIa) i ma czernione powierzchnie. Wyróżnia się naczynie o jasnych powierzchniach z ob. 1422 wykonane z gliny z domieszką piasku (grupa technologiczna RIIb).

Ten typ ceramiki nawiązuje do typu IX.1, wyróżnionego przez A. Lasotę-Kuś dla waz dwudzielnych

o zaokrąglonym brzuścu (2018). Naczynia takie zostały uwzględnione w typologii T. Liany w obrębie typu I/3, głównie w fazie B2 (1970, 438-439). Analogie znaleźć można na cmentarzyskach kultury przeworskiej, m.in. w Kamieńczyku wśród niektórych naczyń zaliczonych do typu B.1.4, datowanego na fazy B1 i B2 (Dąbrowska 1997, 105). Naczynia takie pojawiają się również na początku młodszego okresu wpływów rzymskich (Godłowski 1981, tabl. IV.14).

Typ 10 to misy o łagodnym załomie brzuśca i szeroko rozchylonym wylewie, którego średnica jest większa od średnicy brzuśca. Są to naczynia odkryte w wypełniskach ob.: 890 (tabl. 124:16), 1193 (tabl. 133:5), 1422 (tabl. 134:16), 2941 (tabl. 143:9) oraz na arze 260/170 (tabl. 166:7). Trzy z nich wykonane zostały z masy ceramicznej pozbawionej domieszki (grupa technologiczna RIa), natomiast naczynie z obiektu 1422 i z arza 260/170 wykonano z gliny zawierającej domieszkę schudzającą w postaci piasku i drobnego tłuczni (grupa technologiczna RII). Naczynia są wykonane starannie i mają wygładzone powierzchnie. Jedna misa pochodząca z obiektu 1193 jest zdobiona (tabl. 133:5). Łagodny załom brzuśca podkreślono listwą plastyczną, poniżej której zostały wybite niewielkie zagłębienia, od których w kierunku dna poprowadzono delikatne rowki. Powierzchnia naczynia jest czerniona.

Najbliższe analogie takie misy znajdują w klasyfikacji ceramiki z terenu Małopolski A. Lasoty-Kuś, która zaliczyła je do typu XIV.3b (typ XIV – misy dwudzielne o zaokrąglonym brzuścu, wariant XIV.3b – misy o profilu zbliżonym do esowatego) (2018, 254). Misy o profilu zbliżonym do esowatego datowane są na fazy B2 i B2/C1 (Lasota-Kuś 2018, 261, 266). Datowanie to potwierdza odkrycie podobnej misy w grobie nr 143 wyposażonym w broń w Kamieńczyku (Dąbrowska 1997, 37, gr. 143:11).

Typ 11 – stanowią misy jednodzielne stożkowate. Charakteryzują się prostymi, rozchylonymi ściankami i niewyodrębnionymi brzegami. To naczynie z ob. 527 (tabl. 117:24), zdobione na wylewie ornamentem paznokciowym, oraz odkryte na arze 230/170 (tabl. 161:35). Wykonano je z gliny grupy technologicznej RIIb. Być może do tego typu należałoby zaliczyć część małych fragmentów naczyń, określonych jako pokrywki, które licznie są reprezentowane na osadzie.

Szczególną formą misy stożkowej są tzw. czasze dackie. Są to szerokootworowe naczynia o ściankach silnie wychylonych na zewnątrz, zaopatrzone w jedno

masywne ucho. Naczynie takie odkryto w obiekcie 2359 (tabl. 141:16).

Misy stożkowate znane są z późnych osad grupy tynieckiej, m.in. z Pleszowa 17 i Pleszowa 20 (Poleska 2006, 119, tabl. 20.12-15; 188.22). Taka forma misy jest szeroko rozpowszechniona na terenie kultury lateńskiej (Poleska 2006, 120). Występują głównie na stanowiskach związanych z osadnictwem kultury puchowskiej. R. Madyda-Legutko określa je jako „płytkie stożkowate misy lub talerze o silnie rozchylonych na zewnątrz ściankach”. Potwierdzona jest ich obecność w polskiej strefie beskidzkiej w obiektach datowanych na wczesny okres wpływów rzymskich, m.in. na stan. 9 w Podegrodziu (Madyda-Legutko 1996, 49, tabl. XIII:6, 7).

Czasze dackie są to jedne z najbardziej charakterystycznych form ceramicznych dackiego kręgu kulturowego (Crişan 1969, tabl. XLVI-XLVII). Stosunkowo często występują na terenie grupy tynieckiej. Okazy takie znaleziono w Pleszowie 20 (Poleska 2006, 120, tabl. 161.20, 21), w Krzesławicach (Poleska, Tobiła 1987, tabl. XXIII.11), w Podłężu (Woźniak 1990, 47, tabl. XVIIc). Podkreśla się ich związek z celtycką ceramiką malowaną (Poleska 2006, 120). Na obszarze kultury przeworskiej forma czaszy dackiej występuje niezbyt często w okresie wczesnorzymskim. A. Lasota-Kuś zauważa, że występują w południowej strefie kultury przeworskiej na osadach, na których stwierdzono obecność także innych elementów obcych garncarstwu kultury przeworskiej (Lasota-Kuś 2018, 296). Autorka zalicza takie naczynia do wydzielonego przez siebie typu XVII.1 (czarki jednodzielne, nierozczłonkowane) (Lasota-Kuś 2018, 286).

Typ 12 – reprezentuje jedna płytka misa o silnie zaakcentowanym załomie brzuśca i pionowym brzegu. Załom umieszczony jest w górnej części naczynia. Naczynie to odkryto w warstwie kulturowej na arze 110/130 (tabl. 148:21).

Formy takie, w klasyfikacji T. Liany, należą do typu IV/1. Występują na terenie kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim i w fazie B1 (Liana 1970, 439). Analogie dla nich można wskazać m.in. na osadzie w Modlniczce, pow. krakowski (Byrska-Fudali, Przybyła 2011, 80, tabl. 149.8;537.2).

Miseczki

Są to płytkie naczynia niewielkich rozmiarów. Średnica wylewu często jest ponad dwukrotnie większa od wysokości naczynia.

Typ 13 – to niewielkie, ostro profilowane, płytkie naczynia. Ich brzegi są wychylone mniej lub bardziej na zewnątrz, a załom ostry. Dno jest zaokrąglone, niekiedy wklęsłe. W Stanisławicach tego typu naczynia odkryto w wypełniskach ob.: 466 (tabl. 113:11), 1159 (tabl. 132:17), 1194 (tabl. 133:8), 1623 (tabl. 137:4), 2941 (tabl. 143: 14) oraz na arach 240/170 (tabl. 164:25) i 240/180 (tabl. 164:31). Wykonane zostały z gliny pozbawionej widocznej domieszki schudzającej (grupa technologiczna RI). Większość z nich zdobiona jest rowkami biegnącymi w kierunku dna, które z reguły jest wklęsłe. Miseczka z ara 240/180 zdobiona jest kolistymi wgłębieniami poniżej załomu brzuśca.

Miseczki o półkulistym dnie, z dużym kolistym wgłębieniem, od którego biegną żłobki lub wałeczki zostały odkryte na osadach kultury przeworskiej, np. Krakowie-Mogile (Hachulska-Ledwos 1996, 39, tabl. XV 4,5) czy Otałęży (Podgórska-Czopek 1999, 138, Ryc. 7 e, f, g). Wg klasyfikacji T. Liany płytkie miseczki z zaokrąglonym dnem, reprezentujące typ VI/2, są charakterystyczne dla fazy B2, a ich zdobienie autorka uważa za naśladownictwo miseczek szklanych (Liana 1970, 440). Według K. Godłowskiego czarki z zaokrąglonym dnem pojawiają się w fazie B1. W fazie B2 są rozpowszechnioną formą, a spotykane są jeszcze na początku C1 (Godłowski 1977, 143-144; 1981, 62, tabl. II.6 i IV.1-2; Podgórska-Czopek 1999, 138). Według klasyfikacji A. Lasoty-Kuś (2018) zostały włączone do typu XVIII.2 (XVIII – miseczki dwudzielne o ostro profilowanym brzuścu). Autorka wskazuje fazę B2 i początki młodszego okresu wpływów rzymskich (faza C1) jako okres, w którym najliczniej występują takie naczynia (Lasota-Kuś 2018, 308).

Typ 14 – to niewielkie płytkie miseczki o półkolistym brzuścu. Charakteryzują się niewyodrębnionym brzegiem, nachylonym do wnętrza naczynia. Zaliczono tu naczynia odkryte w ob.: 471 (tabl. 114:25), 1115 (tabl. 131:2) i 1422 (tabl. 135:3). Miseczka z ob. 1115 wykonana została z gliny z domieszką drobnego tłuczni mineralnego (grupa technologiczna RIIa). Dwie pozostałe reprezentują tzw. ceramikę stołową, czyli zostały wykonane z gliny bez domieszki schudzającej.

Najbliższe analogie dla tego typu miseczek można znaleźć na osadzie w Jakuszowicach, datowane są na okres począwszy od fazy B1 po fazę C2 (Rodzińska-Nowak 2006b, 142, tabl. VII:13, VIII:3).

Typ 15 – tworzą niewielkie naczynia o brzegach niewyodrębnionych i zaznaczonym załomie brzuśca. Ich ścianki są mniej lub bardziej nachylone do wewnątrz. Są to naczynia z ob.: 466 (tabl. 111:17;

113:15), 481 (tabl. 116:2), 783 (tabl. 120:13), 825 (tabl. 121:1), 889 (tabl. 123:21) i 1422 (tabl. 135:4). Wykonane zostały zarówno z gliny bez widocznej domieszki schudzającej, jak i z dodatkiem drobnoziarnistej domieszki. Są starannie wykonane, a powierzchnie wygładzone. Miseczka z obiektu 481 jest grafitowana.

Najbliższe analogie dla opisanych naczyń stanowi typ 46 w klasyfikacji H. Dobrzańskiej dla materiałów z Igołomi (1990a, 1990b). Znane są również z osady w Jakuszowicach (Rodzińska-Nowak 2006b, 141). Takie naczynia to typ VI/2 wyróżniony przez T. Lianę. Są one charakterystyczne dla fazy B2 (1970, 440, tabl. I.17).

Typ 16 – to niewielkie miseczki o łagodnie zaokrąglonym brzuścu i mniej lub bardziej wychylonych na zewnątrz brzegach. Średnica ich wylewu jest równa lub większa od największej wydętości brzuśca. Są to naczynia odkryte w ob.: 1197 (tabl. 133:12), 1422 (tabl. 135:1) i w warstwie kulturowej na arach 110/110 (tabl. 148:20) i 210/110 (tabl. 155:16). Wykonane zostały z gliny zawierającej domieszkę piasku (grupa technologiczna RIIb). Mają starannie opracowane, jasne powierzchnie. Analogiczne naczynie pochodzi z osady w Jakuszowicach (Rodzińska-Nowak 2006b, 142, tabl. X:15). Kilka niewielkich miseczek o zbliżonym profilu odkryto na cmentarzysku w Kamieńczyku (typ E.1.2.2), gdzie datowane są głównie na fazę B1 i B2a (Dąbrowska 1997, 107, gr. 270:3, 285:5, 359:13).

Pucharki, kubki

Nieliczenie reprezentowana kategoria smukłych naczyń, których średnica wylewu jest mniejsza od wysokości całej formy.

Typ 17 – to naczynia (pucharki), których średnice wylewu są mniejsze od największej wydętości brzuśca. Brzeg jest wychylony na zewnątrz. Załom brzuśca jest łagodnie zaokrąglony lub dwustożkowaty i zawsze znajduje się w górnej części naczynia. Dno jest uformowane w wyraźną stopkę. Są to trzy naczynia odkryte w wypełnisku ob.: 466 (tabl. 112:11, 12) i 1193 (tabl. 133:4). Zostały wykonane z gliny bez widocznej domieszki schudzającej. Mają czarne, błyszczące powierzchnie. Jedno naczynie (ob. 466) jest grafitowane. Do tego typu prawdopodobnie można dołączyć kilka egzemplarzy części przydennych naczyń odkrytych w ob.: 783 (tabl. 120:14), 889 (tabl. 123:11, 12), 1158 (tabl. 132:2), 3389 (tabl. 146:7). Średnice den są zbliżone.

K. Godłowski, formy zbliżone do wyżej opisanych, nazywa czarkami i datuje na fazę B2 (1981, 62). Natomiast smukłe dwustożkowate naczynia o małej średnicy wylewu i silnie wyodrębnionym dnie określone mianem „pucharków” wg K. Godłowskiego występują nielicznie w fazie B2 (1981, 63, tabl. III.13).

Typ 18 – reprezentują niewielkie naczynia (kubki) o brzegu mniej lub bardziej wychylonym na zewnątrz i wydzielonym grubym, płaskim dnie. Dwustożkowaty załom brzuśca znajduje się w połowie lub górnej części naczynia. Średnica wylewu omawianych naczyń jest mniejsza od największej wydętości brzuśca. Zaliczono tu naczynia odkryte w wypełniskach ob.: 466 (tabl. 111:18; 113:13), 527 (tabl. 117:13, 15), 850 (tabl. 122:2, 3), 890 (tabl. 125:16, 18), 2125 (tabl. 139:16) i 3456 (tabl. 146:12). Większość omawianych kubków wykonana została z glin zawierających drobno- i średnioziarnistą domieszkę schudzającą (grupa technologiczna RII). Tylko dwa naczynia (z ob. 466 i 527) wykonano z gliny bez widocznej domieszki schudzającej (grupa technologiczna RIc). Wszystkie opisane tu kubki mają beżową lub brunatną barwę powierzchni. Jedno naczynie (z ob. 850) jest zdobione odciskami palcowymi na wylewie.

Naczynia te znajdują najbliższe analogie wśród form zaliczonych przez A. Lasotę-Kuś (2018) do typu XIII.1 (XIII – kubki dwudzielne). Różnica polega na tym, że zachowane kubki ze Stanisławic nie posiadają uch. Według A. Lasoty-Kuś, ostro profilowane kubki odmiany XIII.1 w Małopolsce południowo-zachodniej występowały od fazy B1 po fazę C1 (2018, 247). Analogie można też wskazać wśród naczyń kultury przeworskiej na terenie Mazowsza. Pewne morfologiczne podobieństwo do omawianych kubków zauważyć można wśród naczyń wyróżnionych na cmentarzysku w Kamieńczyku, określonych jako kubki o ostrym załomie typu B.3. Groby, w których wystąpiły są datowane na fazę B1 i B2a/B2b okresu wpływów rzymskich (Dąbrowska 1997, 106, gr. 68/12, 289/12).

Typ 19 – to kubki, których brzegi są lekko wychylone na zewnątrz, a na dwustożkowatym brzuścu umieszczono guzki. Dna są wyodrębnione, płaskie. Zaliczono tu naczynia odkryte w ob.: 1 (tabl. 103: 6), 847 (tabl. 121:3), 916 (tabl. 128:1, 18), 918 (tabl. 129:21), 1327 (tabl. 134:6), 1422 (tabl. 134:15; 135:18), 2351 (tabl. 140:14), 2866 (tabl. 142:15) i 3317 (tabl. 145:18). Podobnie jak w wyżej omówionym typie 18, powierzchnie naczyń tu zaliczonych są barwy beżowej i brunatnej. Żadne nie miało czernionej

powierzchni. Część jest wykonana z gliny schudzonej domieszką mineralną. Naczynia te cechują się charakterystycznym ornamentem w postaci guzów na brzuścu. Naczynie z obiektu 847 ma dodatkowy ornament w postaci odcisków paznokciowych na największej wydętości brzuśca, pomiędzy guzami. Najbardziej rozbudowany ornament ma naczynie ze studni o nr 3317. Na największej wydętości brzuśca, od linii guzów do dna, wykonano strefowy ornament ostrym, cienkim stempelem w kształcie czworokątnej daszka.

Omówione naczynia należą do znalezisk sporadycznie rejestrowanych w środowisku kultury przeworskiej. Ornament plastyczny jakim są guzy, często z wgłębieniem (np. tabl. 128:1), jest zjawiskiem znanym ze stanowisk kultury puchowskiej (Madyda-Legutko 1996, 49), a także szeroko rozumianego kręgu dackiego (Madyda-Legutko 1996, 61). Tak zdobione naczynia występują na osadach położonych w polskich Karpatach i na terenach dorzecza górnej Wisły i datowane są na wczesny okres wpływów rzymskich (Madyda-Legutko 1996, 61).

Tego typu naczynia zostały ujęte w typ XIII.3 wg klasyfikacji A. Lasoty-Kuś (2018). Autorka jest zdania, że takie kubki sporadycznie występowały w fazach A3-B1 oraz B2 (Lasota-Kuś 2018, 248). Formy te nie mają odpowiednika w klasyfikacji T. Liany (1970).

Czerpaki

Czerpaki stanowią kategorię naczyń, która stosunkowo dobrze się zachowuje, z uwagi na zwartą budowę. Są to niewielkie naczynia, których średnica jest minimum dwukrotnie większa od wysokości całej formy. Charakteryzują się posiadaniem dużego ucha.

Typ 20 – to kubki niższe, które określa się mianem czerpaków (Podgórska-Czopek 1999, 138). Są to naczynia niewielkich rozmiarów, w większości płaskodenne lub lekko półkuliste, zaopatrzone w ucho taśmowate, wałeczkowate lub kolankowate, często masywne, które zazwyczaj sięga od wylewu do dna naczynia. Zaliczono tu naczynia odkryte w ob.: 466 (tabl. 113:14; 114:3), 889 (tabl. 124:1-3), 1197 (tabl. 133:13) i 1253 (tabl. 134:2). Odkryto także kilka fragmentów uch pochodzących zapewne z czerpaków. Znajdowały się one w wypełniskach ob.: 55 (tabl. 105:18), 467 (tabl. 114:21) i 481 (tabl. 116:12, 13). Na arze 130/110 znaleziono ucho różkowate z dołkiem palcowym (tabl. 149:12). Naczynia te wykonano z glin zawierających mineralną domieszkę schudzającą.

Tylko jedno ucho kolankowate, odkryte w ob. 890, wykonane było z gliny bez widocznej domieszki schudzającej – grupy RIc (tabl. 124:20). Prawdopodobnie z czerpaczka pochodzi niewielki fragment z ob. 471 (tabl. 114:31) także wykonany z gliny bez domieszki mineralnej (RIc). Czerpaki odkryte w Stanisławicach nie były zdobione.

Tego typu naczynia znane są z osad kultury przeworskiej datowanych na wczesny okres wpływów rzymskich m.in. z Krakowa-Mogiły (Hachulska-Ledwos 1996, tabl. XXVIII, 8, 20), Otałązki (Podgórska-Czopek 1999, Ryc. 10 a-c) czy Modlniczki (Byrska-Fudali, Przybyła 2011). Wg T. Liany niższe kubeczki (grupa VII) należy datować na fazę B2, natomiast formy wyższe są starsze (Liana 1970, 440). W klasyfikacji H. Dobrzańskiej dla materiałów z Igołomi czerpaki zostały ujęte w typ 73 (Dobrzańska 1990a), a w klasyfikacji A. Lasoty-Kuś (2018) włączone do typu XV.3. Według A. Lasoty-Kuś pojawiają się one na terenie Małopolski południowo-zachodniej prawdopodobnie u schyłku fazy B1 wczesnego okresu wpływów rzymskich i na tym obszarze trwają do początków młodszego okresu rzymskiego (2018, 276). Niskie czerpaki występują często w fazie B2, ale znane są również z wczesnej fazy okresu późnorzymskiego. W fazie C1 stają się rzadsze (Godłowski 1981, 65, tabl. IV.4).

Pokrywki

Pokrywki to kategoria naczyń, która jest wyjątkowo liczna na stanowisku w Stanisławicach. Odkryto tu ponad 50 fragmentów pokrywek. Reprezentują ją naczynia służące przykrywaniu innych form ceramicznych.

Typ 21 – tworzą szerokootworowe formy o niewyodrębnionym brzegu i ściankach stożkowato rozchylających się. Posiadają charakterystyczny uchwyt. Zaliczono tu egzemplarze z ob. 2 (tabl. 104:9-11), 31 (tabl. 105:5), 92 (tabl. 107:5), 466 (tabl. 114:17, 18), 471 (tabl. 115:2, 18, 19), 779 (tabl. 120:10), 1131 (tabl. 131:8), 1143 (tabl. 131:3), 1158 (tabl. 132:14), 1197 (tabl. 133:17), 1933 (tabl. 138:7), 2179 (tabl. 140:10), 2181 (tabl. 140:13), 3464 (tabl. 146:19), a także znalezione w obrębie warstwy na arach: 210/130 (tabl. 156:20), 230/160 (tabl. 158:25), 230/170 (tabl. 162:1-3), 240/130 (tabl. 162:24) i 320/170 (tabl. 170:4). Nieco inaczej uformowaną kopułę posiadały dwa fragmenty odkryte w ob. 2359 (tabl. 142:3) i 2960 (tabl. 145:4).

Wśród form typu 21 spotykane są egzemplarze z pionowym kanalikiem w uchwycie. W Stanisławicach takie formy odkryto między innymi w obiekcie 466 (tabl. 114:8) i w warstwie zalegającej na arze 190/130 (154:15). Kilka fragmentów pokryw zostało wykonanych z masy ceramicznej określonej jako grupa RIc (np. z ob. 2), natomiast pozostałe wykonano z gliny z domieszką schudzającą, grupy technologicznej RII. Pokrywy ze Stanisławic nie były zdobione. Większość naczyń, których stan zachowania pozwolił na określenie średnicy mieściła się w przedziale 16-20 cm. Stwierdzono również występowanie pokryw o znacznie mniejszych średnicach: 11-12 cm (np. tabl. 104:10; 114:17, 115:18 czy 146:19), a także większych niż 24 cm (tabl. 107:5, 115:2). W Stanisławicach odkryto ponad 50 tego typu naczyń. Zapewne jest to liczba zaniżona, ponieważ część niewielkich fragmentów mogła zostać nieuchwycona. Przepuszczalnie jako inny rodzaj uchwytu pokryw lub dna stożkowatych mis można interpretować fragmenty z ob. 2 (tabl. 104:8) czy ara 210/170 (tabl. 156: 32). Należy również nadmienić, że część pokryw mogła pełnić rolę mis.

Omawiany typ naczyń odpowiada typowi XX.3 wyróżnionemu przez A. Lasotę-Kuś (2018). Obecność pokryw w materiałach kultury przeworskiej stwierdzono już u schyłku młodszego okresu przedrzymskiego. Wzrost ilości odkrywanych pokryw tej odmiany następuje wraz z początkiem wczesnego okresu wpływów rzymskich. W fazie B2 okresu rzymskiego pokrywy typu 21 występują nadal na osadach położonych w okolicach Krakowa, np. na osadzie z okresu lateńskiego i wpływów rzymskich ze stan. 1 w Krakowie-Mogile (Hachulska-Ledwos 1996, tabl. XX, 20, 90). Wśród materiałów tego typu z Krakowa-Mogiły występują również egzemplarze z kanalikiem w uchwycie (Hachulska-Ledwos 1996, tabl. XX, 15; 1998, tabl. IX, 8, 103). Zwyczaj używania pokryw potwierdzony jest nie tylko w środowisku kultury przeworskiej, ale również w innych kulturach z tego okresu. Odnotowywane są wśród materiałów kultury dackiej przez cały okres rzymski (Lasota-Kuś 2018, 324; tam dalsza literatura). Według A. Lasoty-Kuś rolę pokryw mogły pełnić również inne naczynia, głównie niewielkich rozmiarów wazy i misy (2018, 324).

Tego typu naczynia J. Podgórska-Czopek (1999, 138, Ryc. 10d-j) traktuje jako nawiązujące kształtem do czasów dackich tylko o bardziej lejkowatej formie. Najbardziej zbliżone do form stanisławickich jest naczynie z Otałązki (Podgórska-Czopek 1999, Ryc. 10h).

Naczynia zasobowe

W analizowanym zbiorze ze Stanisławic 1228 fragmentów naczyń zinterpretowano jako pochodzące z ręcznie lepionych naczyń zasobowych, wykonanych z gliny oznaczonej jako grupa technologiczna RIII. Charakteryzują się grubymi ściankami i dużymi rozmiarami. W Stanisławicach znajdowane były w przeważającej większości zniszczone, niecharakterystyczne fragmenty, na co zapewne miały wpływ pierwotne gabaryty naczyń. Nieliczne fragmenty brzegowe wskazują, że były to naczynia o średnicach powyżej 30 cm. Z zachowanych fragmentów przydennych wynika, że dna były masywne i miały najczęściej ok. 3 cm grubości. Stan zachowania nie pozwala na przeprowadzenie obszernych rozważań typologicznych. Naczynia tego typu znajdowane na osadach, zwłaszcza datowanych na wczesny okres wpływów rzymskich, należą do rzadkości (Godłowski 1977, 137; Rodzińska-Nowak 2006b, 149). Najlepiej zachowane naczynie zasobowe (oznaczone jako obiekt 2170), zostało odkryte *in situ*, wkopane w ziemię w rejonie obiektu naziemnego 3017, w NE części osady (por. plan stanowiska). Naczynie miało prawdopodobnie cztery duże guzy/uchwyty (zachowane dwa) ułożone poniżej największej wydętości brzuśca (tabl. 140:11). Odkrycie naczynia wkopanego w ziemię wskazuje na mieszkalny charakter założenia, gdyż wg niektórych badaczy lokowano je zazwyczaj w pobliżu budynku mieszkalnego (Rodzińska-Nowak 2012, 134; tam dalsza literatura).

Naczynia miniaturowe

W Stanisławicach odkryto dwa naczynia miniaturowe. Jedno pochodzi z ob. 1422 (tabl. 136:4), a drugie zostało znalezione w obrębie warstwy kulturowej zalegającej na arze 150/120 (tabl. 150:10). Zostały wykonane z gliny zawierającej domieszkę schudzającą (grupa technologiczna RIIa). Są to przedstawienia miniaturowych mis. Naczynko odkryte w obiekcie ma dno wydłużone, natomiast to z ara – dno zaokrąglone.

Naczynia miniaturowe w kulturze przeworskiej występują przede wszystkim w grobach (Godłowski 1981, 65, tabl. IV.10). Z depozytu przepalonych kości ludzkich w Modlniczce pochodzą naczynia miniaturowe, w tym też małe miseczki (Byrska-Fudali, Przybyła 2011, 84, 158.10). Znane są również z osad, m.in. w Jakuszowicach odkryto kilka egzemplarzy naczyń miniaturowych (Rodzińska-Nowak 2006b, 143, 150).

Na zakończenie należy wspomnieć o naczyniu-misie z kolankowatym uchem, odkrytym w obiekcie 916 (tabl. 128:2). Zapewne misa miała trzy nóżki (zachowane dwie), które uformowano w swoisty kształt stylizowanej stopy ludzkiej. Wykonana została z gliny z domieszką żwirku (grupa technologiczna RIIa). Pierwotnie powierzchnia naczynia była wygładzana. Obecnie misa nosi ślady przepalenia, a płamista powierzchnia barwy ceglasto-beżowo-brunatnej jest zniszczona. Jest to zabytek, który nie posiada ścisłych analogii w kulturze przeworskiej.

W Stanisławicach odkryto w obiekcie 850 (tabl. 122:1) jeszcze jedno naczynie na trzech nóżkach (Rodak, Rodak 2011). Jest to prawdopodobnie również misa. Zachowała się jedynie część przydenna z charakterystycznie uformowanymi nóżkami. Misę wykonano z gliny z domieszką piasku (grupa technologiczna RIIb). Wygładzana powierzchnia, od strony zewnętrznej jest ceglata, a wewnątrz brunatna. Najbliższą analogią pod względem uformowania nóżek jest głęboka czarka z grobu 22 na cmentarzysku w Ciośnach, stan. III, woj. łódzkie, która w literaturze jest datowana na młodszy okres wpływów rzymskich (Madyda-Legutko, Rodzińska-Nowak 2008, 271, ryc. 3:2; tam dalsza literatura).

Z obszaru objętego zasięgiem kultury przeworskiej znanych jest kilka naczyń na trzech lub czterech nóżkach. Także z terenów spoza kultury przeworskiej takie egzemplarze występują. Wobec faktu, że zabytki tego typu występują w szerokich ramach chronologicznych i na różnych kulturowo obszarach, R. Madyda-Legutko i J. Rodzińska-Nowak wysnuwają przypuszczenie, że „forma jest w znacznym stopniu zdeterminowana celem. Autorki przytaczają pojawiającą się w literaturze tezę, iż służyły do gotowania na otwartym ogniu lub mogły być podstawkami pod inne naczynia (Madyda-Legutko, Rodzińska-Nowak 2008, 265-272).

Ornamentyka naczyń ręcznie lepionych

Ilość ornamentowanych fragmentów w analizowanym materiale jest niewielka, na 9877 fragmentów naczyń wykonanych z gliny bez widocznej domieszki schudzającej czyli grupa technologiczna RI, ornament zarejestrowano jedynie na ok. 150. Najliczniejsze jest zdobienie ryte w postaci poziomych żłobków lub wąskich rowków z reguły podkreślające tektonikę naczyń, czyli powyżej załomu brzuśca lub pod wylewem. Stosunkowo częste są różnego rodzaju żłobki

i wąskie rowki umieszczane z reguły w dolnych partiach brzuśca, biegnące od załomu w kierunku dna. W przypadku niewielkich miseczek o czernionych powierzchniach, rozchodzą się promieniście od wgłębionego dna. Odkryto je w ob.: 466 (tabl. 113:11), 1159 (tabl. 132:17), 1194 (tabl. 133:8), 2941 (tabl. 143: 14) i na arze 240/170 (tabl. 164:25). Również delikatne rowki promieniście rozchodzące się od, wyodrębnionego zapewne dna, stwierdzono na misie pochodzącej z obiektu 1193 (tabl. 133:5). Łagodny załom brzuśca w tym naczyniu podkreślono listwą plastyczną, poniżej której zostały wybite niewielkie dołki, od których w kierunku dna poprowadzono delikatne rowki. Powierzchnia naczynia jest czerniona. Jest to jedno z najpełniej zdobionych naczyń odkrytych w Stanisławicach.

Dwa niewielkie fragmenty brzegowe pochodzące z naczyń o powierzchniach czernionych, zdobione ornamentem rytym charakterystycznym dla kultury przeworskiej odkryto w ob.: 889 (tabl. 123:3, 5). Na jednym z nich jest ryta swastyka, a pola wokół zapełniono drobnymi dołkami. Zbliżony ornament, w postaci dołeczków, znajduje się na drugim fragmencie. Również wyryte dołki znajdowały się na niewielkim fragmencie naczynia o powierzchniach czernionych z obiektu 918 (tabl. 129:10). Dwa kolejne małe fragmenty zdobione ornamentem rytym pochodzą z nóżek naczyń o czarnych powierzchniach. Odkryto je w ob. 918 (tabl. 129:11) i na arze 200/170 (tabl. 155:12). Ich ornament to małe dołki biegnące liniowo, ograniczone dwoma rytymi liniami, w jednym przypadku obok dołków wystąpiły małe kwadraty (tabl. 155:12). Warianty tego typu ornamentów spotykane są w zespołach kultury przeworskiej, m.in. w Igołomi i Jakuszowicach (Dobrzańska 1990; Rodzińska-Nowak 2006b). Na osadzie w Stanisławicach nie stwierdzono występowania najbardziej typowego ornamentu dla naczyń o powierzchniach czernionych – meandra.

Na naczyniach o jasnych powierzchniach (grupa technologiczna RIc) nie stwierdzono występowania zdobienia powierzchni. Jedyne rodzaje ornamentu związane z naczyniami wykonanymi z gliny RIc, to zdobienie nacinaniem lub dołkami palcowymi wylewów, które zarejestrowano na nielicznych fragmentach.

W analizowanym materiale odkryto tylko trzy fragmenty den naczyń, na których stwierdzono ślady płytko rytym znaków. Dno naczynia o powierzchniach czernionych, odkryte w obiekcie 3389 (tabl. 146:7) zostało ozdobione delikatnie rytymi pod kątem prostym liniami. Podobny ornament wystąpił na dnie

naczynia znalezione na arze 290/120 (tabl. 167:22). Trzeci egzemplarz pochodzi z arze 340/170 i zachował się bardzo niewielki fragment, na którym jest widoczna linia ryta.

Wśród 21 119 fragmentów ceramiki o powierzchniach szorstkich, wykonanych z masy ceramicznej zawierającej domieszkę schudzającą, obecność zdobienia stwierdzono jedynie na 161 fragmentach. Najczęściej był to ornament dołków palcowych, które z reguły umieszczano na wylewie lub największej wydętości brzuśca. Zdarzały się również rzędy dołków pod wylewem. Sporadycznie pokrywano nimi większe partie naczyń. Tego typu ornament występuje na ceramice ręcznie lepiącej kultury przeworskiej we wczesnym i młodszym okresie rzymskim (Rodzińska-Nowak 2006b, 163). Obok odcisków dołków palcowych zdarzały się odciski paznokciowe, które z reguły umieszczano na wylewach naczyń (karbowanie). Na naczyniu z ob. 131 stwierdzono ryty ornament w postaci poziomej jodełki (tabl. 109:1). Dodatkowym elementem zdobniczym były tu wkomponowane niewielkie guzki.

W obiekcie 127 odkryto garnek zachowany w znacznej części, który na największej wydętości brzuśca miał trzy krótkie listwy plastyczne zbudowane z czterech guzów. W górnej partii naczynie było wygładzane, natomiast od linii guzów chropowaczone (tabl. 108:4). Krótkie listwy znajdują analogie w materiałach związanych z kulturą puchowską (Madyda-Legutko 1996, 48, tabl. XII:6). Nie jest to jedyny przykład celowego chropowacenia powierzchni naczynia. Obok chropowacenia stosowano również obmazywanie powierzchni lub omiatanie miotłką. Na naczyniach o powierzchniach szorstkich spotykany jest ornament wykonany grzebieniem. Chropowacenie powierzchni naczyń znane jest z osad z okresu wpływów rzymskich.

W Stanisławicach zarejestrowano kilka naczyń, na których stwierdzono ornament „szczypany”. Między innymi tego rodzaju ornament wystąpił na naczyniu odkrytym w ob. 1158 (studnia) (tabl. 132:4). Jest to typ zdobienia powierzchni, który zaobserwowano na stanowiskach związanych ze środowiskiem kultury puchowskiej (Madyda-Legutko 1996, 48). Z tą kulturą można powiązać występowanie ornamentu plastycznego w postaci guzów z wgłębieniem pośrodku (Madyda-Legutko 1996, 48). W Stanisławicach takie guzy stwierdzono na naczyniach odkrytych między innymi w ob.: 466, 850, 916, 918, 1623 i 2351. Poza wymienionymi naczyniami guzy stwierdzono na kilku garnkach i niewielkich kubkach umieszczone na największej wydętości brzuśca lub pod wylewem. Na

naczyniu odkrytym w ob. 918 guzy znajdowały się na największej wydętości brzuśca, a nad nimi wystąpił ornament dołków palcowych (tabl. 129:19).

W obiekcie 850 odkryto fragment naczynia zdobionego łukowatą listwą (tabl. 122:10) zdobioną dodatkowo odciskami palcowymi. Taki typ ornamentu znajdujemy m.in. na ceramice z osady kultury puchowskiej w Podegrodziu (Madyda-Legutko 1996, 149, tabl. XII:4). Ten rodzaj zdobienia naczyń był charakterystyczny w kulturze puchowskiej i w środowisku kultur dackich.

Ciekawy ornament wystąpił na naczyniu ze studni o nr 3317 (tabl. 145:18). Na największej wydętości brzuśca, od linii guzów do dna, wykonano strefowy ornament ostrym, cienkim stempelkiem w kształcie czworokątnego daszka. Podobnego typu narzędzia użyto do wykonania ornamentu na brzuścu naczynia z ob. 918 (tabl. 130:13).

W obrębie warstwy kulturowej, zalegającej na arze 290/130, odkryto przedmiot (tabl. 168:4) wykonany z gliny bez domieszki schudzającej, o jasnych powierzchniach. Ma kształt płaskiego prostopadłościanu o wymiarach 3,2x3,7x1,5 cm. Jego powierzchnia jest miejscami wygładzana.

Ceramika wykonana przy użyciu koła garncarskiego

W zbiorze ceramiki ze Stanisławic odkryto zarówno naczynia ręcznie lepiące, jak i wykonane przy użyciu koła garncarskiego (K).

Ceramikę wykonaną przy użyciu koła garncarskiego podzielono, na podstawie makroskopowych obserwacji, na trzy podstawowe odmiany. Biorąc pod uwagę sposób wykonania i opracowania powierzchni oraz użyte masy ceramiczne, wydzielono: tzw. ceramikę stołową – naczynia cienkościenne, starannie wykonane z gliny bez widocznej domieszki lub z domieszką drobnego piasku tzw. ceramikę kuchenną – naczynia o powierzchni mniej starannie gładzonej, ze średnioziarnistą domieszką oraz ceramikę zasobową – naczynia grubościenne z gruboziarnistą domieszką mineralną, typu Krausengefässe. Klasyfikacja ta nawiązuje do opracowań materiałów ceramicznych, wykonanych przy użyciu koła garncarskiego, z innych stanowisk Małopolski (por.: Dobrzańska 1990; Rodzińska-Nowak 2006b). W znacznym stopniu zaadaptowano podział na grupy technologiczno-surowcowe zaproponowane przez autorki wyżej wymienionych opracowań, wnosząc nieliczne zmiany, głównie związane ze schematem ich oznaczeń.

Na podstawie bazy materiałowej, jaką dysponowano, wyróżniono trzy zasadnicze grupy technologiczne. Zasadniczy podział oparto na rezultatach obserwacji makroskopowych. Do wyróżnienia poszczególnych grup technologicznych posłużyły obserwacje powierzchni naczyń i ich przełamów oraz ilość, rodzaj i wielkość ziaren domieszki schudzającej występującej w masie garncarskiej.

Zdecydowana większość ceramiki wykonanej przy użyciu koła garncarskiego została odkryta w warstwie kulturowej i jest bardzo zniszczona⁹. Część materiałów zostało wręcz jedynie intuicyjnie zaliczone do tej kategorii zabytków ze względu na podobieństwa formalne, natomiast ślady ciągów linii papilarnych zostały całkowicie starte lub pokryte żelazistą substancją uniemożliwiającą w sposób jednoznaczny określenie grupy technologicznej ceramiki. Ogółem do ceramiki wykonanej przy użyciu koła garncarskiego zaliczono 605 fragmentów, co stanowi 1,56 % całości materiału ceramicznego datowanego na rozwiniętą fazę okresu wczesnorzymskiego i wczesną fazę młodszego okresu rzymskiego.

Grupa KI (grupa I wg H. Dobrzańskiej 1990; grupa I wg J. Rodzińskiej-Nowak 2006b) obejmuje naczynia cienkościenne, starannie wykonane z gliny tłustej bez celowej domieszki schudzającej. Powierzchnie są gładkie, bardzo często ścieralne. Dominuje szara barwa powierzchni, od bardzo jasnej do ciemnoszarej. Zdarzają się powierzchnie o barwie beżowej. Przełamy skorup mają barwę powierzchni, niekiedy z ciemniejszymi rdzeniami. W większości przypadków grubość ścianek naczyń, waha się od 4 do 6 mm. Ogółem zaliczono tu 121 fragmentów.

Grupa KII (grupa II wg H. Dobrzańskiej 1990; grupa II wg J. Rodzińskiej-Nowak 2006b) mieści naczynia wykonane z gliny bardziej lub mniej tłustej, zawierającej celowo dodaną domieszkę schudzającą w postaci drobnego żwiru o obtoczonych ziarnach oraz sporadycznie ostrokrawędzistego tłuczni. Wśród naczyń przeważają egzemplarze średniościenne, a grubość ścianek waha się od 6 do 8 mm. Zdarzają się okazy o grubszych ściankach, szczególnie fragmenty pochodzące z przydennych partii naczyń. Barwa powierzchni jest w skali szarości aż do czarnego, niekiedy plamista. Przełamy są również szare, niekiedy z ciemniejszymi rdzeniami. Ogółem zaliczono tu 298 fragmentów. Jest to najliczniej reprezentowana grupa.

⁹ Nieliczny materiał pochodzi z górnych poziomów wypełnień obiektów.

Grupa KIII (grupa III wg H. Dobrzańskiej 1990; grupa III wg J. Rodzińskiej-Nowak 2006b) zawiera naczynia wykonane z gliny schudzonej ostrokrawędzistym tłuczniem o ziarnach różnej grubości, niekiedy piaskiem i okruchami szamotu. Z tak przygotowanej masy garncarskiej wykonywano w Stanisławicach zarówno grubościennie, duże naczynia zasobowe typu Krausengefässe, jak i mniejsze, z reguły średniościennie, prawdopodobnie garnki. Barwa powierzchni naczyń wykonanych z tego surowca jest na ogół ceglasta, niekiedy plamista lub beżowa. Przełamy fragmentów ceramiki są również ceglaste lub ceglaste z szarymi rdzeniami. Zakwalifikowano tu 186 fragmentów.

Wyrażoną w procentach frekwencję naczyń w poszczególnych grupach technologiczno-surowcowych przedstawiono na wykresie 1.

Analiza form naczyń wykonanych przy użyciu koła garncarskiego

Skromny zbiór naczyń wykonanych przy użyciu koła garncarskiego (605 fragmentów) nie dostarczył ani jednej całej formy. Fragmenty tak wykonanej ceramiki odkrywano na powierzchni całego stanowiska 9, a 6 fragmentów pochodzi ze stanowiska 10. W części centralnej osady materiały ceramiczne wykonane przy użyciu koła garncarskiego były nieco liczniejsze (por. rozdział 5). Nieliczne fragmenty naczyń wykonanych przy pomocy koła zostały odkryte w wypełniskach obiektów, między innymi ob. 851 (tabl. 122:14), 931 (tabl. 130:17), 1192 (tabl. 133:1), 1193 (tabl. 133:7) i ob. 1422 (tabl. 135:7).

Nieliczne lepiej zachowane fragmenty wykonane z gliny bez domieszki schudzającej reprezentują formy mis, czarek i waz.

Formę o niemal pionowo ustawionych górnych ściankach brzuśca i wychylonym na zewnątrz pogrubionym wylewie odkryto w obrębie warstwy kulturowej zalegającej na arze 110/150 (tabl. 148:25). Średnica wylewu wynosi 17 cm. Najbliższe analogie do omawianego naczynia odkryte zostały na stanowisku 4 w Łysokaniach w obiekcie 1094 i 1163 (Naglik *et al.* 2014, 127, tabl. 113:6, 114:1, 116:1).

Misa odkryta na arze 290/120 (tabl. 167:23) charakteryzuje się silnie wychylonym na zewnątrz wylewem i lekko profilowanym brzuścem. Średnica (20 cm) naczynia jest większa od największej wydętości brzuśca. Pod wylewem umieszczono niewielką listwę plastyczną.

Odmianą formę reprezentuje naczynie odkryte w ob. 1192 (tabl. 133:1). Jest to zapewne niewielka czarka o średnicy 7,5 cm.

Zapewne z różnych form grupy misy, czarki, wazy pochodzą nieliczne fragmenty wylewów, których małe rozmiary nie pozwalają na typologiczne sklasyfikowanie. Takie fragmenty zostały odkryte w obiekcie 931 (tabl. 130:17) oraz na arach 110/150 (tabl. 148:23), 110/160 (tabl. 149:2), 180/110 (tabl. 153:3) i 210/140 (tabl. 156:24). Z tego typu naczyń pochodzą prawdopodobnie fragmenty wyodrębnionych den zaopatrzonych w pierścieniową stopkę (180/170 (tabl. 153:28), 280/210 (tabl. 167:19) i 300/120 (tabl. 168:24).

Również grupę mis reprezentuje naczynie o powierzchniach szorstkich odkryte na arze 180/130 (tabl. 153:14). Jest to misa o łagodnie zaokrąglonym brzuścu, usytuowanym około połowy wysokości naczynia i wychylonym na zewnątrz wylewie. Średnica wylewu (16 cm) jest większa od całkowitej wysokości naczynia i większa od maksymalnej wydętości brzuśca. Zbliżony okaz pochodzi z jamy przypiecовой pieca 6/52 z Igołomi (Dobrzańska 1990a, 66, ryc. 10, tabl. LXXI:23). Egzemplarz ten jest zbliżony do form zaliczonych do typu A1/19 wyróżnionego przez J. Rodzińską-Nowak dla materiałów z Jakuszowic (2006b, 98, 99, ryc. 10).

Do garnków można zaliczyć dwa fragmenty naczyń odkryte na arach 110/100 (tabl. 148:19) i 230/120 (tabl. 158:17). Mają one masywny lekko pogrubiony brzeg wychylony na zewnątrz i baniasty brzusec. Średnica mniejszego wynosi ok. 14 cm (tabl. 158:17). Podobne naczynia rejestrujemy na osadzie w Igołomi, gdzie zostały włączone do typu 39, czyli garnków o silnie zaokrąglonych brzuścach. Wg autorki opracowania są to naczynia najliczniej spotykane w kulturze przeworskiej (Dobrzańska 1990b, 43; 1990a, 87, ryc. 13). Również na osadzie w Jakuszowicach wystąpiły zbliżone naczynia i zostały zaliczone do typu IIB/1 (Rodzińska-Nowak 2006b, 126, ryc. 10).

Garnek o średnicy 20 cm, odkryty na arze 120/110 (tabl. 149:7), wykonany został z gliny garncarskiej KII, ale uformowany jest jak naczynia zasobowe. Ma charakterystyczny pogrubiony i rozszerzony brzeg, który zbliża go do naczyń typu Krausengefässe.

Zapewne do grupy garnków należy zaliczyć brzegowe fragmenty naczyń wykonane z gliny grupy technologicznej KII odkryte na arach 160/100 (tabl. 150:19), 160/110 (tabl. 150:20), 180/170 (tabl. 153:27), 200/120 (tabl. 155:3), 210/140 (tabl. 156:23), 230/160 (tabl. 158:24), 240/100 (tabl. 162:11), 250/130 (tabl.

165:9), 270/130 (tabl. 166:24), 280/120 (tabl. 167:9), 290/120 (tabl. 167:24) i 350/180 (tabl. 171:15). Ich niewielkie rozmiary nie pozwalają na określenie ich przynależności typologicznej.

Nieliczne zachowane dna są płaskie (tabl. 165:24) i (tabl. 167:26).

W Stanisławicach naczynia wykonane przy użyciu koła garncarskiego nie były ornamentowane. Jedyny wyjątek stanowią dwa fragmenty pochodzące z naczyń zasobowych (tabl. 167:2).

Większość fragmentów ceramiki zaliczonej do grupy technologiczno-surowcowej KIII pochodzi z naczyń zasobowych typu Krausengefässe. Poza charakterystycznie uformowanymi partiami brzegowymi, za fragmenty takich naczyń uznano również grubościennie skorupy pochodzące zapewne z ich części środkowych i przydennych. Nie można jednak wykluczyć, że należały one do masywnych garnków, wykonanych z takiej samej masy ceramicznej. Cztery fragmenty brzegu typu Krausengefässe pochodzą z obiektu 1422 (tabl. 135:7) i z arów 100/120 (tabl. 148:17, 18) oraz 280/130 (tabl. 167:15). Brzegi są obustronnie lekko poszerzone. Egzemplarze te pod względem morfologicznym nie odbiegają od naczyń pochodzących z innych osad. Spotykane są na osadach w Igołomi i Jakuszowicach, ale również na osadach położonych na południe od Wisły (Dobrzańska 1990; Rodzińska 2006b; Madyda-Legutko 1996). Część naczyń zasobowych w Stanisławicach została wykonana z gliny reprezentującej grupę technologiczną KIII i nosi ślady formowania przy pomocy koła garncarskiego, ale nie posiada wylewu charakterystycznego dla naczyń typu Krausengefässe. Są to naczynia grubościennie i dużych rozmiarów. Odkryto je między innymi w obiektach 851 (tabl. 122:14) i 1193 (tabl. 133:7) oraz na arach 180/130 (tabl. 153:16) i 230/170 (tabl. 160:3).

W jednym przypadku zachował się większy fragment partii przydennej naczynia zasobowego, który nosi ślady użycia koła garncarskiego (tabl. 151:8).

Podsumowanie

Przeważająca ilość ceramiki występującej na osadzie charakteryzuje się sposobem wykonania i formami ceramiki typowymi dla kultury przeworskiej. Przeważa czarna, ręcznie lepiona, dobra jakościowo ceramika, która jest istotnym elementem tradycji kultury przeworskiej, a także jednym z wyznaczników charakterystycznego dla niej stylu (Rodzińska-Nowak 2006, 72). Obok tego występuje ceramika ręcznie lepiona w typie

puchowskim, o jasnych powierzchniach i mniej starannym wykonaniu. Zestaw form, a zwłaszcza garnki typu 4, wazy/misy typu 8 i 9, miseczki typu 13, 15 oraz kubki typu 20 stanowią inwentarz typowy dla zespołów kultury przeworskiej w fazie B2 okresu rzymskiego. Cechą wyróżniającą ceramikę ze Stanisławic są silne nawiązania do ceramiki kultury lateńskiej i dackiej. Wyróżnione tu formy naczyń mają odpowiedniki na stanowiskach w strefie podkrakowskiej zaliczanych do kultury puchowskiej (Pieta 1970; Lasota-Kuś, Pawlikowski, 2009). Formami nawiązującymi do wzorców lateńskich, a występującymi w inwentarzach kultury puchowskiej w głąb wczesnego okresu wpływów rzymskich są wazy/misy o niewyodrębnionym brzegu typów 6, 7 i 11. Współwystępują one w Stanisławicach z typami garnków 2, 3 i 4 oraz z wazami/misami typów 8 i 9, które są popularne w kulturze przeworskiej od fazy B1, choć najbardziej licznie występują w fazie B2 okresu rzymskiego. Formą związaną ze środowiskiem puchowskim ze względu na charakterystyczny plastyczny ornament są naczynia typu 19. One też występują w Stanisławicach w zespołach z ceramiką typową dla kultury przeworskiej, jak naczynia typu 3, 4, 8.

Formami obecnymi w materiałach kultury dackiej, ale spotykanymi także na terenie kultury przeworskiej w Małopolsce, są stożkowate kubki z masywnym uchem, tzw. czasze dackie oraz pokrywki, bardzo liczne w Stanisławicach.

Zaobserwowane w analizowanym materiale współwystępowanie inwentarzy ceramicznych, w których obserwuje się nawiązania zarówno do stylistyki i form naczyń kultury przeworskiej, jak i do form i zdobnictwa środowiska puchowsko-dackiego jest zjawiskiem odnotowywanym na wszystkich stanowiskach zaliczonych dotąd do najpóźniejszej fazy kultury puchowskiej w rejonie podkrakowskim (Lasota-Kuś, Pawlikowski 2009, tam dalsza literatura).

Na osadzie stwierdzono również niewielką ilość ceramiki wykonanej przy użyciu koła garncarskiego. Pojawienie się naczyń wykonanych na kole potwierdza istnienie osady do fazy C1, ponieważ ten rodzaj wyrobów pojawia się już w fazie C1a, ale upowszechnia dopiero w fazie C1b (Rodzińska-Nowak 2006b, 30-31). Podkreślić należy, że tylko niektóre z naczyń wykonanych na kole garncarskim technologicznie odpowiadają analogicznej ceramice przeworskiej z obszarów na północ od Wisły. Większość analizowanych naczyń to formy cechujące się „miękkimi”, „mączystymi” w dotyku ścieralnymi powierzchniami.

Taka technologia produkcji naczyń odmiany gładkiej jest charakterystyczna dla całej strefy na południe od górnej Wisły.

Wydaje się jednak, że dopiero dalsze studia porównawcze materiałów o kulturowo mieszanym charakterze pozwoliłyby na jednoznaczne określenie kulturowej przynależności osady w Stanisławicach.

3.3.2. Prześliki i ciężarki tkackie

Wśród przedmiotów wykonanych z gliny, poza omówionymi wyżej naczyniami, najliczniej spotykane są przeszliki. Ta kategoria zabytków na osadzie w Stanisławicach 9 reprezentowana jest przez 49 całych lub zachowanych częściowo okazów. Większość została wykonana z gliny z domieszką drobnego piasku lub piasku i tłuczni, a ich powierzchnie, chociaż obecnie starte, były pierwotnie zapewne dobrze wyrównane i gładkie. Niewielką ilość przeszlików zrobiono z gliny bardzo starannie wyszlamowanej, a sześć z nich jest czernionych, podobnie jak naczynia.

Dwadzieścia osiem przeszlików zostało znalezionych w obiektach. Pochodzą one z zasypisk półziemiaków: ob. 2 (1 szt.) (tabl. 103:8), ob. 466 (4 szt.) (tabl. 111:12-15), ob. 471 (2 szt.) (tabl. 114:23, 24), ob. 527 (1 szt.) (tabl. 117:11), ob. 546 (3 szt.) (tabl. 119:3-5), ob. 889 (1 szt.) (tabl. 122:15), ob. 918 (2 szt.) (tabl. 129:1-2), ob. 1422 (2 szt.) (tabl. 134:11-12), ob. 1623 (3 szt.) (tabl. 137:1-3), ob. 2123 (1 szt. – bardzo mały fragment), ob. 2179 (2 szt.) (tabl. 140:4-5) lub obiektów z nimi funkcjonalnie związanych: jama posłupowa 536 – element ob. 466 (tabl. 119:1) (1 szt.), jama posłupowa 1129 – element ob. 1327 (1 szt.) oraz jama posłupowa 1301 (element ob. 295) (1 szt.). Kolejne trzy przeszliki zarejestrowano w: ob. 100 (1 szt.) (tabl. 107:6) oraz ob. 3456 (2 szt.) (tabl. 146:9-10). Pozostałe dwadzieścia jeden zabytków odkryto w warstwie kulturowej w różnych częściach osady.

Głównie są to okazy dwustożkowate o ostrych lub nieco łagodniejszych załamach, z wklęsłymi powierzchniami przy obu biegunach lub wklęsłymi niewielkimi kolistymi obwódkami wokół otworu. Są wśród nich egzemplarze niskie i spłaszczone oraz wysokie, bardziej smukłe. Drugi występujący często typ reprezentują przeszliki kuliste lub nieco spłaszczone o zaokrąglonych załamach, pozbawione zagłębień w okolicach biegunów. Obydwa typy to najczęściej spotykane rodzaje przeszlików w okresie wpływów rzymskich i reprezentują formy występujące przez cały okres trwania kultury przeworskiej (Godłowski 1977, 110).

O wiele rzadsze są przeszliki cylindryczne. Zarejestrowano jedynie trzy takie egzemplarze i pochodzą z zasypiska półziemiaków: 2 (tabl. 103:8) i 2179 (tabl. 140:4) oraz z warstwy kulturowej zalegającej na arze 110/160 (tabl. 149:1). Również do tego typu należy prawdopodobnie zaliczyć przeszlik przypominający wyżej omówione, ale nieco niższy i zdobiony na obwodzie nacinaniem, odkryty na arze 350/210 (tabl. 171:18).

Sporadycznie wystąpiły płaskie przeszliki o ściętych załamach, takie jak z ob. 1422 (tabl. 134:12) i ara 70/170 (tabl. 148:10).

Wspomnieć należy, iż w Stanisławicach, podobnie jak na innych stanowiskach kultury przeworskiej, nielicznie są reprezentowane przeszliki zdobione. Zarejestrowano tu pięć takich zabytków. Najbardziej rozbudowany motyw ornamentacyjny wystąpił na zachowanym fragmentarycznie egzemplarzu znalezionym w warstwie kulturowej na arze 70/120. Wryto na nim trójkąty, które następnie wypełniono drobnymi dołkami (tabl. 148:7). Bardzo starannie wykonany i zdobiony odcisniętymi dołeczkami w układzie liniowym przeszlik odkryto w warstwie kulturowej zalegającej na arze 330/130 (tabl. 170:5). Kolejny ornamentowany egzemplarz został odkryty w zasypisku budynku zagłębionego 1623 i jest zdobiony dookołnymi nakłuciami (tabl. 137:2). Prześlik z ob. 100 był zdobiony rytą kratką (tabl. 107:6), która obecnie jest w znacznej mierze starta i trudno jednoznacznie rozstrzygnąć czy pokrywała cały przeszlik, czy jedynie niektóre jego partie. Ostatnim takim przedmiotem jest wspomniany wyżej przeszlik cylindryczny odkryty na arze 350/210 (tabl. 171:18).

Wielkości przeszlików występujących na stanowisku 9 są bardzo zróżnicowane. Najczęściej mają około 3-4 cm średnicy i 2-2,5 cm wysokości. Bywają również przeszliki o znacznie większych rozmiarach. Przykładem takim może być egzemplarz z ara 290/130 zachowany fragmentarycznie o wymiarach: 3,8 cm średnicy i minimum 4 cm wysokości (tabl. 168:3) czy zachowany w całości przeszlik z obiektu 466 o wymiarach: 4,3 cm średnicy i 2,6 cm wysokości (tabl. 111:12).

Być może dwa niewielkie przeszliki odkryte w obrębie warstwy kulturowej (tabl. 165:22, 172:2), należy uznać za paciorki, gdyż wg Kazimierza Godłowskiego „kształtem przypominają przeszliki, są jednak zbyt małe, by mogły pełnić jakąkolwiek funkcję praktyczną” (1977, 47). Są to egzemplarze dwustożkowate, których wymiary wahają się od 2,3 cm do 2,8 cm średnicy i od 1,2 cm do 2,3 cm wysokości. Wykonane

zostały z gliny bardzo starannie wyszlamowanej.

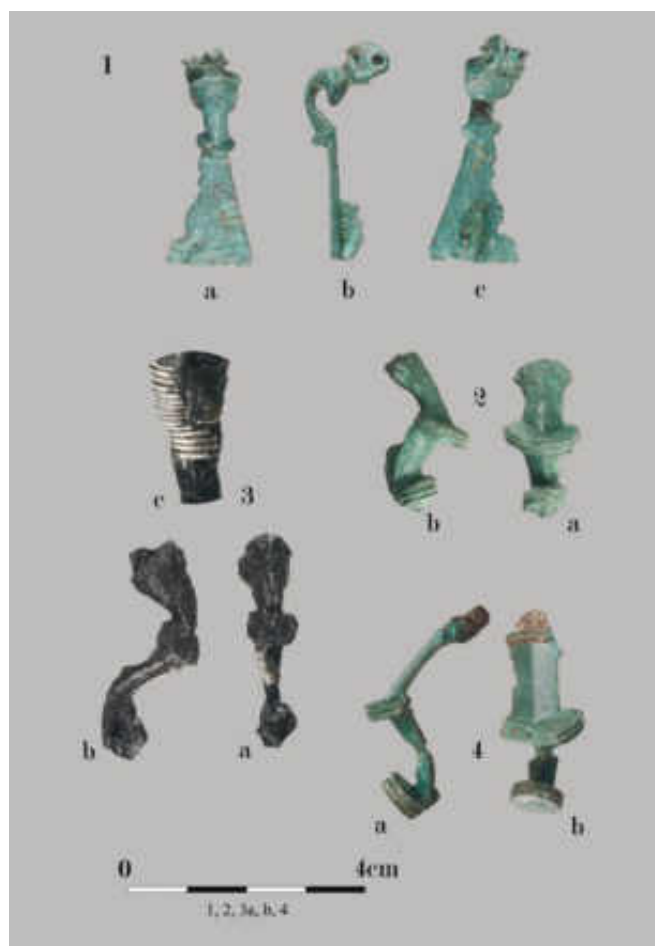
Na arze 310/140, w obrębie warstwy kulturowej, odkryto jedyny na osadzie fragment ciężarka tkackiego (tabl. 169:20). Jest to niewielki fragment wykonany z gliny z mineralną domieszką schudzającą.

Ryszard Naglik, Justyna Rodak

3.3.3. Zabytki metalowe

Badania ponad pięciohektarowego obszaru osady z młodszego odcinka wczesnego okresu rzymskiego i początków młodszego okresu rzymskiego (stanowiska 9 i 10 w Stanisławicach) dostarczyły zaledwie 55 zabytków metalowych (i to mimo stosowania wykrywacza metali). Jest to znacząco mniej niż na większości osad o porównywalnej wielkości. Ta dysproporcja pomiędzy wielkością obszaru badań a ilością zabytków

metalowych wynika z kilku przyczyn. Podstawowe znaczenie ma fakt, iż osada w Stanisławicach funkcjonowała przez stosunkowo krótki czas – około 100 lat. Mimo zagospodarowania rozległego terenu nie można klasyfikować jej jako dużą osadę. Świadczy o tym, m. in. odkrycie stosunkowo niewielkiej grupy budynków zagłębionych, a ta właśnie kategoria obiektów dostarcza zazwyczaj najwięcej znalezisk. Dodatkowo, obszar osady podlegał silnej erozji. Zachowywaniu się zabytków metalowych, a zwłaszcza żelaznych, nie sprzyjała także niekorzystna chemia gleby. Niemal wszystkie znalezione przedmioty żelazne były silnie skorodowane. Często zawierały one już tylko śladowe ilości czystego metalu. Jest to zapewne główna przyczyna braku w Stanisławicach licznie zazwyczaj znajdujących na osadach z tego okresu drobnych fragmentów przedmiotów codziennego użytku. Skutkuje to także zmniejszeniem się możliwości precyzyjnego

Ryc. 7. Stanisławice, stan. 9. Wybór zabytków metalowych: 1, 2, 4 – stop miedzi; 3 – żelazo i srebro.

Fig. 7. Stanisławice, site 9. Selection of metal artifacts: 1, 2, 4 - copper alloy; 3 - iron and silver

datowania silnie zniszczonych zapinek – zabytków najbardziej „czułych” chronologicznie.

W przedstawionej poniżej analizie, w odniesieniu do zabytków z metali kolorowych, używane jest określenie „wykonane ze stopu miedzi”, gdyż badań metalograficznych zabytków nie przeprowadzono.

Części stroju i ozdoby

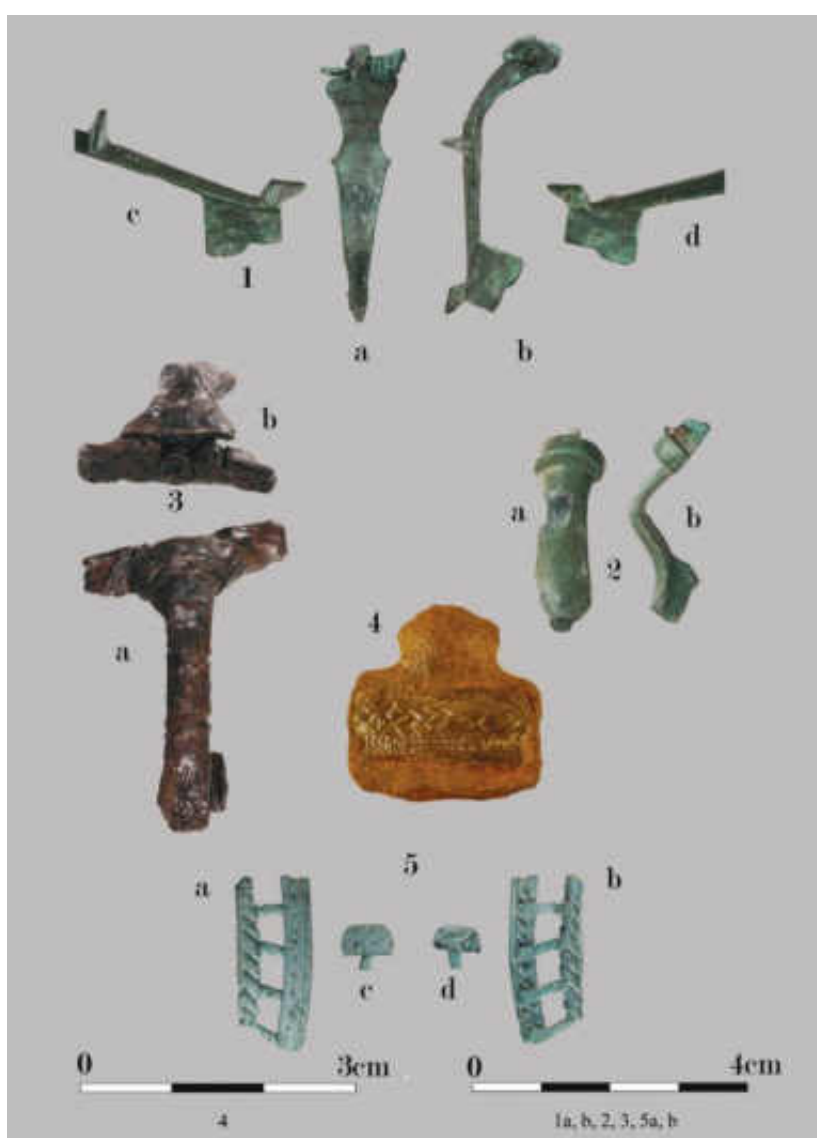
Zapinki

Znaleziono 23 zapinki lub ich fragmenty. Spośród nich 14 jest zachowanych w stopniu umożliwiającym

szczegółową klasyfikację. Należą one wyłącznie do IV i V grupy fibul w klasyfikacji O. Almgrena (1923).

Do grupy IV O. Almgrena należą 4 zapinki ze stopu miedzi i 7 żelaznych.

Chronologicznie najstarszą z nich, wykonaną ze stopu miedzi, odkryto w wypełniku budynku zagłębionego 889. Jest to kabłąk silnie profilowanej fibuli typu A73 (tabl. 122:16; ryc. 7:1). Jej nóżka została lekko uszkodzona. Brakuje: igły, większości zwojów sprężyny i części pochwki. Jej charakterystyczną cechą jest trapezowato ukształtowana, płaska nóżka. Kabłąk zdobiony jest grzebykiem. Zapinka posiada osłonę na sprężynę oraz zakończoną haczykiem płytkę

Ryc. 8. Stanisławice, stan. 9. Wybór zabytków metalowych: 1, 2, 5 – stop miedzi; 3 – żelazo i srebro; 4 – stop miedzi, złoto, żelazo
Fig. 8. Stanisławice, site 9. Selection of metal artifacts: 1, 2, 5 - copper alloy; 3 - iron and silver; 4 - copper alloy, gold, iron

do mocowania osi sprężyny. Silnie profilowane zapinki z trapezową nóżką zaliczone zostały przez I. Korvig do typu 161 VIII grupy (1937, 118-119, Taf. XVI:161). Wśród znalezisk z Lauriacum sklasyfikowane zostały jako wariant F typu I w obrębie grupy I (Jobst 1975, s. 36-37, Taf. 6:44-46). E. Riha zaliczyła je do typu 2.9.5 (1979, 75, Taf. 10:261-262). W świetle ustaleń J. Andrzejewskiego (1992, 111-117, Fig. 2) zapinki te występują przede wszystkim na terenie Noricum i Panonii. Spotykane są także na obszarze Germanii Superior, Mezji, Recji i Dacji. Tylko około ¼ tego typu fibul pochodzi z terenów na północ od limesu, głównie z południowego Dunaju i Cisy, a także z dorzecza Morawy. Znaleziska z terenu Polski zestawiał ostatnio J. Rakoczy publikując dwie analogiczne zapinki znalezione na powierzchni stanowiska w miejscowości Perkowo, gm. Gniewkowo na Kujawach (2017, 29-30, Ryc. 2: 7). Po jednym egzemplarzu takich fibul odkryto w Szymanowicach (Andrzejewski 1992, 112, 117, Ryc. 1: a), na cmentarzysku w Odrach (Grabarczyk 1997, Ryc. 8) i w Pokrzywnicy (Orzechowski 2007, Tabl. XI: 2), a dwie w Grzybnicy (Habuła, Wołagiewicz 2001, 36, Tabl. LIII/58: 1-2). Zapinki omawianego typu datowane są zasadniczo na okres obejmujący 2. połowę I w. po Chr. i 1. połowę II w. po Chr. (Andrzejewski 1992, 112).

Najliczniejszą grupę spośród zapinek znalezionych w Stanisławicach stanowią fibule trąbkowate odmiany 3 w klasyfikacji T. Liany (1970, 443, 444, Tabl. III: 14). Są to formy charakterystycznej dla kultury przeworskiej we wczesnym okresie rzymskim (Godłowski 1981, 93). Najczęściej tego typu zapinki wykonywano z żelaza (Godłowski 1981, 93, Tabl. XV:4). Formy o krótkim, silnie wygiętym kabłąku i guzku na nóżce, należące do odmiany 3 fibul trąbkowatych (Liana 1970, 442-443), datowane są na fazę B2b (Liana 1970, 444, Tabl. III:14).

Jedyna brązowa zapinka odmiany 3 fibul trąbkowatych pochodzi z jamy postłupowej 708 (ar 240/120). Jest niewielka, krępa, a jej długość wynosi 28 mm (tabl. 120:8; ryc. 7:2). Zapinka nie jest kompletna – brak jej igły i sprężyny, a pochewka została utracona. Na kabłąku umieszczony jest zdobiony żłobkami grzebyk. Analogicznie ornamentowany jest masywny, krótki guzek umieszczony na końcu nóżki.

Trzy dalsze zapinki odmiany 3 wykonane zostały z żelaza. Wszystkie znaleziono w warstwie ornej w S części stanowiska. Fibula o długości 51 mm pochodzi z ara 160/120 (tabl. 151:1). Krótką zapinkę (38 mm długości) z kabłąkiem i nóżką zdobionymi srebrnym

drucikiem znaleziono na arze 150/150 (tabl. 150:16; ryc. 7:3). Trzecia fibula, o długości 66 mm, odkryta została na arze 190/130. Wszystkie posiadają na nóżkach masywne, stożkowe guzki zakończone niewielkimi kulkami. Na dwóch lepiej zachowanych widoczny jest umieszczony na kabłąku grzebyk zdobiony dwoma żłobkami.

Do tej samej grupy zapinek należy być może zaliczyć także bardzo zniszczoną żelazną fibulę, której kabłąk, o długości 48 mm, znaleziono w warstwie ornej bezpośrednio nad budynkiem zagłębionym 546 (tabl. 119:2).

Wydaje się, że do grupy zapinek trąbkowatych należą także trzy kolejne fragmentarycznie zachowane fibule – dwie znalezione na arze 160/160 (tabl. 151:5) i jedna na arze 60/110 (tabl. 148:3).

W NW partii stanowiska, na arze 220/170, znaleziono częściowo zniszczoną zapinkę brązową o długości 40 mm (tabl. 157:19; ryc. 7:4). Brakuje jej igły i sprężyny. Pochewka i zakończenie guzka zostały utracone, a na krawędziach kabłąka i nóżki widoczne są znaczne ubytki. Grzebyk na kabłąku i zachowana część guzka na nóżce zdobione są trzema żeberkami. Identyczne żeberka widoczne są także na główce. Kabłąk ma trójkątny przekrój. Pod względem formy kabłąka zapinka nawiązuje do grupy późnych odmian fibul pochodnych od silnie profilowanych (Liana 1970, 444, Tabl. III: 22). Sposób ukształtowania zabytku ze Stanisławic jest analogiczny, jak zapinek mazowieckiej odmiany późnych fibul 2. serii IV grupy O. Almgrena w zmodyfikowanej klasyfikacji T. Dąbrowskiej (1995, 10-14, Ryc. 4, 5; 1998, Abb. 3). Omawiana zapinka jest bliska formom kolankowatym typu IB. Wśród zapinek tej grupy są egzemplarze jedno- i dwuczęściowe. Kabłąki mają daszkowaty przekrój – są płaskie od spodu, z wyraźnie zaznaczonym żeberkiem na stronie górnej. Płaskie od spodu są także grzebyki. Maksymalne przewężenie kabłąka przypada zawsze na jego środku. Zapinki te zdobione są niskimi żeberkami na kabłąku i guzku umieszczonym na końcu nóżki. Tylko ukształtowanie tych ostatnich dwóch elementów jest w przypadku zabytku ze Stanisławic nieco odmienne. Na kabłąku i nóżce, zamiast niskich żeberk, umieszczone są wysokie grzebyki zdobione trzema żeberkami. Trzeba jednak zaznaczyć, że być może wspomniany grzebyk na nóżce, to fragment częściowo zniszczonego guzka. Ten sposób zdobienia jest bliższy stosowanemu na zapinkach typu 2 odmiany mazowieckiej Dąbrowskiej (1995, Ryc. 5). Zapinki typu 1B datowane są na fazę B2/C1 i C1 okresu rzymskiego (Dąbrowska 1995,

20). Zasięg występowania fibul odmiany mazowieckiej ogranicza się do dorzecza środkowej Wisły. Najbliższe terytorialnie znaleziska tych zapinek (odmiany 1A i 2) pochodzą z północnej kielecczyny (Dąbrowska 1995, Ryc. 8; Andrzejowski 2001, Ryc. 7).

Kolejna silnie profilowana, brązowa, dwuczęściowa zapinka IV grupy znaleziona została w warstwie kulturowej w północnej części stanowiska na arze 230/170. Zapinka jest niemal kompletna – brak jedynie fragmentu sprężyny i igły, a krawędź pochewki jest utracona (tabl. 159: 1; Ryc. 8:1). Kabłąk zapinki jest płaski od spodu, trójkątny w przekroju, z wyraźnie zaznaczonym ostrym żeberkiem. Do pionowo ściętej główki zamocowana została owalna płytką z otworem do mocowania osi ośmiozwojowej sprężyny. Płytką została nacięta, a powstały w ten sposób karb służył do podtrzymywania cięciwy. Na kabłąku umieszczony jest cienki grzebyk o niemal trójkątnym zarysie. Facetowana nóżka zakończona jest nie guzkiem, lecz niewielką płytką. Jej kształt sugeruje, że jest to forma mocno stylizowanej ptasiej głowy (ryc. 8:1). Z silnie profilowanych zapinek IV grupy O. Almgrena (1923) na terenie Polski chyba tylko jeszcze jeden egzemplarz posiada nietypową formę guzka na nóżce. Jest to zapinka z grobu 484 na cmentarzysku w Kietrze z dość smukłym, cylindrycznym guzkiem na nóżce (Gedl 1988, 131, Ryc. 11: c). Zapinki z motywami zwierzęcymi na zakończeniu nóżek są znane z różnych części *Barbaricum* i prowincji rzymskich. W Polsce większa grupa takich znalezisk pochodzi obszarów północno-wschodnich (Schmiedelhelm 1962, tabl. 12). Pojawiają się także na terenie Panonii (Patek 1942, Taf. VII, VIII). Dobrą analogię, pod względem ukształtowania ptasiej/zwierzęcej głowy, stanowi zapinka zwierzęca z Augst, zaliczona przez E. Riha do typu 3.21 (1979, 89, 90, Taf. 13: 316). Omawiany zabytek ze Stanisławic to prowincjonalnorzymska zapinka typu A 84. Fibule tego typu sporadycznie znajdowane są na terenie Polski, przede wszystkim w środowisku kultury przeworskiej (Dąbrowska 1992; 1995, 5 – 7, Ryc. 1, 2; 1998, 153 -154). Ich występowanie ogranicza się do faz B2b i B2/C1 okresu rzymskiego.

Zapinki V grupy w klasyfikacji O. Almgrena (1923) reprezentowane są w Stanisławicach przez 3 egzemplarze. Pierwszy z nich to, należąca do 8 serii V grupy, fibula ze stopu miedzi znaleziona w warstwie kulturowej na arze 230/170. Zachował się częściowo tylko uszkodzony 30-milimetrowej długości kabłąk z grzebykiem na główce oraz fragmentem pochewki i płytki do mocowania sprężyny (tabl. 159:4; ryc. 8:2).

Nóżka zapinki jest trapezowato poszerzona. T. Liana takie formy zalicza do grupy zapinek z grzebykiem na główce i szerokim kabłąkiem (1970, 445, Tabl. III: 19). Czas ich występowania określiła na 2. połowę II w. i początek III w. po Chr. W klasyfikacji Machajewskiego zapinki zbliżone do egzeplarza ze Stanisławic zaliczane są do odmiany 3, wariant b (1998, 189, 191-192, Abb. 2). Ich chronologię określa on na schyłek fazy B2 i fazę B2/C1 (Machajewski 1998, 192).

Silnie skorodowaną, ale niemal kompletną (brakuje tylko igły) żelazną zapinkę V grupy znaleziono w warstwie kulturowej na arze 140/110 (tabl. 149:18; ryc. 8:3). Jej długość wynosi 43 mm. Jest to kolankowata fibula typu A 132 z masywnym grzebykiem na główce. Grzebyk zdobiony jest dwoma karbowanymi srebrnymi drucikami. Zapinki te występują niemal wyłącznie na obszarze kultury przeworskiej i luboszyckiej w fazie B2b (Godłowski 1981, 93, Tabl. XV: 9). Są one elementem wyposażenia grobów męskich (Godłowski 1977, 20; 1981, 93; Mączyńska 1998, 420, Abb. 2: 10).

Do grupy V zapinek w klasyfikacji O. Almgrena (1923) należy także wykonana ze stopu miedzi fibula znaleziona w warstwie na arze 170/170. Jest to niewielka, częściowo uszkodzona forma (brak igły, kabłąk złamany, pochewka i część cylindra utracone) o długości 25 mm (tabl. 152: 20). Posiada lekko wygięty, niemal prosty, płasko-wypukły w przekroju kabłąk i lekko rozszerzającą się trapezowato nóżkę. Na główce umieszczony jest masywny grzebyk, pod którym zamocowano cylinder na sprężynę. Z przodu, na grzebyku i cylindrze, nałożona została złota blaszka zdobiona wytłaczanym ornamentem (ryc. 8:4). Od góry i od dołu pas ornamentu, złożonego z kombinacji „kątów”, ograniczony jest pasmami pionowych żeberrek. Zdobienie zapinek cienką złotą blaszką z wybijanym ornamentem było dość rozpowszechnione w fazie B2 wczesnego okresu rzymskiego (Godłowski 1981, 94). Forma omawianej zapinki wskazuje, że zaliczyć należy ją do grupy fibul z grzebykiem na główce występujących w młodszej fazie wczesnego okresu rzymskiego (Liana 1970, 445). Trzeba przy tym zaznaczyć, że pod względem ukształtowania niemal prostego kabłąka nawiązuje ona do zapinek kolankowatych. Jako bliską terytorialnie analogię wskazać można, znalezioną w grobie 22 w Prusieku, żelazną zapinkę grupy V serii 8 (z grzebykiem na główce), zdobioną nałożoną srebrną folią (Madyda-Legutko, Rodzińska-Nowak 2012, 77, Abb. 3). Tego typu znaleziska są przejawem wpływów wielbarskiego „baroku”

na zdobnictwo zapinek w środowisku kultury przeworskiej (Machajewski 1998, 189; Madyda-Legutko, Rodzińska-Nowak 2012, 77; Mączyńska, Rudnicka 2004, 402, 414, Abb. 7: 9; 14). Zapinki V grupy 8 serii bogato zdobione z użyciem srebrnej i złotej folii są szczególnie rozpowszechnione na obszarze północnej Polski w fazach B2 i B2/C1 (Mączyńska, Rudnicka 2004, Abb. 16).

Ze względu na stan zachowania niemożliwa jest natomiast klasyfikacja kilku kolejnych fragmentów zapinek. Dotyczy to fragmentu kabłąka żelaznej fibuli z ara 270/120 (tabl. 166:17) oraz znalezionych w warstwie kulturowej na arach 190/90, 220/100 (tabl. 157:8), 220/110 (tabl. 157:8), 260/120 (tabl. 165:23), 270/120, 410/180 (tabl. 172:17) oraz 420/220 (tabl. 172:18) fragmentów nawiniętych na ośki żelaznych i brązowych sprężyn zapinek. Za sprężynę zapinki uznać chyba należy także dwa zwoje o średnicy 14 mm wykonane z żelaznego drutu (ar 180/110; tabl. 153:2). Bardzo duża średnica domniemanej sprężyny sugeruje, że musiałyby pochodzić z zapinki lateńskiej.

Sprzączki

Na stanowisku znaleziono tylko dwa zabytki, które mogą być fragmentami sprzączek. Z warstwy na arze 250/130 pochodzi żelazne kółko o średnicy 38 mm, wykonane z pręta o kolistym przekroju (tabl. 165:7). Niewykluczone, że jest to rama kolistej sprzączki.

Drugi przedmiot, to ściągający się na obydwóch końcach pręt o płasko-wypukłym przekroju. Jeden z końców jest zagięty. Jego długość wynosi 45 mm a szerokość 5 mm. Najprawdopodobniej jest to kolec sprzączki.

Zawieszka

Jedyna na stanowisku w Stanisławicach zawieszka znaleziona została w wypełniku wkopu budynku zagłębionego 916 (tabl. 127:9; ryc. 8:5). Jest to fragment ażurowego wisiora pierścieniowatego wykonanego ze stopu miedzi. Zachował się tylko niewielki odcinek obręczy. Jego długość wynosi 25 mm a szerokość 10 mm. Stopień jego wygięcia pozwala ocenić pierwotną średnicę obręczy wisiora na ok. 90 mm. Takie ażurowe zawieszki, wykonywane techniką odlewu na wosk tracony i określane jako typ Janów-Psary, występują na stanowiskach kultury wielbarskiej i przeworskiej od przełomu faz B1 i B2 po fazę C1a (Andrzejowski 2014; 2017, tam dalsza literatura).

Znajdowane są także na terenie Ukrainy, co może wiązać się z ekspansją ludności tych kultur w fazach B2/C1-C1b (Andrzejowski 2014, 426).

Elementy uzbrojenia

Groty broni drzewcowej

Żelazne groty znalezione w Stanisławicach zachowały się w bardzo złym stanie. Stąd też trudności w ich klasyfikacji. Grot odkryty w warstwie ornej, na arze 260/140 ma częściowo zniszczoną tulejkę i krawędzie liścia (tabl. 166:6). Jego długość wynosi 14,5 cm. Posiłkując się obserwacjami poczynionymi w momencie znalezienia zabytku, tj. gdy liść był nieco bardziej kompletny, można zaklasyfikować go do odmiany 4 typu I w ujęciu P. Kaczanowskiego (1995, 13-14, Tabl. V: 2). Groty tego typu są charakterystyczne dla wczesnego okresu rzymskiego, a występują do początków młodszego okresu rzymskiego.

Dwa kolejne groty należą do typu V, odmiany 1 (Kaczanowski 1995, 16, Tbl. VI: 5, 6). Pierwszy znaleziono w obrębie warstwy kulturowej na arze 200/110, około 40 cm poniżej współczesnego poziomu gruntu (tabl. 154:20). Zachowany egzemplarz ma 10 cm długości. Tulejka, o kolistym przekroju, stanowi ok. 1/2 całkowitej długości grotu. Przejście tulejki w liść jest słabo podkreślone. Z drugiego grotu zachował się tylko płaski, soczewkowaty w przekroju, liść o długości 62 mm i szerokości 17 mm (tabl. 148:6). Te dwa zabytki, z uwagi na swoje niewielkie rozmiary i niemal płaskie w przekroju liście, mogły być grotami strzał. Tak interpretował K. Godłowski, pojawiające się w fazie B2 i występujące przez cały młodszy okres rzymski, lekkie groty wykonane z blachy (1981, 85, Tabl. XI:11).

Ostatni zbytek pochodzi z obiektu 466. Jest to 24-milimetrowy fragment łukowato wygiętego żeberka, które odspoiło się od liścia grotu.

Toki

Do tej grupy zabytków zakwalifikować można, choć z zastrzeżeniami, cztery zabytki.

Pierwszy z nich znaleziono w warstwie kulturowej w S części stanowiska, na arze 230/110. Jest to niewielki żelazny przedmiot o długości 27 mm (tabl. 158:16). Dolna część ma formę krótkiego, 10 milimetrowego ostrosłupa. Górna – zwężający się trzpień do mocowania – ma przekrój czworosienny i jest ułamany. Przejście między trzpieniem a częścią pracującą

jest pogrubione, a jego średnica wynosi ok. 10 mm. Analogiczne ukształtowanie cechuje toki z trzpieniem typu II wg. B. Kontnego, a zwłaszcza jego odmianę b (1999, 128-131, Pl. 5). Uwzględniając, że trzpień zabytku ze Stanisławic nie jest kompletny, to również pod względem rozmiarów musiał być zbliżony do najmniejszych egzemplarzy tego typu toków. Takie okucia dolnej części drzewca włóczni występują od środkowego po schyłek późnego okresu lateńskiego i nie pojawiają się już w zespołach kultury przeworskiej z wczesnego okresu rzymskiego (Kontny 1999, 129 – 132). Nie można jednak wykluczyć, że omawiany zabytek to rodzaj puncy, formy spotykanej w kulturze przeworskiej zarówno w okresie przedrzymskim jak i w całym okresie rzymskim.

Z pewnością natomiast do grupy krótkich, krępych toków typu I wg B. Kontnego (1999, 128, Pl. 57) zaliczyć można zabytek z jamy 3509 w południowej partii stanowiska (tabl. 147:5). Jest to słabo skuta, silnie zwężająca się tuleja o długości 40 mm i niemal kolistym przekroju o średnicy 20 mm. Tuż pod krawędzią widoczny jest otwór na nit. Wylot tulei jest uszkodzony – być może była ona pierwotnie nieco dłuższa. Jej wymiary są zbliżone do przeciętnej wielkości toków typu I, których długość wynosi od 5 do 6,5 cm, a średnica tulejek od 1,5 do 2,0 cm.

Dwie ostatnie żelazne tuleje, które mogły pełnić funkcję toków pochodzą z obiektu 58 oraz z warstwy kulturowej na arze 130/150. Zabytek znaleziony w warstwie to słabo skuta żelazna tuleja o kolistym przekroju. Jest niekompletna – częściowemu zniszczeniu uległy obydwie końce (tabl. 149:16). Jej obecna długość wynosi 65 mm (pierwotnie minimum 80 mm), a średnica wylotu 13 mm. Druga tuleja, pochodząca z obiektu 58 (tabl. 106:6), jest silnie skorodowana. Powoduje to, że sposób uformowania jej dolnego końca nie jest w pełni czytelny. Jej długość wynosi 90 mm, a średnica wylotu 17 mm. Poniżej wylotu widoczny jest otwór na nit. Górna część zabytku ma przekrój kolisty, a dolna – mocno spłaszczona – owalny. Kształt i wielkość obydwóch zabytków pozwalają przypuszczać, że mogą to być toki tulejkowate typu III wg B. Kontnego (1999, 132, Pl. 60). Takie formy o długiej tulejce występowały od młodszego okresu przedrzymskiego po fazę C1 młodszego okresu rzymskiego (Kontny 1999, 132). Trzeba jednak zauważyć, że brak lub niedostateczna czytelność zakończeń obydwóch zabytków, nie pozwala na jednoznaczną ich interpretację. Mogą to być bowiem także tuleje do mocowania drewnianych rękojeści narzędzi, których ostrza się nie zachowały.

Ostrogi

Zarejestrowano jedynie mało dystynktywne fragmenty trzech ostróg. Są to wyłącznie bodźce – dwa żelazne i jeden ze stopu miedzi. Ten ostatni został znaleziony w warstwie kulturowej na arze 390/190 (tabl. 171:33). Jest to odłamany fragment krępego bodźca z dookólnym żłobkiem u nasady. Tak ukształtowane bodźce spotykamy w wydzielonych przez J. Ginalskiego grupach D, E i F ostróg kabłąkowych, występujących od fazy B2 po fazę C1b (1991). Analogiczne bodźce występują także wśród ostróg krzeselkowatych, znacznie częściej niż kabłąkowate, wykonywanych ze stopu miedzi. Pozostałe dwa bodźce ostróg także zostały znalezione w warstwie kulturowej w południowej partii stanowiska. Na arze 210/110 odkryto masywny żelazny bodziec o czworobocznym przekroju (tabl. 155:14). Tego typu bodźce są charakterystyczne dla ostróg kabłąkowatych zarówno we wczesnym, jak i młodszym okresie rzymskim. Ostatni zabytek pochodzący z ara 120/80, to niewielki, smukły, facetowany bodziec. Jego długość wynosi 19 mm, a średnica 7 mm. Smukłe, analogicznie zdobione bodźce spotykane są w grupie G ostróg występujących od fazy C1a (Ginalski 1991, 68, Ryc. 15: 4, 5).

Narzędzia i inne przedmioty

Noże

Fragmenty noży żelaznych, powszechnie używanych w okresie rzymskim, są częstymi znaleziskami na osadach z tego okresu. W Stanisławicach, co zaskakujące, mimo dużej przebadanej przestrzeni, zarejestrowano tylko 5 fragmentów takich zabytków.

Najlepiej zachowany z nich jest nóż z wypełniska budynku zagłębionego 916. Jego obecna długość wynosi 105 mm (tabl. 127:12). Brakuje tylko niewielkiego fragmentu szpiczastego zakończenia ostrza. Sztabkowata rękojeść, z otworem na nit do mocowania okładziny, jest obustronnie wyodrębniona. Obustronnie wyodrębniona jest także rękojeść noża z warstwy kulturowej na arze 300/130 (tabl. 169:1). Rękojeść jednostronnie wyodrębnioną posiada natomiast nóż z obiektu 466 (tabl. 111:10). Dwa pozostałe egzemplarze – z obiektu 230 (tabl. 110:16) i obiektu 1158 (tabl. 131:9) – to niewielkie fragmenty ostrzy. Głównie wszystkich noży mają proste grzbiety. Noże z wyodrębnioną rękojeścią występują przez cały okres rzymski.

Narzędzia

W obrębie osady znaleziono tylko trzy narzędzia. Najlepiej zachowane z nich, to żelazny przebijak o długości 24 mm, z kolistą, zwężającą się częścią do osadzania w drewnianej lub kościanej rękojeści oraz romboidalną częścią pracującą (tabl. 159:2). Tego typu narzędzia K. Godłowski określał jako „tłoczki” (1977, 96). Z obiektu 1623 pochodzi fragment kolejnego narzędzia – żelazny pręt o kolistym przekroju, zwężający się na obu końcach, z pogrubionym, czworosiennym środkowym odcinkiem (tabl. 136:16). Jest to fragment szydła lub przebijaka. Ostatnie żelazne narzędzie, znalezione w warstwie na arze 230/110, także zachowane jest fragmentarycznie (tabl. 149:11). Jego obecna całkowita długość wynosi 62 mm. Ma ono kształt masywnej sztabki rozdzielonej na dwa odcinki umieszczonymi w połowie długości bocznymi wypustkami. Jeden, stopniowo zwężający się odcinek, jest kwadratowy w przekroju (5 x 5 mm). Jest to zapewne trzon rękojeści do osadzania w drewnie. Część pracująca, również zwężająca się, ma przekrój prostokątny (7 x 9 mm) i jest, podobnie jak rękojeść, ułamana. Pewną analogię stanowi narzędzie z grobu 18S w Chmielowie Piaskowym określone jako punca (Godłowski, Wichman 1998, 23, Taf. XXII: 18). Jest ono w całości zachowane a jego długość wynosi 14,8 cm. Kształt i wielkość przekrojów części pracującej i trzpienia rękojeści są identyczne jak w zabytku ze Stanisławic. Jediną różnicę stanowi sposób wyodrębnienia trzpienia. Trzpień narzędzia z Chmielowa Piaskowego oddziela od części pracującej dookoły uskok, a egzemplarza ze Stanisławic boczne, masywne wypustki. Wydaje się, że mimo tej różnicy obydwa pełniły tę samą funkcję – przebijaka lub puncy.

Okucia

Z obiektu 13 pochodzi żelazne, taśmowate okucie (tabl. 104:16). Złożone jest z dwóch, łukowato wygiętych taśm połączonych dwoma nitami. Rekonstruowana długość tego przedmiotu wynosi 82 mm a szerokość 10-12 mm. Fragment podobnego okucia odkryto w półziemiance 526 (tabl. 116:14). Także i w tym przypadku taśmy połączono dwoma nitami. Dwa kolejne okucia mają kształt prostokątny i utworzone zostały poprzez zagięcie blachy. Pierwsze pochodzi z jamy 915. Jego długość wynosi 33 mm a szerokość 28 mm (tabl. 127:6). Drugie okucie znaleziono w warstwie kulturowej na arze 320/160 (tabl.

170:1). Jego długość wynosiła 30 mm a szerokość 20 mm. Z pomiarów wynika, że grubość przedmiotów na których zamocowane były opisane powyżej okucia nie przekraczała 2-3 mm. Oznacza to, że musiały być umieszczane na wyrobach ze skóry (pasach?). Takie też zapewne było przeznaczenie, złożonego z dwóch znitowanych prostokątnych blaszek, prostokątnego okucia z ara140/110 (tabl. 149:17).

Nietypowy zabytek pochodzi z warstwy kulturowej na arze 290/110. Znaleziono tam dwa fragmenty obręczy wykonanej z grubej, żelaznej blachy (tabl. 168:1). Średnica obręczy wynosi około 70 mm. Maksymalna szerokość zachowanej partii ścieniających się ścianek sięga 23 mm. Krawędź obręczy jest wyraźnie pogrubiona. Nie udało się wskazać analogii do opisanego zabytku.

Inne przedmioty

Z kilku obiektów pochodzą drobne znaleziska świadczące o lokalnym wytwarzaniu przedmiotów z brązu i żelaza. Są to, odkryte w budynkach zagłębionych 546, 204 i 1253, trzy kawałki drutu (jeden żelaznego i dwa ze stopu miedzi), bryłka stopionego brązu z półziemianki 1623 oraz półksiężycowato uformowany półprodukt ze stopu miedzi znaleziony w jamie 2943 (tabl. 144:1).

3.3.4. Paciorki

Paciorki bursztynowe

Na stanowisku 9 odkryto 8 paciorków bursztynowych. Wszystkie zachowane są fragmentarycznie, ale dla czterech z nich możliwe jest ustalenie wymiarów i pierwotnego kształtu. Jeden paciorek znaleziono w obrębie warstwy kulturowej zalegającej na arze 350/130, natomiast pozostałe siedem zarejestrowano w wypełniskach obiektów: 2, 125, 204, 527, 816 i 918. Paciorki odkryte w Stanisławicach należy zaliczyć do XXX grupy wg M. Tempelmann-Mączyńskiej (Mączyńska 1977, 64; Tempelmann-Mączyńska 1985, 65-67), czyli paciorków krążkowatych. Reprezentują one najprostszy typ wśród paciorków bursztynowych – 388 (Tempelmann-Mączyńska 1985, 65-67, Taf. 15). Są to kolisty, płaskie paciorki o średnicy ok. 1-1,2 cm i wysokości 0,4-0,5 cm. Paciorki tego typu pojawiają się w fazie B1, a najczęściej występują w fazie B2/C1, trwając praktycznie przez cały okres rzymski (Mączyńska 1977, 66). Największy paciorek

pochodzi z budynku zagłębionego 204 (tabl. 109:12) i ma wymiary 1,6 cm średnicy i 0,6 cm wysokości. Być może należałoby zaliczyć go do typu 389, gdyż typ ten obejmuje paciorki nieco większe od wyżej przedstawionych. Paciorki typu 389 są rzadsze niż egzemplarze typu 388, ale niekiedy współwystępują w zespołach a ich chronologia jest zbieżna (Tempelmann-Maczyńska 1985, 65-67). Taka sytuacja miała miejsce w ob. 204, w którym, obok wspomnianego paciorka, wystąpił również paciorek mniejszych rozmiarów (tabl. 109:13).

Paciorki z obiektów: 2, 527, 816 i 918, zachowały się jedynie w postaci okruchów, zbyt małych jednak aby określić typ lub wymiary zabytków. Nie przedstawiono ich także na tablicach.

Poza omówionymi powyżej paciorkami bursztynowymi w Stanisławicach znaleziono ponadto nieliczne bryłki bursztynu, na których brak śladów obróbki. Największe odkryto w wypełniku jamy 508 i w obrębie warstwy kulturowej występującej na arach 110/90 i 220/170.

Paciorki szklane

Oprócz paciorków bursztynowych na stan. 9 w Stanisławicach odkryto 14 paciorków szklanych lub ich fragmentów.

Większość egzemplarzy mieści się w klasyfikacji M. Tempelmann-Maczyńskiej (Maczyńska 1977; Tempelmann-Maczyńska 1985).

Do grupy I (typy 1-28) wg M. Tempelmann-Maczyńskiej (1977, 63, Tabl. 1; Tempelmann-Maczyńska 1985, 18, Taf. 1) zakwalifikować można siedem paciorków. Typ 6. reprezentują trzy okazy. Dwa z nich zostały odkryte w budynku zagłębionym 1623 (tabl. 136:16, 17) i jeden (tabl. 149:15, ryc. 9:1) w warstwie kulturowej zalegającej na arze 130/160. Są to paciorki średniej wielkości (ich średnica wynosi 1-1,2 cm) wykonane z nieprzezroczystej, białej masy szklanej. Na arze 230/170 odkryto kolejny jednobarwny, nieprzezroczysty ciemnobrązowy (czarny?) paciorek o średnicy 0,9 cm (tabl. 159:3; ryc. 9:5). Jest on zbliżony do typu 11. Do Grupy I. paciorków kulistych małych (typy 17-28) zapewne można zaliczyć trzy kolejne jednobarwne egzemplarze. Są to formy niewielkich rozmiarów - ich średnice wynoszą ok. 0,5 cm. Pierwszy z nich wykonany jest z zielonego, nieprzezroczystego szkła i odkryto go w warstwie kulturowej na arze -50/40 (tabl. 148:1, ryc. 9:6). Fragment kolejnego paciorka pochodzi z ob. 466 (tabl. 111:11)

i został wykonany z jednobarwnego, słabo przezroczystego szkła koloru morskiego (Kaczanowski *et al.* 2017, 95). Są to formy zbliżone do paciorków typu 24. Trzeci z zabytków (tabl. 172:23, ryc. 9:9), znaleziony na hałdzie, jest czerwony, nieprzezroczysty i nawiązuje do typu 28.

Niewielkie paciorki zaklasyfikowane do Grupy I pojawiają się na stanowiskach kultury przeworskiej jako jedne z pierwszych i znane są już w fazie B1, ale występują także w fazie B2. Stosunkowo licznie, zwłaszcza małe paciorki kuliste, występują w fazach C1a-D (Maczyńska 1977, 66).

Jedynym okazem reprezentującym Grupę XVIII, obejmującą paciorki melonowate i zbliżone (typy 155-178), jest zabytek z obiektu 916 (tabl. 137:11; ryc. 9:7). Jest to paciorek z przezroczystego szkła o odcieniu jasnozielonym zbliżony do typu 158b (Kaczanowski *et al.* 2017, 95)¹⁰. Okazy tego typu stosunkowo licznie występują w kulturze przeworskiej (Maczyńska 1977,

¹⁰ Mylnie został zaliczony do typu 162/163 wg M. Tempelmann-Maczyńskiej 1985.

Ryc. 9. Paciorki szklane z warstwy kulturowej: 1 – ar 130/160; 2 – ar 240/140; 3 – ar 160/130; 4 – ar 120/110; 5 – ar 230/170; 6 – ar -50/40; 9 – znalezisko luźne; oraz z półziemianek: 7 i 10 – ob. 916; 8 – ob. 204

Fig. 9. Stanisławice, site 9. Glass beads from the cultural layer: 1 - ar 130/160; 2 - ar 240/140; 3 - ar 160/130; 4 - ar 120/110; 5 - ar 230/170; 6 - ar -50/40; 9 - find loose; and from semi-quarters: 7 and 10 - feature 916; 8 - feature 204

76). Pojawiają się w fazie B2, poświadczone są także w fazie B2/C1 i trwają nawet do fazy D (Tempelmann-Mączyńska 1985, 40).

Na arze 160/130, w warstwie kulturowej, odkryto dość duży paciorek (średnica wynosi 2,7 cm, a wys. 0,9 cm) wykonany z herbacianozielonego, przezroczystego szkła (tabl. 151:2; ryc. 9:3). Tego typu zabytki M. Tempelmann-Mączyńska zalicza do Grupy XIX paciorków wykonanych techniką nitki spiralnej (Mączyńska 1977, 64, Tabl. 1; Tempelmann-Mączyńska 1985, 47, Tabl. 3). Paciorek ze Stanisławic reprezentuje profilowany typ 193 (Kaczanowski *et al.* 2017, 95, Taf. XXXVII: 27). Zabytki tego typu na podstawie materiałów z cmentarzyska z Preetz (północne Niemcy, niedaleko Kilonii), datowane są na fazy B2 i C1 (Tempelmann-Mączyńska 1985, 47). Analogiczne paciorki znane są z cmentarzysk z północnej Polski, m.in. w Odrach i Pruszczu Gdańskim (Tempelmann-Mączyńska 1985, 178), ale wykonano je ze szkła o nieco innym odcieniu zieleni.

Jedyny egzemplarz zaliczony do Grupy XXII (typy 286-291 – kuliste, nieprzezroczyste, z poziomymi lub ukośnymi pasmami) został zarejestrowany w budynku zagłębionym 204. Jest to kulisty paciorek o średnicy 1,5 cm i wysokości 1,4 cm. Wykonany został z nieprzezroczystej czerwonej masy szklanej, z wtopionymi ukośnymi biało-granatowymi pasmami (tabl. 109:11 ; ryc. 9:8) (Kaczanowski *et al.* 2017, 95, taf. XXXVII:24). Należy zaklasyfikować go do typu 291e (Tempelmann-Mączyńska 1985, 64). Tego typu paciorki pojawiają się w fazie B2, ale trwają dłużej (Mączyńska 1977, 66).

W budynku zagłębionym 916 odkryto mały dwustożkowaty paciorek wykonany z nieprzezroczystego zielonego szkła (tabl. 127:10; ryc. 9:10). Kształtem nawiązuje on do typu 71 Grupy IV (typy 68-73) – nieprzezroczystych jednobarwnych paciorków dwustożkowatych (Tempelmann-Mączyńska 1985, 18, Taf. 1). Egzemplarz ze Stanisławic ma jednak inną barwę.

Kolejny zabytek, który nie ma dokładnej analogii w typologii M. Tempelmann-Mączyńskiej to dwustożkowaty, podłużny paciorek znaleziony w warstwie kulturowej na arze 120/110 (tabl. 149:6; ryc. 9:4). Wykonany został z nieprzezroczystego ciemnoczerwonego szkła. Nawiązuje on do paciorków grupy IV (typy 56-73 – dwustożkowatych jednobarwnych). Kształtem jest nieco zbliżony do typu 64, natomiast różni się barwą (Tempelmann-Mączyńska 1985, Taf. 1).

W warstwie kulturowej zalegającej na arze 240/140 odkryto fragment wielobarwnego paciorka, nieznanego

typu (tabl. 162:25; ryc. 9:2). Zdobia go ukośne paski: wąski żółty, szerszy zielony, wąski biały, szerszy granatowy (Kaczanowski *et al.* 2017, 95, Taf. XXXVII:23). Pod względem wymiarów jest on zbliżony do paciorka z ob. 204 (średnica – 1,4 cm, wys. ok. 1,2 cm), którego wzór także składa się z ukośnych paseczków. Wykonany został on zielonkawego szkła (tabl. 109:14). Niewielkie rozmiary zachowanego fragmentu zabytku nie pozwalają na jego klasyfikację typologiczną.

W Stanisławicach znaleziono jeszcze kilka okruczków szklanych. Okruczki półprzezroczystego, jasnoniebieskiego szkła odkryto w obiekcie 916, natomiast w ob. 1253 zarejestrowano okruczek przezroczystego szkła w kolorze szafirowym.

Paciorki gliniane

W obiekcie 2095 znaleziono zachowaną fragmentarycznie niewielką glinianą kulkę. Biorąc pod uwagę jej wielkość i kształt, można sądzić, mimo braku otworu, że jest to półprodukt paciorka glinianego. M. Mączyńska wskazuje na dość częste występowanie paciorków glinianych, szczególnie w fazie B1 (1977, 66).

Jak już wyżej wspomniano (por. roz. 3.3.2.) być może dwa niewielkie przęsłiki odkryte w obrębie warstwy kulturowej (tabl. 165:22, 172:2), należy również uznać za paciorki, gdyż wg K. Godłowskiego „kształtem przypominają przęsłiki, są jednak zbyt małe, by mogły pełnić jakąkolwiek funkcję praktyczną” (1977, 47). Są to egzemplarze dwustożkowate, a ich wymiary wahają się od 2,3 cm do 2,8 cm średnicy i od 1,2 cm do 2,3 cm wysokości. Dwa z nich wykonano z gliny bardzo starannie wyszlamowanej, a jeden z gliny z domieszką piasku.

3.3.5. Zabytki kamienne

Ze stanowiska 9 w Stanisławicach pochodzi kilkadziesiąt fragmentów zabytków kamiennych.

Najliczniejszą grupę stanowią osełki. Odkryto je w wypełniskach kilku budynków zagłębionych: dwie w obiekcie 1623 i po jednej w obiektach 357, 466 oraz 471. Osełkę znaleziono także w studni 3317. Również w kilku jamach związanych z kulturą przeworską odkryto pojedyncze osełki (ob. 481, 661, 3456, 3490). Zarejestrowano je również w jamach postłupowych (ob. 33, 1574, 2171). Pozostałe 23 osełki znaleziono w warstwach kulturowej i ornej.

Osełki ze Stanisławic, podobnie jak z innych stanowisk z okresu rzymskiego, najczęściej są wykonane

z jasnoróżowego lub beżowego piaskowca, a rzadziej z ciemnoszarego łupku. Z reguły mają kształt prostokątny o czworokątnym przekroju, niekiedy trójkątny lub zaokrąglony. Większość egzemplarzy to fragmenty silnie zużytych lub zniszczonych osełek. Ślady używania w postaci wytartych wgłębień i bruzd albo intensywnego starcia znajdują się z reguły na kilku powierzchniach. Najdłuższa, zachowana w dwóch fragmentach, osełka miała długość 19 cm i została odkryta w wypełniku obiektu 1623. Jest bardzo silnie zużyta i obecnie ma nieregularny kształt. Zdecydowana większość osełek zachowała się fragmentarycznie i ich wymiary oscylują głównie w przedziale między 5 a 8 cm. Wyroby tego rodzaju i kształtu są pospolite na osadach kultury przeworskiej, gdyż służąc do ostrzenia przedmiotów metalowych, głównie często tępiących się żelaznych noży i półkosków (Lisowska 2014, 107) były niezbędne w gospodarstwie domowym.

Na tle omówionych egzemplarzy wyróżnia się osełka znaleziona na arze 240/170. Zachowała się w całości. Posiada otwór na krótszym boku i jest bardzo równomiernie starta ze wszystkich stron. Z uwagi na „staranność wykonania” i niewielki otwór do zawieszania początkowo zaklasyfikowana została jako zawieszka neolityczna (Nowak 2015, 159). Autor zaznaczył jednak możliwość innej klasyfikacji. Wydaje się, że zabytek ten, to z dużym prawdopodobieństwem osełka z okresu wpływów rzymskich. Osełki „przewiercone na jednym końcu dla łatwiejszego przywiązywania ich do pasa” znane są z terenu Śląska (Wielowiejski 1981, 371). Analogiczny okaz znaleziony został także w grobie popielnicowym na stanowisku 1 w Kolonii Rychłocice, woj. łódzkie (Jażdżewska 2004, 291-294, tabl. VI: 6). Zabytki z Kolonii Rychłocice

Ryc. 10. Stanisławice, stan. 9. Spodni kamień żarnowy – leżak

Fig. 10. Stanisławice, site 9. Millinf-stone

i Stanisławice są niemal identyczne. Różnią się jedynie wielkością – stanisławicki okaz ma 8 cm długości, a egzemplarz znaleziony w grobie popielnicowym – 14 cm.

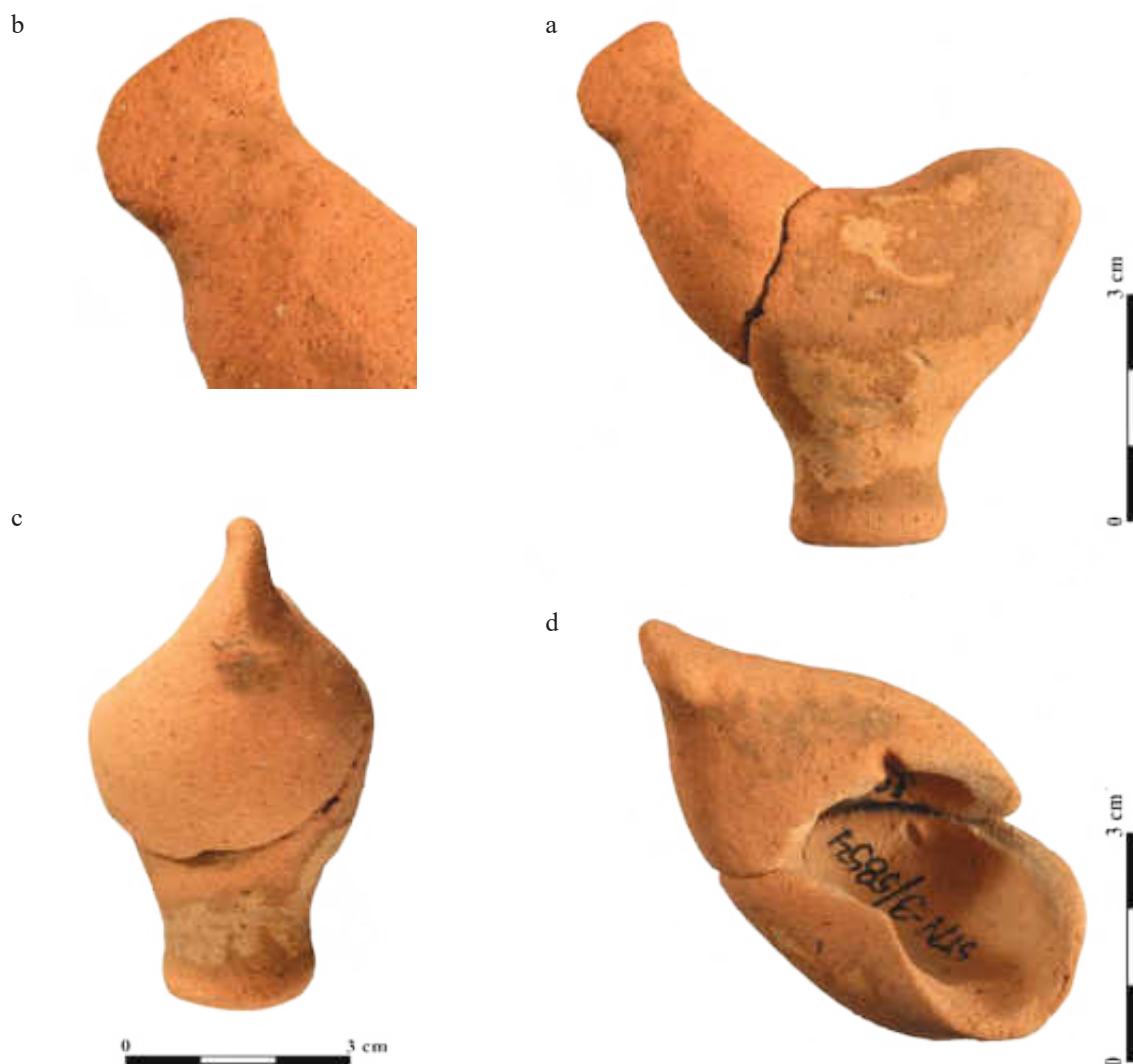
Z okresu rzymskiego pochodzi także jedenaście fragmentów kamieni żarnowych. Tylko jeden z nich znaleziono w obiekcie (palenisko 309), gdzie stanowił, obok płaskich płyt piaskowca, element bruku kamiennego. Wszystkie pozostałe niewielkie fragmenty płyt żarnowych odkryto w warstwie kulturowej. Z warstwy tej pochodzi także jedyny zachowany w całości spodni kamień żarnowy (leżak) znaleziony na arze 300/120 (ryc. 10). Ze względu na fakt, że na stanowisku rejestrowane są ślady osadnictwa od neolitu po czasy nowożytnie, niemożliwe jest jednoznaczne zaliczenie poszczególnych fragmentów, jak również wyżej wspomnianego leżaka, do konkretnych horyzontów chronologicznych. Istnieje możliwość, że część z żaren była używana przez ludność kultury przeworskiej, ponieważ żarna prymitywniejszej konstrukcji nadal mogły funkcjonować jeszcze w okresie rzymskim (Rodzińska-Nowak 2012, 128-131; tam dalsza literatura). Jednoznaczne zakwalifikowanie poszczególnych okazów jako przedmiotów używanych przez ludność kultury przeworskiej jest niemożliwe, gdyż na żadnym z zachowanych fragmentów nie zaobserwowano ani płytkich rowków i zagłębień, ani śladów po otworach, które są charakterystyczne dla żaren rotacyjnych upowszechniających się w okresie rzymskim.

Analogicznie wygląda sytuacja z rozcieraczami. Z osady w Stanisławicach pochodzi 18 tego typu zabytków. Wszystkie zostały znalezione w obrębie warstwy kulturowej zalegającej na obszarze stanowiska. Kontekst kulturowy poszczególnych egzemplarzy jest niemożliwy do wiarygodnego ustalenia, ponieważ jak wspomniano powyżej, ślady osadnictwa pradziejowego sięgają od neolitu poprzez wczesną epokę brązu, po okres rzymski. Omawiane zabytki mogły być używane w każdym ze wspomnianych okresów.

Ryszard Naglik, Justyna Rodak

3.3.6. Gliniana figurka zoomorficzna

Glinianą figurkę zoomorficzną (tabl. 130:19) odkryto w 2007 r. podczas eksploracji wypełnika obiektu 946 znajdującego się na arze 210/190, w północnej części stanowiska 9 w Stanisławicach (por. Plan stanowiska). Owalne, a na niższych głębokościach zbliżone do prostokąta, zarysy obiektu były słabo

Ryc. 11. Stanisławice, stan. 9. Gliniane przedstawienie koguta.

Fig. 11. Stanisławice, site 9. Clay rooster

czytelne (tabl. 38 – na płycie). Jego długość sięgała 310 cm a szerokość 260 cm. Nieckowate dno znajdowało się na głębokości ok. 40 cm od poziomu odkrycia, tj. ok. 60-70 cm poniżej obecnego poziomu gruntu. W piaszczystym zasypisku, oprócz figurki odkrytej ok. 15 cm poniżej stropu obiektu, znaleziono kawałek dymarskiego żużla żelaznego oraz 11 fragmentów ceramiki. Wśród tych ostatnich zidentyfikowano niewielki ułamek naczynia kultury mierzanowickiej z wczesnej epoki brązu, 5 fragmentów ceramiki pradziejowej o trudnej do ustalenia przynależności kulturowej oraz 5 fragmentów datowanych na wczesny okres wpływów rzymskich. Na tej podstawie uznano, że obiekt powstał w okresie najintensywniejszego rozwoju osady

trwającym w fazie B2 wczesnego okresu rzymskiego i początkach młodszego okresu rzymskiego. Zinterpretowano go jako jamę. Jej funkcji nie udało się jednak ustalić – zarówno kształt obiektu, jak i piaszczyste wypełnisko z nielicznym materiałem zabytkowym nie dają pod tym względem wystarczających wskazówek. Obiekt znajdował się w strefie, gdzie występowały niemal wyłącznie jamy o niejasnej funkcji, zawierające nieliczne zabytki lub najczęściej w ogóle ich pozbawione. Pas tych obiektów biegł w północnej i zachodniej części stanowiska w odległości 15-20 m poniżej linii zabudowy z okresu rzymskiego, tj. blisko podnóży stoków cypla. Nie udało się jednak ustalić czy te dwie grupy obiektów funkcjonowały w tym samym czasie.

Te okoliczności sprawiają, że przy analizie odkrytej figurki wzięto pod uwagę możliwość, że obiekt, w którym ją odkryto mógł powstać znacznie później, np. już w okresie nowożytnym.

Znaleziona w Stanisławicach figurka jest uszkodzona – zrekonstruowano ją z dwóch znalezionych obok siebie dużych części. W jej górnej partii widoczny jest wtórnie wybity duży otwór, a powierzchnie są starte. Jest to przedstawienie ptaka osadzonego na rozszerzającej się ku dołowi niskiej, cylindrycznej nóżce (ryc. 11:a). Wysokość figurki wynosi 7 cm, tj. dokładnie tyle, ile jej długość. Jest lekko asymetryczna (ryc. 11:c) i pusta w środku. Mimo uproszczonej stylizacji czytelne są niektóre szczegóły anatomiczne – grzebień na głowie, siodłowate obniżenie grzbietu i podniesiona część ogonowa – pozwalające stwierdzić, że jest to przedstawienie koguta lub kury. Figurka miała, co najmniej dwa otwory (ryc. 11:d). Niepewność, co do ich ilości i kształtu, wynika z faktu, że ich fragmenty czytelne są tylko na obrzeżach zniszczonej w późniejszym czasie górnej partii. Fragment mniejszego, pionowego otworu o średnicy 2 mm widoczny jest na grzbiecie, u nasady prawego skrzydła. Wydaje się, że ślad drugiego, o równie małej średnicy, czytelny jest także u nasady lewego skrzydła. Znacznie większy natomiast otwór wykonano w części ogonowej. Jego średnica wynosiła prawdopodobnie około 20 mm. Wylot, ukształtowany w formie prostego, ściągającego się wylewu, skierowany jest skośnie do góry.

Lepioną ręcznie figurkę wykonano z gliny zawierającej znaczną domieszkę piasku. Zarówno wewnętrzna jak i zewnętrzna powierzchnie są barwy czerwonobrazowej (ceglastej). Przełam jest trójbarwny ceglasto-jasnoszaro-ceglasty. Powierzchnie są wyrównane, ale wyraźnie starte (ryc. 11:b). Po zewnętrznej stronie, w dolnej partii figurki, widoczna jest cienka warstwa „angoby” o jaśniejszej barwie (ryc. 11:a). Brak jednak pewności czy jest to pozostałość po pierwotniej warstwie pokrywającej naczynie. Może to być także warstwa ilastej glinki, która przywarła do ceramicznej powierzchni figurki. Właściwości chemiczne tamtejszej gleby powodowały, że część znajdującej na stanowisku ceramiki pokryta była warstewkami pozornej „angoby”. Być może tak też było w tym przypadku. Nie przeprowadzono, niestety, badań specjalistycznych warstwy pokrywającej dolną część figurki. Mogłyby one pomóc w wyjaśnieniu tej istotnej kwestii. Nie można wykluczyć, że obecna barwa zabytku i starcie powierzchni mogą być efektem wtórnego przepalenia. Wskazuje na to jednolite ceglaste zabarwienie

wewnętrznej powierzchni pustej w środku figurki świadczące o swobodnym dostępie powietrza w warunkach wysokiej temperatury. Wydaje się, że nawet przy zastosowaniu wypału utleniającego dostęp powietrza do wnętrza figurki byłby mniejszy, co powinno znaleźć odzwierciedlenie w zmianie barwy wewnętrznej powierzchni. W przypadku wtórnego przepalenia częściowo zniszczonej figurki dostęp powietrza nie byłby już utrudniony, co skutkowałoby jednolitą barwą wszystkich powierzchni, tak jak to obecnie obserwujemy. Tłumaczyłoby to także odspojenie się wierzchniej warstwy wykonanej z gliny pozbawionej domieszki mineralnej.

Gliniane figurki ptaków rzadko pojawiają się wśród pradziejowych znalezisk z terenu Polski. Najczęściej spotykane są na osadach i cmentarzyskach kultury łużyckiej. W Stanisławicach brak jednak śladów osadnictwa tej kultury. Stąd też, kierując się także chronologią ceramiki znalezionej wraz z figurką, poszukiwania analogicznych przedstawień ograniczono do znalezisk z okresu przedrzymskiego i rzymskiego. Tak datowanych przykładów plastyki zoomorficznej jest na terenie centralnej i południowej Polski zaledwie kilkanaście (Pescheck 1939, 355, Taf. 185: 4; Jasnosz 1952, 184, Ryc. 274: 6; Godłowski 1992, 42, Ryc. 4: 7; M. Malinowski 1999, 55-56, Ryc. 12: 2; Kaczanowski, Rodzińska-Nowak 2000; Rodzińska-Nowak 2003; Rodzińska-Nowak 2006a; Florkiewicz 2006; 2007; 2008; Florkiewicz, Bochnak 2006). Siedem spośród nich to przedstawienia ptaków o zróżnicowanej formie i technice wykonania. Jedno z nich stanowi element wystroju miniaturowego naczynia, tzw. dwojaka. Są to dwie figurki ptaków o bardzo zeschematyzowanym modelunku osadzone na krawędziach wylewów dwóch połączonych ze sobą miniaturowych miseczek. Zabytek pochodzi z grobu nr 274 na cmentarzysku w Wymysłowie, woj. wielkopolskie i datowany jest, w oparciu o znaleziony wraz z nim materiał ceramiczny, na fazę B2 wczesnego okresu rzymskiego (Jasnosz 1952, 184, ryc. 274: 6; Rodzińska-Nowak 2006a, 17; Florkiewicz 2007, 54, 60, Fig. 3). Pozostałe figurki to przedstawienia pełnoplastyczne. Najstarsza, datowana na fazę B1 wczesnego okresu rzymskiego, została znaleziona w grobie nr 9 na cmentarzysku w Sobocisku, woj. dolnośląskie (Pescheck 1939, 355, Taf. 185: 4; Rodzińska-Nowak 2006a, 17; Florkiewicz 2007, 54, 60, Fig. 2: 2a, 2b). Jest to ręcznie lepienne, bogato ornamentowane przedstawienie siedzącego ptaka wymodelowanego w sposób dość realistyczny – z wyodrębnionym ogonem i wyraźnie zaznaczonym

wolem. W dziobie widoczny jest wylot otworu o niewielkiej średnicy łączącego się kanalikiem z dużym otworem znajdującym się na grzbiecie ptaka. Pod względem formy niemal identyczne są dwie kolejne figurki. Pierwsza z nich, częściowo uszkodzona, pochodzi z osady kultury przeworskiej w Strobiniu, woj. łódzkie (Abramek 1982; Florkiewicz 2007, 54, 60, Fig. 4: 4). Druga została znaleziona na osadzie w Igołomi, woj. małopolskie (Malinowski 1999, 55-56, Ryc. 12: 2; Florkiewicz 2007, 54, 60, Fig. 4: 1a, 1b). Pod względem formy do tych trzech zabytków nawiązuje figurka ptaka ze stanowiska 2 w Jakuszowicach, woj. świętokrzyskie, znaleziona w obiekcie 45 datowanym na wczesny okres rzymski (Godłowski 1992, 42, Ryc. 4: 7; Kaczanowski, Rodzińska-Nowak 2000, Ryc. 6; Rodzińska-Nowak 2006a, 17; Florkiewicz 2007, 54, 60, Fig. 2: 1a, 1b, 1c). Opisane figurki przedstawiają ptaki nieokreślonego gatunku. W przeciwieństwie do nich dwa kolejne egzemplarze posiadają cechy pozwalające na identyfikację gatunkową ptaków. Pierwszy z nich, to fragment wykonanego przy pomocy koła dzbana w kształcie koguta, znaleziony w warstwie kulturowej na stanowisku 2 w Jakuszowicach, woj. świętokrzyskie (Kaczanowski, Rodzińska-Nowak 2000, 109, Ryc. 5; Rodzińska-Nowak 2003, 336; Rodzińska-Nowak 2006a, 16, Ryc. 4; Florkiewicz 2007, 54, 61, Fig. 7: 2a-c). Na podstawie kontekstu datowany jest on na fazę C2 młodszego okresu rzymskiego. Drugi zabytek to fragment głowy kury lub koguta – zapewne także część naczynia zoomorficznego. Został on znaleziony na cmentarzysku w Opatowie, woj. śląskie. Odkryto go w warstwie zawierającej zabytki ze zniszczonych grobów, w partii cmentarzyska z pochówkami datowanymi na fazę C2 i częściowo C3-D (Rodzińska-Nowak 2003, 336-337, ryc.3; Rodzińska-Nowak 2006a, 16-20, Ryc. 5).

Gliniane terrakotowe figurki ptaków znane są z terenów prowincji rzymskich, gdzie wytwarzano je zarówno ręcznie, jak i przy pomocy koła (Lange 1992; Premk 1995; Heising 2007). Szczególnie często występują na obszarze Recji i Noricum, gdzie produkowano je w okresie pomiędzy schyłkiem I a początkami III w. po Chr. (Lange 1992; Rodzińska-Nowak 2003, 338; 2006a, 18, 19, tam dalsza literatura). Na obszarze *Barbaricum* na większą skalę plastyka figuralna, w tym także przedstawienia ptaków, jest obecna w materiałach z terenu Dacji (Sirbu 2009; Babeş 1977). Pojawienie się w południowej Polsce, głównie w środowisku kultury przeworskiej, tego typu zabytków w literaturze przedmiotu wiąże się z nasileniem się

wpływu dackich (Madyda-Legutko 1996, 51-54, 61-66; Florkiewicz 2006; 2007; 2008; Florkiewicz, Bochnak 2006). Wskazuje się przy tym na popularność motywów figuralnych na terenie przedrzymskiej Dacji i pokrywanie się w południowej Polsce stref występowania figurek antro-po- i zoomorficznych oraz zabytków metalowych i ceramicznych o cechach dackich (Florkiewicz 2006; 2007; 2008; Florkiewicz, Bochnak 2006).

Naczynie zoomorficzne ze Stanisławic tylko w niewielkim stopniu wykazuje podobieństwa z innymi tego typu zabytkami z Polski. Analogicznie ukształtowaną cylindryczną nóżkę posiada figurka ptaka z Igołomi. W mniejszym stopniu przypomina ją szeroka, wklęsła od spodu stopka figurki z Jakuszowic. Wszystkie figurki, z wyjątkiem niewielkich ptaszków na wylewie naczynia z Wymysłowa, są puste w środku. Jednak modelunek omawianych figurek ptaków jest całkowicie odmienny. Cztery z nich posiadają beczułkowate korpusy z wyraźnie wygiętym w górę grzbietem. Ich niemal „zwierzęce” ogony są ścienione i ustawione horyzontalnie lub lekko tylko uniesione. Analogiczne cechy obserwujemy także wśród przedstawień z terenu Dacji (Sirbu 2009, Fiug. 14: 1; Babeş 1977, Fig. 7: 1-3; 8: 1-69: 1; Sirbu 2009, Fig. 14: 1; Sirbu 2009, Fig. 14: 1). Tego typu kształtowanie przedstawień figuralnych niewątpliwie wywodzi się jeszcze ze starszych tradycji, sięgających epoki brązu i okresu halsztackiego. Dwie najpóźniej datowane figurki ptaków z terenu kultury przeworskiej – z Jakuszowic i Opatowa – mogą stanowić analogię tylko w odniesieniu do sposobu ukształtowania głowy z zaznaczonymi cechami gatunkowymi ptaka – koguta, w przypadku zabytku z Jakuszowic i kury lub koguta z Opatowa. Najbliższymi analogiami dla naczynia ze Stanisławic są natomiast terakotowe przedstawienia kogutów lub kur znane z terenów Recji i Noricum (Lange 1992; Heising 2007, 3, 13, Abb. 6). Wytwarzane tam figurki mają niemal identycznie ukształtowany korpus z wymodelowanymi siodłowatym obniżeniem grzbietu oraz głowy z wymodelowanymi grzebieniami (Lange 1992, 146, Abb. 7). Ich ogony są rozmaicie ukształtowane, ale zawsze uniesione. Figurce ze Stanisławic brakuje jedynie, częstych w terakotowych przedstawieniach z Recji i Noricum, wypukłych oczu. Różnice widoczne są także w kształcie podstawy, na której umieszczane są figurki. U tych z Noricum preferowano cylindryczne, niskie, ale mocno rozszerzające się u dołu. Zapewniały one pełną stabilność figurki (Lange 1992). W Stanisławicach podstawa jest cylindryczna, ale zbyt małej

średnicy, aby można było mówić o stabilności postawionej figurki. Pod tym względem bliższe zabytkowi ze Stanisławic jest ukształtowanie podstawki w jednej z figurek z Dolnej Mezji (Premk 1995, 147-148, Fig. 10). Na figurkach pochodzących z rzymskich prowincji bardzo często modelowane są z dbałością o wierne oddanie wszelkich szczegółów wyglądu „portretowanego” ptaka (Lange 1992; Premk 1995; Heising 2007). Nie można wykluczyć, że były one obecne i na omawianej figurce ze Stanisławic – jej powierzchnie są silnie starte, co mogło doprowadzić do zniszczeniu, np. oczu mających często postać niewielkich glinianych kulek.

Podkreślić należy, że wskazane wcześniej ramowe datowanie zabytku ze Stanisławic na okres obejmujący fazę B2 wczesnego okresu rzymskiego i początki młodszego okresu rzymskiego jest zbieżne z okresem funkcjonowania warsztatów produkujących takie naczynia na terenie Recji i Noricum (schyłek I do początków III w. po Chr.). Z tego też okresu pochodzi większość figurek zoomorficznych znanych z obszaru kultury przeworskiej (Lange 1992; Rodzińska-Nowak 2006a, 22). Czy wskazane zbieżności z przedstawieniami prowincjonalno rzymskimi mogą wskazywać na takie pochodzenie figurki ze Stanisławic? Wydaje się, że jest to bardzo prawdopodobne. Po pierwsze, barwa figurki ze Stanisławic jest identyczna jak figurek z Noricum i Recji, których większość jest koloru czerwono-brązowego (Lange 1992). Po drugie, uderzające jest podobieństwo w kształtowaniu głowy i tułowia ptaka. Wymagało to większych umiejętności plastycznych, niż przy wykonywaniu wywodzących się z tradycji halszackich figurek o beczułkowatym modelunku ciała. Jedynym właściwie przykładem tak dużych umiejętności rzeźbiarskich w tym okresie na terenie południowej Polski jest zoomorficzny, wykonany przy pomocy koła dzban z Jakuszowic (Rodzińska-Nowak 2003; 2006a).

Figurkę ze Stanisławic, z uwagi na puste wnętrze i uformowany w tylnej partii wylew, uznać należy za miniaturowe naczynie. Taka klasyfikacja nie określa jednak jego przeznaczenia. Funkcja analogicznych naczyń zoomorficznych używanych na terenie prowincji rzymskich i na obszarze Barbaricum nie została dotąd jednoznacznie wyjaśniona. Interpretowane były, m. in. jako zabawki, instrumenty muzyczne (Malinowski 1999) lub zastępcze ofiary w grobach. W ostatnim okresie przeważa pogląd o ich kultowym i rytualnym przeznaczeniu (Rodzińska-Nowak 2006a, tam dalsza literatura). Przy takiej interpretacji zrozumiały

i nieprzypadkowy staje się rodzaj przedstawionego ptaka – kury i koguty były w całym starożytnym świecie wykorzystywane przy składaniu ofiar, w magii i wróżbiarstwie.

Wykaz skrótów

- MANH – Materiały Archeologiczne Nowej Huty, Kraków.
 MSROA – Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego, Rzeszów–Krosno-Tarnów.
 WA – Wiadomości Archeologiczne, Warszawa.
 SA – Sprawozdania Archeologiczne, Kraków.
 PA – Przegląd Archeologiczny, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.

Literatura

- Abramek B.
 1982 *Osada kultury przeworskiej w Strobinie na stan. 3*, SA 34, 151-169.
- Almgren O.
 1923 Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen, *Mannus – Bibliothek* 32, Leipzig.
- Andrzejowski J.
 1992 Strongly profiled brooches with triangular foot in the roman provinces and Barbaricum, (w:) K. Godłowski, R. Madyda-Legutko (red.), *Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab latènezeit bis um Frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonaugebiete*, Kraków-Karniowice 3.-7. Dezember 1990, Kraków, 111-120.
- 2001 Wschodnia strefa kultury przeworskiej – próba definicji, *WA* 54, 59-87.
- 2014 Ze studiów nad związkami przeworsko-wielbarskimi na wschodnim Mazowszu – cmentarzysko w Wyszku nad Bugiem, (w:) J. Andrzejowski (red.), *IN MEDIO POLO-NIAE BARBARICAE. Agnieszka Urbaniak in memoriam*, Monumenta Barbarica, Series Gemina III, Warszawa, 19-43.
- 2017 AD VOCEM: Pierścieniowata zawieszka ażurowa z Podola, (w:) J. Andrzejowski, C. v. Carnap-Bornheim, A. Cieśliński, B. Kontny (red.), *ORBIS BARBARORUM. STUDIA AD ARCHAEOLOGIAM GERMANORUM ET BALTORUM TEMPORIBUS IMPERII ROMANI PERTINENTIA ADALBERTO NOWAKOWSKI DEDICATA*, Monumenta Barbarica, Series Gemina VI, Warszawa, 421-430.

- Babeş M.
1977 Statuetele geto-dace de la Cîrlomăneşti (Jud. Buzău), *Studii şi cercetări de istorie veche (şi arheologie)* 28-3, Bucureşti, 319-352.
- Baron J.
2014 Kompleks osadniczy z epoki brązu, młodszego okresu przedrzymskiego, okresu wpływów rzymskich i wędrowek ludów. Analiza obiektów nieruchomości, (w:) M. Masojć (red.), *Obozowiska, osady, wsie. Wrocław – Widawa 17*, Wrocław, 235-320.
- Bielenin K.
1992 *Starożytne górnictwo i hutnictwo żelaza w Górach Świętokrzyskich*. Kielce.
- Błaszczak J.
1997 Naczynie z wyobrażeniami ptaków z Woli Łabudzkiej, st. 1, gmina Szadek, *Folia Archaeologica* 21, 31-42.
- Byrska-Fudali M., Przybyła M. M.
2011 Modlniczka, pow. krakowski, st. 2 (nr 3 w obrębie inwestycji), Osada grupy tynieckiej i kultury przeworskiej na stanowisku 2 w Modlnicze, pow. krakowski, opracowanie materiałów zabytkowych, (w:) Modlniczka, pow. krakowski, st. 2 (nr 3 w obrębie inwestycji) III, Archiwum Krakowskiego Zespołu do Badań Autostrad.
- Byrska-Fudali M., Przybyła M. M., Rudnicki M.
2009 Monety celtyckie znalezione na stanowisku 2 w Modlnicze, pow. krakowski, *SA* 61, 287-295.
- Crişan I. H.
1969 *Ceramica daco-getica*, Bucureşti.
- Czopek S.
2011 Wyniki badań „autostradowych” (A4) w zakresie młodszych okresów prahistorycznych, (w:) S. Czopek (red.), *Autostradą w przeszłość. Katalog wystawy*. Rzeszów, 79-96.
- Dąbrowska T.
1973 Cmentarzysko kultury przeworskiej w Karczewcu, pow. Węgrów, *Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne* 2, 383-531.
1988 *Wczesne fazy kultury przeworskiej (chronologia-zasięg-powiązania)*, Warszawa.
1992 Die späten kräftig profilierten Fibeln (Almgren Typ 84) in Polen, (w:) K. Godłowski, R. Madyda-Legutko (red.), *Probleme der relative und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis zum Frümittelalter. Materialien des III. Internationalen Symposiums: Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonauegebiet. Kraków – Karniowice* 3. -7. Dezember 1990, Kraków, 103-109.
1995 Późne odmiany fibul silnie profilowanych w Polsce, *WA* 53, 3-34.
- 1997 *Kamieńczyk. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Ostmasowien*, Kraków.
1998 Die kräftig profilierten Fibeln Almgren Gruppe IV, Fig. 74-84 (Trompetenfibeln) – mit einem Ausblick auf die östlichen Formen, (w:) J. Kunow (red.), *100 Jahre Fibelformen nach Oscar Almgren*, Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg 5, Wünsdorf, 149-158.
- Demetz S.
1999 *Fibeln der Spätlatène – und frühen römischen Kaiserzeit in den Alpenländern*, Rahden/Westf.
- Dobrzańska H.
1990a *Osada z późnego okresu rzymskiego w Igołomi, woj. krakowskie. Część I. Materiały*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.
1990b *Osada z późnego okresu rzymskiego w Igołomi, woj. krakowskie. Część II*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.
- Florkiewicz I.
2006 Elementy dackie w kulturze przeworskiej we wczesnym okresie wpływów rzymskich, *Analecta Archaeologica Ressoviensia* 1, 195-237.
2007 Figurines in the Przeworsk culture from the early roman period from the territory of Poland, (w:) V. Sirbu, R. Ştefănescu (red.), *Iron Age Sanctuaries and Cult Places in the Thracian World, Proceedings of the international Colloquium*, Braşov, 53-62.
2008 Dakische Elemente in der frühen Römischen Kaiserzeit in der Przeworsk-Kultur auf dem Gebiet Polens, (in:) E. Droberjar, B. Komoróczy, D. Vachútová (eds.), *Barbarská sídliště. Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů (Archeologie barbarů 2007)*, Brno 2008, 279-303.
- Florkiewicz I., Bochnak T.
2006 Les éléments celto-daces et daces dans le bassin de la Vistula, (w:) Sirbu V., Vaida D. L. (ed.), *Thracians and Celts. Proceedings of the International Colloquium from Bistriţa 18-20 mai 2006*, Cluj-Napoca, 129-148.
- Frański P., Gwóźdź B., Siciński W.
2000 Wyniki ratowniczych badań archeologicznych na terenie odkrywki „Szczerców” KWB „Bełchatów” S.A. na stan. 12 w miejscowości Chabielice, gm. Szczerców, woj. łódzkie, (w:) R. Grygiel (red.), *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Bełchatów” S.A 1*, Łódź, 25-187.
- Garbacz K.
2000 Cmentarzysko ciałopalne kultury przeworskiej w Grzybowie, gm. Staszów, woj. świętokrzyskie, *MSROA* 21, 5-170.

- Gedl. M.
1988 Obiekty z okresu wpływów rzymskich na cmentarzysku w Kietrze, woj. Opole, *Scripta Archaeologica*, Warszawa – Kraków, 119-198.
- Gebhard R.
1989 *Der Glasschmuck aus dem Oppidum von Manching*, Die Ausgrabungen in Manching 11, Stuttgart.
- Ginalski J.
1991 Ostrogi kabłąkowe kultury przeworskiej. Klasyfikacja typologiczna, *PA* 38, 53-84.
- Godłowski K.
1969 Budownictwo, rozplanowanie i wielkość osad kultury przeworskiej na Górnym Śląsku, *WA* 34, 305-328.
1970 *The Chronology of the Late Roman and Early Migration Periods in Central Europe*, Prace Archeologiczne 11, Kraków.
1977 Materiały do poznania kultury przeworskiej na Górnym Śląsku (część II), *Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne* 4, 7-238.
1981 Kultura przeworska, (w:) *Prahistoria Ziem Polskich* 5, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 57-135.
1992 *Jakuszowice, Woiwodschaft Kielce, Gemeinde Kazimierza Wielka, Fundstelle 2 (Siedlung der Trzciniec- und Przeworsk-Kultur und des Mittelalters)*, Recherches Archeologiques de 1990, 42, ryc. 4: 7.
- Godłowski K., Wichman T.
1998 *Chmielów Piaskowy. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur im Świątokrzyskie-Gebirge*, Kraków.
- Gorzowska M.
2004 Paleniska odkryte na stanowisku Nr 34 w Wólce Domaniowskiej koło Radomia. Próba określenia funkcji, (w:) M. Olędzki, J. Skowron (red.), *Kultura przeworska. Odkrycia – interpretacje – hipotezy*, Tom 1, Łódź, 123-146.
- Grabarczyk T.
1997 *Kultura wielbarska na pojezierzach Krajeńskim i Kaszubskim*, Łódź.
- Gralak T.
2012 „Użył jak pies w studni”, czyli o pochówkach zwierzęcych z osady w Polwicy-Skrzypniku, pow. Oława, z późnego okresu wpływów rzymskich i początku okresu wędrówek ludów, *PA* 60, 107-132.
- Hachulska-Ledwos R.
1996 Materiały z okresu lateńskiego i wpływów rzymskich ze stanowiska 1 w Krakowie-Nowej Hucie (Mogiła-rejon szpital centrum) z 1954 r. Część II. *MANH* 19, 13-99.
1998 Materiały z okresów lateńskiego i wpływów rzymskich ze stanowiska 1 w Krakowie-Nowej Hucie (Mogiła, rejon szpital-centrum) z lat 1957-1958 r. Część III. *MANH* 21, 71-105.
- Haevernick T. E.
1960 *Die Glasarmringe und Ringperlen der Mittel- und Spätlatènezeit auf dem europäischen Festland*, Bonn.
- Hahula K., Wołagiewicz R.
2001 *Grzybnica. Ein Gräberfeld mit Steinkreisen der Wielbark-Kultur in Pommern*, Monumenta 8, Warszawa-Koszalin.
- Heising A.
2007 *Vögel aus Mogontiacum. Ein Keramikgefäß mit Vogelkopfformen und eine Vogelterrakotte aus dem Umfeld der römischen Töpfereien von Mainz-Weiasenau*, Frankfurter elektronische Rundschau zur Altertumskunde 4 (2007), Frankfurt am Main, 1-18.
- Jadczkowska I.
1983 Budownictwo mieszkalne ludności kultury przeworskiej na obszarze Polski, *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, seria archeologiczna* 28, 109-246.
- Jasnosz S.
1952 Cmentarzysko z okresu późnolateńskiego i rzymskiego w Wymysłowie, pow. Gostynin, *Fontes Praehistorici* 2, 1-284.
- Jażdżewska M.
2004 Cmentarzysko kultury przeworskiej w Kolonii Rychłocice na stanowisku 1, gm. Konopnica, woj. łódzkie, *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, Seria Archeologiczna* 42, 289-321.
- Jobst W.
1975 *Die römische fibeln aus Lauriacum*, 10, Linz.
- Kaczanowski P., Bodzek J., Przychodni A., Zuch K.
2017 *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum – Polen 2, Kleinpolen*, Kraków.
- Kaczanowski P., Przychodni A.
2014 Uwagi o chronologii absolutnej początków młodszego okresu wpływów rzymskich w kulturze przeworskiej, *WA* LXV, 135-147.
- Kaczanowski P., Rodzińska-Nowak J.,
2000 Tonplastik von der Siedlung der Przeworsk-Kultur in Jakuszowice, Fundstelle 2, Gemeinde Kazimierza Wielka, (w:) J. Bouzek, H. Friesinger, K. Pieta, B. Komoróczy (ed.), *Gentes, Reges und Rom. Auseinandersetzung – Anerkennung – Anpassung, Festschrift für Jaroslav Tejral zum 65. Geburtstag*, Brno, 107-115.
- Karwowski M.
1997 Keltische Glasfunde im polnischen Gebiet, *PA* 45, 33-71.
2004 *Latènezeitlicher Glasringschmuck aus Ostösterreich*, Mitteilungen der Prähistorischen Kommission 55, Wien.
- Kobyliński Z.
1988 *Struktury osadnicze na ziemiach polskich u schyłku starożytności i w początkach wczesnego średniowiecza*, Wrocław – Warszawa – Kraków.

- Kontny B.
1999 *Znaleziska toków z obszaru kultury przeworskiej*, Światowit 1 (42), 128-141.
- Korvig I.
1937 *Die Haupttypen der kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien*, Dissertationes Pannonicae, seria II, nr 4, Budapest.
- Kot K., Piotrowska M., Schellner E.
2015 Osada kultury przeworskiej z okresu przedrzymskiego i okresu rzymskiego w Kwiatkowie, stan. 11 nad śródkową Wartą. Stan badań i zakres poznawczy, (w:) L. Tyszyler, E. Droberjar (red.), *Barbari superiores et inferiores. Archeologia barbarzyńców 2014. Procesy integracji środkowoeuropejskiego Barbaricum. Polska – Czechy – Morawy – Słowacja*, Łódź – Wieluń, 317-328.
- Krąpiec M.
2006 Wyniki analizy dendrochronologicznej i dendrologicznej prób drewna z badań na trasie autostrady A4 ze stanowiska Stanisławice 9, gmina Kłaj, woj. małopolskie, Archiwum Krakowskiego Zespołu do Badań Autostrad.
- Lange H.
1992 *Terrakotten aus Töpfereien In Raetien Und Noricum*, Bayerische Vorgeschichtsblätter 57, 123-187.
- Lasota-Kuś A.
2018 *Zróżnicowanie typologiczno-chronologiczne i kulturowe ceramiki z wczesnego okresu rzymskiego z terenu południowo-zachodniej Małopolski*, Archiwum Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Lasota-Kuś A., Pawlikowski S.
2009 Osadnictwo kultury puchowskiej w rejonie podkrakowskim na przykładzie osady w Wieliczce, stan. XI, (w:) red. M. Karwowski, E. Droberjar, *Archeologia Barbarzyńców: powiązania i kontakty w świecie arbarzyńskim*, Rzeszów, 363-375.
- Liana T.
1970 Chronologia względna kultury przeworskiej we wczesnym okresie rzymskim, *WA* 35, 429-491.
- Lisowska E.
2014 *Wydobycie i dystrybucja surowców kamiennych we wczesnym średniowieczu na Dolnym Śląsku*, Wrocław.
- Machajewski H.
1998 Die Fibeln der Gruppe , Serie 8, im östlichen Teil Mitteleuropas, (w:) J. Kunow (ed.), *100 Jahre Fibelformen nach Oscar Almgren*, Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg 5, Wünsdorf, 187-201.
- Madyda-Legutko R.
1996 *Zróżnicowanie kulturowe polskiej strefy beskidzkiej w okresie lateńskim i rzymskim*, Uniwersytet Jagielloński, rozprawy habilitacyjne, nr 304/1, Kraków.
- Madyda-Legutko R., Rodzińska-Nowak J.
2008 Uwagi o chronologii i funkcji naczyń trójnożnych z terenu kultury przeworskiej, (w:) A. Błażejowski (red.), *Labor et patientia studia archaeologica Stanislawo Pazda dedicata*, Wrocław, 265-274.
- 2012 Interkulturelle Beziehungen der Bevölkerung der Przeworsk-Kultur in der Karpatenzone am Übergang von der frühen zu der jüngeren römischen Kaiserzeit am Beispiel des Gräberfeldes von Prusiek, FSt. 25, Gde., *Přehled výzkumů* 53/1, 75-87.
- Malinowski T.
1999 Narzędzia dźwiękowe i instrumenty muzyczne z okresu późnolateńskiego i okresu wpływów rzymskich w Polsce, *PA* 47, 45-59.
- Mączyńska M.
1977 Paciorki z okresu rzymskiego i wczesnej fazy okresu wędrówek ludów na obszarze środkowoeuropejskiego Barbaricum, *Archeologia* 28, 61-96.
- Mączyńska M., Rudnicka D.
2004 Ein Grab mit römischen Importen aus Czarnówko, Kr. Lębork (Pommern), *Germania* 82/2, 397-429.
- Michałowski A.
2011 *Budownictwo kultury przeworskiej*. Poznań.
- Moszyński K.
1929 *Kultura ludowa Słowian. Cz.1. kultura materialna*. Przewodnik Warszawa 2010.
- Muzolf B., Muzolf P.
2011 Bieniędzice, stan. 5, gm. Wieluń, woj. łódzkie – największe „piecowisko” kultury przeworskiej w Polsce, (w:) A. Jaszewska, A. Michalak (red.), *Ogień – żywioł ujarzmiony i nieujarzmiony*, Zielona Góra, 257-271.
- Naglik R.
2012 Osada z młodszego okresu wpływów rzymskich na stanowisku 10 w Wierzchosławicach, (w:) B. Konieczny (red.), Wyniki badań wykopaliskowych na wielokulturowym stan. 10 (kod autostradowy 61) w Wierzchosławicach, gm. Wierzchosławice (AZP 103-65/46), Archiwum Krakowskiego Zespołu do Badań Autostrad, 137-164.
- Naglik R., Roczkalski B., Kosik-Roczkalska A.
2014 Materiały z okresu wpływów rzymskich, (w:) R. Naglik, P. Włodarczak (red.), *Wyniki badań na wielokulturowym stanowisku 4 w Łysokaniach, gm. Kłaj, pow. wielicki. Via archaeologica. Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4 w Małopolsce*, Kraków, 79-278.
- Niewęglowski A.
1982 Cmentarzysko kultury przeworskiej w Gościeradowie, gm. loco, woj. Tarnobrzeg, *SA* 33, 61-98.
- Nowaczyk K., Nowaczyk L.
2003 Osada ludności kultury przeworskiej na stanowisku Wilkowice 8, gm. Żórawina, woj. dolnośląskie, (w:)

- B. Gediga (red.), *Archeologiczne Zeszyty Autostradowe Instytutu Archeologii i Etnologii PAN*. Zeszyt 2. Badania na autostradzie A4 część I, Wrocław, 253-341.
- Nowak M.
2015 Materiały kamienne z okresu schyłkowego paleolitu, mezolitu, neolitu i wczesnej epoki brązu ze stanowiska 9 w Stanisławicach, (w:) M. Nowak, T. Rodak (red.), *Osady z epoki kamienia oraz wczesnej epoki brązu na stanowiskach 9 i 10 w Stanisławicach, pow. bocheński Via archaeologica. Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4 w Małopolsce*, Kraków, 145-163.
- Nowakowski W.
1982 Dwie studnie z osady kultury przeworskiej w miejscowości Izdebnko Kościelne, gm. Grodzisk Maz., SA 33, 49-59.
- Nowakowski W., Waluś A.
1986 Studnie kultury przeworskiej z ziem Polski, Światowit 36, 43-63.
- Orzechowski S.
2007 *Zaplecze osadnicze i podstawy surowcowe starożytnego hutnictwa świętokrzyskiego*, Kielce.
- Patek v. E.
1942 *Verbreitung Und Herkunft der römischen Fibeltypen in Panonien*, Dissertationes Pannonicae, ser. II, nr 19, Budapest.
- Pazda S.
1990 Osada hutnicza z późnego okresu rzymskiego w Izbicku, woj. Opole, *Silesia Antiqua* 32, 23-59.
- Pazda S., Konczewska M., Konczewski P.
2007 Osada z późnego okresu wpływów rzymskich w Nowej Wsi, pow. Bolesławiec, na stanowisku nr 4, (w:) B. Gediga (red.), *Archeologiczne Zeszyty Autostradowe Instytutu Archeologii i Etnologii PAN*. Zeszyt 6. Badania na autostradzie A4 część IV, Wrocław, 203-257.
- Pescheck Ch.
1939 *Die frühwandalische Kultur In Mittelschlesien (100 vor bis 200 nach Chr.)*, Leipzig.
- Pieta K.
1982 *Die Púchov – Kultur*, Studia Archaeologica Slovaca I, Nitra.
- Podgórska-Czopek J.
1999 Wstępne opracowanie wyników badań osady kultury przeworskiej w Otałęży, woj. Rzeszów (stanowisko 1), (w:) S. Czopek, A. Kokowski (red.), *Na granicach antycznego świata*, Rzeszów, 125-140.
- Podgórska-Czopek J., Czopek S.
1991 Materiały z osad kultury łużyckiej i kultury przeworskiej ze stan. 1 w Tarnobrzegu-Zakrzowie, *MSROA za lata 1980-1984*, 71-114.
- Poleska P.
2006 Celtycki mikroregion osadniczy w rejonie podkrakowskim, *Biblioteka Muzeum Archeologicznego w Krakowie* 2, Kraków.
2012 Osada z okresu późnolateńskiego i wczesnego okresu rzymskiego na stanowisku w Zakrzowie 13, Archiwum Krakowskiego Zespołu do Badań Autostrad.
- Poleska P., Toboła G.
1987 Osada grupy tynieckiej kultury lateńskiej na stan. 41 w Nowej Hucie-Krzyszewicach (Część I. Katalog materiałów), *MANH* 11, 7-119.
1988 Osada grupy tynieckiej kultury lateńskiej na stan. 41 w Nowej Hucie-Krzyszewicach (Część II. Analiza materiałów), *MANH* 12, 89-130.
- Premk A.
1995 Terra-Cotta Animal Figurines from Viminacium, *Starinar* XLV-XLVI (1994/1995), 143-154.
- Prochowicz R.
2008 „Rzemieślnicza” produkcja ceramiki ręcznie lepiącej kultury wielbarskiej w świetle znalezisk z Kamieńczyka-Błonia, pow. wyszkowski, (w:) A. Błażejowski (red.), *Ceramika warsztatowa w środkowoeuropejskim Barbaricum*, Wrocław, 37-46.
- Rakoczy J.
2017 Zapinki prowincjonalnorzymskie odkryte na stanowisku 30 w Perkowie na Kujawach, *Acta Universitatis Nicolai Copernici Archeologia* 35, 25-40.
- Riha E.
1979 *Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst*, Forschungen in Augst 3, Augst.
- Rodak J.
2006 Osada kultury przeworskiej na stan. 9 w Stanisławicach, gm. Bochnia, woj. małopolskie. Wstępne sprawozdanie wyników badań za lata 2003-2004, (w:) Z. Bukowski, M. Gierlach (red.), *Raport 2003-2004, Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrad w Polsce za lata 2003-2004, Zeszyty Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego (d. Zeszyty ORBA), Seria B: Materiały Archeologiczne 2*, Warszawa, 677-682.
- Rodak J., Rodak T.
2011 Wielokulturowe stanowisko 9 w Stanisławicach, gm. Bochnia, woj. małopolskie – wstępne sprawozdanie wyników badań za lata 2005-2006, (w:) S. Kadrow (red.), *Raport 2005-2006*, Warszawa, 371-377.
- Rodak T.
2011 Osadnictwo kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich ze stanowiska 10 w Stanisławicach, gm. Bochnia, (w:) P. Jarosz, M. Nowak, T. Rodak (red.), *Stanisławice, st. 10 (nr aut. 250). Osada wielokulturowa*.

Opracowanie wyników badań, Archiwum Krakowskiego Zespołu do Badań Autostrad, 63-69.

Rodzińska-Nowak J.

2003 Plastyczne wyobrażenia koguta z terenu kultury przeworskiej i ich domniemana symbolika, (w:) A. Bursche, R. Ciołek (red.), *Antyk i barbarzyńcy. Księga dedykowana Profesorowi Jerzemu Kolendo w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa, 335-342.

2006a Zoomorficzna plastyka figuralna z omentarzysk kultury przeworskiej, (w:) L. Kostuch, K. Ryszewska (red.), *Zwierzę jako sacrum w pradziejach i starożytności*, Kielce, 11-25.

2006b Jakuszowice, stanowisko 2. Ceramika z osady kultury przeworskiej z młodszego i późnego okresu wpływów rzymskich i wczesnej fazy wędrówek ludów, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Archeologiczne* 61, Kraków.

2012 *Gospodarka żywnościowa ludności kultury przeworskiej*, Kraków.

Schmiedehelm M.

1962 *Fibuly s byčačej golovkoj s pervoj poloviny I tysjačeleťja n. e. s Mazurskogo Poozerja*, Światowit 24, 335 – 341.

Schuster J.

2012 Długie domy na późnorzymskiej osadzie w Konarzewie koło Poznania, (w:) A. Jaszewska (red.), *Z najdawniejszych dziejów. Grzegorzowi Domańskiemu na pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, Zielona Góra, 427-460.

Sîrbu V.

2009 Figurine, statuete și capace antropomorfe și zoomorfe Geto-Dacice din Muntenia (sec. IV a. Chr.-I p. Chr.), *Thraco-Dacica, serie nouă I (XXIV)*, 1-2, 37-69.

Skowron J.

2004 O funkcji niektórych budowli słupowych w osadach ludności kultury przeworskiej, (w:) M. Ołędzki, J. Skowron (red.), *Kultura Przeworska. Odkrycia – interpretacje – hipotezy* 1, Łódź, 9-23.

Tempelmann-Maczyńska M.

1985 *Die Perlen der römischen Kaiserzeit und der frühen Phase der Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*, Mainz.

Wielowiejski J.

1981 Kamieniarstwo, (w:) *Prahistoria Ziem Polskich* 5, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 369-371.

Woźniak Z.

1990 *Osada grupy tymieckiej w Podłężu, woj. krakowskie*, Kraków.

Zimmermann W. H.

1992 Die Siedlungen des 1.bis 6. Jahrhunderts nach Christus von Flögeln-Eekhöltjen, Niedersachsen: die Baumformen und ihre Funktionen, *Probleme der Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet*, Bd. 19 (Hildesheim).

Justyna Rodak

3. A settlement from a younger section of the early Roman influence period and the beginnings of a early Roman influence period at sites 9 and 10 in Stanisławice, commune Bochnia

3.2. Features

3.2.1. Sunken buildings

Buildings were discovered on site 9. Not very deep pit-houses: on the plan they are either rectangular or oval; in profile basin-like, with a flat bottom, its volume between a few and several dozen centimetres. To those were added structures devoid of the sunken part, yet in which the arrangement of posts clearly alludes to the construction of the analysed objects, as well as rectangular sunken constructions defined as post-less recessed buildings (Michałowski 2011, 90 and next).

In the analysis, when giving dimensions of buildings and their area, the model proposed by R. Naglik, B. Roczkalski and A. Kosik-Roczkalska (2014, 81-82) was accepted, with all its consequences. Thus it was decided to resign from using the data concerning the size of dig at the discovery level, since that measurement has a large margin of error resulting from post-deposit processes. Metric data was given in a table (table 1). Information concerning the construction of sunken buildings was presented in the catalogue (below), while data concerning distinguished layers and historic material was presented in the catalogue (on CD). Plans of buildings (tables) include summary data. Outlines of all post-holes and other accompanying elements were also inserted there.

Analysis of sunken buildings

On site 9 in Stanisławice 52 sunken buildings were discovered, divided into four types (fig. 1). The basis for the division is the number and arrangement of construction posts (see: Michałowski 2011; Naglik et al. 2014).

Type 1 is represented by buildings whose construction rests on six construction posts – one in the middle of each gable wall, and two, moved away from the corners, in the longer walls (feature: 31, 127, 131,

204, 471, 527, 850, 889, 907, 918, 1192, 1193, 1327, 1422, 1623 [one phase], 2123 [one phase]). The next (feature: 298, 2041, 2748, 2928, 2930, 3030, 3609) represent structures in which the arrangement of posts is identical, but no sunken section has been identified. The reconstructed features – 526, 546 and 702; as well as minimum two utility phases of feature 916 may also represent type 1.

The sizes of **type 1** buildings vary. The area of the smallest building (1193) is 6.2 m², while its dimensions are 3.1x2 m. Two buildings (31 and 1327) measuring: 5 x 3.65 m and 6.2 x 3 m respectively, have the largest area – app. 18 m². The floor area of the remaining ones fits in the brackets between 7.5 m² and 15.9 m² (small ones from 8.5 m² to 11 m² are predominant). The length of buildings fits into the brackets between 3.1 and 4.8 m, and their width between 2.1 and 3.8 m (most often 3.5-4 x 2.5-3 m).

The depth of landfill in those buildings is between 8 and 40 cm. The only slightly deeper (0.5 m) is feature 916 which was used for a long period of time and in subsequent phases changed the type of its construction.

The diagram of location of gable posts indicates that the construction of the roof required the use of forked posts and a transom beam. In feature 918 an additional post was found in the building axis, dividing it into two aisles. The walls must have been built using either the vertical-post log construction or the log-frame construction. The gable posts also served as vertical support posts.

The **type 1** of sunken buildings found in Stanisławice corresponds to type B1 in the classification by E. Droberjar (1997, 22, Abb. 11). A. Michałowski classifies that type of features (2011, 118) as belonging to group 2 – recessed buildings with the post construction and defines it as subtype B – six-post recessed buildings with transom beam – forked posts roofs, variant B1. Such a solution was very frequent in the lands situated to the south of the Carpathians and the Sudetes. In Czechia and Slovakia such buildings could be found in the 1st c. A.D. (the earliest towards the end of the La Tene period, and the last in the phase D of the migration period – Michałowski 2011, 121).

On the site in Łysokanie it was the only discovered type of buildings (Naglik *et al.* 2014, 85). Similar were found e.g. in Modlniczka (Byrska-Fudali, Przybyła 2011, 159) or Wierzchosławice 10 (Naglik 2012).

Type 2 is represented by buildings (357, 1623 [one phase] and 2123 [one phase] whose construction is also supported by six posts. Side posts are in the corners of

the dig along the same line as the gable post. The floor area of the buildings is small (7.9 m², 9.9 m² and 9.4 m²), and the depth between 0.27 and 0.36 m. Dimensions are similar: 3.1x2.55 m, 3.8x2.6 m and 3.9x2.4 m.

Posts in the corners indicate that walls were built using only the vertical-post log construction, and the roof construction rested on a pair of forked posts supporting the transom beam.

Type 2 corresponds to type C2 in the classification by E. Droberjar (1997, 22, Abb. 11). For A. Michałowski (2011, 118) it is group 2 – recessed buildings, subtype B – six-post, with transom beam – forked posts roofs. They were not popular in the zone of the La Tene culture settlement, while common within the zone of west-Germanic settlement since the 1st c. B.C. until the early medieval period (Droberjar 1997, 20; Michałowski 2011, 118). Acc. to A. Michałowski (2011, 119) on sites of the Przeworsk culture they appeared in the B2 phase.

Analogical features were registered in e.g. Modlniczka (Byrska-Fudali, Przybyła 2011, 159) or Wierzchosławice 10 (Naglik 2012).

Mixed **type ½** includes buildings in which one gable wall was made according to type 1, and the other to type 2 (features: 126, 1253, 3520 and reconstructed: 1463, 1748(a), 2025). Those are the smallest buildings with area from 4 (feature 126) to 5.8 m².

Type 3 is represented by buildings (features 466, 890 and 1623) in which the construction is a developed variation of the six-post form (along the line of longer walls additional three pairs of posts were used). It is a type of building resembling the subtype D for recessed buildings with post construction (Michałowski 2011, 123) and type E1 distinguished by E. Droberjar (1997, 22, Abb. 11). Similar were discovered in Modlniczka (Byrska-Fudali, Przybyła 2011, 160).

Walls were built using the vertical-post log construction. Gable posts supported the gable roof, and at the same time forked posts served as vertical support posts.

Type 4 is represented by rectangular sunken constructions – features: 3, 10, 45, 946, 1037, 1197, 1940, 2943, 2952 and 2960. A. Michałowski classifies such features as belonging to group 1 – post-less recessed buildings (2011, 90 and next). E. Droberjar (1997, 22, Abb. 11) distinguished them as the type D1.

The buildings measuring: length 2.4 – 3.4 m, width 1.5 – 2.9 m, are characterised by a regular outline of walls and flat bottom. The smallest building – feature 1940, had the area of 3.3 m², while the largest (feature

2960) – 9.8 m². It is difficult to determine the constructions used to build the walls of this type of buildings. Features without traces of the post construction have been commonly encountered on sites from the period of Roman influence.

On site 9, 5 buildings (2, 190, 319, 848 and 2183) were discovered, which could not be classified as any of the above mentioned types.

Building 848 is a reconstructed pit-house divided into two aisles. The construction was located on the south edge of the settlement, in the vicinity of a few wells, and may have served a different role than other pit-house.

A sunken building that was not included in any of the types mentioned in the study was feature 2183 – with a circular outline with a distinct annexe on the east side.

In conclusion, it should be stated that sunken buildings from the settlement in Stanisławice are not radically different from similar structures from the period of Roman influence discovered on other sites.

The majority of described structures were located on the top of the elevation and constituted a strip stretching latitudinally (see site plan). They occupied mainly the central part of the settlement. They were all oriented along the W-E line, or with a slight SW-NE deviation.

In buildings discovered in Stanisławice no relics of hearths were registered. They may have served various functions, both as utility buildings, home workshops (found whetstones and spindle whorls), or dwellings (seasonal?). Small post-less buildings, in which merely a few artefacts were found, must have fulfilled *strict* utility functions.

In 23 buildings with the post construction one utility phase was identified. The remaining 19 were used for a much longer time. Traces of repair or alterations were documented in them.

The youngest in the settlement are pit-houses 357, 850, 916 (the last phase) and 1192, in whose landfills there were single fragments of pottery made with the use of a potter's wheel.

3.2.2. Post holes and surface post constructions

Among all structures dated back to the period of Roman influence post holes definitely constitute the most numerous category. A significant number of them are construction elements of sunken and surface buildings. 27 surface constructions were identified.

On site 9 in Stanisławice several types of surface buildings were distinguished. The smallest, and at the same time the simplest structures, were the ones whose construction was supported by 4 load-bearing posts (1602, 3542, 3608, 3612, 3618). In Poland, like in Germany, they are interpreted as relics of granaries or storehouses (Skowron 2004, 11). They can be structures with walls or devoid of them – a kind of platform for storing grain (Moszyński 1929, p.463, Fig. 421).

Six-post buildings with posts in a rectangular arrangement are represented by features 1244, 2023, 2024, 2240, 3611 and 3619, and one (2184) in an arrangement resembling a square. The majority is oriented along the east-west line, and two along the north-south line. Dimensions of buildings are similar.

Buildings 2737 and 3305 are 9-post constructions. In their construction they allude to almost square nine-post buildings found in Germany distinguished by W.H. Zimmermann (1992, 241, Abb. 236, 237). Building 616 is the only rectangular nine-post building on this site. Feature 2187 is also a construction with 9 load-bearing posts in a rectangular arrangement. In the west part there are two rows of two posts each. It could be interpreted as a trace of alteration of reinforcing the building. However, it is also possible that those are two buildings – nine- and six-post – “superimposed” on each other. Perhaps the reconstructed building 2929 should also be regarded as a nine-post construction. Building 3451 is an eight-post construction with symmetrically arranged load-bearing posts on all sides.

According to J. Schuster, all the buildings described so far because of their small size could not have been used as dwelling places, and should be treated as utility or outbuildings (Schuster 2012, 431).

Probably the two-aisle house that is reconstructed on the basis of the pattern created by 16 post holes (feat. 110) might have been a dwelling place, as well as the two-aisle building 3613 constructed on the layout resembling a rectangle and oriented along the north-south line.

Probably we are dealing with a large dwelling house in the case of the cluster of post holes identified as feature 3017. However, an explicit interpretation of the layout they create has not been decided upon. Perhaps it is a relic of a four-aisle building.

On site 9 in Stanisławice several features (3614, 3615, 3616, 3617) have been identified, which are made up of three or four post holes arranged in one line at very regular intervals. In Stanisławice they are always oriented along the NE-SW or NW-SE line.

Spatial layout

The majority of surface buildings, as well as the sunken structures, create a strip of buildings stretching latitudinally along the edge of the rise. However, in comparison to the pit-houses, surface buildings are situated a little more down the slope. They are also usually differently oriented – their longer axes follow the north – south line. Nevertheless, in some cases one has to consider the possibility that the distinguished surface constructions may actually be fragments of buildings that had a sunken part.

3.2.3. Wells

Fourteen wells were discovered at site 9 in Stanisławice. One of them had wood-work encasing made of hollow oak trunk (feature no. 2181; plate 66; fig. 2a) whereas remaining others were characterized by square or rectangular encasings. Six wells, i.e.: feature no. 783 (plate 29), feature no. 847 (plate 29), feature no. 1158 (plate 39) and feature no. 2359 (plate 69) as well as feature no. 92 (plate 5) and feature no. 3317 (plate 88) were constructed of boards or beams joint in log frame structure. Their construction was additionally reinforced by sharpened stakes rammed in inner corners (fig. 2b). Inner dimensions of wells measured from 60 to 80 cm. In case of three wells, i.e. feature 779 (plate 28), feature no. 2182 (fig. 66) and feature no. 2949 (fig. 80) – their encasings were made of thick, vertically rammed boards (fig. 2c). From the inside, they were reinforced by a frame of wooden beams at the bottom. Around encasings, at the level of well bottoms, low fences made of plaiting were constructed – their purpose was to reduce pressure of melted soil (fig. 2d). In feature no. 2359 (plate 69), such protection was constructed with usage of additional walls made of beams (they formed a kind of the second “encasing”, fig. 3a).

Often, the bottoms of wells were protected with single beams located there during the process of their construction (fig. 3b). They were put there to prevent making water cloudy during drawing (a container for water did not “moved” bottom deposits then).

Depths of wells reached from 200 to 270 cm. Next to well no. 3317, postholes were discovered – probably they are traces of some roof. The negative of a posthole noticeable next to encasing at the level of the bottom of well no. 2949 may prove a usage of a well sweep. Water from these wells were used to consumption. At the same time, no more than two or three wells were used.

3.2.4. Pits

In settlements from the Roman periods within the Krakow region to the south of the Vistula River, pits located outside buildings occur sporadically. It may have been connected with increasing popularity of large storage vessels, especially during the younger period of Roman influence (Byrska-Fudali, Przybyła 2011, 152). An example confirming that assumption is e.g. the vessel found in feature 2170, which was sunk into the ground. Also in Stanisławice pits constitute a small number of features. Thirty seven features were so classified. The majority of those had a circular or oval plan. Diameters were varied, but mostly they measured around 1.5-2 meters. Outlines of a few pits resembled a rectangle. Their depth measured between a few centimetres to around 1 metre, most frequently did not exceed 0.5 metre.

Historic material found in pit landfills was scarce (up to several dozen fragments), with three exceptions (features 481, 3354 and 3456) in which the amount of pottery reached nearly 200 fragments.

3.2.5. Hearths

On sites 9 and 10 the total of eighty nine hearths have been discovered, dated back to the period of Roman influence. 84 of them displays features characteristic for the so called sunken hearths – a rectangular outline with slightly rounded corners, the walls and the bottom burnt to orange colour, a layer of burnt wood, presence of stones and the lack of historic material or its negligible amount. In Stanisławice, the vast majority of hearths were oriented along the N-S axis or with slight deviations towards the NW-SE.

In the Przeworsk culture sites, objects of that type occurred outside the housing zone and usually made clusters between a few to even over a hundred objects. They were located in the production (Michałowski, 2003, p. 140) or production-utility zone (Kobyliński 1988, p. 59) of the settlement, or at least on the outskirts. The phenomenon has been observed in many settlements of the Przeworsk culture where large-scale research has been carried out. Their function has not been explained so far.

Some scientists interpret such objects as merely charcoal pits with a primitive construction (Frąsiak, Gwóźdź, Siciński 2000, p. 59; Pazda 1990, p. 52-55), though they point out that classic charcoal pits are of a different construction and size (Bielenin 1992, p. 155-157; Frąsiak *et al*, 2000, p. 59; Pazda *et al*, 2007,

p. 208-209). Others treat rectangular hearths as places where pottery was fired (Prochowicz 2008, p. 41) or "...places set up for cremation..." (Gorzowska 2004, p. 129). A suggestion has also been made to link the hearths to metallurgic production, to one of the stages of bog iron processing (Muzolf, Muzolf 2011, 264).

In Stanisławice, hearths occurred in five clusters on sites 9 and 10. Two clusters (A and B) were located in the west part of the settlement 9 and one (E) on site 10 i.e. to the south-west of the site 9. Another fairly compact cluster (D) was located on the opposite side of the site 9, on the north-east edge and was situated a few dozen meters from the buildings, with the exception of one above-ground building (ob. 3030). Cluster (C) was also located on the outskirts of the settlement, but an embedded building 204 was located among the hearths (see. fig. 5).

The most westward cluster (A) of sunken hearths numbered eleven objects: 2434, 2452, 2462, 2464-2465, 2474-2475, 2480-2481, 2496 and 3452. The largest among uncovered hearths (object 2434) measured 207x152 cm and was 60 cm deep, and the smallest (object 3452) measured 122x100 cm and was 18 cm deep. In object 2496 traces of wooden elements fitted vertically in the corners of the hearth were observed. The hearth 2462 was used at least twice, which is confirmed by two layers of cobblestones separated by a burnt out layer.

The largest group (B) consisted of forty hearths (ob. 1715, 1726-1727, 1737-1738, 1740-1747, 1751-1757, 1759, 1761-1764, 1767, 1957-1965, 1968, 1971, 1973-1974, 2040) located also in the west part of the settlement, at the distance of around 30 m to the east of the one discussed above. The smallest of the examined hearths in this cluster (object 1737) measured 104x100 cm and was 16 cm deep, while the largest (object 1965) measured 182x166 cm and 30 cm deep. Within the discussed cluster there were documented a few pits with proportions and forms resembling hearths, which might have been prepared as sites for more hearths, however it is not possible to verify that assumption. On the east side of the discussed group the hearth (1728) was found which does not have the classic form of sunken hearths. Its size is close to the neighbouring objects, but instead of a straight bottom it has a pit-like one and no stones or pugging have been found in the infill. However, it cannot be ruled out that it might have served an identical function like the remaining hearths. A different chronology of the discussed object is also possible.

At the distance of about 40 m to the east of the described group another cluster (C) of sunken hearths has been registered. It numbered ten objects: 199-202, 221, 258, 262, 271, 278 and 309, and differed from the previously discussed because among hearths there was a sunken building no 204. The short distance from the building might be evidence of either a chronological difference or different functions of those objects.

On the east side of site 9 there was an enclave (D) of sunken hearths, which comprised seven objects: 3023, 3050, 3053-3055, 3062 and 3070. Like in the cluster C, here also was a building among the hearths. The smallest hearth measured 120x90 cm, while the two largest measured 210x170 cm and 200x125 cm (respectively objects 3055 and 3054).

On site 10 one cluster (E) of seven sunken hearths 71-74, 80, 82, 89 (Rodak 2011) has been discovered. Six of those are arranged in two lines three each, and one is slightly more towards the south. The largest hearth (object 73) measured 160x100 cm and was 40 cm deep. A large number of post-holes were revealed around those objects, which might have been connected to the post construction existing there. Most probably it was not a simultaneous phenomenon. Small amount of the historic material does not allow for specifying the chronology of particular objects.

In the majority of discussed objects some stones, pugging and a fairly thick burnt out layer have been found. The most numerous group was made up of hearths measuring 120-150x100-120 cm. Their depth measured from the level of discovery of particular objects was between 10 and 60 cm, with 20-35 cm occurring most frequently. Only the hearths from cluster D were shallow enough, and their depth oscillated between 13 and 23 cm. The vast majority of hearths were lined with stone cobbles, more or less compact, made from flat sandstone slabs. Few hearths were lined with pebbles.

On site 9 in Stanisławice sunken hearths have also been discovered outside the already mentioned clusters. Two of the former (ob. 367 and 1569) were located app. 30-35 m eastwards of the cluster (B) and app. 20 m to the south-west of the cluster (C), in the vicinity of the above-ground construction.

Another such hearth is object 1114 located in the south part of the researched area, in the centre of the site. It was situated between three wells: 779, 783 and 1158, far from other hearths, and was oriented along the E-W axis. Whether it served the same function as the remaining objects of that type has remained unresolved so far.

Object 2866 measuring 144x100 cm and 30 cm deep, was located in the east section of site 9. A relatively large amount of historic material has been found in its landfill, which must be related to its close proximity since it was located app. 2 m to the east from the above-ground building 2929, which is not a frequent occurrence. That too small distance might be a testimony of the chronological difference existing between them (like in the above discussed cases).

The hearth 1772 was located in the north of the researched area, in the central part of the site. It has a rectangular outline though with rounded corners, a pit-like cross-section with a straight bottom section and the dimensions resembling those of sunken hearths. It was partially destroyed by a modern ditch marked as object 63. It seems to be oriented along the E-W axis.

Another hearth isolated from others is object 1984. It was located in the west part of the site, in the south of the examined area. Its outline (rectangular but with rounded corners), the size of 230x210 cm and the depth of 34 cm, allow for listing it among sunken hearths. Burnt bottom and walls as well as the presence of stones also seem to confirm such an interpretation. It is located outside the hearths clusters, and in the close proximity of the post construction (three posts 1990-1992).

One of the isolated hearths is object 685. It was registered in the central part of the settlement, close to the buildings.

The hearth 637 was located app. 20 m to the east, within the sunken building 526. Initially, it was misinterpreted as a pit 637 and a sunken hearth 666 (from K level), but after an analysis they turned out to be one object, hence the double number. It is a fairly deep hearth (over 65 cm) and dimensions 175x155 cm. Its relation to the building is unclear and difficult to verify. Equally unclear is the relation between hearth no 3111 located in the north of the examined area in the east part of the settlement 9, and the above-ground building 3167. The hearth seems to be oriented along the E-W axis. Its rectangular outline with rounded corners resembles classic sunken hearths, but there is no stone lining or a burnt out layer.

East of the largest cluster (B) of sunken hearths, at the distance of around 30-40 m, there was a single hearth 1563. However, it is not identical (oval/triangular outline instead of rectangular – possibly partially damaged) with the above mentioned hearths, though similar and might have served a similar role. The hearth was located in close proximity to the buildings.

In Stanisławice 3 features (2562, 2563, 2600) were registered which should also be referred to as hearths, though they reveal a different construction from the classic sunken hearths presented above. They are sunken objects, with pit-like bottoms and either an oval or a rectangle-shaped outline at the level of discovery. No stones were found in the landfill, only a thin burnt layer and pugging. They were located in the west part of the site, app. 10-20 m southwards of the cluster (A) of sunken hearths. There was no historic material in their landfill, hence some doubts whether they should be dated back to the period of the Roman influence.

3.2.6. *Fences*

On site 9 relics of six fences (386, 1599, 1937, 2500, 3500 and 3541) were revealed. In all likelihood they can be associated with the existence of a settlement from the early Roman period, despite the lack of or very little dating material in the landfills of particular features. The structures must have been used to separate individual homesteads.

3.3. *Artifacts*

3.3.1. *Pottery*

The vast majority of pottery found in the settlement is characterised by the method of manufacturing and pottery forms typical for the Przeworsk culture. Black, hand-formed pottery of good quality is predominant, which is a significant element of the Przeworsk culture tradition, as well as an indicator of the style so characteristic for it (Rodzińska-Nowak 2006, 72). Besides it, there is also pottery fashioned by hand of the Puchov type, with light-coloured surfaces and less careful finishing. Some pottery thrown on the wheel has also been found in the settlement. The appearance of vessels thrown on the wheel confirms the existence of the settlement until the phase C1, since that kind of pottery appeared already in the phase C1a, but became more commonly used only in the phase C1b (Rodzińska-Nowak 2006b, 30-31). The set of forms, especially pots of type 4, vases/bowls of type 8 and 9, little bowls of type 13, 15 and cups of type 20 constitute an inventory typical for Przeworsk culture complexes in the phase B2 of the Roman period.

The distinctive feature of the pottery from Stanisławice is direct allusion to the pottery of the La Tene and Dacian cultures. The forms alluding to the La Tene

models, and occurring in the Puchov culture inventories deep into the early Roman period, are vases/bowls without distinguishable rims of types 6, 7 and 11. They co-occur in Stanisławice with pots of types 2, 3 and 4, and vases/bowls of types 8 and 9, which were popular in the Przeworsk culture from the phase B1, though they became most numerous in the phase B2 of the Roman period. The forms connected to the Puchov environment because of the characteristic relief ornament are vessels of type 19. They also occur in Stanisławice in complexes with pottery typical for the Przeworsk culture, such as vessels of type 3, 4, 8.

The forms present among the Dacian culture materials, though also encountered in the Przeworsk culture in Lesser Poland, are conical cups with massive handles, so called Dacian cups, and lids, very numerous in Stanisławice. All ceramic and decorative forms indicated by K. Pieta as index forms for the latest early-Roman phase of the Puchov culture (Pieta 1970) are present in the material from Stanisławice.

It should be emphasised that materials of the Przeworsk and Dacian-Puchov character without exception co-occur in all the features in Stanisławice. Hence there is no doubt that those complexes are of mixed character.

3.3.2. *Spindle whorls*

Besides the above discussed vessels, spindle whorls are the items most frequently encountered among objects made of clay. There are 49 complete or partially preserved specimens dated back to the Roman period. The majority of those were made from clay with an admixture of fine sand or sand and gravel, and their surface, though now worn off, originally must have been well polished and smooth. A few spindle whorls were made from very carefully washed clay, and six of those are blackened, like vessels.

28 spindle whorls were found inside objects. The remaining 21 artefacts were discovered in the cultural layer in various parts of the settlement.

They are mostly biconical specimens with sharp or slightly more rounded ridges, with concave surfaces at either pole, or small concave rings around the hole. There are low and flat or tall and more slender specimens among them. The second frequently encountered type is represented by spherical or slightly flattened items with rounded ridges, without indentation near the poles. Both types were the most frequently encountered kinds of spindle whorls during the Roman period,

and they represent forms occurring during the entire period of the Przeworsk culture existence (Godłowski 1977, 110).

Cylindrical spindle whorls are much rarer. Only three such specimens were registered (tabl. 103:8; 140:4; 149:1). A spindle whorl resembling the above described ones, though slightly shorter and decorated with notches around its perimeter (tabl. 171:18) should probably be classified as this type.

Flat spindle whorls with truncated ridges were sporadically found, for instance such as those from ob. 1422 (tabl. 134:13) and the area 70/170 (tabl. 148:10).

Only 5 spindle whorls are decorated. The most elaborate ornament can be found on the fragmentarily preserved specimen found in the area 70/120 (tabl. 148:7). An equally beautifully decorated spindle whorl was discovered in the area 330/130 (tabl. 170:5). Another ornamented exhibit was found in the object 1623 and decorated with pinholes all around (tabl. 137:2). The spindle whorl from object 100 was decorated with a carved chequered pattern (tabl. 107:6) which has worn off and nowadays it is difficult to determine clearly whether it covered the entire surface of the spindle whorl, or merely some of its sections. The last such artefact is the above mentioned cylindrical spindle whorl (tabl. 171:18).

Perhaps the two small spindle whorls discovered within the cultural layer (tabl. 165:22 i 172:2), since acc. to Kazimierz Godłowski “their shape resembles spindle whorls, yet they are too tiny to serve any practical functions” (Godłowski 1977, 47). Those are specimens whose dimensions oscillate between 2.3 cm and 2.8 cm in diameter, and between 1.2 cm and 2.3 cm high. Those are biconical specimens. Two of them were made from very carefully washed clay, and the third from clay with an admixture of sand.

R. Naglik, J. Rodak

3.3.3. *Metal artefacts*

Merely 55 metal artefacts have been found. Almost all were badly corroded and frequently contained only trace amounts of pure metal. From among 23 clasps or their fragments, 14 are preserved to an extent enabling their detailed classification. They belong exclusively to groups IV (11 specimens) and V (3 specimens) of fibulae in the classification by O. Almgren. 4 clasps from group IV were made from a copper alloy: a profiled fibula of type A73 with a trapezoid stem, dated to the second half of the 1st c. A.D. and the first half of

the 2nd c. A.D. (Tab. 122:16; Fig. 7: 1; gr. VIII, type 161 acc. to Korvig 1937; type I, variant F acc. to Jobst 1975; type 2.9.5 acc. to Riha 1979; few finds in Poland – Andrzejowski 1992; Rakoczy 2017); a tube-like clasp from the phase B2b of the early Roman period (Tab. 120: 8; Fig. 7: 2; variant 3 acc. to Liana 1970); a clasp of the Mazovian variety of late fibulae of the 2nd series of group IV acc. to Almgren, dated to the phase B2/C1 and C1 of the Roman period (Tab. 157: 19; Fig. 7: 4; type IB acc. to Dąbrowska 1995; 1998; Andrzejowski 2001) and a provincial-Roman profiled clasp A 84 with a stylised bird head on the stem, dated to the phase B2b and B2/C1 of the Roman period (Tab. 159: 1; Fig. 8: 1; finds in Poland – Dąbrowska 1992; 1995; 1998).

7 tube-like clasps were made of iron, including two decorated with silver wire on curved pins (Tab. 151: 1; 150: 16; 119: 2; 151: 5; 148: 3).

3 clasps were classified as belonging to group V by O. Almgren: a fibula of 8 series of the phase B2 and B2/C1 made from a copper alloy (Tab. 159: 4; Fig. 8: 1; in Poland Liana 1970; variety 3, variant b acc. to Machajewski 1998); an elbow iron clasp A 132 from the phase B2 – B2/C1 (Tab. 149: 18; Fig. 8: 2; Godłowski 1981; Mączyńska 1998); a clasp with a comb on the head made from a copper alloy, decorated with an ornamented gold piece fitted on the comb and the cylinder, dated back to the phase B2 (Tab. 152: 20; Fig. 8: 4).

Found in feature 916, made of copper alloy, openwork ring-shaped pendent (Tab. 127: 9, Fig. 8: 5) belongs to the Janów-Psary type hangers dated from the turn of phases B1 and B2 to the C1a phase (Andrzejowski 2014; 2017, further literature there).

More interesting artefacts also include: an iron spear-head with a tang (Tab. 158: 16; type II acc. to Kontny 1999) and 3 conical iron spear-heads (Tab. 106: 6; 147: 5; 149: 16; types I and III acc. to Kontny 1999).

Among tools an iron punch (?) has an unusual shape (Tab. 149: 11; Fig. 8: 5).

Also untypical and without analogies is a fragment of an iron hoop measuring 70 mm in diameter (Tab. 168: 1). The function and chronology of the item made from a copper alloy with an openwork structure remains a mystery (Tab. 127: 9; Fig. 8: 6).

3.3.4. Beads

Amber beads

Fragments of eight amber beads were discovered in the settlement in Stanisławice. Seven came from

objects: 2, 125, 204, 527, 816 and 918, and one from the area 350/130. They are disc-like beads, attributed by M. Mączyńską to the Group XXX (1977, 64; Tempelmann-Mączyńska 1985, 65-67) i.e. disc-like beads. They represent type 388. Those are circular, flat beads app. 1 – 1.2 cm in dimension and 0.4 – 0.5 cm high. Beads of that type appeared in the phase B1, were most numerous in the phase B2/C1 and lasted practically throughout the entire Roman period (Mączyńska 1977, 66). In the object 204 a slightly bigger bead was discovered. It should probably be attributed to the type 389, since the type includes beads larger than those presented above. The chronology of both types overlaps, and sometimes they can be found together (Tempelmann-Mączyńska 1985, 65-67).

A few lumps of raw amber which do not reveal any traces of processing were also found in the settlement.

Glass beads.

Besides amber beads, on the site 9 in Stanisławice fourteen glass beads or their fragments, representing various types, were discovered. The majority of them fall into the classification by M. Mączyńska (Mączyńska 1977; Tempelmann-Mączyńska 1985).

Seven beads can be classified as group I (types 1-28). Type 6 is represented by two specimens from the object 1623 (tabl.) and one (tabl.) from the area 130/160, made from opaque, white glass. Another dark-brown (black?) bead (tabl.) resembling type 11 was found in the area 230/170. 3 more specimens can be classified as belonging to the group I of small, spherical beads (types 17-28). The first (green) was discovered in the layer on the area -50/40 (tabl.). A fragment of another bead (sea-green) comes from the object 466 (tabl.). Both beads can be presented as resembling type 24. The third artefact (tabl.) found on a heap is red and looks similar to type 28.

Group XVIII – melon beads and similar types (types 155-178), is represented by an artefact from object 916 (tabl.). It is a bead from transparent glass of light-green hue, resembling type 158b.

Group XIX – beads made using the technique of spiral thread, is represented by an artefact discovered in the area 160/130. It was made from tea-green, transparent glass (tabl.) and should be classified as type 193.

In the sunken building 204 a spherical bead 1.5 cm in diameter and 1,4 cm high was discovered, made from opaque, red molten glass with embedded diagonal white-and-navy blue stripes. It represents group XXII (types 286-291), type 291e.

A small biconical bead made from opaque green glass (tabl.) was discovered in the object 916. Its shape resembles type 71 of the group IV (types 68-73). The specimen from Stanisławice has a different colour.

A direct analogy in the typology acc. to M. Mączyńska cannot be found for a biconical, oblong bead found in the area 120/110 (tabl.). It was made from the opaque dark-red glass. Generally it resembles beads from group IV (types 56-73), and its shape is slightly similar to the type 64, but the colour is different.

In the area 240/140 a fragment of a multi-colour bead (tabl.) of an unknown type was discovered. Its preserved pattern consists of diagonal stripes: a narrow yellow stripe, a wider green stripe, a narrow white one, a wider navy-blue one.

Clay beads

In object 2095 a fragmentarily preserved small clay ball was found, without a drilled hole. Its size and shape suggest that it might be a half-finished product of a clay bead. M. Mączyńska indicated a relatively frequent occurrence of clay beads, particularly in the phase B1 (Mączyńska 1977, p. 66).

Perhaps the 3 small, biconical spindle whorls discovered in the cultural layer (tabl.) should also be regarded as beads, since acc. to K. Godłowski „their shape resembles spindle whorls, though they are too small to serve any practical function” (Godłowski 1977, 47).

3.3.5. Stone artefacts

Several dozen stone artefacts have been discovered on site 9 in Stanisławice, among which whetstones are the most numerous. 13 of them were discovered in objects of various types dated back to the Roman period, while the remaining 23 were registered within the arable layer and the cultural layer located on the site.

Whetstones from Stanisławice are most often made from pale pink or beige sandstone, or less frequently from dark grey slate. Usually their shape is rectangular with a quadrilateral cross-section, sometimes triangular or rounded. Most specimens are badly worn out.

The whetstone found in the area 240/170 looks slightly different. It has a hole in its shorter side and is worn off in a very regular manner. Because of the “careful workmanship” and a small hanging hole, it was initially classified as a Neolithic pendant (Nowak 2015, 159), although the author indicated a possibility of another classification. It was decided that the

described artefact would be included in the study from the Roman period on the basis of an analogy from an urn grave from site 1 in Kolonia Rychłocice, Łódź Voivodeship (Jażdżewska 2004, 291-294, tabl. VI: 6) and the fact that the specimens “drilled through at one end to be more easily tied to the belt” are known from the Silesia region (Wielowiejski 1981, 371).

Another category of artefacts, namely quern stones and grinders related to them can also be associated with the Roman period.

In the settlement in Stanisławice 11 fragments of quern stones and 18 grinders have been found. Unfortunately, quern stones have been preserved in small fragments. Because of the fact that traces of settlement from the Neolithic to the modern times have been registered on the site, it is impossible to unequivocally attribute particular fragments to concrete chronological horizons. It is likely that some of the quern stones may have been used by the Przeworsk culture people, since more primitive quern stones might still have been used during the Roman period (Rodzińska-Nowak 2012, 128-131; further literature there).

A small fragment of a stone slab for grinding a red dye, probably ochre, has been discovered in the landfill of the sunken building 204. It is the only find confirming the possibility of mineral dyes being used by the settlement inhabitants.

3.3.6. Clay zoomorphic figurine

The clay zoomorphic figurine was discovered in the pit 946 the chronology and function of which remain uncertain. It is a representation of a bird in the form of a hand-made miniature vessel (Tab. 130; Fig. 10). The vessel is damaged – in its upper part a secondary opening was made, and surfaces are worn out. The height of the figurine is 7 cm, i.e. exactly the same as its length. Some anatomical details are visible – a comb on the head, saddle-like lowering of its back and the raised section of its tail, which allows for claiming that the bird represents a cock or a hen. The figurine had at least two holes. The smaller, with the diameter of 2 mm, can be seen on its back at the base of the right wing. The second identical one might also have been at the base of the left wing. In the tail section there is a larger hole with the diameter of around 20 mm. It was shaped in the form of a simple, narrowing spout which is directed diagonally upwards. The figurine was made from clay containing a considerable admixture of sand. It seems that the current colour of the artefact

and the worn-out surface may be the consequence of secondary firing.

Merely several zoomorphic figurines dating back to the Roman period were found in the area of central and southern Poland (Pescheck 1939: 4; Jasnosz 1984; Godłowski 1992; Malinowski 1999; Kaczanowski, Rodzińska-Nowak 2000; Rodzińska-Nowak 2003; Rodzińska-Nowak 2006; Florkiewicz 2006; 2007; 2008; Florkiewicz, Bochnak 2006). 7 of those are representations of birds. The oldest is dated back to the phase B1. Only in the case of two zoomorphic vessels from the phase C2, can the birds be identified as representations of cocks or hens (Kaczanowski, Rodzińska-Nowak 2000; Rodzińska-Nowak 2003; Rodzińska-Nowak 2006; Florkiewicz 2007).

The appearance of such artefacts in southern Poland, mainly in the Przeworsk culture, is associated with intensified Dacian influences. The zoomorphic vessel from Stanisławice resembles other such artefacts from Poland only to a very limited degree. The closest analogies for the vessel from Stanisławice are the terracotta representations of cocks or hens known from the lands of Raetia and Noricum (Heising 2007).

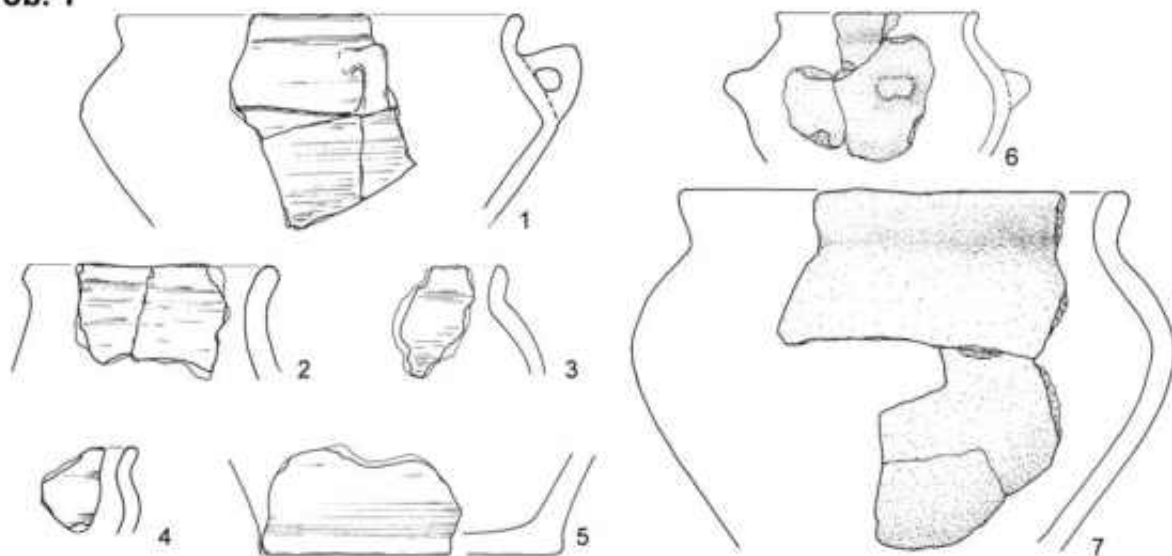
The artefact from Stanisławice is broadly dated to the time encompassing the phase B2 of the early Roman period and the beginnings of the younger Roman period. It corresponds to the period when workshops manufacturing such vessels functioned in Raetia and Noricum (end of the 1st till the beginning of the 3rd c. A.D.). The majority of zoomorphic figurines known from the Przeworsk culture area also date back to that period (Rodzińska-Nowak 2006a).

Tablice

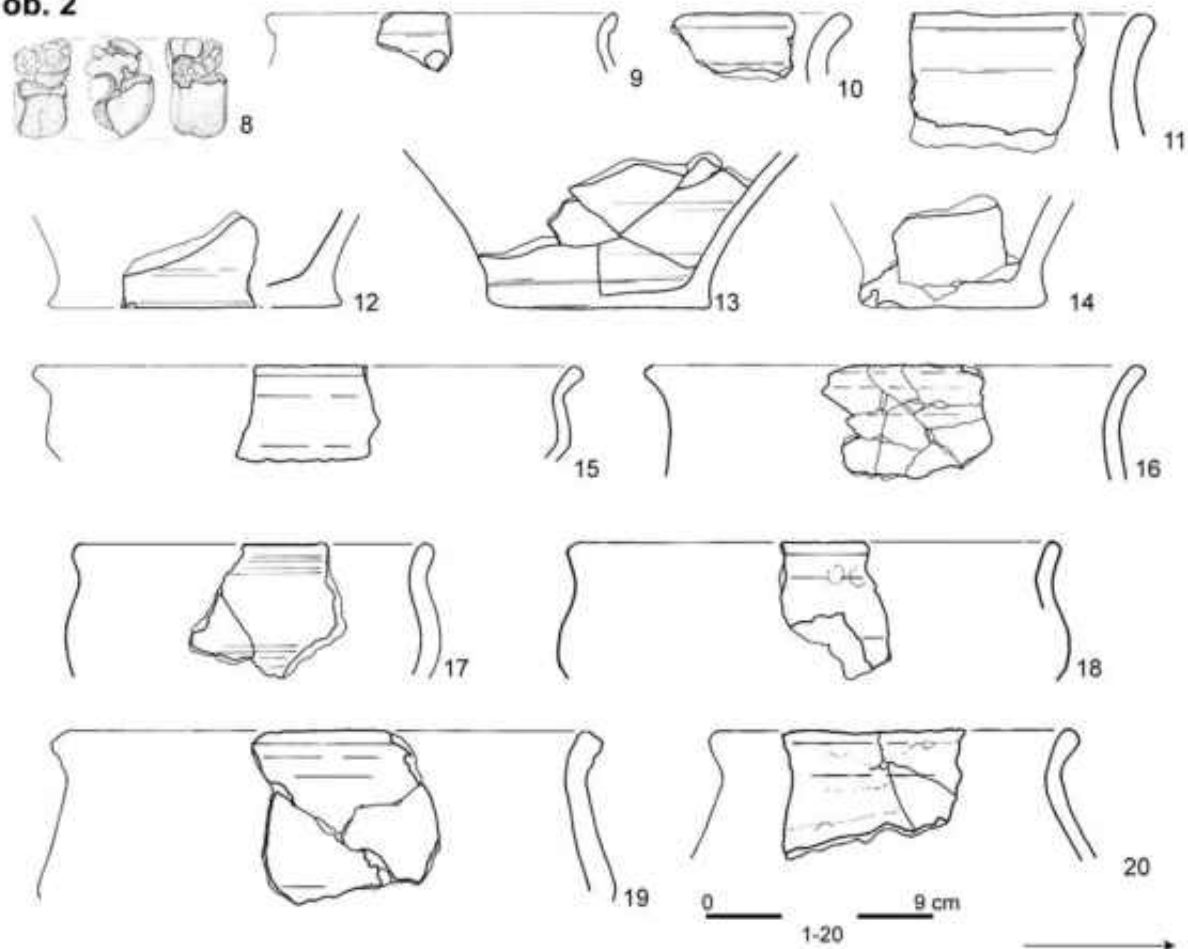
Legenda do tablic

	czarna
	ciemnoszara
	ciemnobrunatny
	brunatny
	jasnobrunatny
	jasnoszarobrunatny
	szara
	less
	kamienie
	polepa
	węgle drzewne
	ceramika
	krzemienie

ob. 1

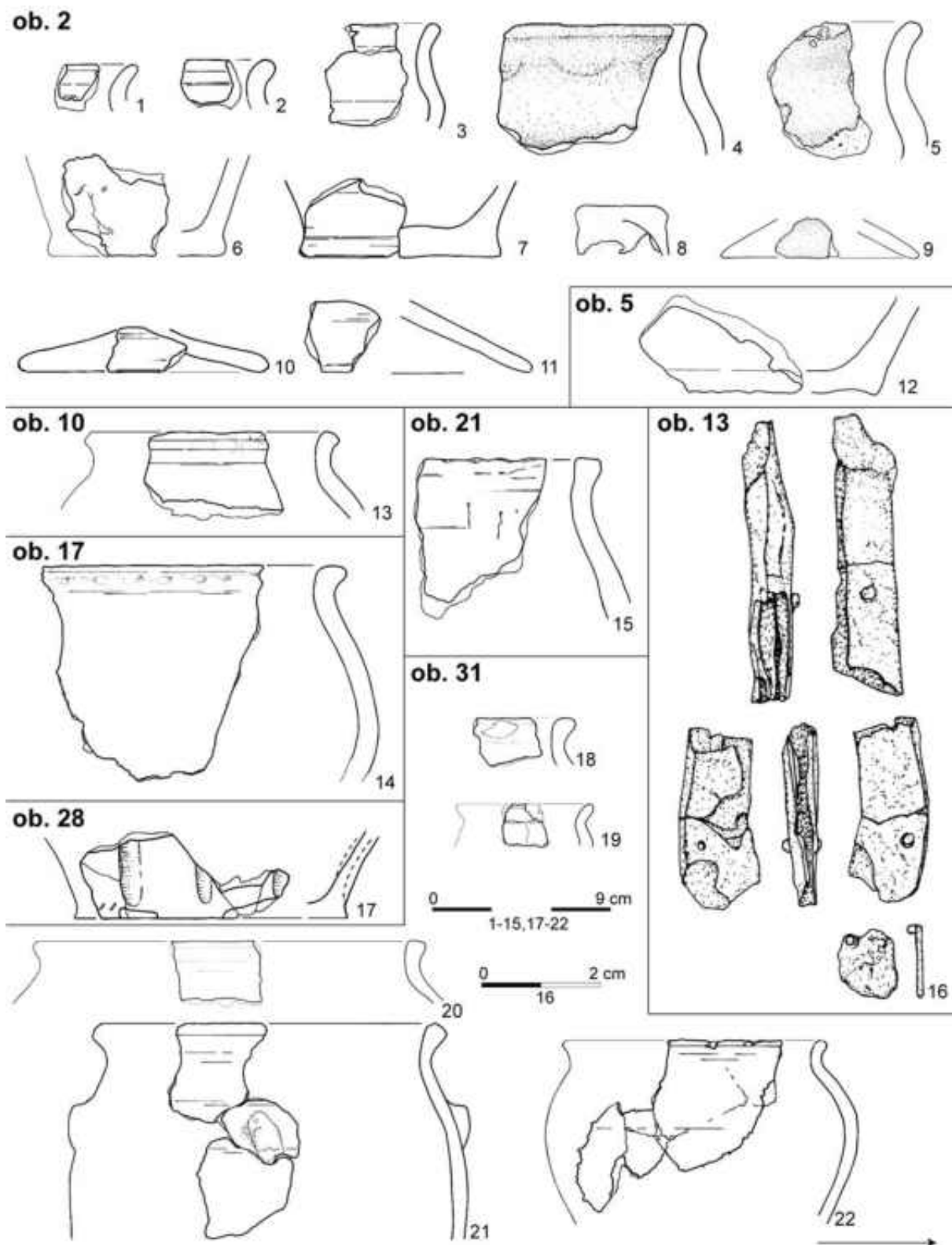

ob. 2

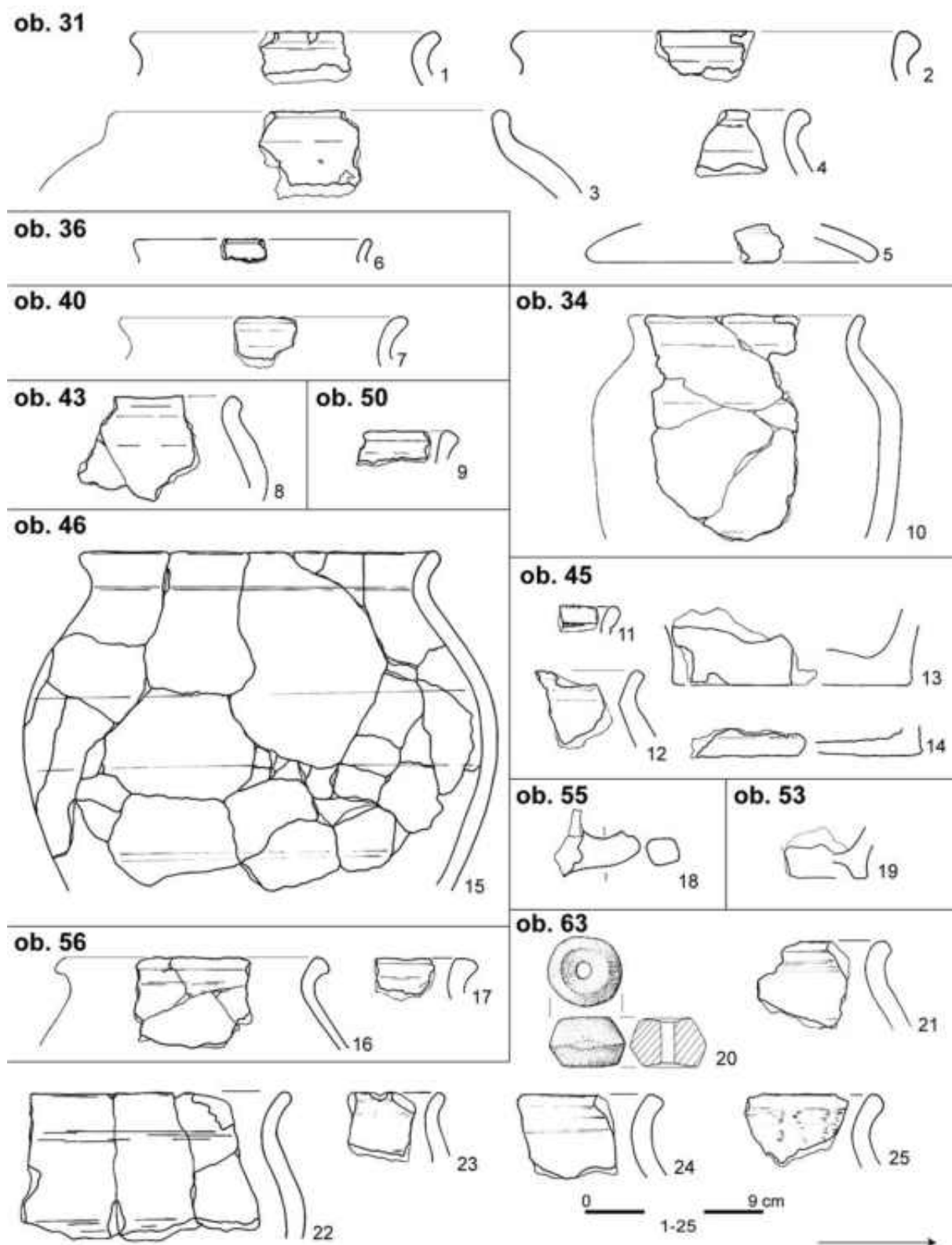

Tablica 103. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-20 – glina)

Plate 103. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-20 – clay)

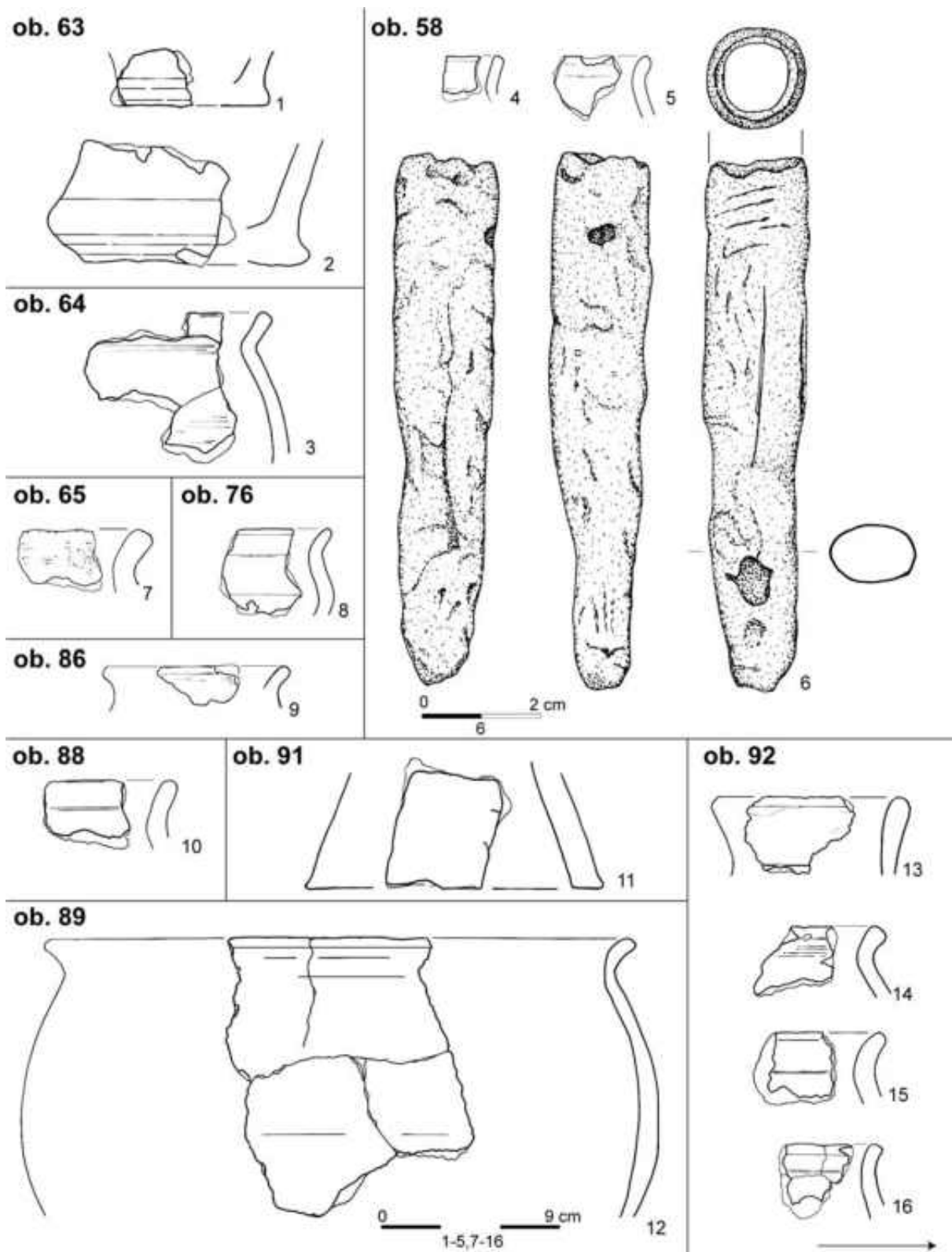

Tablica 104. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-15, 17-22 – glina; 16 – żelazo)
Plate 104. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-15, 17-22 – clay; 16 - iron)

Tablica 105. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-25 – glina)

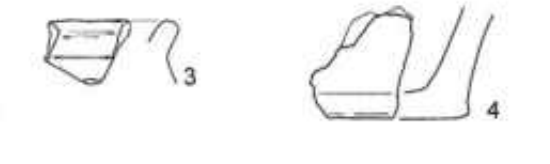
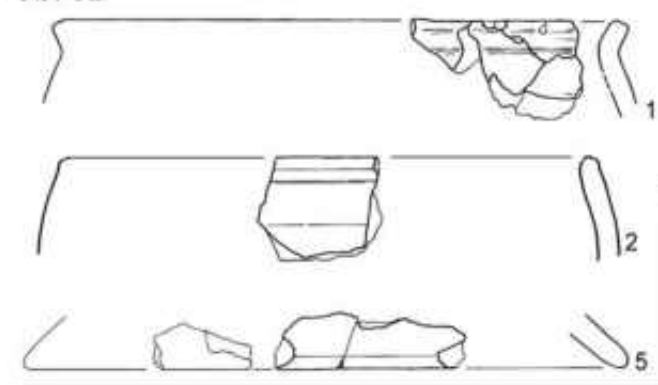
Plate 105. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-25 – clay)

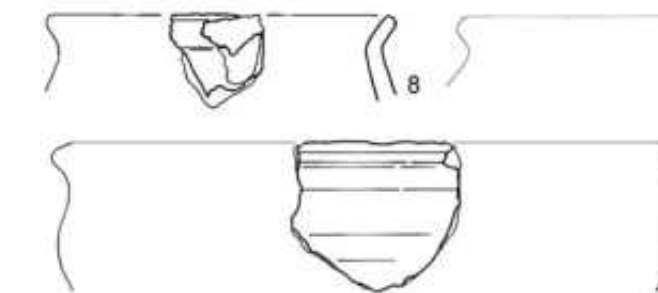
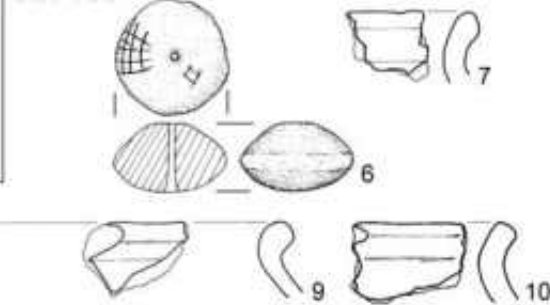
Tablica 106. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-5, 7-16 – glina; 6 – żelazo)

Plate 106. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-5, 7-16 – clay; 6 - iron)

ob. 92

ob. 100

ob. 107

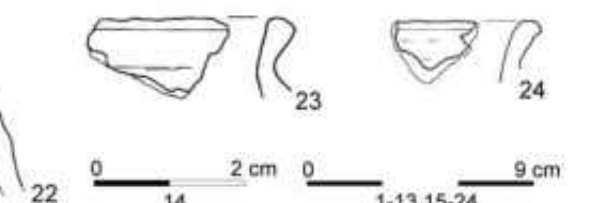
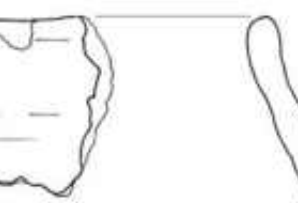
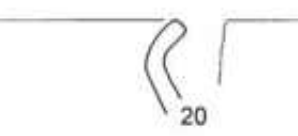
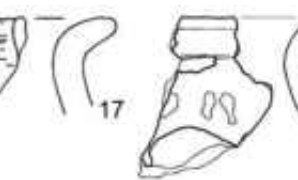
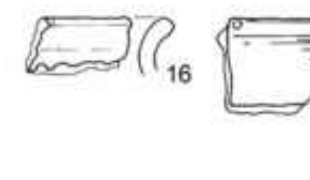
ob. 122

ob. 125

ob. 126

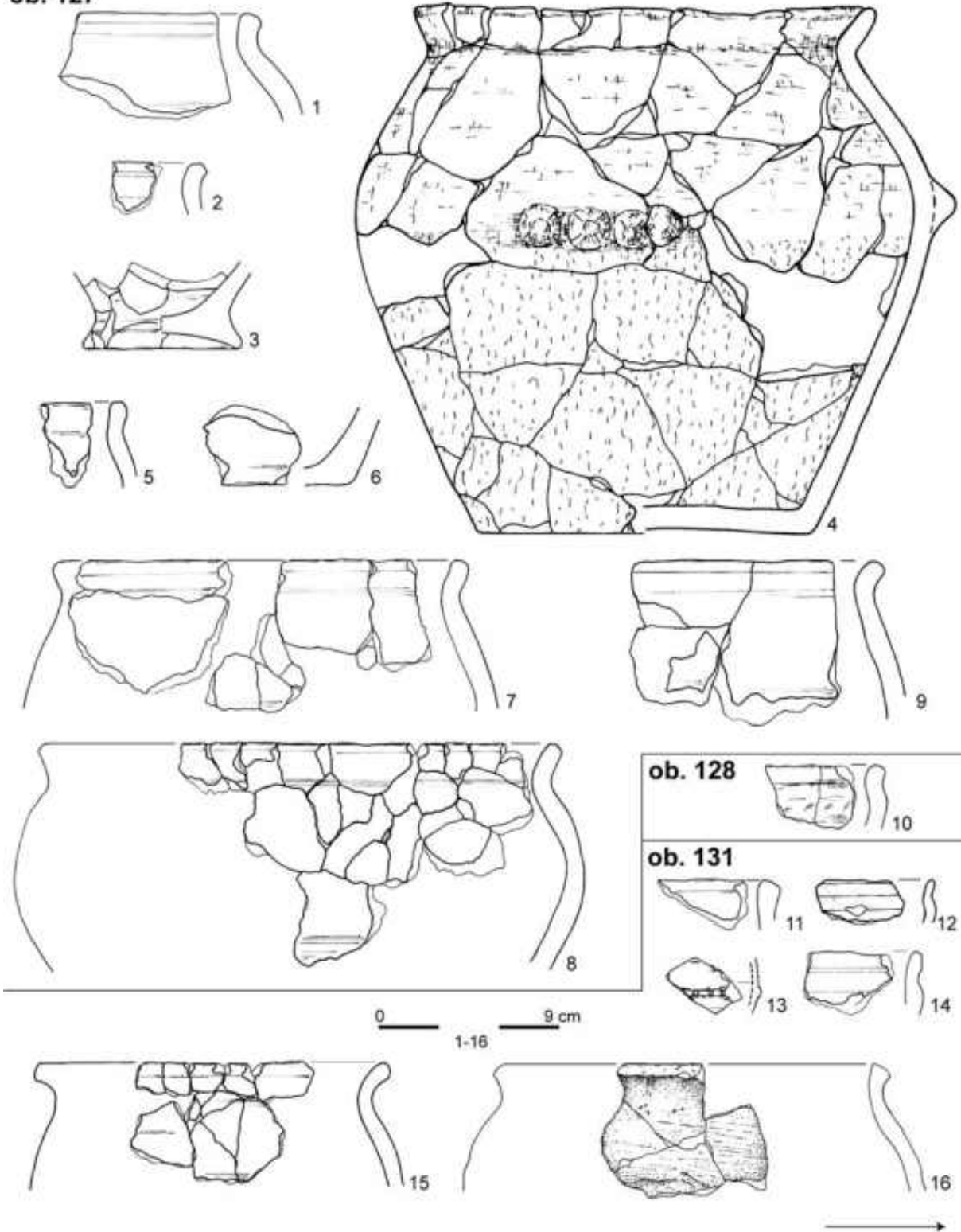

0 2 cm 0 9 cm
14 1-13,15-24

Tablica 107. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-13, 15-24 – glina; 14 – bursztyn)

Plate 107. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-13, 15-24 – clay; 14 - amber)

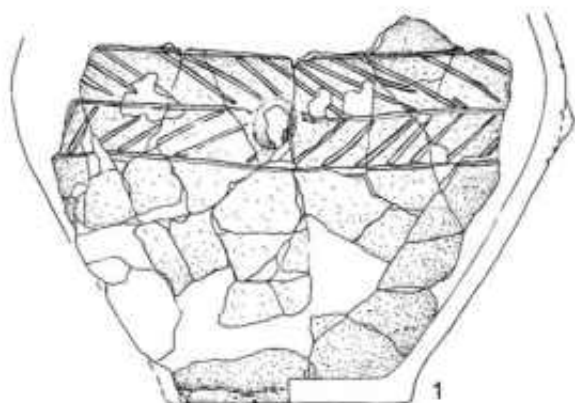
ob. 127

Tablica 108. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-16 – glina)

Plate 108. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-16 – clay)

ob. 131

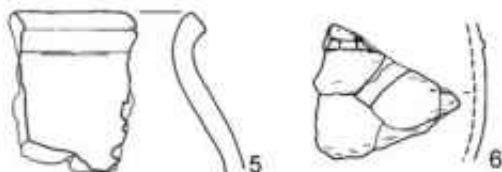
ob. 133

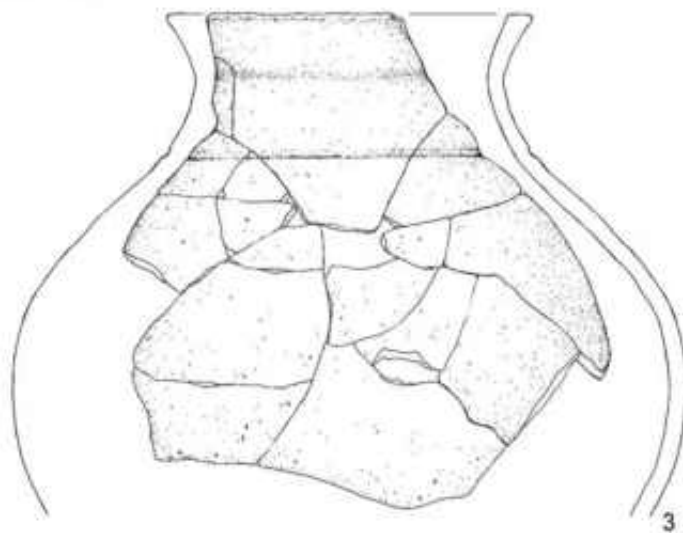
ob. 141

ob. 153

ob. 139

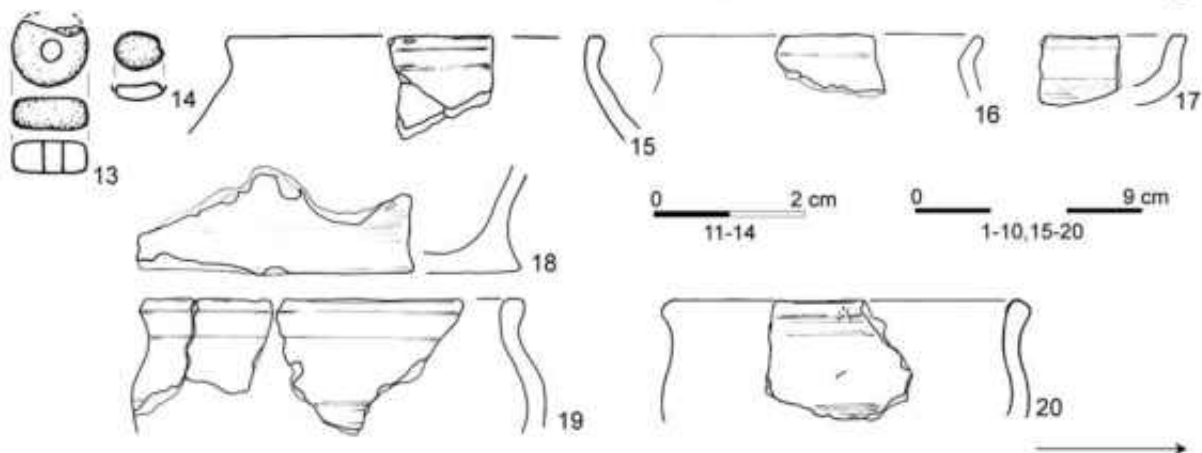
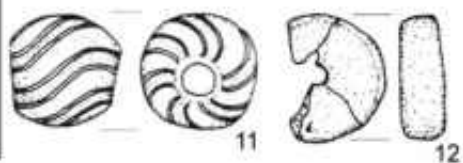
ob. 177

ob. 190

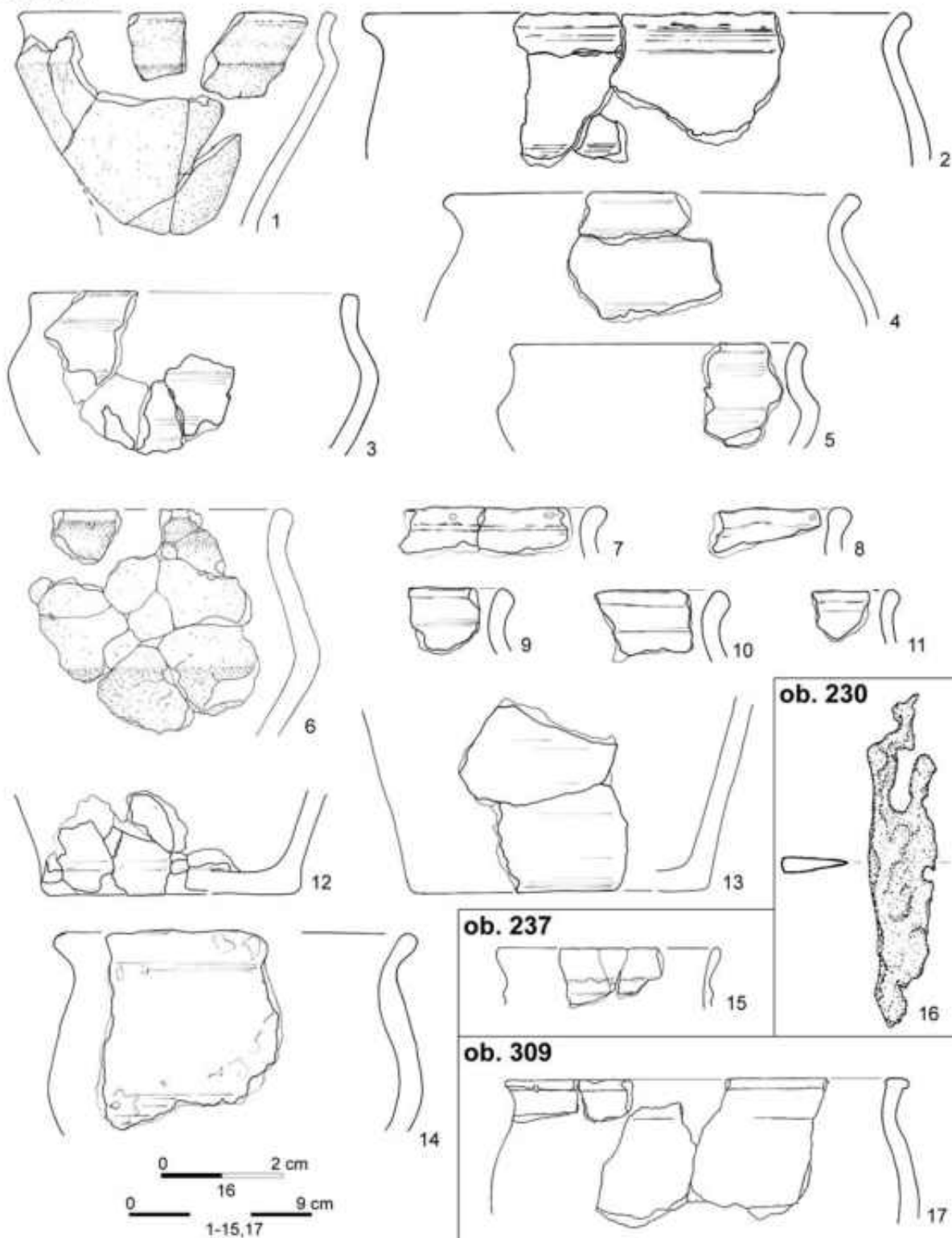
ob. 204

Tablica 109. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-10, 15-20 – glina; 11, 14 – szkło; 12-13 – bursztyń)

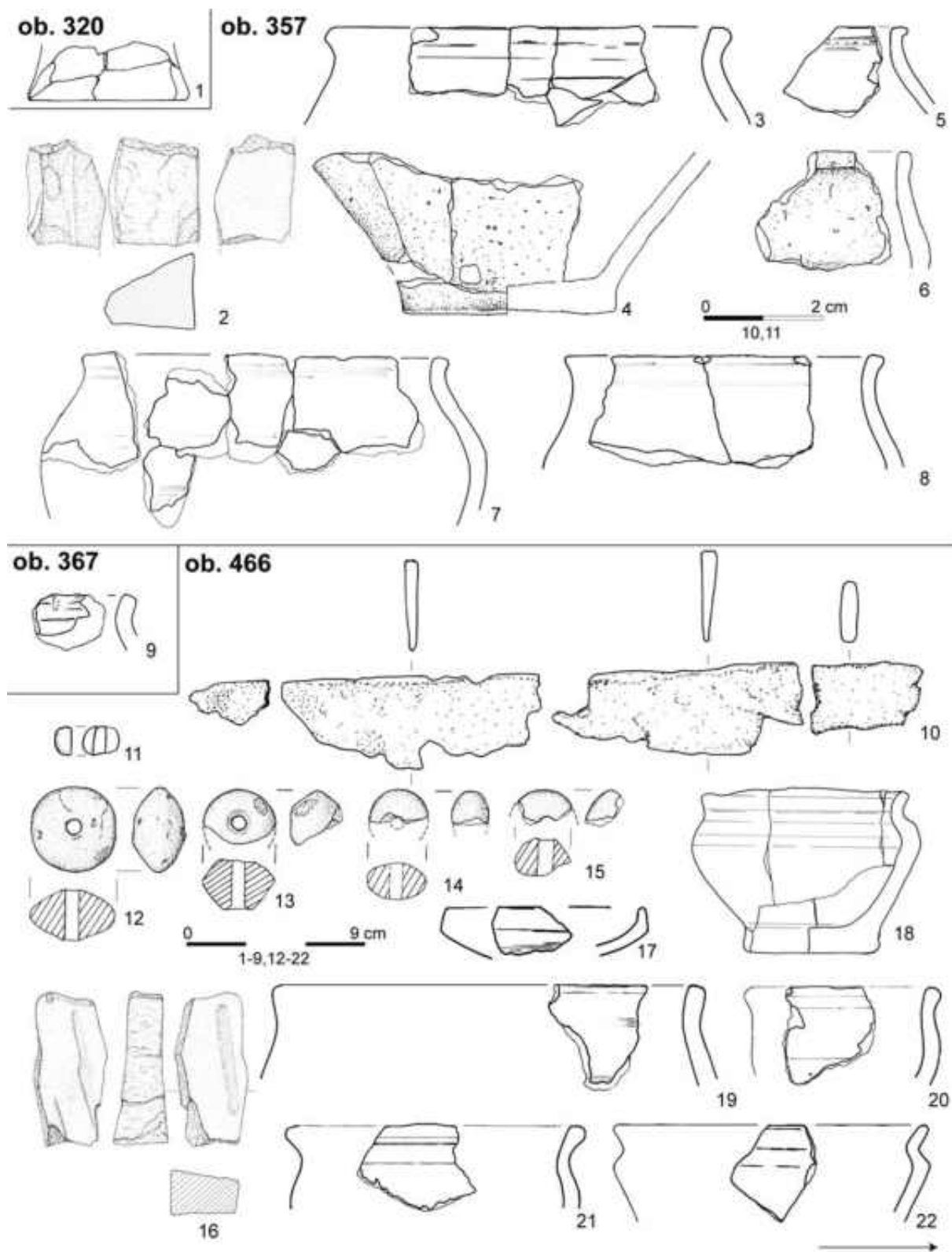
Plate 109. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-10, 15-20 – clay; 11, 14 – glass, 12, 13 – amber)

ob. 204

Tablica 110. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-15, 17 – glina; 16 – żelazo)

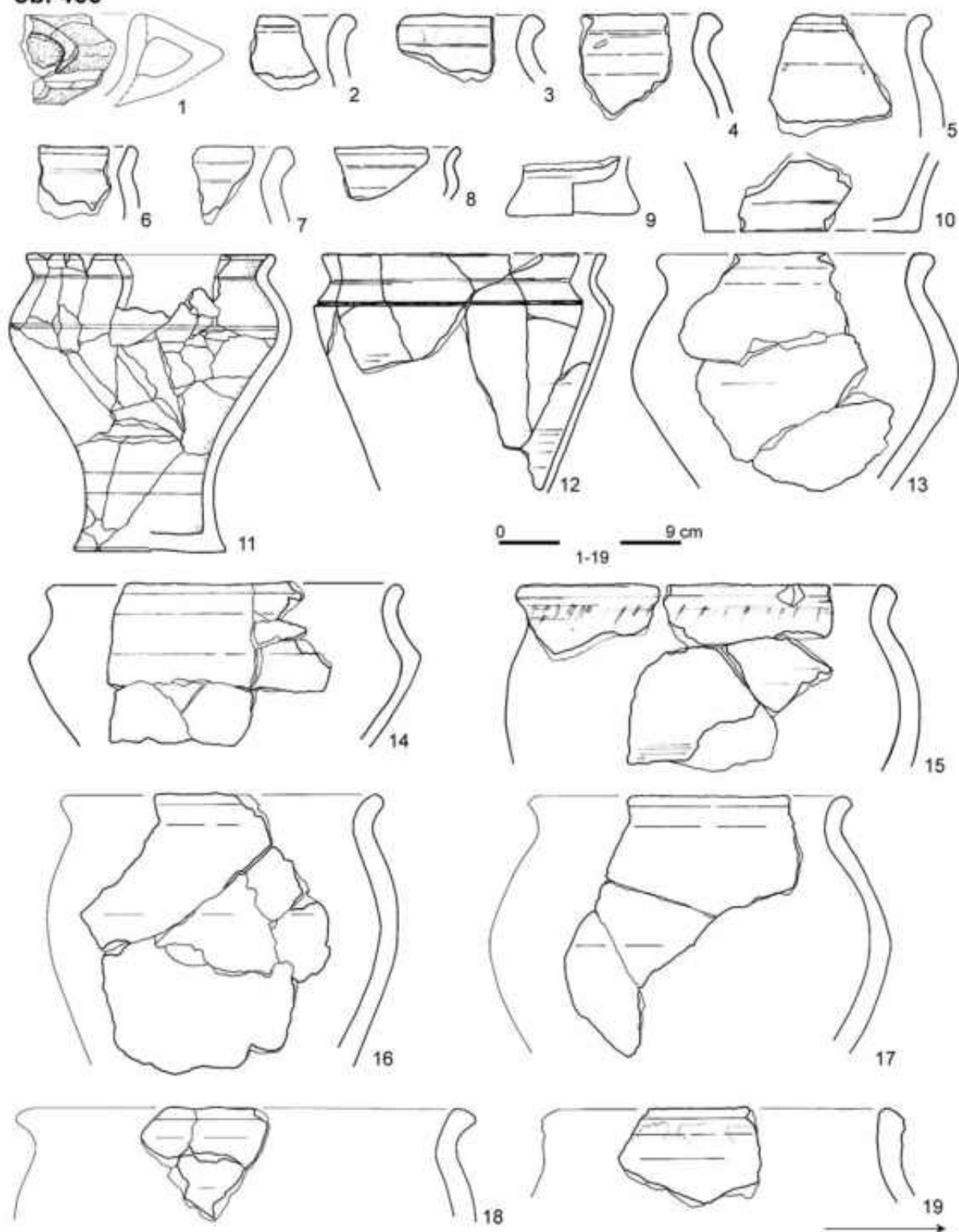
Plate 110. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-15, 17 – clay; 16 - iron)

Tablica 111. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1, 3-9, 12-15, 17-22 – glina; 2, 16 – kamień; 10 – żelazo; 11 – szkło)

Plate 111. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1, 3-9, 12-15, 17-22 – clay; 2, 16 – stone; 10 – iron; 11 - glass)

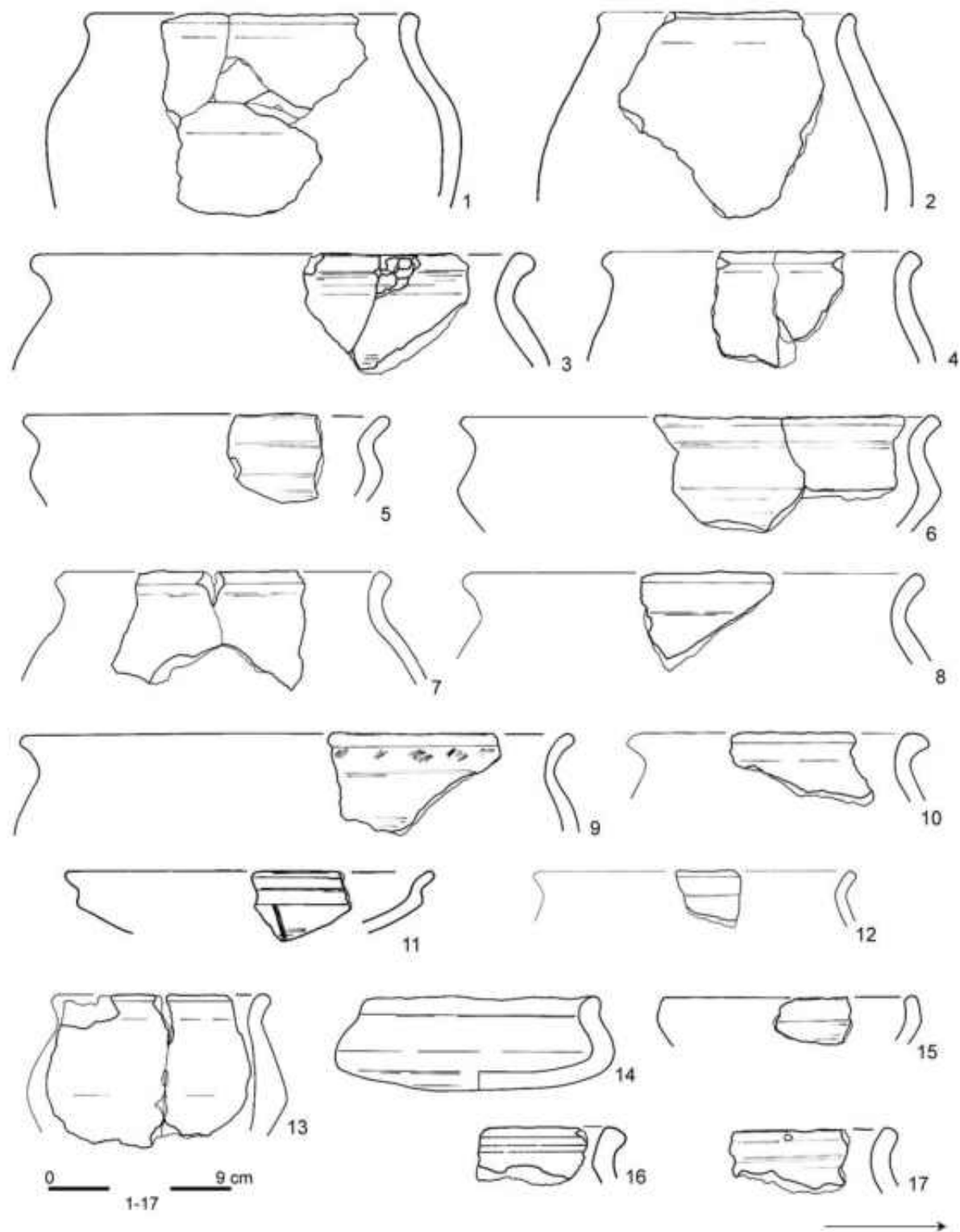
ob. 466

Tablica 112. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-19 – glina)

Plate 112. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-19 – clay)

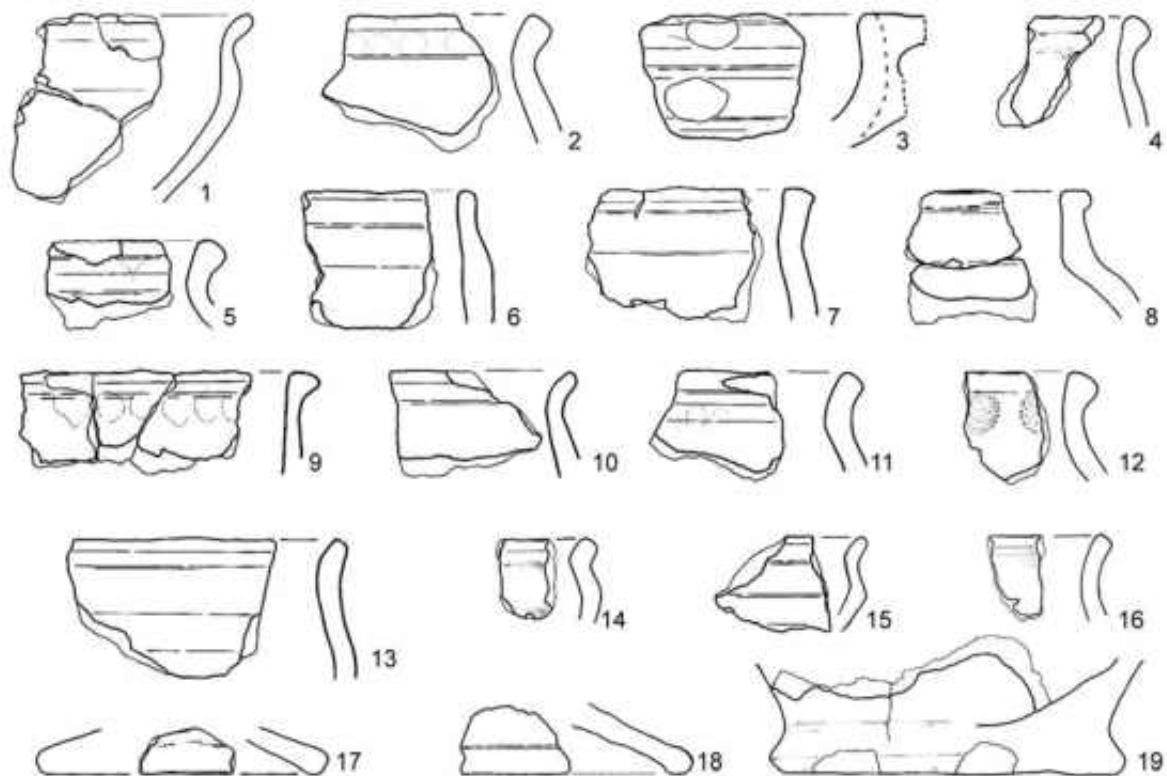
ob. 466

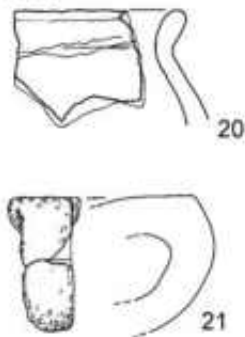
Tablica 113. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-17 – glina)

Plate 113. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-17 – clay)

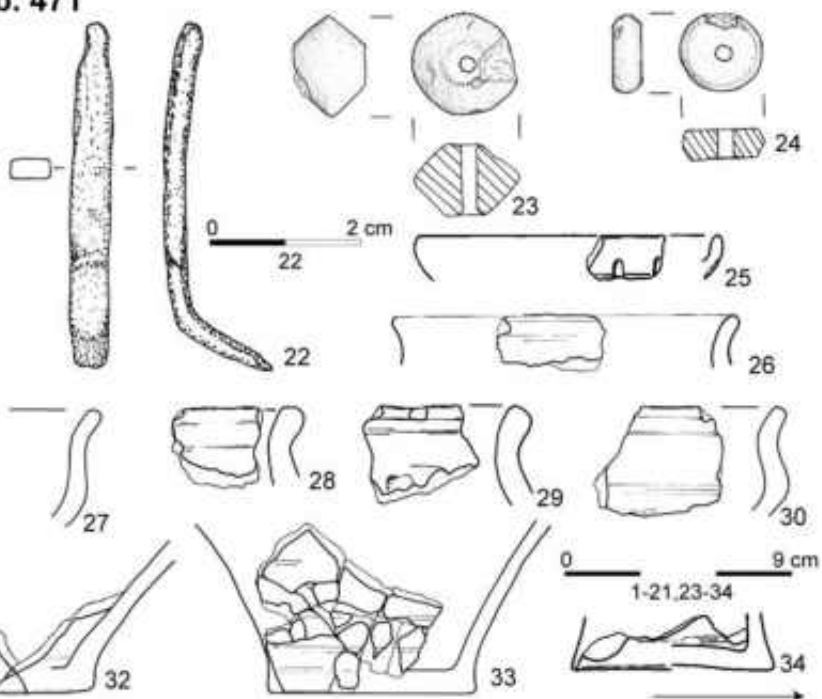
ob. 466

ob. 467

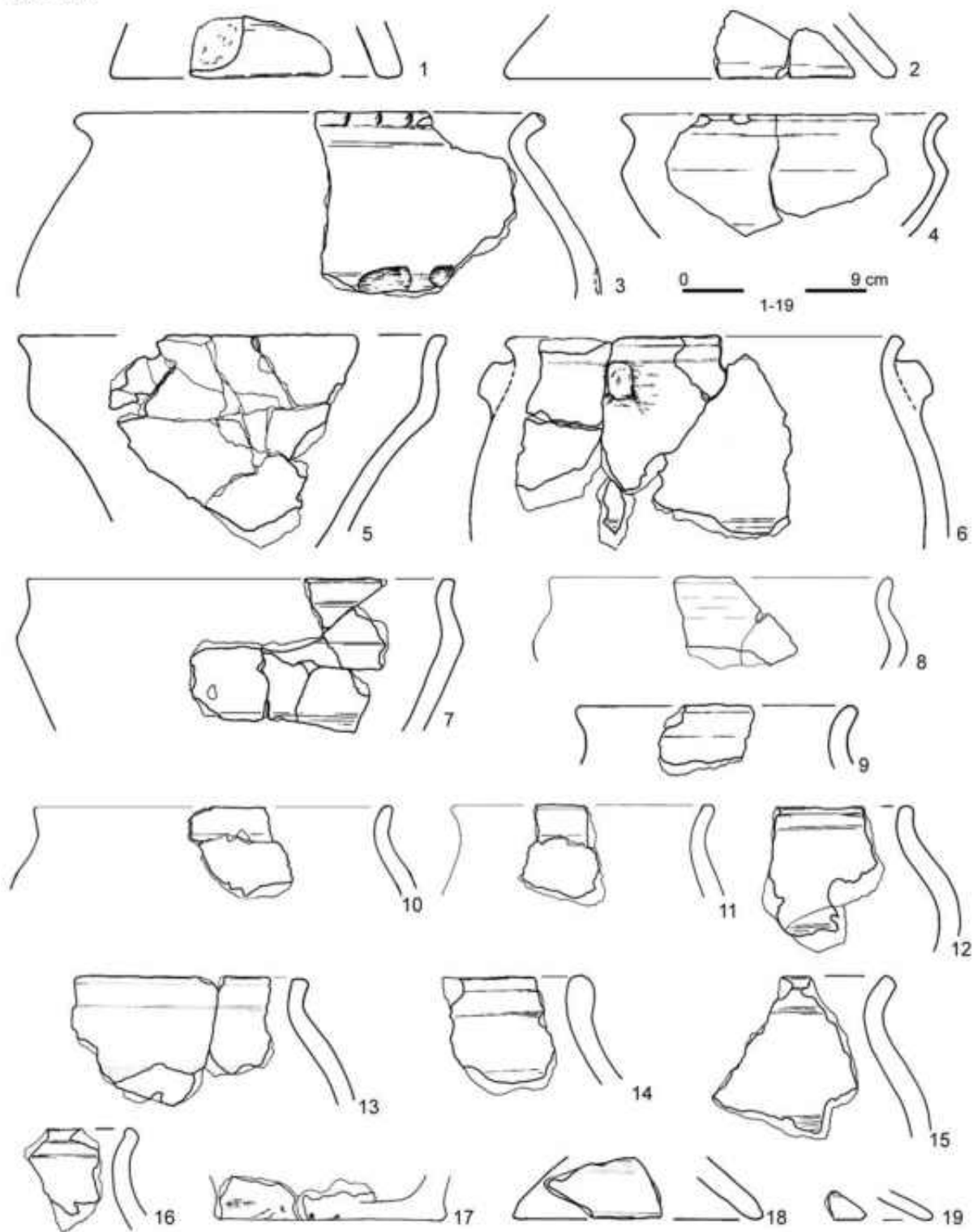
ob. 471

Tablica 114. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-21, 23-34 – glina; 22 – żelazo)

Plate 114. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-221, 23-34 – clay; 22 - iron)

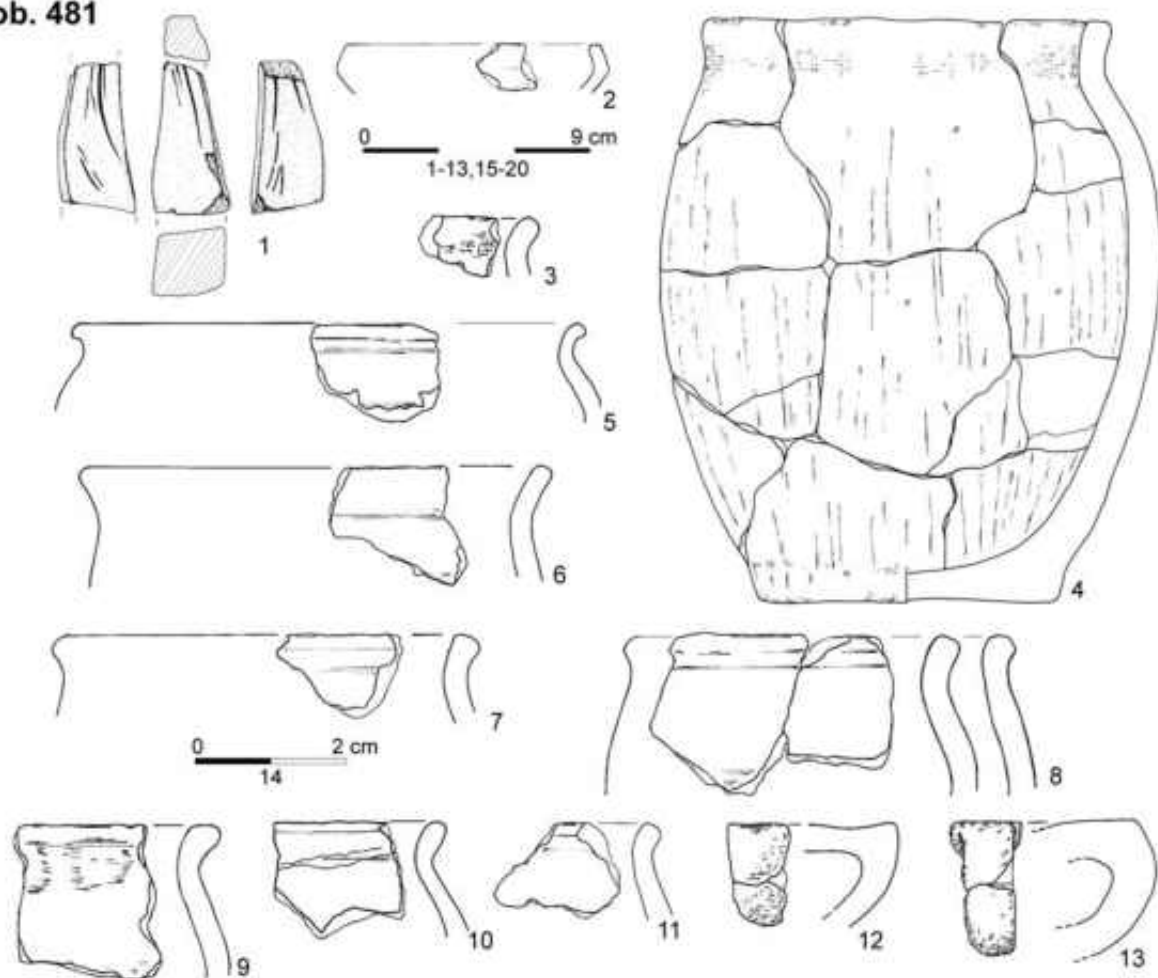
ob. 471

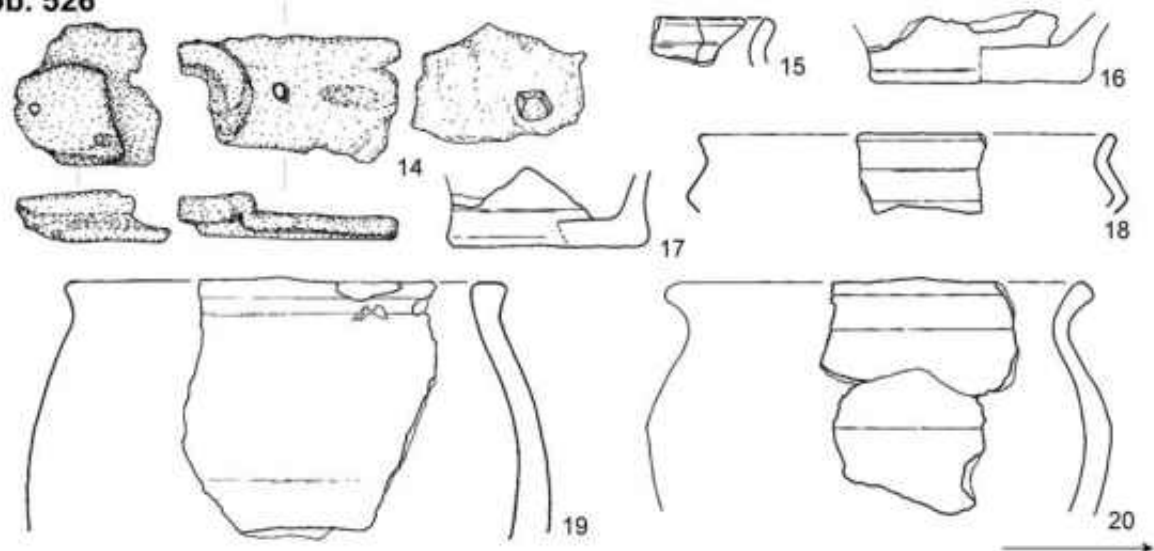
Tablica 115. Stanislawice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-19 – glina)

Plate 115. Stanislawice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-19 – clay)

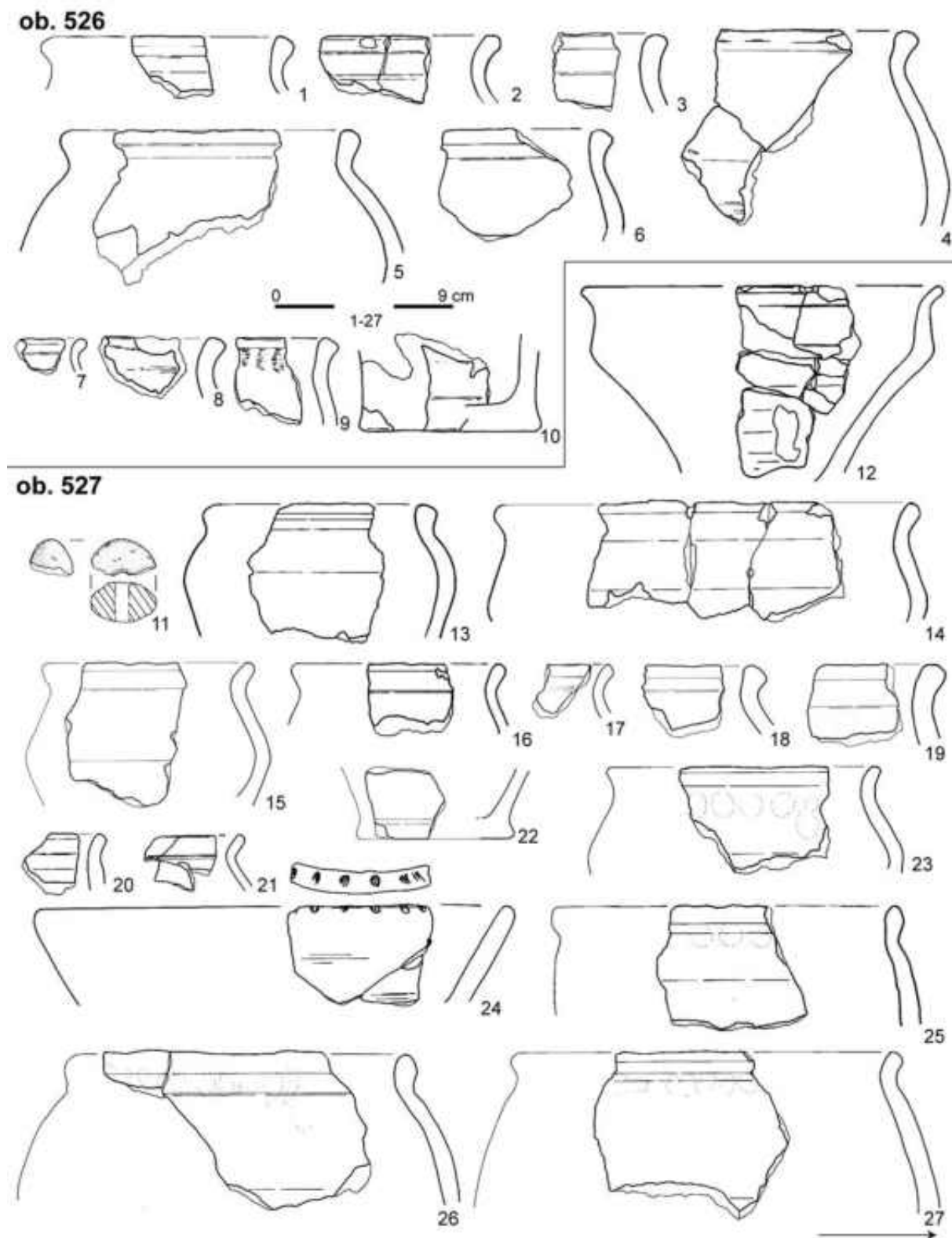
ob. 481

ob. 526

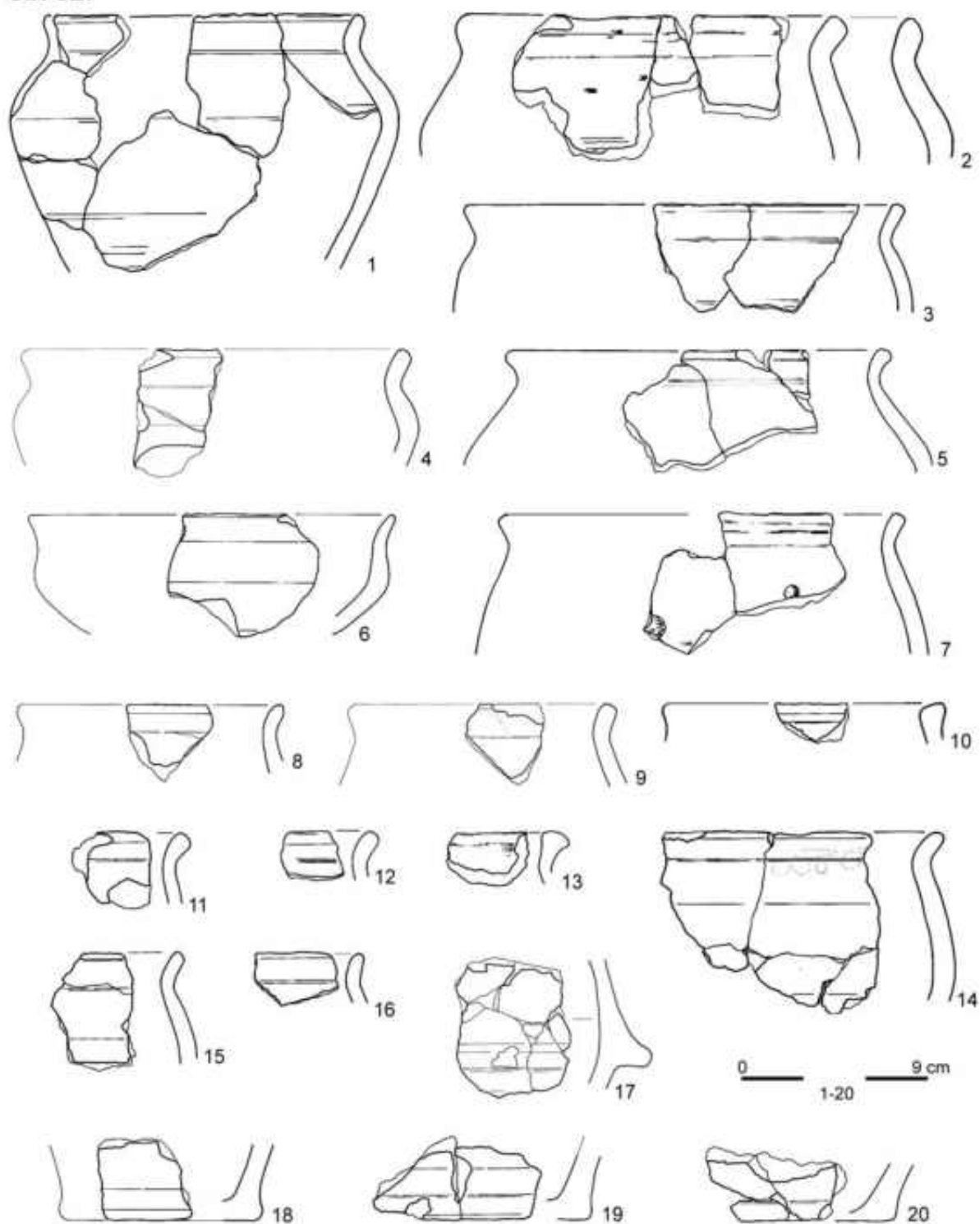
Tablica 116. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1 – kamień; 2-13, 15-20 – glina; 14 – żelazo)
Plate 116. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-10, 12-20 – clay; 11 - iron)

Tablica 117. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-27 – glina)

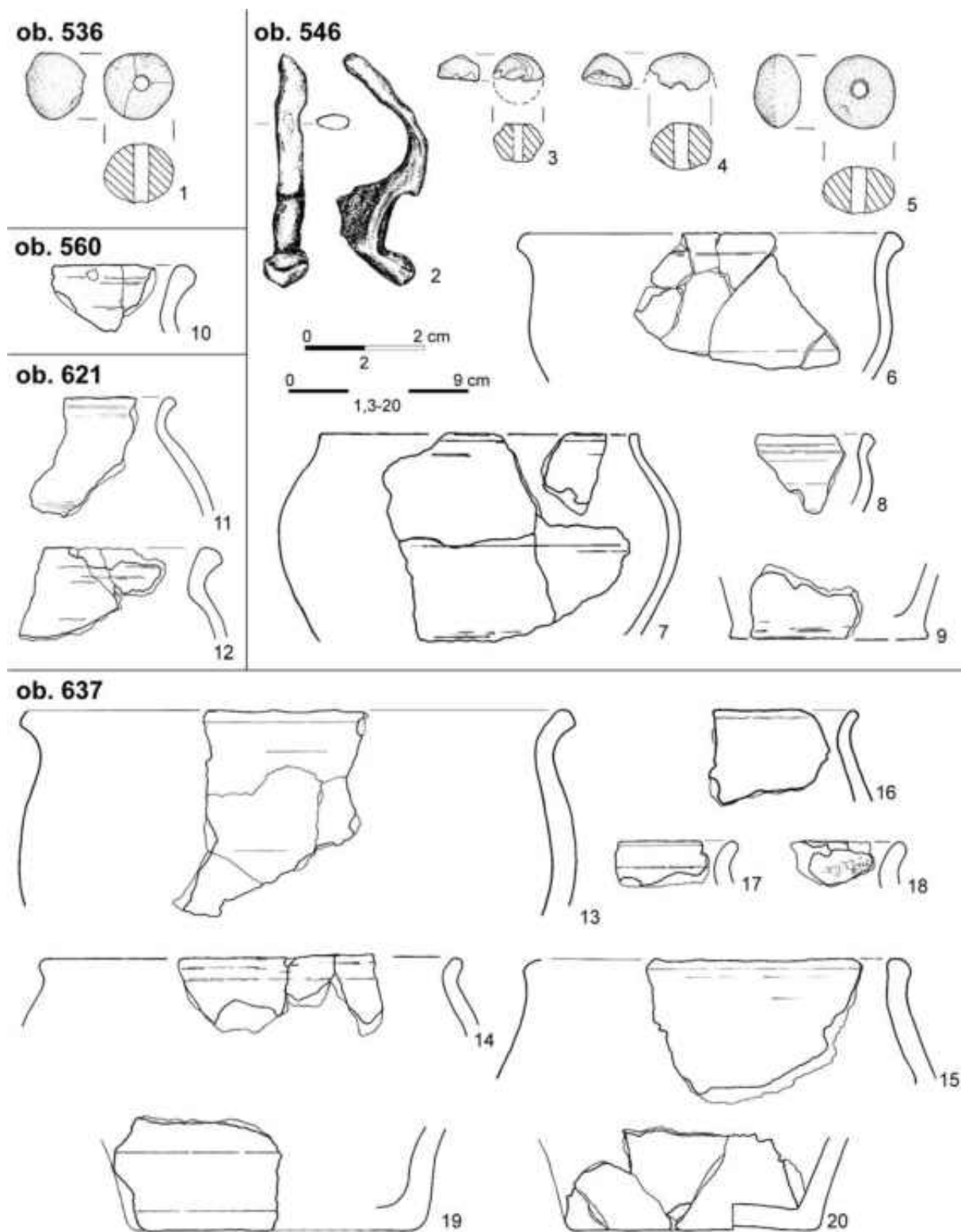
Plate 117. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-24 – clay)

ob. 527

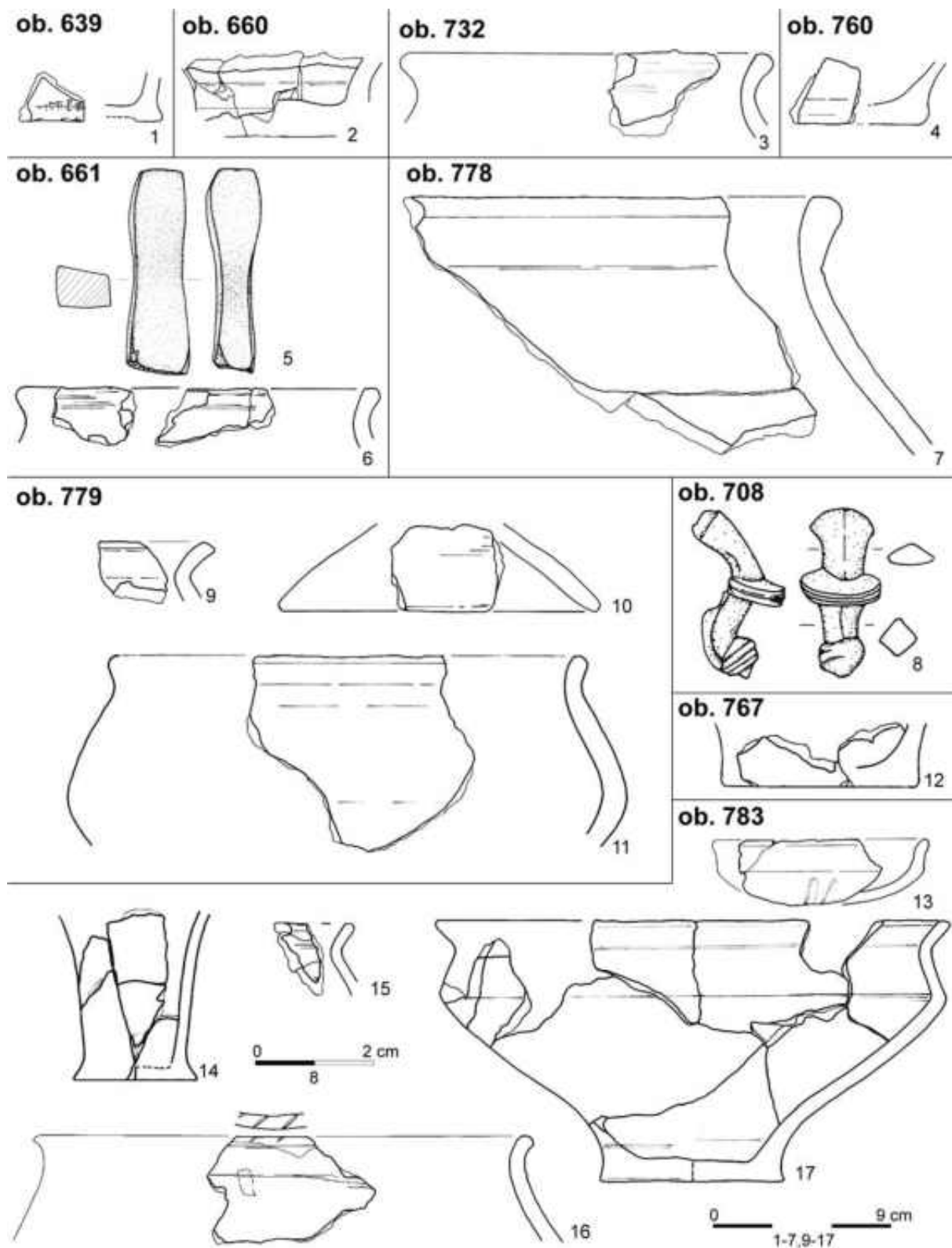
Tablica 118. Stanislawice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-20 – glina)

Plate 118. Stanislawice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-20 – clay)

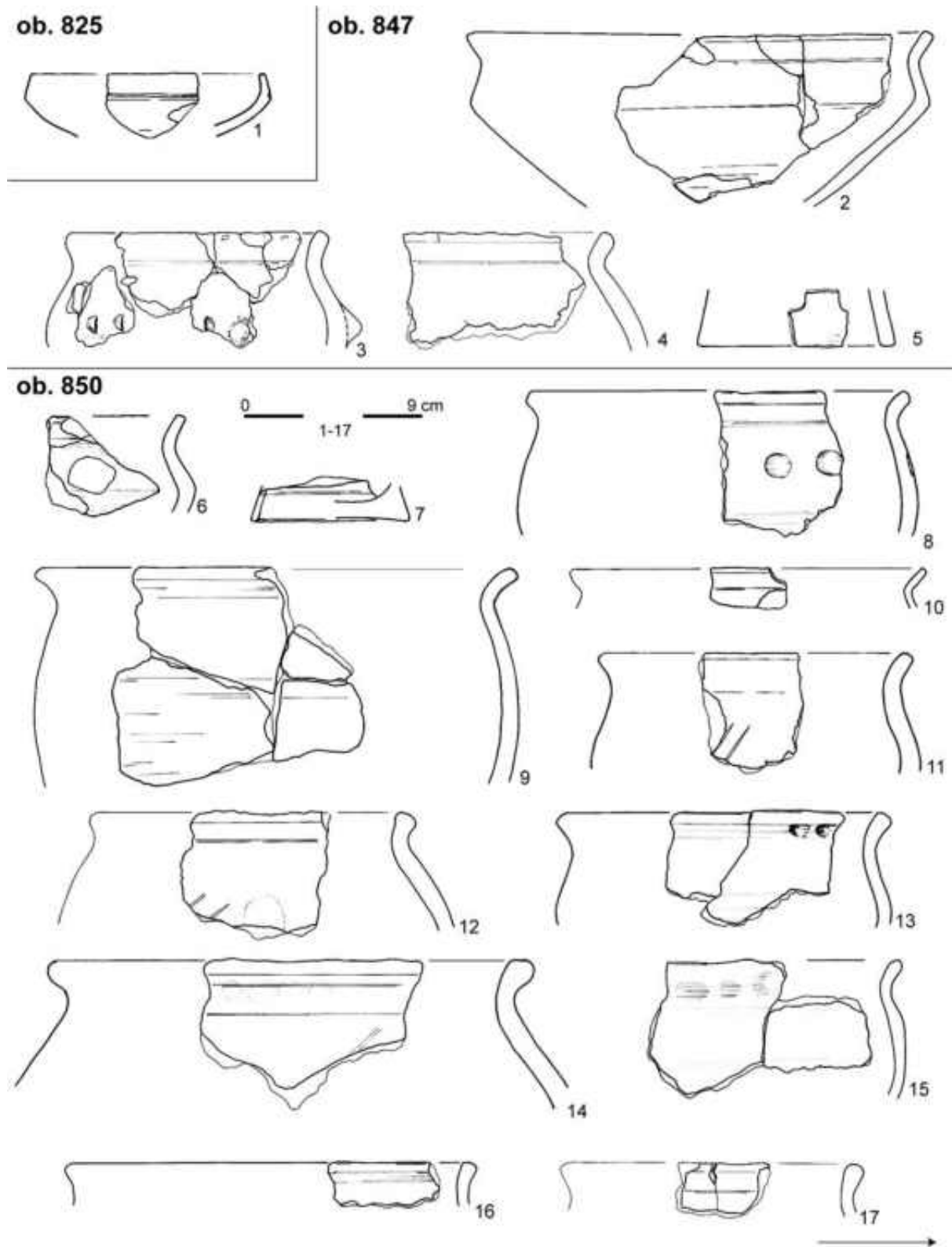

Tablica 119. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1, 3-20; 2 – żelazo)

Plate 119. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1, 3-20 – clay; 2 - iron)

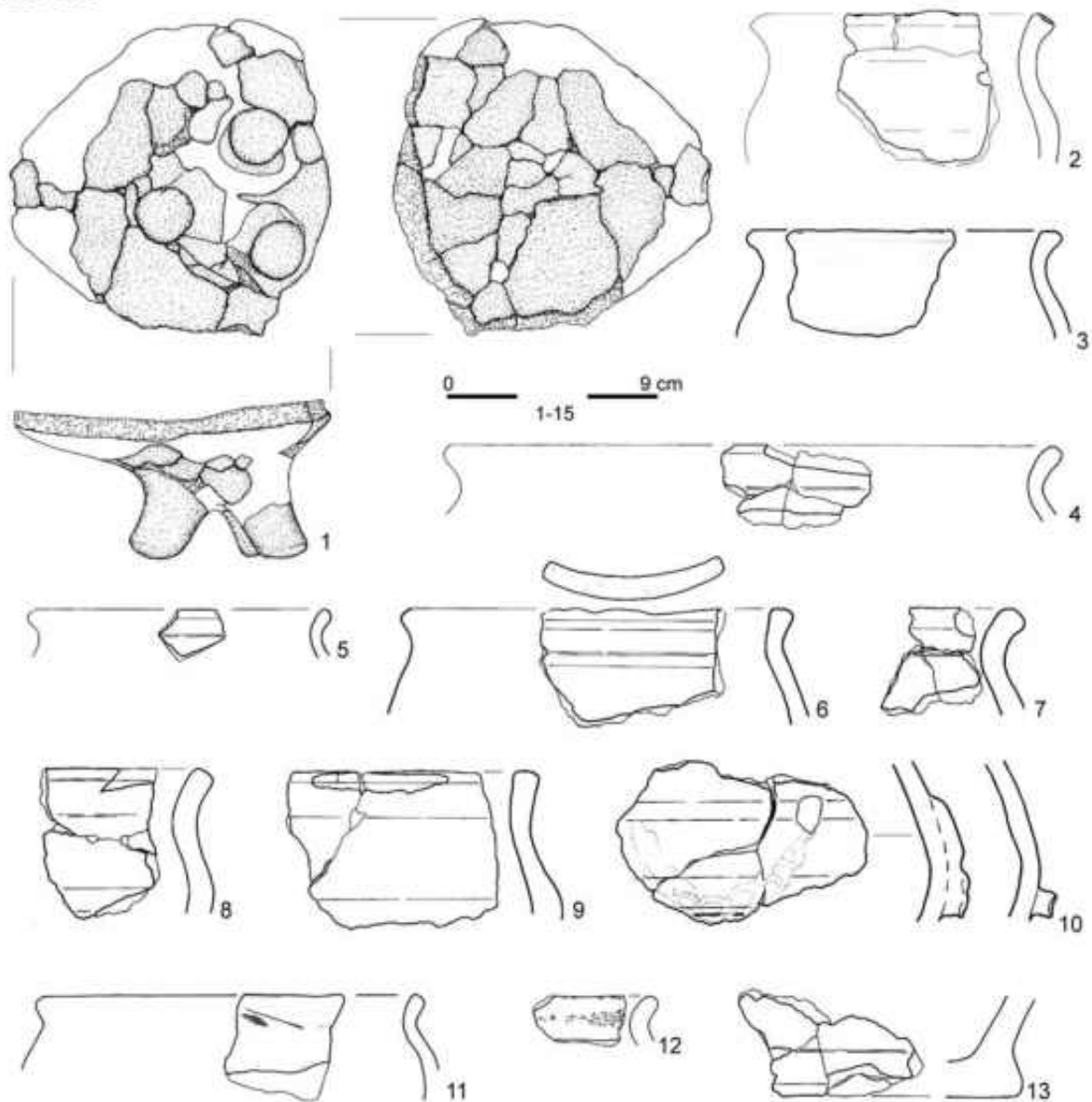
Tablica 120. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-4, 6-7, 9-17 – glina; 5 – kamień; 8 – brąz)
Plate 120. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-4; 6-7; 9-17 – clay; 5 – stone, 8 - bronze)

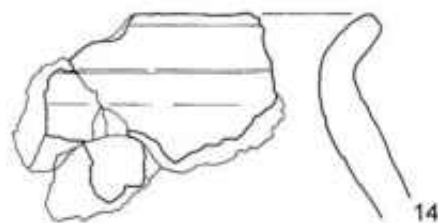
Tablica 121. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-17 – glina)

Plate 121. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-17 – clay)

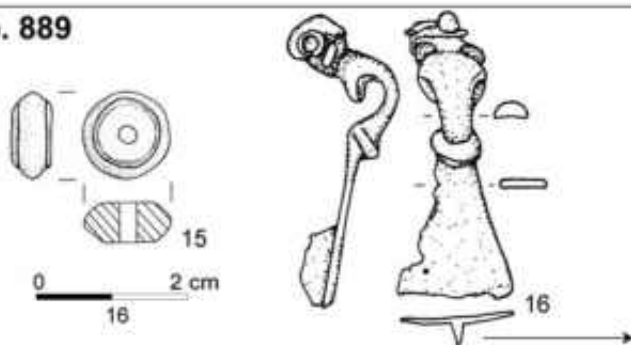
ob. 850

ob. 851

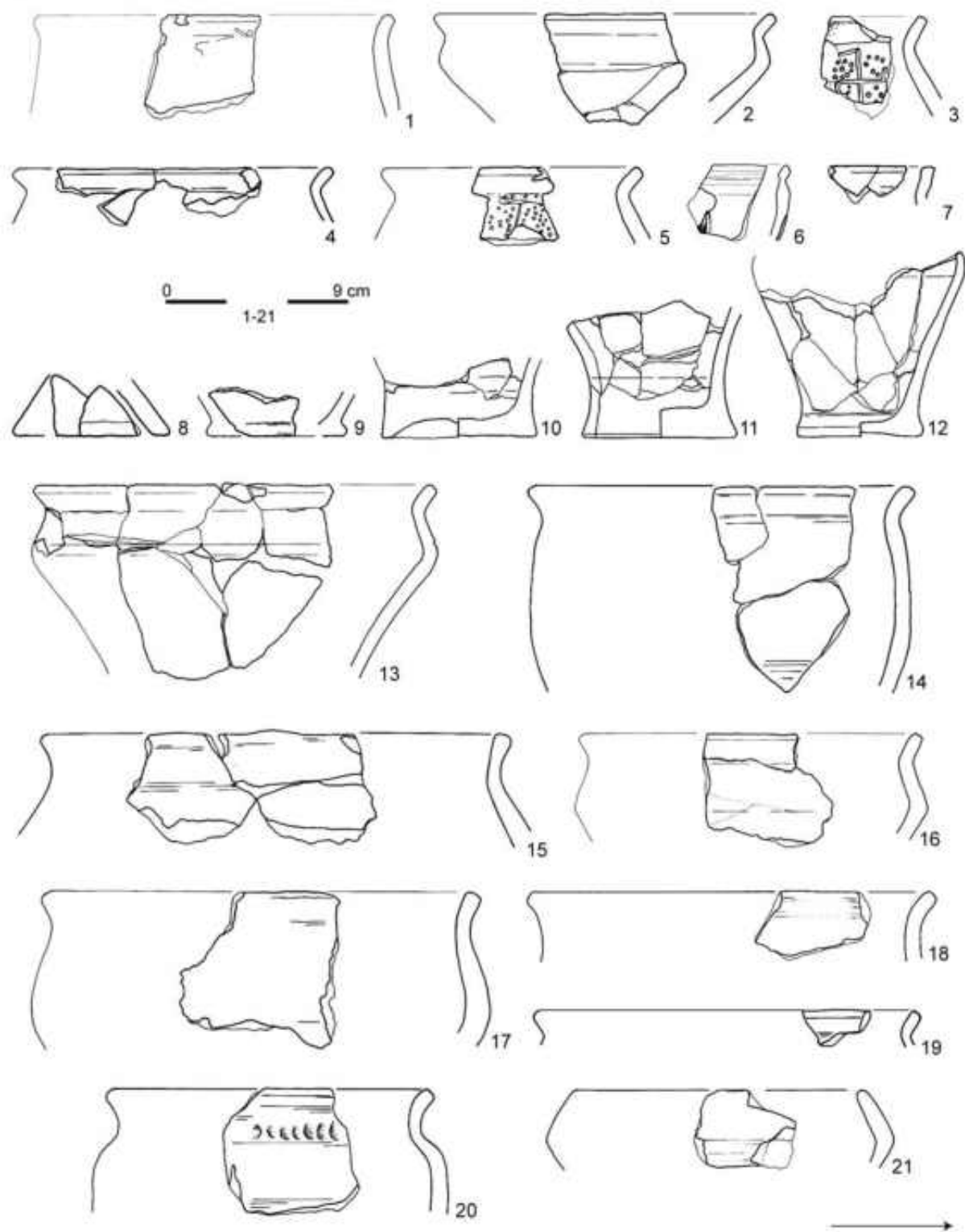
ob. 889

Tablica 122. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-15 – glina; 16 – brąz)

Plate 122. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-15 – clay; 16 - bronze)

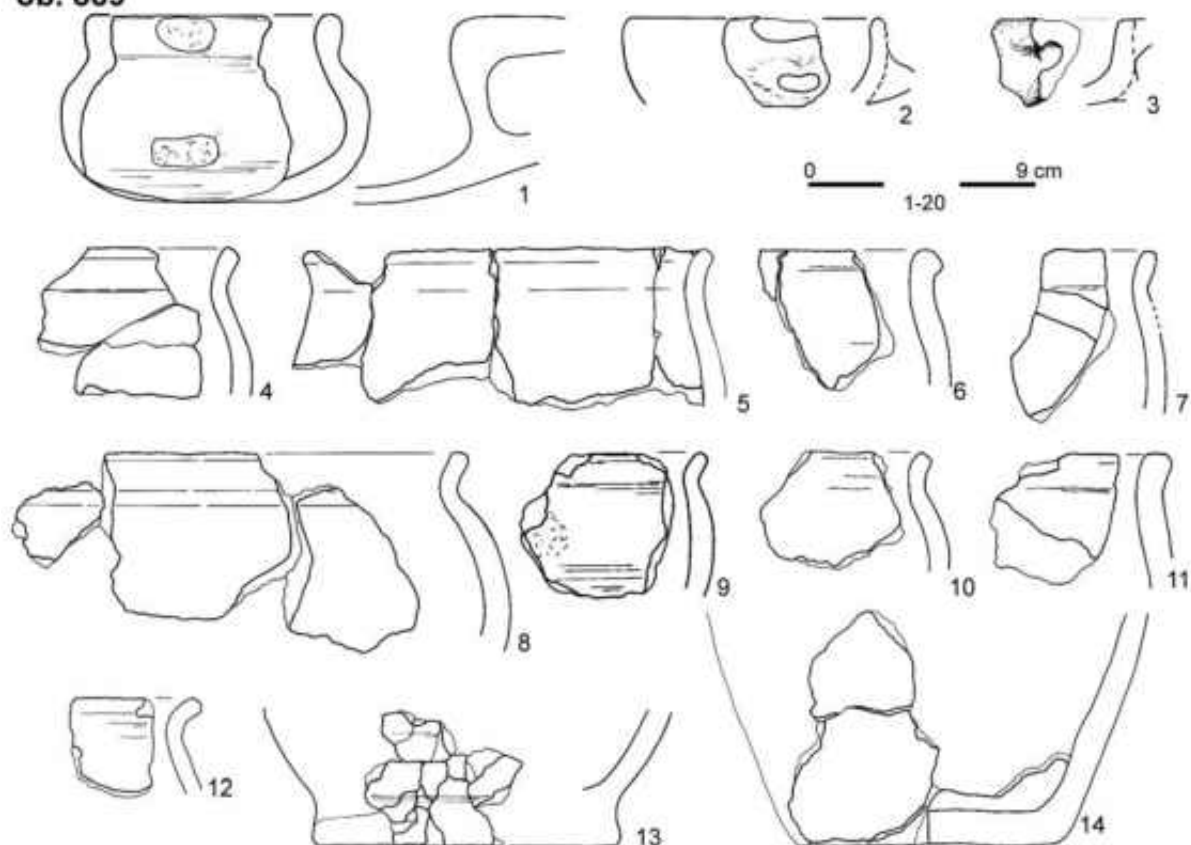
ob. 889

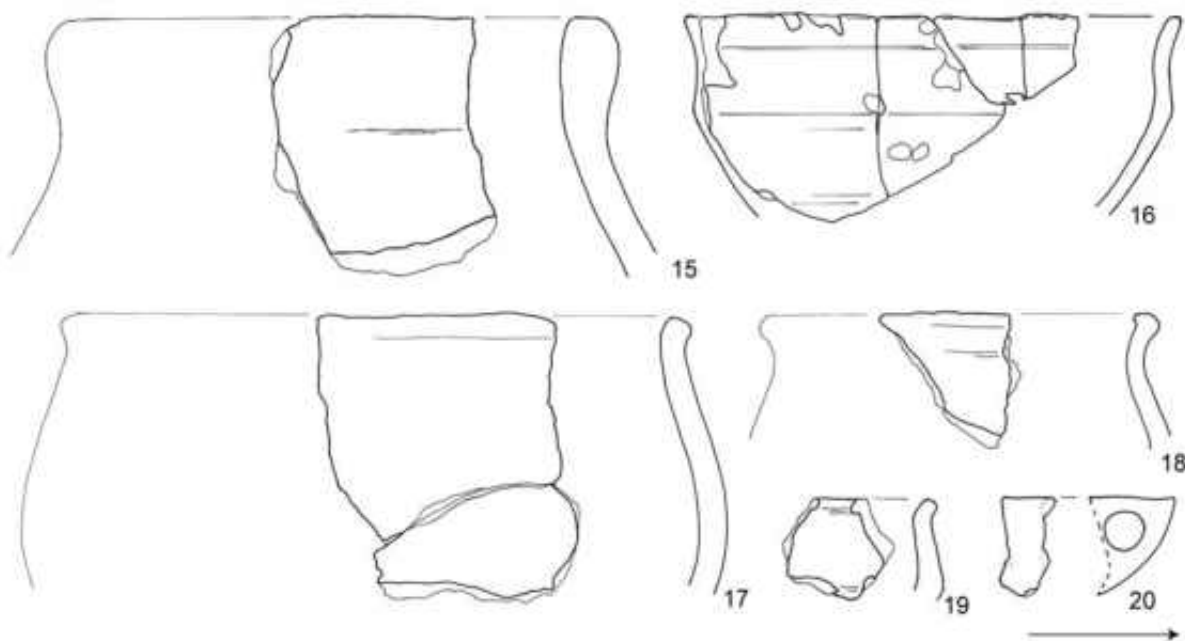
Tablica 123. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-21 – glina)

Plate 123. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-21 – clay)

ob. 889

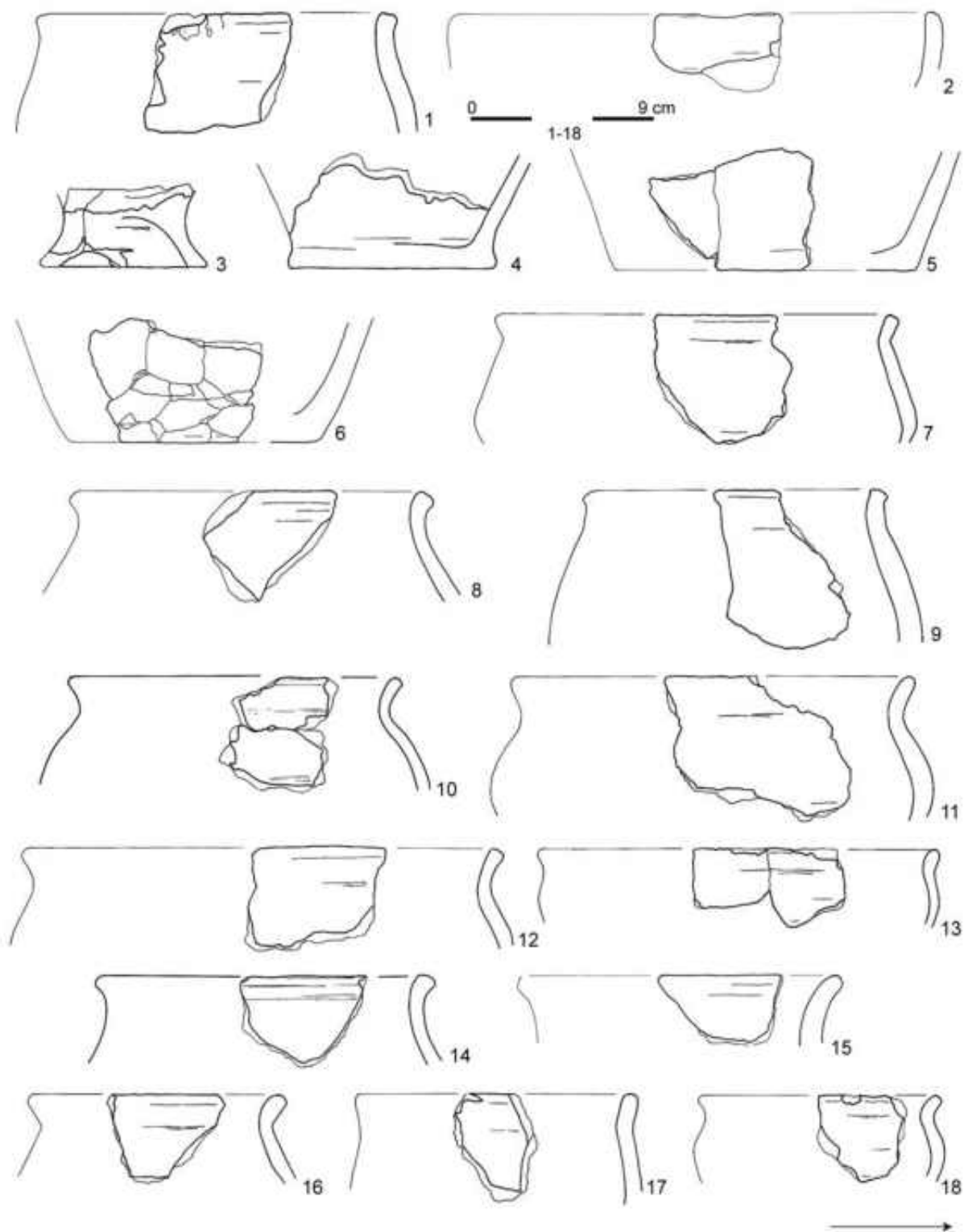
ob. 890

Tablica 124. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-20 – glina)

Plate 124. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-20 – clay)

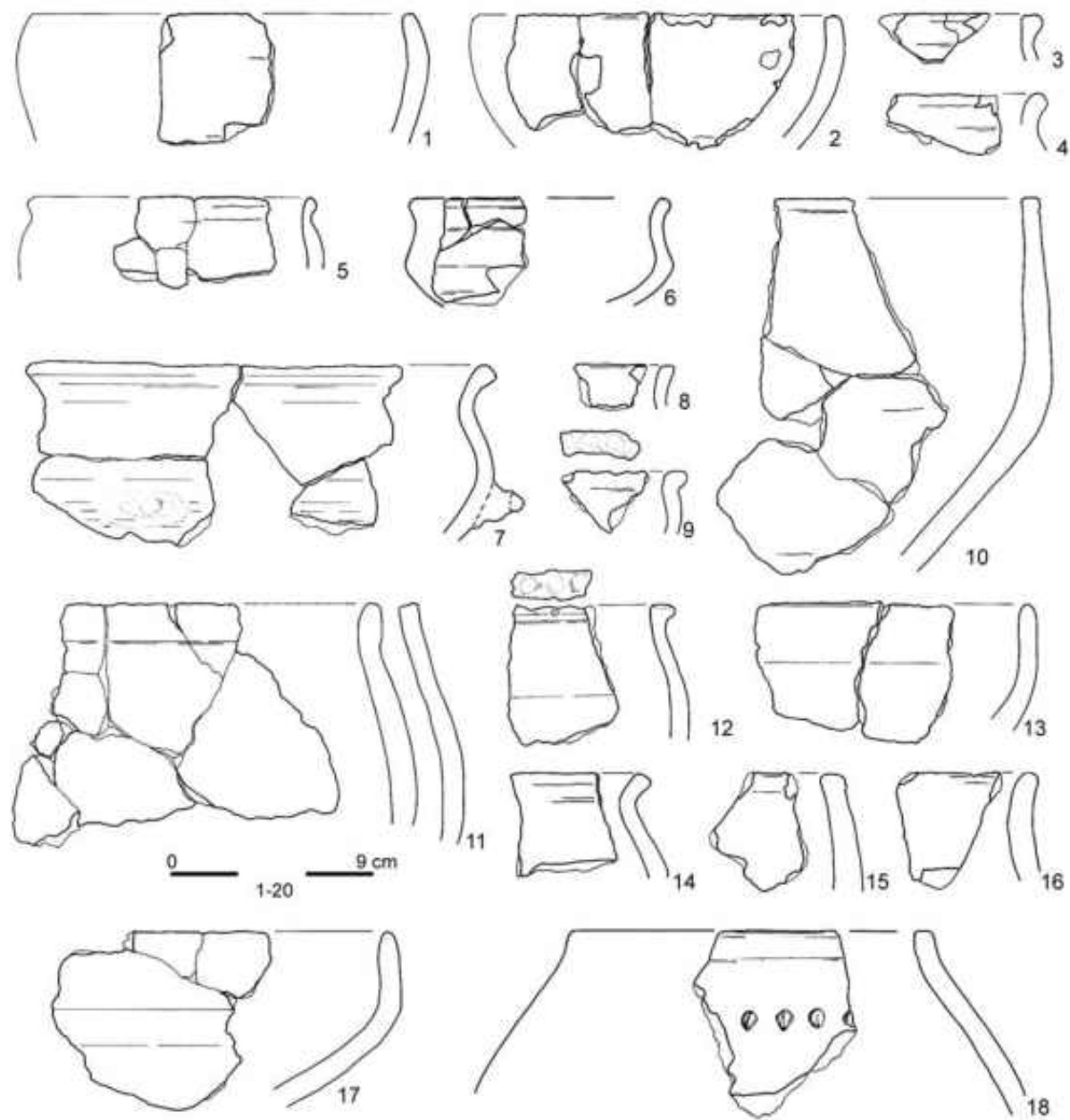
ob. 890

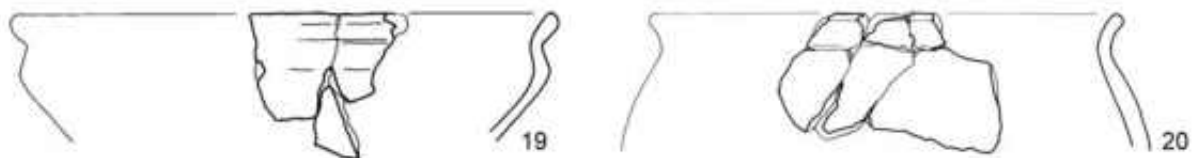
Tablica 125. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-18 – glina)

Plate 125. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-18 – clay)

ob. 890

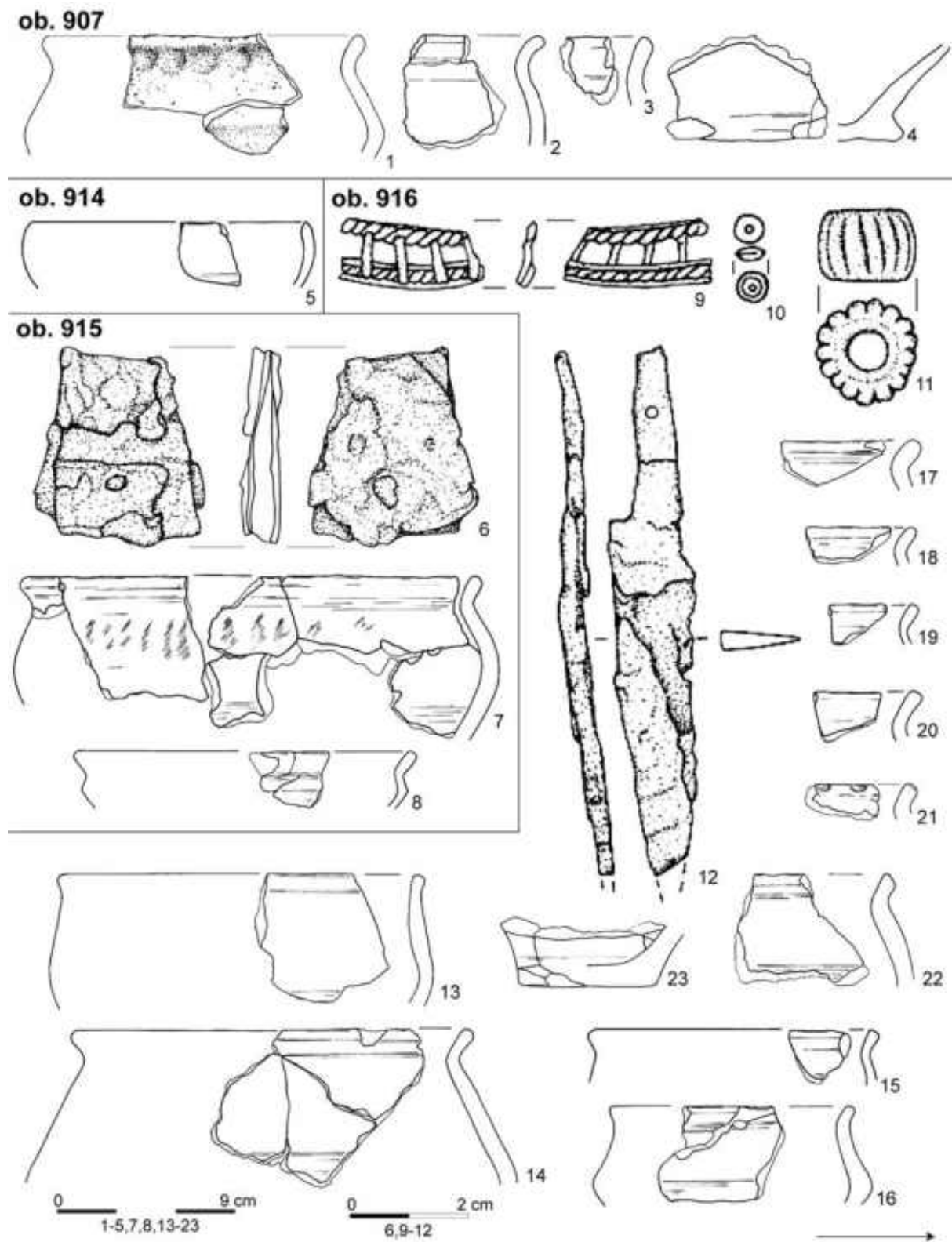

ob. 907

Tablica 126. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-20 – glina)

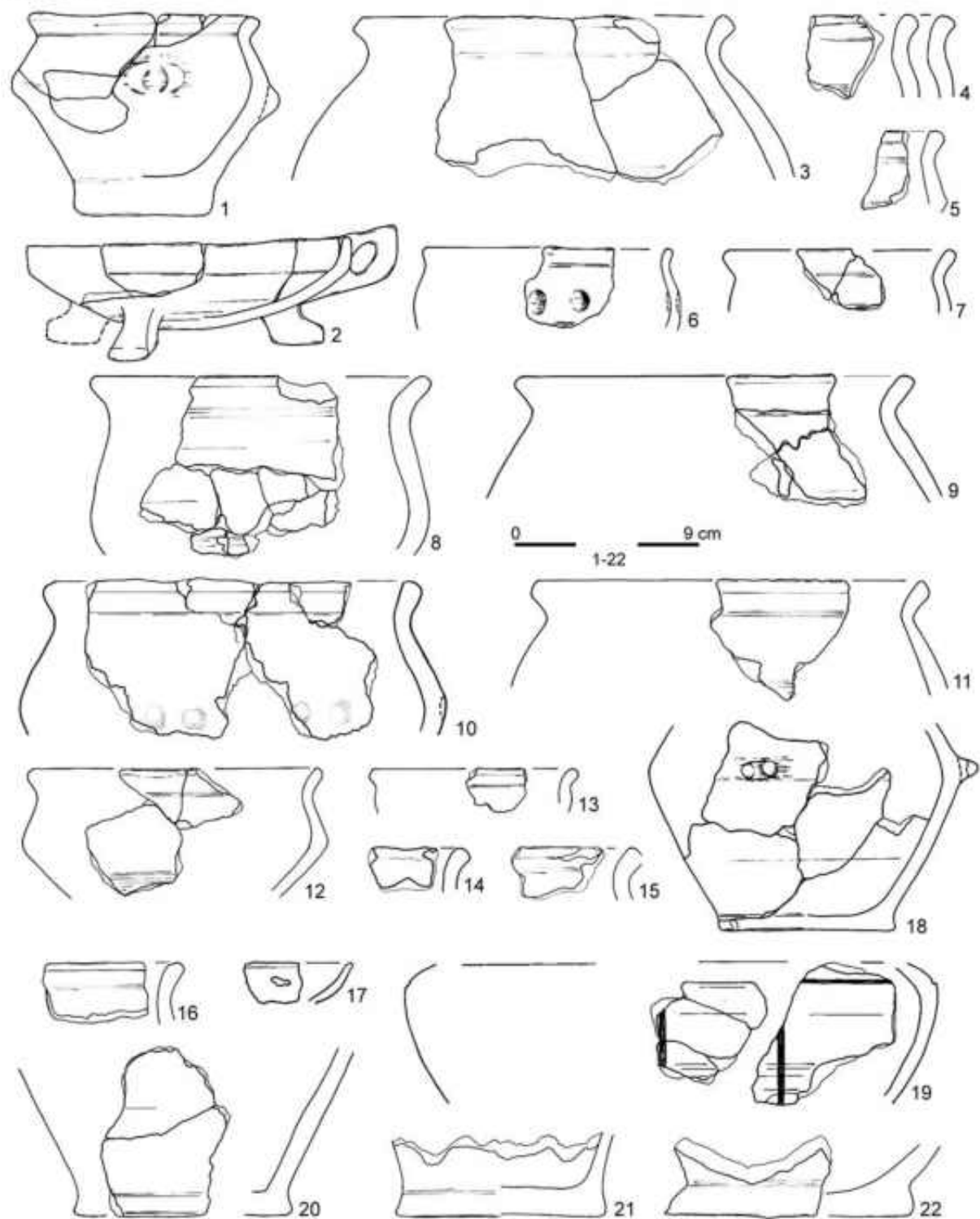
Plate 126. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-20 – clay)

Tablica 127. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-5, 7-8, 13-23 – glina; 6, 12 – żelazo; 9 – brąz; 10, 11 – szkło)

Plate 127. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-5, 7-8, 13-23 – clay; 6, 12 – iron; 9 – bronze; 10, 11 – glass)

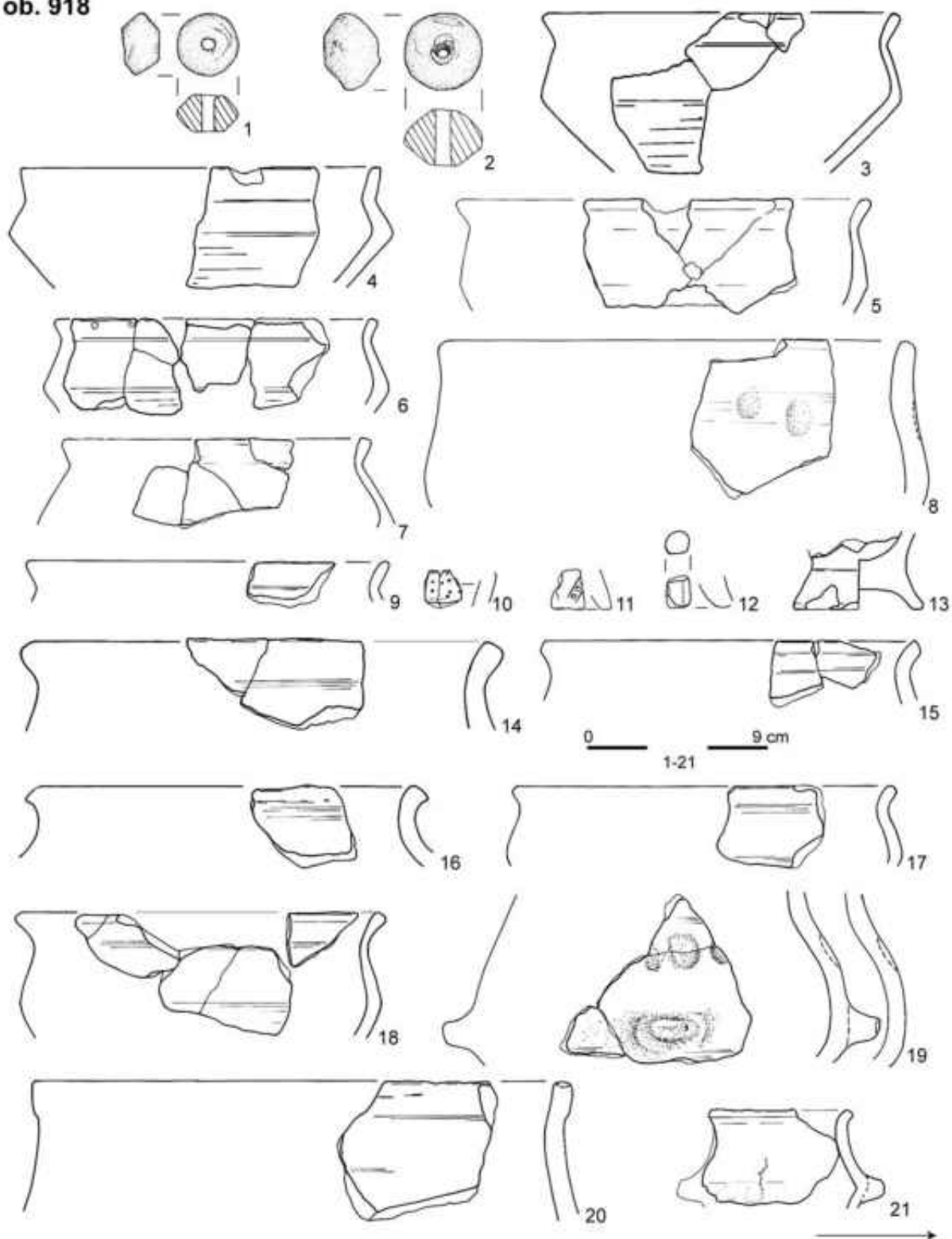
ob. 916

Tablica 128. Stanislawice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-22 – glina)

Plate 128. Stanislawice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-22 – clay)

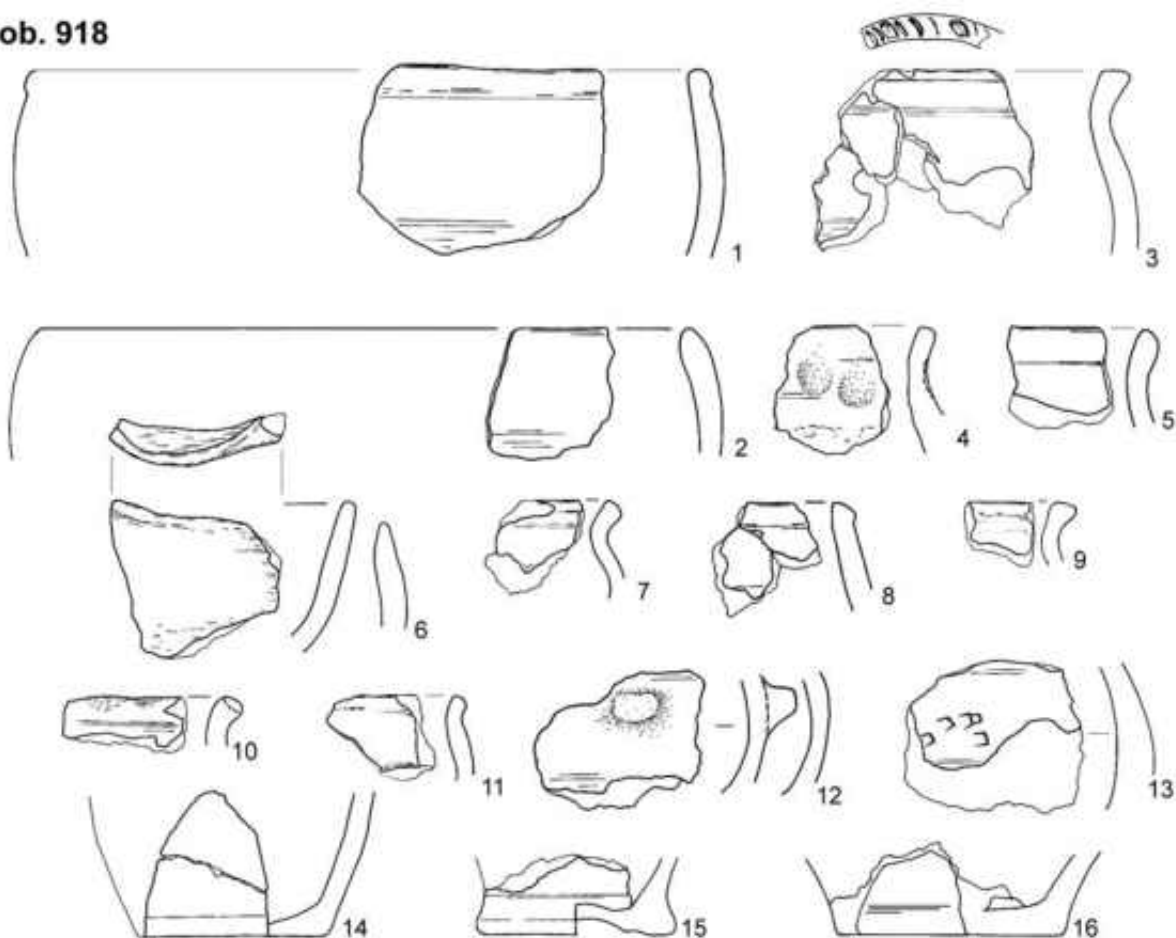
ob. 918

Tablica 129. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-21 – glina)

Plate 129. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-21 – clay)

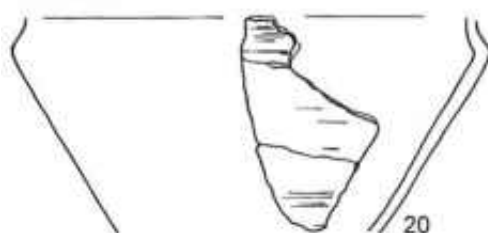
ob. 918

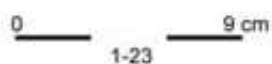
ob. 931

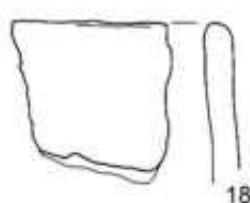
ob. 984

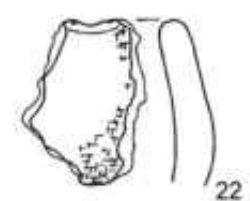
ob. 1008

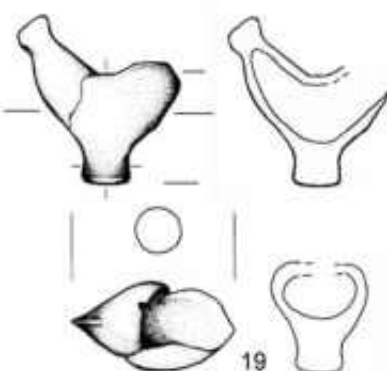
ob. 940

ob. 1037

ob. 946

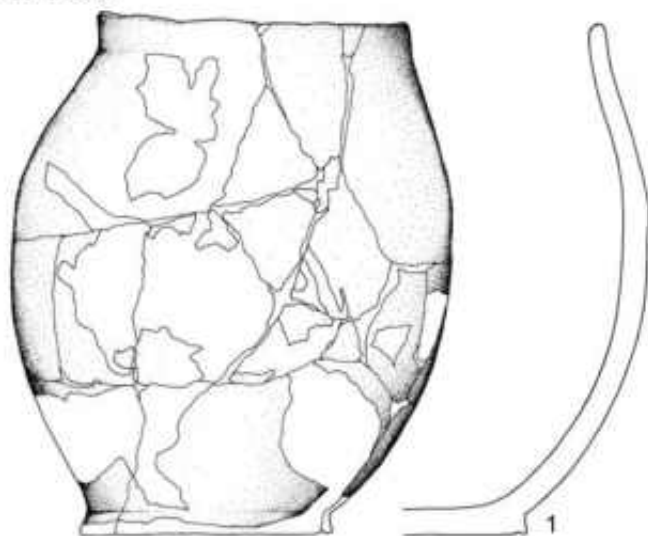
ob. 1114

Tablica 130. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-23 – glina)

Plate 130. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-23 – clay)

ob. 1050

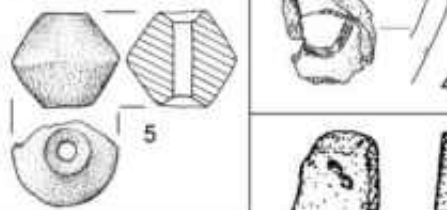
ob. 1115

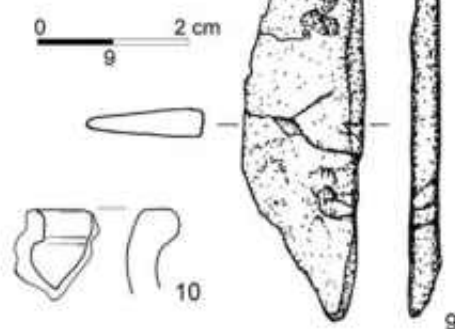
ob. 1143

ob. 1129

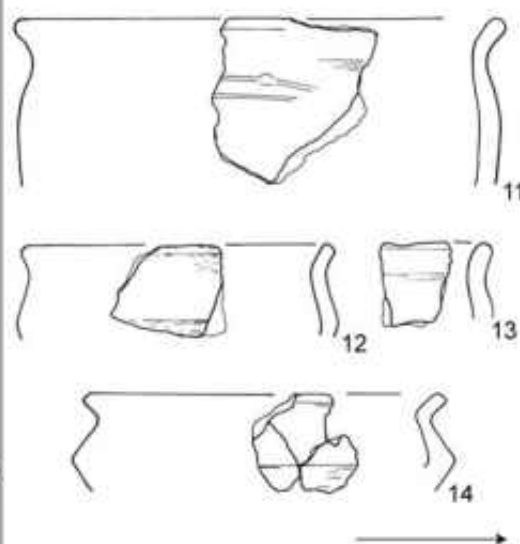
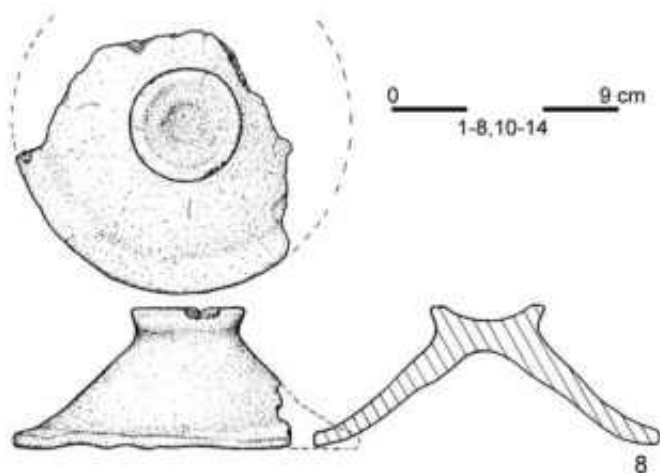
ob. 1158

ob. 1128

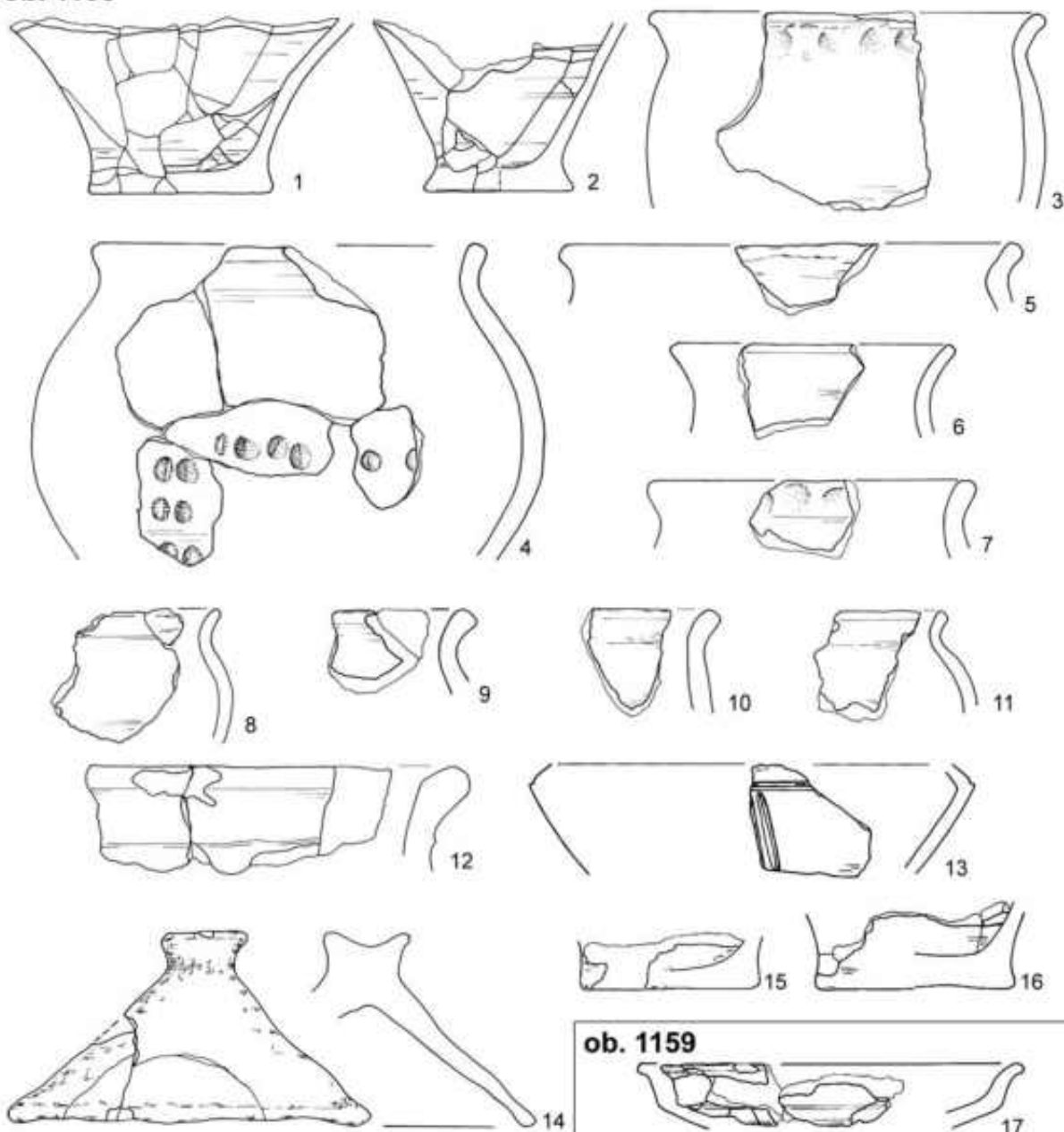
ob. 1131

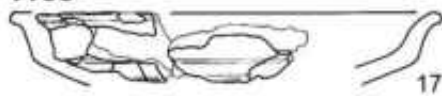
Tablica 131. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-8, 10-14 – glina; 9 – żelazo)

Plate 131. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-8, 10 - 14 – clay; 9 – iron)

ob. 1158

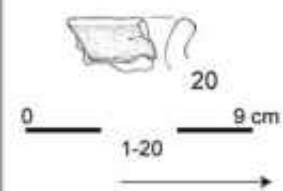
ob. 1159

ob. 1176

ob. 1192

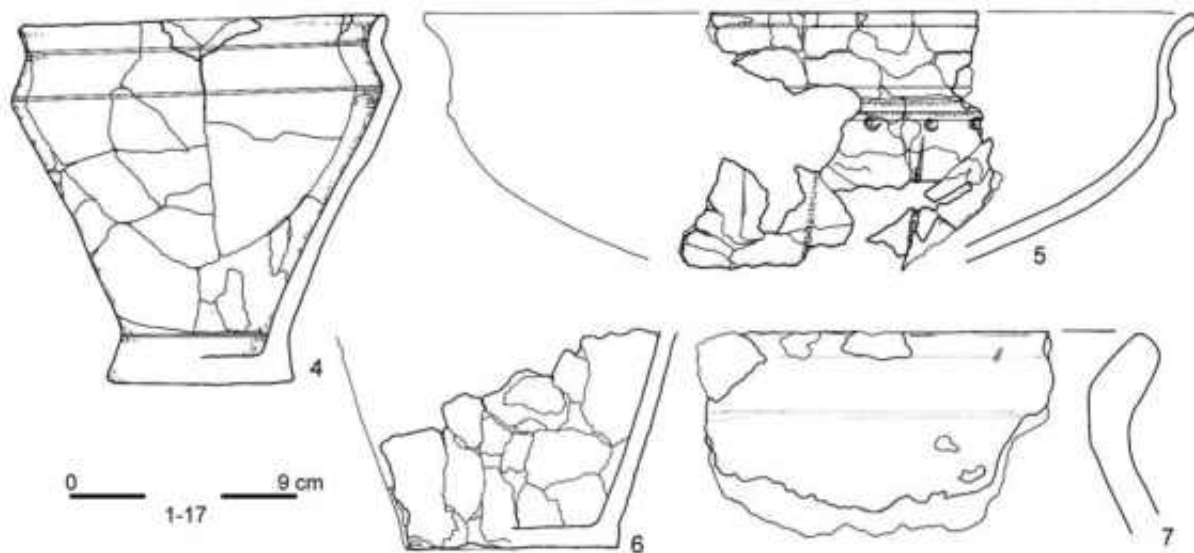
Tablica 132. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-20 – glina)

Plate 132. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-20 – clay)

ob. 1192

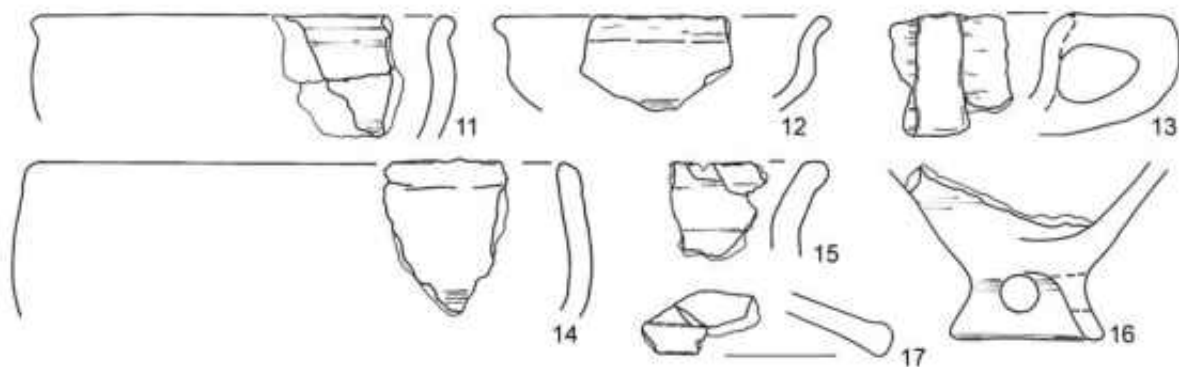
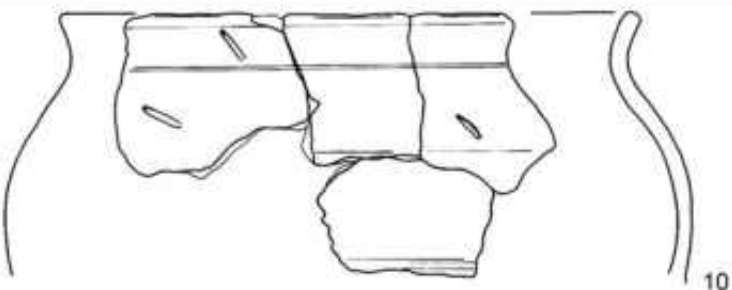
ob. 1193

ob. 1194

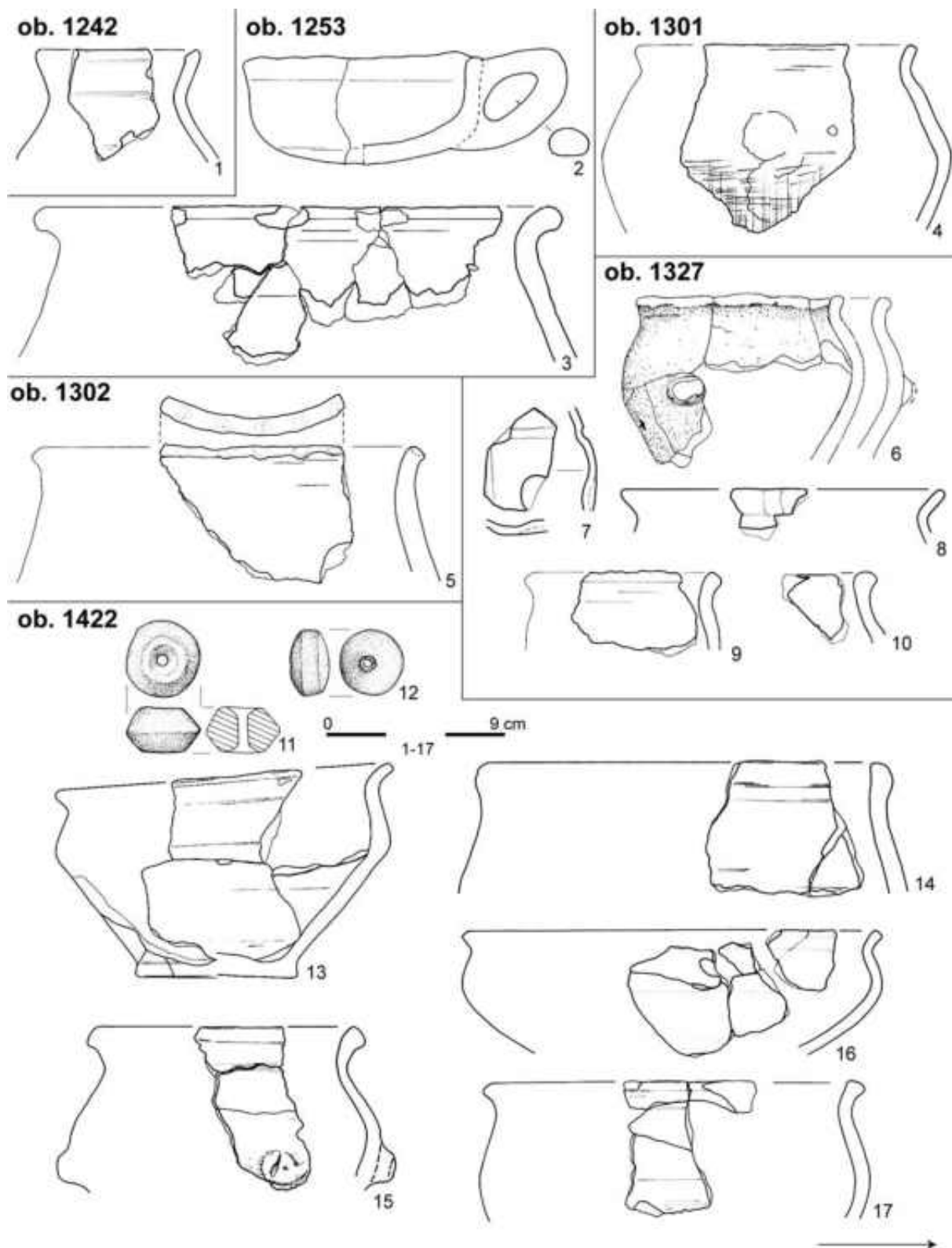

ob. 1197

Tablica 133. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-17 – glina)

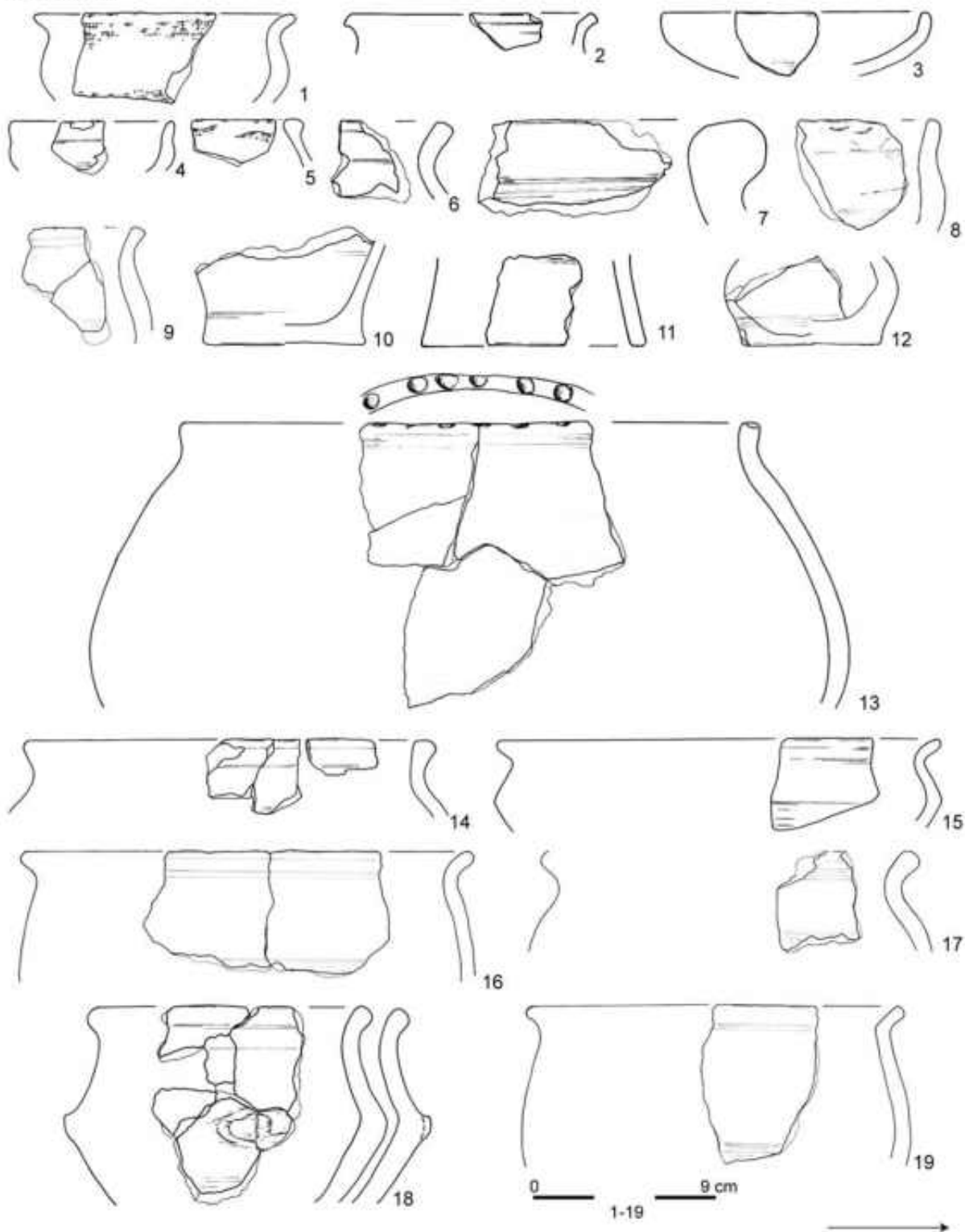
Plate 133. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-17 – clay)

Tablica 134. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-17 – glina)

Plate 134. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-17 – clay)

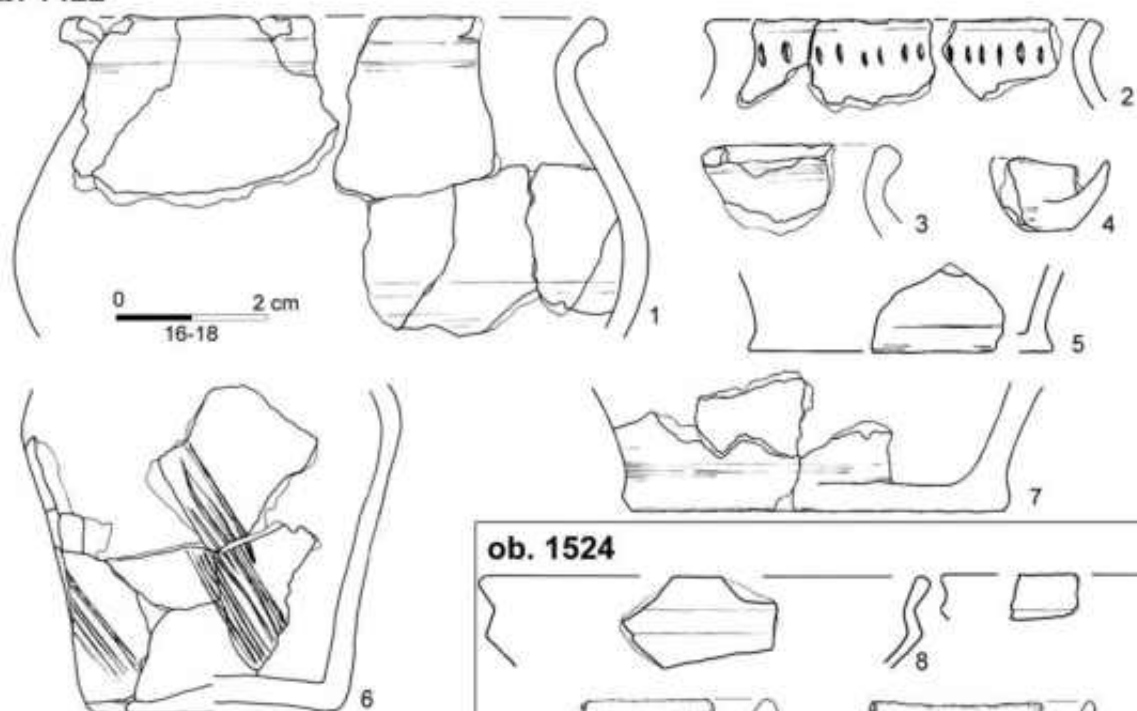
ob. 1422

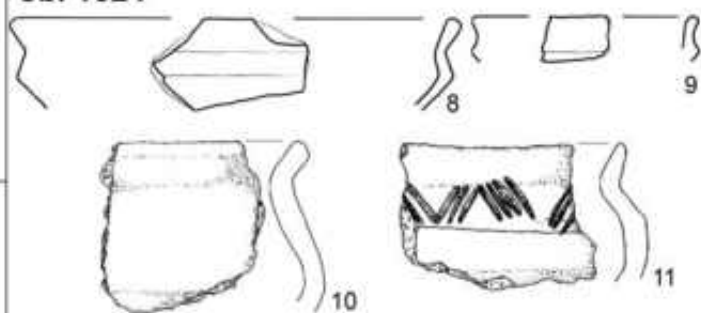
Tablica 135. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-19 – glina)

Plate 135. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-19 – clay)

ob. 1422

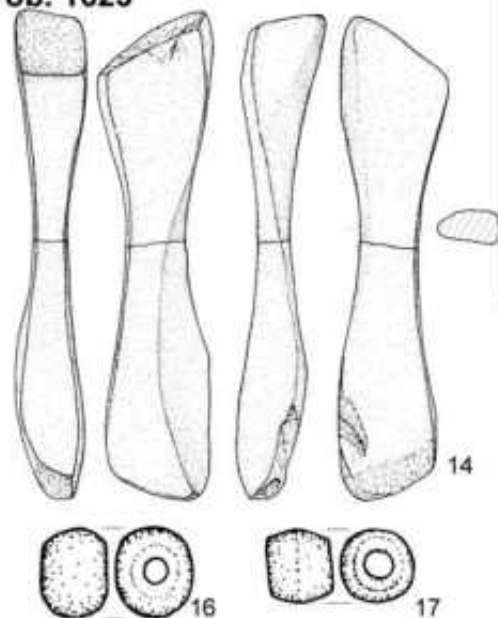
ob. 1524

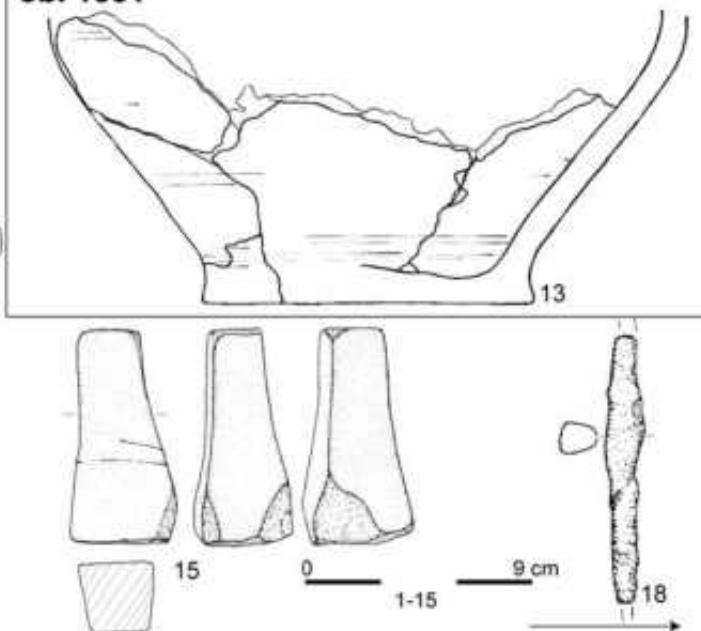
ob. 1573

ob. 1623

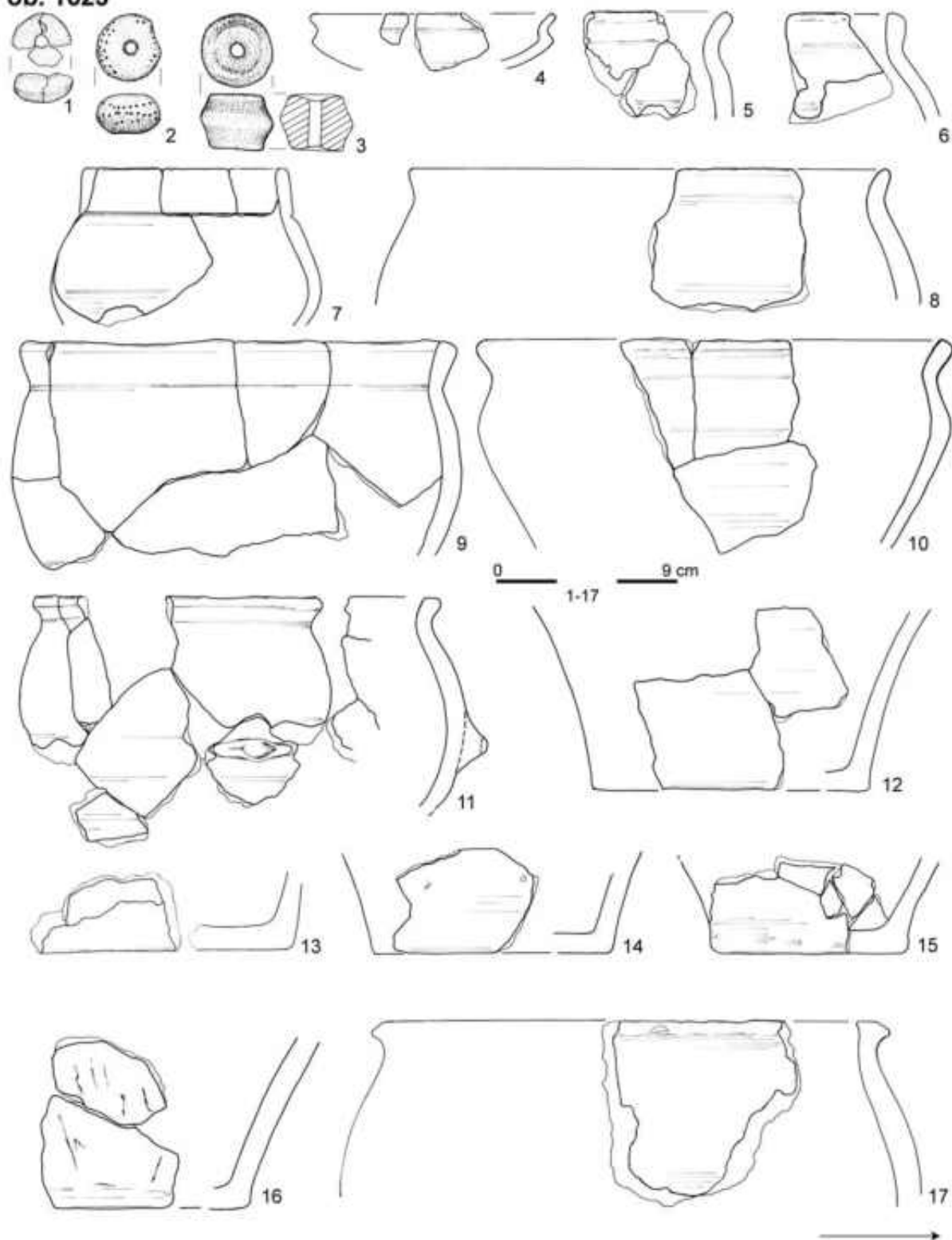
ob. 1581

Tablica 136. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-13 – glina; 14-15 – kamień; 16-17 – szkło; 18 – żelazo)

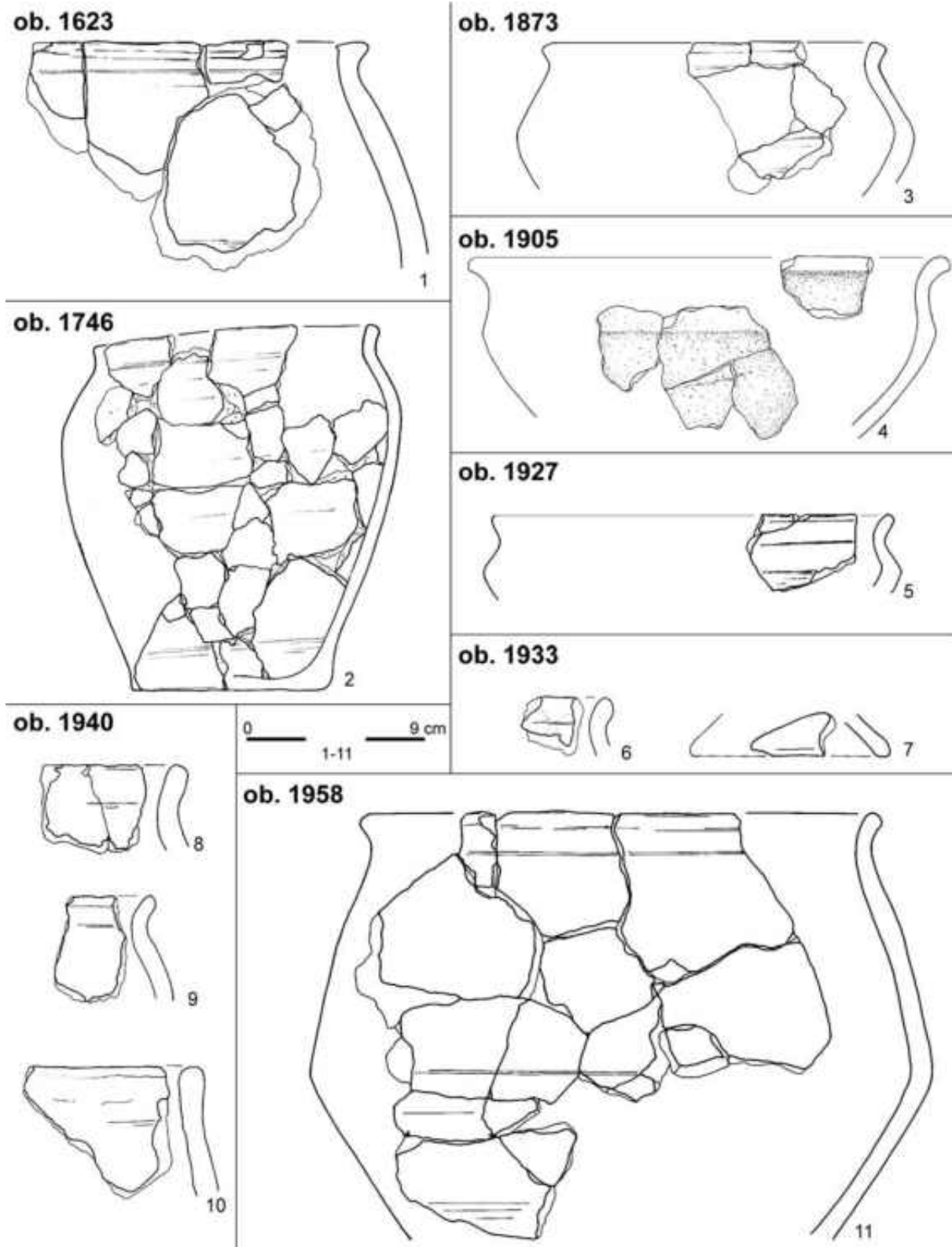
Plate 136. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-13 – clay; 14, 15 – stone; 16, 17 – glass; 18 – iron)

ob. 1623

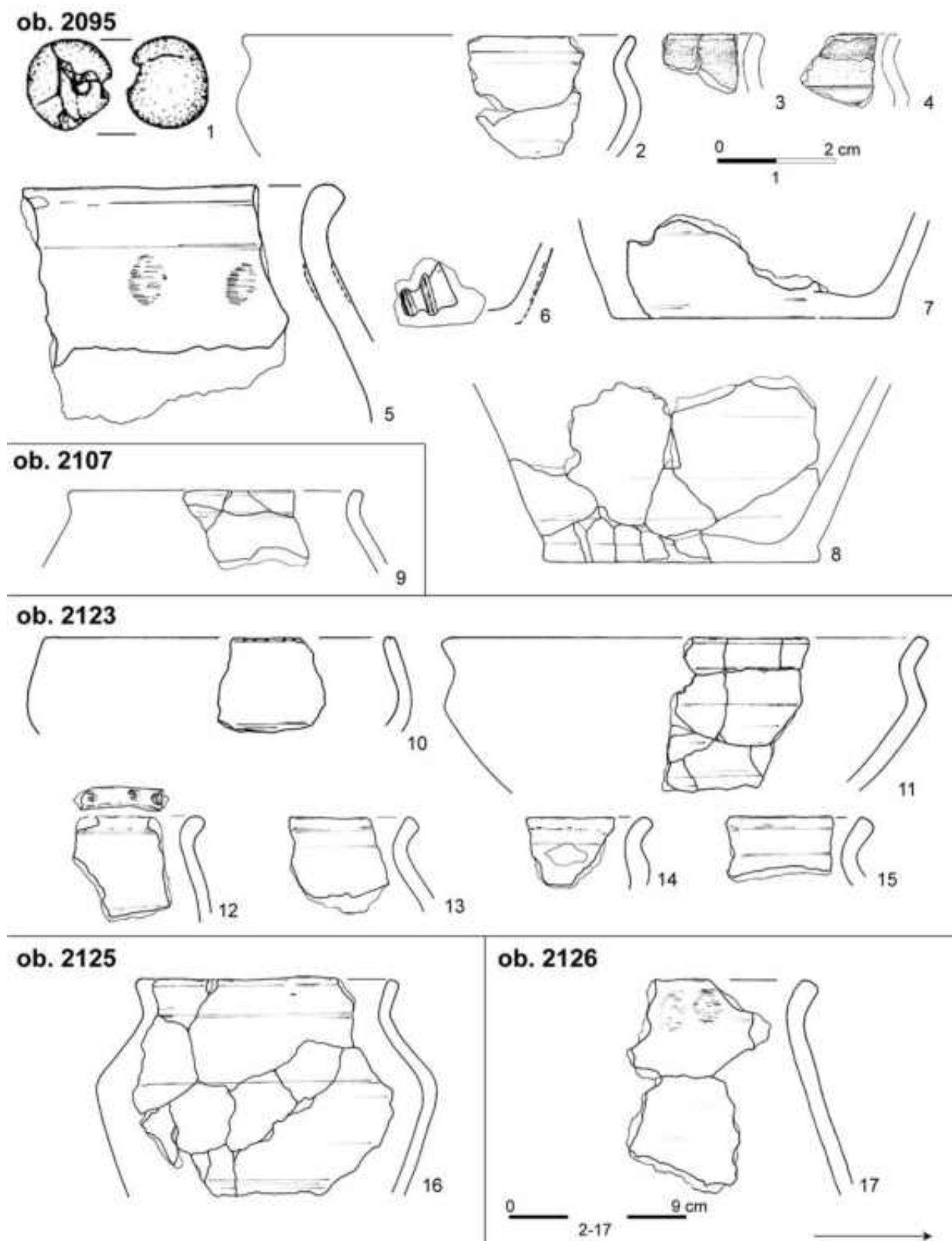
Tablica 137. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-17 – glina)

Plate 137. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-17 – clay)

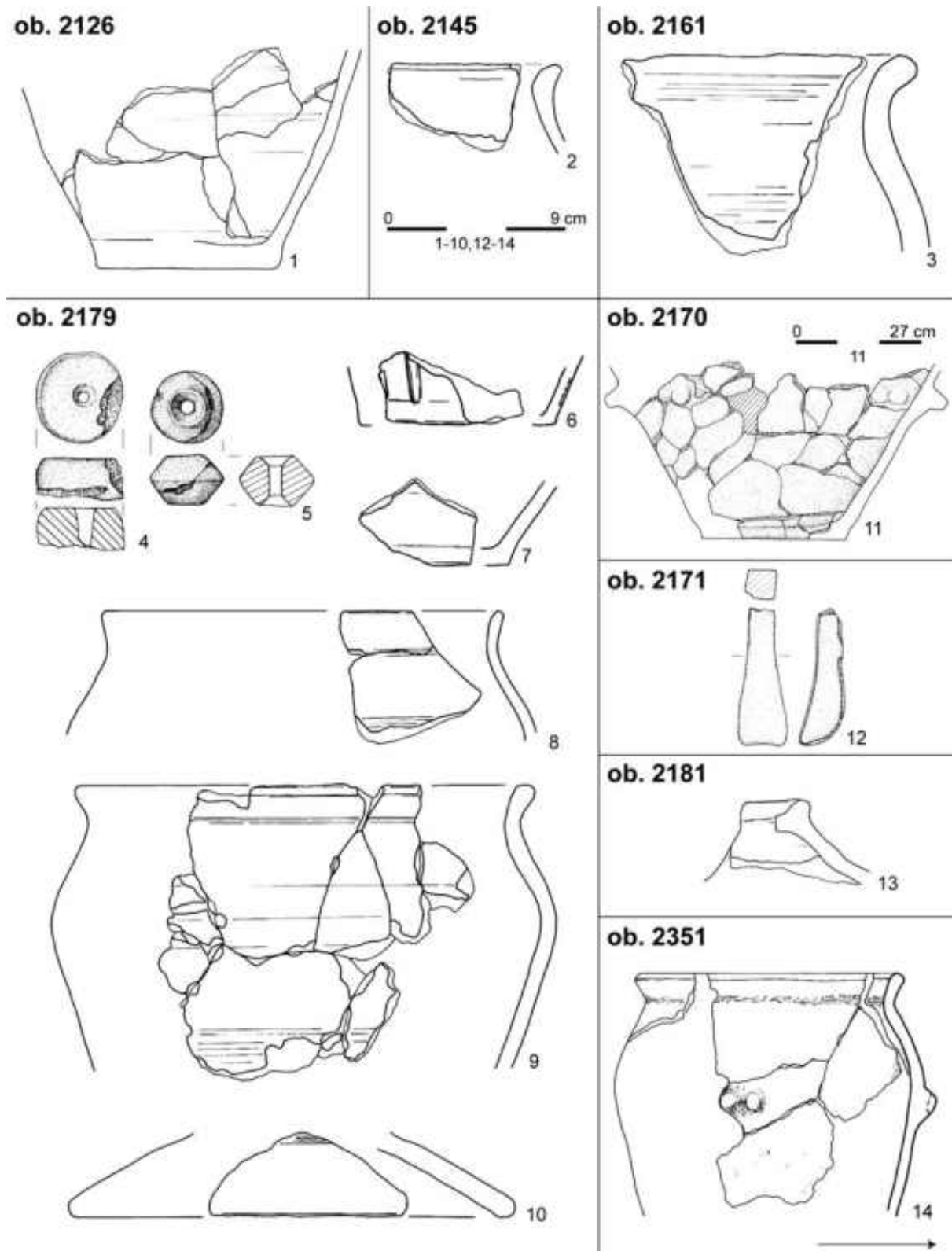
Tablica 138. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-11 – glina)

Plate 138. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-11 – clay)

Tablica 139. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-17 – glina)

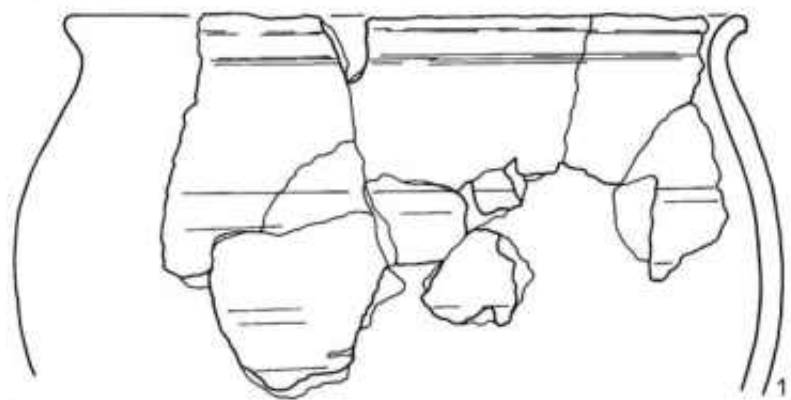
Plate 139. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-17 – clay)

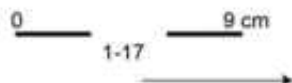
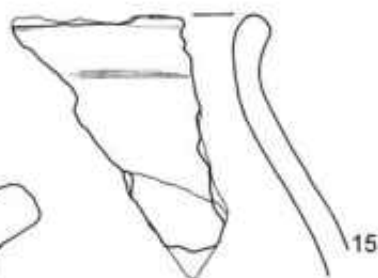
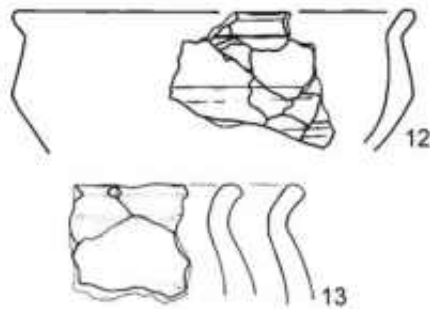
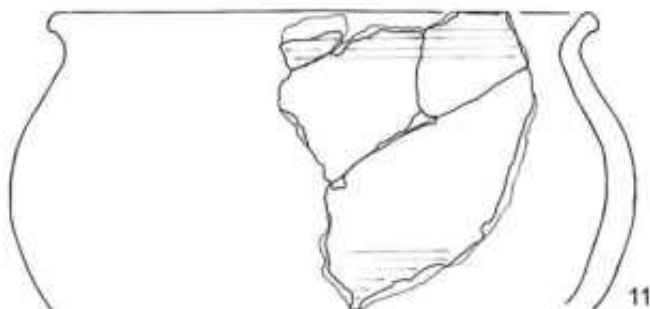
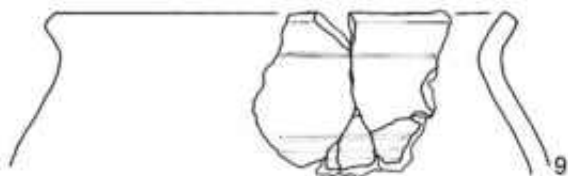
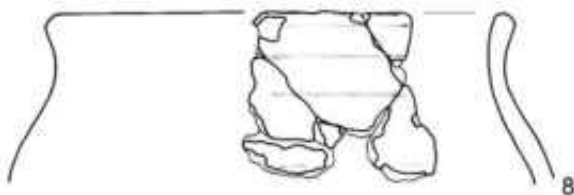
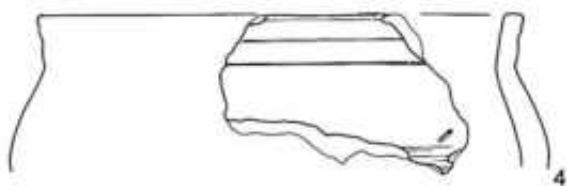
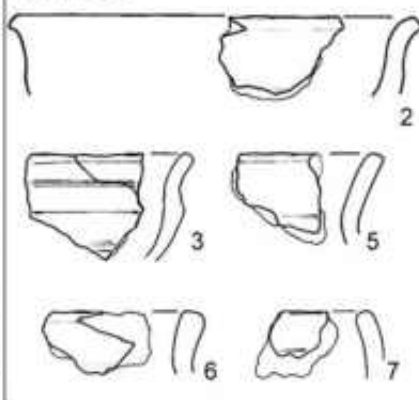
Tablica 140. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-11, 13-14 – glina; 12 – kamień)

Plate 140. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-11, 13-14 – clay; 12 – stone)

ob. 2351

ob. 2359

Tablica 141. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-17 – glina)

Plate 141. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-17 – clay)

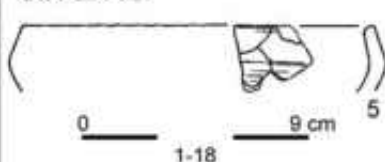
ob. 2359

ob. 2412

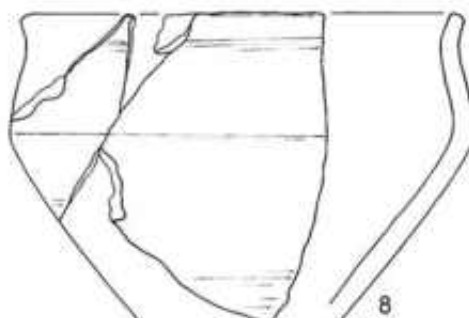
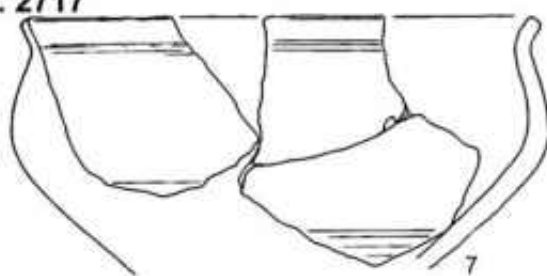
ob. 2445

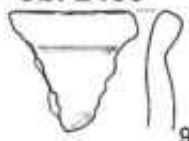
ob. 2448

ob. 2717

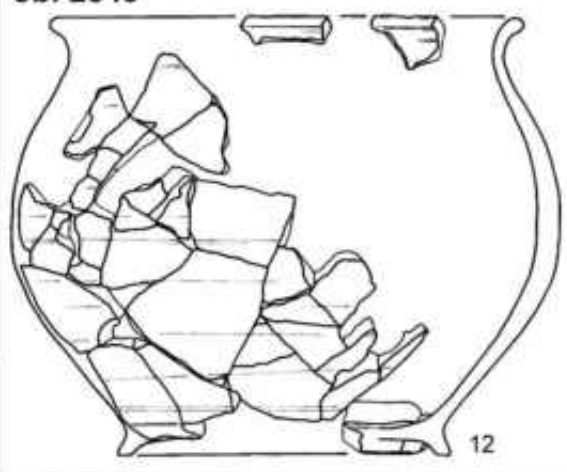
ob. 2485

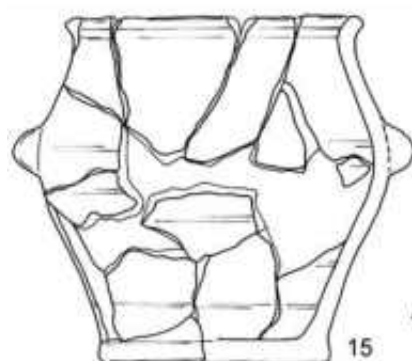
ob. 2821

ob. 2849

ob. 2851

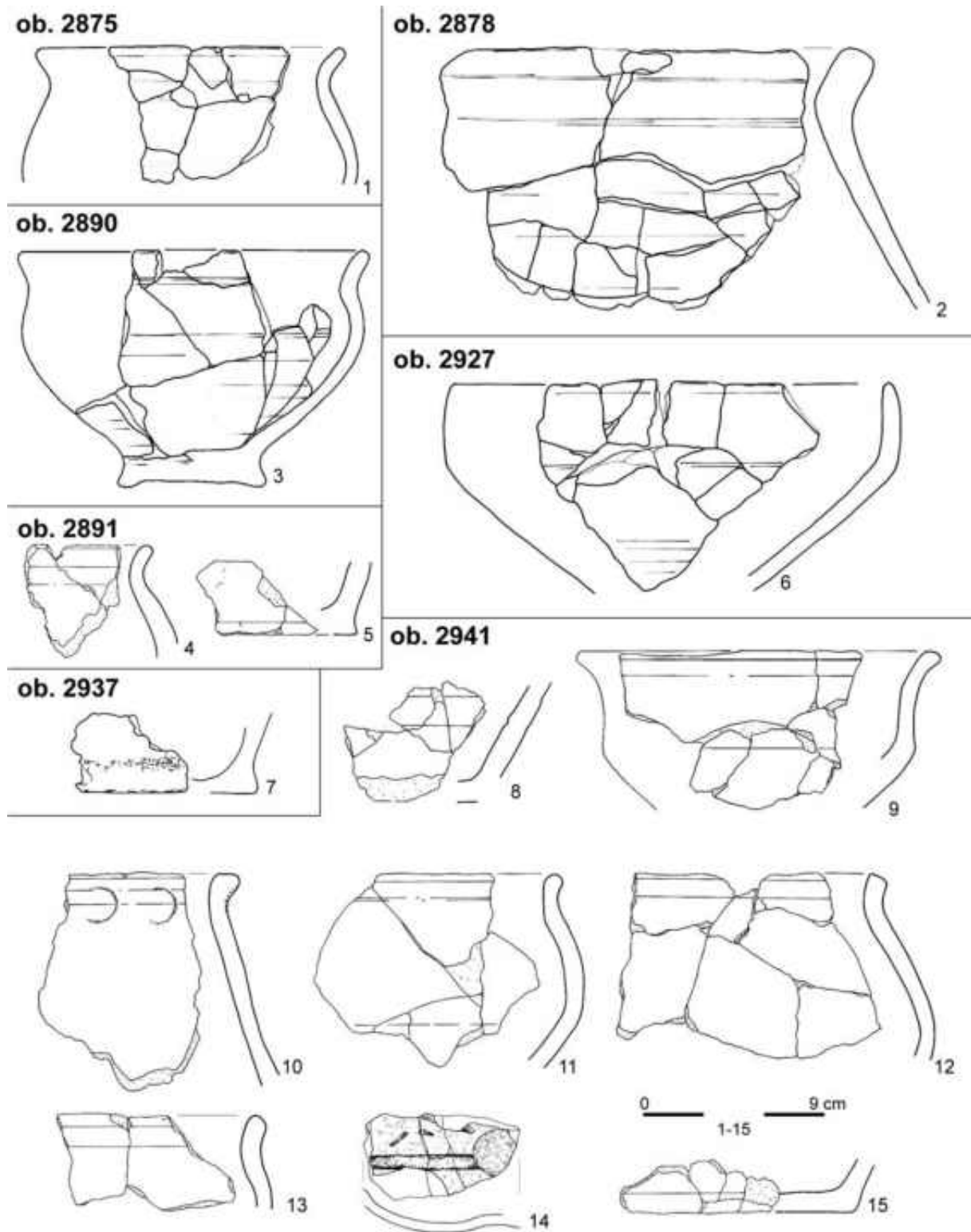

ob. 2866

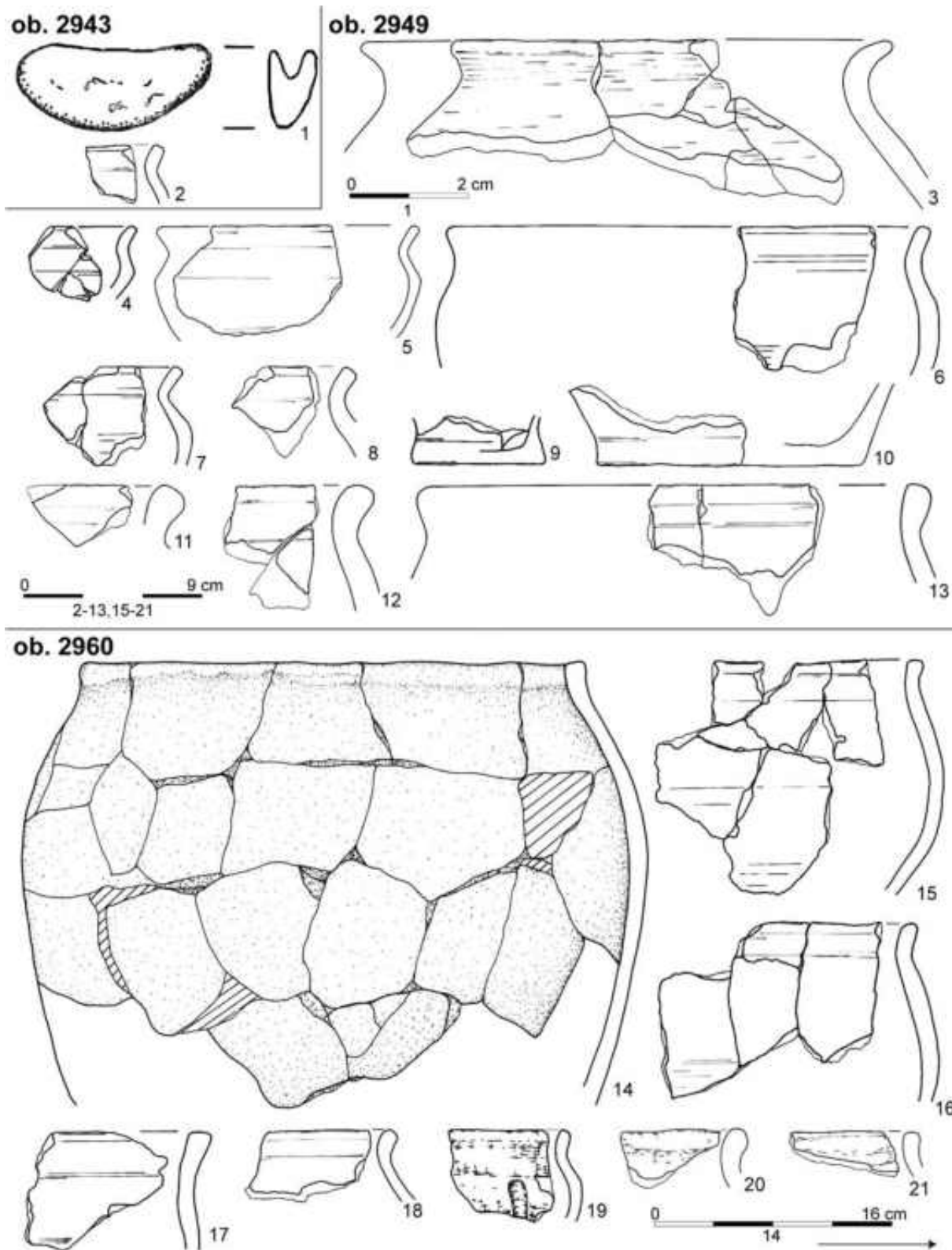
Tablica 142. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-18 – glina)

Plate 142. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-18 – clay)

Tablica 143. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-15 – glina)

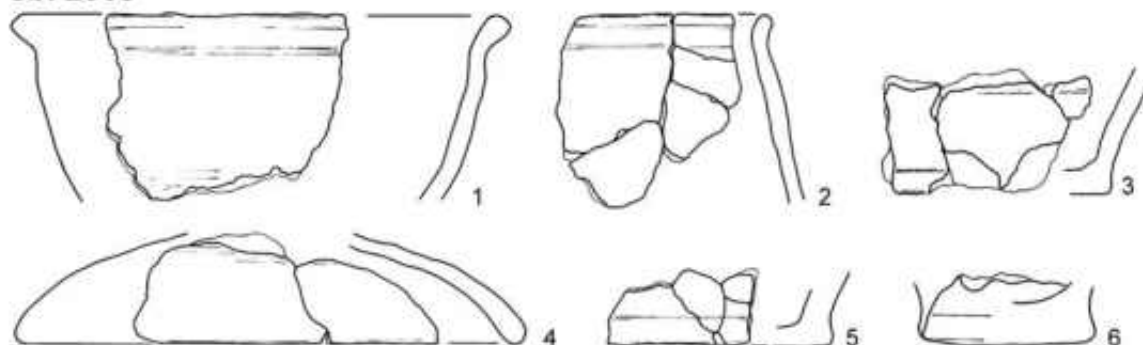
Plate 143. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-15 – clay)

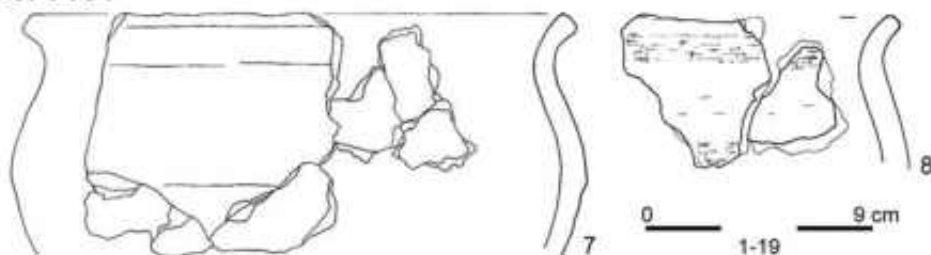
Tablica 144. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1 – brąz; 2-21 – glina)

Plate 144. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1- bronze; 2-21 – clay)

ob. 2960

ob. 3181

ob. 3110

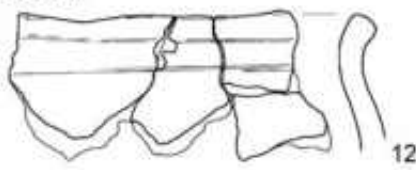
ob. 3279

ob. 3030

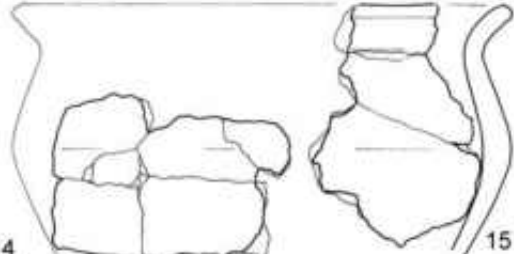
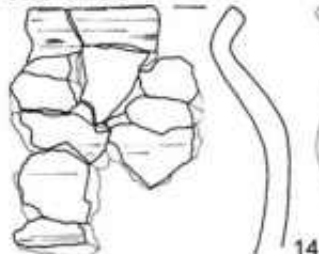
ob. 3274

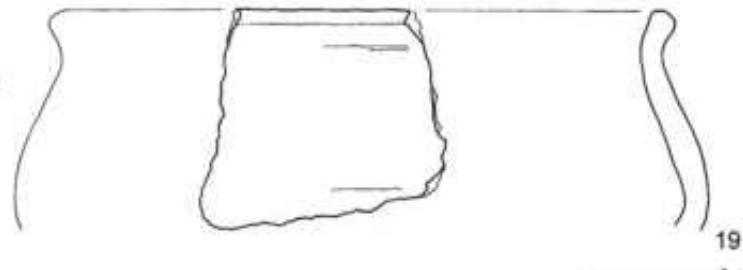
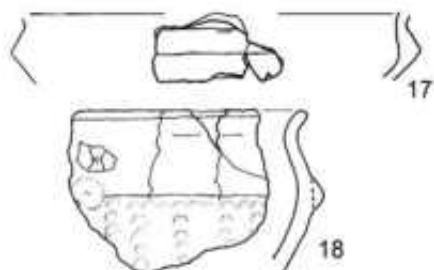
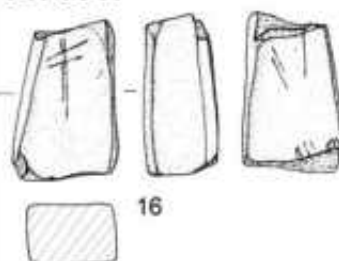
ob. 3304

ob. 3286

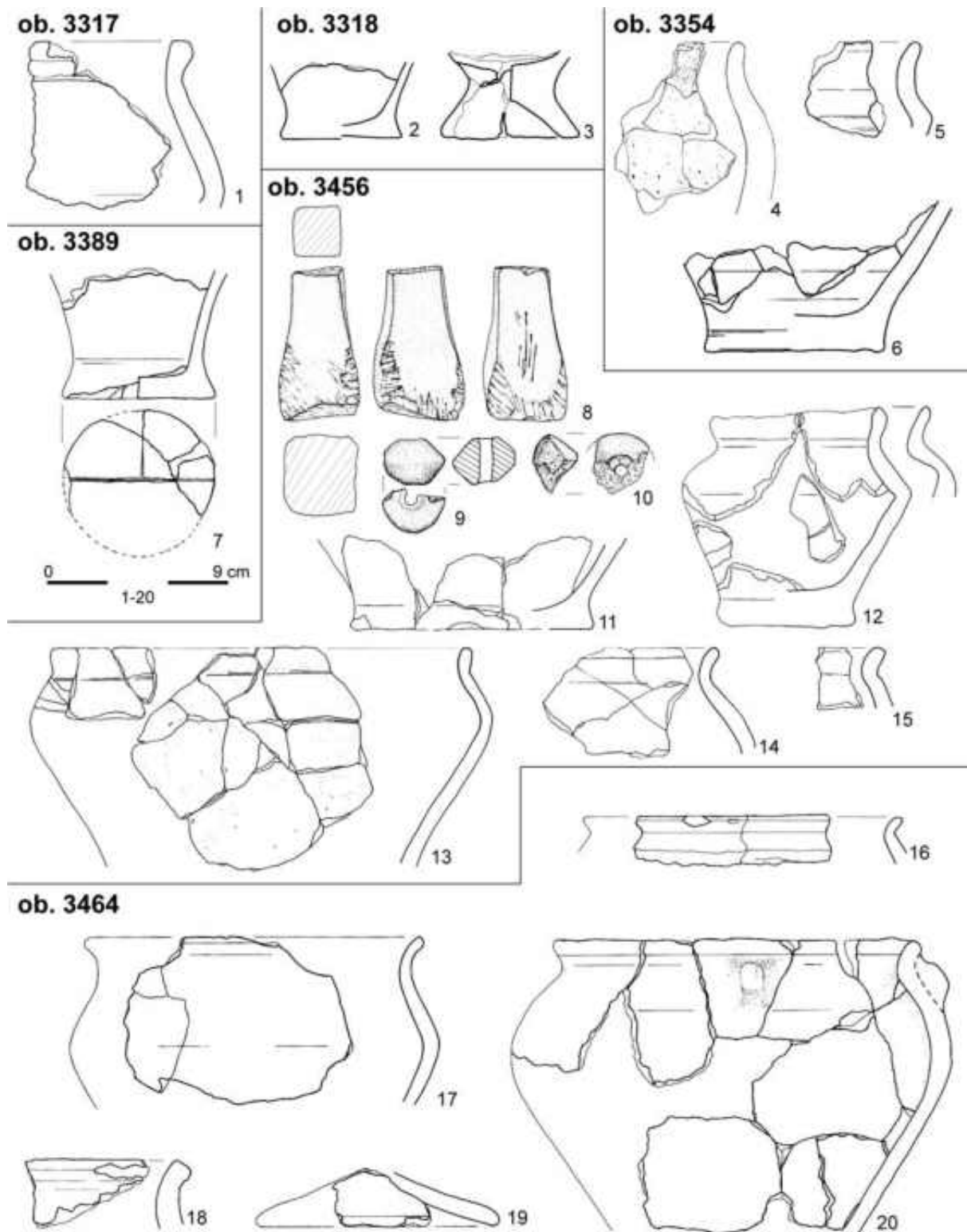

ob. 3317

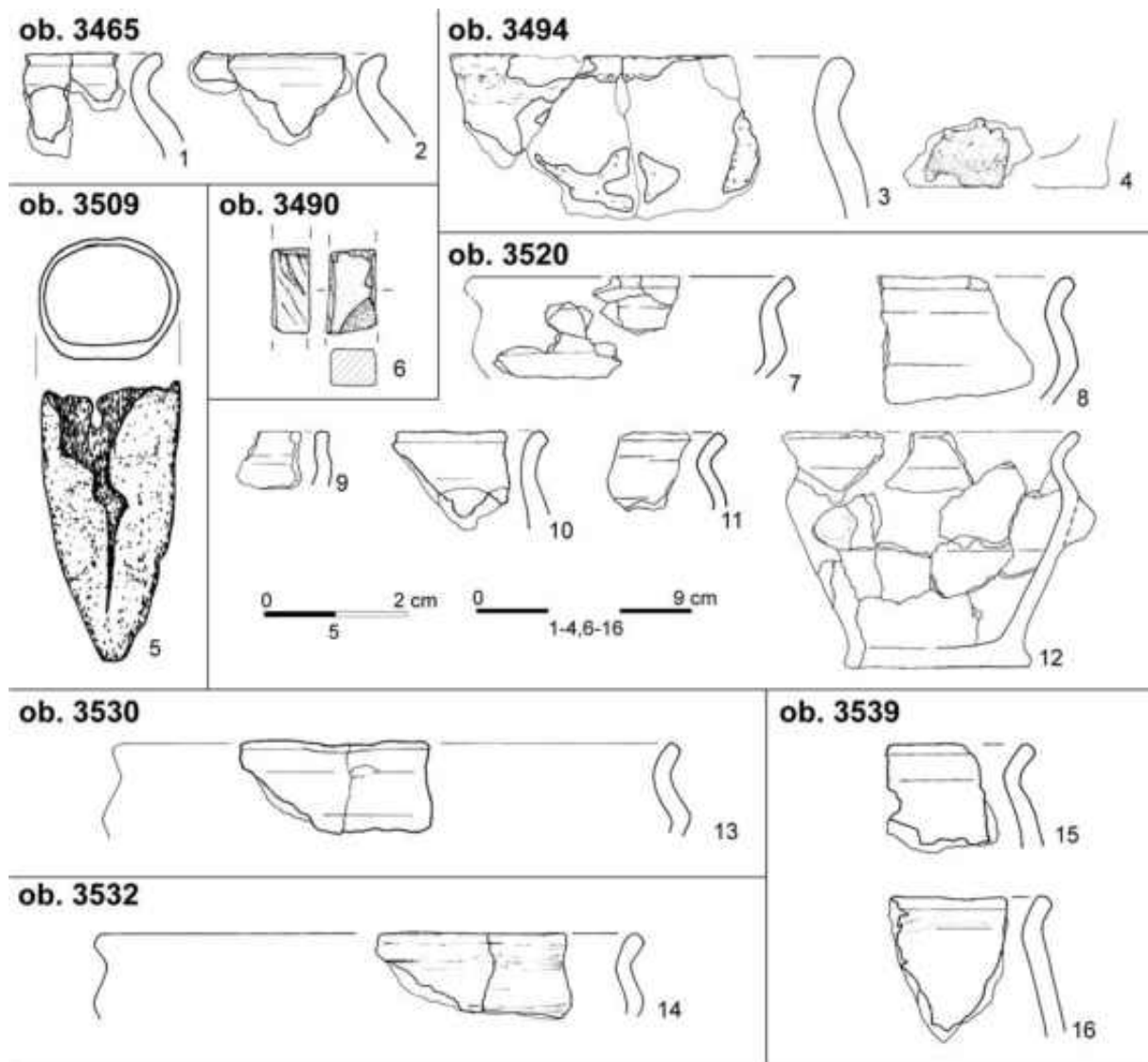

Tablica 145. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-15, 17-19 – glina; 16 – kamień)

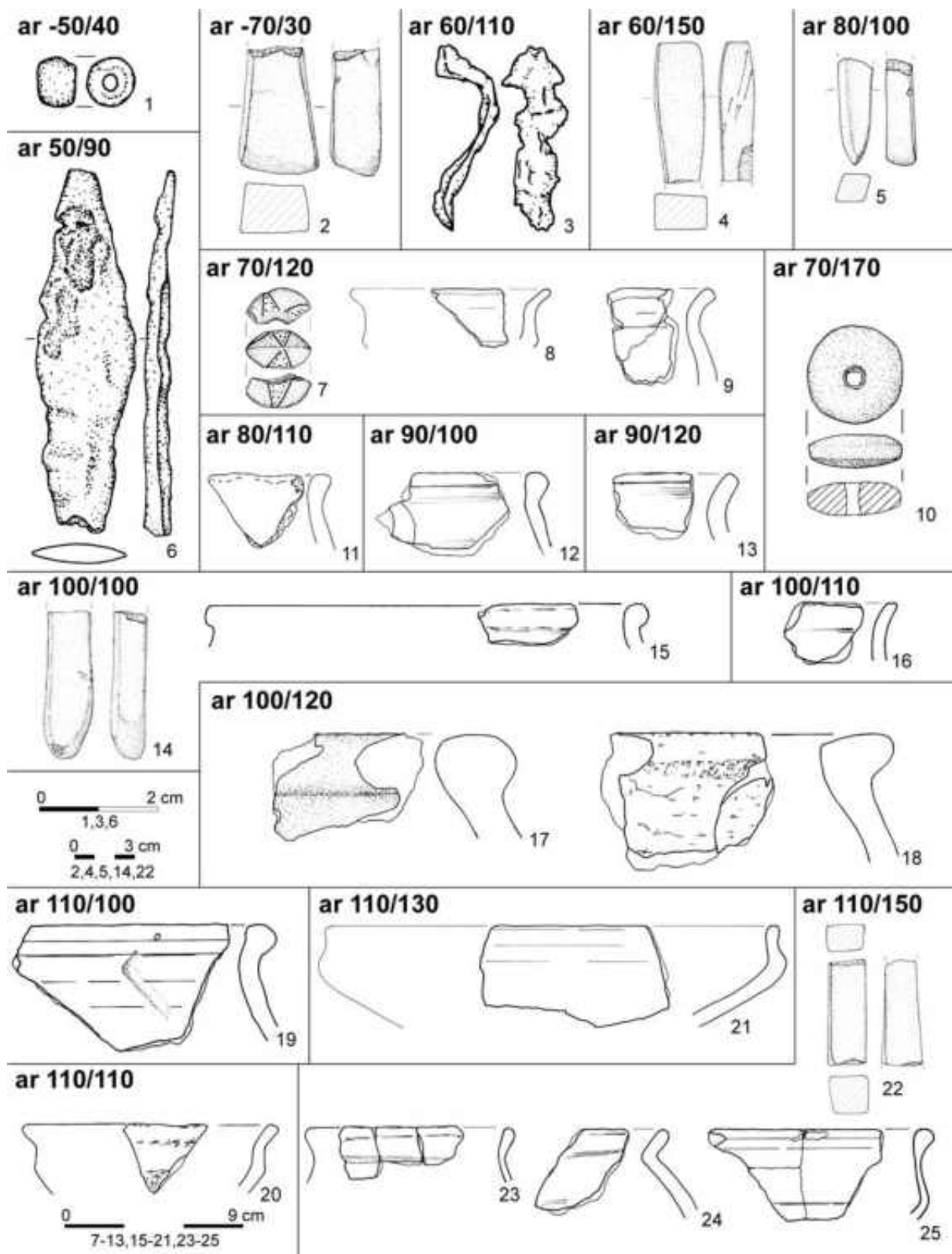
Plate 145. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-15, 17-19 – clay; 16 – stone)

Tablica 146. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-7, 9-20 – glina; 8 – kamień)
Plate 146. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-7; 9-20 – clay; 8 – stone)

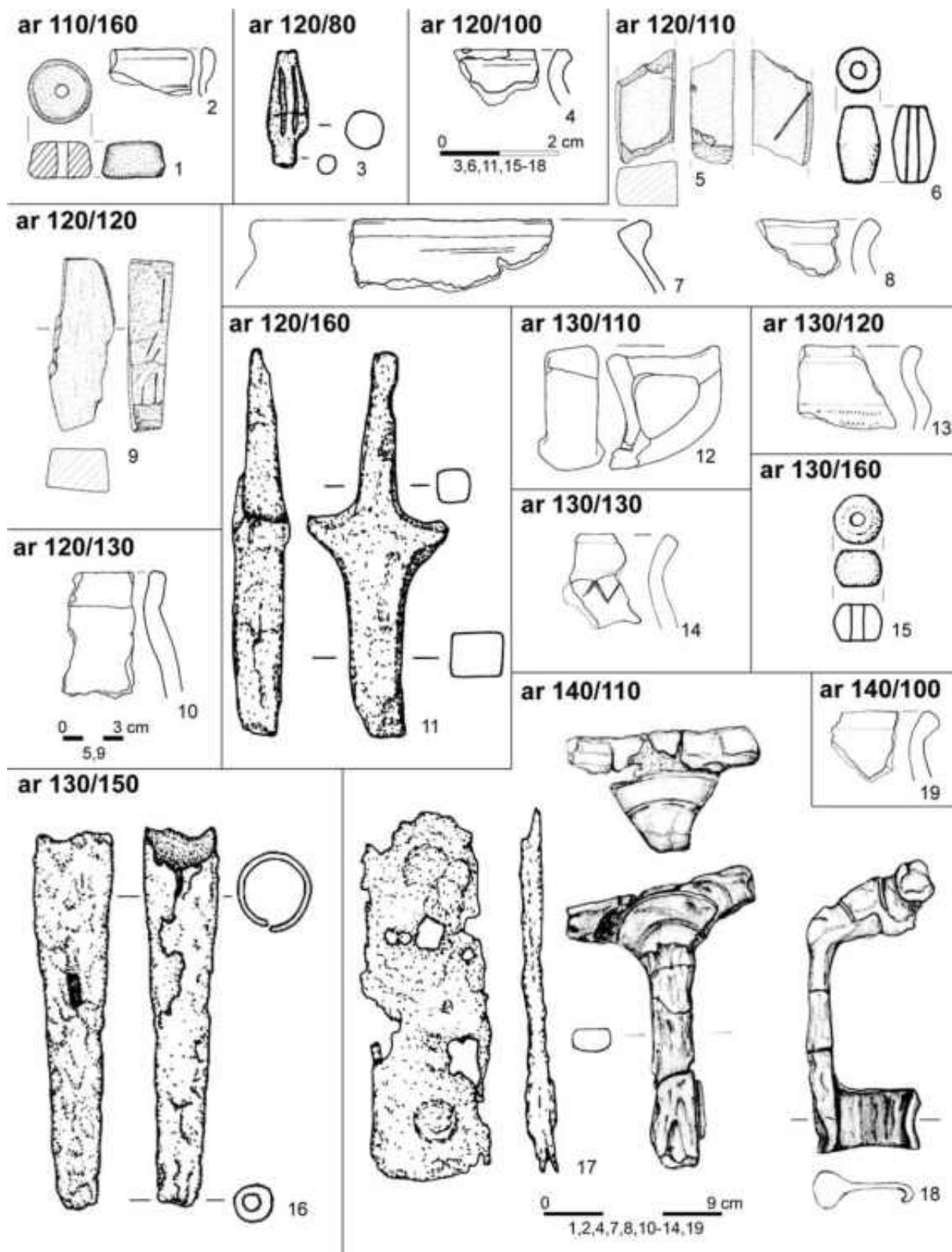

Tablica 147. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z obiektów (1-4, 7-16 – glina; 5 – żelazo; 6 – kamień)
Plate 147. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from features (1-4, 7-16 – clay; 5 – iron; 6 – stone)

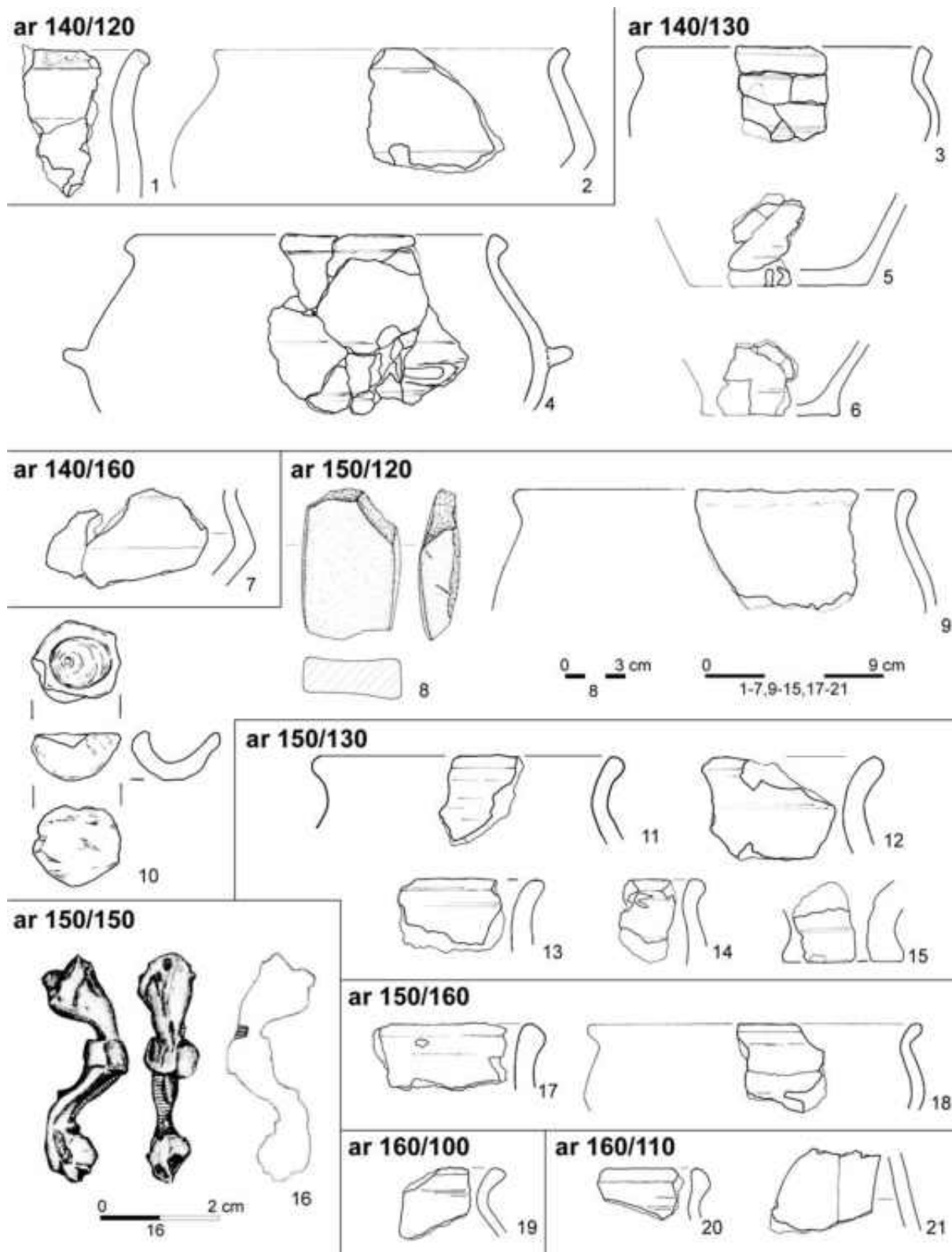
Tablica 148. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z arów (1 – szkło; 2, 4-5, 14, 22 – kamień; 3, 6 – żelazo; 7-13, 15-21, 23-25 – glina)

Plate 148. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from layers on the outside of features (1- glass, 2, 4-5, 14, 22 - stone; 3-6 – iron; 7-13, 15-21, 23-25 – clay)

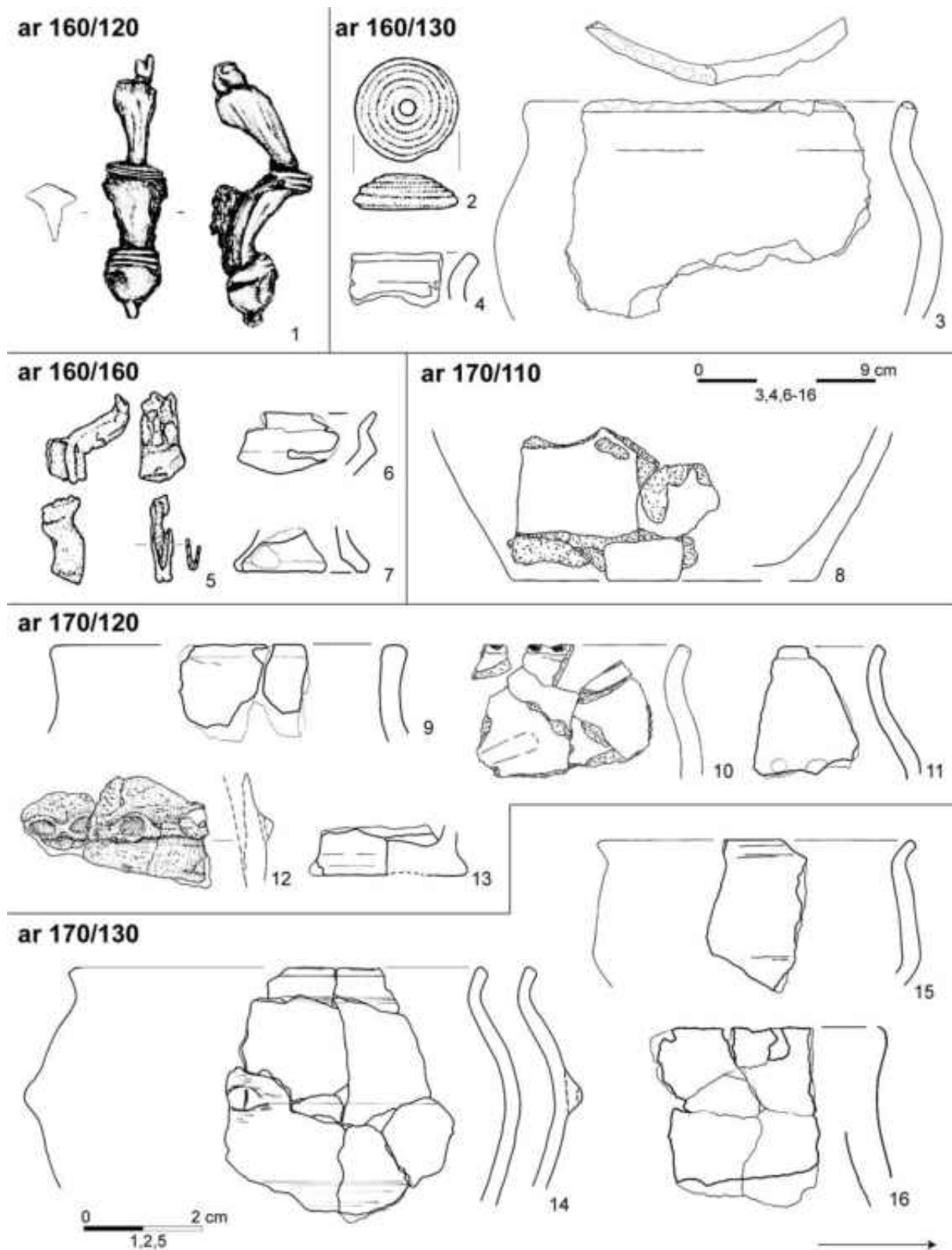
Tablica 149. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z arów (1-2, 4, 7-8, 10, 12-14, 19 – glina; 3, 11, 16-18 – żelazo; 5, 9 – kamień; 6, 15 – szkło)

Plate 149. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from layers on the outside of features (1, 2, 4, 7, 8, 10, 12-14, 19 – clay; 3, 11, 16-18 – iron; 5, 9 – stone; 6, 15 – glass)

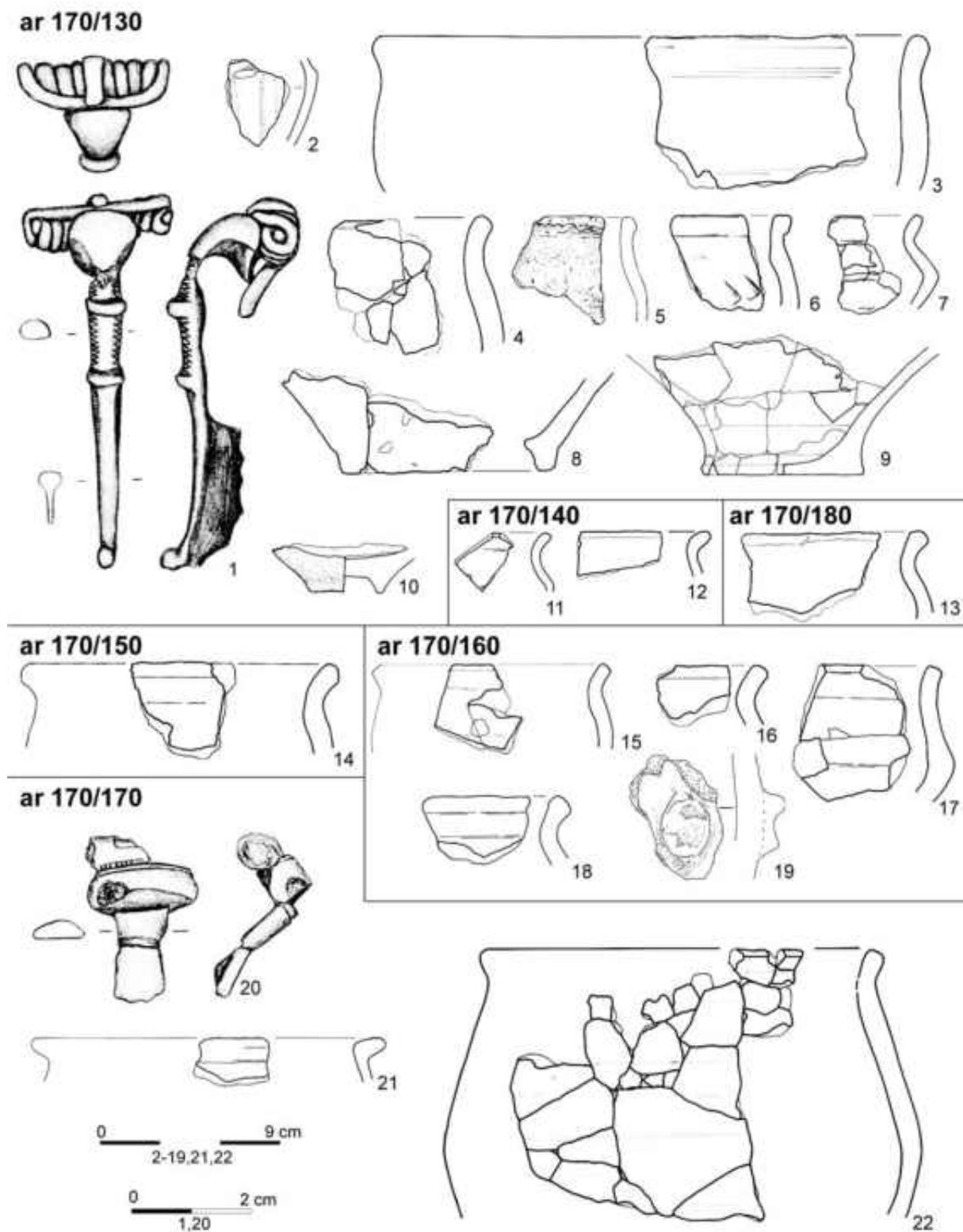
Tablica 150. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z arów (1-7, 9-15, 17-21 – glina; 8 – kamień; 16 – żelazo)

Plate 150. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from layers on the outside of features (1-7, 9-15, 17-21 – clay; 8 – stone; 16 – iron)

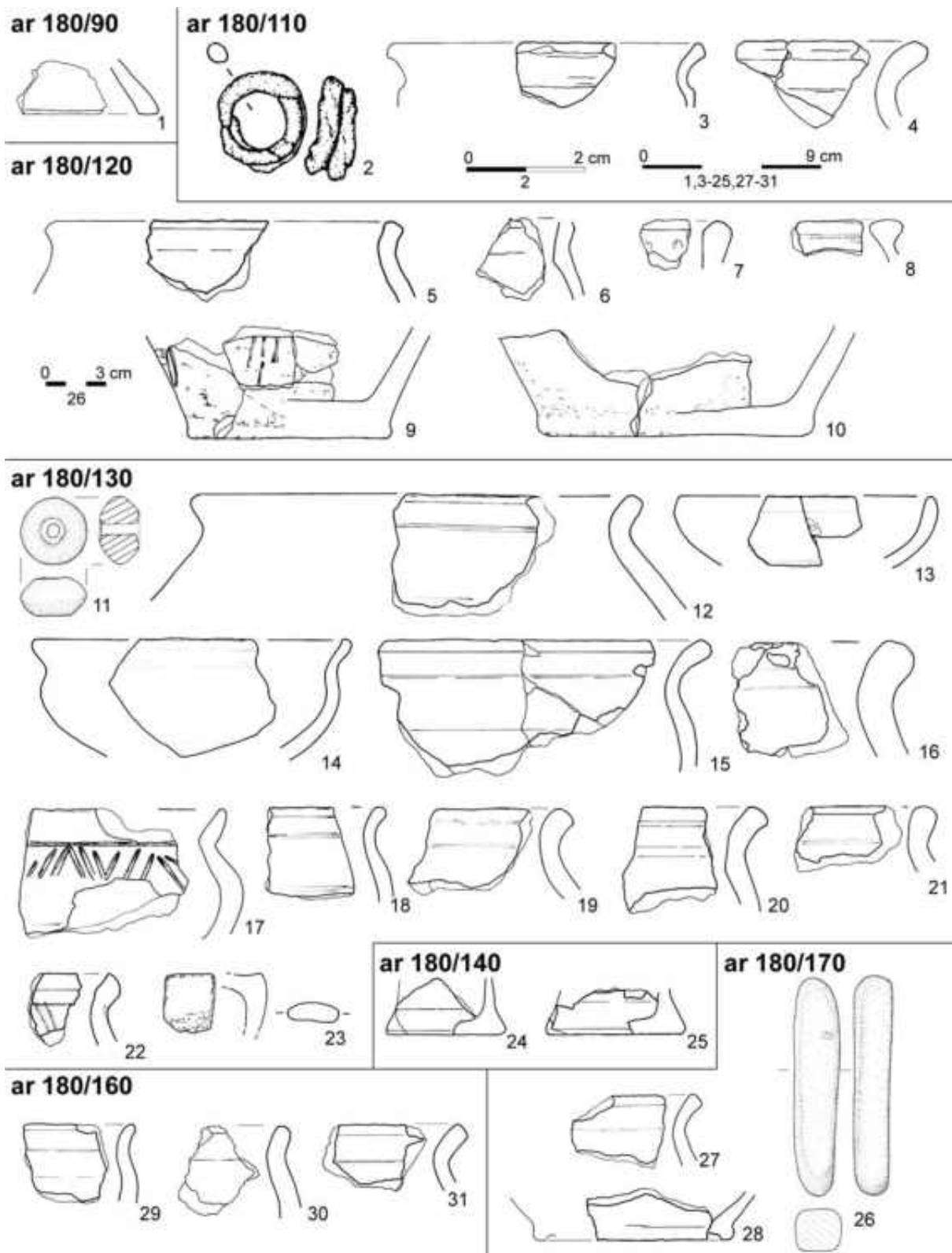
Tablica 151. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z arów (1, 5 – żelazo; 2 – szkło; 3-4, 6-16 – glina)

Plate 151. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from layers on the outside of features (1, 5 – iron; 2 – glass; 3-4, 6-16 – clay)

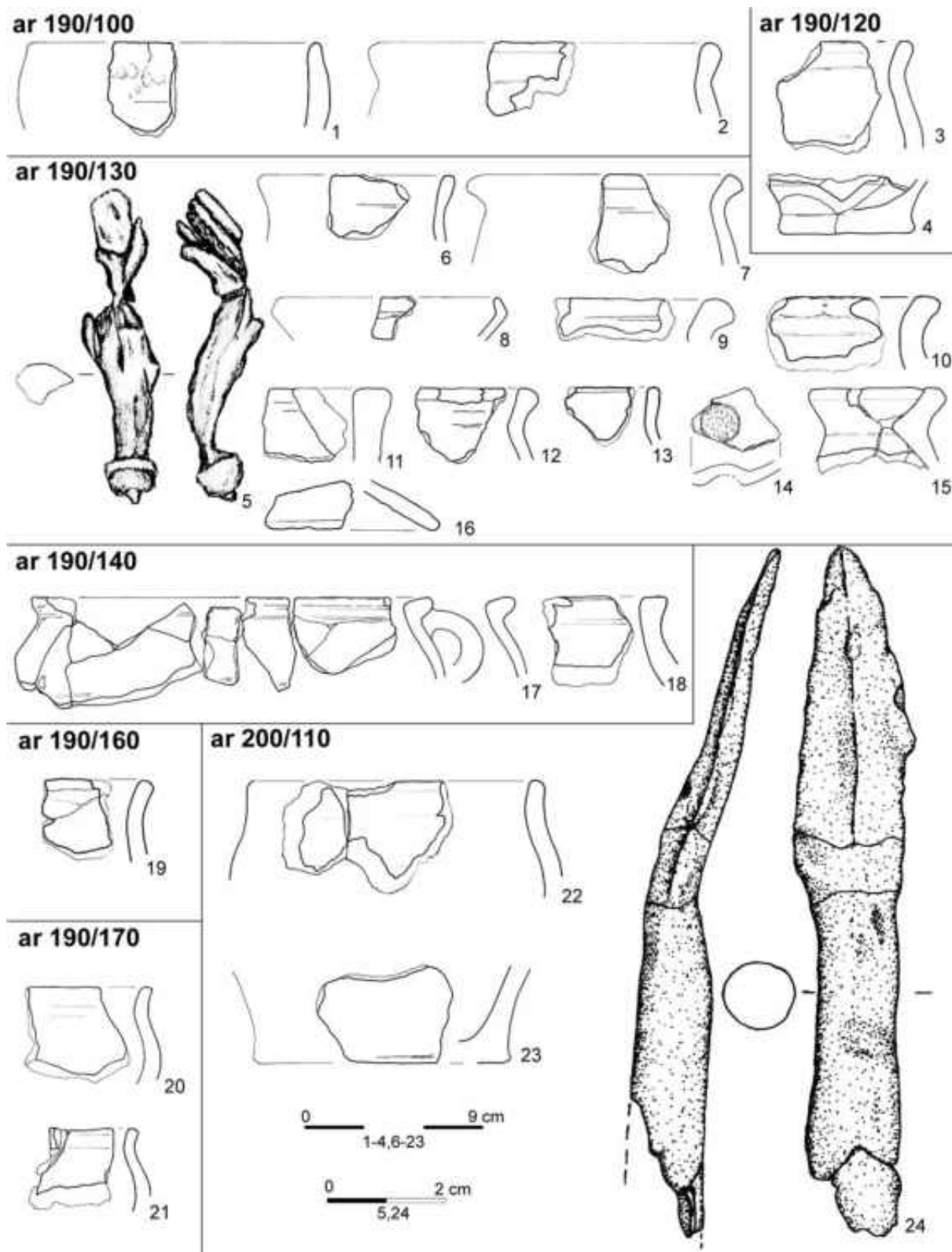
Tablica 152. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z arów (1, 20 – brąz; 2-19, 21-22 – glina)

Plate 152. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from layers on the outside of features (1, 20 – bronze; 2-19, 21-22 – clay)

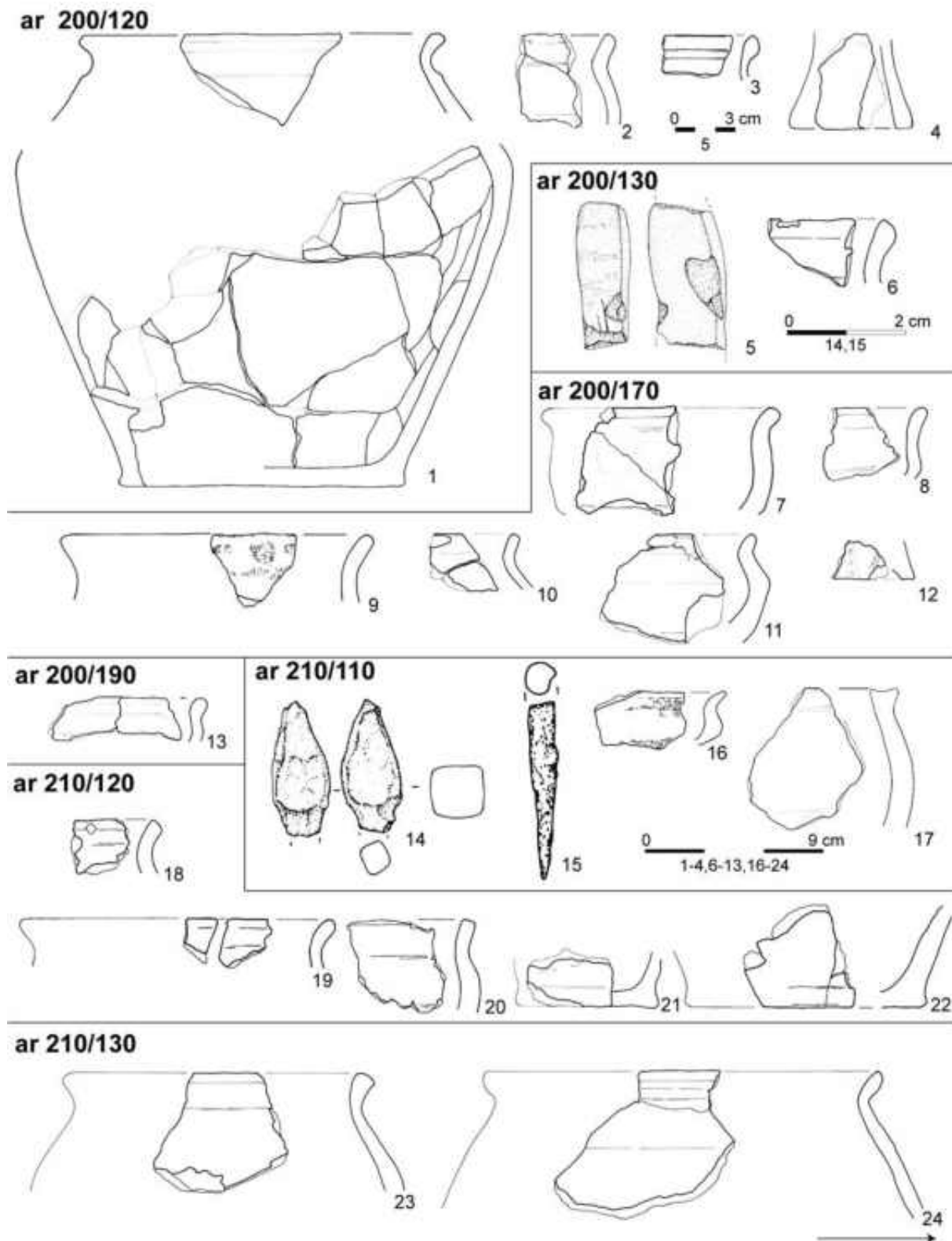
Tablica 153. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z arów (1, 3-25, 27-31 – glina; 26 – kamień)

Plate 153. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from layers on the outside of features (1, 3-25, 27-31– clay; 26 – stone)

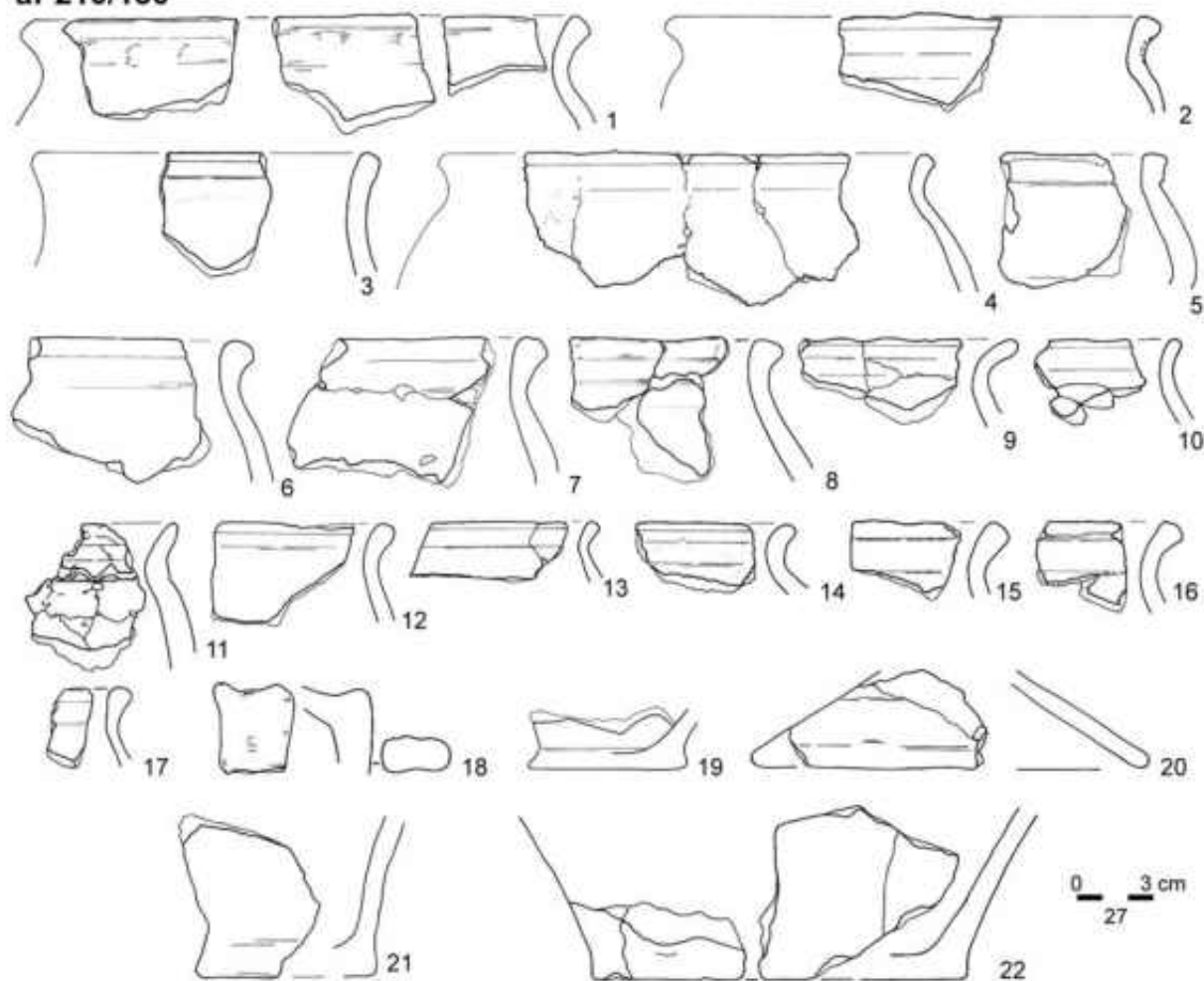
Tablica 154. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z arów (1-4, 6-23 – glina; 5, 24 – żelazo)

Plate 154. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from layers on the outside of features (1-4, 6-23 – clay; 5, 24 – iron)

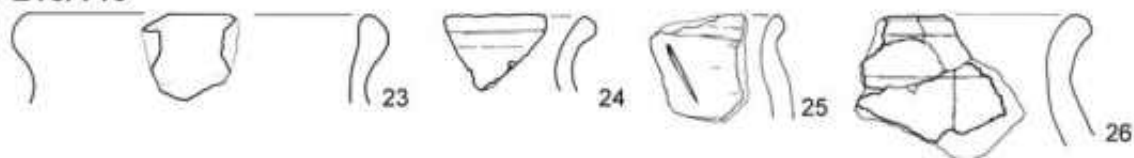

Tablica 155. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z arów (1-4, 6-13, 16-24 – glina; 5 – kamień; 14-15 – żelazo)
Plate 155. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from layers on the outside of features (1-4, 6-13, 16-24 – clay; 5 – stone; 14, 15 – iron)

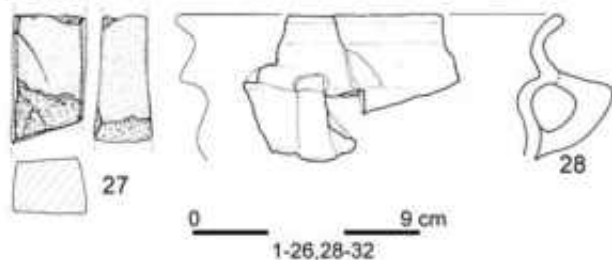
ar 210/130

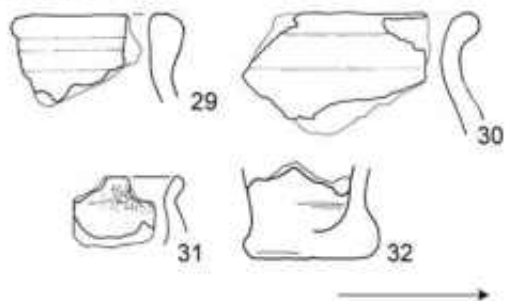
ar 210/140

ar 210/160

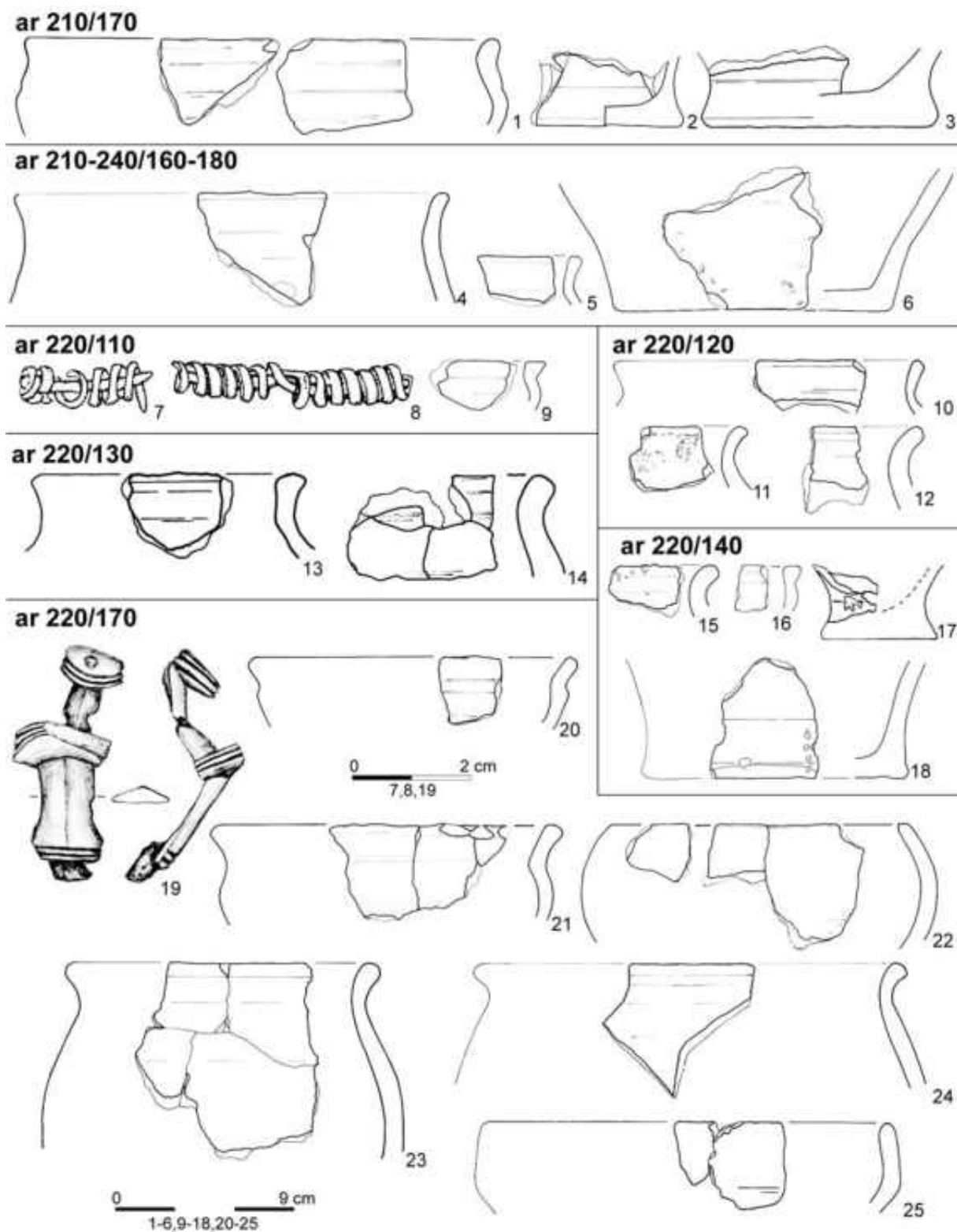

ar 210/170

Tablica 156. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z arów (1-26, 28-32 – glina; 27 – kamień)

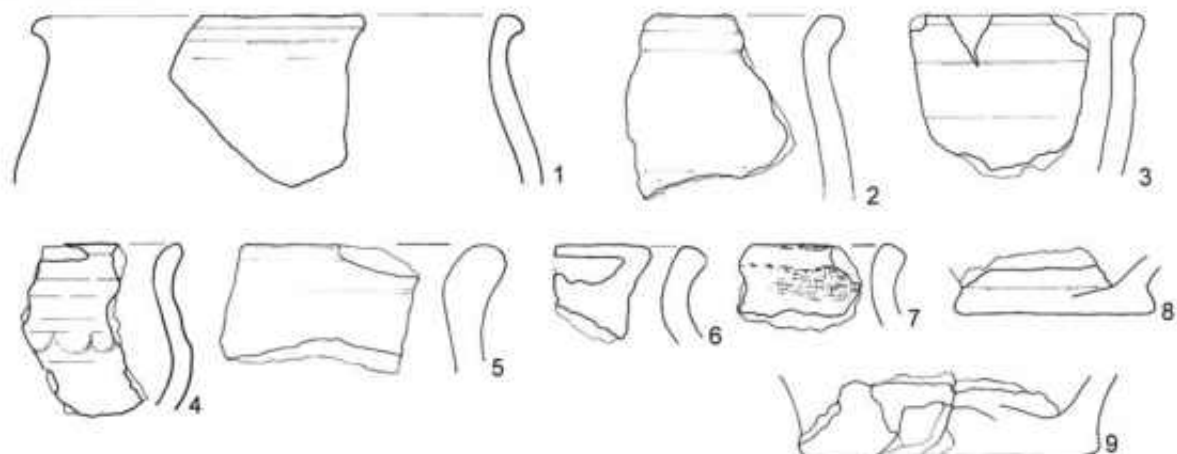
Plate 156. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from layers on the outside of features (1-26, 28-32 – clay; 27 – stone)

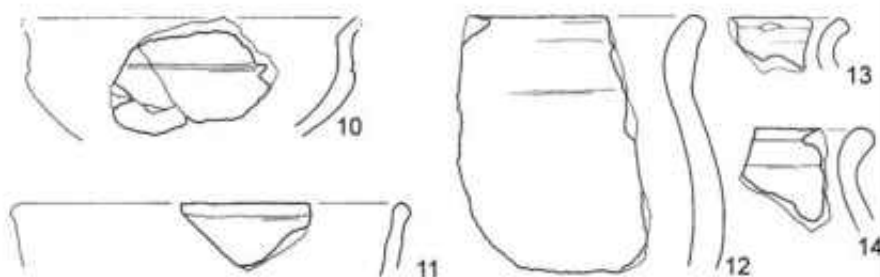
Tablica 157. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z arów (1-6, 9-18, 20-25 – glina; 7-8 – żelazo; 19 – brąz)

Plate 157. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from layers on the outside of features (1-6, 9-18, 20-25 – clay; 7, 8 – iron; 19 – bronze)

ar 220/170

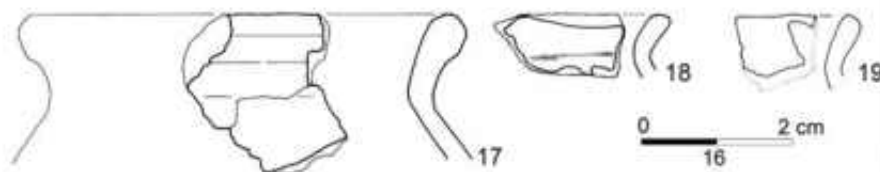
ar 220/180

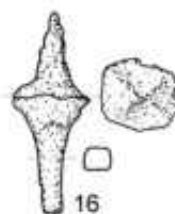
ar 220/190

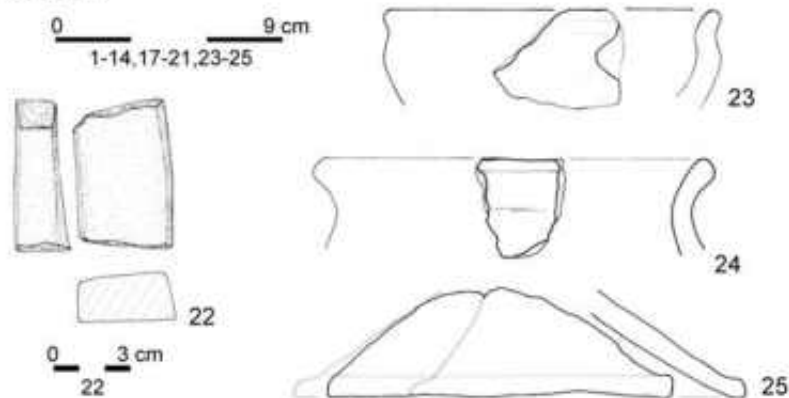
ar 230/120

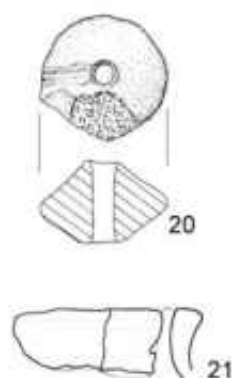
ar 230/110

ar 230/160

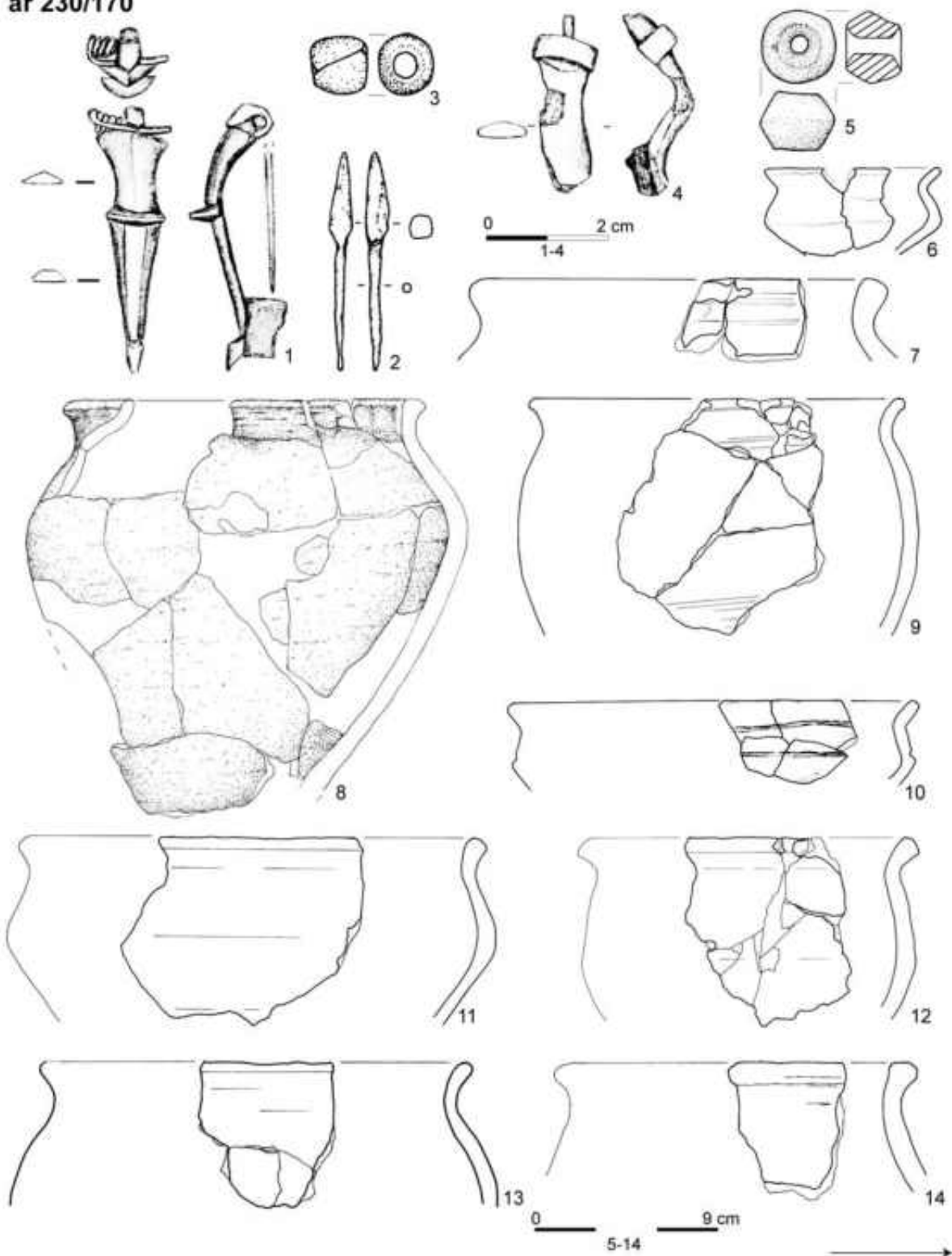
ar 230/130

Tablica 158. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z arów (1-14, 17-21, 23-25 – glina; 15 – szkło; 16 – żelazo; 22 – kamień)

Plate 158. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from layers on the outside of features (1-14, 17-21, 23-25 – clay; 15 – glass; 16 – iron; 22 – stone)

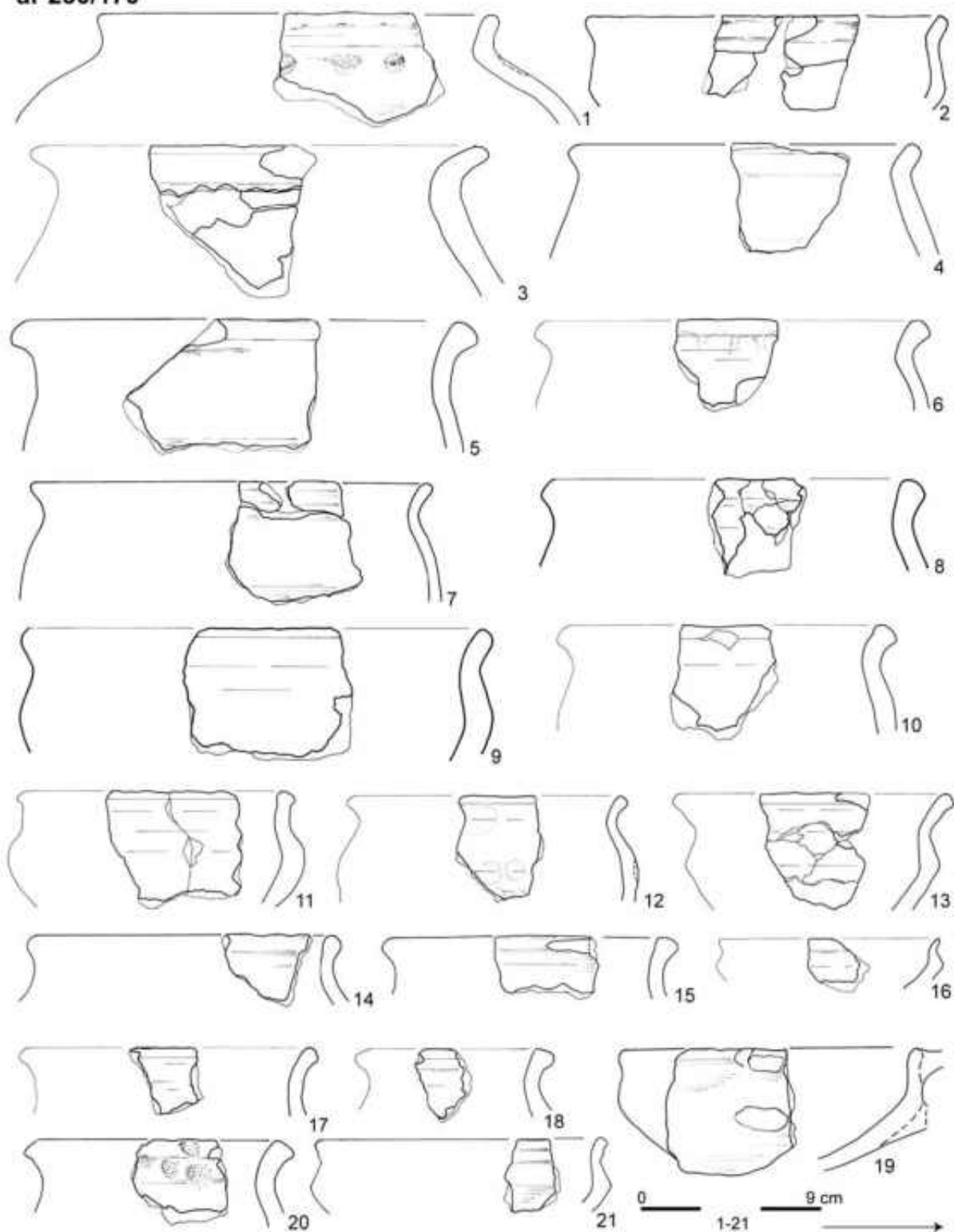
ar 230/170

Tablica 159. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z arów (1, 4 – brąz; 2 – żelazo; 3 – szkło; 5-14 – glina)

Plate 159. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from layers on the outside of features (1, 4 – bronze; 2 – iron; 3 – glass; 5-14 – clay)

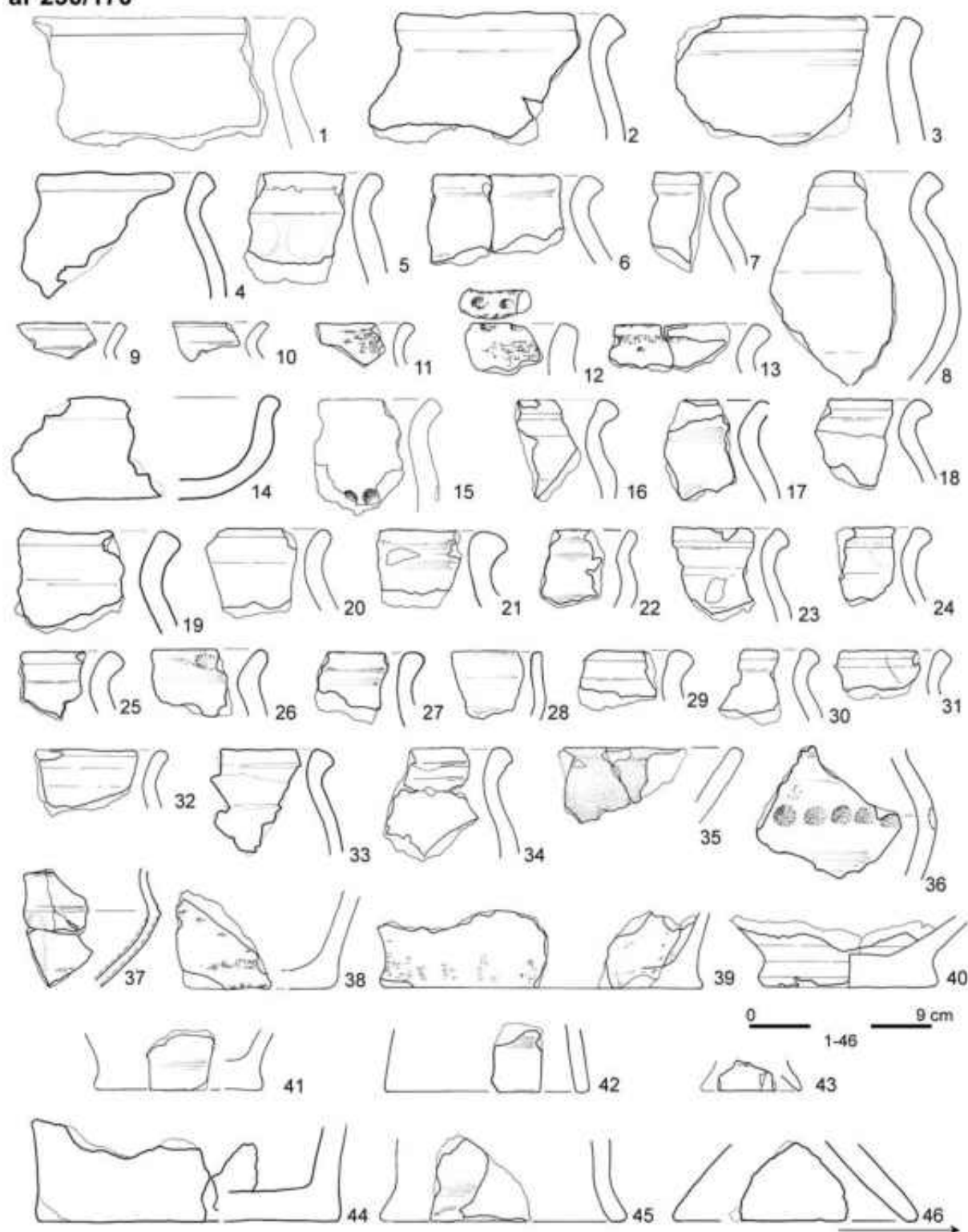
ar 230/170

Tablica 160. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z arów (1-21 – glina)

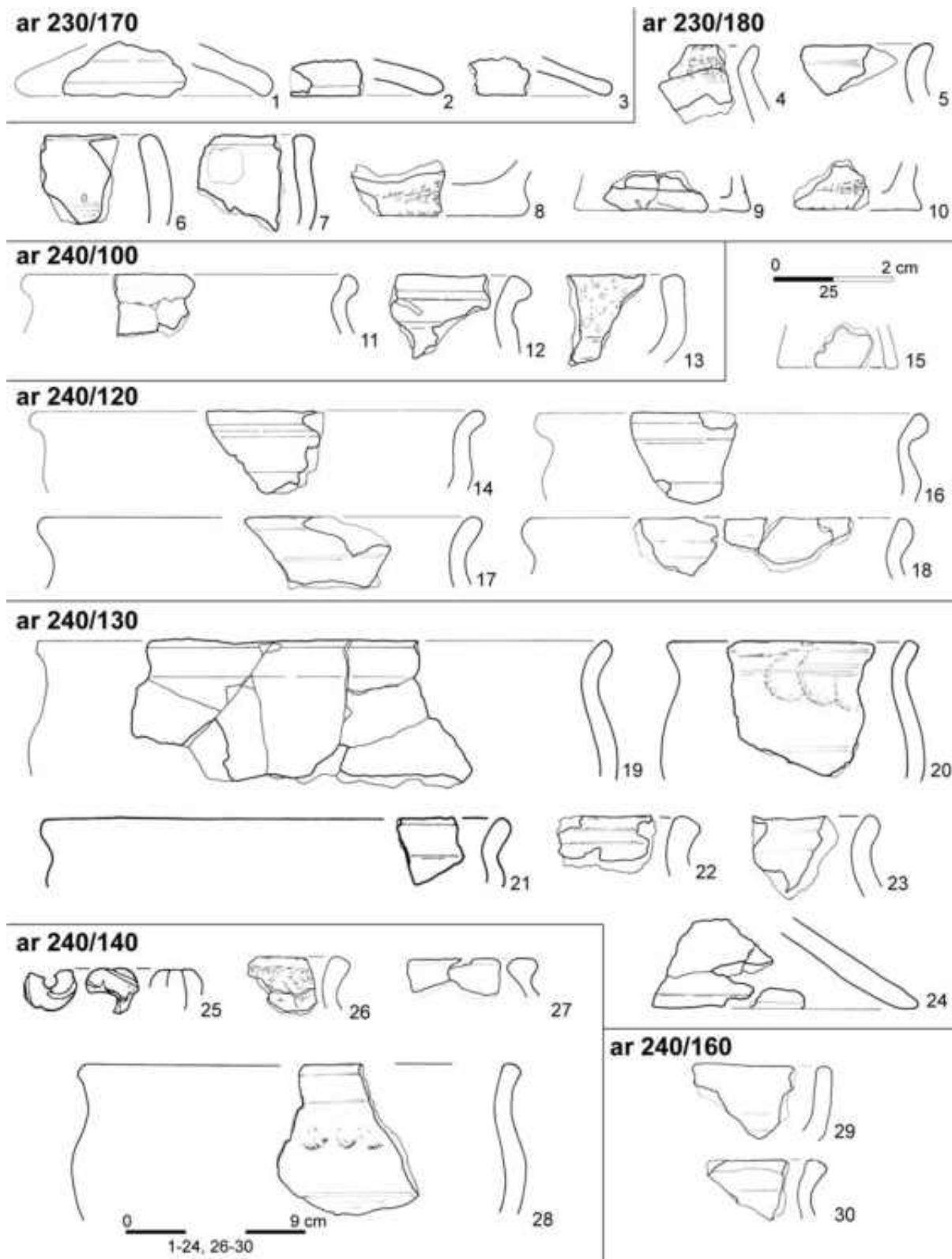
Plate 160. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from layers on the outside of features (1-21– clay)

ar 230/170

Tablica 161. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z arów (1-46 – glina)

Plate 161. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from layers on the outside of features (1-46– clay)

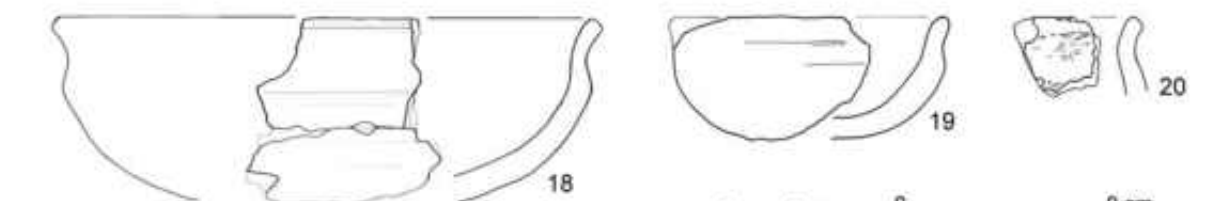
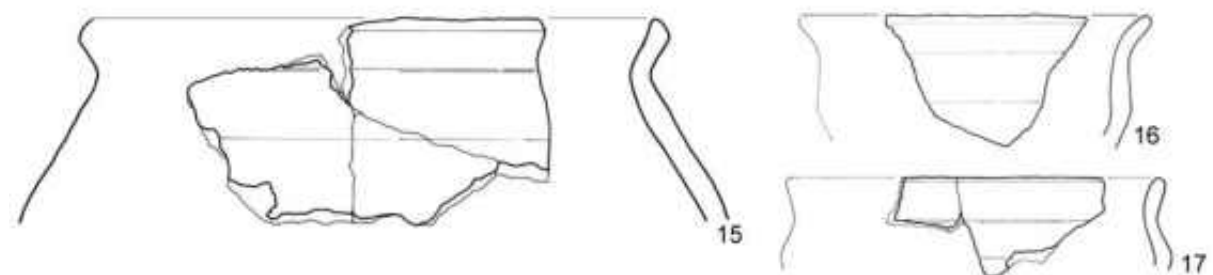
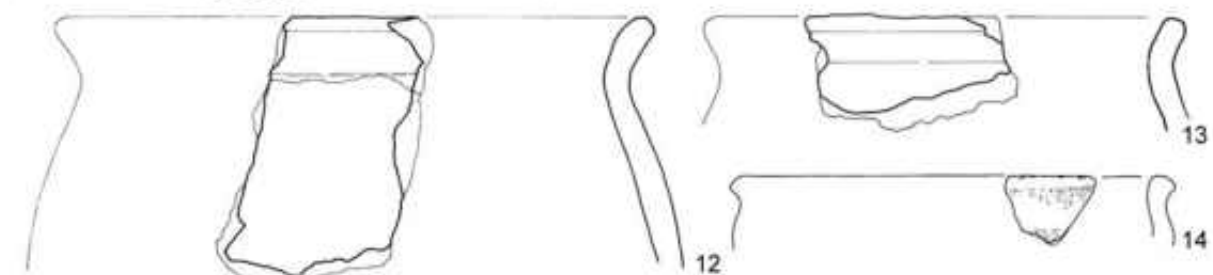
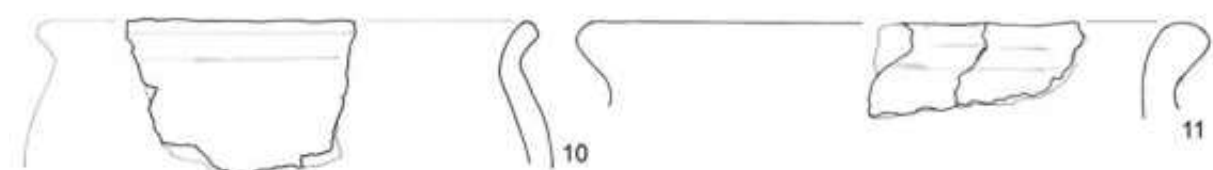
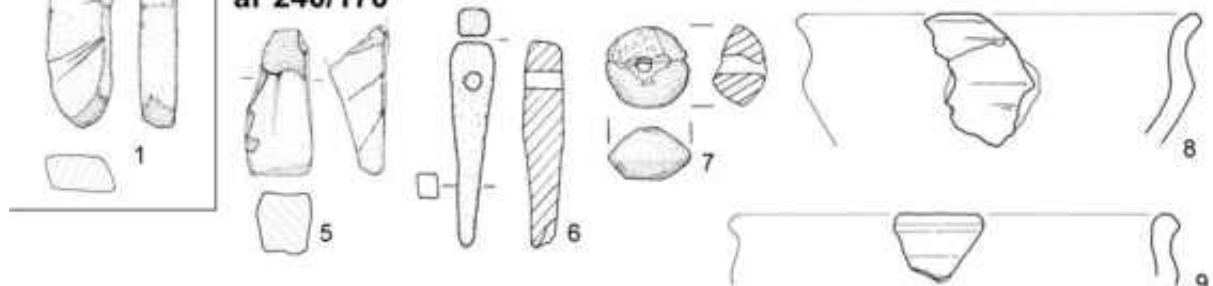
Tablica 162. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z arów (1-24, 26-30 – glina; 25 – szkło)

Plate 162. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from layers on the outside of features (1-24, 26-30 – clay; 25 – glass)

ar 240/160

ar 240/170

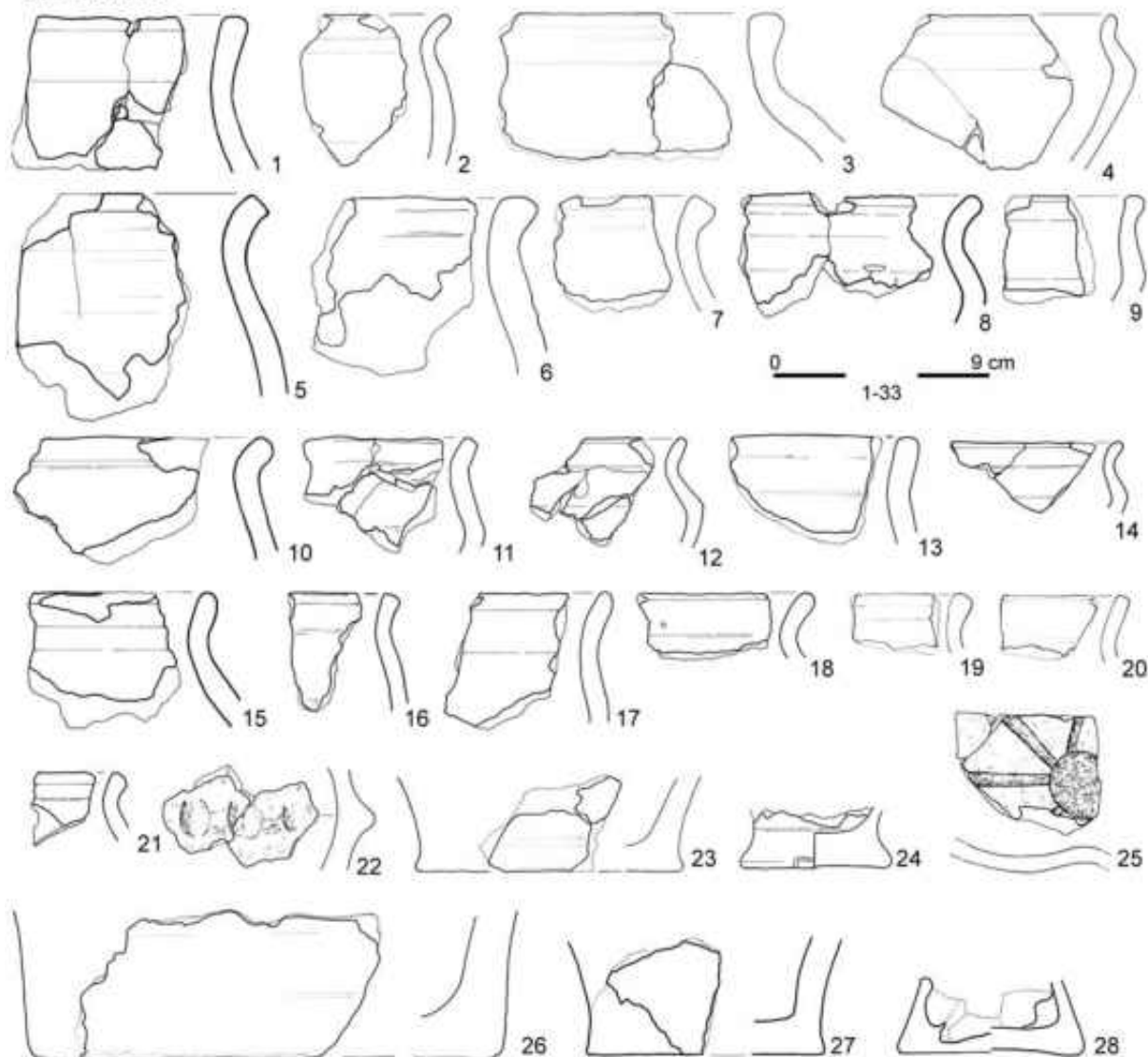

0 3 cm 0 9 cm
1,5 2,-4,6-20

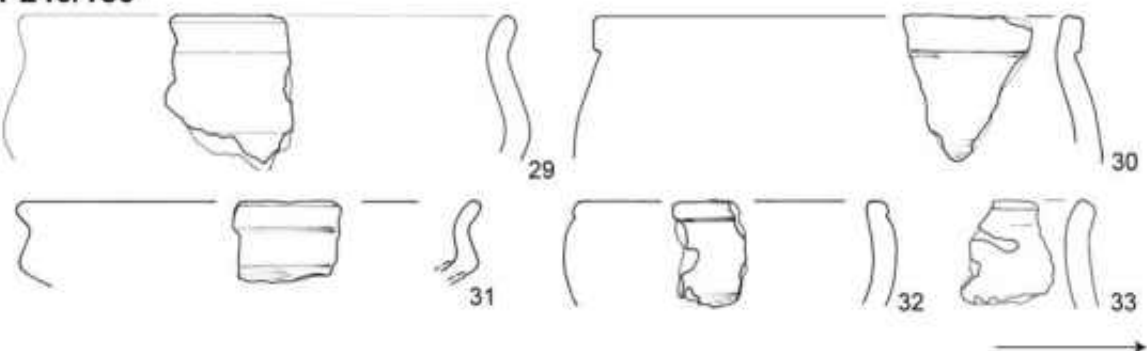
Tablica 163. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z arów (1, 5-6 – kamień; 2-4, 7-20 – glina)

Plate 163. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from layers on the outside of features (1, 5-6 – stone; 2-4, 7-20– clay)

ar 240/170

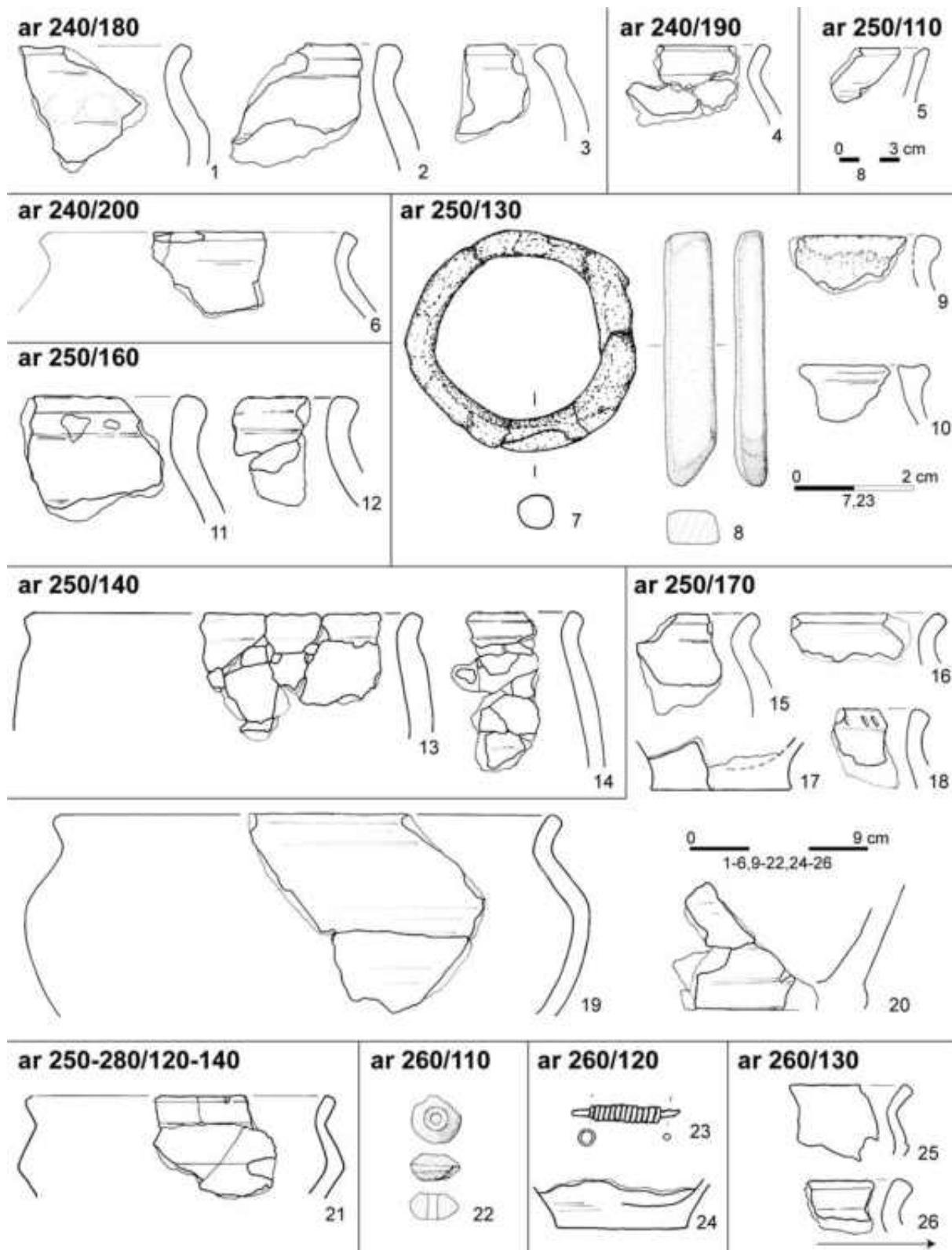

ar 240/180

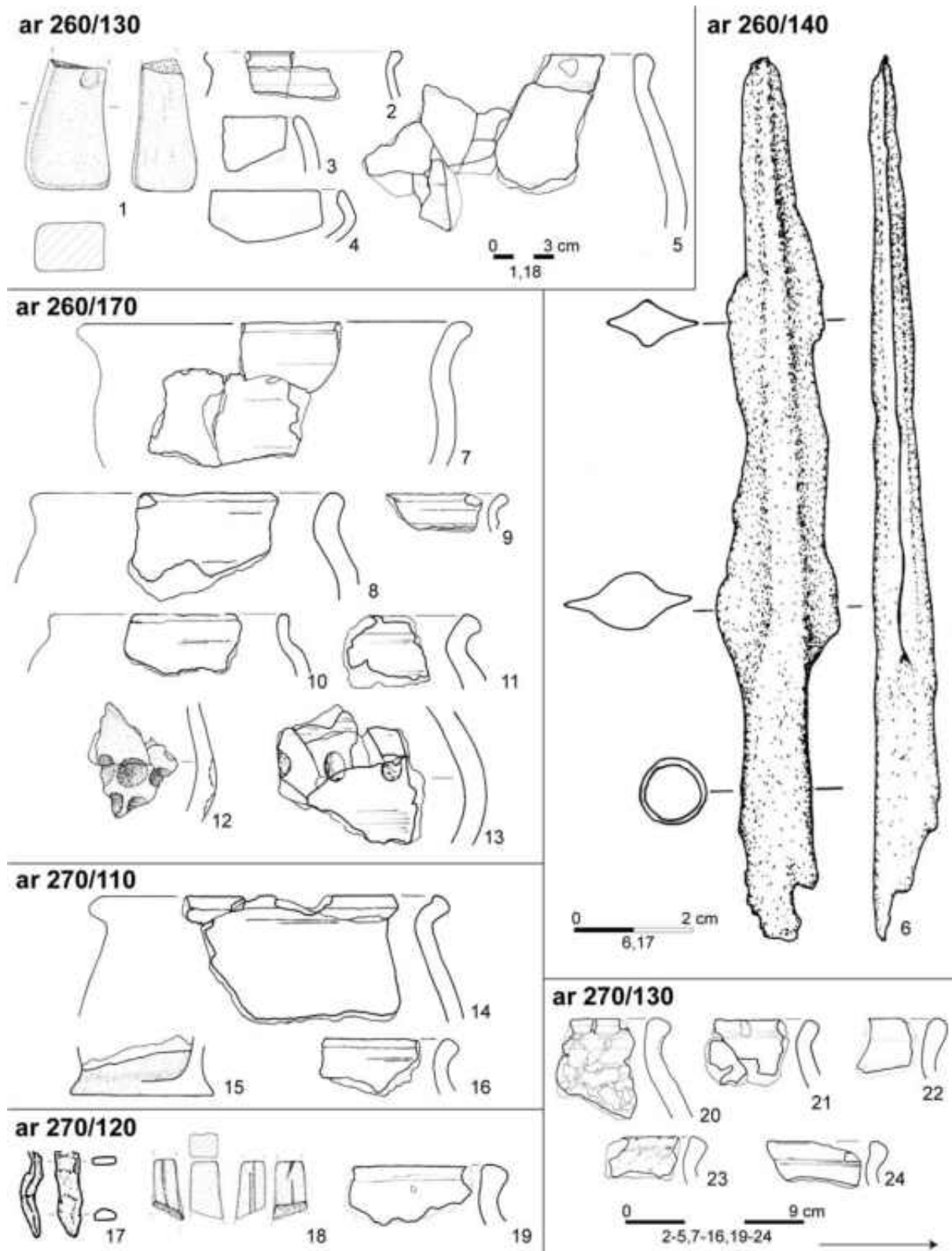
Tablica 164. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z arów (1-33 – glina)

Plate 164. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from layers on the outside of features (1-33– clay)

Tablica 165. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z arów (1-6, 9-22, 24-26 – glina; 7, 23 – żelazo; 8 – kamień)

Plate 165. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from layers on the outside of features (1-6, 9-22, 24-26 – clay; 7, 23 – iron; 8 - stone)

Tablica 166. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z arów (1, 18 – kamień; 2-5, 7-16, 19-24 – glina; 6, 17 – żelazo)

Plate 166. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from layers on the outside of features (1, 18 – stone; 2-5, 7-16, 19-24 – clay; 6, 17 – iron)

ar 270/130

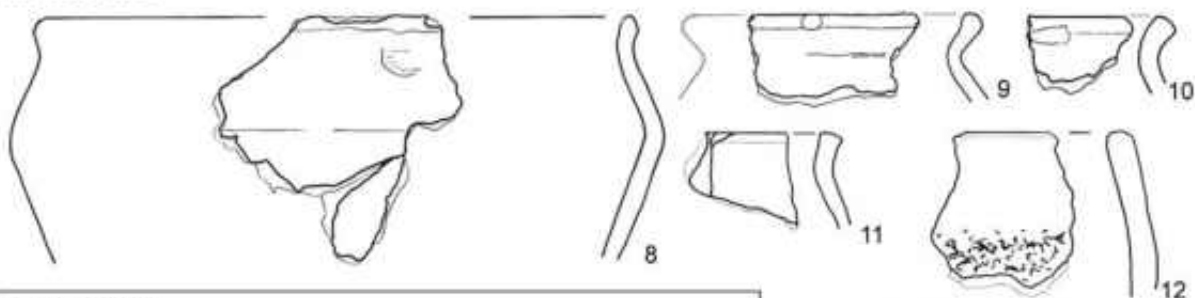
ar 270/170

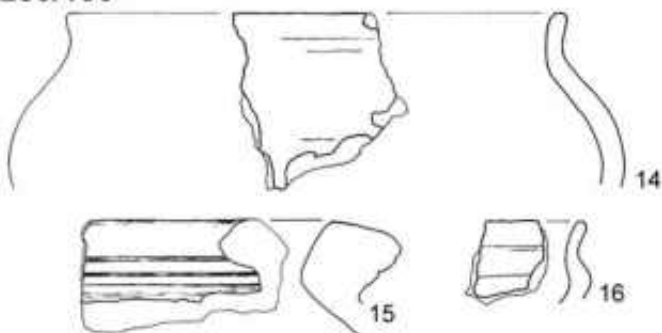
ar 280/110

ar 280/120

ar 280/130

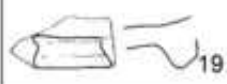
ar 280/160

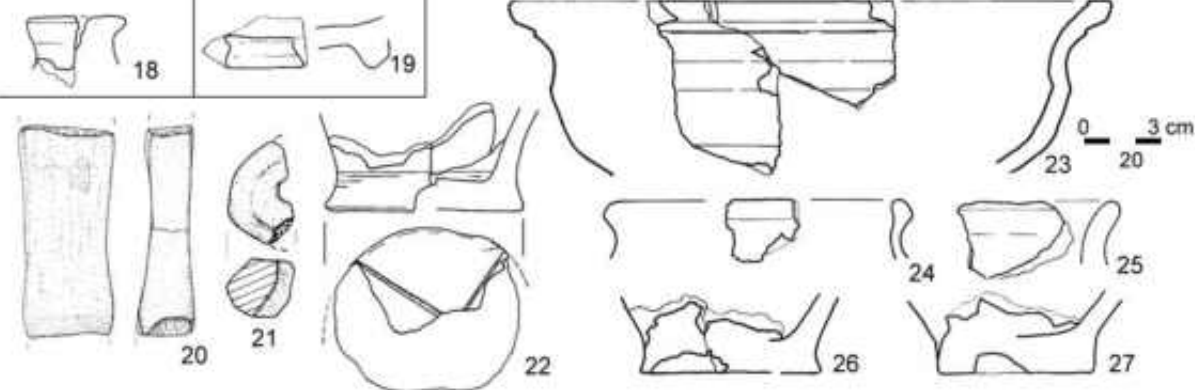
ar 280/140

ar 280/210

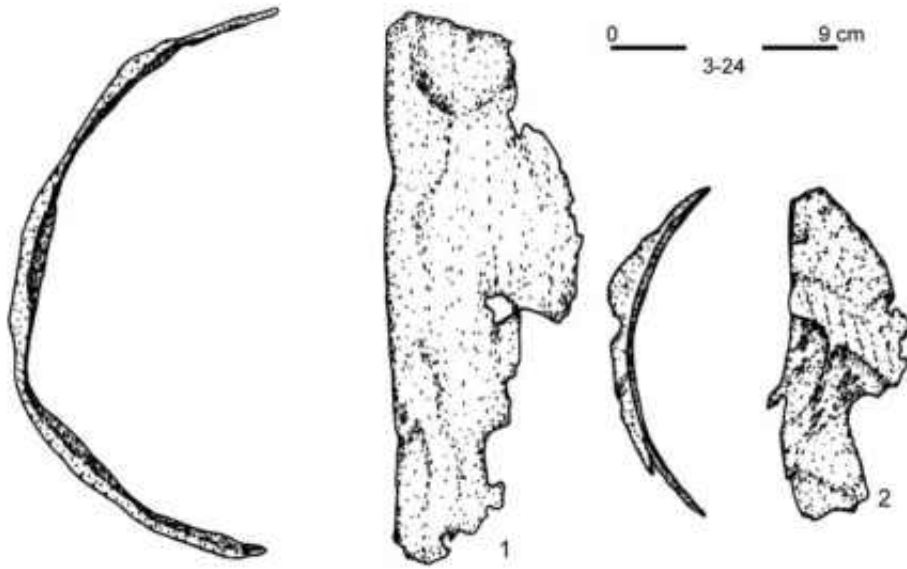
ar 290/120

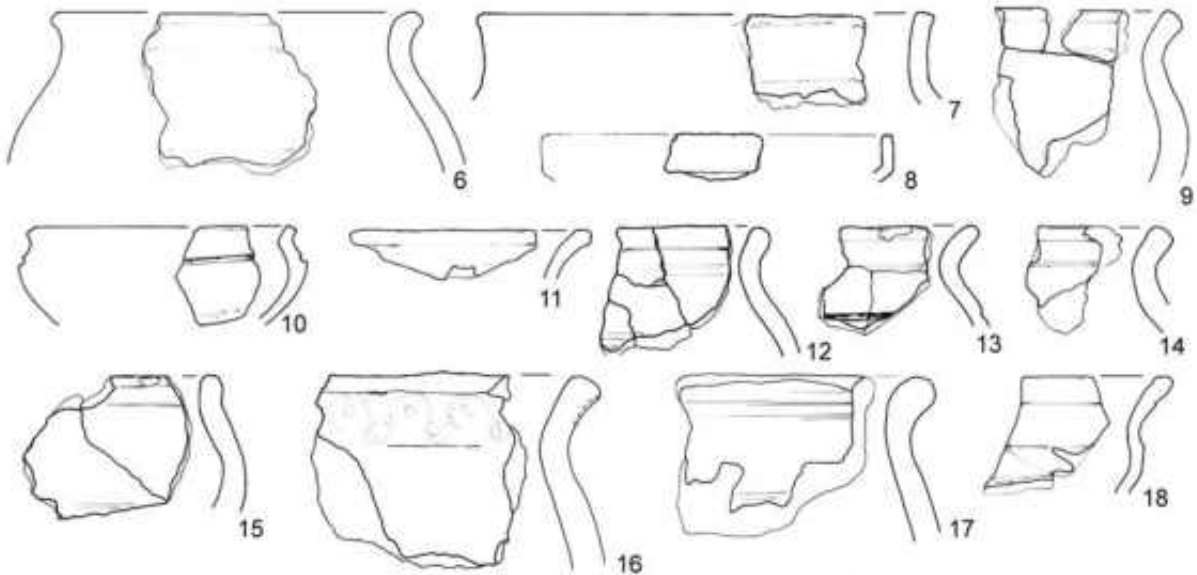
Tablica 167. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z arów (1-19, 21-27 – glina; 20 – kamień)

Plate 167. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from layers on the outside of features (1-19, 21-27 – clay; 20 – stone)

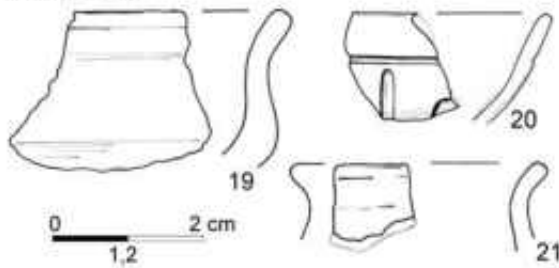
ar 290/110

ar 290/130

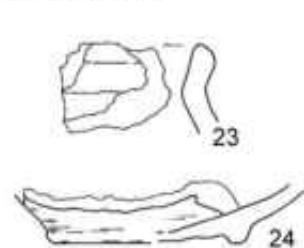
ar 290/170

ar 300/110

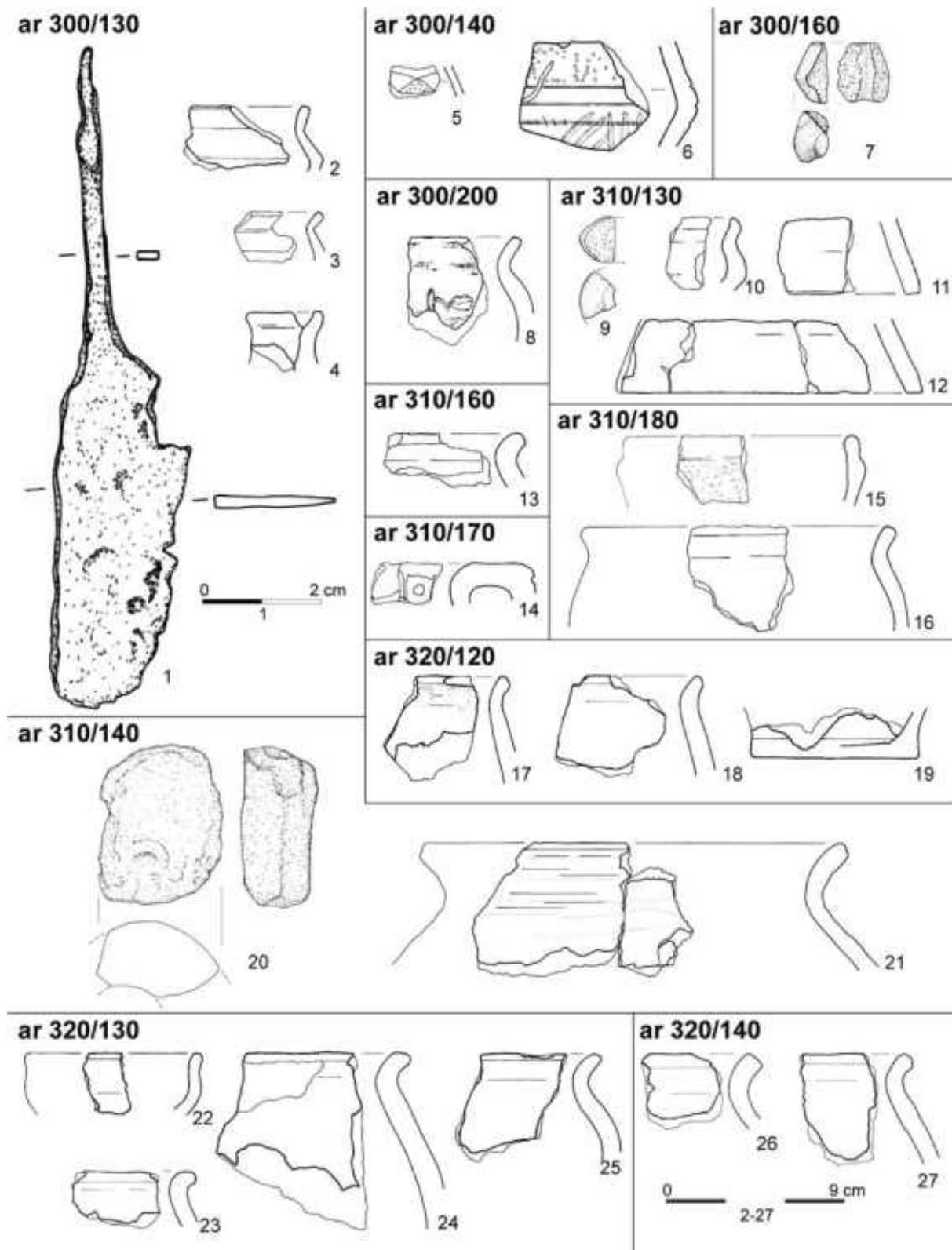

ar 300/120

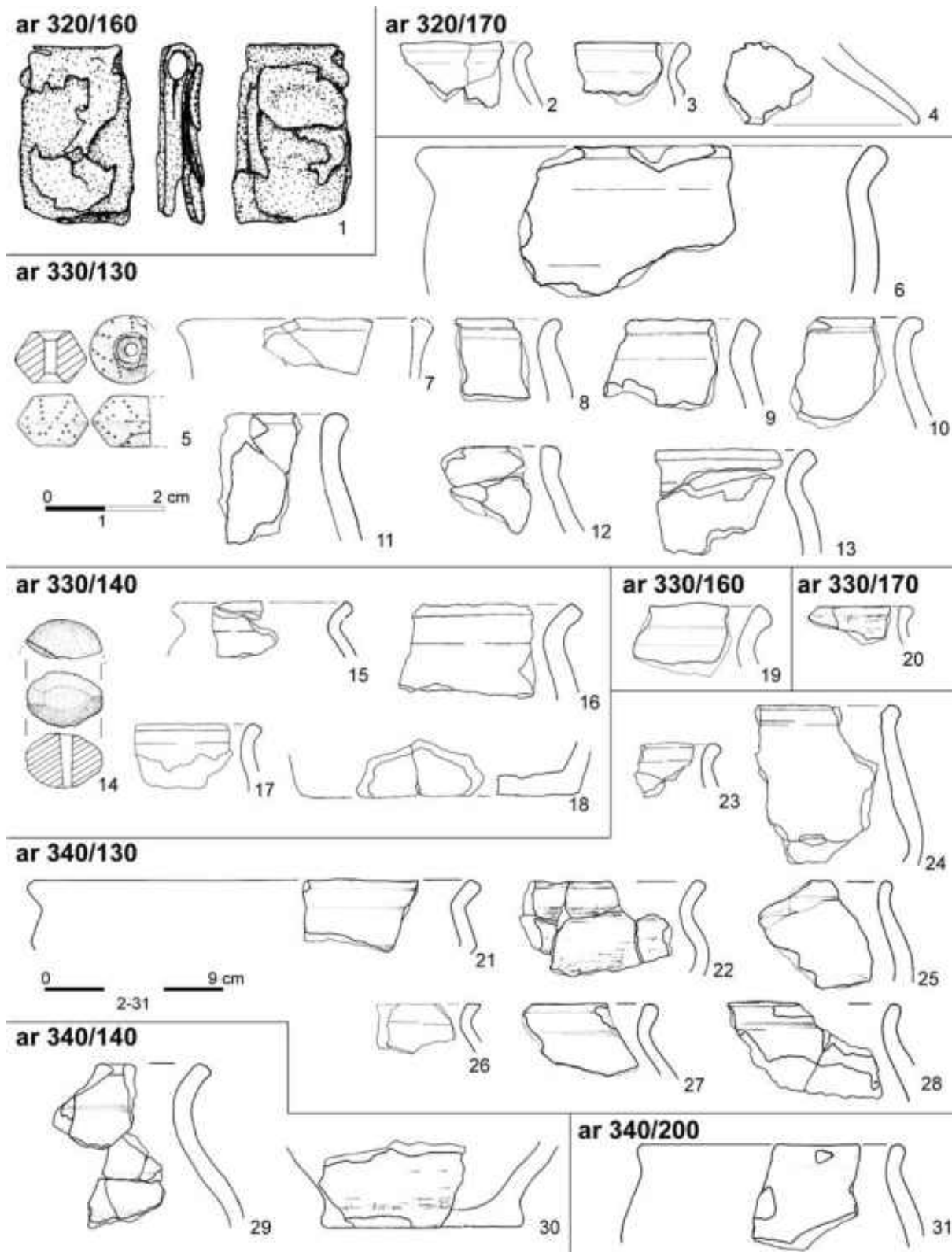
Tablica 168. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z arów (1-2 – żelazo; 3-24 – glina)

Plate 168. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from layers on the outside of features (1-2 – iron; 3-24 – clay)

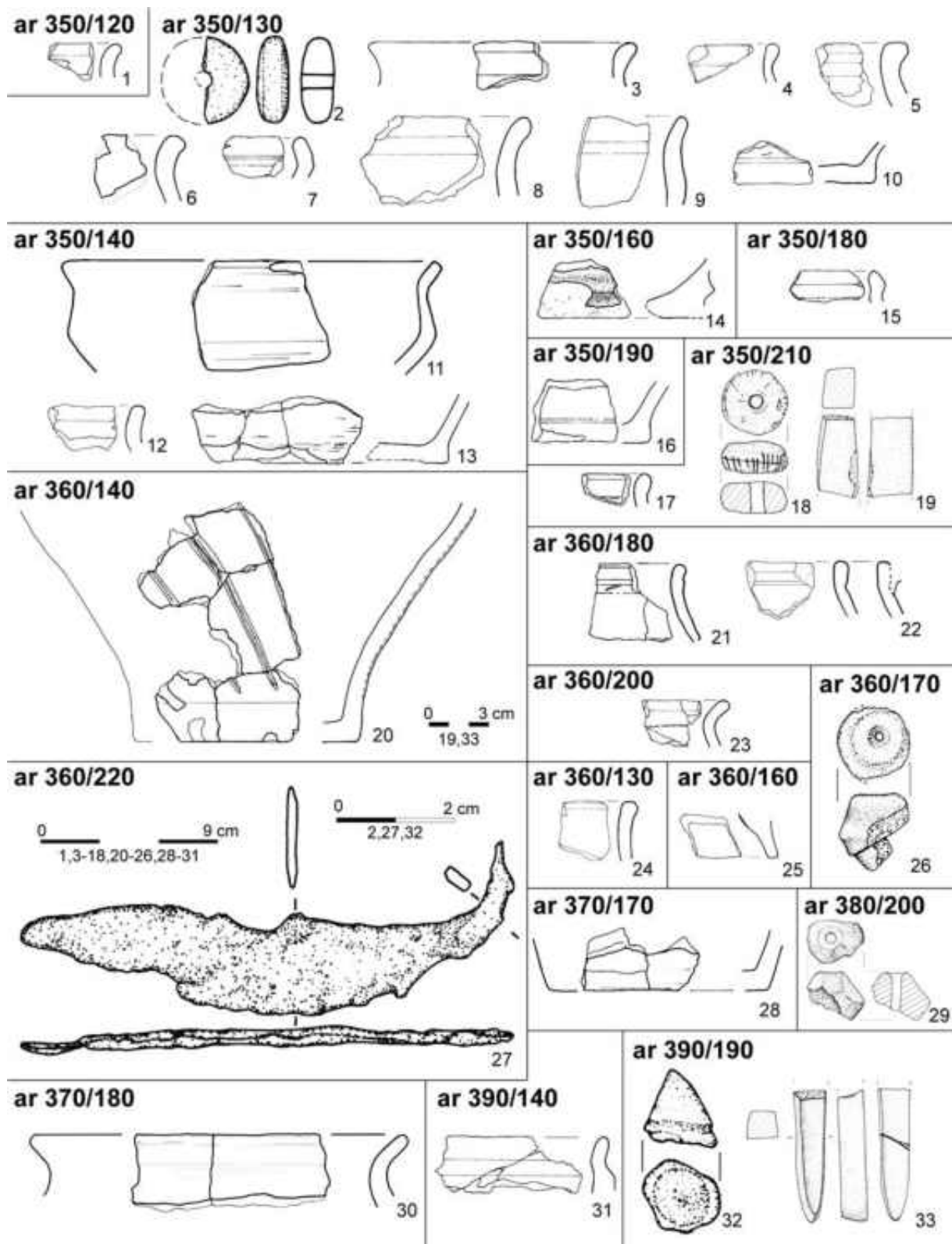
Tablica 169. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z arów (1 – żelazo; 2-27 – glina)

Plate 169. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from layers on the outside of features (1 – iron; 2-27 – clay)

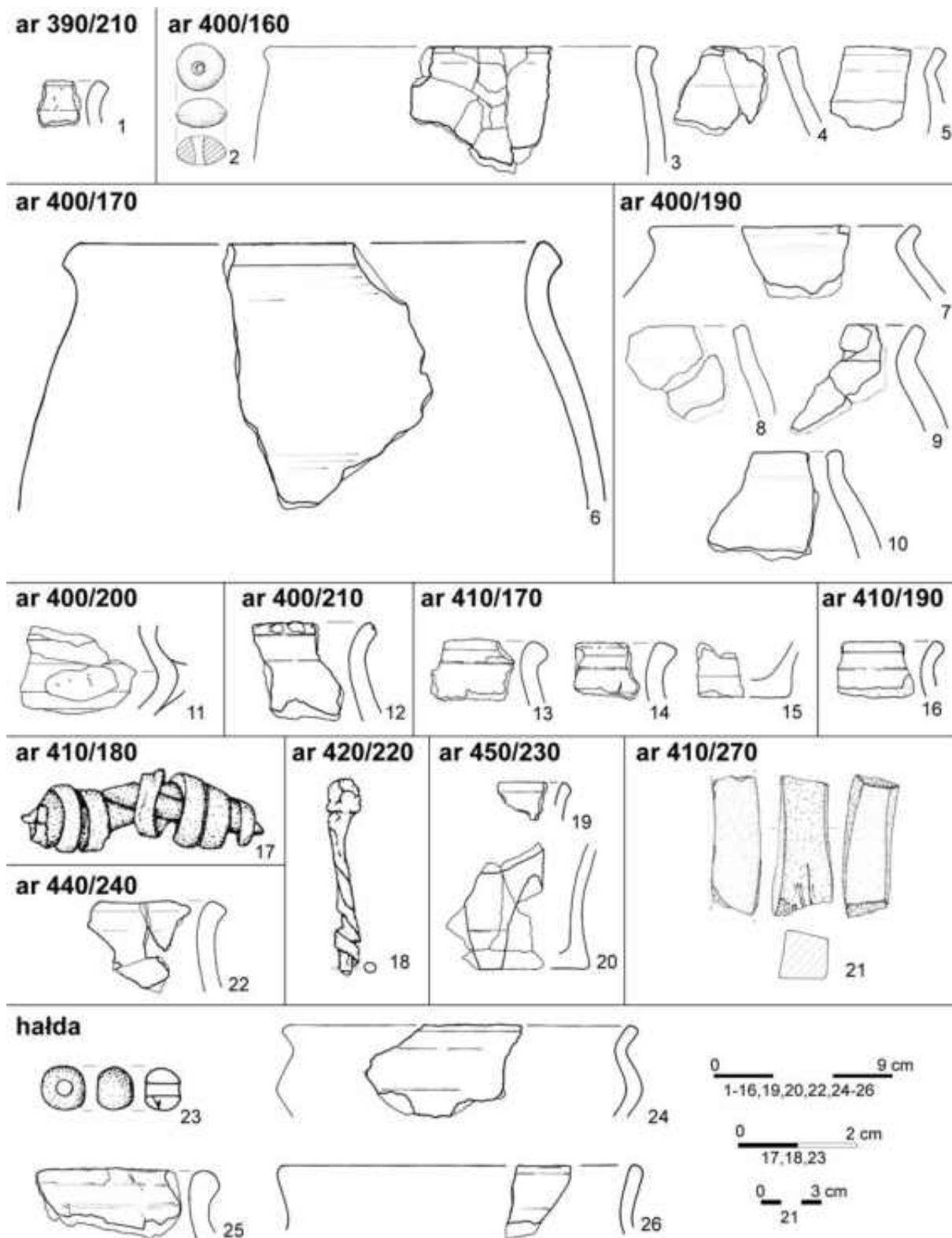
Tablica 170. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z arów (1- żelazo; 2-31 – glina)

Plate 170. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from layers on the outside of features (1 – iron; 2-31 – clay)

Tablica 171. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z arów (1, 3-26, 28-31 – glina; 2 – bursztyn; 27 – żelazo; 32 – brąz; 33 – kamień)

Plate 171. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from layers on the outside of features (1, 3-26, 28-31 – clay; 2 – amber; 27 – iron; 32 – bronze; 33 – stone)

Tablica 172. Stanisławice stan. 9, pow. bocheński. Wybrane zabytki z arów (1-16, 19-20, 22, 24-26 – glina; 17-18 – żelazo; 21 – kamień; 23 – szkło)

Plate 172. Stanisławice, site 9, the Bochnia district. Selected artefacts from layers on the outside of features (1-16, 19-20, 22, 24-26 – clay; 17-18 – iron; 21 – stone ; 23 – glass)

Ryszard Naglik

4. ŚLADY PRODUKCJI DYMARSKIEJ NA STAN. 9 I 10 W STANISŁAWICACH, GM. BOCHNIA

Śladów produkcji dymarskiej brak jest na stanowisku 10 w Stanisławicach. Niemal natomiast na całej przebadanej powierzchni stanowiska 9 w Stanisławicach rejestrowano liczne ślady związane z wytworzeniem żelaza. Było to niemal 7000 kawałków żużli żelaznych, fragmentów ścianek pieców i bryłek rudy żelaza. Był to materiał silnie rozdrobniony – wymiary większości z nich (niemal 95 %) wynosiły od 1 do 5 cm. Przeważały ilościowo i objętościowo żużle o strukturze litej, porowatej i soplowanej, pochodzące z górnej, środkowej i dolnej partii kłoców żużla dymarskiego. W niektórych przypadkach żużle miały kształt miseczkowaty. Zarówno ukształtowaniem jak i strukturą nie różnią się one od innych tego typu form spotykanych na osadach z tego okresu. Uważa się, że tzw. żużle miseczkowate nie są odpadem powstałym w trakcie wytopu żelaza, lecz dopiero podczas dalszej jego obróbki (Suliga et. al. 2002). Prawie 20% spośród omawianych artefaktów to fragmenty zżużlonych ścianek i den pieców lub żużle z przywartymi częściami obudowy. Około 30% znalezisk to kawałki rudy żelaza i kawałki żużli trudne do odróżnienia od niej pod względem makroskopowo ocenianej struktury i barwy¹. Proporcje między tymi trzema typami znalezisk są bardzo zbliżone na całym obszarze występowania śladów produkcji dymarskiej.

Stwierdzono, że ok. 30% bryłek żużli i rudy wykazuje właściwości magnetyczne, co wskazuje na zawartość żelaza w postaci metalicznej. Taka właściwość części żużli dymarskich i miseczkowatych, związanych z dalszą obróbką pozyskanego żelaza, została

potwierdzona w trakcie badań fizyko-chemicznych (Suliga et. al. 2002, 184, 185). W przypadku rudy cech takich nabiera ona podczas procesu wyprężania². Trzeba jednak przy tym zaznaczyć, że wskutek zalegania w nawarstwieniach przemywanych przez „żelaziste” wody, materiały ze Stanisławic (nb. także ceramiczne) wtórnie pokryły się warstwą wytrąceń żelazistych, co w wielu przypadkach utrudnia odróżnienie żużli żelaznych od rudy.

W analizowanym materiale wyraźna jest nadreprezentacja żużli trudnych do odróżnienia od kawałków rudy żelaza, a przede wszystkim żużli wykazujących właściwości magnetyczne. W świetle przytoczonych powyżej opinii oznaczałoby to, iż mamy do czynienia przede wszystkim z odpadami powstałymi podczas przygotowywania surowca do wytopu oraz w trakcie dalszej obróbki już pozyskanych kęsów żelaza. Można jednak wskazać jeszcze jedną możliwość ich interpretacji. Przesłanek dostarczyło badane w ostatnich latach stanowisko 11 w Wierzchosławicach, gm. Wierzchosławice. Odkryto tam, na obrzeżach osady datowanej głównie na młodszy okres rzymski, duże zgrupowanie nietypowych pieców dymarskich. Wszystkie piece cechowały mała średnica i obecność prostokątnych jam przypieczowych połączonych krótkim kanałem z otworami dmuchowymi w dolnej partii dymarki. W środkowej partii pieców można było zaobserwować frakcję bardzo słabo wyżarzonego żużla o cechach analogicznych jak te znajdujące w Stanisławicach. Co więcej, na dnie kotlinek niejednokrotnie formowały się

¹ Żużle żelazne ze Stanisławic nie były jeszcze przedmiotem badań metaloznawczych.

² Kwestia ta była konsultowana z dr hab. Szymonem Orzechowskim prof. Uniwersytetu Jana Kazimierza w Kielcach specjalizującym się w zagadnieniach związanych procesami produkcji i obróbki żelaza.

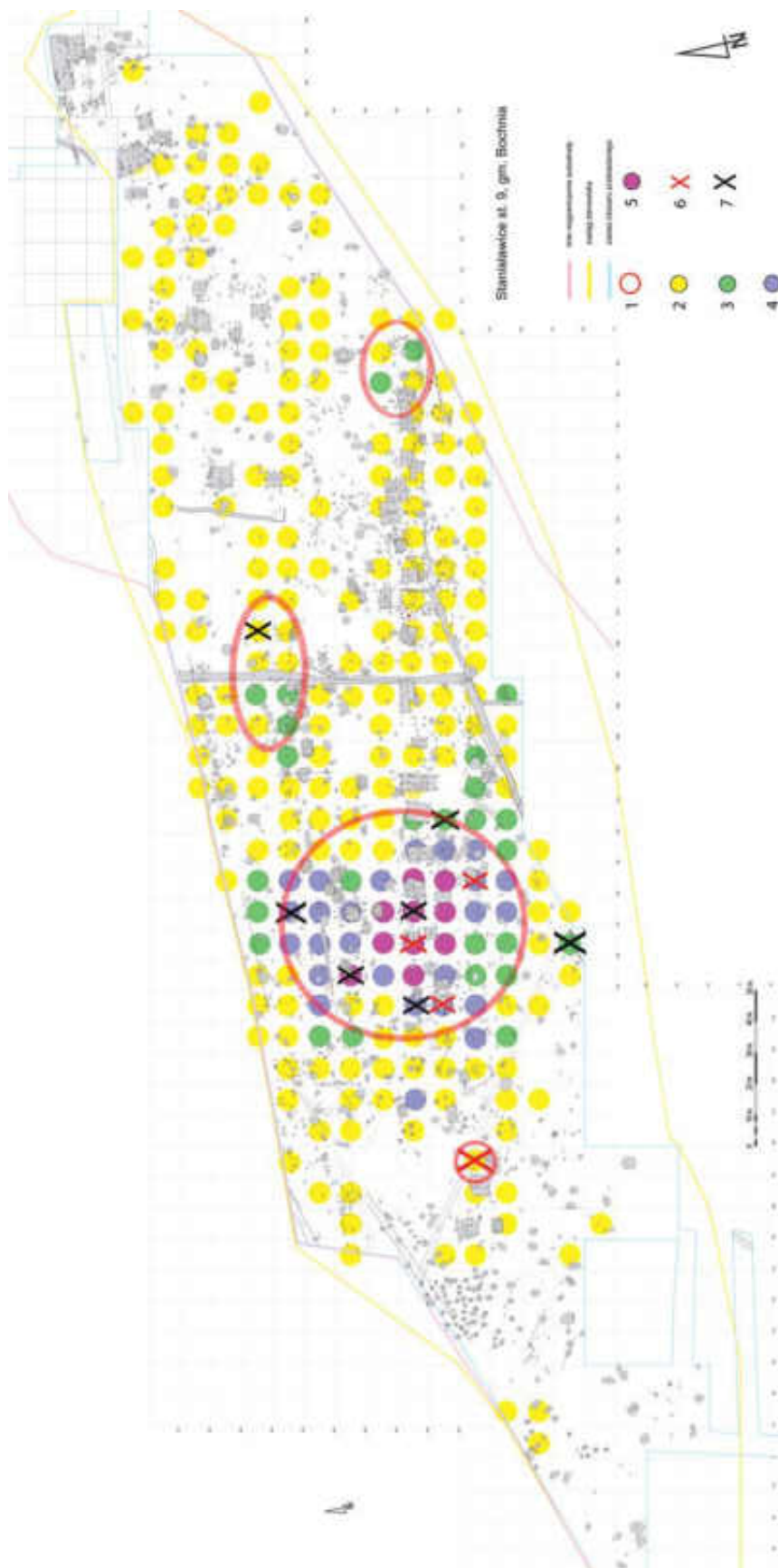
mini kłocze żużla o formie miseczkowatej.³ Być może więc w Stanisławicach mamy do czynienia z odpadami powstałymi w podobnych piecach. Nie zachowanie się żadnych pozostałości *in situ* po dymarkach i brak badań fizyko-chemicznych nie pozwalają na razie na rozstrzygnięcie tej kwestii.

Ilość i objętość znalezionych odpadów poprodukcyjnych uniemożliwiają jednoznaczną ocenę skali produkcji dymarskiej na stanowisku w Stanisławicach. Taka ilość żużla niewielkich rozmiarów może powstać po rozbiciu nawet tylko kilkunastu kłoców żużla dymarskiego. Pewnych przesłanek do oceny skali i lokalizacji prowadzonego w okresie rzymskim wytopu żelaza dostarcza dopiero konfrontacja danych dotyczących dyspersji omawianych materiałów (ryc. 1) z informacjami o głębokości ich zalegania i lokalizacji większych fragmentów kłoców (ryc. 1). Na większości przebadanego obszaru na poszczególnych arach znajdowano tylko pojedyncze zabytki. Największą ich koncentrację odnotowano na powierzchni ponad 50 arów w części centralnej stanowiska oraz w trzech dalszych, niewielkich już powierzchniowo strefach (ryc. 1). Analizując głębokości zalegania ułamków żużla na poszczególnych arach można stwierdzić, w których partiach stanowiska artefakty te nie uległy wtórnemu przemieszczeniu w okresie po zaniku osadnictwa okresu rzymskiego. Należy przy tym założyć, że do głębokości C (czyli poziomu po usunięciu warstwy humusu), a nawet sporadycznie D (tj. do 10 cm niżej), materiał mógł być w znacznej części przemieszczany wskutek orki. Trzeba także wziąć pod uwagę, że w południowej strefie stanowiska, w dolnej partii stoku, pojawiają się stosunkowo miększe warstwy nowożytniej i współczesnej akumulacji. Oznacza to, że artefakty z tej części stanowiska, mimo znacznej głębokości zalegania znajdują się tam na złożu wtórnym. Po uwzględnieniu tych zastrzeżeń można stwierdzić, że w większości przypadków zasięgi obszarów ze znaleziskami żużla występującymi na głębokościach niższych niż poziom D (tj. więcej niż 10 cm poniżej poziomu osiągniętego po usunięciu współczesnej warstwy ornej) pokrywają się ze strefami o większej ilości znalezisk. Co więcej, w niektórych partiach terenu, żużel, choć nieliczny, występuje na głębokościach pozwalających wykluczyć jego przemieszczenie w okresie po opuszczeniu osady.

³ Uprzejmie dziękuję dr Annie Lasocie-Kuś z Ośrodka Archeologii Gór i Wyżyn PAN w Krakowie, autorce badań terenowych i niepublikowanego jeszcze opracowania wyników badań na stanowisku 11 w Wierchoślavicach, za cenne informacje o charakterze odkrytego tam piecowiska.

W strefach o największej gęstości znalezisk, nawet obszarowo niewielkich, żużel znajdowany był także w wypełniskach licznych obiektów. Opierając się na tych danych można wskazać cztery strefy, w obrębie których musiały znajdować się obiekty związane z wytopem bądź obróbką żelaza (por. ryc. 1). Poprawność tej rekonstrukcji potwierdza w znacznej mierze dyspersja większych fragmentów kłoców, znajdujących zarówno w warstwie, jak i wypełniskach obiektów. Te ostatnie znaleziska wyznaczają minimalną ilość miejsc, w których zlokalizowane były piece dymarskie. Do celowego przemieszczania większych fragmentów żużli dochodziło zapewne w przypadku usuwania kotlinek i kłoców podczas wykonywania wkopów pod obiekty mieszkalne czy gospodarcze. Przyjmując, że takich przemieszczeń dokonywano na racjonalnie uzasadnione odległości, raczej nie przekraczające 30–40 metrów, znaleziska fragmentów kłoców sugerują istnienie co najmniej ośmiu rejonów związanych z wytwarzaniem żelaza (por. lokalizacja większych fragmentów kłoców żużla – ryc. 1). Uwzględniając niewielką ilość większych fragmentów kłoców można sądzić, że pieców dymarskich było minimum kilkanaście ale z pewnością nie więcej niż kilkadziesiąt. Wytwórczość ta miała, więc zapewne tylko charakter uzupełniający w stosunku do potrzeb osady (Bieleń 1999, s. 21). Wydaje się, że taka skala produkcji była, przynajmniej we wczesnym okresie rzymskim, typowa dla osad kultury przeworskiej (Kosicki 2002, 119, 120).

Przedstawione powyżej przesłanki wskazują, że niewielka ilość urządzeń związanych z produkcją żelaza zlokalizowana była nie w jednej, wydzielonej strefie produkcyjnej, lecz w kilku rejonach osady. W trzech przypadkach lokowane były one w pobliżu grup, tzw. palenisk zagłębionych, również występujących w kilku zgrupowaniach. Piece znajdowały się poza strefą największego nagromadzenia obiektów. W pozostałych sytuacjach, gdy wykopaliskowo rejestrowane są, jako usytuowane w sąsiedztwie pozostałości licznych odkrytych budynków i różnego typu konstrukcji słupowych, może to być tylko pozorne współwystępowanie, wynikające z przesunięcia się zabudowy w strefy wcześniej używane jedynie gospodarczo. Obiekty, takie jak paleniska zagłębione czy piece dymarskie lokowane są na osadach kultury przeworskiej poza strefą zabudowy, na peryferiach osad (Godłowski 1969, 324). W przypadku stanowiska w Stanisławicach widoczne jest zjawisko występowania obiektów gospodarczych w kilku mniejszych

Ryc. 1. Stanisławice, stan. 9, gm. Bochnia. Frekwencja żużli żelaznych, kawałków rudy żelaza i ścianek pieców dymarskich na poszczególnych arach: 1 – przybliżony zasięg strefy z lokowanymi piecami dymarskimi; ilość kawałków żużla i rudy na 1 arze: 2 – od 1 do 9; 3 – od 10 do 20; 4 – od 21 do 100; 5 – powyżej 100; 6 – lokalizacja dużych fragmentów żużla w obiektach z okresu rzymskiego; 7 – lokalizacja dużych fragmentów kłóców żużla w warstwie kulturowej

Fig. 1. Stanisławice, site 9, Bochnia com. Frequency of iron slag, pieces of iron ore and walls of bloomery furnaces in particular areas: 1 – approximate range of the zone with located bloomery furnaces; number of pieces of slag and ore in 1 are: 2 – from 1 to 9; 3 – from 10 to 20; 4 – from 21 to 100; 5 – over 100; 6 – location of large fragments of slag blocks in features from the Roman period; 7 – location of large fragments of slag blocks in the cultural layer

zgrupowaniach. Nie można wykluczyć, że jest to wynik różnic chronologicznych pomiędzy tymi zespołami – powstawanie kolejnych „obszarów gospodarczych” byłoby konsekwencją przesuwania się wraz z upływem czasu całej osady. Może być to jednak świadectwem funkcjonowania osady, jako zespołu kilku niezależnych gospodarstw, z których każde lokowało obiekty produkcyjno-gospodarcze na obrzeżach swojej strefy mieszkalnej. Rozstrzygnięcie tej kwestii uzależnione jest jednak od możliwości wydzielenia poszczególnych zagród i szczegółowego określenia ich chronologii.

Literatura

Bielenin K.

1999 Uporządkowane piecowiska dymarskie na terytorium Europy Środkowej i Północnej poza granicami limesu rzymskiego, Światowit, *Nowa Seria I/XLII*, 21-25.

Godłowski K.

1969 Budownictwo, rozplanowanie i wielkość osad kultury przeworskiej na Górnym Śląsku, *WA* 34/3-4, 306-331.

Kosicki A.

2002 *Produkcja żelaza w osadzie kultury przeworskiej w Namysłowie, gm. Namysłów, woj. Opolskie*, (w:) *Hutnictwo świętokrzyskie oraz inne centra i ośrodki starożytnej metalurgii żelaza na ziemiach polskich*, Kielce, 117-120.

Lasota-Kuś A.

2013 Osada kultury przeworskiej w Wierzchosławicach na stanowisku 11, (w:) A. Lasota-Kuś (red.), *Opracowanie wyników badań archeologicznych na stan. 11 (nr autostradowy 62) w Wierzchosławicach, gm. Wierzchosławice (AZP 103-65/47)*, Kraków, II, 2-75 (m-pis w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie, Delegatura w Tarnowie).

Suliga I., Karbowniczek M., Góra M., Orzechowski S.

2002 *Studia porównawcze żużli dymarskich i misieczkowatych z Pokrzywnicy, stan. 1, gm. Pawłów, woj. Świętokrzyskie*, (w:) S. Orzechowski (red.), *Hutnictwo świętokrzyskie oraz inne centra i ośrodki starożytnej metalurgii żelaza na ziemiach polskich*, Kielce, 184-190.

Ryszard Naglik

4. Traces of bloomery production on sites 9 and 10 in Stanisławice, Bochnia community

Traces of bloomery production were registered only on site 9. There are almost 7000 pieces of iron slag, fragments of bloomery furnace walls and lumps of iron ore. However, no traces of bloomery furnaces preserved *in situ* have been found. About 30% of slag and iron ore lumps show magnetic properties. Such properties of some bloomery and bowl-shaped slag connected to the further processing of obtained iron were confirmed in the course of physical-chemical analyses of materials from other sites. They may also have come from bloomery furnaces, untypical for that period, examples of which were yielded by the research on site 11 in Wierzchosławice. Premises for evaluating the scale and location of iron smelting conducted on the site are provided by confronting the data concerning the distribution of the discussed materials (Fig. 1) with the information about the depth at which they were deposited and location of large block fragments (Fig. 1). Based on that data, one can indicate four zones where the structures related to iron smelting or processing must originally have been located (see Fig. 1). Considering a small number of larger pieces of blocks, it can be assumed that there must have been minimum several bloomery furnaces, though not more than a few dozen. Thus, the production must have been only supplementary in relation to the settlement demands. Iron production sites were not located within one particular zone, but in a few areas within the settlement. That could be proof of its functioning as a complex of several independent homesteads, each of which included production-utility features located on the outskirts of their dwelling zone. However, resolving this issue depends on the possibility to distinguish individual homesteads and to determine their chronology in detail.

Ryszard Naglik, Justyna Rodak

5. CHRONOLOGIA I ORGANIZACJA PRZESTRZENNA OSAD Z OKRESU LATEŃSKIEGO I WPŁYWÓW RZYMSKICH NA STAN. 9 I 10 W STANISŁAWICACH, GM. BOCHNIA

Stanowiska 9 i 10 w Stanisławicach leżą w strefie rozległych, częściowo zabagnionych równin zalewowych, z licznymi fragmentami starorzeczy i niewielkimi ciekami. Nieliczne, zlokalizowane tam stanowiska lokowane są na niewielkich, słabo czytelnych wyniesieniach. Z uwagi na konfigurację terenu i procesy postdepozycyjne (*gros* zabytków akumulowanych jest u podnóży stoków i przykrytych jałową, z punktu widzenia archeologii, warstwą ziemi) są to stanowiska trudno wykrywalne. Stanowisko 9 w Stanisławicach, na którym podczas wykopalisk znaleziono niemal 40 000 zabytków, w momencie odkrycia oznaczono na podstawie 1 fragmentu ceramiki. Efektem kolejnych kilkakrotnych badań powierzchniowych było zaledwie kilkanaście zabytków. Badania sondażowe przyniosły odkrycie jednego tylko obiektu (sondaże założono na kulminacji, gdzie jak się potem okazało obiektów niemal nie ma). Te czynniki powodują, że na razie wiemy o istnieniu tylko bardzo niewielkiej części istniejących tam stanowisk. W omawianej strefie obiekt w Stanisławicach jest jedyną na tak dużą skalę przebadaną osadą z okresu wpływów rzymskich.

Chronologia

Początek zasiedlenia wyniesień, na których zlokalizowane są stanowiska 9 i 10 w Stanisławicach, wiąże się z kulturą jastorfską. Odkryty na dnie niewielkiej jamy (139) fragment naczynia pozwala datować ten pierwszy w okresie lateńskim epizod osadniczy na LT B2-C1. Na ten sam okres lub tylko nieco później datować można początki osadnictwa celtyckiego. Świadczy o tym odkryta na stanowisku bransoleta szklana grupy 14a (war. 1) wg klasyfikacji TH. E. Haevernick

(1960). Być może z tego okresu pochodzi także część znalezionej w warstwie kulturowej ceramiki grafitowej (fragmenty situl) i toczonej „siwej”. Chronologia tych materiałów jest zbieżna z datowaniem najstarszych osad celtyckich na terenie podkrakowskim (Poleska 2006, 225).

Część ceramiki celtyckiej wiązać należy z późnym okresem lateńskim. Dotyczy to zarówno grafitowych situl, jak i mis półkulistych. Te ostatnie, to formy długotrwałe (Woźniak 1990, 47). W inwentarzach kultury przeworskiej występują od fazy A3 młodszego okresu przedrzymskiego do fazy B1 okresu wpływów rzymskich (Poleska 2006, 110). Spośród zabytków metalowych z okresem późnolateńskim wiązać można tylko jeden – nożyk sierpikowaty z trzpieniem jednostronnie wyodrębnionym należący do grupy 3, wg klasyfikacji T. Liany (1970, 449). Wskazanym grupom zabytków późnolateńskich chronologicznie odpowiadają materiały ceramiczne typowe dla kultury przeworskiej. Ich stylistyka i formy naczyń pozwalają na powiązanie ich z fazą A2 – A3 młodszego okresu przedrzymskiego. Na kontynuację osadnictwa w fazie B1 wskazują nie tylko zabytki ceramiczne, ale i obecność brązowej zapinki zbliżonej do wczesnych wariantów norycko-pannońskich fibul A236 (Almgren 1923).

Datowanie fazy największego rozwoju osady na młodszy odcinek wczesnego okresu rzymskiego opiera się przede wszystkim na chronologii materiałów ceramicznych. Większość zarejestrowanych form, a także wątków zdobniczych jest charakterystyczna przede wszystkim dla fazy B2b wczesnego okresu rzymskiego. Wcześniejszy odcinek fazy B2 jest w materiale ceramicznym słabo czytelny. Brakuje także zabytków metalowych, których datowanie nie wykraczałoby

poza fazę B2a. Potencjalnie z tą fazą może wiązać się datowana na 2. połowę I w. po Chr. i 1. połowę II w. po Chr. silnie profilowana fibula typu A73 z trapezową nóżką (tabl. 122:16; gr. VIII, typ 161 wg Korvig 1937; typ I, wariant F wg Jobst 1975; typ 2.9.5 wg Riha 1979; znaleziska w Polsce – Andrzejowski 1992; Rakoczy 2017). Intensywność osadnictwa w fazie B2 potwierdza obecność serii zapinek – siedmiu żelaznych, trąbkowatych form, w tym dwóch zdobionych na kabłąkach srebrnym drutem (tabl. 151:1; 150:16; 119:2; 151:5; 148:3) oraz trzech zapinek V grupy Almgrena (1923). Te ostatnie, to datowane na fazę B2 – B2/C1: wykonana ze stopu miedzi fibula 8 serii odmiany 3, wariant b wg H. Machajewskiego (1998; tabl. 159:4) oraz żelazna zapinka kolankowata A 132 (tabl. 149:18; Godłowski 1981). Trzecia, wykonana ze stopu miedzi, to zapinka z grzebykiem na główce, zdobiona złotą, ornamentowaną blaszką umieszczoną na grzebyku i cylindrze, datowana na fazę B2 (tabl. 152:20). Na młodszy odcinek fazy B2 datowana jest zapinka trąbkowata odmiany 3 wg T. Liany (1970; tabl. 120:8). Schyłek okresu funkcjonowania osady wyznaczają dwie zapinki. Pierwsza z nich, to prowincjonalnorzymska zapinka silnie profilowana A 84 ze stylizowaną głową ptaka na nóżce, datowana na fazę B2b i B2/C1 okresu rzymskiego (tabl. 159:1; znaleziska w Polsce: por. Dąbrowska 1992; 1995; 1998). Chronologia drugiej obejmuje fazy B2/C1 i C1 okresu wpływów rzymskich. Jest to zapinka z mazowieckiej odmiany późnych fibul 2. serii IV grupy Almgrena (tabl. 157:19; typ IB wg Dąbrowska 1995; 1998; Andrzejowski 2001). Koniec osadnictwa z okresu wpływów rzymskich wyznaczają znaleziska ceramiki wykonanej przy pomocy koła (gładkiej i szorstkiej oraz zasobowej) pojawiające się na terenie dorzecza środkowej Wisły w fazie C1a młodszego okresu rzymskiego.

Chronologia osady, ustalona w oparciu o materiały zabytkowe, zyskała dodatkowe potwierdzenie w danych bezwzględnych z badań dendrochronologicznych cembrowin czterech studni. W przypadku drewna ze studni 1724 brak warstwy bielastej umożliwił jedynie datowanie *terminus post quem* – jej konstrukcja powstała z drewna ściętego po roku 116 po Chr. W trzech przypadkach uzyskano daty roczne ścięcia drzew użytych przy konstruowaniu cembrowin. Wykorzystane dęby ścięto w 126 r. po Chr. (studnia 2181), w zimie na przełomie 133 i 134 r. oraz w roku 135 po Chr. (studnia 2182) oraz w okresie od jesieni 145 do wiosny 146 r. po Chr. (ob. 2949). Wszystkie studnie powstały więc między 117 a 146 rokiem po

Chr., tj. w obrębie fazy B2b wczesnego okresu wpływów rzymskich. Wydaje się przy tym, że najmłodsza z tych studni dostarcza dodatkowych wskazówek, co do momentu opuszczenia osady. Studnia ta, wykonana została z drewna pochodzącego z wyrębu w roku 146 po Chr. Po zakończeniu użytkowania została potraktowana, podobnie jak kilka innych, jak dół odpadkowy – w jej zasypisku znaleziono prawie 200 fragmentów ceramiki, kawałki żużli i kości zwierzęce, choć studnia znajduje się poza strefą „śmiecenia”.

Studnie w Stanisławicach nie były użytkowane zbyt długo. Wskazują na daty powstania wymienionych powyżej trzech takich obiektów – 2181, 2182, 2949 – usytuowanych tuż obok siebie. Ich bliskie sąsiedztwo oznacza, że nie mogły być użytkowane jednocześnie – powstały kolejno, zastępując poprzednią, zniszczoną przez napór półpłynnej warstwy piasku. Wynika z tego, że średnia żywotność studni w tym zgrupowaniu wynosiła 10 lat. Jeśli uwzględnimy dodatkowo czas używania studni 2949, jako dołu odpadkowego możemy szacować, że przynajmniej jeszcze ok. 160 r. po Chr. osada była jeszcze zamieszkała. A zapewne w tej sytuacji nie była to ostatnia studnia. Tak więc, koniec funkcjonowania osady szacować można na ok. 160-170 r. po Chr.

Organizacja przestrzenna osady

Analiza materiałów ruchomych nie doprowadziła, poza nielicznymi wyjątkami, do gradacji obiektów pod względem chronologicznym. Poza obiektem kultury jastorfskiej, niezwiązanym z dalszą historią osady, wskazać można jedynie grupę obiektów, które powstały nie wcześniej niż w fazie B2b lub istniały w schyłkowej fazie funkcjonowania osady. Na takie ich datowanie wskazuje obecność ceramiki o cechach charakterystycznych dla późniejszego odcinka fazy B2. Do grupy obiektów z tego okresu należą także 4 studnie, precyzyjnie wydatowane dzięki analizie dendrochronologicznej zachowanych konstrukcji cembrowin. Jedne z najpóźniejszych, to obiekty z występującą w zasypiskach ceramiką z młodszego okresu rzymskiego. Niestety, datowanie większości obiektów ma charakter ramowy, tj. obejmuje okres od fazy B2a po początek młodszego okresu rzymskiego. Tym samym, nie jest możliwe wskazanie grup obiektów powstałych w poszczególnych fazach rozwojowych osady. Drugi element analizy – ustalenie form i funkcji obiektów – nie przyniósł dostatecznej ilości danych, aby móc wnikać w strukturę zabudowy

w stopniu wystarczającym do wydzielenia pojedynczych gospodarstw. Zidentyfikowano poszczególne kategorie obiektów wziemnych – budynków zagłębionych, jam, palenisk. Do półziemianek o zróżnicowanej konstrukcji wliczono także grupę obiektów pozbawionych części zagłębionej. Wydzielono je w oparciu o słupy występujące w układzie charakterystycznym dla budynków zagłębionych. Być może i te budynki pierwotnie posiadały partię zagłębioną, ale na tyle płytka, że została ona zniszczona na skutek erozji. Wśród niewielkiej grupy jam odkrytych w pasie zabudowy jedynie te o prostokątnym kształcie na pewno pełniły funkcje gospodarczo-magazynowe. Rola płytkich, nieckowatych jam, niekiedy cechujących się bardzo dużymi rozmiarami, nie jest jasna. Nie sprawiała problemów typologicznych identyfikacja palenisk prostokątnych, stanowiących podstawowy element stref gospodarczych na peryferiach osad kultury przeworskiej. Prostokątny kształt o niemal znormalizowanej wielkości, na dnie warstwa zwęglonego drewna z leżącymi na niej kamieniami oraz przepalane ścianki i dno to charakterystyczne cechy tych obiektów. Na obydwu stanowiskach nie odkryto natomiast ani jednej dymarki, mimo że znaleziono około 7 000 fragmentów żużli żelaznych i fragmentów ścianek kotlinek. Jedynie na podstawie analizy planigrafii tych znalezisk, uwzględniając przy tym lokalizację dużych fragmentów kłoców z pieców dymarskich, można było stwierdzić, że produkcji dymarskiej nie prowadzono w jednym miejscu, lecz co najmniej w trzech rejonach. W oparciu o analizę najliczniej występujących obiektów – jam posłupowych – podjęto próbę ustalenia typów konstrukcji naziemnych wykorzystywanych w Stanisławicach w okresie wpływów rzymskich. Wykazano, że podobnie jak na innych stanowiskach z tego okresu, użytkowane były przede wszystkim budynki o konstrukcji cztero-, sześć- i dziewięciosłupowej. W świetle dotychczasowych ustaleń są to obiekty gospodarcze charakterystyczne dla całej strefy *Barbaricum* w tym okresie (Zimmermann 1992; Skowron 2004; Michałowski 2011). Możliwe było także wskazanie na badanej w Stanisławicach osadzie kilku większych konstrukcji o charakterze mieszkalno-gospodarczym – długich domów lub dużych zgrupowań jam posłupowych, z których część musiała być związana z obiektami naziemnymi o dużych rozmiarach. Niestety, bardzo duże zagęszczenie jam posłupowych – efekt nałożenia się większej ilości konstrukcji z kilku faz budowlanych – spowodowało, że wiarygodne wydzielenie

poszczególnych konstrukcji nie było w większości przypadków możliwe.

Relikty zabudowy osady w Stanisławicach usytuowane są wzdłuż krawędzi stoku wyniesienia. Rozciągają się wąskim pasem wokół całej formy. Nieliczne tylko konstrukcje odnotowane zostały w głębi wyniesienia. Dłuższe osie budynków zorientowane są wzdłuż linii północ-południe lub wschód-zachód. Obszar w dolnej partii stoków i u ich podnóży wykazuje większe zróżnicowanie w sposobie wykorzystania go przez mieszkańców osady. Tylko częściowo może to wynikać z zasięgu wykopów badawczych. Jedynie od strony wschodniej i południowej dotarły one do naturalnych granic formy terenowej, na której posadowiono osadę. Granice te stanowią niewielkie cieki, za którymi rozciąga się równia zalewowa, pierwotnie zapewne silnie zabagniona, o czym świadczą występujące tam rudy darniowe. Od strony południowo-zachodniej stanowisko 9 oddziela od stanowiska nr 10 w Stanisławicach niewielkie obniżenie. Z tego ostatniego przebadano tylko niewielki, nisko położony fragment. Od strony północno-zachodniej także czytelne jest płytkie obniżenie, za którym teren stopniowo się podnosi. Obszar ten cechuje większa wysokość względna, niż przebadanego cypla. Od strony północnej wykopy zostały doprowadzone do podnóży stoków, ale nie dotarły do naturalnych granic formy terenowej. Dolne partie cypla i obszary u jego podnóży od strony południowej, północnej i zachodniej zostały wykorzystane w odmienny sposób (od wschodu teren zostało mocno przekształcone w czasach nowożytnych). Od południa na skraju linii zabudowy ulokowane zostały studnie. Poniżej występują już tylko pojedyncze jamy o niejasnej funkcji i chronologii. Pierwotnie teren ten był bardziej stromy, na co wskazuje zakumulowanie się tam ziemi spływającej wskutek erozji południowych stoków cypla. Od strony południowo-zachodniej w okresie rzymskim ulokowane zostały grupy palenisk prostokątnych – strefa gospodarcza osady. Od północnego-zachodu i północy ok. 20-30 m poniżej linii zabudowy ciągnie się równoległe pas jam o niekreślonej funkcji i chronologii. Mają one zróżnicowane kształty i głębokości, a zasypiska zazwyczaj pozbawione są domieszki organicznej. W nielicznych tylko pojawiają się pojedyncze fragmenty ceramiki z okresu rzymskiego.

Wynikający z analizy formalnej stan naszej wiedzy o ilości, chronologii i funkcji odkrytych obiektów nie pozwala na bezpośrednie wnioski, co do struktury osady i zachodzących w niej zmian (ilość gospodarstw,

wydzielenie obiektów z poszczególnych faz zasiedlenia i.t.d.). Dopiero obserwacje dotyczące miejsc lokowania i struktury niektórych typów obiektów znacząco zwiększają możliwości poznania sposobu organizacji i dynamiki zmian osady. Przesłankę w tym względzie dostarczają trzy grupy obiektów – półziemianki, paleniska prostokątne i studnie (ryc. 1). Dodatkowych informacji dostarcza także analiza przestrzenna rozkładu odpadów z produkcji dymarskiej, materiałów ceramicznych sprzed fazy B2 okresu wpływów rzymskich (ryc. 1) oraz datowanych na początki młodszego okresu rzymskiego (naczyni wykonanych przy pomocy koła; ryc. 2).

Na większości stanowisk kultury przeworskiej paleniska prostokątne i piece dymarskie występują poza strefą zamieszkania, zazwyczaj w jednym dużym skupisku lub 2-3 w przypadku bardzo rozległych, dużych osad (Skowron 2014, tam dalsza literatura). Analogicznie przedstawia się sytuacja z piecami dymarskimi. W Stanisławicach natomiast paleniska tworzą kilka zgrupowań, liczących od 3 do kilkudziesięciu palenisk – nie licząc pojedynczych tego typu obiektów. Także produkcja dymarska prowadzona była w co najmniej kilku miejscach. Widoczne jest także „nasuwanie” się zespołów budynków na zgrupowania palenisk czy strefy produkcji. Tak bliskie sąsiedztwo tych kategorii obiektów w rzeczywistości nie było możliwe. Odzwierciedla to raczej dynamikę zasiedlania obszaru stanowiska – przesuwanie się lub tworzenie nowych gospodarstw, porzucanie poprzednio użytkowanych. Czytelny obecnie, pasmowy układ zabudowy wynika w tym przypadku z warunków fizjograficznych – preferencji krawędzi stoku jako optymalnego miejsca posadowienia budynków. Widoczna jest także tendencja do grupowania się budynków zagłębionych. Tworzą one niewielkie skupiska złożone z kilku sąsiadujących obiektów. Są również pojedyncze, odizolowane. Te niewielkie obiekty gospodarcze, o okresie użytkowania od kilku do kilkudziesięciu lat, są swoistym wskaźnikiem długości zasiedlenia pojedynczego gospodarstwa wykorzystującego zazwyczaj jednocześnie tylko jeden taki obiekt. Stąd oczywisty wniosek – im liczniejsze zgrupowanie półziemianek, tym dłuższy okres funkcjonowania gospodarstwa. Na tej też podstawie można stwierdzić, mimo braku możliwości szczegółowej gradacji chronologicznej obiektów i wskazania obiektów mieszkalnych, że w początkach fazy B2 nie mogło funkcjonować więcej niż kilka gospodarstw. Było ich minimum trzy, na co wskazuje ilość dużych zgrupowań półziemianek (w zachodniej i północnej partii stanowiska). Niestety, nie da

się ustalić, które z pozostałych mniejszych grup lub pojedynczych półziemianek pochodzą z tego samego okresu. Można natomiast stwierdzić, że gospodarstwa, do których przynależały, musiały funkcjonować znacznie krócej, niż wskazane wyżej trzy najstarsze. Użytkowano je przez jedno, a najwyżej dwa pokolenia. Przy szacowaniu ilości gospodarstw funkcjonujących w tym samym momencie trzeba oczywiście brać pod uwagę zjawisko przesuwania się gospodarstw na nowe, nawet dość odległe miejsce. Jest ono przyczyną pozornego zwiększania się ilości gospodarstw w obrazie uzyskiwanym w efekcie badań wykopaliskowych. Z taką sytuacją mamy także do czynienia w Stanisławicach, czego świadectwem jest wspomniane nasuwanie się obiektów zagłębionych i naziemnych na strefy uprzednio zajęte przez paleniska zagłębione czy dymarki (oczywiście proces ten mógł przebiegać także odwrotnie). Mimo tych zastrzeżeń możemy stwierdzić, że przyrost ilości gospodarstw w obrębie fazy B2b musiał być znaczny. Jak wskazuje rozrzut materiałów ceramicznych z początków młodszego okresu rzymskiego, nawet u schyłku istnienia osady, tuż przed porzuceniem, użytkowana była większość formy terenowej. Zwrócić należy przy tym uwagę na pewną dysproporcję pomiędzy ilościami półziemianek i konstrukcji naziemnych w różnych partiach stanowiska. W jego południowej partii ilość konstrukcji naziemnych jest znacznie większa niż w pozostałych częściach osady, a jednocześnie jest tam tylko kilka półziemianek. Wskazany gwałtowny, w skali osady, wzrost powierzchni zagospodarowanej przez mieszkańców w fazie B2b nie mógł raczej wynikać z naturalnych procesów demograficznych. Wydaje się, że musiało to być spowodowane dopływem nowych osadników. Za taką interpretacją przemawia także sposób lokowaniu obiektów gospodarczych – palenisk i dymarek. Zamiast jednej czy dwóch „stref gospodarczych” obserwujemy swoistą decentralizację – każde gospodarstwo ma własną miniaturową strefę gospodarczą.

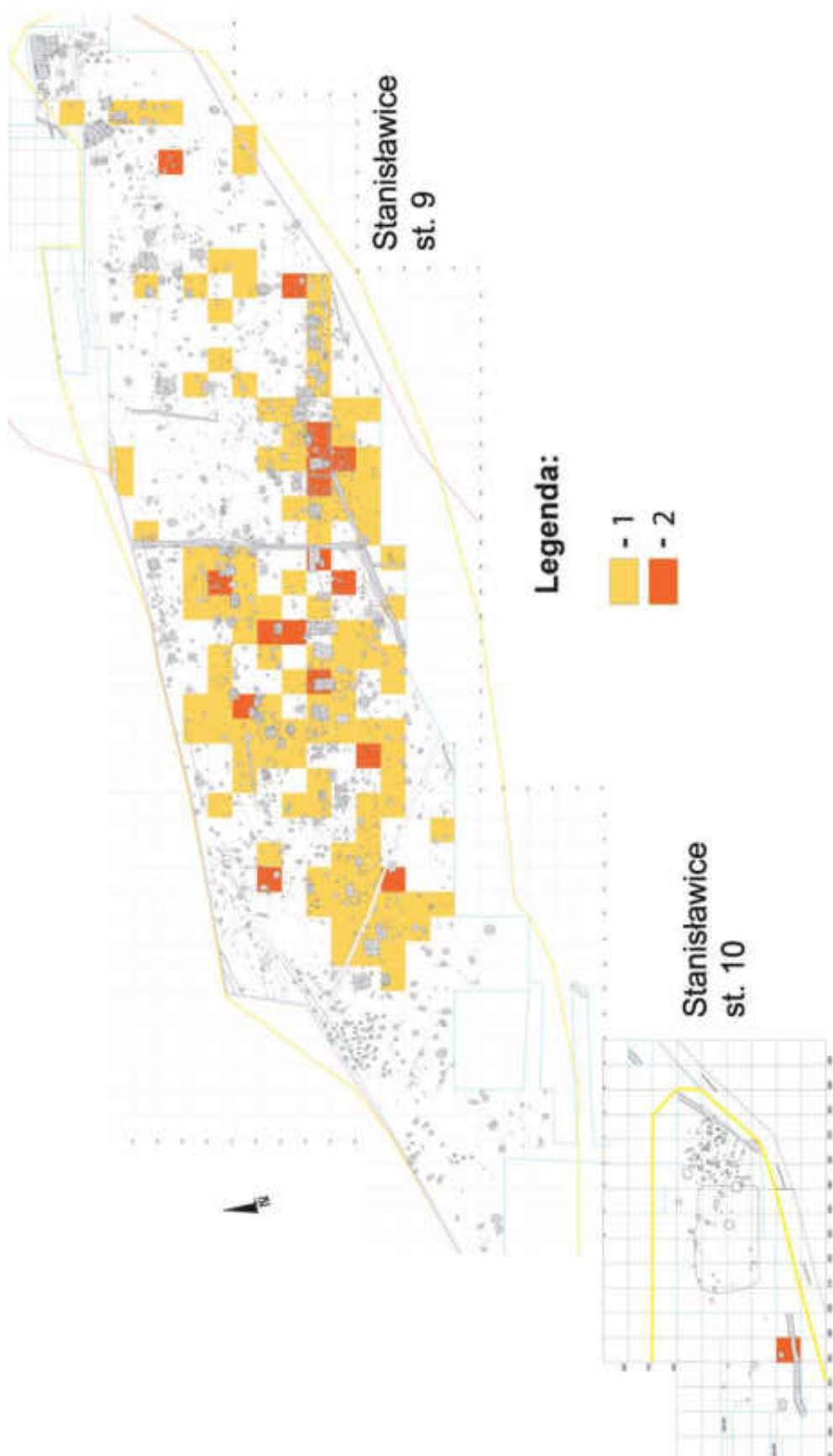
Identyfikacja kulturowa

Paradoksalnie, identyfikacja kulturowa pierwszego i zarazem najkrótszego epizodu osadniczego na terenie osady w Stanisławicach nie budzi wątpliwości. Technologia i forma znalezionej w jamie nr 139 naczynia pozwala na wiązanie go z kulturą jastorfską. Niewątpliwie, przez krótki czas istnieć tam musiało pojedyncze gospodarstwo celtyckie poświadczane znaleziskiem szklanej bransolety i ceramiki grafitowej o chronologii

Ryc. 1. Stanisławice, stan. 9, gm. Bochnia. Lokalizacja obiektów i zabytków znajdujących w warstwie kulturowej: 1 – studnie; 2 – paleniska prostokątne; 3 – budynki naziemne i jamy postupowe; 4 – planigrafia ceramiki w warstwie kulturowej; 5 – strefy pierwotnej lokalizacji dymarek; 6 – budynki zagłębione

Fig. 1. Stanisławice, site 9, com. Bochnia. Location of features and artefacts found in the cultural layer: 1 - wells; 2 - rectangular hearths; 3 - surface post constructions and post holes; 4 - pottery planigraphy in the cultural layer; 5 - the zone of the original location of the smoking machines; 6 - sunken buildings

Ryc. 2. Stanisławice, stan. 9, gm. Bochnia. Ceramika wykonana przy użyciu koła w warstwie kulturowej i obiektach: 1 – od 1 do 5 fr. ceramiki na jednym arze; 2 – 6 i więcej fr. ceramiki na jednym arze

Fig. 2. Stanisławice, site 9, com. Bochnia. Pottery made on the potter's wheel in the cultural layer and features: 1 - from 1 to 5 pieces pottery on one ar; 2 - 6 and more pieces pottery on one ar

wcześniejszej niż najstarsza ceramiki przeworska odkryta na stanowisku. Pewne wątpliwości budzić może kwestia zinterpretowania chronologicznie zbieżnych celtyckich i przeworskich materiałów ceramicznych. Przyczyną jest występowanie tych materiałów wyłącznie w warstwie kulturowej lub na wtórnym złożu w obiektach z fazy B2 wczesnego okresu wpływów rzymskich. Brakuje więc bezpośredniego dowodu na ich współwystępowanie w jednoczasowych zespołach. Jak jednak wcześniej wskazano, strefa występowania tych dwóch rodzajów ceramiki jest w dużej mierze zbieżna i ograniczona do bardzo niewielkiego fragmentu terenu w południowej partii stanowiska. Kluczowym jednak argumentem jest obecność fragmentów naczyń bez domieszki grafitu, a będących naśladownictwem celtyckich situl. Ten rodzaj ceramiki pojawia się we wszystkich późnych zespołach grupy tyńskiej kultury lateńskiej. Stąd też, bez żadnych wątpliwości materiały ceramiczne o cechach celtyckich z późnego okresu lateńskiego, jak i przeworskich z fazy B1 wczesnego okresu rzymskiego, uznać trzeba za przynależne do tej właśnie grupy kulturowej. Pośrednią wskazówką co do poprawności takiej interpretacji jest także znaleziona na stanowisku zapinka A 236, forma pojawiająca się w schyłkowej fazie osad grupy tyńskiej w rejonie podkrakowskim. Trudniejszą kwestią jest kulturowe określenie materiałów z fazy B2 i początków młodszego okresu rzymskiego. Z jednej strony, są to liczne, jednoznacznie przeworskie formy ceramiczne. Za element charakterystyczny dla tej kultury uznać także należy ilościową przewagę żelaznych zapinek – głównie trąbkowatych, ale i kolankowatych. Z drugiej strony, w materiale ceramicznym, zwłaszcza, w tzw. ceramice kuchennej, można obserwować bogaty repertuar form i zdobnictwa obcy kulturze przeworskiej. Chodzi tutaj o materiały uznawane za dackie lub puchowskie. Są to, m.in. znaczne ilości pokrywek, mis o kształcie nawiązującym do czas dackich (samą czaszę także zarejestrowano w analizowanym materiale), mis z zagiętym do środka brzegiem czy garnków z rozbudowanym ornamentem plastycznym (guzami, listwami, liniami odcisków palcowych czy trójkątnych odcisków). W materiale ze Stanisławic są obecne wszystkie formy ceramiczne i zdobnicze, przywołane przez K. Pietę oraz A. Lasotę-Kuś i S. Pawlikowskiego, jako formy przewodnie dla najpóźniejszej wczesnorzymskiej fazy kultury puchowskiej (Pieta 1982; Lasota-Kuś, Pawlikowski 2009, tam dalsza literatura). Te nawiązania do terenów na południe od Karpat podkreśla obecność także innych zabytków – fibuli A 73

z trapezową nóżką czy prowincjonalnorzymskiej zapinki A 84 importowanych najpewniej z obszaru Noricum i Panonii. Także znaleziona w Stanisławicach figurka ptaka jest importem lub bardzo udanym naśladownictwem południowych naczyń zoomorficznych licznie występujących na terenie Recji i Noricum. Podkreślić należy, że w Stanisławicach materiały o charakterze przeworskim i dacko-puchowskim bez wyjątku współwystępują we wszystkich obiektach. Niewątpliwie więc zespoły te mają charakter mieszany. Byłoby jednak przedwczesne na tym etapie badań jednoznacznie przypisywanie ich kulturze puchowskiej. Wydaje się, że kwestia takiego kategorycznego określenia ich charakteru pod względem kulturowym będzie możliwa dopiero po pogłębionych studiach porównawczych obejmujących materiały z grupy stanowisk w rejonie podkrakowskim. I to nie tylko tych uważanych obecnie za puchowskie, ale i takich, w których wydaje się zdecydowanie dominować element przeworski. Niemniej niezwykle sugestywna jest całkowita zbieżność pomiędzy datowaniem schyłku osady w Stanisławicach, a zanikiem kultury puchowskiej w rejonie podkrakowskim przypadającym na początek fazy C1a młodszego okresu rzymskiego. Co więcej, koniec osady w Stanisławicach przypada na moment pojawienia się ceramiki wykonywanej przy pomocy koła i, jak wynika z oceny okresu użytkowania i zasypywania studni 2949 mógł nastąpić ok. 160-170 r. po Chr. Ta hipotetyczna data jest bardzo zbliżona do datowania procesu przesiedlania Kotynów przypadającego na lata 173-180 po Chr. (Pieta 1982, 216) zapewne mającego związek z zanikiem osad kultury puchowskiej w rejonie podkrakowskim w początkach fazy C1a (Madyda-Legutko *et al.* 2005, 310; Lasota-Kuś, Pawlikowski 2009, 371, 372).

Uwagi końcowe

Osada z okresu lateńskiego i okresu wpływów rzymskich w Stanisławicach (stanowiska 9 i 10) jest jednym z nielicznych obiektów badanych na większą skalę w strefie często określanej, w praktyce i literaturze archeologicznej, jako „obszar zalewowy w dolinie rzeki”. Ten stosowany skrót myślowy dotyczy równinnych, nisko położonych terenów ze słabo zaznaczającymi się niewielkimi wyniesieniami. Obszary te traktowane są często jako niemal „jałowe” z punktu widzenia archeologii, zwłaszcza, jeśli są to doliny górskich rzek. Ten obraz w ciągu ostatnich lat uległ radykalnej zmianie. W strefach tych odkrywane są

liczne stanowiska sytuowane na mikroformach terenowych – „wyniesieniach” o wysokości względnej 0,5-2 m w stosunku do otaczającej je równiny. Ich powierzchnie są czasami na tyle niewielkie, że jedna osada usytuowana była na kilku takich formach (takich przykładów dostarczyły, m. in. badania prowadzone w sąsiednich Damienicach). Na tym tle, cyplowato ukształtowane wyniesienie w Stanisławicach, choć bardzo niskie, prezentuje się jako jeden z wyższych punktów w tej strefie prawobrzeża Raby – na tym odcinku wciąż jeszcze mającej charakter rzeki górskiej. W świetle dotychczasowych badań osady w tej strefie zazwyczaj są „uboższe”, niż odpowiadające im chronologiczne obiekty leżące w obrębie sąsiednich obszarów lessowych. Tak też, z uwagi na bardzo niewielką liczbę zabytków traktowanych w analizach archeologicznych, jako swoisty wyznacznik „bogactwa” (zapinek, monet, „importów” i.t.d.), oceniać należy osadę w Stanisławicach. Świadectwem tego jest także wskazywane wcześniej opóźnienie w adaptowaniu nowych trendów w ceramice – naczyń toczonych na kole. Osada w Stanisławicach ulokowana jest na skraju puszczy, pośród bagien i rozlewisk. Sięgając po określenia stosowane ponad 1000 lat później, wobec tak usadowionych siedzib ludzkich, należałoby określić ją, jako osadę puszczańską. A te, z definicji, musiały cechować się opóźnieniem cywilizacyjnym. I tak właśnie w przypadku Stanisławic zapewne rzeczywiście było.

Wykaz skrótów

WA – Wiadomości Archeologiczne, Warszawa.

Literatura

- Almgren O.
1923 Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen, *Manus – Bibliothek* 32, Leipzig.
- Andrzejowski J.
1992 Strongly profiled brooches with triangular foot in the roman provinces and Barbaricum, (w:) K. Godłowski, R. Madyda-Legutko (red.), *Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab latènezeit bis um Frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonauegebiet, Kraków-Karniowice 3.-7. Dezember 1990*, Kraków, 111-120.
2001 Wschodnia strefa kultury przeworskiej – próba definicji, *WA* 54, 59-87.
- Dąbrowska T.
1992 Die späten kräftig profilierten Fibeln (Almgren Typ 84) in Polen, (w:) K. Godłowski, R. Madyda-Legutko (red.), *Probleme der relative und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis zum Frümittelalter. Materialien des III. Internationalen Symposiums: Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonauegebiet. Kraków – Karniowice 3.-7. Dezember 1990*, Kraków, 103-109.
1995 Późne odmiany fibul silnie profilowanych w Polsce, *WA* 53, 3-34.
1998 Die kräftig profilierten Fibeln Almgren Gruppe IV, Fig. 74-84 (Trompetenfibeln) – mit einem Ausblick auf die östlichen Formen, (w:) J. Kunow (red.), *100 Jahre Fibelformen nach Oscar Almgren*, Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg 5, Wünsdorf, 149-158.
2014 Ze studiów nad związkami przeworsko-wielbarskimi na wschodnim Mazowszu – cmentarzysko w Wyszku nad Bugiem, (w:) J. Andrzejowski (red.), *IN MEDIO POLO-NIAE BARBARICAE. Agnieszka Urbaniak in memoriam*, Monumenta Barbarica, Series Gemina III, Warszawa, 19-43.
2017 AD VOCEM: Pierścieniowata zawieszka ażurowa z Podola, (w) J. Andrzejowski, C. v. Carnap-Bornheim, A. Cieśliński, B. Kontny (red.), *ORBIS BARBARORUM. STUDIA AD ARCHAEOLOGIAM GERMANORUM ET BALTORUM TEMPORIBUS IMPERII ROMANI PERTINENTIA ADALBERTO NOWAKOWSKI DEDICATA*, Monumenta Barbarica, Series Gemina VI, Warszawa, 421-430.
- Godłowski K.
1981 Kultura przeworska, (w:) *Prahistoria Ziem Polskich* 5, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 57-135.
- Haevernick T. E.
1960 *Die Glasarmringe und Ringperlen der Mittel- und Spätlatènezeit auf dem europäischen Festland*, Bonn.
- Jobst W.
1975 *Die römische fibeln uas Lauriacum*, 10, Linz.
- Korvig I.
1937 *Die Haupttypen der kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien*, Dissertationes Pannonicae, seria II, nr 4, Budapest.
- Lasota-Kuś A., Pawlikowski S.
2009 Osadnictwo kultury puchowskiej w rejonie podkrakowskim na przykładzie osady w Wieliczce, stan. XI, (w:) red. M. Karwowski, E. Droberjar, *Archeologia Barbarzyńców: powiązania i kontakty w świecie barbarzyńskim*, Rzeszów, 363-375.
- Liana T.
1970 Chronologia względna kultury przeworskiej we wczesnym okresie rzymskim, *WA* 35, 429-491.

- Machajewski H.
1998 Die Fibeln der Gruppe , Serie 8, im östlichen Teil Mitteleuropas, (w:) J. Kunow (ed.), *100 Jahre Fibelformen nach Oscar Almgren*, Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg 5, Wünsdorf, 187-201.
- Madyda-Legutko R., Poleski J., Krapiec M.
2005 Studia nad geografią osadnictwa w górnym dorzeczu Wisły u schyłku starożytności i na początku średniowiecza, (w:) *Archeologia o początkach Słowian*, Kraków, 307 – 327.
- Michałowski A.
2011 *Budownictwo kultury przeworskiej*, Poznań.
- Pieta K.
1982 *Die Púchov – Kultur*, Studia Archaeologica Slovaca I, Nitra.
- Poleska P.
2006 Celtycki mikroregion osadniczy w rejonie podkrakowskim, *Biblioteka Muzeum Archeologicznego w Krakowie* 2, Kraków.
- Rakoczy J.
2017 Zapinki prowincjonalnorzymskie odkryte na stanowisku 30 w Perkowie na Kujawach, *Acta Universitatis Nicolai Copernici Archeologia* 35, 25-40.
- Riha E.
1979 *Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst*, Forschungen in Augst 3, Augst.
- Skowron J.
2004 O funkcji niektórych budowli słupowych w osadach ludności kultury przeworskiej, (w:) M. Ołędzki, J. Skowron (red.), *Kultura Przeworska. Odkrycia – interpretacje – hipotezy* 1, Łódź, 9-23.
2014 *Osada w działaniu. Osady ludności kultury przeworskiej w Polsce Środkowej od młodszego okresu przedrzymskiego do okresu wędrówek ludów*, Poznań.
- Woźniak Z.
1990 *Osada grupy tynieckiej w Podłężu, woj. krakowskie*, Kraków.
- Zimmermann W. H.
1992 Die Siedlungen des 1.bis 6. Jahrhunderts nach Christus von Flögeln-Eekhöltjen, Niedersachsen: die Baumformen und ihre Funktionen, *Probleme der Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet*, Bd. 19 (Hildesheim).

Ryszard Naglik, Justyna Rodak

5. Chronology and spatial organisation of settlement from the La Tène and Roman periods on sites 9 and 10 in Stanisławice, Bochnia com.

Chronology

The oldest traces of settlement on sites 9 and 10 in Stanisławice date back to the phase LT B2-C1 and are associated with the Jastorf culture. The beginnings of Celtic settlement confirmed by the discovery of a glass bracelet representing group 14a (var. 1) acc. to the classification by TH. E. Haevernick (1960) can be dated to the same period or only slightly later. It is the period when the oldest Celtic settlements were established in the Krakow region (Poleska 2006, p. 225).

Some pottery (graphite situlae) and the sickle-like knife date back to the late La Tène period. They occur together with the pottery typical for the Przeworsk culture from the phases A2 – A3 of the younger pre-Roman period. The settlement also existed in the phase B1 of the early Roman period, which is confirmed by the so dated bronze clasp resembling the early varieties of the Noricum-Pannonian fibulae A236 (Almgren 1923).

The settlement also functioned during the phase B2 until the beginnings of the phase C1. The majority of pottery material dates back to the phase B2b. Such chronology is confirmed by the clasps found there: a profiled fibula of type A73 with a trapezoid stem (Tab. 122:16; Fig. 7: 1; gr. VIII, type 161 acc. to Korvig 1937; type I, variant F acc. to Jobst 1975; type 2.9.5 acc. to Riha 1979; finds in Poland - Andrzejowski 1992; Rakoczy 2017); 7 tube-like clasps made of iron, including two decorated with silver wire on curved pins (Tab. 151: 1; 150: 16; 119: 2; 151: 5; 148: 3), 3 clasps belonging to group V dated back to the phase B2 and B2/C1, i.e. a fibula made from a copper alloy of series 8, variety 3, variant b acc. to Machajewski (Tab. 159: 4; Machajewski 1998); an elbow iron clasp A 132 (Tab. 149: 18; Fig. 8: 2; Godłowski 1981; Mączyńska 1998) and a clasp made from a copper alloy with a comb on the head, decorated with an ornamented gold piece fitted on the comb and the cylinder, dated back to the phase B2 (Tab. 152: 20). The tube-shaped clasp of variety 3 acc. to T. Liana (Tab. 120: 8; Liana 1970) is

dated to the younger section of the phase B2. The end of the settlement functioning period is indicated by two clasps. The first of those is a provincial-Roman profiled clasp A 84 with a stylised bird head on the stem, dated back to the phase B2b and B2/C1 of the Roman period (Tab. 159: 1; finds in Poland see: Dąbrowska 1992; 1995; 1998). Chronology of the other one encompasses the phases B2/C1 and C1 of the Roman period. It is a clasp of the Mazovian variety of late fibulae of the 2nd series of group IV acc. to Almgren (Tab. 157: 19; type IB acc. to Dąbrowska 1995; 1998; Andrzejowski 2001).

The chronology of the settlement is confirmed by absolute dates obtained as a result of dendrochronological analyses of the casings of wells 1724 (after the year 116 A.D.), 2181 (after 126 A.D.), 2182 (winter at the turn of 133 and 134 and in the year 135 A.D.), 2949 (the autumn 145 till the spring 146 A.D.). Therefore, all the wells were made between the years 117 and 146 A.D., i.e. within the phase B2b of the early Roman period.

The end of settlement within the Roman period is indicated by finds of pottery made with the use of the potter's wheel (smooth and coarse, and storage). It seems, however, that such pottery did not appear at the beginning of the phase C1 but slightly later. The fact that the youngest well 2949 was used as a dump seems to point that way. Made in 146 or slightly later, it was filled in with refuse in which there was no material made with the use of a potter's wheel. Assessing the minimum length of time in which the well was used and considering the period of its gradual filling in, it can be assumed that pottery made on the wheel could not have appeared in the settlement earlier than 20–30 years after the well had been constructed, i.e. around app. 160–170 A.D.

Spatial organisation

The analysis of movable materials did not lead, with few exceptions, to the chronological gradation of objects. The majority of features are fairly broadly dated, i.e. to the period from the phase B2a till the beginning of the younger Roman period. Certain observations concerning the location and structure of some types of features significantly increase the possibility to find out the manner of organising and the dynamics of the changes in the settlement. Clues in this respect are provided by three groups of structures – pit-houses,

rectangular hearths and wells. Additional information was also supplied by the spatial analysis of the distribution of bloomery waste and pottery material from before the phase B2 of the Roman period, as well as those dated to the beginning of the younger Roman period (vessels made with the use of a potter's wheel). On most sites of the Przeworsk culture rectangular hearths and bloomery furnaces occur outside the residential zone, usually within one large cluster, or 2–3 in the case of very vast settlements. The situation with bloomery furnaces is analogical. In Stanisławice hearths constitute several clusters numbering between 3 and a few dozen hearths, not to mention individual objects of this type. Bloomery production was also conducted in at least a few places. One can also notice the zone with buildings “overlapping” the hearth clusters or production zones. Such close proximity of those categories of objects was not possible, so it must reflect the dynamics of the site settlement process – moving or establishing new homesteads, or abandoning those previously occupied. Currently visible strip layout of buildings is a consequence of physiographic conditions – the preference for the edge of the slope as an optimum place for erecting buildings. We can also observe groups of sunken buildings which create small clusters of a few adjacent objects, though there are also individual, isolated ones. Those small utility structures whose period of use lasted between a few and tens of years, are specific indicators showing how long a single homestead, using only one such object at the time, might have been occupied. Hence the obvious conclusion – the more numerous pit-houses, the longer the period of a homestead's functioning. On this basis, despite the impossibility of a precise chronological gradation of objects or indicating the dwellings, it can be stated that at the heyday of its development the settlement could not have consisted of more than a few homesteads. At the same time, it was a minimum number, considering that the distribution of ceramic materials from the beginning of the younger Roman period, found practically all over the site, indicates that just before the settlement was abandoned the entire available area had been used.

Cultural identification

Paradoxically, the cultural identification of the first and, at the same time, the shortest settlement episode on the site in Stanisławice does not arouse any doubts.

The technology and form of the vessel found in the pit allows for associating it with the Jastorf culture. Undoubtedly, for a short time a single Celtic homestead must have existed there, confirmed by a find of a glass bracelet and graphite pottery dated earlier than the oldest Przeworsk culture pottery discovered on the site. Some doubts may be aroused by the question of interpreting the chronologically coincident Celtic and Przeworsk pottery material. The reason is that those materials occur solely in the cultural layer or in secondary deposits in structures from the phase B2 of the early Roman period. Thus there is no direct evidence of their co-occurrence in complexes from the same time. As was mentioned earlier, the zone where those two kinds of pottery occur is largely coincident and restricted to a very small fragment of the site. However, the key argument is here the presence of potsherds without the graphite admixture, while being copies of Celtic situlae. That kind of pottery appeared in all the late complexes of the Tynec group of the La Tène culture. Thus, without any doubt, the pottery with Celtic and Przeworsk features from the late La Tène period and the phase B1 of the early Roman period should be regarded as belonging to that particular cultural group. It was also confirmed by the find of a clasp A 236, which appeared in the end phase of the settlements of the Tynec group in the Krakow region. A more difficult issue is the cultural identification of materials from the phase B2 and the beginnings of the younger Roman period. On the one hand, they are numerous distinctly Przeworsk ceramic forms. The element characteristic for the culture is the quantitative predominance of iron clasps – mainly tube-like but also elbow-shaped. On the other hand, in the ceramic material, particularly the so called kitchenware, one can observe a rich repertoire of forms and decoration alien to the Przeworsk culture. We refer here to the materials regarded as Dacian or Puchov. Those are e.g. a considerable number of lids, bowls in the shape alluding to the Dacian cups (such a cup was also registered among the analysed material), and bowls with the rim curved inside, or pots with elaborate relief ornamentation. The material from Stanisławice contains all the ceramic and decorative forms named by K. Pieta as index forms for the latest early-Roman phase of the Puchov culture (Pieta 1970). Those allusions to the territories south of the Carpathians are emphasised by the presence of other artefacts – a fibula A 73 with a trapezoid stem, or the provincial-Roman clasp A 84 most probably imported from the lands of Noricum and Pannonia. Also the

bird figurine found in Stanisławice is an import, or a very good imitation of southern zoomorphic vessels occurring in large numbers in Raetia and Noricum. It should be stressed that materials of the Przeworsk and Dacian-Puchov character without exception co-occur in all the features in Stanisławice. Hence there is no doubt that those complexes are of mixed character. Yet it would be premature, at the current stage of research, to explicitly attribute them to the Puchov culture. It seems that determining their character from the cultural viewpoint will be possible only after in-depth comparative studies involving materials from the group of sites in the Krakows region. And not only the ones currently believed to represent the Puchov culture, but also those where the Przeworsk elements seem decidedly predominant.

Final remarks

The settlement from the La Tène and Roman periods in Stanisławice (sites 9 and 10) is one of a few objects where research was conducted on a larger scale in the zone frequently called, in archaeological practice and literature, the “flood plain in the river valley”. That often applied mental shortcut refers to the low lying flatland with barely marked small rises. Such areas are frequently treated as almost “barren” from an archaeological viewpoint, especially if they are mountain river valleys. However, in recent years that image has undergone a radical change. Numerous sites situated on land micro-forms – “elevations” of relative height between 0.5 and 2 m in relation to the surrounding flatland, have been discovered in those zones. Their area is sometimes so tiny that one settlement functioned simultaneously on several such forms (such examples were provided e.g. by the research carried out in nearby Damienice). Against that background, the promontory-like hill in Stanisławice, though very low, appears to be one of higher points within the area on the right bank of the Raba which, in this section, still demonstrating the characteristics of a mountain river. In the light of previous research, settlements within that zone are usually “poorer” than chronologically corresponding objects located within adjacent loess areas. And so, because of the very small number of artefacts treated in archaeological analyses as specific indicators of “wealth” (clasps, coins, “imports” etc.), one should assess the settlement in Stanisławice. The evidence is also the previously emphasised delay in adapting new trends in pottery-making – vessels thrown on the

potter's wheel. The settlement in Stanisławice was located on the edge of a forest, in the middle of marshes and wetlands. To use a term applied over 1000 years later to thus situated human dwelling places, one would have to call it a forest settlement. And those, by definition, were characterised by a delay in their civilisation development. And so it really must have been in the case of Stanisławice.

Jarosław Bodzek*

6. STAROŻYTNE MONETY RZYMSKIE ZNALEZIONE W STANISŁAWICACH, STAN. 9, GM. BOCHNIA, WOJ. MAŁOPOLSKIE¹

W trakcie badań na wielokulturowym stanowisku nr 9 w Stanisławicach odkryto dwie srebrne monety rzymskie. Są to denary z okresu cesarstwa bite w imieniu Galby (68-69) oraz Trajana (98-117) (Kat. 1-2)².

Obydwa znaleziska należy uznać za luźne, nie powiązane ze sobą (ryc. 1). Według klasyfikacji zaproponowanej przez A. Romanowskiego obydwie odkryte w Stanisławicach denary należą do tzw. „II grupy” znalezisk monet rzymskich na osadach o średniej wartości informacyjnej (Romanowski 2012a, 2; Idem 2012b, 83). Pochodzą bowiem z określonej warstwy ale nie są powiązane z konkretnymi obiektami. Monety zostały znalezione w warstwie kulturowej na południowym skraju osady, której początki sięgają fazy C1 okresu lateńskiego, a okres największego jej rozwoju wiąże się z fazą B2 wczesnego okresu rzymskiego i początkami młodszego okresu rzymskiego. Denary odkryto w dolnej partii stoku, w połowie długości południowej linii zabudowy osady. Znalaziono je w trakcie doczyszczania z resztek warstwy ornej stropu warstwy kulturowej na arach 160/130 (denar Trajana) i 220/110 (denar Galby). Warstwa zawierała liczne zabytki, w tym przede wszystkim fragmenty glinianych naczyń. Zdecydowana większość z nich datowana jest na fazę B2 okresu rzymskiego. Niewielką grupę ceramiki wiązać można z początkami młodszego okresu rzymskiego.

* Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego.

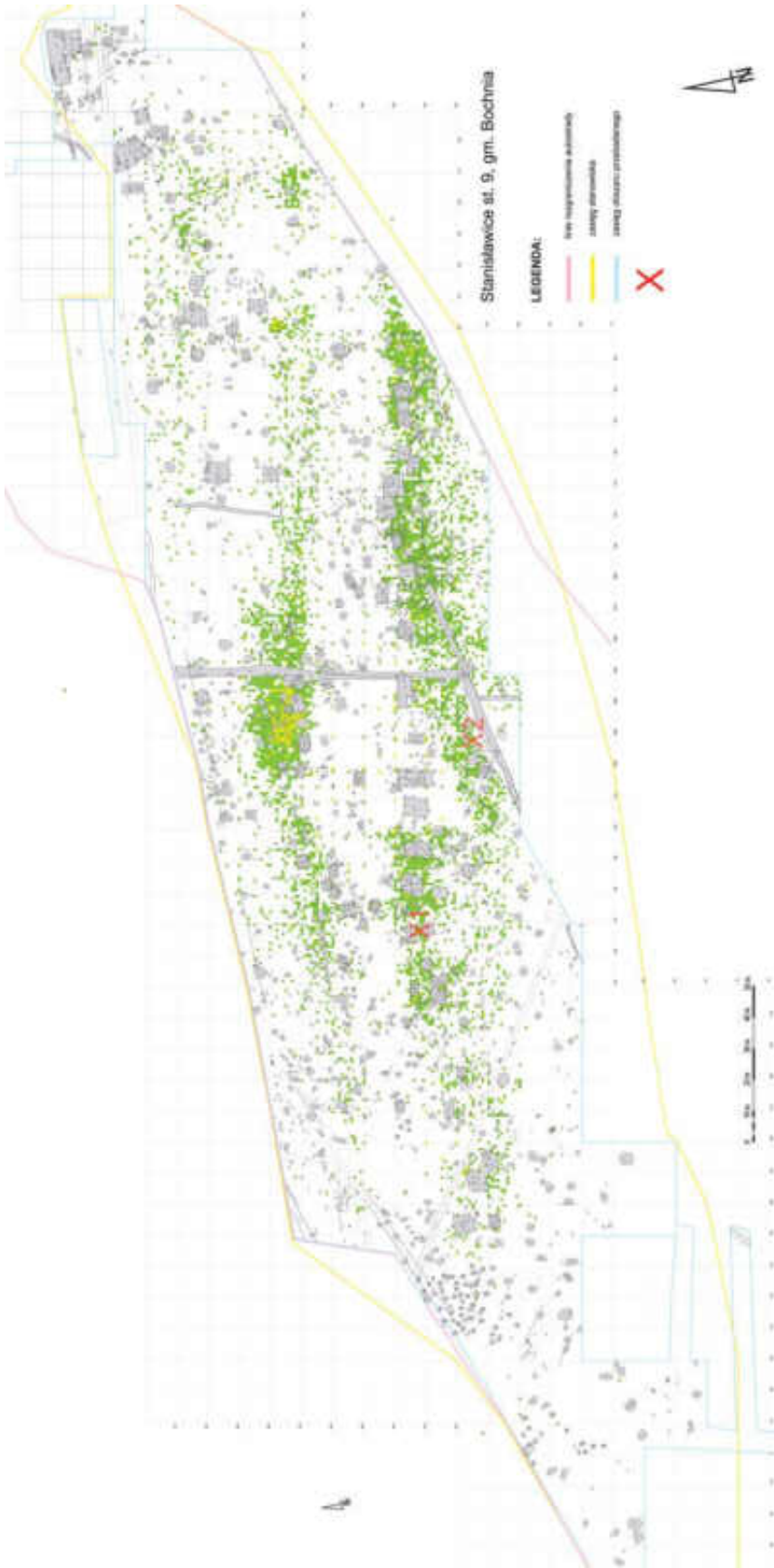
¹ Chciałbym wyrazić podziękowania dr. hab. Arkadiuszowi Dymowskiemu, dr. Kyrilo Myzginowi, mgr. Andrzejowi Romanowskiemu, mgr. Ryszardowi Naglikowi oraz mgr. Justynie Rodak za cenne uwagi dotyczące niniejszego tekstu. R. Naglikowi i J. Rodak dziękuję również za przekazanie informacji dotyczących kontekstu publikowanych znalezisk monetarnych. Wszelkie błędy i niedociągnięcia obciążają mnie samego.

² Monety zostały wstępnie opublikowane w Kaczanowski 2017, 95, nr 174.

Jak wykazała analiza przeprowadzona przez J. Rodak, warstwa ta, to efekt akumulacji materiałów w najniższej partii wyniesienia przemieszczanych tam wskutek postępującej erozji wywołanej głównie orką. Oznacza to, że nie jest możliwe datowanie momentu zdeponowania monet w oparciu o chronologię warstwy. Pod tym względem, nie są także pomocne usytuowane powyżej znalezisk monetarnych relikty zabudowy osady – domniemane miejsce pierwotnego zalegania zabytków z tego fragmentu warstwy kulturowej. Najbliższa grupa obiektów to pozostałości naziemnych budynków gospodarczych o trudnej do określenia szczegółowej chronologii. Obiekty te mogą pochodzić zarówno z okresu największego rozwoju osady, tj. z fazy B2 wczesnego okresu rzymskiego, jak i z jej schyłku, przypadającego na początki młodszego okresu rzymskiego.

Brak ścisłego kontekstu, tzn. powiązania odkrytych monet z konkretnymi obiektami, uniemożliwia także określenie funkcji jaką mogły one pełnić.

Obydwie monety określić można jako stosunkowo dobrze zachowane. Nieco bardziej wytarta jest moneta Galby, co uwidacznia się szczególnie w przytarceniu części legendy awersu. Jest ona jednak w pełni czytelna. Częściowemu zatarciu uległy ponadto niektóre szczegóły portretu cesarza (włosy). Denar Galby posiada ubytek w postaci odłamanego fragmentu krążka (ryc. 2). Denar Trajana ma w pełni czytelne przedstawienie i legendę, chociaż i w tym przypadku część detali jest lekko wytarta (ryc. 3). Obydwie monety są jedynie minimalnie skorodowane. Biorąc pod uwagę pięciostopniową skalę wytarcia i korozji (por. Frey-Kupper *et al.* 1995) stopień wytarcia monet można określić odpowiednio jako III (denar Galby)

Ryc. 1. Lokalizacja znalezisk monet rzymskich na stanowisku 9 w Stanislawicach, gm. Bochnia: 1 – denar Trajana; 2 – denar Galby. Rys. M. Wierzba, W. Naglik
Fig. 1. Location of findings of Roman coins at site 9 in Stanislawice, Bochnia community

Ryc. 2. Stanisławice, stan. 9. Denar Galby: a – awers, b – rewers. Fot.: R. Słaboński

Fig. 2. Stanisławice, site 9. Denarius Galba. Photo R. Słaboński

Ryc. 3. Stanisławice, stan. 9. Denar Trajana: a – awers, b – rewers. Fot.: R. Słaboński

Fig. 3. Stanisławice, site 9. Denarius Trajan. Photo R. Słaboński

i II (moneta Trajana). W przypadku obydwu denarów stan korozji można określić jako I.

Liczba monet rzymskich odkrytych na stanowisku 9 w Stanisławicach jest niewielka. Generalnie, wśród osad kultury przeworskiej położonych w dorzeczu górnej Wisły można wyróżnić stanowiska o dużej liczbie zarejestrowanych znalezisk monet rzymskich (powyżej 20 egzemplarzy), te o średniej liczbie odkryć (od 5 do 20 monet) oraz osady o małej ilości takich znalezisk (poniżej 5 egzemplarzy)³. Do pierwszej grupy przykładowo zaliczyć możemy osadę w Jakuszowicach (gm. Kazimierza Wielka, pow. kazimierski) ze 116 monetami (Bursche 1997; Bursche *et al.* 2000; Rudnicki 2014)⁴,

³ Trzeba jednak pamiętać, że należałoby w tym przypadku wziąć pod uwagę także takie czynniki jak procent przebadanej powierzchni stanowiska, kwestie związane z metodyką badań (np. użycie lub nie wykrywacza metalu; szlamowanie etc) czy wreszcie charakter samych odkryć (znaleziska gromadne lub luźne). Mogą mieć one znaczący wpływ na liczbę odkrytych na poszczególnych stanowiskach monet. Problematyką znalezisk monet rzymskich na osadach kultury przeworskiej zajmują się m.in. J. Wielowiejski (1980) oraz A. Romanowski (2012a; 2012b).

⁴ Trzy kolejne monety rzymskie z Jakuszowic odkryte podczas regularnych badań archeologicznych czekają na publikację.

przy czym jest to przykład stanowiska wyjątkowo bogatego w odkrycia monetarne, osadę w Pełczyskach (gm. Złota, pow. pińczowski) z co najmniej 22 znaleziskami (Rudnicki 2007), osadę w Nieprowicach (gm. Złota, pow. pińczowski) z 33 monetami rzymskimi (Dulęba, Romanowski 2018) czy osadę w Nowym Brzesku (gm. loco, pow. proszowicki) z kilkudziesięcioma znaleziskami monet rzymskich (por. Dymowski 2011, 226)⁵. Wśród osad o średniej liczbie odkrytych monet wymieć można stanowiska w Opatkowicach (gm. Proszowice, pow. proszowicki: 11 monet – Kaczanowski, Rodzińska Nowak 1999; Bursche 1999; Kaczanowski, Margos 2002, 227, nr 530; Rudnicki 2014, 278; Kaczanowski 2017, 88, nr 140), w Aleksandrowicach z dziewięcioma znaleziskami (Bodzek 2015; Kaczanowski 2017, 43, nr 1) czy w Mysławczycach

⁵ A. Dymowski publikując monety z Nowego Brzeska pod lokalizacją „Wisła – nad rzeką, woj. Świętokrzyskie” wspominał o 40 znalezionych monetach. W trakcie badań powierzchniowych prowadzonych przez pracowników Instytutu Archeologii UJ znalezione zostały kolejne monety. Publikacja znalezisk z tego stanowiska przygotowywana jest przez J. Bodzka i J. Bulasa z Instytutu Archeologii UJ.

z dziesięcioma odkrytymi monetami rzymskimi (Bodzek, Dobrzańska 2014; Kaczanowski 2017, s. 86, nr 128). Osada w Stanisławicach należy zatem do grupy stanowisk o niewielkiej ilości odkrytych monet (Bodzek 2015, 116n). Sytuacja ta nie może być tłumaczona małą powierzchnią obszaru objętego badaniami. W trakcie prac przebadano większość obszaru osady, tj. teren o powierzchni ponad 5 hektarów. Przyczyną nie może być także sposób prowadzenia badań. Stanowisko to badane było przez Krakowski Zespół do Badań Autostrad według tych samych założeń metodycznych co kilka innych osad z okresu rzymskiego w rejonie Krakowa. Liczba znalezionych tam monet była niekiedy większa niż w Stanisławicach. W niedalekim Brzeziu, gm. Kłaj (st. 33) znaleziono pięć monet, a na stanowiskach 2 i 3 w Aleksandrowicach jak wspomniano zanotowano dziewięć znalezisk. Dla odmiany na znacznie większym obszarowo stanowisku 2 w Zagórzcu odkryto tylko jedną monetę, a na szeregu osad brak było w ogóle takich zabytków⁶. Zakładając stosowanie podobnej metodyki oraz podobną staranność prac na wymienionych stanowiskach należy przyjąć, że wspomniane zróżnicowanie ilościowe, jeżeli chodzi o znaleziska monetarne, nie jest spowodowane jakością tychże badań (por. Bodzek 2015, 123) i wynikać musi z innych przyczyn. W przypadku przytoczonych dwóch grup osad wskazać można trzy czynniki, które wpłynęły lub mogły wpłynąć na ilość znalezisk monetarnych.

Po pierwsze trzeba wziąć pod uwagę, że monety z tych osad pochodzą nie tylko z badań wykopaliskowych lecz stanowią także, a niekiedy wyłącznie, rezultat dodatkowych poszukiwań z użyciem wykrywacza metali na niebadanych wykopaliskowo partiach stanowisk. Tak jest, np. w przypadku monet z Jakuszowic, Mysławczyc czy Nieprowic.

Drugim czynnikiem jest oczywiście rozległość strefy badań i jej położenie w stosunku do domniemanego centrum osady. Biorąc to pod uwagę można, np. wskazać, że stopień „nasylenia” monetami badanej na stosunkowo niewielką skalę osady w Jakuszowicach jest nie kilkadziesiąt, a kilkaset razy wyższy niż przeciętnej osady⁷. Do pewnego stopnia podobne zjawisko odnotowujemy w przypadku osady na stanowisku 33 w Brzeziu. Pochodzi z niej co prawda tylko 5 monet

ale jest to rezultat przebadania tylko peryferyjnej partii stanowiska.

Trzecim czynnikiem wpływającym na ilość odkrywanych monet może być chronologia tych osad. Na stanowiskach z największą ilością znalezionych denarów badaniami wykopaliskowymi objęte były fragmenty osad, na których dominowały materiały z młodszego okresu rzymskiego (np. Jakuszowice, Aleksandrowice). Tam, gdzie tak datowane materiały stanowiły tylko niewielką część ogółu zabytków monet odkrywano niewiele lub w ogóle. Przykładem takiej korelacji może być stanowisko 2 w Zagórzcu badane na znacznie większą skalę niż Stanisławice. Wśród znalezisk dominują tam materiały o chronologii późnolateńskiej i wczesnorzymskiej. Natomiast jedyna znaleziona na tym stanowisku moneta rzymska zarejestrowana została poza strefą badań wykopaliskowych. Odkryto ją w południowej części stanowiska, na obszarze, gdzie na powierzchni występują głównie zabytki ceramiczne z młodszego okresu rzymskiego.

Powyższe uwagi mają jednak charakter wstępny. Jest jeszcze za wcześnie na wyciąganie daleko idących wniosków w tej kwestii. Wymaga ona niewątpliwie dalszych badań⁸. Tym nie mniej możemy wstępnie wskazać, że nasylenie znaleziskami monet rzymskich na osadach z okresu rzymskiego jest bardzo zróżnicowane i wynikać może także z subiektywnych, nie zawsze zrozumiałych dla nas uwarunkowań. Należą do nich zapewne pozycja poszczególnych osad w strukturze osadnictwa w mikro i makroregionie, jej funkcja, położenie etc. Wreszcie pewną rolę, szczególnie w przypadku osad o niewielkiej liczbie znalezisk monetarnych, stanowić może przypadek.

Denary cesarskie, głównie z I-II w. n.e., w niewielkim stopniu również z początków III w. n.e., stanowią najliczniejszą kategorię monet rzymskich znajdujących na osadach kultury przeworskiej (por. np. Romanowski 2012a, 12; Dymowski 2013, 93; Bodzek, Dobrzańska 2014, 306; Dymowski, Myzgin 2014)⁹. Monety odkryte w Stanisławicach wpisują się bardzo dobrze w taką strukturę nominałową znalezisk z innych stanowisk.

Na kilka zdań komentarza zasługuje natomiast struktura chronologiczna publikowanych odkryć.

⁶ Za te informacje serdecznie dziękuję mgr. Ryszardowi Naglikowi z Muzeum Archeologicznego w Krakowie. Monety odkryte w Brzeziu zostały określone przez autora niniejszego tekstu i częściowo opublikowane przez prowadzących badania na stanowisku 33 (por. Roczalski, Włodarczyk 2011, 367n, il. 13.2; Kaczanowski 2017, 49, nr 21).

⁷ Za tę uwagę dziękuję mgr. Ryszardowi Naglikowi.

⁸ Kompleksowe badania poświęcone znaleziskom monetarnym na osadach kultury przeworskiej prowadzi aktualnie mgr. Andrzej Romanowski z Muzeum Narodowego w Warszawie.

⁹ Podobnie generalnie wśród znalezisk z obszaru kultury przeworskiej i wielbarskiej (por. Kunisz 1969, 43; Wielowiejski 1970, 113).

W tym kontekście szczególnie interesujące wydaje się być pierwsze z wymienionych znalezisk. Pomijając bardzo nieliczne przypadki monet bitych w I połowie I w. n.e. pula denarów cesarskich napływających na obszar kultury przeworskiej rozpoczyna się od bitych po reformie 64 r. n.e. monet Nerona (por. np. Bursche 1994, 471; Dymowski 2013, 111; 2015, 12;

Idem w druku, 84). Jednakże zarówno zreformowane denary Nerona, jak i monety jego trzech bezpośrednich następców na rzymskim tronie są stosunkowo nielicznie reprezentowane wśród znalezisk rejestrowanych na północ od Karpat. Sytuacja ta zmienia się od panowania Wespazjana, którego monety są już zdecydowanie liczniejsze¹⁰.

Denary bite w imieniu Galby (68-69) znane są z niewielu znalezisk z obszaru Polski objętego w okresie rzymskim osadnictwem kultur przeworskiej i wielbarskiej. Są to przede wszystkim egzemplarze wchodzące w skład skarbów denarów. Trzy denary Galby znalazły się w składzie skarbu z Gostynina, gm. i powiat loco (Kunisz 1973, 36, nr 37; Kubiak 1979, 44n, nr 30). Po dwie monety tego cesarza zarejestrowano w skarbie z Chmielowa Piaskowego, gm. Bodzechów, pow. ostrowiecki (Kunisz 1985, 37nn, nr 27; Kaczanowski, Margos 2002, 27nn i szcz. 28, nr 80), w skarbie z Drzewicza Nowego, gm. Wiskitki, pow. żyrdowski (Kunisz 1973, 27n, nr 22; Krzyżanowska 1976, 18, nr 1; Kubiak 1979, 29nn, nr 25), w skarbie z Korzkwi, gm. Zielonki, pow. krakowski (Kunisz 1985, 89nn, nr 110; Kaczanowski, Margos 2002, 105nn, nr 319; Kaczanowski 2017, 62n, nr 58), w skarbie z Łęgowa, gm. Wągrowiec, pow. loco (Gumowski 1958, 127, nr 103; Kunisz 1973, 61n, nr 78), w skarbie z Nietuliska Małego II, gm. Kunów, powiat ostrowiecki (Kunisz 1985, 148n, nr 160 II; Kaczanowski, Margos 2002, 203, nr 500) oraz w skarbie z Żulic gm. Telatyn, pow. tomaszowski (Kunisz 1985, 259n, nr 338; Kaczanowski, Margos 2002, 366nn, nr 921). Po jednym denarze Galby zanotowano w skarbie Nietulisko Małe I gm. Kunów, powiat ostrowiecki (Kunisz 1985, 126nn, nr 160 I; Kaczanowski, Margos 2002, 156nn, szcz. 180, nr 499), w skarbie Przewodów II, gm. Dołhobyczów, pow. hrubieszowski (Kunisz 1985, 174nn, nr 209 II; Kaczanowski, Margos 2002, 253nn, nr 601), w skarbie z Warszawy (Kunisz 1973, 122, nr 175; Kubiak 1979, 73, nr 125 III) oraz w skarbie

¹⁰ Oczywiście struktura znalezisk nie wykazuje ciągłego wzrostu liczby odkrytych monet bitych przez kolejnych cesarzy aż po Septymiusza Sewera, lecz ulega zmianom. Charakterystyczny jest np. spadek liczby znalezisk monet Domicjana.

z Wrocławia ul. Poznańskiej (Kunisz 1973, 131n, nr 189; Ciołek 2008, 293nn, nr 447.1). Znane są również znaleziska drobne denarów Galby. Nie licząc publikowanej monety ze Stanisławic zarejestrowano je w Bezdekowie, gm. Kietrz, powiat głubczycki (Ciołek 2008, 162, nr 251.2), Borucinku, gm. Radziejów, pow. Radziejowski (Grygiel, Mielczarek 1993, 35), w okolicach Inowrocławia (Rudnicki, Dymowski 2015, 246, nr VI.1), w Jastrzębcu, gm. Stopnica, pow. buski (Kunisz 1985, 77, nr 91 I; Kaczanowski, Margos 2002, 79, nr 232), oraz w Pełczyskach, gm. Złota, pow. pińczowski (Kaczanowski Margos 2002, 238n, nr 553). Zdecydowanie mniej liczne są znaleziska brązowych monet Galby. W porównaniu do stosunkowo rzadkich monet Galby do znacznie bardziej powszechnych znalezisk luźnych denarów cesarskich na obszarze kultury przeworskiej na terenie współczesnej Małopolski oraz na Śląsku, należą te bite za panowania Trajana (por. Kunisz 1969, 62n; Romanowski 2010, 38; Idem 2012, 7n; Dymowski 2011, 76; 2013, 103, 112; Bodzek 2013, 42;). Jest to szczególnie dobrze widoczne w przypadku odkryć dokonanych w Jakuszowicach, a więc na stanowisku o bardzo dużej, a zatem miarodajnej liczbie znalezisk. Pośród 109 opublikowanych monet rzymskich odkrytych na tym stanowisku i opublikowanych przez A.Burschego (1997) zarejestrowano 14 egzemplarzy (12,8%) bitych w imieniu tego cesarza. Denary Trajana są również dobrze reprezentowane w skarbach denarów.

Wspomniana wyżej obecność monet Galby w składzie skarbów, składających się głównie z denarów I i II, a w niektórych przypadkach i z III w. n.e.¹¹, wskazuje jednoznacznie, że docierały one, podobnie jak denary Trajana, na ziemię środkowoeuropejskiego Barbaricum już w II w. n.e. wraz z falą srebrnych monet rzymskich. Fala ta datowana jest nieco odmiennie przez różnych badaczy. A. Bursche (por. np. Bursche 1994, 1994, 472nn; 2004, 196nn; 2006, 222) i M. Erdrich (2001, 127n) datują początek wspomnianej fali na czas wojen markomańskich (167-180 n.e.). Według R. Woltersa (1999, 385n) napływ denarów zaczął się być może za Antonina Piusa (138-161) lub Marka Aureliusza (161-180), a T. Lucchelli (1998, 160n) wskazuje okres od Trajana (98-117) do Antonina Piusa jako początek wielkiej fali rzymskiego srebra. A. Dymowski dopuszcza możliwość napłynięcia pierwszych denarów

¹¹ Byłyby to wtórne dodatki do skarbów kończących się monetami Septymiusza Sewera; por. Bursche 2004, 202nn.

cesarskich w końcowym okresie panowania Trajana (w związku z wojnami dackimi (101-106)), następną w końcowych latach panowania Hadriana (117-138) lub za Antonina Piusa i wreszcie początek pierwszej dużej fali w drugiej połowie panowania tego ostatniego cesarza lub za Marka Aureliusza oraz kolejną wielką falę w pierwszych latach panowania Septymiusza Sewera (Dymowski 2013, 111nn; w druku). Koniec napływu wielkiej fali denarów miałyby nastąpić wedle różnych koncepcji za czasów Kommodusa (177-192) lub w początkach rządów Septymiusza Sewera (193-211) (np. Bursche 1994; 2006, 222; Lucchelli 1998, 160n; Wolters 1999, 385n; Erdrich 2001, 127n; Dymowski 2013, 113). Część denarów starszych mogła również napłynąć na obszar Barbaricum wraz ze znacznie mniej licznymi denarami trzecio-wiecznymi lub z antoninianami (por. Bursche 2004, 201; Dymowski 2013, 114). Od przedstawionych poglądów odbiega koncepcja L. Lindy, który uważa, że denary napływały od lat czterdziestych do sześćdziesiątych III w. n.e. (Lind 1988, 205nn).

Swego czasu A. Bursche wydzielił spośród skarbów denarów na obszarze środkowo-europejskiego Barbaricum kilka grup w zależności od ich struktury chronologicznej (Bursche 1994, 471nn). Podział ten został następnie przyjęty i zmodyfikowany przez A. Dymowskiego i K. Myzginę, którzy dokonali analizy chronologii napływu denarów do Barbaricum (Dymowski 2013, 105nn; Dymowski, Myzgin 2014, 48nn). Wśród wymienionych wyżej skarbów z udziałem monet Galby znalazły się zespoły wchodzące do tzw. grupy A2 (z monetami nie późniejszymi niż emisje Hadriana – skarb z Gostynina), grupy B (skarby o późniejszej strukturze chronologicznej z końcowymi monetami z czasów Marka Aureliusza – skarby z Korzkwii, Łęgowa, Przewodowa i Żulic), grupy C (zespoły o wcześniejszej strukturze chronologicznej z najmłodszymi monetami Septymiusza Sewera – skarby z Drzewicza Nowego, Nietuliska Małego I i Nietuliska Małego II), grupy D (zespoły o późniejszej strukturze chronologicznej zakończone monetami z czasów Septymiusza Sewera (skarb z Wrocławia) oraz mieszanej grupy BC (skarb z Chmielowa Piaskowego). Przedstawiona struktura chronologiczna skarbów oraz chronologia osady w Stanisławicach wskazuje pośrednio, że najprawdopodobniej moneta Galby mogła trafić do Stanisławic najwcześniej w końcowych latach panowania Trajana, a najpóźniej w pierwszych latach panowania Septymiusza Sewera. Dotyczy to również denara Trajana.

Katalog monet odkrytych na stanowisku 9 w Stanisławicach:

- Galba (68-69), Rzym, Czerwiec 68-styczeń 69; AR, denar, ryc. 2
Awers: Głowa cesarza w prawo; I]MP S [GALB]A AVG
Rewers: SPQR OB C S w trzech liniach; całość w wieńcu dębowym
2,64g; 18,1mm; 5
RIC I², nr 167
Lokalizacja: Ar 220/110; metr 228,2/115,14; Głębokość B-C (20-30 cm), Warstwa 2b/2c
Niw. 200,77
Data odkrycia: 12.05.2004
- Trajan (98-117), Rzym 103-111, AR, denar, ryc. 3

Awers: Głowa cesarza w wieńcu laurowym, w prawo; draperia na lewym ramieniu.
[IMP]TRAIANO AVG GER DAC PM TRP
Rewers: Tropaeum; COS V PP SPQR OPTIMO PRINC

2,85g; 18,8mm; vii

RIC II, s. 254, nr 147; Strack, Untersuchungen, nr 138

Lokalizacja: Ar 160/130; metr 168/132; Głębokość B-C (20-30 cm); Warstwa 2b; Niw. 201,57

Data odkrycia: 05.08.2004

Skróty:

RIC – The Roman Imperial Coinage. T.I-X, London 1923-2007
Strack, Untersuchungen – Strack P. Untersuchungen zur römischen Reichsprägung des zweiten Jahrhunderts. Die Reichsprägung zur Zeit des Traian, Bd. I, Stuttgart 1931

Literatura:

- Bodzek J.
- 2013 „Znaleziska monetarne”, aneks w: M.Karwowski, B.Chmielewski, D.Kulikowska, A.Pelisiak, *Białobrzegi, stanowisko 18. Osada z okresu rzymskiego* (Via Archaeologica Ressooviensia II), Rzeszów 2013, 40-42.
 - 2015 Monety rzymskie znalezione w Aleksandrowicach (kompleks stanowisk 2 i 3), pow. krakowski, woj. małopolskie, (w:) J.Chochorowski (red.), *Od epoki brązu do czasów nowożytnych wybrane odkrycia i znaleziska*, (Via

- archaeologica. Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4 w Małopolsce), Kraków, 115-129.
- Bursche A.
- 1994 Die Markomannenkriege und der Zufluß römischer Münzen in das Barbaricum, (w:) H.Friesinger, J. Tejral, A. Stuppner (red.), Markomannenkriege. Ursachen und Wirkungen, Brno, 471-485.
- 1997 *Roman Coinage from Jakuszowice Settlement In North Małopolska*, Notae Numismaticae – Zapiski Numizmatyczne, II, 119-157.
- 2004 Dalsze monety ze skarbu w Liwie, powiat Węgrów. Trzeciowieczne denary na terenach Barbaricum, (w:) W. Kaczanowicz (red.), Studia z dziejów antyku. Pamięci Profesora Andrzeja Kunisza, Katowice, 192-205.
- 2006 Relations between the Late Roman World and Barbarian Europe in the light of the Coin Finds, Bulletin du Cercle d'Études Numismatiques, 43, 221-227.
- Bursche A., Kaczanowski P., Rodzińska-Nowak J.
- 2000 *Monety rzymskie z Jakuszowic*, (w:) R. Madyda-Legutko, T. Bochnak (red.), *Superiores Barbari. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Kazimierza Godłowskiego*, Kraków, 101-130.
- Ciołek R.
- 2008 Die Fundmünzen dre Römischen Zeit in Polen: Schlesien, Collection Moneta 83, Wetteren.
- Dobrzańska H.
- 2014 „Starożytne monety rzymskie znalezione w Mysławczycach”, (w:) R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, *Honoratissimum Assensus Genus Est Armis Laudare. Studia dedykowane profesorowi Piotrowi Kaczanowskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin*, Kraków, 303-315.
- Dulęba P., Romanowski A.
- 2018 Rzymskie monety z osady kultury przeworskiej w Nieprowicach, pow. pińczowski w świetle danych archeologicznych, Wiadomości Numizmatyczne LXII, z. 1-2 (205-206), 61-99.
- Dymowski A.
- 2011 Znaleźiska monet rzymskich z terenu Polski rejestrowane w pierwszych latach XXI wieku. Aspekty źródłoznawcze, Zielona Góra.
- 2013 Chronologia napływu denarów rzymskich z I-III w. na ziemię Polski w świetle analizy nowego materiału ze znaleźisk drobnych, Wiadomości Numizmatyczne R. LVII, 1-2, 93-149.
- 2015 Early Imperial Roman Denarii Found in Central Europe, North of the Sudetes and the Carpathian Mountains, Wiadomości Numizmatyczne R. LIX, 1-2, 11-33.
- w druku Wojny dackie Trajana a napływ denarów rzymskich na tereny położone na północ od Karpat, 84-91.
- Dymowski A., Myzgin K.
- 2014 Inflow and redistribution of Roman Imperial Denarii in the Area of the Przeworsk, Wielbark and Chernyakhiv Cultures and in the Baltic Islands in the lights of Chronological Structure of Coin Hoards, Notae Numismaticae-Zapiski Numizmatyczne IX, 2014, 39-69.
- Erdrich M.
- 2001 Rom und die Barbaren. Das Verhältnis zwischen dem Imperium Romanum und den germanischenn Stämmen vor seiner Nordwestgrenze vor der späten Republik bis zum Gallischen Sonderreich, Römisch-Germanische Forschungen 58, Mainz.
- Frey-Kupper S., Dubuis O.F., Brem H.
- 1995 *Usure et Corrosion. Tables de référence pour la détermination de trouvailles monétaires/Abnutzung und Korrosion. Bestimmungstafeln zur Bearbeitung von Fundmünzen*, Bulletin IFS ITMS IRMS 2/1995 Supplément, Lausanne.
- Grygiel R., Mielczarek M.
- 1993 Trzy nowe znaleźiska denarów rzymskich z ziem polskich, Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi 10, 33-35.
- Kaczanowski P.
- 2017 Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Polen – Band 2. Kleinpolen, Kraków.
- Kaczanowski P., Margos U.
- 2002 *Tabula Imperii Romani. M34 – Kraków*, Kraków.
- Krzyżanowska A.
- 1976 *Skarb denarów rzymskich z Drzewicza*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Kubiak S.
- 1979 *Znaleźiska monet rzymskich z Mazowsza i Podlasia*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Kunisz A.
- 1969 Chronologia napływu pieniądza rzymskiego na ziemię Małopolski, Wrocław.
- 1973 Katalog skarbów monet rzymskich odkrytych na ziemiach polskich, Materiały do prahistorii ziem polskich, część V, zeszyt 5, Warszawa.
- 1985 *Znaleźiska monet rzymskich z Małopolski*, Wrocław.
- Lind L.
- 1988 Romerska denara funna i Sverige, Stockholm.
- Lucchelli T.M.
- 1998 La moneta nei rapporti tra Roma e l'Europa barbarica: aspetti e problemi, Pubblicazioni della Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università degli Studi di Milano 179, Firenze.
- Roczkałski B., Włodarczak P.
- Badania wykopaliskowe przeprowadzone w latach 2005-2006 na stanowisku 4 w Łysokaniach oraz na s. 33

w Brzeziu, (w:) S. Kadrow (red.), Raport 2005-2006, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Warszawa, 359-369.

Romanowski A.

2010 Dolina środkowej Prozny w świetle znalezisk monet rzymskich, (w:) S. Suchodolski, M. Zawadzki (red.), Od Kalisii do Kalisza. Skarby Doliny Prozny. Katalog wystawy. Zamek Królewski w Warszawie, 30 kwietnia 2010-30 maja 2010, Warszawa, 29-45.

2012a. Znaleziska monet rzymskich z osad kultury przeworskiej na Śląsku, (w:) W. Garbaczewski, R. Macyra (red.), Pieniądz i banki na Śląsku. Studia nad Dziejami Pieniądza i Bankowości w Polsce Tom II, Poznań, 69-84.

2012b. Możliwości interpretacyjne znalezisk monet rzymskich z osad (na przykładzie osady kultury przeworskiej w Kaliszu-Piwonicach), Numismatyczny Sbornik, 26/1, 2011 (2012), 81-90.

Rudnicki M.

2007 Importy rzymskie z Pełczysk, (w:) E. Droberjar, O. Chvojka (red.), Archeologie Barbarů 2006. Sborník příspěvků z II. Protohistorické konference České Budějovice 21.-24.11.2006, České Budějovice, 93-112.

2014 Znaleziska „Jakuszowice, gm. Kazimierza Wielka, pow. kazimierski”, Wiadomości Numizmatyczne R. LVIII, 2014, z. 1-2, 276-278.

Rudnicki M., Dymowski A.

2015 Niekończąca się historia – Znaleziska monet antycznych z Kujaw, Biuletyn Numizmatyczny 4 (380), 241-270.

Wielowiejski J.

1970 Dalsze uwagi do zagadnienia reprezentatywności znalezisk monet rzymskich, Wiadomości Numizmatyczne XIV, 90-99.

1980 Monety znajdowane na terenie osad i cmentarzysk kultury przeworskiej. Praca magisterska w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.

Wolters R.

1999 Nummi signati. Untersuchungen zur römischen Münzprägungen und Geldwirtschaft, Vestigia. Beiträge zur alten Geschichte 49, München.

Jarosław Bodzek

6. Antique Roman coins found at site 9 in Stanisławice, Bochnia community

During the research conducted by the Cracovian Team for Excavation on the Motorway at site 9 in Stanisławice, Kłaj community, two Roman coins were found. They are denarii dated to the Roman Empire, minted during Galba's (68-69) and Trajan's (98-117) reigns. Coins were discovered in a cultural layer comprising mainly fragments of pottery dated to B2 phase of the Roman Period and fewer materials linked with beginning of the Young Roman Period. Discovered coins were not connected with any features. Both findings should be treated as small and unrelated. Coins minted on Galba's behalf are relatively rare findings in the area of Poland. Not including very rare coins of Caesars of the Julio-Claudian dynasty, Galba's coins are – such as minted during the reign of Nero, Otho and Vitellius – the oldest issuance of coins forming the main inflow waves of denarii to the lands of present-day Poland dated to the second and possibly to the beginnings of the third century. The second discovered coin is linked as well with the mentioned wave. Findings of Trajan's denarii are often registered within fine findings and in hoards. Both coins probably reached to Stanisławice between final years of Trajan's reign (98-117) and first years of Septimius Severus' reign (193-211).

Bożena Reyman-Walczak

7. GROSZ PRASKI ZE STANISŁAWIC STAN. 9, GM. BOCHNIA

W trakcie archeologicznych badań wykopaliskowych w miejscowości Stanisławice, gm. Bochnia, na arze 190/120 tuż po zdjęciu ziemi ornej natrafiono na srebrną monetę późnośredniowieczną. Był to egzemplarz grosza praskiego, czeskiej monety wybijanej przez mennicę w Kutnej Horze. Emisję groszy praskich zapoczątkował w roku 1300 Wacław II. Była ona kontynuowana przez kolejnych panujących, a zakończona w 1547 roku przez Ferdynanda I. Stempel monety przez cały czas emisji pozostawał niezmiennie ten sam, zmieniały się jedynie figurujące na awersie imiona panujących.

Jeden grosz praski o wadze pierwotnej ok. 3,78 g, odpowiadał 12 denarom małym – parvusom (łac. denarii parvi). Grosze praskie pełniły funkcję podstawowego pieniądza srebrnego w późnośredniowiecznej środkowej Europie.

Kraj: Czechy

mennica: Kutna Hora

panujący : Jan Luksemburski (1310-1346)

data: 1310-1346

waga: 3,49 g
średnica: 29,2 mm
srebro
typ: Haskova 50 (?)

Opis:

Av.:

W obwódce perełkowej Korona, wokół:

między obwódkami perełkowymi napis wewnętrzny:

† IOHANNES : PRIMVS

między obwódkami perełkowymi

napis zewnętrzny: +DEI [GR]ATIA ^ REX : BOEMIE

Rv.:

W obwódce liniowej zarys Lwa czeskiego,

wokół, między obw. liniową i perełkową napis:

* † * GROSSI [^] PRAGENSES

Literatura:

Haskova J.

1991 *Pražské groše (1300-1526)*, Praha, 27.

Ryc. 1. Grosz praski – awers, rewers. Fot. R. Słaboński

Fig. 1. Prague groschen – Av., Rev. Photo R. Słaboński

Bożena Reyman-Walczak

7. Prague groschen from Stanisławice site 9, comm. Bochnia

During archaeological excavations on the site 9 in Stanisławice, comm. Bochnia found a silver late medieval coin - a copy of the Prague groschen, a Czech coin minted by the mint in Kutna Hora.

Wojciech Tabaszewski

8. OSADNICTWO ŚREDNIOWIECZNE I NOWOŻYTNE NA STAN. 9 I 10 W STANISŁAWICACH, GM. BOCHNIA

I. Wprowadzenie

Wieś Stanisławice położona jest na lewym brzegu rzeki Raby, w jej środkowym biegu.

Miejscowość przylega do południowego krańca Puszczy Niepołomickiej (tabl. 47 i 48), przy południowej krawędzi Niziny Nadwiślańskiej stanowiącej zachodnią część Kotliny Sandomierskiej (Kondracki 2002, 523).

Kotlina sandomierska stanowi obniżenie zwane przez geologów zapadliskiem przedgórskim, powstałym w miocenie (Leciejewicz, 1938, 366; Bochnia 1980, 29).

Przeciętna wysokość terenu nad poziom morza wynosi tu 200-201 m n.p.m. (Lencewicz 1938, 366).

Stanisławice położone są w obrębie stożka napływowego Raby, utworzonego z czwartorzędowych piasków i osadów rzecznych pokrywających osady morskie miocenu (Kondracki 2002, 523). Dno Niziny Nadwiślańskiej jest tu wyraźnie sterasowane. Niższe terasy były często zalewane, w wyniku czego dominują na nich gleby aluwialne (Kondracki 2002, 523-525). Na wyżej położonych terasach znajdują się gleby rolne. Na wyższych terasach rozbudowały się liczne wsie, a gleby nadające się pod uprawę zadecydowały na korzyść krajobrazu rolniczego (Leciejewicz 1938, 366; Bochnia 1980, 29).

Wyższy stopień stanowi poziom terasy stożka napływowego Raby, porośnięty lasami Puszczy Niepołomickiej. Występują tu gleby bielcowe i torfowe, a miejscami wały wydymowe. w utworach aluwialnych zalega wyraźny poziom wód gruntowych, którego wahania zależne są od stanu wody w rzekach (Leciejewicz 1938, 367-368; Bochnia 1980, 29; Kondracki 2002, 524).

Wieś Stanisławice pierwszy raz wymieniana jest w dokumentach pisanych w 1364 roku. Wiek jej powstania należy jednak przesunąć na okres przed rokiem 1333, na co wskazuje patronimiczny charakter nazwy oraz ulokowanie na najurodzajniejszych glebach (Słownik 1890, 187; Bochnia 1980, 56-57).

Wieś zabudowana w ulicę, położona na skraju Puszczy Niepołomickiej, przy trakcie biegnącym z Bochni przez Niepołomice do Krakowa (Słownik 1890, 187; Bochnia 1980, 293 i mapka na 77), swój charakter zachowała do dziś.

Najwcześniejsza, udokumentowana historia Stanisławic wiąże się z rodem Leliwitów. W roku 1364 Stanisławice nabywa Rafał z Tarnowa herbu Leliwa. Potomek Rafała, Jan Amor Tarnowski w roku 1489 sprzedaje całe Stanisławice i część Cikowic Królowi Kazimierzowi Jagiellończykowi, który włączył je do starostwa niepołomickiego (Bochnia 1980, 75).

Stanisławice pozostają częścią dominium królewskiego aż do lat trzydziestych XIX wieku. Wtedy to decyzją rządu austriackiego cały klucz niepołomicki, tak jak i inne dobra królewskie, które znalazły się w zaborze austriackim zostały przejęte przez władze zaborcze, podzielone i wyprzedane na publicznych aukcjach (Bochnia 1980, 242-243).

Pod koniec 1852 roku rozpoczęły się prace związane z budową linii kolejowej łączącej Bochnię i Dębicę. Linia ta, bez połączenia z Krakowem, nie była używana. Jesienią 1853 roku rozpoczęto budowę linii kolejowej łączącej Bochnię z Krakowem. Linia ta przebiega przez Stanisławice, po obrzeżu puszczy, wzdłuż traktu Bochnia – Kłaj – Niepołomice – Kraków. Budowę kolei ukończono w 1855 roku (pierwszy pociąg przejechał trasę Kraków-Dębica 15.X.1855) (Bochnia 1980, 293-294).

Pod koniec XIX i w początkach XX wieku tereny całej bocheńszczyzny zostały nawiedzone kilkakrotnie powodziami, z których najpoważniejsze w skutkach były te z lat 1874, 1884 a w szczególności z 1903r (Bochnia 1980, 285-286; Pietrzak M. 1995, 135). Po ostatniej z wymienionych powodzi rozpoczęto szeroko zakrojone prace polegające na zabezpieczeniu okolicznych terenów poprzez usypanie wałów przeciwpowodziowych. Równocześnie z sypaniem wałów prowadzono także akcję melioracji gruntów rolnych (Bochnia 1980, 286-287). Pozostałości akcji melioracyjnej w postaci pięciu rowów (obiekty 63 (805), 1242, 1247, 1790 (1597,3543) i 3561) zostały odsłonięte podczas badań na stanowisku w Stanisławicach. Z akcją melioracji powiązany był również zatwierdzony uchwałą sejmiku galicyjskiego z 1901 roku, plan budowy żeglownego kanału łączącego Wisłę z Dniestrem. Jeden z wariantów przewidywał przecięcie kanału z Rabą w Proszówkach oraz powstanie obok Bochni portu wodnego (Ingarden 1916, 12-13, 41-42; Bochnia 1980, 287).

W 2. połowie XIX wieku Galicję objął kryzys gospodarczy, w wyniku którego nastąpiła fala migracji zarobkowej ludności. Główne kierunki migracji to Prusy, Saksonia, Austria, Śląsk Cieszyński, a od 1900 roku Ameryka (Bochnia 1980, 300; Burzyński 1985, 21-23).

Początek XX stulecia przyniósł Wielką Wojnę. 26 listopada 1914 roku prace na zachód wojska rosyjskie zdobywają Bochnię, i kilka dni później przekraczają Rabę. Puszcza Niepołomska wraz z przyległymi obszarami stała się areną walk pomiędzy wojskami austrowęgierskimi a rosyjskimi. Rosjanie wyparli Austriaków i dotarli pod Kraków, a tereny Bocheńszczyzny znalazły się pod okupacją. W samej Bochni ulokowany został sztab gen. Sacharowa. Bochnia oraz cały region silnie ucierpiały w wyniku licznych grabieży prowadzonych przez Rosjan (Bator 2008, 131, 133-134).

Kontrofensywa wojsk austrowęgierskich, podjęta w połowie grudnia 1914 roku doprowadziła 15. grudnia do wyparcia Rosjan z Bocheńszczyzny oraz wyzwolenia Bochni, a w dalszej konsekwencji do przesunięcia frontu na linię Dunajec – Biała (Bator 2008, 160-161).

Okres międzywojenny nie przyniósł zbyt wielkich zmian w stosunkach gospodarczych Bocheńszczyzny. Podstawę stanowiła tu nadal gospodarka rolna, a jedynymi zakładami przemysłowymi w rejonie pozostawały kopalnie w Bochni i Wieliczce oraz powstała w 1922 roku Fabryka Naczyń Kuchennych

Kamiennych i Ogniotrwałych Henryka Münzera w Bochni (Bochnia 1980, 351-361; Chrościcki 1989, 19; Kowalska-Wróbel 1999, 25-26).

W latach 20-tych i 30-tych XX stulecia nadal kontynuowano akcję melioracji terenów położonych w dolinie Raby, rozpoczętą w początkach tego wieku przez Austriaków (Bochnia 1980, 286-287, 361). Jednak brak możliwości zatrudnienia w przemyśle nadal był głównym czynnikiem skłaniającym ludzi do porzucania nierentownych gospodarstw rolnych i migracji zarobkowej na Śląsk.

Podczas Kampanii Wrześniowej w 1939 roku tereny przyległe do Puszczy Niepołomskiej były areną potyczek wycofującej się Armii „Karpaty” z siłami 14. Armii niemieckiej nacierającej z terenów Słowacji (Komornicki *et al.* 1984, 20; Polska 2004, 78). Tereny te od samego początku okupacji były również dogodnym obszarem dla tworzącego się ruchu oporu, który już od września 1939 przeprowadzał akcje dywersyjne (Bochnia 1980, 436, 461; Komornicki *et al.* 1984, 51-52).

Kompleks stanowisk Stanisławice 9 i 10 położony jest na niewielkim, rozciągającym się równoleżnikowo piaszczystym wyniesieniu. Stanowisko nr 9 zostało odkryte w 1991 roku i zaklasyfikowane jako punkt osadniczy. W latach 1996-1998 zostało ono zweryfikowane pozytywnie podczas badań powierzchniowych oraz sondażowych. Do badań zaklasyfikowano obszar o łącznej powierzchni 4,5 ha. Ratownicze badania wykopaliskowe związane z planowanym przebiegiem autostrady A-4 Kraków-Tarnów prowadzono od 2000 roku (z przerwą w latach 2001-2002) (Rodak J. 2006, 677; Rodak, Rodak 2011, 371). Podczas badań stan. nr 9 przeprowadzono, w roku 2005 rozpoznanie słabo rysującej się formy terenowej rozciągającej się po zachodniej stronie od badanego stan. nr 9. Badania na stanowisku nr 10 prowadzono w latach 2005-2009 (Nowak, Rodak 2015, 10-11).

Podczas badań prowadzonych na stan. nr 9 i 10 odkryto niewielką ilość zabytków związanych z okresem średniowiecznym oraz bardzo liczne ślady osadnictwa nowożytnego datowanego na od końca XVIII do początków 2. poł. XX wieku. Strefa związana ze zwartym osadnictwem nowożytnym skupiała się we wschodniej części stan. nr 9 (tabl. 50). Oprócz tego elementy związane z działalnością ludzką w omawianym okresie występowały na powierzchni całego stan. w postaci ruchomego materiału zabytkowego zalegającego luźno w warstwie ornej i podglebiu oraz w wypełniskach dwóch rowów związanych z akcjami

melioracyjnymi, które przeprowadzane były w początkach XX stulecia (Tabaszewski 2012, 6). W przypadku stan. nr 10, materiał z okresu średniowiecznego i nowożytnego zalegał luźno w warstwach humusu i podglebia (Rodak 2011, 4).

II. Obiekty nowożytne

Podczas badań archeologicznych na stan. nr 9 i 10 w Stanisławicach zarejestrowano łącznie 174 obiekty związane z okresem nowożytnym, które głównie grupowały się w części wschodniej stan. nr 9, na odcinku arów 400-450/200-250 (tabl. 50). Były to obiekty związane z funkcjonowaniem zagrody wiejskiej datowanej ogólnie na okres od XVIII/XIX do 2. połowy XX wieku.

Wyjątek stanowią tu tylko obiekty 63, 805, 1204, 1242, 1247, 1790(3543) ze stan. nr 9 oraz obiekty nr 1, 12, 40, 43, 58, 60 i 121 ze stan. nr 10, które zlokalizowane były w środkowej i środkowo zachodniej części kompleksu stanowisk (tabl. 49).

Obiekty podzielone zostały zgodnie z funkcją i charakterem na następujące grupy:

Zabudowania, studnie, ziemianki, jamy, słupy, groby zwierzęce, rowy, drogi, skupiska ceramiki.

Spośród 174 obiektów nowożytnych wyróżnionych na obu stan. w Stanisławicach najliczniejszą grupę – 105 obiektów – stanowią jamy postłupowe (tabl. 30:1-6, 9-12; 33:1-3, 6-13; 34:1-4, 7-18; 35:1-5, 8-11; 38:1-4, 9, 10, 13-16; 39:1, 2, 5, 6, 9, 10, 14-17; 40:3-12, 15, 17; 41:1-16; 43:1-39; 44:3, 4, 9-18; 45:1, 2, 7-10). Spośród zaliczonych do tej grupy obiektów, 95 udało się połączyć z konstrukcjami stanowiącymi pozostałość 7 budynków naziemnych – obiekty 3082, 3566-3571 (tabl. 49, 50). Wyróżnione jamy postłupowe pod względem kształtu można podzielić na trzy grupy: okrągłe (54 obiekty), owalne (14 obiektów), 4-boczne (35 obiektów); dwa obiekty miały nieczytelny w poziomie zarys. W przypadku dwóch obiektów zaliczonych do tej grupy (ob. 2322, 2323 – tabl. 34:1, 2) stwierdzono występowanie obstawy z kamieni piaszczystych, które miały na celu wzmocnienie posadowienia słupa. Trzeci obiekt, w którego jamie stwierdzono elementy umacniające, to obiekt 3099 (tabl. 43:12, 13). W jego wypadku zachowany drewniany palik stał na postumencie złożonym z luźno zalegających na sobie fragmentów cegły i dachówki. W wypadku 12 obiektów (3084, 3085, 3092, 3093, 3099, 3136, 3140, 3162, 3163, 3169-3171 – tabl. 43:3,4,7,8,12,13,24,28,32,33,37-39) w wypełniska

objektu zachowały się pozostałości drewnianych, okrągłych w przekroju palików o średnicy od 4 do 20 cm.

Drugą najliczniejszą grupę – łącznie 37 obiektów – stanowiły jamy (tabl. 30:5-8, 13, 14; 31:7, 8; 32:1-5; 34:5, 6, 17, 18; 35:12, 13; 36:4-7; 37:1-7; 38:5-8, 11, 12, 17, 18; 39:3, 4, 12, 13; 40:1, 2, 13-16; 44:1, 2, 5-8; 45:13-16, 18, 19; 59; 60:6-11.). Były to niekolkowe zagłębienia o stosunkowo dużych wymiarach i głębokości od kilku do kilkudziesięciu centymetrów od poziomu wykrycia. Należy przypuszczać, że w większości przypadków spełniały one funkcje jam odpadkowych. Wyjątek stanowi tu obiekt 739 (tabl. 49; 59) związany z funkcjonowaniem obiektu 760 (budynek naziemny) i stanowiący obniżenie poziomu użytkowego budynku. W przypadku pięciu obiektów zaliczonych do jam (2373, 2374, 2999, 3000, 3018 – tabl. 32:1-5; 37:1-6) mamy prawdopodobnie do czynienia ze śladami wykrotów po drzewach. Za taką interpretacją przemawia kształt w rzucie poziomym oraz ułożenie warstw czytelne w profilu, analogiczne do wykrotów odkrytych na stan. Podłężę 17 i Zakrzowiec 7 (Dzięgielewski 2007, 407-411, ryc. 3-8).

Kolejną grupę obiektów stanowią groby zwierzęce. Podczas badań wyróżniono łącznie 10 obiektów, w których wystąpiły kości zwierzęce. W żadnym obiekcie nie odkryto kompletnego w całości szkieletu. W przypadku pięciu pochówków szkielety zwierzęce leżały w porządku anatomicznym (ob. 2299, 2994, 2995, 3025, 3040 – tabl. 34:1, 2; 45:5, 6; 40:18; 39:11). W pozostałych pięciu przypadkach mamy do czynienia z zalegającymi bez układu kośćmi zwierząt (ob. 2340, 2408, 3042, 3562, 3563 – tabl. 35:6, 7; 33:4, 5; 45:17; 44:19, 20). Wśród odkrytych pochówków połowę stanowiły pochówki psów, jeden pochówek krowy, dwa pochówki świni. Dla dwóch pochówków nie ustalono gatunku, co wynikało ze stanu zachowania kości.

W jednym przypadku zostały stwierdzone pozostałości drogi (tabl. 29:3). Był to ślad kolein o długości ponad 500 cm biegnące równolegle w odstępach ok. 100 cm od siebie. Szerokość kolein wynosiła 20 cm. Szerokość rowków oraz rozstaw odpowiadają wymiarom rozstawu kół wozów stosowanych na wsi polskiej jeszcze w początkach 2. połowy XX wieku (Czekanowski 1949-51, 114,131; Moszyński 1967, 656, ryc. 520, Tablica XXVIII, XXIX)

Kolejną grupę obiektów stanowią rowy melioracyjne (ob. 63(805), 1242, 1247, 1790 (1597, 3543), 3561 ze stan. nr 9 – tabl. 29:1, 2, 4; 36:1-3; 49; 50; i obiekty 1, 12, 121 ze stan. 10 – tabl. 60:1-5, 14-16). Rowy uchwycone na stan. nr 10 (ob. 1, 12, 121),

stanowią kontynuację ciągnącego się po południowej stronie stan. nr 9 obiektu 1242. Uchwycone w Stanisławicach rowy stanowią pozostałości akcji melioracyjnych prowadzonych w 1. połowie XX wieku, związanych z regulacją Raby, które były następstwem powodzi z końca XIX i początków XX wieku. Do jednej z najpoważniejszych w skutkach powodzi, doszło w 1903 roku. W jej wyniku przystąpiono do sypania wałów powodziowych wzdłuż Raby i równocześnie przeprowadzono akcję melioracyjną gruntów rolniczych położonych w dolinie rzeki (Bochnia 1980, 285-286; Pietrzak M. 1995, 135). Z tym etapem melioracji można powiązać obiekt 63(805). Pozostałe rowy (a w szczególności ob. 1242) związane są z kontynuacją akcji melioracyjnej, która miała miejsce już w latach 20-tych i 30-tych XX wieku (Bochnia 1980, 286-287, 361). Za taką interpretacją przemawia stan czytelności obiektów w terenie¹ oraz materiał występujący w ich zasypiskach².

Podczas badań prowadzonych w Stanisławicach odkryto ślady będące pozostałościami łącznie 11 budynków naziemnych (ob. 760, 2337, 2349 i 2350, 3082, 3566-3571 – tabl. 59; 31:3-10; 42; 50), przy czym obiekty 2337, 2349 i 2350 zostały wyróżnione na podstawie rozpoznanych w poziomie negatywów spalonych belek, co nie pozwala określić dokładnie techniki w jakiej zostały wzniesione. Nie wiele również można powiedzieć na temat konstrukcji obiektu 760. Odsłonięty w rzucie poziomym zarys negatywów belek poziomych oraz zlokalizowana w centralnej części jama (ob. 739) pozwalają przypuszczać, że mamy tu do czynienia z budynkiem gospodarczym o charakterze szałasu lub daszka nad dołem na ziemniaki lub buraki. Była to prosta konstrukcja składająca się z daszku wzniesionego w konstrukcji ślemiowo-sochowej, i krytego korą lub słomą. Analogiczne konstrukcje znane są z licznych materiałów etnograficznych pochodzących z m.in. Polski, Ukrainy czy Bałkanów (Moszyński 1929, 466; 1969, 480 i il. 423; Kowecka 1988, 8).

W przypadku obiektu 3082 (tabl. 42) mamy do czynienia z budynkiem o charakterze gospodarczym, którego ściany wzniesione były w technice plecionkowej. Za taką interpretacją przemawiają odkryte na obwodzie jego zarysu paliki³ wbite w ziemię bez

kopania jamy. Budynek zwieńczony był lekkim, dwuspadowym dachem w konstrukcji ślemiowo-sochowej, krytym strzechą. Budynki gospodarcze ze ścianami plecionkowymi występowały powszechnie na terenach m.in. Małopolski w XIX i pocz. XX wieku (Moszyński 1929, 491,492; 1969, 505-507; Fischer 1934, 168; Czajkowski 1972, ryc. 40, 45; Marcinek, Śledzikowski 2002, ryc. na 55 i 165).

Od strony południowej do obiektu 3082 dostawiony był kolejny budynek – obiekt 3566 (tabl. 42). Był to naziemny budynek gospodarczy wzniesiony w konstrukcji szkieletowej. Ściany budynku mogły być stawiane zarówno w technice plecionkowej jak również w technice sumikowi-łatkowej. Dach budynku również wzniesiony był w konstrukcji ślemiowo-sochowej tak jak w przypadku obiektu 3082.

W przypadku obiektów 3567, 3568, 3569, 3571 (tabl. 50) mamy również do czynienia z naziemnymi budynkami gospodarczymi, pokrytymi dachem w takiej samej konstrukcji jak poprzednie obiekty. Jednak tylko w wypadku obiektu 3569 i 3571 możemy mówić o solidniejszej i trwalszej konstrukcji. W wypadku dwóch pozostałych obiektów (3567, 3568) możemy mówić o niedużych, budynkach o charakterze gospodarczym, które mogły być równie dobrze prowizorycznymi szopami posiadającymi tylko i wyłącznie zadaszenie kryte strzechą, posadowione na słupach. Takie obiekty często występowały przy zagrodach wiejskich (Moszyński 1929, 464; Czajkowski 1972, ryc. 37). W przypadku obiektów 3569 i 3571 mamy do czynienia z budynkami naziemnymi posiadającymi ściany wzniesione w konstrukcji zrębowej. Jamy posłupowe, wyróżnione na narożnikach obiektów stanowiły elementy nośne konstrukcji dachu. Dodatkowo obiekt 3569 posiadał w środku dwa słupy stanowiące podporę dachu.

Obiekt 3570 stanowi pozostałości naziemnego budynku o charakterze mieszkalnym. Budynek wzniesiony był w konstrukcji zrębowej, natomiast na zewnątrz znajdowały się słupy stanowiące podstawę konstrukcji dachu. Konstrukcje tego typu występują powszechnie na wsiach małopolskich w XIX i XX wieku (Moszyński 1929, 498; 1969, 512). Analizując wymiary wyróżnionego obiektu – 13x8 m – można wnioskować, że był to budynek dwuizbowy. W środkowej części usytuowana była sień a po jej obu stronach symetrycznie rozlokowane izby. W jednej z izb (tzw. czarnej), zwykle po prawej stronie od wejścia, znajdował się piec służący do gotowania i ogrzewania. Druga izba (zwana białą) stanowiła część mieszkalną.

¹ Wszystkie z wyjątkiem ob. 63 (805) były czytelne w postaci lekkiego zagłębienia terenu jeszcze przed odhumusowaniem terenu

² W przy dnie ob. 1242 odkryto monetę jednogroszową datowaną na okres 1923-1939 (patrz rozdz. III.6.9)

³ Zachowały się szczątki 12 palików.

Dodatkowo z izby czarnej znajdowało się przejście do komory, która stanowiła ostatecznie pomieszczenie budynku (Fischer 1934, 169-170 i ryc. 93). Taki typ domostw jest popularny w Małopolsce w XIX i XX wieku (Fischer 1934, 169; Moszyński 1969, 562-565; Flaszka 2008, 57,137,138,139). Analogiczne do opisywanego budynku przetrwały jeszcze do czasów obecnych w wielu miejscowościach na terenie Bocheńskiego Zabytki 2005, 38 i ryc. 27; Flaszka 2008, 140,141,174)

Ostatnią grupę obiektów związanych z funkcjonowaniem obejścia są obiekty 3069 (ziemianka – tabl. 41:17, 18) i 3073 (studnia – tabl. 46).

Pierwszy z wymienionych obiektów (3069) stanowił rodzaj piwniczki wykopanej w ziemi, stanowiącej dogodnie miejsce do przechowywania produktów spożywczych. Drugi (3073) to studnia wyposażona w drewnianą cembrownię wzniesioną z krótkich bali drewnianych o stosunkowo grubym przekroju, kładzionych na zrąb.

Osobne zagadnienie stanowią obiekty 3083 i 3088 wraz z w. 4195. Było to rozległe skupisko ceramiki, zalegające na powierzchni kilkudziesięciu metrów kwadratowych. Kompleks ten stanowiła zwarta warstwa ceramiki, powstała w krótkim czasie, jako jednorazowe działanie. Jej powstanie wiązać można z ok. połową XX wieku. Jej powstanie należy wiązać z przeprowadzką mieszkańców budynku odsłoniętego jako obiekt 3570 do nowo wybudowanego domu⁴. Połowa XX wieku jest również momentem, kiedy do użytku codziennego masowo wchodzi naczynia wykonane z emaliowanej blachy, które wypierają tradycyjne naczynia ceramiczne, będąc w stosunku do nich zarówno tańsze jak i trwalsze (Historia Kultury Materialnej 1979, 218-219).

III. Analiza materiału

III.1. Ceramika

Grupę wyrobów ceramicznych stanowi łącznie 13 562 fragmentów wyrobów z gliny⁵ (wyłączono stąd fragmenty fajek oraz kamionkę i porcelanę, które zostaną omówione osobno). Wśród materiału ceramicznego wyróżniono cztery grupy. Pierwsza, na którą składa się łącznie 13 503 fragmentów bądź

⁴ Przeprowadzka rodziny Skoczaków wg informacji ustnych potomków oraz sąsiadów miała miejsce w roku 1947-48.

⁵ Podana ilość fragmentów odpowiada stanowi po wyklejeniu materiałów

zrekonstruowanych form, to naczynia. Kolejne grupy to 49 fragmentów kafli, 5 fragmenty zabawek i wyrobów ozdobnych oraz 5 fragmentów cegieł.

III.1.1 Ceramika średniowieczna

Z okresem średniowiecza połączone zostały tylko 2 fragmenty ceramiki (Rodak 2011, 2). Oba fragmenty ceramiki średniowiecznej zalegały w warstwach akumulacyjnych wyróżnionych na stanowisku w trakcie prac ratowniczych. Jeden z nich, to niecharakterystyczny fragment z brzuśca naczynia ręcznie lepionego. Można go jedynie ogólnie datować na okres wczesnego średniowiecza (VI – poł. IX w.) i łączyć z tzw. ceramiką „archaiczną” wg ujęcia K. Radwańskiego (1968, 38-40). Drugi ze znalezionych zabytków średniowiecznych, to niewielki fragment brzegu toczzonego garnka typu 4a wg. A. Wałowy datowanego na XIV-XV w. (Wałowy 1979, 104).

III.1.2 Ceramika nowożytna

III.1.2.1. Naczynia

Naczynia ceramiczne odkryte w Stanisławicach reprezentują typowe formy użytkowe rozpowszechnione i użytkowane na wsi polskiej od schyłku XVIII wieku po 2. połowę

XX wieku. Zostały one wykonane metodą formowania na kole garncarskim. Wszystkie fragmenty zostały wykonane z gliny żelazistej ze znaczną ilością drobnego piaseczku jako domieszki schudzającej. Przełomy skorup są jednolite i mają barwę od jasnoczerwonej do kremowej.

Pozyskane w trakcie badań fragmenty naczyń wykonywane były w większości w lokalnych warsztatach położonych w Bochni, Bratucicach, Buczkowie, Brzesku, Dębnie, Lipnicy Murowanej, Niepołomicach lub Okulicach (Reinfuss 1955, 80; Głowa 1956, 192-195 i mapka na 194; Bochnia 1980, 290; Polek 1986, 71; Flaszka 2008, fot. na 165-169; Czerwiński 2009, 123-126).

Produkowano je na bazie lokalnych pokładów gliny żelazistej, którą doławano przez pewien czas, często zimując, w wyniku, czego następowało przemrożenie korzystnie wpływające na jej strukturę (Izdebska 1934, 15; Reinfuss 1955, 23; Kielski 1969, 24-32; Trzewik 1985, 116-117). Po wyciągnięciu z dołu, bryły gliny zwilżano, a później zbijano drewnianą pałką w jeden kłoc, który następnie strugano

na drobne wióry i ponownie zbijano. Czynność tą powtarzano zwykle trzykrotnie usuwając zanieczyszczenia w postaci drobnych kamyków, ziarenek marglu i korzonków. Po przestruganiu glinę zalewano wodą i mieszono depcząc nogami. Końcowym etapem przygotowania było uformowanie wałka, z którego garncarz odcinał tzw. kulsy, których wielkość uzależniona jest od rozmiarów planowanego naczynia (Reinfuss 1955, 23; Ciesielski 1968, 213; Trzewik 1985, 117). Toczenie naczyń odbywało się na kole, tzw. bezsponowym, wprawianym w ruch nogą (Izdebska 1934, 15; Reinfuss 1955, 23; Moszyński 1967, 358-361). Po ugnieceniu odpowiedniej bryły gliny zwanej głową, robiono w jej partii środkowej otwór, na bazie, którego w dalszej kolejności formowano dno naczynia. Następny etap obejmował wyciągnięcie ścian naczynia na odpowiednią wysokość, po czym przystępowano do kształtowania formy naczynia. Po otrzymaniu odpowiedniego kształtu przystępowano do gładzenia ścianek zewnętrznych, za pomocą sznala, czyli małego, zakrzywionego drewnianka (Izdebska 1934, 19; Reinfuss 1955, 51). Proces powstawania naczynia zajmował wprawemu garncarzowi około 5-8 minut (Izdebska 1934, 19; Reinfuss 1955, 23).

Naczynia po wytoczeniu były ustawiane na desce w celu „stężenia” czyli przesuszenia. Deskę ustawiano w przewiewnym miejscu, uważając by przygotowane naczynia nie wysychały zbyt szybko, co mogło powodować pęknięcie (Izdebska 1934, 23; Reinfuss 1955, 24; Kielski 1969, 52). Po wysuszeniu powierzchnia naczyń pokrywana była klejem z żytniej mąki lub oliwą, na którą nakładana była glazura ze sproszkowanego tlenku ołowiu, minii lub glejty (Izdebska 1934, 23; Reinfuss 1955, 24). Naczynia kuchenne przeznaczone do użytku codziennego pokrywano glazurą na całej powierzchni tylko od strony wewnętrznej, natomiast na zewnątrz tylko przy wylewie i uchu (Reinfuss 1955, 61). Naczynia po wysuszeniu pokrywano szkliwem i poddawano jednorazowemu wypalowi (Skiba 2010, 181).

Ceramika nowożytna pozyskana w trakcie badań stanowisk 9 i 10 w Stanisławicach pochodzi z naczyń wykonanych z gliny żelazistej, wypalonych w atmosferze utleniającej.

Znaczną część fragmentów ceramiki naczyniowej odkrytą w trakcie badań stanowi materiał silnie rozdrobniony, lub na tyle niecharakterystyczny, będący pozostałościami brzuśców, brzegów lub den, że nie pozwala to na przypisanie go do jednej, konkretnej grupy naczyń. Z tego powodu został on wyłączone z dalszej analizy.

Przedstawione poniżej naczynia stanowią typowy zestaw form i naczyń stanowiących wyposażenie gospodarstwa wiejskiego z okresu XIX i 1. połowy XX wieku. W opisywanym zestawie znalazły się następujące formy: garnki, dzbanki, misy, kubki, doniczki, patelnie, cedzaki, pokrywki.

III.1.2.1.1. Garnki

Wśród naczyń zaliczonych do tej grupy form udało się zrekonstruować łącznie 20 okazów, które, ze względu na ukształtowanie profilu można podzielić na trzy podstawowe grupy.

Pierwszą grupę stanowi 7 naczyń o profilu zbliżonym do esowatego, lecz posiadających prostą szyjkę i nie wyodrębniony brzeg z zaokrągloną krawędzią, podkreślony dookołnym kołnierzem w postaci listwy plastycznej o przekroju trójkątnym (tabl. 1:4; 17:4; 19:3; 56:1; 24:5, 6; 26:2; 57:2, 7). Trzy z wymienionych posiadają taśmowate ucho, trzy stanowiły naczynia pozbawione ucha. Wszystkie przedstawione tu naczynia posiadały pokryte polewą powierzchnie wewnętrzne, natomiast na zewnątrz polewa zastosowana była tylko w górnych partiach przy wylewie oraz (w przypadku naczyń z uchem) przy uchu.

Drugą grupę stanowią garnki o profilu esowatym (tabl. 8:3; 7:5; 12:9; 14:4, 5; 18:5; 22:3, 5; 56:2, 3). Część naczyń posiadała doklejane taśmowate ucho (18:5; 22:3,5). Dwa naczynia z tej grupy nosiły ślady szkliwienia od wewnątrz i zewnętrznej części tylko w partii wylewu (8:3; 18:5). Pozostałe naczynia były szkliwione obustronnie. Szkliwo miało barwę brązową lub ciemno brązową. Wyjątek stanowi tu jedno naczynie (tabl. 12:9), które było na zewnątrz pokryte szkliwem barwy brązowej a wewnątrz białej. Ponadto cztery naczynia posiadały zdobienie w postaci malowania powierzchni zewnętrznej. Na jednym z naczyń znajdowało się zdobienie w postaci malowanych, symetrycznie rozmieszczonych kropek barwy jasno żółtej (tabl. 22:3). Drugie posiadało powierzchnię zewnętrzną pokrytą w górnej części brzuśca tzw. fladrowaniem (tabl. 56:2). Trzecie naczynie (tabl. 56:3) posiadało powierzchnię zewnętrzną pokrytą szkliwem ciemnobrązowym, na którym wymalowano żółtym szkliwem symetrycznie rozlokowany ornament w kształcie zbliżonym do ryb. Ornament pokrywał całą powierzchnię zewnętrzną naczynia. Ostatnie posiadało powierzchnię pokrytą zdobieniem typu flambé (tabl. 22:5). Ciekawie w tej grupie prezentują się dwa nieduże naczynia (tabl. 14:4, 5). Są

to fragmenty naczynek wykonanych w formie, posiadających powierzchnie pokryte naprzemianlegle ułożonymi wklęsłymi i wypukłymi polami pokrytymi różnobarwną polewą. Pierwsze (tabl. 14:4) zdobione było pionowymi wklęsłymi i wypukłymi pasami biegnącymi od nasady szyjki w dół. Pasy wypukłe pokryte były tak jak szyjka i powierzchnia wewnętrzna, polewą brązową, natomiast pasy wklęsłe pokryte były polewą barwy jasnożółtej. Drugie (tabl. 14:5) miało brzusec zdobiony wklęsło-wypukłymi, prostokątnymi polami ułożonymi w szachownicę. Pola wypukłe pokryte były tak jak szyjka i wewnętrzna strona polewą brązową, wklęsłe polewą jasno żółtą.

Kolejną grupę stanowią garnki o kształcie jajowatym (tabl. 15:1, 2). Pierwsze z wyróżnionych naczyń pokryte było jasnym, przezroczystym szkliwem dającym w połączeniu z kolorem czerepu odcień jasnobrązowy. Na powierzchni znajdowało się malowane zdobienie w postaci symetrycznie rozłożonych dużych, ciemnobrązowych kropek i schematycznie ujętych kwiatów wykonanych jasnym szkliwem. Drugie naczynie pokryte było szkliwem barwy ciemnobrązowej i zdobione w części górnej brzuśca pięcioma równoległymi, poziomymi liniami rytymi.

Analogiczne do przedstawionych powyżej, naczynia wyrabiane były w 2. połowie XIX, jak również 1. połowie i w początkach 2. połowy XX wieku, w warsztatach garncarskich w m.in. Buczkowie (Reinfuss 1955, ryc. 9; Flaszka 2008, 167, 168). Podobne naczynia powstają również i dziś w odradzających się powoli warsztatach garncarskich (Skiba 2010, 169).

III.1.2.1.2. Dzbanki

Do dzbanków zaliczono łącznie 4 zrekonstruowane naczynia (tabl. 24:7; 26:1; 57:3)

Pierwsze naczynie (tabl. 24:7) był to dwustożkowaty dzbanek z prostą, wysoką, cylindryczną szyjką i nie wyodrębnionym brzegiem z zaokrągloną krawędzią. Naczynie wyposażone było w wałeczkowate ucho przymocowane jednym końcem do krawędzi wylewu a drugim do największej wydętości brzuśca, położonej w połowie wysokości naczynia. Obie powierzchnie pokryte były polewą barwy brązowej. Szyjka i przydenna część naczynia zdobione są poziomymi, dookólnymi, równoległymi rowkami, utworzonymi podczas formowania naczynia w warsztacie.

Drugi dzbanek (tabl. 26:1) jest podobny do pierwszego, różni się jednak proporcjami i polewą. Naczynie zostało pokryte obustronnie polewą barwy

ciemnobrązowej. Tak jak w wypadku pierwszego z opisywanych naczyń i tu zastosowano zdobienie w postaci dookólnych rowków na szyjce i w części przydennej naczynia.

Ostatnie, zaliczone do tej grupy naczynie (tabl. 57:3) jest to nieduży, nie zdobione dzbanek o esowatym profilu. Wylew w części środkowej obwodu został uformowany w rodzaj Dziubka ułatwiającego wylewanie zawartości. Pierwotnie po przeciwległej stronie dziubka znajdowało się ucho. Podobną formę prezentował dzbanek, którego dolną część znaleziono na stan. nr 10.

III.1.2.1.3. Misy

Do grupy mis zaliczono łącznie 16 całych bądź zrekonstruowanych naczyń i 41 fragmentów kolejnych naczyń⁶.

Wśród odkrytych w Stanisławicach mis dominują misy o stożkowatym kształcie z silnie wyciągniętym ku górze prostym brzegiem z zaokrągloną krawędzią (8:2; 14:2; 23:2, 3; 57:1). W dalszej kolejności występują stożkowate misy z brzegiem lekko pogrubionym i skośnie ściętym na zewnątrz (tabl. 1:1; 54:2; 23:1; 25:3).

Innym typem mis są naczynia o półkuliste z brzegiem lekko wysuniętym na zewnątrz, wyciągniętym prosto ku górze, zakończonym zaokrągloną krawędzią (tabl. 17:1; 54:1).

Wyróżniono również misy o płaskim dnie i prostych ściankach lekko rozszerzających się ku górze (tabl. 14:1; 25:1, 2; 57:5). Trzy spośród zrekonstruowanych naczyń zaopatrzone były w symetrycznie ułożoną parę taśmowatych uch (tabl. 25:1, 2; 57:5).

Kolejny zrekonstruowany egzemplarz to naczynie o płaskim dnie, prostych ściankach i brzegu z zaokrągloną krawędzią, zaopatrzone w parę symetrycznie ułożonych poziomych, wałeczkowatych uch (tabl. 22:4). Analogiczna waza/misa została wyróżniona wśród materiału porcelanowego odkrytego na stanowisku (tabl. 13:1).

Ostatnim naczyniem w tej grupie jest niewysoka misa o płaskim dnie, silnie rozchylonych ściankach i pogrubionym, skośnie ściętym ku środkowi brzegu (tabl. 8:4).

Większość mis miała obie powierzchnie pokryte polewą barwy jasnobrązowej. Wyjątek stanowi tu tylko jedno naczynie (tabl. 54:2), którego powierzchnie pokrywała jasnożółto-kremowa polewa.

⁶ Były to niecharakterystyczne fragmenty ścianek bądź prostych brzegów, które wyłączono z dalszej analizy.

Spośród wyróżnionych łącznie 16 zrekonstruowanych naczyń zaliczonych do mis, 4 posiadały wewnątrz malowany ornament (tabl. 1:1; 17:1, 2; 54:1, 2; 23:1). Trzy naczynia posiadały na zewnętrznych powierzchniach ornament ryty w postaci poziomych dookólnych rowków (tabl. 8:2; 25:1, 2), a w przypadku jednego z tych naczyń (tabl. 8:2) dodatkowo jeszcze pomiędzy poziomymi żłobkami wystąpiła linia falista.

Jedno z naczyń (tabl. 25:3) posiadało plastycznie ukształtowany, falisty brzeg.

Ponadto wśród nie wielkich fragmentów den, wystąpił jeden zdobiony na stronie wewnętrznej naczynia, rytym ornamentem w postaci kwiatu (tabl. 12:4). Niewielkie rozmiary fragmentu nie pozwalają jednak na odtworzenie formy miski jak również pełnego wątku ornamentowego.

III.1.2.1.4. Kubki

Do tej grupy zaliczono łącznie dwa zrekonstruowane naczynia (tabl. 24:2,3). Ponieważ naczynia wyróżnione jako kubki formą nie odbiegają od garnków to podstawą zaliczenia do tej grupy stały się wymiary naczyń (wysokość nie przekraczająca 10 cm).

Wyróżnione kubki cechują się płaskim dnem, baniastym brzuścem i prostą szyjką z zaokrągloną krawędzią podkreśloną dookólnym rantem oraz doklejonym, taśmowatym uchem łączącym brzeg z największą wydatnością brzuśca. Naczynia posiadały polewę barwy brązowej na całej powierzchni tylko wewnątrz natomiast po zewnętrznej stronie pokryte polewą były tylko w górnej części naczynia i przy uchu.

III.1.2.1.5. Doniczki

Do tej grupy zaliczono łącznie trzy zrekonstruowane naczynia (tabl. 22:1, 2; 24:1; 57:4). Wszystkie doniczki charakteryzowały się stożkowatym kształtem, płaskim dnem zaopatrzonym w nieduży otworek w partii środkowej oraz lekko pogrubionym brzegiem z zaokrągloną krawędzią. Wszystkie posiadały powierzchnie zewnętrzne i wewnętrzne pokryte jasnobrązową glazurą. Ponadto jedno z naczyń (tabl. 55:4) posiadało malowany ornament w postaci schematycznie wykonanych kwiatów, namalowanych jasnokremową polewą. Elementy tworzące ornament rozlokowane były symetrycznie wzdłuż obwodu w ok. połowie wysokości naczynia. Doniczki odkryte w Stanisławicach wykazują analogiczne cechy do naczyń produkowanych współcześnie, jak również do naczyń

odkrytych w trakcie badań prowadzonych w ogrodach wilanowskich datowanych na okres od XVIII wieku (Moryciński 2005).

III.1.2.1.6. Naczynia na nóżkach

Do tej grupy zaliczono łącznie 3 naczynia i 31 pojedynczych nóżek stanowiących pozostałości tego typu naczyń (tabl. 19:8, 9; 51:6).

Naczynia na trzech nóżkach należą do form występujących powszechnie i spełniających różne funkcje. Ogólnie przyjęte jest w archeologii, iż ich funkcja ograniczała się do smażenia (Sulkowska-Tuszyńska 1990, 110).

Naczynia na nóżkach pojawiają się w Polsce w XIII i XIV wieku (Sulkowska-Tuszyńska 1990, 109) i występują aż do początków 2. połowy XX wieku (Reinfuss 1955, 43; Tabaszewski 2017a, 44).

Pierwsze z wymienionych naczyń (tabl. 51:6) to fragment brzuśca z którego wychodzi pusty w środku uchwyt rynki. Łączenie uchwyty ze ścianką brzuśca zdobione jest 6 symetrycznie rozlokowanymi na obwodzie, okrągłymi dołkami wykonanymi palcem, stanowiącymi ślad po doklejaniu rączki do czerepu. Do pustego w środku uchwyty wsuwano drewnianą rączkę, która ułatwiała zdejmowanie rozgrzanego naczynia z paleniska lub pieca. Naczynia takie, powszechnie uznawane za rodzaj patelni występują od co najmniej XV stulecia. Analogie dla naczyń ze Stanisławic stanowi liczny materiał zabytkowy pochodzący z różnych badań archeologicznych (Wałowy 1979, Tab. XXVIII:5; Dworaczyński 1985, il. 18; South 1999, il. 24.10, 26.5; Ruminiecka *et al.* 2005, tabl. IV:6,7) oraz materiałów etnograficznych (Reinfuss 1955, 43; Moszyński 1967, il. 460; Skotnicka 2005, ryc. 10) jak również znany ze źródeł ikonograficznych (Sulkowska-Tuszyńska 1990, 117).

Dwa pozostałe z wyróżnionych egzemplarzy (tabl. 18:8,9) to niewielkich rozmiarów garnuszki z płaskim dnem, do którego doklejone były trzy symetrycznie rozłożone, niewielkie, stożkowate nóżki. Naczynia tego typu występowały licznie w XIX i 1. połowie XX wieku (Reinfuss 1955, 43). Garnuszki takie stanowiły wyrób charakterystyczny dla warsztatów garncarskich działających w Lipnicy Murowanej (Reinfuss 1955, 43 i ryc. 28).

III.1.2.1.7. Cedzaki

Wśród materiału ceramicznego wyróżniono łącznie 42 fragmenty zaklasyfikowanych jako cedzaki. Były

to niewielkie fragmenty charakteryzujące się posiadaniem symetrycznie rozlokowanych otworów o średnicach od 0,5 do 0,7 cm, stanowiące pozostałości den naczyń spełniających rolę sit.

Cedzaki zwane durszlakami, formą przypominają misy z dziurkowanym dnem. Były to naczynia powszechnie stosowane w gospodarstwie domowym w XIX i 1. połowie XX wieku (Reinfuss 1955, 36). Odkryte w Stanisławicach fragmenty posiadały polewę barwy jasnobrazowej, pokrywającą obie powierzchnie oraz wnętrza otworków. Licznych analogii dla tego typu naczyń dostarczają materiały etnograficzne z terenów Polski (Reinfuss 1955, ryc. 21; Trzewik 1988, ryc. 11; Czerwiński 2009, ryc. na 78, 236-237).

III.1.2.1.8. Pokrywki

Do tej grupy zaliczonych zostało łącznie 9 całych (tabl. 17:2, 3; 56:4) i 196 fragmentów naczyń.

Pokrywki ze Stanisławic należą do grupy pokrywek wpuszczanych, i ukształtowaniem krawędzi oraz brzegu nie odbiegają od form występujących od XVI wieku (Dworaczyński 1985, ryc. 20).

Pierwsza z wymienionych pokrywek (tabl. 17:2) zbliżona jest ukształtowaniem brzegu do typu 1 wg E. Dworaczyńskiego (1985, ryc. 20), jednak różni się od niego znacznie silniej wywnięta do góry krawędzią. Pozostałe egzemplarze odpowiadają typowi 1 wg E. Dworaczyńskiego (1985, ryc. 20).

Uchwyty pokrywek pochodzące ze Stanisławic zbliżone są kształtem do typu 1b wg E. Dworaczyńskiego (1985, ryc. 19), jednak są od niego znacznie smuklejsze i nie posiadają tak silnie wyodrębnionej główki.

Pokrywki pozyskane w trakcie badań należą do grupy pokrywek wpuszczanych, i ukształtowaniem krawędzi oraz brzegu nie odbiegają od form występujących powszechnie od XVI wieku (Tabaszewski 2017a, 45) zbliżonych do typu IIE wg A. Wałowy (Wałowy 1979, 81 i tabl. I; Dworaczyński 1985, ryc. 20).

Wszystkie pokrywki odkryte w Stanisławicach były wykonane z gliny żelazistej i posiadały obie powierzchnie pokryte polewą barwy brązowej. Cechy technologiczne wykonania (wypał i polewa) pozwalają więc przyjąć ramy chronologiczne dla tych naczyń na 2. połowę XIX do połowy XX wieku.

III.1.2.2. Ornamentyka naczyń

Na pozyskanej w trakcie badań w Stanisławicach ceramice przeważa ornamentyka malowana.

Najczęściej występującym elementem ozdobnym jest pokrywanie powierzchni zewnętrznych w partii górnej przy wylewie i w rejonie ucha, układając polewę w symetryczne wzory, co spełniało rolę zarówno ochronną dla naczynia jak również ozdobną (Reinfuss 1955, 61; Reinfuss, Świdorski 1960, 89).

W przypadku mis mamy do czynienia z ornamentem pokrywającym całość powierzchni wewnętrznej. Są to najczęściej malowane linie biegnące spiralnie od środka dna do połowy wysokości naczynia. Spiralne linie występują razem z rzędami krótkich pionowych kresek, dookolnych linii poziomych oraz linii falistych, tworząc razem złożony ornament geometryczny (Cieśla-Reinfussowa 1954, 286; Reinfuss 1955,).

Na jednym garnku wystąpiło zdobienie typu flambé (tabl. 22:5). Polega ono na pokryciu powierzchni naczynia szkliwami barwy żółtej i brązowej w sposób tworzący wielobarwne, płomieniste smugi. Taki typ zdobienia występował powszechnie w XIX wieku (Zawadzka-Nikiforow 1972, 6).

Odkryto również łącznie 4 fragmenty brzuśców oraz jedną misę zdobioną techniką fladowania (tabl. 56:3; tabl. 17:1; 54:1), która polega na wykonaniu różnokolorowymi polewami poziomych pasów, a następnie w górnej części naczynia umieszczeniu w równych odstępach dużych kropki szkliwa, które spływając w poprzek wyciągają pasy szkliwa we włoskowate nitki przypominające słoje drzewne (Reinfuss 1955, 58-59; Skiba 2010, 116-118, 176). Naczynia zdobione tego typu ornamentem występują powszechnie od lat 70-tych XIX do 2 poł. XX wieku (Reinfuss 1955, ryc. 38, tabl. 34; Bazielićówna 1958, s. 96; Pokropek 1978, ryc. 283; Łukaszewicz 1979, il. 4; Skiba 2010, 116). Fragment naczynia zdobionego analogicznym ornamentem pochodzi z badań prowadzonych na stanowisku Świątniki nr 2, pow. Jędrzejów (Tabaszewski 2013a, 34).

Inną metodą ozdabiania naczyń był ornament ryty lub wyciskany. Na odkrytych w Stanisławicach fragmentach ornament ryty występuje sporadycznie. W grupie tej dominuje ornament wyciskany radełkiem, złożony z odcisków rombów, tworzący pas przy nasadzie szyjki garnków. Ornament taki wystąpił łącznie na 201 drobnych ułamkach górnej partii brzuśców. Ornament taki powszechnie występuje od 2. połowy XVIII i w XIX wieku (Kotula 1960, 231; Duma 2010, 35; Chudzińska B. 2012, 34).

Drugim często występującym ornamentem rytym są dookolne poziome żłobki (tabl. 8:2; 15:2; 24:7; 25:1,2; 26:1). W jednym wypadku (tabl. 8:2) wystąpiły one w połączeniu z rytą linią falistą. Ryte żłobki,

wykonane przy pomocy szablonu są elementem ozdobnym występującym popularnie od czasów średniowiecza po współczesność (Izdebska 1934, 24; Cieśla-Reinfussowa 1954, 283; Reinfuss 1955, 52-53; Radwański 1968, 65; Wałowy 1979, 95; Mysza 2002, 68)

Na jednym fragmencie (tabl. 19:3) wystąpił ciekawy ornament w postaci pionowo ułożonych odcisków w kształcie jodełki, ciągnących się od nasady szyjki w dół.

Na jednym z fragmentów den mis, po stronie wewnętrznej, znajduje się ryty ornament przedstawiający kwiat. Zachowane resztki szkliva wskazują, że ornament został wykonany w technice flamerowania, polegającej na połączeniu dwóch technik zdobienia – rycia i malowania. Na pokrytym pobiałką czerepie wykonywano ryty ornament, który po wypaleniu naczynia wypełniano kolorową angobą i polewano przezroczystym szklivem (Reinfuss 1955, 59; Skiba 2010, 119-121). Technika flamerowania występowała powszechnie na terenach Galicji na przełomie XIX i XX wieku (Skiba 2010, 119) a obecnie powszechna jest na Pokuciu (Ukraina) (Skiba 2010, 121).

Dwa odkryte fragmenty naczyń posiadały (tabl. 14:4, 5) zdobienie w postaci wklęsło-wypukłych stref brzuśca, pokrytych różnobarwnymi polewami. Takie ukształtowanie powierzchni powstawało w wyniku kształtowania naczynia we wcześniej przygotowanej formie. Zabiegi takie są często stosowane w garniarstwie przemysłowym w pierwszej połowie XX wieku (Reinfuss 1955, 46-47).

Oprócz malowanego i rytego występowało sporadycznie zdobienie plastyczne w postaci kształtowanych brzegów. Z takim zdobieniem mamy do czynienia w przypadku jednej misy (tabl. 25:3). Tego typu kształtowanie brzegów jest często spotykane w wyrobach z 1. połowy XX wieku (Flasza 2008, 169).

Prezentowany tu zestaw ornamentów jest powszechny i bardzo popularny w ceramice ludowej 2. połowy XIX oraz XX wieku (Reinfuss 1955; Reinfuss, Świdorski 1960, 89-90; Tabaszewski 2012, 45).

Fragmenty analogicznych naczyń do tych, które opisywane zostały wyżej znajdowane są bardzo często w trakcie badań archeologicznych. Najwięcej analogii dostarczają tu materiały z badań prowadzonych w rejonie Bochni (Tabaszewski 2013d, 31-37), Chęcina (Tabaszewski 2013b, 53-58), Jędrzejowa (Tabaszewski 2013a, 31-55), Krakowa (Tabaszewski 2008, 1-2; 2009, 2-3; 2017b, 72-75), Tarnowa (Tabaszewski 2017a, 44-46) czy Muszyny (Tabaszewski 2013c, 4-6). W ustaleniu chronologii przydatne okazały się

materiały etnograficzne, ale także pojedyncze przypadki kiedy podczas badań archeologicznych materiał taki występował w konkretnych, pozwalających się datować nawarstwieniach. Taką właśnie sytuację uchwyciono podczas badań ratowniczych na Placu Na Groblach w Krakowie, gdzie analogiczny do tego ze Stanisławic materiał, zalegał w warstwie powodziowej obok fragmentu drewnianego mostu (Tabaszewski 2008, 2; 2009, 3). Sytuacja ta, poparta z jednej strony analogiami etnograficznymi (Reinfuss 1955) a z drugiej datami dendrochronologicznymi uzyskanymi z fragmentu mostu odkrytego w Krakowie (Tabaszewski 2008, 2; 2009, 3), potwierdza przyjęte dla materiału ze Stanisławic ramy chronologiczne zawarte pomiędzy początkiem XIX i połową XX stulecia.

III. 1.3 Kafle

Podczas badań odkryto łącznie 49 fragmentów kafli, w tym 1 zrekonstruowany w ok. 90% (tabl. 8:1) oraz 25 fragmenty lic (tabl. 12:3; 19:4-7) i 23 fragmenty kohnierzy kafli.

Wśród wyróżnionych kafli, dwa stanowią pozostałości prostych, niezdobionych lic pokrytych białym szklivem. Są to przedmioty wykonane mechanicznie, metodą fabryczną. Charakteryzują się one płaskim, nie zdobionym licem pokrytym jednobarwną polewą i płaską powierzchnią lica. Kafle tego typu występują powszechnie od 2 ćw. XX wieku (Tabaszewski, Peschel 2017, 18).

Pozostałe fragmenty lic wiązać można z pierwszą grupą kafli pomorskich. Charakteryzują się one wytłaczaną ramką o kształcie barokowym i bogatym ornamentem roślinnym. Ze względu na ornament można wyróżnić tu dwa rodzaje. Pierwszy (tabl. 8:1; 12:3; 19:4,7) zdobiona motywem palmy, usytuowanym centralnie i zajmującym większą część powierzchni lica. Dodatkowo w narożnikach znajdowały się drobne elementy w kształcie łodyg z liśćmi, zwrócone ku środkowi powierzchni. Druga grupa (tabl. 19:5,6) posiadała w narożnikach przedstawienie czterolistnych kwiatów, a w centralnej części bliżej nieokreślony element ozdobny otoczony ramką. Od górnej części ramki rozchodziły się symetrycznie liście palmy, a sama ramka otoczona była na całym obwodzie rodzajem falbany. Niewielkie rozmiary zachowanych lic zaliczonych do tej grupy nie pozwalają jednak na odtworzenie pełnej ornamentyki pokrywającej lico.

Obie grupy kafli należących do 1 typu kafli pomorskich posiadały lica pokryte zieloną polewą, co

w połączeniu z ornamentyką, pozwala na przyjęcie dla nich ram chronologicznych zamykających się w XIX i początkach XX wieku (Reinfuss 1966, 16 i 95).

III.1.4. Zabawki i wyroby ozdobne

Do tej grupy zaliczają się 5 przedmiotów. Jest to gwizdek zabawka (tabl. 55:1), ozdobne wieczko ceramicznego pojemniczka (tabl. 55:2) fragment miniaturowego naczynka (tabl. 12:5), fragment bliżej nie określonego naczynka z naklejonym ornamentem (tabl. 12:7) oraz niewielki fragment ozdobnego flakona na wodę święconą (58:1).

Gwizdek zabawka został zrekonstruowany na podstawie 2 odkrytych fragmentów. Jest to figurka przedstawiająca jeźdźca na koniu (główka konika nie zachowała się). Fragment zabawki w postaci konika odkryty został w zasypisku obiektu 3082 (chaty), natomiast reszta figurki odkryta została w warstwie gazociągu kilkadziesiąt metrów dalej na zachód. Figurka konika, wykonana z jasno pomarańczowej gliny z małą ilością drobnej (0,1 cm) domieszki żwirku. Dł. 7,9 cm, zach. wys. 4,1 cm, szerokość 2,9 cm. Główka i szyja figurki nie zachowana, cztery nóżki ukruszone, zach. wysokość do 0,6 cm. Na grzbiecie ślad po utraconej postaci jeźdźca. Tylna część figurki przechodzi w ustnik o wym. owalnego otworu 1,1x0,5 cm. na grzbiecie figurki znajduje się kwadratowy otwór o wym. 0,8x0,8 cm. Z przodu, po bokach figurki, pod szyją zwierzęcia znajdują się po obu stronach pojedyncze otworki, służące do zmiany i modulacji dźwięku.

Powierzchnia zewnętrzna pobielona, na grzbiecie i jednym boku znajduje się brązowa polewa, dająca figurce konika umaszczenie srokatę. Drugi fragment zabawki górna część jeźdźca w kapeluszu. Zachowana wysokość fragmenty wynosi 4,6 cm (w tym nakrycie głowy 1,4 cm). Jeździec pokryty był tak samo jak i konik dwubarwną polewą – białą i brązową.

Zabawki tego typu pojawiają się w 2. połowie XIX wieku. Miejscem ich dystrybucji były kiermasze ludowe (np. Emaus w Krakowie) (Fischer 1934, 156; Seweryn T. 1949, 167; 1957, 4). Analogiczne gwizdki zabawki stanowią jeden z popularniejszych rodzajów zabawek dziecięcych już w średniowieczu i w czasach wczesno nowożytnych (Żołędz-Strzelczyk 2006, 178). Gwizdki analogiczne do odkrytego w Stanisławicach (w postaci jeźdźców) znane są z terenów całej Polski, a ich datowanie zamyka się w ramach od 2. poł. XIX – 2 poł. XX wieku (Seweryn 1957, 4, ryc. 1 i 3;

Reinfuss, Świderki 1960, str. 95-96 i 114-115, il. 136, 158; Fryś-Pietraszkowa E. 1962, il. 2).

Drugim przedmiotem zaliczonym do tej grupy jest fragment wieczka bliżej nieokreślonego pojemniczka ceramicznego. Przedmiot został wykonany z białej, kaolinowej gliny bez widocznej domieszki schudzającej. Wieczko miało pierwotnie kształt owalny o wymiarach ok. 15x7 cm i wysokość 3,5 cm. Zewnętrzna, górna powierzchnia została pokryta polewą barwy brązowej, oraz malowanymi, wypukłymi kwiatami róży o barwie różowo-czerwonawej i liśćmi o barwie zielonej. Boczna powierzchnia pokryta jest polewą barwy zielonkawo-żółtej a w dolnej części brązowej. Jedna krawędź wyciągnięta jest w kołnierz o regularnym, faliście ukształtowanym brzegu. Wyrób stanowi naśladownictwo ozdobnych wyrobów porcelanowych. Naśladownictwo takie pojawia się w końcowym okresie XIX wieku, kiedy tradycyjne warsztaty garncarskie wzorując się na produkcji fabryk fajansu powiększają zakres swego asortymentu. Największy rozkwit tego rodzaju wyrobów przypada na okres międzywojenny (Szurowa 1985, 94-95). Ramy chronologiczne wieczka należy więc zamknąć w okresie od XIX/XX do połowy XX wieku (Historia Kultury Materialnej Polski 1978a, 223; Szurowa 1985, 94).

Do grupy tej zaliczono również połowę miniaturowego naczynka (tabl. 12:5). Jest to esowaty w profilu garnek o wysokości ok. 2,5 cm, średnicy wylewu 1,5 cm, brzuśca ok. 2 cm i dna 1,2 cm. Naczynko wykonano z Powierzchnia zewnętrzna i wewnętrzna naczynia pokryta została jednolitym, brązowym szkliwem. Garnek stanowi miniaturkę powszechnie używanych w XIX i 1. poł. XX w. naczyń kuchennych. Został wykonany w jednym z lokalnych warsztatów garncarskich położonych w rejonie Bochni. Naczynko to mogło stanowić ozdobę (Krzysztofowicz 1972, 91) lub formę zabawki dla dziewczynek (Barut 1956, 202; Żołędz-Strzelczyk 2006, 186, 187).

Ciekawie przedstawia się tu również fragment naczynka wykonanego z jasnej gliny kaolinowej (tabl. XXI:3). Fragment posiada krawędź zdobioną naklejonym ornamentem w postaci cienkich wałeczków ukształtowanych w rodzaj płatków, w partii środkowej również znajdował się naklejany ozdobny element. Całość pokryta była jasnym, przeźroczystym szkliwem. Z uwagi na niewielkie wymiary nie udało się ustalić pierwotnej funkcji ani odtworzyć ornamentu pokrywającego powierzchnię naczynka.

Ostatnim w tej grupie przedmiotem jest niewielki fragment brzuśca naczynka (tabl. 58:1) wykonanego

z jasnej, kaolinowej glinki, pokryty obustronnie jasnym, kremowym szkliwem. oraz środkową część postaci Matki Boskiej – fragment zdobionej długiej szaty. Dziecko znajdowało się po prawej stronie Matki Boskiej.

Pojemniczki tego typu produkowano na potrzeby rynku dewocjonalistów i rozprowadzano wśród pielgrzymów w miejscach kultu religijnego takich jak np. Częstochowa lub Kalwaria Zebrzydowska (Krzysztofowicz 1972, 91; Orynżyna 1976, 119). Na powierzchni zewnętrznej zachował się fragment naklejonej postaci Matki Boskiej z Dzieciątkiem. Zachowany fragment prezentuje dolną część postaci dziecka (od pasa w dół) oraz środkową część postaci Matki Boskiej – fragment zdobionej długiej szaty. Dziecko znajdowało się po prawej stronie Matki Boskiej. Wizerunek Panny Marii jest często stosowany w sztuce ludowej (Polska Grafika Ludowa 1970 9). Naczynia zdobione naklejonym wizerunkiem Matki Boskiej, tłoczonym z formy produkował ośrodek garncarski w Lipnicy Murowanej (Głowa 1956, 193). Ramy chronologiczne tego naczynia zamykają się w przedziale od XIX/XX do połowy XX wieku. Za taką chronologią przemawiają zarówno technologia wykonania naczynia jak również kontekst znaleziska.

III.1.5. Cegły

Podczas badań stan. 9 w Stanisławicach odkryto łącznie 5 fragmenty cegieł.

Wszystkie zostały przygotowane ręcznie przy użyciu formy.

Cztery z odkrytych egzemplarzy charakteryzowały się występowaniem znacznej ilości domieszki w postaci drobno i bardzo drobno ziarnistego piasku oraz ciemno czerwoną barwą wypału. Fragmenty te pomimo wyraźnych śladów ręcznego formowania należy datować na pierwszą połowę XX wiek.

Ostatnia cegła (tabl. 18:6) jest to fragment powierzchni spodniej noszącej ślady palcowania. Fragment ten charakteryzuje się brakiem jakiegokolwiek domieszki schudzającej oraz jasno czerwoną barwą wypału. Wykazuje on cechy pozwalające przyjąć jego chronologię na ok. XVII/XVIII lub XVIII wiek (Kajzer L. 1984, 105).

Zaznaczyć należy, że wszystkie fragmenty cegieł zostały odkryte na złożu wtórnym. Dokładne określenie czasu, w którym dostały się one na teren stan. nie jest możliwe do ustalenia.

III. 2. Porcelana

Na stanowisku 9 w Stanisławicach odkryto łącznie 62 fragmenty wyrobów porcelanowych, w tym 57 fragmentów naczyń i 4 fragmenty fajek (ujęte w rozdziale III.4).

Porcelana jest najszlachetniejszą odmianą ceramiki. Nazwa jej pochodzi od portugalskiego słowa „porcella” – czyli wewnętrzna, lśniąca strona muszli (Chrościcki 1974, 11). Masa porcelanowa składa się w 50% z kaolin oraz w 25% kwarcu i 25% skaleń (Kielski 1969, 85-86; Kowecka *et al.* 1983, 96). Wyroby porcelanowe wypalano w wysokich temperaturach (przedział od 1250 do 1410°C) (Kielski 1969, 86; Chrościcki 1974, 14).

Porcelana wywodzi się z Chin, gdzie była produkowana od ok. VII wieku. Stamtąd w charakterze importów pojawia się w Europie już w XVI wieku. Pierwotnie naczynia porcelanowe traktowane były jako ozdoby, a ceną przewyższały podobne wyroby ze srebra (Chrościcki 1974, 236-237; Historia Kultury Materialnej Polski 1978a, 176; Kowecka *et al.* 1983, 10 i 96; Oniszcuk-Rakowska 2005, 528; Jabłońska 2008, 182). Pod koniec XVII i w XVIII wieku napływ porcelany azjatyckiej na rynki europejskie znacznie wzrasta. Pilnie strzeżona przez Chińczyków tajemnica produkcji masy porcelanowej została przypadkowo odkryta przez Johanna Fridricha Böttgera. Efektem tego odkrycia jest powstanie w początkowych latach XVIII wieku (rok 1710) w Miśni pierwszej w Europie manufaktury produkującej wyroby porcelanowe (Chrościcki 1974, 236-237; Historia Kultury Materialnej Polski 1978a, 176; Kowecka *et al.* 1983, 10 i 96; Oniszcuk-Rakowska 2005, 528; Jabłońska 2008, 183).

Masowa produkcja porcelany rozwija się stopniowo od początku XIX wieku, jednak nadal jest to produkt drogi i niedostępny dla wszystkich (Chrościcki 1974, 144; Historia Kultury Materialnej Polski 1978b, 71). Dopiero w 2. połowie XIX i w początkach XX wieku porcelana staje się produktem tańszym i łatwiej dostępnym szerszemu odbiorcy (Historia Kultury Materialnej Polski 1978b, 223).

Wśród fragmentów pozyskanych w trakcie badań, znaleziono dwa fragmenty talerzy (tabl. 13:2, 4). Pierwszy to fragment białego, nie zdobionego talerza/misy o faliście ukształtowanej linii brzegu. Zrekonstruowana średnica naczynia wynosi ok. 30 cm, a wysokość ok. 7 cm. Drugi talerz/misa posiadał podobne wymiary, prosty brzeg, a na jego krawędzi znajdował się ornament w postaci malowanych, symetrycznie

rozmieszczonych kwiatów. Określenie miejsca powstania wymienionych talerzy pozostaje trudne do ustalenia, ponieważ brak jest na nich charakterystycznych znaków mogących wskazywać na którąś z wytwórni. Ramy chronologiczne dla tych dwóch przedmiotów należy zamknąć pomiędzy ostatnią ćwiercią XIX a 2. połową XX wieku. Jest to czas kiedy porcelana jest już bardzo popularna, a dzięki obniżeniu kosztów produkcji może docierać do szerszego grona odbiorców (Chrościcki 1974, 144; Historia Kultury Materialnej Polski 1978a, 223; Kowecka *et al.* 1983, 10 i 96; Oniszczuk-Rakowska 2005, 528; Jabłońska 2008, 209-210).

Oprócz fragmentów talerzy, odkryto również fragmenty misy/wazy z poziomym, doklejanym uszkiem (tabl. 13:1:1). Waza miała barwę białą i nie posiadała żadnego malowanego ornamentu. Zachowana wysokość naczynia wynosiła ok. 7 cm. Naczynie posiadało płaskie dno zaopatrzone w cztery symetrycznie rozstawione, nóżki o wysokości ok. 0,5 cm. Ścianki naczynia były proste, brzeg nie wyodrębniony, zaokrąglony.

Ciekawie prezentuje się tutaj także dolna część cienkościennej filiżanki pokrytej na zewnątrz filigranowymi kulkami, naklejanymi na powierzchnię naczynka (tabl. 51:3). Wielkość zachowanego fragmentu nie pozwala na odtworzenie wymiarów naczynka. Oprócz filigranu, na powierzchni zachował się także fragment ornamentu malowanego o tematyce roślinnej.

Innym ciekawym fragmentem jest niewielki ułamek cienkościennego naczynka, którego powierzchnia ukształtowana była na wzór plecionego koszyka wiklinowego (tabl. 13:3). Wielkość zachowanego fragmentu nie pozwala na ustalenie pierwotnego kształtu oraz wymiarów naczynka, można jednak przypuszczać, że jest to pozostałość po dwuczęściowym naczyniu, którego dolna część miała kształt kosza wiklinowego, zamykanego od góry pokrywką w kształcie kury siedzącej na gnieździe. Analogiczne naczynia – choć wykonane ze szkła – były popularne na wsi galicyjskiej w I i początkach 2 poł. XX wieku. Naczynia tego typu służyły do gotowania jajek. Wyrób ten można z powiązać z wytwórnią porcelany i ceramiki w Ćmielowie (Kwaśnik-Gliwińska 1993, 309).

Ponadto odkryto również fragmenty co najmniej trzech cienkościennych dzbanuszków, z których trzy były to górne części naczynia o wychylonych na zewnątrz brzegach i zaokrąglonych krawędziach (tabl. 2:1, 9; 20:2). Jeden miał powierzchnię pokrytą wklęsłym, odciskany ornamentem o tematyce roślinnej (tabl. 2:1). Dwa pozostałe posiadały na powierzchniach ornament malowany. Pierwszy (tabl. 2:9)

posiadał brzeg pomalowany na kolor jasno brązowy a na brzuścu malowane kwiaty róż wraz z liśćmi. Drugi (tabl. 20:2) miał powierzchnię brzuśca pokrytą siatką malowanych linii poziomych i pionowych, natomiast na przejściu brzuśca w szyjkę znajdowały się trzy dookolne poziome pasy.

Podczas badań odkryto również zachowany w całości, porcelanowy pojemniczek na maść (tabl. 20:1). Pojemniczek o pojemności 10 ml miał wysokość ok. 5 cm i średnicę ok. 2,5 cm, zwężając się w partii wylewu do ok. 2 cm. Na spodniej stronie dna znajdował się wypukły znaczek w kształcie trójkąta, od którego odchodziło promieniście sześć krótkich kresek, a po przeciwległej stronie powierzchni cyfra 10. Analogiczne przedmioty były produkowane w początkach XX wieku przez liczne wytwórnie porcelany. Na terenie Polski najważniejszym wytwórcą takich pojemników była fabryka porcelany w Ćmielowie oraz połączona z nią wytwórnia w Chodzieży (Chrościcki 1949, 86; 1974, 47 i 80). Analogiczne słoiczki są często znajdowane na podczas badań archeologicznych na obiektach historycznych funkcjonujących w I. połowie XX wieku (Tabaszewski, Peschel 2015, Karta Zabytku 13, 16, 17, 35b; 2017, 18; Tabaszewski *et al.* 2017, 17).

Ustalenie dokładnej chronologii powstania pozyskanych fragmentów nie jest możliwe. Ramy chronologiczne całego zbioru należy zamknąć w przedziale pomiędzy XIX/XX a 2. połową XX wiek. Jest to okres, kiedy wyroby porcelanowe stają się stosunkowo tanie w produkcji i rozpowszechniają się szeroko w masowym użyciu (Historia Kultury Materialnej Polski 1978a, 223; Kowecka *et al.* 1983, 10 i 96; Oniszczuk-Rakowska 2005, 528; Jabłońska 2008, 209-210).

III. 3. Kamionka

Podczas badań w Stanisławicach odkryto łącznie 13 fragmentów naczyń kamionkowych. Kamionka wyrabiana jest z glin o lekkim zabarwieniu, które po wypaleniu nabierają najczęściej barwy szarej i odznaczają się dużą twardością (Kielski 1969, 75-76; Chrościcki 1974, 11). Maksymalna temperatura dla wypału naczyń kamionkowych wynosi 1250-1280°C.

Wśród odkrytych w Stanisławicach fragmentów naczyń kamionkowych wyróżnia się odtworzony w ok. 80% talerz z zachowanym na dnie znakiem wytwórni Stara Role (Altrohlay) koło Karelovych Var (tabl. 53:2). Miejsowość ta słynęła z powstałego w 1814 roku zakładu fajansiarskiego, który od 1838 rozpoczął również wyrób naczyń porcelanowych. Od lat 60-tych

XIX wieku wytwórnia ta rozpoczęła seryjną produkcję stołowej porcelany i kamionki wysokiej jakości (Chrościcki 1974, 144; 1989, 107).

Talerz miał średnicę ok. 27 cm. Jego wewnętrzna strona pokryta jest malowaniem w postaci gęstego ornamentu o tematyce roślinnej. Ozdobny ornament ma barwę ciemnoniebieską. Na spodniej stronie znajduje się znak wytwórni, w którego centralnej części zlokalizowano napis AUG NOVOTNY ALTROLH-LAU, otoczony szarfą w pasie której znajduje się napis PORZELANEN UND STEINGUTFABRIKEN. Końce szarfy w dolnej części krzyżują się ze sobą w postaci węzła, natomiast w górnej części szarfa ukryta jest w ornamentcie z liści. Na podstawie znaku umieszczonego na spodniej stronie dna talerza, można określić czas powstania naczynia na ramy 1860-1884. Takie datowanie potwierdza fakt, że od początku lat 60-tych XIX wieku wytwórnia rozpoczęła masową produkcję wyrobów porcelanowych. Data końcowa ramy chronologicznej wiąże się z faktem, że od 1884 roku wytwórnia przechodzi w ręce nowego właściciela, którym staje się wtedy Moritz Zdekauer (Chrościcki 1974, 144).

Wyprodukowany na terenie Czech talerz do Stanisławic trafił jako import. Od 60-tych lat XIX wieku rozpoczął się masowy napływ tanich naczyń fajansowych z terenu Czech, co spowodowało upadek lokalnych, mniejszych wytwórni zlokalizowanych na ziemiach polskich (Historia Kultury Materialnej Polski 1978b, 223).

Wśród pozostałych fragmentów naczyń kamionkowych, wyróżniono 4 niewielkie ułamki ścianek i 4 fragmenty den garnków, w tym 1 sygnowany znakiem wytwórni w Bochni (tabl. 20:11).

Zachowana sygnatura wskazuje, że naczynie zostało wyprodukowane w bocheńskim Zakładzie Naczyń Kamionkowych, a czas jego powstania można zawrzeć pomiędzy rokiem 1919 (powstanie zakładu) a rokiem 1945 (upaństwowienie zakładu). Sygnatura na dnie garnka przedstawia w centralnej części dzbanek z uszkiem i dzióbkiem i rozłożone symetrycznie na obwodzie koła trzy inicjały H M B. Pierwsze dwa to imię i nazwisko założyciela i właściciela zakładu Henryka Münzera, a trzeci oznacza Bochnię (Kowalska-Wróbel M., 1999, 25-26).

Kolejne 4 fragmenty to 3 ułamki ścianek i 1 dno butelek po wodzie mineralnej (tabl. 1:2). Butelki kamionkowe tego typu pojawiają się w obiegu pod koniec XVIII wieku (Brinkmann 1987, 35). Wraz z końcem XVIII stulecia na terenach ziem niemieckich

i czeskich rozpoczęło się wykorzystywanie źródeł wód mineralnych w celach handlowych (Brinkmann 1984b, 416-417). W eksporcie wody mineralnej do połowy XIX wieku miały kurorty zlokalizowane na terenie państwa Austro-Węgierskiego (Karelowe Wary, Eter) oraz kurorty z Księstwa Nassau (od 1866 roku w granicach Państwa Pruskiego) (Tabaszewski 2012, 53).

Do Małopolski docierały głównie butelki z kurortów leżących w granicach Austro-Węgiei. Fragmenty butelki odkryte w Stanisławicach wykazują cechy zbliżone do typu B wg Brinkmanna, który datować można na koniec XVIII wieku (Brinkmann 1984a, 98; Czerwiński 2009, 129).

Analogiczne zabytki odkryto podczas badań archeologicznych prowadzonych m.in. w Bąkowej Górze (Głosek 1998, 40 i tabl. XLVIII:1), Krakowie (Tabaszewski 2008, 2; Tabaszewski 2009, 3) czy Oleśnicy (Dziedzic 2007).

Woda mineralna w końcu XVIII i w XIX wieku uznawana była za kosztowny medykament (Dziedzic 2007). Około połowy XIX wieku zaczęto również eksploatować źródła mineralne położone po polskiej stronie Karpat <http://www.szczawnica.net/mportal/content/view/23/66/1/1/>; <http://www.szczawnica.napulpit.pl/index-historia-szczawnicy.html>.

W drugiej połowie XIX wieku woda mineralna staje się już ogólnie dostępną, choć nadal kosztownym produktem (Kownacka 1988, 8). Jest to już okres kiedy do użytku wchodzi butelki wytwarzane ze szkła na skalę przemysłową. Szklane butelki po wodzie mineralnej również zostały odkryte na terenie stan. Stanisławice 9 (patrz rozdział III.5.1).

III. 4. Fajki

Podczas badań wykopaliskowych na stanowisku Stanisławice 9 znaleziono łącznie 14 fragmentów fajek (w tym 4 fragmenty fajek porcelanowych).

Fajki pojawiają się w Europie pod koniec XV wieku, kiedy docierają z Ameryki Północnej po powrocie Kolumba. Do ich rozpowszechniania przyczyniali się marynarze początkowo na terenie Portugalii i Hiszpanii (Dym 2009, 9). Wprowadzenie fajki do Europy przypisuje się jednak Anglikom. Do popularyzacji fajek przyczynił się Sir Walter Raleigh, który otrzymał w 1586 roku fajkę indiańską od ówczesnego gubernatora Wirginii Ralpha Lanego (Żurowski 1951, 39; Zygala 1989, 123; Almeling 1996, 9; Meyza 1997, 31; Szewczyk-Wojtasiewicz 2011, 3). Pierwsze w Europie manufaktury wytwarzające fajki pojawiają

się na początku XVII wieku w Holandii (Witkowska 1989/90, 283; Walkiewicz 1995, 245; Meyza 1997, 31; Gil, Jaworski 2011, 430; Szewczyk-Wojtasiewicz 2011, 3).

Do Polski fajka trafia na przełomie XVI i XVII wieku, wraz ze zwyczajem palenia tytoniu, który już w wieku XVIII jest bardzo upowszechniony. Tytoń i przybory do palenia były początkowo towarem sprowadzanym. Docierał do Polski z zachodu (Holandia, Prusy) jak również ze Wschodu (Turcja). Szybko jednak okazało się że uprawa tytoniu jest prosta i daje obfite plony, co wpłynęło na znaczny spadek ceny i pozwoliło na upowszechnienie się palenia wśród warstw mieszczaństwa i chłopstwa (Dym 2009, 12). Oprócz poddania tytoniu rodzimej uprawie, miejscowi garncarze szybko również wprowadzili do asortymentu swoich wyrobów główki fajek (Żurowski 1951, 42; Szewczyk-Wojtasiewicz 2011, 4-5).

Fajki odkryte w Stanisławicach podzielić można ze względu na surowiec, z którego zostały wykonane, na dwie grupy. Pierwszą stanowią 4 fragmenty fajek porcelanowych, które zaliczają się do typu fajek złożonych z osadnikiem (tabl. 51:2; 54:6; 52:3; 54:7). Pozostałe 10 fajek są to wyroby z gliny żelazistej należące do tzw. lulek (tabl. 51:1; 51:4; 52:1,2; 52:5,8; 52:9; 54:5).

W grupie fajek porcelanowych znalazł się fragment szyjki (tabl. 51:1), dwa fragmenty szyjek z zachowanym noskiem z piętka (tabl. 54:6; 52:3) oraz zachowana w ok. 75% główka z szyjką, noskiem, piętka i kominkiem (tabl. 54:7). Zachowana główka jest zdobiona na ścianie malowanym portretem kobiety palącej jednorodną fajkę typu holenderskiego (Szewczyk-Wojtasiewicz 2011, 12). Porcelanowe fajki pojawiają się w XIX wieku (Szewczyk-Wojtasiewicz 2011, 12). Zachowany na ścianie główki portret został wykonany w technice kalkomanii. Ustalenie to pozwala zatem przyjąć że sama fajka powstała w drugiej połowie XIX wieku. Datowanie wyrobu należy przyjąć na okres po roku 1871, kiedy to C. A. Pochleb wynalazł wspomnianą technikę mechanicznego powielania rysunków (Kowecka *et al.* 1983, 125).

Analogiczne fajki porcelanowe do odkrytych w Stanisławicach znajdują się w zbiorach Zamku Królewskiego na Wawelu (Szewczyk-Wojtasiewicz 2011, 12-13 i ryc. 59), w prywatnej kolekcji Michała Morawskiego (Olbomska 2009, 4) ale również występują bardzo licznie na terenach europejskich (Olbromski *et al.* 2006, Tabl XVI:3) jak również poza nimi (Brassey 1991, 29, fig 5; Baugher 2008, 15 fig 11).

Kolejną grupę stanowią fajki gliniane, tzw. lulki. Łącznie odkryto 10 fragmentów tego typu fajek. Dwie spośród wzmiankowanych tu zostały wykonane z jasnej glinki wypalanej na kolor ciemno szary, prawie czarny (tabl. 51:4; 52:1). Oba egzemplarze posiadają ornamentem w postaci dwóch dookólnych poziomych rytych rowków u podstawy cylindra oraz ukośnych pasów ornamentu radełkowego na ściankach cylindra. Jedna z fajek (tabl. 52:1) ma zachowany na szyjce fragment wyciskanego stempel „PA....”.

Oba egzemplarze można łączyć z działającym od 1820 roku ośrodkiem wyrobu fajek w Staszowie (Olbomska *et al.* 2004, 33).

Kolejne dwa fragmenty (tabl. 51:1; 52:2) to spody główek fajek wykonanych z jasnoczerwonej glinki, zdobione motywem reliefowym w postaci palmety. Analogiczna fajka została odkryta w trakcie badań na stanowisku Kraków – Bieżanów 15 (Chudzińska 2012, 49 i tabl. 47:A). Niewielki stopień zachowania oraz brak sygnowania nie pozwala ustalić miejsca wytworzenia tych fajek. Zachowany element ozdobny jest popularny dla wyrobów z wielu ośrodków polskich oraz zagranicznych (Żurowski 1951, 54; Swiesznikow, Gupalo 1994, ryc. 8; Olbomska *et al.* 2004, 32-35; Szewczyk-Wojtasiewicz 2011, 12-13 i ryc. 38).

W dalszej kolejności prezentują się dwa nie sygnowane i nie zdobione fragmenty fajek wykonane z czerwonej gliny (tabl. 52:5). Są to fragmenty główek z szyjkami, nie posiadające żadnych znaków szczególnych, które pozwoliłyby na ustalenie ich pochodzenia. Jednak ze względu na lokalizację miejsca odkrycia, można przypuszczać, że zabytki te powstały w staszowskim ośrodku wyrobu fajek, który w 2. połowie XIX wieku działał bardzo prężnie i eksportował swoje wyroby w szerokim zakresie (Olbomska *et al.* 2004, 33). Podobnie należy potraktować również dwa fragmenty brzegów kominków z obrzeżami (tabl. 52:9; 54:5).

Osobno prezentuje się tu fragment szyjki fajki wykonanej z białej, kaolinowej glinki (58:2). Jest to fragment tzw. fajki kawiarniane. Na ścianie znajduje się fragment sygnatury: „CÖLN [PATENT]”. Fajki takie produkowane były w Kolonii na przełomie XIX i XX wieku (Szewczyk-Wojtasiewicz 2011, 10; Puziuk 2015, 57).

Drugi ciekawy egzemplarz, to główka fajki z przedstawieniem twarzy mężczyzny w kłapanie, czyli tradycyjnym męskim nakryciu głowy, występującym powszechnie wśród ludności zamieszkującej Karpaty (Hucułów, Rusinów, Łemków, Rumunów, Węgrów)

(tabl. 52:8). Obrzeże kominka główki, stanowiące jednocześnie nakrycie wyobrażenia głowy zdobione jest trzema rzędami symetrycznie ułożonych wyobrażeń liści dębu. Spod tylnej części nakrycia opadają długie włosy zaczesane za uszy. Pod wyraźnie zaznaczonym nosem przedstawione są wąsy.

Fajki z przedstawieniami twarzy pojawiają się na pod koniec XVII wieku (Meyza K. 1997, 42 i ryc. 6; 1999, 14 i ryc. 8; Mehler N. 2009, fig. 5 i 15; Szewczyk-Wojtasiewicz 2011, 92 i ryc. 21 a i b). Jednak są to wtedy stosunkowo proste (wręcz schematyczne) przedstawienia rysów twarzy. Tak wyraźne formy jak omawiany tu zabytek pojawiają się dopiero w 2. połowie XIX wieku (Olbromski *et al.* 2006, Tabl X; Dym 2009, 102; Olbromska 2009, 3).

Pozyskany w trakcie badań w Stanisławicach zbiór fajek zawiera wyroby powstałe w okresie 2. połowy XIX i pocz. XX w. Znajdują się tu zarówno nie sygnowane wyroby, które można uznać za wytwory lokalnych warsztatów jak również wyroby, które można zaliczyć do tzw. ekskluzywnych – fajki porcelanowe, fajka z Kolonii czy fajka z wyobrażeniem twarzy. Wyroby te, będące importami, należy wiązać z terenami Śląska Lub Czech.

III. 5. Zabytki szklane

W trakcie badań archeologicznych na terenie stan. 9 w Stanisławicach pow. Bochnia (dawniej Kłaj) pozyskano łącznie 5 całych oraz 214 fragmentów przedmiotów szklanych.

Materiał szklany pochodzący z badań prowadzonych w Stanisławicach w przeważającej części zachowany jest fragmentarycznie. Zaledwie w kilkunastu przypadkach dysponujemy całymi formami naczyń.

W klasyfikacji uwzględniono podział materiału zastosowany przez M. Rubnikowicza (1993) i przez R. Kozłowską (1997), wyróżniając następujące grupy wytworów: butelki, kieliszki, szklanki, słoje, inne.

Produkcja szkła w Polsce sięga swymi początkami do XIII wieku. Dopiero jednak koniec wieku XV i wiek XVI przynoszą gwałtowny rozwój hutnictwa szkła. Wraz z końcem wieku XVIII następuje upadek większości hut szkła znajdujących się w dobrach królewskich czy biskupich, spowodowany zajęciem ziem polskich przez sąsiednie mocarstwa (Brückner 1990, 582-583; Markiewicz 2004, 270). Okres pierwszej połowy XIX wieku to czas, kiedy wyroby szklane wykonywane na ziemiach polskich są kiepskiej jakości i nie dorównują wyrobom z terenów Czech czy Śląska.

Wraz z nastaniem 2. połowy XIX wieku następuje faza rozwoju hut szkła. Pojawia się wtedy masowa, tańsza produkcja naczyń szklanych przy użyciu form (Cerutti, Dorigato 1998, 115), jednak nadal jakość wyrobów z ziem polskich pozostaje gorsza niż wyrobów czeskich (Historia Kultury Materialnej Polski. 1978b, 223).

Wszystkie fragmenty szkła nowożytnego pochodzą z przedmiotów wykonanych metodą wytlaczania, upowszechnioną po 1820 roku (Cerutti, Dorigato 1998, 115).

Metoda wytlaczania (prasowania) polegająca na formowaniu przedmiotów za pomocą mechanicznych pras, pozwalała na przemysłową i tańszą produkcję wyrobów szklanych. Jednocześnie w wyniku zastosowania pras, z masy usuwano wszelkie skazy masy szklanej (bąbelki powietrza), co zwiększało wytrzymałość masy (Kielski 1969, 149; Cerutti, Dorigato 1998, 115).

Dzięki zastosowaniu nowych metod produkcji, wyroby szklane stały się tańsze, przez co i powszechniejsze w użyciu (Tabaszewski 2012, 58).

III.5.1. Butelki

Fragmenty tej grupy zabytków wystąpiły najliczniej (154 fragmenty). W grupie tej przeważają niecharakterystyczne fragmenty ścianek lub części przydennych oraz szyjek butelek.

Butelki stanowią najpopularniejszą grupę wyrobów szklanych w XIX wieku (Historia Kultury Materialnej Polski 1978, 223; 1979, 143). Do dających się określić jednoznacznie fragmentów, należy zbiór 12 fragmentów (tabl. 23:8, 9; 27:7) pochodzących, z co najmniej 3 egzemplarzy butelek stanowiących opakowanie dla produkowanych w Wieliczce wysoko gatunkowych alkoholi wytwórni „H. Perlbergera i syna” (Wieliczka 1990, 233). Wytwórnia ta zaliczała się do jednych z najlepszych na terenie ówczesnej Galicji, o czym świadczy dobitnie fakt udziału jej przedstawicieli w „Wystawie Powszechnej” zorganizowanej w Wiedniu w 1873 roku (Giller 1873, 125). Powiązane z tą wytwórnią butelki miały barwę zieloną, grubość ścianek od 0,5 cm do 0,7 cm przy dnie oraz, w przekroju poprzecznym, kształt ośmioboku o ściankach dłuższych – 7,8 cm, i krótszych (skośnych) długości 1,4 cm. Na dwóch ściankach bocznych butelek znajdowały się wypukłe napisy: H. PERLBERGER&SOHN, a na przeciwległej WIELICZKA.

Z wielicką wytwórnią powiązane były również 3 fragmenty okrągłych w przekroju, wykonanych

z białego szkła o grubości od 0,4 do 0,6 cm, butelek (tabl. 2:4; 8:5), oznaczonych na ściance wypukłym napisem określającym wytwórnę i miejsce produkcji zawartości.

Następną grupę stanowią o 2 dna wraz z częściami przydennymi i jedna szyjka (tabl. 16:1; 23:7), wykonane z ciemno zielonego szkła. Grubość szkła na dnach wynosi 0,6 cm, grubość ścianek bocznych i szyjki 0,3 cm. Na spodniej stronie okrągłych den znajdowała się sygnatura w postaci ułożonego po obwodzie napisu SZCZAWNICA, którego pierwsza i ostatnia litera, rozdzielone były znakiem Gwiazdy Dawida z wpisaną w środek literą Jest to oznaczenie zlokalizowanej w Szczawnicy rozlewni wody mineralnej należącej do rodziny Szalayów. Jedno z den (tabl. 23:7) ma skazę fabryczną w postaci źle odcisniętego, i skorygowanego później, stempla. Rozlewnia wody mineralnej Szalayów funkcjonowała od 1828 roku, kiedy to przybyciu z Węgier austriacki urzędnik Józef Szalay nabył dwa źródła wód zdrojowych i rozpoczął i butelkowanie i sprzedaż (<http://www.szczawnica.net/mportal/content/view/23/66/1/1/>; <http://www.szczawnica.napul-pit.pl/index-historia-szczawnicy.html>).

Najciekawiej w grupie szklanych butelek prezentują się fragmenty tzw. butelki górniczej (tabl. 28). Są to fragmenty butelki figuralnej, przedstawiającej postać górnika w mundurze odświętnym. Butelka pierwotnie miała wysokość 27 cm. Figura przedstawia postać w galowym stroju górniczym (Firszt 1997, 271). Typ galowego stroju przedstawiony na butelce ma liczne analogie w źródłach ikonograficznych z terenu Śląska i Saksonii z wieku XIX i przełomu XIX i XX stulecia (Bęben 2008, ryc. Na 87, 88, 97, 98).

Inną ciekawostką jest fragment butelki o zaokrąglonym dnie – tzw. torpedo styles (tabl. 20:8)⁷. Jest to charakterystyczny typ butelek o zaokrąglonym dnie, w wyniku czego musiała być kładziona na boku lub w specjalnym koszyku, w którym nie przewróciłaby się (Wade 1987, 98-99, ryc. G3; Jones, Sullivan 1989, 55; <http://www.sha.org/bottle/index.htm>).

Następną grupę stanowią 29 fragmentów szyjek oraz den z częściami przydennymi pochodzących z cienkościennych, różnokolorowych (od białego do niebieskiego) butelek (tabl. 2:5; 16:6-9; 23:6; 27:2). Butelki należące do tej grupy mają w przekroju kształt prostokąta o wym. ok. 7,5 na ok. 5,5 cm, narożniki lekko zaokrąglone i krótsze boki wklęsłe do wnętrza

naczynia. Dna butelek w części środkowej są wklęsłe. Grubość dna wynosi 0,5-0,7 cm, grubość ścianek 0,1-0,4 cm. Dla tego pod typu charakterystyczne jest przejście brzuśca w szyjkę, które podkreśla okrągła kopałka o wysokości ok. 0,7 cm i średnicy podstawy dochodzącej do ok. 3,5 cm, odciętej od brzuśca przez lekko wklęsły rowek dookołny. Z kopałki odchodzi okrągła szyjka o średnicy ok. 2 cm i wysokości 2 cm. Krawędź wylewu jest pogrubiona, dając w ten sposób średnicę 2,4 cm. Brzeg zaokrąglony, często asymetryczny, co jest spowodowane załagadaniem krawędzi po zakończeniu procesu wyciskania naczyń z formy (Kielski 1969, 147). Na dnach często widoczne są ślady po wyciskaniu w formie (Kozłowska 1997, 219). Butelki te można z grubsza określić jako butelki po gorzałce, na co wskazuje zarówno barwa szkła jak również i prawie płaskie lekko wklęsłe dno (Kozłowska 1997, 219-220). Tego typu butelki były popularne pod koniec XIX i w 1. połowie XX wieku. Należą one do masowo produkowanych wyrobów, charakterystycznych dla hut należących do grupy C, zrzeszającej w okresie międzywojennym huty szkła produkujące szkło opakowaniowe i butelkowe (Gubała 2006, 29). Tego typu butelki często występują w warstwach i obiektach historycznych datowanych na okres pierwszej połowy XX wieku (Tabaszewski, Peschel 2017, 22).

Kolejna grupa, to butelki o okrągłym przekroju. Oprócz opisywanych wyżej butelek z Wieliczki (tabl. 2:4; 8:5) i Szczawnicy (tabl. 16:2; 23:7) pozostałe należące do tej grupy przedmioty (tabl. 16:4, 5, 12; 27:1, 5, 6) nie posiadają sygnatur ani innych cech charakterystycznych, które pozwoliłyby powiązać je z konkretną wytwórną. W grupie tej znajdują się zarówno butelki po winie, jak również butelki po wódce (tabl. 27:1, 6) i piwie (tabl. 27:5). Fragmenty butelek po winie charakteryzują się mocno wciśniętym do środka dnem, co pozwalał winnemu osadowi opadać na spód (Rubnikowicz 1993, 435; Kozłowska 1997, 219). Wszystkie fragmenty, które można połączyć z butelkami po winie zostały wykonane ze szkła barwy zielonej w odcieniach od ciemnej do oliwkowej. Barwa ta chroniła zawartość butelki przed wpływem światła, co pozwalało wydłużyć okres przechowywania (Rubnikowicz 1993, 435; Kozłowska 1997, 219). Butelki, które były przeznaczone do przechowywania gorzałki charakteryzują się grubościennością i ciemnobrązową barwą oraz lekko wklęsłym dnem (Kozłowska 1997, 219-220).

Na tle butelek po winie odcina się wyraźnie dolna część butelki (tabl. 27:4), rozszerzająca się ku dołowi,

⁷ W wyniku wcześniejszej błędnej interpretacji przedmiotu, fragment przedstawiony na tablicy narysowany jest do góry dnem.

tworząc rodzaj stopki. Dno jest silnie wciśnięte do środka. Formą swoją przypomina ona butelki datowane na XVIII wiek (Rubnikowicz 1989, 77, Tablica II:7), choć technologia i wykonanie wyraźnie wskazują na metrykę z przełomu XIX i XX wieku.

Jedyny egzemplarz butelki, który można powiązać z przechowywaniem piwa (tabl. 27:5) ma barwę ciemnobrązową i nie dużą pojemność (ok. 0,3 litra). Pojemność i barwa wskazywać mogą jednoznacznie na powiązanie z wytwórczością browarniczą (Tabaszewski 2012, 60).

Wśród butelek należy również wymienić grupę pojemników aptecznych (tabl. 20:4,6), kałamarz (tabl. 20:3) i buteleczki po wodach zapachowych (tabl. 16:13; 19:7; 20:10). Buteleczki apteczne są nieduże, o przekroju okrągłym. Na dnach buteleczek tłoczone są sygnatury wytwórni oraz objętość podana w ml. Kałamarz jest to niewielki pojemniczek o sześciościennym kształcie, okrągłej szyjce i lekko ściętych narożnikach. Pojemniki po wodach kolońskich to niewysokie butelki o spłaszczonych ściankach i elipsowatym kształcie w przekroju poprzecznym. Ścianki przednie pokryte były odciskaniem w formie symetrycznie rozmieszczonym ornamentem geometrycznym.

Pojemniki opisane w tej grupie powstawały jako wyroby produkowane przez huty szkła grupy C, zajmujące się głównie produkcją szkła opakowaniowego, w tym luksusowych buteleczek do perfum, kałamarzy itp. (Gubała 2006, 29).

Do grupy butelek zaliczono również przepalone i nadtopione fragmenty szkła. Na taka interpretacje wskazywać może barwa (biała, zielona, brązowa) oraz grubość niektórych fragmentów. Płytkość ich zalegania oraz silne nadtopienie w wyniku działania czynników termicznych wskazuje, że należy je łączyć z 2. połową XX wieku.

Wszystkie fragmenty butelek zostały wykonane ze szkła prasowanego i wyciskanego z formy (Kieliski 1969, 147-150; Firszt, 1997, 271; Cerutti, Dorigato 1998, 115) o czym świadczą czytelne szwy na łączeniach połówek butelki. Widoczne cechy technologiczne (szwy i niewielka ilość lub nawet całkowity brak pęcherzyków powietrza) wskazują wyraźnie na masowy proces produkcji, który na obecnych ziemiach polskich upowszechnia się w 2. połowie XIX wieku (Cerutti, Dorigato 1998, 116).

Oprócz butelki górniczej (tabl. 28) i butelek po wodzie mineralne ze Szczawnicy, pozostałe zabytki należy wiązać z działalnością hut szkła zlokalizowanych w Tarnowie (Historia Kultury Materialnej Polski

1979, 143) lub na terenie Krakowa i w jego najbliższych okolicach (Gubała 2006, 29).

Butelka górnicza powstała w jednej z hut szkła zlokalizowanych na Śląsku (Firszt 1997, 272). Okres jej powstania datować można na przełom XIX i XX wieku. Analogiczna butelka znajduje się w zbiorach Szkoły Podstawowej w Bytomiu Odrzańskim (Firszt 1997, 271 i ryc. 2 na 273).

Butelki noszące sygnaturę Szczawnica oraz gwiazdę Dawida powstać mogły w hucie szkła w Tarnowie (Historia Kultury Materialnej Polski 1979, 143) lub w innych hutach lokalizowanych w rejonie bliższym Szczawnicy (Polskie szkło 1974, 85 i mapa 4; Gubała E. 2006, 29). Ich datowanie można ogólnie zamknąć w latach 1842 – 1872, czyli w okresie eksploatacji przez rodzinę Szalayów źródeł zdrojowych w tej miejscowości (<http://www.szczawnica.net/mportal/content/view/23/66/1/1/>).

III.5.2. Kieliszki

Do tej grupy zaliczono łącznie 12 fragmentów naczyń, w tym 2 stopki (tabl.2:2), 1 nóżkę (tabl. 11:6), 5 dolnych części kieliszków (tabl. 2:3; 12:6,8; 16:3) i 4 literatki o pojemności 50 ml (tabl. XXX:4; XLI:8)

Stopki reprezentują dwa różne typy: okrągły (tabl. 2:3) i dziesięcioboczny (tabl. 2:2). Nóżka kształtem odpowiada typowi 4d wg A. Szpunara (1985, 1).

Wyróżniono również 5 dolnych części czasz kieliszków, w tym 1 osadzoną na nóżce przypominającej typ 4e wg A. Szpunara (1985, 1), kolejna dolna część czaszy spoczywa na krótkiej masywnej nóżce przechodzącej w grubą okrągłą stopkę (tabl. 16:3). Trzy następne reprezentują typ, w którym brak nóżki, a czasza kieliszka osadzona jest bezpośrednio na okrągłej stopce.

Ostatnią grupę stanowią 4 kieliszki bez stopki (tzw. literatki) o poj. 50 ml. Są to niewysokie (ok. 6 cm) naczynka o grubym (ok. 1 – 1,5 cm) dnie. Formy takie upowszechniają się w 2. połowie XIX wieku (Historia Kultury Materialnej Polski 1979, 432)

Żadne z przedstawionych tu zabytków nie reprezentują typów przedstawianych w literaturze archeologicznej. Przytoczenie wyżej typów wg klasyfikacji A. Szpunara opiera się tylko na zewnętrznym podobieństwie kształtu.

Omawiane przedmioty ze względu na cechy technologiczne (brak pęcherzyków powietrza i widoczne szwy) datować należy na okres nie wcześniej niż

przełom XIX i XX stulecia, a w przypadku większości z nich (tabl. 2:3; 11:6; 12:6,8; 16:3; 18:8; 27:8) należy raczej wiązać je z okresem 20-lecia między wojennego (lata 20-ste i 30-ste XX wieku).

III.5.3. Szklanki

Do tej grupy zaliczono łącznie 10 fragmentów (tabl. 2:8; 16:1; 18:7; 27:3) pochodzących 8 naczyń.

Szklanki stają się powszechnym elementem wyposażenia w domach mieszczańskich, robotniczych i wiejskich w początkach 2. połowy XIX wieku (Historia Kultury Materialnej Polski 1979, 432).

Pierwszą grupę stanowi 5 fragmentów wysokich szklanek przeznaczonych do spożywania piwa (tabl. 16:1). Zaliczono tu dwie dolne części wraz z dnem oraz 3 cienkościenne fragmenty ścianek. Forma ta rozpowszechniona w początkach XX wieku jest popularna do dziś. Kształtem nawiązują one do rozpowszechnionych w XVI wieku pucharów fletowych (Biszkont 2005, tabl. 18e, 20b, 41, 42). Od wczesnonowożytnych pierwowzorów różnią się jednak masywniejszą budową, masywną, grubszą stopką, mniejszą wysokością, a przede wszystkim techniką wykonania.

Inny typ naczynia w tej grupie prezentuje zrekonstruowana z 2 fragmentów szklanka z uszkiem (27:3). Jest to wysokie na ok. 10 cm naczynie z silnie odgiętą na zewnątrz, zaokrągloną krawędzią i lekko wklęsłym dnem. Do ścianki naczynia było doklejone wałeczkowate ucho, którego zaczep znajdował się ok. 0,5 cm ponad dnem i ok. 0,5 cm poniżej krawędzi naczynia. Szklane kubki pojawiają się w Polsce już w XVIII stuleciu (Ciepielak-Kubalska 1999, 145). Znalaziona w Stanisławicach szklanka, z racji wygiętej na zewnątrz krawędzi nie pasuje do żadnego z wyróżnionych przez Ciepielak-Kubalską typów, natomiast cechy technologiczne pozwalają datować jej wcześniej niż na koniec XIX wieku.

Kolejne dwa fragmenty naczyń zaliczone do grupy szklanek, to prosty brzeg z zaokrągloną krawędzią oraz ścianka, pochodzące z tej samej szklanki. Pod krawędzią biegnie dookoła wypukła listwa (tabl. 2:8). Poniżej listwy ścianka szklanki pokryta wypukłym zdobieniem w postaci półkulistych guzków o śred. ok. 0,5 cm, pokrywających całą powierzchnię. Cechy technologiczne nie pozwalają na datowanie tych fragmentów wcześniej niż ok. połowy XX wieku (taki typ wzoru stosowany był w produkcji szklanek jeszcze w latach 70-tych i 80-tych ubiegłego stulecia).

Ostatni fragment zaliczony do tej grupy (tabl. 18:7), to dolna część szklanki zdobionej na ściankach pionowymi, wgłębionymi żłobkami symetrycznie rozłożonymi na całej powierzchni obwodu. Analogiczne przedmioty znane są pochodzą z końca XIX i początków XX wieku i występują licznie w kręgu kultury łacińskiej – Europa, Ameryka Północna (Jones, Sullivan 1999, 59, fig. 41).

III.5.4. Słoiki

Do tej grupy zaliczono łącznie 5 zabytków. Wszystkie zostały wykonane ze szkła prasowanego w formie.

Należą tu dwa dna dużych, okrągłych słoików, o średnicy ok. 12 cm i grubości przekraczającej 1 cm. Obydwa dna są lekko wklęsłe.

Kolejny fragment to brzeg słoja z krawędzią zawiniętą do wewnątrz (tabl. 16:10). Poniżej krawędzi biegną trzy poziome, dookoła listwy. Całość została wytłoczona w formie.

Zabytki nawiązują do zabytków z Kleczanowa (Kozłowska 1997, 219) lecz ich cechy technologiczne nie pozwalają datować ich wcześniej niż XIX/XX wiek.

Osobno przedstawiają się tu 2 identyczne słoiki/pudełka po kremie (tabl. 20:5). Są to szklane naczynia o wysokości 2 cm i średnicy ok. 8 cm. W połowie wysokości znajduje się dookoła kołnierzyk o szerokości i wysokości 0,2 cm. Dna obu zabytków sygnowane są wypukłą cyfrą „1”. Pojemniki ze względu na ich cechy technologiczne te datować należy na okres 20-lecia międzywojennego. Analogiczny przedmiot został odkryty w obrębie warstw związanych z funkcjonowaniem obozu koncentracyjnego Auschwitz I (Tabaszewski, Peschel 2017, 23).

III.5.5. Talerzyki

Do tej grupy zaliczono 2 przedmioty. Oba omawiane zabytki stanowią formę naczyń ozdobnych i zostały wykonane metodą szkła prasowanego w formie.

Pierwszy (tabl. 4:1) to zachowany w dwóch fragmentach (ok. 45% naczynia), płytki talerzyk o średnicy 12 cm, z falowaną linią brzegu, wykonany z białego, przezroczystego szkła. Zabytek jest zdobiony od spodniej strony filigranem w postaci maleńkich (0,1 cm) granulek masy szklanej barwy białej. Pole talerzyka podzielone jest na trzy strefy dekoracyjne. W centralnej części znajduje się dwugłowy orzeł cesarski z herbem rodu Habsburgów. W drugiej strefie

znajdował się napis. Na zachowanym fragmencie udało się odczytać tylko ...BILAEUM⁸ i ...888. Trzecia strefa dekoracji to ok. 1,5 cm szerokości pas znajdujący się tuż przed krawędzią. W pasie tym znajduje się dekoracja o charakterze roślinnym – główki kwiatów.

Talerzyk ten należy wiązać z formą pamiątkarskiej działalności przemysłowej. Sugerując się zachowanym napisem (JU)BILAEUM oraz szcątkowo zachowaną datą ...-(1)888 a także godłem Cesarstwa Austro – Węgierskiego, należy sądzić, że został on wyprodukowany w celu uczczenia 40 rocznicy panowania Franciszka Józefa. Obchody okrągłych rocznic tego najdłuższej panującego w historii Austrii władcy (1848-1916) obchodzono zawsze uroczystie, o czym mogą świadczyć zachowane dokumenty i przekazy źródłowe (Grodziski 1983, 162).

Drugi fragment zaklasyfikowany do tej grupy (tabl. 2:6) to niewielki ułamek z wyodrębnionym pionowym brzegiem o zaokrąglonej krawędzi. Na kawałku tym zachował się fragment zdobienia przedstawiający ptasie pióra (fragment skrzydła). Wielkość zachowanego fragmentu nie pozwala na rekonstrukcję zdobienia

Oba talerzyki pełniły rolę naczyń ozdobnych. O ile w przypadku pierwszego zachowane zdobienie i część napisu pozwala na powiązanie go z konkretnym wydarzeniem historycznym, to w przypadku drugiego fragmentu nie jesteśmy w stanie odtworzyć jego pierwotnego zdobienia i określić czy naczynie to spełniało również jakąś formę pamiątki okazjonalnej.

Oba naczynia powstały w technice prasowania szkła w formie. W przypadku pierwszego z omawianych talerzyków możemy ustalić datę powstania na rok ok. 1888. Powstanie drugiego talerzyka, można datować na koniec 2. połowy XIX wieku. Za takim datowaniem przemawiają widoczne cechy technologiczne surowca.

Obydwa zabytki należy wiązać z wytwórczością hut zlokalizowanych na terenach ziem czeskich. Za takim nawiązaniem przemawia znacznie lepsza jakość wykonania przedmiotów w stosunku do innych znajdujących na stanowisku fragmentów. Wyroby pochodzące z terenów czeskich w XIX stuleciu przewyższały jakością lokalne wyroby z terenów Galicji (Historia Kultury Materialnej Polski 1979, 143).

III.5.6. Ozdoby

Zalicza się tu fragment okrągłego paciorka o średnicy 2 cm i grubości ok. 1 cm wykonanego z masy

szklanej imitującej koral szlachetny (tabl. 51:5).

Koral używany był w Polsce od czasów średniowiecza. Stosowano go do ozdabiania naczyń liturgicznych. W XVI wieku służył do ozdabiania broni. Jako ozdoba strojów i surowiec do wyrobu naszyjników używany był od XVII-XVIII wieku (Piskorz-Barenkova 2008, 16). Najbardziej popularny był w XIX wieku. Na tereny ziem polskich koral sprowadzany był z Włoch, które w Średniowieczu a później znów w XIX wieku uważane były za centrum wydobycia i obróbki koralu (Piskorz-Barenkova 2008, 17). Naszyjnik z koralu na wsi uważano za dobrą lokatę pieniędzy (Reinfuss, Świderki 1960, 48). Zestaw złożony z trzech sznurów – taki przeważnie noszono – osiągał cenę 4-5 krów lub morgi ziemi (Piskorz-Barenkova 2008, 20).

Czerwone korale były charakterystyczną ozdobą kobiet na małopolskich wsiach w XIX i początkach XX wieku (Brylak-Załuska 1993, 53; Piskorz-Barenkova 2008, 32). Z racji wysokich cen jakie osiągały wyroby z koralu, wśród ludności wiejskiej popularność zyskały szklane imitacje tego surowca. Szklane imitacje koralu powszechnie sprzedawano na jarmarkach i odpustach (Piskorz-Barenkova 2008, 32). Przykład takiej właśnie imitacji został odkryty na stan. 9 w Stanisławicach.

III.5.7. Inne

Do ostatniej grupy przedmiotów szklanych zaliczają się 2 fragmenty klosza lampy naftowej (tabl. 20:9), 2 fragmenty cukiernicy (tabl. 20:7; 23:5), fragment pokrywki (tabl. 16:11), ampułka po zastrzyku (tabl. 23:4) i fragment rurki (tabl. 2:7).

Klosz lampy naftowej miał pierwotnie ok. 20 cm wysokości. W dolnej partii znajdował się centymetrowy kołnierz, który wsuwano w lampę, powyżej kulista komora o średnicy 10 cm, w której palił się knot, przechodząca dalej w wysoki na ok. 10 cm komin. Lampa naftowa skonstruowana została w 1853 roku przez Ignacego Łukasiewicza, szybko upowszechniła się w użytku codziennym (Encyklopedia 1986, 432 i 500; Jabłońska 2012, 59-60). Klosze takie powszechnie używane były w lampach naftowych w 2. połowie XIX oraz w 1. połowie XX wieku (Furynda 1969, 230; Baranowski 1979, ryc. 52, 90, 91; Historia Kultury Materialnej Polski 1979, 143 i 432; Kroh 1995, foto na 20 i 26; Waltoś 1992, fot. na 39 i 44; Czerwiński 2009, 267; Jabłońska 2012, ryc. na 59 i n) i produkowane są do dziś.

Kolejnym zabytkiem w tej grupie jest fragment górnej części pokrywki wraz z uchwytem. Szkło białe

⁸ Litery B i I mocno uszkodzone.

przezroczyste, wykonane w technice prasowania. Cechy technologiczne pozwalają datować ten fragment na 1. połowę XX wieku.

Dolna część ampułki po zastrzyku (bez zamykającej kopolki, która została odłamana) nie pozwala określić precyzyjniejszej daty produkcji niż ogólnie XX wiek, co wynika z faktu, że taka forma pojemnika na zastrzyki powszechna jest od początku XX wieku do czasów współczesnych.

W trakcie badań odkryto również dwa fragmenty wielościennej, cukiernicy, wykonanej z białego, przezroczystego szkła. Naczynie zostało wykonane w technologii prasowania szkła w formie. W masie szklanej brak jest skaz w postaci pęcherzyków powietrza. Cechy technologiczne wskazują, że naczynie zostało wyprodukowane w najwcześniej w 1. połowie XX wieku. Formy takie produkowane są do dziś.

Ponadto odkryto również fragment rurki szklanej o długości ok. 5 cm, którą można wiązać z aparaturą służącą do destylacji alkoholu. Na takie przeznaczenie wskazywać mogą stosunkowo grube – ok. 0,5 cm – ścianki przedmiotu. Jest to element tzw. szkła laboratoryjnego (Gubała 2006, 29). Analogiczny przedmiot odkryto na terenie warsztatów związanych z funkcjonowaniem obozu koncentracyjnego Auschwitz I (Tabaszewski, Peschel 2017, 23)

Oprócz opisanych wyżej przedmiotów występowały również pojedyncze drobne, płaskie fragmenty szyb okiennych o grubości 0,2 – 0,3 cm. Szybki również były wykonane w technice prasowania szkła. Kawałki szkła okiennego można ogólnie datować na XX wiek

III. 6. Zabytki metalowe

III.6.1. Narzędzia

Do grupy narzędzi zaliczone zostały następujące przedmioty: Siekiera, nóż, nożyce, okucie krawędzi łopaty i sierpy.

Znaleziona podczas badań siekiera (tabl. 5:2), jest to narzędzie o cienkim obuchu, wykonane z jednej grubej sztaby żelaza, zginanej w pół. Należy ona do typu starszego wg Korybutiaka (1936, 17), charakteryzującego się brakiem klucza do wyciągania gwoździ. Znaleziona w Stanisławicach narzędzie można ogólnie datować na XIX lub XIX/XX wiek. Prezentuje ono typ charakterystyczny dla tego okresu, opisywany w źródłach etnograficznych (Korybutiak 1936, 17 i ryc. 39; Moszyński 1967, 297 ryc. 6). Krawędź tnąca narzędzia

nosiła ślady silnego spracowania, co świadczy o intensywnym i długo trwałym użytkowaniu.

Kolejnym narzędziem jest nóż żelazny z drewnianą okładziną rękojeści szczątkowo zachowaną na trzpieniu (tabl. 5:1). Okładzina połączona była z trzpieniem za pomocą 3 miedzianych nitów rozłożonych symetrycznie. Ostrze nosi ślady silnego spracowania w wyniku czego uległo sporemu skróceniu w stosunku do pierwotnego stanu. Nóż odkryty w Stanisławicach pierwotnie był długim nożem kuchennym o długości ostrza ok. 20 cm. Noże tego typu występują od XV/XVI wieku (Michalik 2007, ryc. 8:1) do dziś (Korybutiak 1936, ryc. 45; Wrzesiński 2005, 298). Noże kuchenne charakteryzują się masywnością trzonek i głowni (Michalik 2007, 56). Ze względu na niezmienną form noży, przy określeniu datowania zabytku ze Stanisławic brano pod uwagę kontekst odkrycia, co pozwala określić chronologią przedmiotu na XIX/XX wiek.

Następnym narzędziem są nożyce w tzw. typie dźwigniowym (tabl. 12:2). Najstarsze znalezione nożyce dźwigniowe w Europie Środkowej i Wschodniej datowane są na XIII wiek. Pojawienie się tego typu wiąże się z przybyciem ludów koczowniczych z terenów Azji – najazd tatarski w 1241-1242 roku (Świętosławski 2000, 369-370). Nożyce dźwigniowe występują równolegle z nożycami sprężynowymi do czasów współczesnych (Korybutiak 1936, 21 i ryc. 75; Świętosławski 2000, 369). Odkryte w Stanisławicach nożyce pochodzą z XIX/XX wieku, na co wskazuje zarówno ich odmienny od średniowiecznych kształt (Hensel 1987, 287 ryc. 189:1), jak również kontekst znaleziska. Nożyce takie na wsiach upowszechniają się dopiero w 2. połowie XIX wieku, kiedy następuje znaczny rozwój hutnictwa żelaza, a wyroby żelazne stają się tańsze (Historia Kultury Materialnej Polski 1978b, 217). Nożyczki ze Stanisławic Nawiązują do odkrytych na Ostrowie Tumskim (Niesiołowska *et al.* 1960, 182, ryc. 91:1; Wrzesiński 2005, 300)

Również do grupy narzędzi zaliczone zostało okucie części pracującej drewnianej łopaty (tabl. 21:1). Jest to kuty z żelaza, rydel (Korybutiak 1936, 20; Moszyński 1967, 160), o kształcie łukowatym, zbliżonym do litery U. Okucie to opasywało dolną krawędź łopaty, do której przytwierdzane było gwoździkami (Korybutiak 1936, 20). Przedmioty tego typu mają liczne analogie w materiale archeologicznym oraz etnograficznym z terenów Europy (Korybutiak 1936, ryc. 67; Kostrzewski 1947, ryc.9; Moszyński 1967, ryc. 112-116; Hensel 1987, ryc. 43 i przypis 278 – tam dalsza

literatura) Analogiczne okucia odkryto podczas badań na stanowisku 25 w Żernikach, gm. Kórnik (Stępnik 2007, 182 i tabl. 102:4 i 5). Łopaty takie używane były od X wieku (Hensel 1987, 91-92 i ryc. 43) do połowy XX wieku (Kostrzewski 1947, 41; Moszyński 1967, 161).

Ostatnią grupą zaliczoną do narzędzi są fragmenty sierpów (tabl. 18:2; 61:5). Łącznie w Stanisławicach znaleziono 10 drobnych fragmentów sierpów żelaznych, związanych z sierpami o gładkiej powierzchni tnącej i dużej rozpiętości ostrza (Nasz 1959, 312; Moszyński 1967, 206, ryc. 166, 168). Sierpy tego typu występują powszechnie na ziemiach polskich od XVI wieku (Grosser 1954, 322) do czasów obecnych (Korybutiak 1936, 20 i ryc. 66; Nasz 1959, 312 i mapa 3). Ten typ sierpów używany był do ścinania traw (Nasz 1959, 312). Sierpy należą do najstarszych narzędzi żniwnych. Użytkowane były do drugiej połowy XX wieku (Nasz 1959, 318). Według rozpowszechnionego wśród ludności wiejskiej przekonania sierp był lepszym narzędziem do ścinania zbóż, ponieważ kosa powodowała większe straty ziarna i dawała mniej prostej słomy (Kluk 1954, 95).

III.6.2. Naczynia żelazne

Na stanowisku w Stanisławicach odkryto łącznie 16 fragmentów naczyń wykonanych ze stopów żelaza (tabl. 2:10; 3:3, 6; 9:4). Pochodzą one z jajowatych w kształcie garnków z dwoma symetrycznie rozmieszczonymi uszami. Naczynia żelazne pojawiają się w początkach XIX wieku. Koszty powstania takich naczyń sprawiają, że pozostają one poza zasięgiem ludności wiejskiej (Historia kultury materialnej 1978b, 217). Fragmenty odkryte w Stanisławicach można datować najwcześniej na lata 60-te XIX wieku. W okresie tym dzięki rozwojowi hutnictwa żelaza produkcja staje się tańsza, w wyniku czego naczynia żelazne upowszechniają się wśród ludności wiejskiej (Historia kultury materialnej 1979, 429 i 432; Kowecka 1988, 9).

III.6.3. Gwoździe

Podczas badań pozyskano łącznie 300 gwoździ. Wstępna analiza pozwoliła podzielić tę grupę przedmiotów na dwa podstawowe typy:

1. typ o czworobocznym przekroju trzpienia – 163 egzemplarze
2. typ o okrągłym przekroju trzpienia – 134 egzemplarze

Ponadto do grupy czworobocznych gwoździ zaliczono również dwie zawleczone (tabl.3:2) oraz 1 klin do mocowania futryn (tabl. 9:3).

Pierwszy typ prezentuje gwoździe wykonane ręcznie metodą kucia (tabl. 7:2; 18:1). Ten typ gwoździ jest starszy i jego datowanie można ogólnie ustalić na 2. połowę XIX wieku, kiedy gwoździe stają się powszechnie używane do spajania elementów konstrukcji (Gierlach 1972, 53; Historia kultury materialnej 1979, 429). Do połowy XIX wieku używano do łączenia konstrukcji drewnianych kołków (Tabaszewski 2008, 2 i fot. 7). Powszechnie wtedy używane były czworoboczne gwoździe służące do podkuwania koni, hufnale (Korybutiak 1936, ryc. 109), których pojedyncze fragmenty również odkryto w Stanisławicach.

Gwoździe zaliczone do tej grupy miały różną długość oraz różnie ukształtowane główki. Znajdują się w tej grupie egzemplarze nieposiadające wyodrębnionej główki, które stosowane były do łączenia konstrukcji drewnianych (Wrzesiński 2005, 293). Gwoździe odkryte w Stanisławicach najogólniej odpowiadają typom A1, A2, B4, D3, E1d, N3a wg Bogusława Gierlacha (1972, tabl. XVIIa, XVIIb, XVIIIa, XVIIIb, XIX, XXXIIb, XXXIII, XXXVII, XLVIII, XLIX, L) oraz nie zaklasyfikowanym do żadnego wyróżnionego typu (Wrzesiński 2005, Tablica VIII: 3/00A). Gwoździe stanowiły jeden z głównych wyrobów produkowanych przez kowali (Kochanowski 1994, 19).

Analogiczne zabytki zostały odkryte podczas badań Collegium Gostomianum w Sandomierzu (Rysiewska 1996, 368-369 i ryc. 1) a także na stanowisku Zamek II w Sandomierzu (Gula, Rysiewska 1993, 272) i Stanowisku Ostrów Tumski 9/10 w Poznaniu (Wrzesiński 2005, 293-296).

Ostatnie trzy przedmioty zaliczone do typu gwoździ o czworobocznym przekroju to dwie współczesne zawleczone stosowane do blokowania łączy części pracujących maszyn – na przykład elementów składowych wiertni geologicznych (Wardas *et al.* 2010, fig. 1 i 3) oraz klin stosowany jeszcze pod koniec XX wieku do osadzania futryn drzwi w otworach portalowych.

Drugi typ gwoździ charakteryzuje się trzpieniem o okrągłym przekroju. Jest to typ, który pojawia się ok. połowy XX wieku i stosowany jest do dziś (Gierlach 1972, 53).

Ponadto zaliczyć tu należy 11 haków wykonanych z gwoździ. Typem i wymiarami nie odbiegają one od opisanych wyżej gwoździ. Wykonane zostały zarówno

z gwoździ o czworobocznym przekroju jak również z gwoździ o przekroju okrągłym.

III.6.4. Podkowy

W trakcie badań w Stanisławicach odkryto jeden fragment podkowy końskiej (tabl.3:5).

Podkowy są najpowszechniej wykonywanymi przez kowali przedmiotami (Korybutiak 1936, 25; Gierlach 1972, 43; Kochanowski 1994, 19). Omawiany tu fragment odpowiada podkowom typu E wg B. Gierlach (1972, 47 i tabl. VII).

Typ ten charakteryzuje się wymiarami ok. 12-13 cm na 14-15 cm, smukłymi ramionami, wyraźnym i konsekwentnie wykonanym rowkiem obiegającym, w którym znajdują się otwory na gwoździe – hufnale, oraz tzw. hacelami służącymi do podkuwania konia na ostro, szczególnie w okresie zimy (Gierlach 1972, 47-48). Jest to typ powszechnie występujący od końca XVIII wieku do czasów współczesnych (Korybutiak 1936, ryc. 108; Gierlach 1972, 47).

III.6.5. Okucia i elementy drzwi (kraty, zawiasy)

Do tej grupy zaliczono łącznie 50 fragmentów okuć (w tym 49 żelaznych i 1 miedziane) (tabl. 11:1, 2; 18:3; 21:2), 2 kraty (tzw. kotwiczkki) (tabl. 3:1) oraz 3 fragmenty zawiasów (tabl. 10:3).

Wśród okuć wyróżnić można dwie podstawowe grupy: okucia drzwi (tabl. 11:1,2; 18:3) i okucia skrzynek (tabl. 21:2).

Okucia drzwi to fragmenty pochodzące z zawiasów typu pasowego (Reinfuss 1953, 355; Furdyna 1972, 205-206). Były to elementy wykonane z jednej sztaby żelaznej o długości kilkudziesięciu centymetrów, szerokości 3 – 6 cm i grubości ok. 0,5 cm, łączone z taflą drzwi gwoździami lub śrubami. Jeden koniec był zwinęty w uchwyt do osadzenia na haku, drugi bywał często rozwidlony i dekoracyjnie zdobiony (Reinfuss 1953, 355 i tabl. II:1-14; Furdyna 1972, 205 i ryc. 87).

Zawiasy rozpowszechniają się na wsi polskiej w 2. połowie XIX wieku (Reinfuss 1953, 355; Furdyna 1972, 205). Fragmenty odkryte w Stanisławicach wykazują cechy zbliżone do zawiasów ze Spytkowic (Reinfuss 1953, tabl. II:13), Trzciny k. Mielca czy Woli Zarzyckiej (Furdyna 1972, ryc. 87:6,7). Analogiczne zawiasy występowały również w materiale zabytkowym pozyskanym w trakcie badań archeologicznych prowadzonych na terenie byłego obozu

koncentracyjnego Auschwitz – Birkenau (Tabaszewski, Peschel 2017, 24; Tabaszewski *et al.* 2017, 23).

Drugą grupę stanowi fragment niedużego zawiasu dwuramiennego (tabl. 10:3). Przedmiot ten pierwotnie składały się z dwu płytek z otworami na gwoździe, połączonych ze sobą ruchomym trzpieniem (Reinfuss 1983, 94 i 103). Ten typ zawiasów wykorzystywany był głównie do mocowania okien (Reinfuss 1983, 103).

Znaczną część okuć (37 sztuk) stanowią fragmenty wykonane z płaskiej, taśmowatej blaszki o szerokości do 2 cm i grubości ok. 0,2 cm, charakteryzujące się występowaniem otworków na gwoździe. Są to drobne fragmenty okuć skrzyń lub pudełek drewnianych używanych powszechnie w domostwie i gospodarstwie.

Ciekawie prezentuje się tutaj okucie – tzw. wykładka do zamka – skrzynki lub szafy (tabl. 21:2). Jest ono wykonane z miedzianej, okrągłej blaszki o średnicy ok. 7,5 cm o grubości 0,2 cm, o karbowanej promieniście powierzchni. W centralnej części znajduje się owalny otworek o wym. 0,5x0,2 cm, przez który przeprowadzony był skobel służący do zapinania kłódki. Na powierzchni znajdują się trzy symetrycznie rozmieszczone otwory na gwoździe. Analogiczne wykładki upowszechniają się w meblarstwie ludowym w ok. połowy XIX wieku i występują do połowy wieku XX (Reinfuss 1953, 363 i tabl. VIII).

Kolejny fragment okucia (tabl. 18:3) to niewielki, łukowato wygięty pasek żelaznej blaszki o szerokości 1,3 cm, przytwierdzony dwoma nitami żelaznymi do haczykowato wygiętego, żelaznego trzpienia. Trzpień w miejscu połączenia z okuciem jest płasko rozklepany, dalej za zgięciem przechodzi w czworoboczne w przekroju, zwężający się ku końcowi ostrze. Trzpień pierwotnie był osadzany w konstrukcji drewnianej, natomiast okucie przylegało do płaskiej powierzchni drewna. Być może mamy tu do czynienia z fragmentem okucia wozu (Olędzki 1961, il. 10 i 11), jednak mało charakterystyczny kształt zachowanego fragmentu nie pozwala na jasne określenie jego funkcji.

Wśród zabytków związanych z elementami zamykania drzwi wyróżniono również 5 haków do skobli (Furdyna 1972, 210 i ryc. 91:5). Są to elementy wykonane z żelaznych, zgiętych w połowie prętów o okrągłym przekroju i średnicy ok. 0,5 cm. Przez powstałe w ten sposób uszko można było przełożyć element blokujący w postaci kołeczka, haczyka lub kłódki. Wśród elementów związanych z zamykaniem drzwi znajduje się również haczyk wykonany z długiego na ok. 25 cm gwoździa o okrągłym przekroju i średnicy ok. 1 cm (tabl. 9:1), służący do zakładania na hak do

skobla (Korybutiak 1936, ryc. 95; Furdyna 1972, 210 i ryc. 91:4). Skoble występują powszechnie aż do czasów współczesnych. Wraz z upowszechnieniem się pod koniec XIX wieku zamka zapadkowego skoble zaczęły spełniać rolę dodatkowych zabezpieczeń, a najdłużej jako zamki przetrwały przy stajniach, szopach czy piwniczkach (Furdyna 1972, 209, 210 i ryc. 91).

Do grupy elementów związanych z funkcjonowaniem drzwi zaliczają się również dwie kratki okienne (tabl. 3:1) tzw. raki (Kotula 1952, 88) lub kotwiczki (Maśliński M. 1960, 245). Są to dwie tego samego kształtu kraty wykute ze sztaby żelaznej. Krawędzie na końcach zostały zwinięte do środka tworząc w przekroju literę C. Przy końcach znajdują się dwie pary bocznych wyciągnięć w formie kolców zwróconych ku środkowej części kratki.

Kratki takie montowano w niewielkich otworach okiennych komór lub ponad drzwiami wejściowymi do chałup (Kotula 1952, 88; Kornecki 1998, ryc. na 92; Marcinek, Śledzikowski 2002, ryc. na 30 i fot. na 25, 166, 167; Flaszka 2008, fot. na 163). Kraty takie miały na celu zabezpieczenie przed możliwością dostania się do wnętrza pomieszczenia oraz kradzieżą (Kotula 1952, 88). Zabezpieczenia takie były wpuszczane w otwory wycięte w belkach stanowiących podstawę i zwieńczenie otworu okiennego (Kotula 1952, 89 i ryc. 9). Najstarsza znana kratka tego typu pochodzi z Sukowa pow. Kielce. Została znaleziona w domu datowanym na 1774 rok (Reinfuss 1952, 46 ryc. 20). Żelazne kratki należały do dość kosztownych wyrobów bowiem jeszcze w końcu XIX wieku w zastosowaniu na wsiach bywały kraty drewniane (Reinfuss 1953, 360).

III.6.6. Łańcuchy i elementy łańcuchów

Wśród przedmiotów metalowych odkrytych w Stanisławicach odkryto łącznie 1 fragment łańcucha złożony z 3 ogniów i pobocznicy znajdującej się na jego końcu (tabl. 10:2), fragment łańcucha złożony z dwóch ogniów i kółka o średnicy ok. 4,5 cm, 3 pojedyncze ogniwa łańcucha oraz 4 pojedynczych pobocznic różnych typów (tabl. 3:4; 9:2; 7:1). Oprócz tego znaleziono fragmenty niewielkiego, żelaznego łańcuszka złożonego z 24 ogniów, zachowanego w stanie silnie rozdrobnionym.

Ogniwa łańcucha zostały wykonane z żelaznych, okrągłych w przekroju prętów o średnicy ok. 1 cm, tak samo jak kółko kończące łańcuch oraz dwie pobocznic (tabl. 9:2; 7:1).

Ogniwa miały kształt owalny o wymiarach ok. 4,5x2 cm, były wykonane z jednego fragmentu pręta, którego końce zostały ze sobą skute.

Wykonane z pręta pobocznic miały kształt Ω o przedłużonych końcach. Trzy pozostałe pobocznic (tabl. 3:4; 10:2) wykonano z jednego kawałka pręta rozklepanego na płasko, z wyciągniętym w środkowej partii uszkiem z przebitym, okrągłym otworem.

Pobocznic stanowiły zakończenie jednej strony łańcucha i służyły po przełożeniu przez kółko lub ogniwo jako elementy blokujące długość łańcucha.

Łańcuchy takie stosowano na wsiach jeszcze w drugiej połowie XX wieku do wiązania krów podczas wypasu, wiązania psów przy budzie lub mocowania wiader w studniach.

Osobno prezentują się tu fragmenty małego łańcuszka, którego zastosowanie ze względu na stan zachowania nie daje się określić.

Ponadto odkryto również 9 kółek (w tym 7 żelaznych, 1 miedziane i 1 mosiężne), których pierwotne zastosowanie nie jest możliwe obecnie do ustalenia.

III.6.7. Klucze i kłódki

Podczas badań na stanowisku pozyskano łącznie 8 fragmentów kluczy (tabl. 10:4; 9:5; 11:3, 4) i 2 fragmenty kłódek (tabl. 6:1).

Wśród pozyskanych kluczy 5 fragmentów (tabl. 10:4; 11:3) to niedużych rozmiarów – długości do 5 cm – przedmioty mające zastosowanie w zamkach do kłódek. Pozostałe 3 fragmenty – w tym 2 z jednego klucza (tabl. 9:5; 11:4) to większe klucze o długości ok. 10 oraz 7 cm, które służyły do otwierania zamków skrzynkowych z mechanizmem sprężynowym. Zamki takie na wsiach upowszechniają się w początkach XX wieku, jednak ich tradycja sięga czasów średniowiecza, kiedy były powszechnie stosowane w od czasów średniowiecz (Furdyna 1972, 210 i ryc. 91:1, 2).

Kłódka odkryta podczas badań ma kształt kolisty z wypustkami w górnej części. Pomiędzy jedną parą wypustek osadzono na zawiasie z żelaznego nitu skobel, natomiast pomiędzy drugą parą znajduje się otwór z zębkiem zamykającym kłódkę. Chronologię tego przedmiotu można najogólniej określić jako XX wiek, ze wskazaniem na jego 2. połowę. Analogiczny zabytek został odkryty podczas badań prowadzonych w obrębie byłego obozu koncentracyjnego Auschwitz I w Oświęcimiu. Wystąpił on w warstwie zasypiskowej datowanej na lata 60-te XX wieku (Tabaszewski, Peschel 2017, 24).

III.6.8. Łyżki

Podczas badań odkryto łącznie 6 fragmentów łyżek metalowych (tabl. 4:2; 10:1; 7:4).

Jedna łyżka wykonana była z żelaza (tabl. 7:4). Z przedmiotu tego zachował się tylko fragment miseczki i trzonka. Wielkość zachowanych fragmentów nie daje możliwości pełnego odtworzenia kształtu przedmiotu. Podobna sytuacja jest w przypadku drugiej, wykonanej ze stopu miedzi łyżki (tabl. 10:1). Jedyny pełny egzemplarz (tabl. 4:2) prezentuje łyżka wykonana tzw. nowego srebra lub alpaki (Encyklopedia, 1982, 525). Alpaka to stop wysoko niklowego mosiądzu. Znajomość jej wytwarzana dociera do Europy pod koniec XVIII wieku, ale dopiero w XIX wieku nauczono się wykorzystywać ten stop. Wyroby z alpaki są sygnowane nazwą stopu lub literami NS (<http://www.kochamantyki.pl/porady/poradnik-kolekcjonera/porada/zobacz/alpaka-a-srebro-co-je-rozni-1.html>). łyżka miała długość 15,5 cm i wymiary miseczki 5x3,2 cm. Na spodniej stronie trzonka, w połowie długości, znajdowała się sygnatura AL(P)ACCA BpH.

Łyżki należą do najstarszych przyborów służących do spożywania posiłków. Znanie są już od wczesnej epoki brązu (Gardawski 1959, tabl. XL:4, 7, tabl. XLI:17; Bierezanska 1972, 287 i ryc. 14:2). Pierwotnie łyżki wykonywano z drewna lub gliny. Metalowe łyżki na wsiach zaczynają sporadycznie pojawiać się w pierwszej połowie XIX wieku (Historia Kultury Materialnej Polski 1978b, 367). Masowa produkcja sztućców metalowych i ich szersze upowszechnienie się na wsiach przypada na początek lat 70-tych XIX wieku (Historia Kultury Materialnej Polski 1979, 216). Łyżki odkryte w Stanisławicach należy więc datować na koniec XIX lub początek XX wieku. W przypadku ostatniej z opisywanych łyżek można przyjąć na pewno, że została wyprodukowana w krakowskiej Fabryce Wyrobów Platerowanych i Srebrnych M. Jarry, (Historia Kultury Materialnej Polski 1979, 219).

III.6.9. Monety

Podczas badań prowadzonych w Stanisławicach, pozyskano łącznie 10 monet związanych z okresem średniowiecza i nowożytności.

Faza średniowieczna reprezentowana jest przez pojedynczą monetę (tabl. 53:3) datowaną na okres panowania Jana Luksemburskiego (1310-1346). Jest

to srebrna moneta czeska, która po zajęciu w 1291 roku Krakowa przez Czechów i koronacji Wacława II na króla polski w 1300 roku, stała się powszechną monetą obiegową na terenie obecnych ziem polskich (Szwagrzyk 1990, 51; Grabczyk 2008, 9).

Znaleziony w Stanisławicach grosz praski należy do monet wybijanych przez następcę Wacława, Jana Luksemburskiego, dzięki czemu można określić czas jego powstania na pierwszą połowę XIV wieku (lata 1310 – 1346) (Reyman-Walczak 2012, 9; w tym tomie). Moneta została wybita w mennicy w Kutnej Horze. Moneta została odkryta w warstwie podglebia, co wskazuje, że na teren stan. mogła dostać się w sposób przypadkowy.

Pozostałe monety to egzemplarze nowożytne, których chronologia zamyka się ogólnie w ramach XIX i XX wieku. Wstępnie podzielono je na pięć grup chronologicznych.

Pierwszą grupę stanowi austriacka, miedziana moneta o nominale 1 kreutzera wybita przed 1858 rokiem. Awers monety jest nieczytelny, natomiast na rewersie zachował się zatarty kontur popiersia męskiego (cesarz Franciszek Józef II). Średnica krążka wynosi 2,5 cm.

W roku 1858 Austro-Węgry wprowadziły reformę walutową, która zmieniła system monetarny i zastąpiła funkcjonujące do tej pory złote reńskie wprowadzając na ich miejsce srebrne guldeny. Reforma ta jednak nie przyniosła dłuższej stabilizacji walutowej (Szwagrzyk 1990, 274).

Z okresem zawartym pomiędzy wspomnianą wyżej reformą a rokiem 1892, kiedy wprowadzono kolejną reformę walutową na terenie Austro – Węgier, związana jest miedziana moneta jednocentowa wybita w 1858 roku (Szwagrzyk 1990, 274).

Następną grupę chronologiczną stanowią trzy monety wybite w okresie pomiędzy 1892 a 1918 rokiem. W roku 1892 została wprowadzona kolejna reforma walutowa, w wyniku której srebrny gulden został zastąpiony złotą koroną (Szwagrzyk 1990, 274).

Do tej grupy należą dwie austriackie monety jedno halersowe wybite w 1903 (tabl. 51:8) oraz 1910 (tabl. 52:6), a także węgierska moneta 2 fillerowa z 1910 roku (tabl.51:7). Wszystkie te monety zostały wykonane z miedzi, a ich średnice wynoszą ok. 2 cm (Szwagrzyk 1990, 274 i ryc. 4107). Dwie pierwsze monety pochodzą z mennicy w Wiedniu, natomiast ostatnia została wybita w mennicy w Krzemicy (Szwagrzyk 1990, 274). Ciekawie prezentuje się tutaj moneta węgierska, która była numizmatem obowiązującym

na terenie Królestwa Węgier, i nie była stosowana w oficjalnym obiegu poza jego terenem (Szwagrzyk 1973, 261).

Czwartą grupę chronologiczną stanowi polska moneta o nominale 1 grosza datowana na okres 1923-1939 (Fischer. Katalog monet polskich 2007, 7). Była to drobna moneta obiegowa używana w okresie 20-lecia między wojennego. Łączny nakład tych monet szacuje się na ponad 226,5 milionów sztuk (Fischer. Katalog monet polskich 2007, 7).

Do ostatniej grupy datowanej na okres po 1945 roku, zalicza się jedna, niewielka moneta aluminiowa o średnicy krążka ok. 1,8 cm. Obie strony monety są nieczytelne, lecz ze względu na surowiec, z którego została wykonana oraz na wielkość można przypuszczać, że pierwotnie była to drobna moneta obiegowa o nominale 10 groszy, bita w latach 1949, 1961-1985 (Fischer. Katalog monet polskich 2007, 12-13).

Ponadto wystąpiły jeszcze dwie miedziane monety o średnicy ok. 2 cm, których stan zachowania – całkowicie zatarte awersy i rewersy – nie pozwala na precyzyjne ustalenie chronologii. Jednak ze względu na surowiec oraz średnicę możemy przypuszczać, że pierwotnie mogły być to monety z opisywanej wyżej pierwszej grupy chronologicznej.

III.6.10. Części stroju, ozdoby i dewocjonalia

Najliczniejszą grupę elementów składających się na części stroju – 35 sztuk – stanowią fragmenty podkówek butów (tabl. 6:2-5; 12:1; 18:4). Są to przedmioty wykonane z płaskiej, klepanej taśmy żelaznej, łukowato wygięte. Przekrój podkówek był prostokątny. Podkówki odkryte w Stanisławicach mają różne wymiary od 5x4,5 cm do ok. 7x6 cm. Wymiary takie wynikają z rozmiarów obcasa i rozmiarów obuwia (Cymbalak 2006, 265 i przypis 5).

Stanisławickie podkówki reprezentują typ powszechnie występujący w Europie Środkowej w od XIX po połowę XX wieku, a nawet po czasy obecne (Gula, Rysiewska 1993, 272; Wrzesiński 2005, 301-302; Cymbalak 2006, 264-265 i przypis 1).

Podkówki na ziemiach polskich pojawiają się masowo w użyciu ok. połowy XVI wieku. Na ich upowszechnienie wpływ miały krzyżujące się na ziemiach polskich mody wschodu i zachodu (Turnau 1975, 94; Cymbalak 2006, 268). Istotną rolę w kształtowaniu mody polskiej tamtego okresu odegrało Królestwo Węgierskie (Gutowska-Rychlewska 1968, 380).

Podkuwano zarówno obuwiu męskie, o czym świadczą liczne źródła ikonograficzne (Gutowska-Rychlewska 1968, ryc. 444a, 478; Chrzanowski 1995, 36; Cymbalak 2006, 270 i ryc. 7) oraz pisane (Kitowicz 2003, 515), jak również obuwiu kobiece (Kitowicz 2003, 515-516; Cymbalak 2006, 271).

Znaleziska ze Stanisławic reprezentują typ III wg. G. M. Saganovicha, charakteryzujący się płaską, zorientowaną horyzontalnie podstawą i zaopatrzoną w otwórki pozwalające na zamocowanie ich do podeszwy za pomocą gwoździków (Cymbalak 2006, 272). Datowanie tego typu można zamknąć w ramach od pierwszej połowy XVIII wieku aż po wiek XX (Cymbalak 2006, 273).

W dalszej kolejności do części stroju zaliczono elementy pasków. Na stanowisku 9 w Stanisławicach odkryto łącznie 4 tego typu przedmioty. Trzy z nich to proste sprzączki o prostokątnej ramce i jednym kolcu (tabl. 9:6). Posiadały one wymiary ok. 4x3 cm oraz kolec o długości ok. 3 cm. Były to powszechnie używane, nie charakterystyczne przedmioty, które datować należy ze względu na kontekst odkrycia na XIX/XX wiek. Analogiczne przedmioty występują licznie w materiale archeologicznym (Rysiewska 1996, 376-379 i ryc. 7; Głosek 1998, XLV:5; Wrzesiński 2005, 301 i tabl. XXII:c) oraz w źródłach ikonograficznych (Gutowska-Rychlewska 1968, ryc. 835 i 838b).

Osobno prezentuje się tutaj mosiężna klamra wojskowego pasa austriackiego (tabl. 52:7), zdobiona wizerunkiem godła Habsburgów. Jest to przedmiot o wymiarach ok. 7x5,5 cm. dłuższe, boczne krawędzie zostały zgięte do spodu pod kątem 90°. W centralnej części przedniej powierzchni znajduje się dwugłowy orzeł cesarski Habsburgów. Jest to typowa klamra wojskowa używana w armii Austro-węgierskiej od 1910 do 1918 roku (Nowakowski 1992, 22, 100 i tabl. XIX:1; Bator 2008, ryc. na 64; Krupop 2011, 128 i fot na 127).

Kolejną grupę części stroju/ozdób stanowią dwa orzełki wojskowe (tabl. XIX:6; tabl. XXVIII:2). Pierwszy z wymienionych to fragment skrzydła dużego orzełka wojskowego mocowanego na hełmach dragonów armii Austro-węgierskiej (Nowakowski 1992, tablica X:1 i ryc. na 69; Rydel 1996, ryc. na 56) lub policyjnych w II Rzeczypospolitej (Kijan 1995, ryc. na 36, 37, 38). Drugi egzemplarz, to polski orzełek wojskowy używany w latach 1918-1919. Analogiczne orzełki występują na pieczęciach Naczelnika Państwa oraz na dokumentach państwowych z tego okresu (Polska 2004, ryc. na 11, 21, 36, 48). Orzełek ten odpowiada orzełkom noszonym na patkach oficerów Sztabu

Generalnego a później również wszystkich oficerów dyplomowanych Wojska Polskiego w latach 1919 – 1939 (Zachuta 1984, 44 i il. 11).

Kolejnymi przedmiotami w tej grupie są dwa owalne medaliki. Pierwszy (tabl. 54:3) to miedziana koronata Matki Boskiej Kalwaryjskiej. Jest to owalny medalik o wymiarach 2,8x2,4 cm, zaopatrzony w uszko do zawieszania. Na awersie znajduje się wizerunek Matki Boskiej z Kalwarii Zebrzydowskiej otoczony napisem „MATKO BOŻA KALWARYJSKA MÓDL SIĘ ZA NAMI”. Na rewersie przedstawiony jest wizerunek klasztoru w Kalwarii Zebrzydowskiej, nad którym znajduje się napis „PAMIĄTKA Z KALWARYI ZEBRZYDOWSKIEJ”. Jest to medalik związany z miejscem pielgrzymkowym. Medaliki takie rozpowszechniły się w Polsce w XVIII i XIX wieku (Chudzińska 1998, 48; 2008a, 288; 2008b, 353; Piskorz-Branekova 2008, 125). Koronaty pierwotnie wybijano w Rzymie z okazji koronacji obrazów przedstawiających Matkę Boską (Chudzińska 2008b, 353-354 i przypis 14; Piskorz-Branekova 2008, 125). Później zaczęto je wybijać masowo w Polsce (Chudzińska 2008b, 353-354 i przypis 14; Piskorz-Branekova 2008, 125), dzięki czemu stały się one tańsze i powszechniej dostępne. Koronata odkryta w Stanisławicach powstała w Kalwarii Zebrzydowskiej na przełomie XIX i XX lub w początkach XX wieku, tam została nabyta jako dewocjonalium/pamiątka podczas jednej z pielgrzymek, które odbywały się regularnie do połowy XX wieku (Flasza 2008, fot. na 203).

Drugi medalik (tabl. 21:3) odkryty na stanowisku, to owalna, aluminiowa plakietka o wym. 3,3x2,3 cm i grubości 0,2 cm. jedna strona jest całkowicie zatarta i nieczytelna, natomiast na drugiej zachował się fragment napisu: – GM – a pod nim JOCHA.... Stan zachowania nie pozwala na bliższe określenie zabytku. Materiał, z którego zastał wykonany – aluminium – pozwala datować ten zabytek ogólnie na XIX/XX lub XX wiek⁹.

Ostatnim zabytkiem zaliczonym do części stroju jest fragment kłamy do włosów (tabl. 10:5). Analogiczny przedmiot został odkryty w warstwie datowanej na 2. połowę XX wieku na Ostrowie Tumskim stanowisko 9/10 w Poznaniu (Wrzesiński 2005, 302 i Tablica XXII:f). Chronologię kłamy można ustalić ogólnie na XX wiek. Podobne formy występują w użyciu po dzień dzisiejszy (Wrzesiński 2005, 302).

⁹ Aluminium wchodzi do produkcji pod koniec lat 80-tych XIX wieku (Encyklopedia 1986, 26).

III.6.11. Inne przedmioty metalowe

Wśród pozostałych przedmiotów wyróżnić można ołowianą kulkę do kartacza (tabl. 7:6). Przedmiot ma 1,5 cm średnicy i zaopatrzony jest w górnej części w nadlaną nakładkę, którą połączona była z kolejną podobną kulką. Kulki takie powszechnie stosowano w okresie I wojny światowej, jako wypełnienia pocisków szrapnelowych (Encyklopedia Broni 1995, 174 i 181). Tego typu kule stosowane były również w ręcznej broni palnej do 2. połowy XIX wieku. Analogiczne zabytki stanowią częste znaleziska w rejonach związanych z działaniami militarnymi toczącymi się w XIX i I poł. XX wieku (Migdał, Paczkowski 2015, 110, tabl. XXXVI:3) lub w obiektach związanych z funkcjami militarnymi (Krajewski 2017, 73, 74 ryc. 8 i 9).

Kolejnym zabytkiem jest zdeformowana ołowiana plomba. Dokładna chronologia tego przedmioty jest niemożliwa do określenia. Tego typu plomby ołowiane są w użyciu od 2. połowy XIX wieku do czasów dzisiejszych.

W dalszej kolejności wymienić należy trzy nieregularne sztabki: dwie ołowiane (tabl. 10:6) i jedną miedzianą. Funkcja tych przedmiotów, jak również ich dokładna chronologia, nie są możliwe do określenia.

W trakcie badań odkryto również trzy fragmenty żeliwnych blach stanowiących pokrywy kuchennego pieca kaflowego. Tego typu blachy wykorzystywane były w piecach kuchennych w XIX i XX wieku (Tabaszewski *et al.* 2017, 25).

W górnej partii zsympiska gazociągu odkryto fragment toczony przedmioty mosiężnego o nieokreślonej funkcji (tabl. 17:5).

W trakcie badań pozyskano również 3 fragmenty rurek i 2 fragmenty kątowników, które pierwotnie mogły być wykorzystywane jako słupki dla ogrodzenia z siatki drucianej. W warstwie ornej wystąpiło również łącznie 217 fragmentów blaszek a także 92 fragmenty drutu, których pierwotna funkcja i zastosowanie nie są możliwe do ustalenia.

III. 7. Inne zabytki

III.7.1. Koralki

Do tej grupy zaliczono niewielki paciorek o średnicy ok. 1,5 cm, wykonany z kryształu górskiego (tabl. 51:9). Powierzchnia zewnętrzna paciorka pokryta jest szlifem fasetowym, co nadaje mu formę bryły wielobocznej.

Kryształ górski występuje w Karkonoszach, a także sporadycznie w Tatrach i Górach Świętokrzyskich (Lisowska 2013, 145). Surowiec ten wykorzystywany był do produkcji narzędzi już od czasów paleolitu, natomiast najwcześniejsza obróbka tego surowca do formy paciorków pojawia się ok 1500 lat p.n.e. na terenie Indii (Lisowska 2013, 145).

Kryształ górski w czasach nowożytnych był często używany do wytwarzania ozdób w formie naszyjników, a korale wykonane z niego nazywano kryształkami (Piskorz-Barenkova 2008, 30).

III.7.2. Osełki

Do grupy osełek związanych z osadnictwem nowożytnym zaliczono łącznie cztery egzemplarze.

Osełki należą do przedmiotów powszechnych i niezbędnych w użytkowaniu codziennym w gospodarstwie domowym, służąc do ostrzenia przedmiotów metalowych, a wielkość wyrobów sprawia, że służyły one do ostrzenia noży, sierpów i kos (Moszyński 1929, 341; Kostrzewski 1947, 256; Lisowska 2013, 107).

Proces przygotowania osełek polegał na rozłupywaniu przygotowanych wcześniej bloków skalnych zgodnie z układem płaszczyzn złupkowacenia na wąskie sztaby, z których następnie wyciosywano mniejsze, podłużne fragmenty, nadając im odpowiedni kształt oraz usuwając zwierzelinę (Lisowska 2013, 62). W Okresach historycznych czynność ta wykonywana była ręcznie, natomiast wraz z rozwojem przemysłu, począwszy od XIX wieku, produkcja tych wyrobów zaczęła ulegać mechanizacji (Lisowska 2013, 37).

Trzy spośród znalezionych w Stanisławicach osełek prezentują typ o kształcie romboidalnym (tabl. 61:1,2,4). Są to przedmioty poddane przemysłowej obróbce mechanicznej. Obie pierwotnie posiadały zbliżoną wielkość – ok. 15x3,5x2 cm – i wygładzone powierzchnie oraz krawędzie. Oba zabytki są częściowo uszkodzone poprzez ułamanie czubków oraz silne spracowanie powierzchni. Pierwsza osełka (tabl. 61:1) została wykonana z jasnoszarego kamienia piaskowcowego (Gunia 2013, 2), dwie pozostałe (tabl. 61:2,4) zostały wykonane z ciemnoszarego łupka kwarcowo-skalieniowego (Gunia 2013, 3).

Zarówno sposób wykonania jak również surowiec z jakiego zostały wykonane osełki, świadczą, że przedmioty te zostały wykonane w którymś z zakładów obróbkowych na Dolnym Śląsku lub na terenie obecnych Czech, skąd zostały przewiezione jako wyrób handlowy.

Analogiczne osełki zostały odkryte w trakcie badań archeologicznych prowadzonych w Lesie Puławskim, gdzie w ramach prowadzonych badań rozpoznano kompleks stanowisk związanych z fortyfikacjami ziemnymi z okresu II wojny światowej. W części 10 stan. odkryto kompleks ziemianek, w których wypełnisku znajdowano przedmioty codziennego użytku, m. in. osełki (Mazurek *et al.* 2017, 204-205 i ryc. 12:1,2).

Ostatnim przedmiotem w tej grupie jest osełka wykonana na lokalnym surowcu granitowym w formie podłużnego otoczaka rzeczno (tabl. 61:3). Jest to podłużny, nieregularny kamień o wymiarach 8,5x2,5x2 cm, górna powierzchnia nosi ślady silnego wygładzenia poprzez częste użytkowanie, pozostałe powierzchnie nie noszą śladów użytkowania. Tego typu osełki są powszechnie stosowane na wsiach Europy Centralnej i Wschodniej jeszcze w XX wieku (Moszyński 1929, 341).

IV. Uwagi końcowe

Zaprezentowany wyżej zestaw obiektów i materiału zabytkowego stanowi pozostałość wiejskiego gospodarstwa funkcjonującego od końca XVIII aż po połowę XX wieku.

Podczas badań odsłonięto ślady naziemnej zabudowy oraz obiekty w postaci piwniczki (ziemianki) i studni, które związane były z funkcjonowaniem typowego obejścia gospodarskiego charakterystycznego dla terenów Małopolski. Dodatkowo wystąpiły również obiekty związane bezpośrednio z funkcjonowaniem gospodarstwa takie jak groby zwierzęce, w których zakopywano zdechłe zwierzęta.

Oprócz śladów zabudowy i obiektów związanych z funkcjonowaniem gospodarstwa, odsłonięto również obiekty związane z poświadczoną historycznie akcją regulacji stanu wód doliny Raby. Do obiektów tych należą odkryte rowy melioracyjne. Rowy te na podstawie danych historycznych można przypisać do dwóch różnych okresów w historii. Pierwszy etap to okres sprzed 1914 roku, kiedy to władze austrowęgierskie podjęły akcję regulacji biegu Raby i melioracji terenów rolniczych położonych w obszarze doliny tej rzeki. Na taką decyzję wpłynęła katastrofalna w skutkach powódź z 1903 roku (Bochnia 1980, 286-287). Drugi etap to okres międzywojenny, kiedy to władze polskie podjęły kontynuację akcji melioracyjnej (Bochnia 1980, 286-287, 361).

Ostatnim z powstałych obiektów, i zarazem zamykającym nowożytną fazę osadniczą, jest obiekt 3083

o charakterze śmietnikowym. Obiekt ten tworzyło skupisko ceramiki zalegające na powierzchni kilkudziesięciu metrów kwadratowych. Skupisko, a raczej wysypisko potłuczonych ceramiki powstało jako jednorazowe założenie. Wszystkie odkryte w nim skorupy ceramiczne pochodzą z naczyń, które rozbito na miejscu i rozsypano w pasie biegnącym wzdłuż załamania terenu biegnącego po osi NE-SW. Wśród rozsypanych skorup naczyń ceramicznych występowały również fragmenty porcelany, kamionki, szkła oraz fragmenty przedmiotów metalowych, które zostały wyrzucone wraz ze zbędnymi naczyniami glinianymi. Powstanie tej warstwy datowane na ok. połowę XX wieku ma uzasadnienie w poświadczonej zmianie technologicznej, jaka następuje z chwilą wprowadzenia do masowego użytku naczyń emaliowanej blachy (Historia Kultury Materialnej, 1979, 218-219).

Ceramika naczyniowa odkryta podczas badań stan. prezentuje typowe cechy ceramiki ludowej tworzonej na potrzeby rynku wiejskiego w XIX i XX wieku. Wśród fragmentów naczyń wyróżnić można dwa wyraźne horyzonty chronologiczne. Starszy, datowany na 1. połowę i początki 2. połowy XIX wieku oraz młodszy datowany na 2. połowę XIX i 1. połowę XX wieku. Starszy horyzont charakteryzuje się występowaniem polewy tylko na powierzchni wewnętrznej naczynia oraz na zewnątrz w górnej partii naczynia, tuż przy wylewie. Sytuacja taka wynikała z przyczyn praktycznych. Polewa stanowiła zabezpieczenie powierzchni naczynia przed zbytnią nasiąkliwością (Reinfuss 1955, 62-63). Młodszy horyzont, datowany na 2. połowę XIX i 1. połowę XX wieku, charakteryzuje się już polewą pokrywającą zarówno wnętrze jak i całą powierzchnię zewnętrzną naczynia. Od drugiej połowy XIX wieku warsztaty garncarskie zmuszone do konkurencji z wyrobami fajansowymi i żeliwnymi, musiały uatrakcyjniać swój towar zarówno pod względem form jak również i estetyki (Reinfuss 1955, 73; Szurowa 1985, 94).

Poza materiałem ceramicznym, który można powiązać z lokalnymi warsztatami, wystąpił również materiał o obcej prominencji. Do materiałów, które stanowią niekwestionowane importy zalicza się porcelana, fragment ozdobnego wieczka z glinki kaolinowej, talerz kamionkowy i fragmenty butelek kamionkowych oraz zabytki szklane (przede wszystkim tzw. butelka górnicza), fajki ceramiczne i koralik z kryształu górskiego. Wszystkie wymienione przedmioty trafiły do Stanisławic z terenów Czech i Dolnego Śląska, a nawet z Nadrenii.

Ilość oraz rodzaj zabytków ruchomych odkrytych podczas badań w Stanisławicach, wskazuje, że mamy do czynienia z zagrodą gospodarczą należącą do bogatej rodziny. Wystąpienie tak charakterystycznych przedmiotów jak pochodząca z manufaktury w Kolonii fajka, szklana butelka przedstawiająca postać górnika, kamionkowe butelki po wodzie mineralnej, czy sygnowany talerz kamionkowy z wytwórni w Starych Rolach (Altrohlau) koło Karelovych Var wyraźnie potwierdza, że przedstawiciel rodziny zamieszkującej gospodarstwo był jednym z emigrantów zarobkowych, którzy w 2. połowie XIX wieku opuścili dotknięte kryzysem gospodarczym tereny bocheńszczyzny i udali się w celach zarobkowych na Śląsk Cieszyński, gdzie kwitł przemysł górniczy (Bochnia 1980, 300; Burzyński 1985, 21-23). Dzięki uzyskanemu na Śląsku zatrudnieniu, i pozyskanym w ten sposób środkom finansowym rodzina mieszkająca w Stanisławicach w obrębie rozpoznanego w trakcie badań obejście mogła poszczycić się znacznie wyższym statusem materialnym, co poświadczają oprócz wymienionych wyżej zabytków, także pozostałości po szklanych butelkach zawierających niegdyś wodę mineralną. Butelki były sygnowane znakiem rozlewni w Szczawnicy, natomiast sama woda mineralna, choć rozpowszechnia się pod koniec XIX wieku to nadal stanowi luksus i jest stosunkowo droga.

O zamożności mieszkańców badanego gospodarstwa świadczą również pozostałości butelek szklanych po likierach produkowanych w Wieliczce w wytwórni „H. Perlbergera i syna” (Wieliczka, 1990, 233). Wytwórnia ta zaliczała się do jednych z najlepszych na terenie ówczesnej Galicji, co potwierdza udział jej przedstawicieli w „Wystawie Powszechnej” zorganizowanej w Wiedniu w 1873 roku (Giller 1873, 125).

Dokonując przeglądu dotychczasowych ustaleń, można postawić następujący wniosek. Odkryte i rozpoznane archeologicznie gospodarstwo oraz ślady późnonowożytnego osadnictwa dostarczyły łącznie 174 obiektów nieruchomości oraz 14 629 zabytków ruchomych (ceramika, porcelana, kamionka, fajki, szkło, przedmioty metalowe i kamienne, kryształ górski). Materiał ruchomy prezentowany jest zarówno przez wyroby lokalne jak i przez importy z terenów Niemiec, Czech i Węgier.

Z badawczego punktu widzenia całość zespołu (obiekty nieruchome i materiał zabytkowy) prezentuje się ciekawie. Jest to obejście gospodarskie charakterystyczne dla terenów Małopolski XIX i XX wieku. Na materiał ruchomy w większości również składają się przedmioty stanowiące wyposażenie domu wiejskiego,

jednak pomiędzy nim występuje także materiał mający zupełnie inną prowincję, który można łączyć z tworzącą się w tym czasie społeczną grupą robotniczą. Znaczną część analogii dla wyróżnionego materiału dostarczyły źródła etnograficzne oraz historyczne. Niestety prowadzona przez autora kwerenda w lokalnych księgach parafialnych, archiwach i wśród mieszkańców dała bardzo nikłe efekty w postaci szczątkowych informacji dotyczących rozbiórki domostwa, które było przedmiotem badań terenowych. Informacje ustne pozwoliły na umiejscowienie rozbiórki ostatniej fazy obejścia na lata ok. 1947-1948. Nie udało się natomiast uzyskać informacji czy któryś z członków rodziny zamieszkującej obejście, emigrował w celach zarobkowych na Śląsk. Jednak wniosek, że taka emigracja miała miejsce, jest uzasadniony zarówno na podstawie materiału zabytkowego odkrytego podczas badań (porcelana, butelka górnicza, fajka z Kolonii), jak też potwierdzony historycznie (Bochnia 1980, 300; Burzyński 1985, 21-23) oraz przez pojedyncze informacje zebrane wśród starszych mieszkańców bocheńszczyzny, którzy znali osobiście ludzi wyjeżdżających w celach zarobkowych na tereny Śląska i Czech¹⁰.

Literatura

- Almeling G.
1996 *Christian casselmann tonpfeifenbäcker zu Münden*. Münden.
- Baranowski B.
1979 *Polska karczma, restauracja, kawiarnia*.
- Barut J.
1956 Zabawki gliniane z XVII i XVIII wieku znalezione w Gorlicach, (w:) *Polska Sztuka Ludowa X/4-5*, 201-203.
- Bator J.
2008 *Wojna Galicyjska. Działania armii Austro-węgierskiej na froncie północnym (galicyjskim) w latach 1914-1915*, Kraków.
- Baughner S.
2008 The archeology of the Matron's Cottage: a household of female employees at sailors' snug, Harbor, Staten Island, New York, (w:) *Northeast Historical Archaeology* 37, 1-20.
- Bazielińchówna B.
1958 Garmcarstwo Starosądeckie, (w:) *Polska Sztuka Ludowa XII/2-4*, 94-114.
- Bęben A.
2008 *Górnicza lampa się pali...* Kraków.
- Bieriezanska Z.
1972 Kultura trzciniecka na Ukrainie, (w:) *Archeologia Polski* 17, 259-305.
- Biszkont J.
2005 *Wrocław Antiqua 7. Późnośredniowieczne szklarstwo na Śląsku*, Wrocław.
- Bochnia
1980 *Bochnia. Dzieje miasta i regionu*, red. F. Kiryk, Z. Ruta, Kraków.
- Brassey R.
1991 Clay tobacco pipes from the site of the Victoria Hotel Auckland, New Zealand, (w:) *Australian Historical Archeology* 9, 27-30.
- Brinkmann B.
1984a Der Mineralwasserversand in Steinzeugflaschen, (w:) *Der Mineralbrunnen* 3/1984, 93, 97-103.
1984b Der Mineralwasserversand in Steinzeugflaschen, (w:) *Der Mineralbrunnen* 11/1984, 416-425.
1987 Der Mineralwasserversand in Steinzeugflaschen, (w:) *Der Mineralbrunnen* 2/1987, 35-38.
- Brückner A.
1990 *Encyklopedia Staropolska. Tom II*, Warszawa.
- Brylak-Zaluska M.
1993 *O kulturze Lachów Sądeckich*, Nowy Sącz.
- Burzyński A.
1985 *Robotnicy w przemyśle ciężkim w Galicji w dobie autonomicznej. Struktura Zatrudnienia*, Warszawa.
- Cerutti C., Dorigato A.
1998 *Szkoło XV – XX wieku*, Warszawa.
- Chrościcki L.
1949 *Znaki porcelany europejskiej i polskiej ceramiki*, Poznań.
1974 *Porcelana – znaki wytwórni europejskich*, Warszawa.
1989 *Fajans – znaki wytwórni europejskich*, Warszawa.
- Chrzanowski T.
1995 *Portret staropolski*, Warszawa.
- Chudzińska B.
1998 *Dewocjonalia z nowożytnego cmentarzyska we wsi Maniowy na Podhalu*, Kraków.
2008a Archeolog o medalikach, (w:) *Alma Mater* 99/2008, 287-291.
2008b Nowożytne dewocjonalia z badań archeologicznych z terenu Polski południowo-wschodniej i wschodniej Słowacji. Różnice i podobieństwa, (w:) *Materlu i dosli-dziennja z archeologi Prukarpattja i Woluni* 12, 346-359.

¹⁰ Najwięcej informacji na ten temat dostarczyła autorowi Pani Wanda Dudek, której teść wraz z kilkoma osobami z okolic Bochni (w tym dwie z okolic Targowiska) wyemigrował w 1908 roku do Ostrawy, gdzie pracowali w kopalni aż do wiosny 1939 roku.

- 2012 *Osadnictwo średniowieczne i nowożytne na stanowisku 15 w Krakowie-Bieżanowie* (maszynopis w archiwum Krakowskiego Zespołu do Badań Autostrad).
- Ciepielak-Kubalska S.
1999 Szklane kufle starowarszawskie z XVIII wieku, (w:) *Acta Universitatis Nicolai Copernici* XXVII, 145-163.
- Ciesielski Z.
1968 Z badań nad garncarstwem ludowym w województwie białostockim, (w:) *Lud* 52, 209-250.
- Cieśla-Reinfussowa Z.
1954 Siwaki z Białej Podlaskiej, (w:) *Polska Sztuka Ludowa* VIII/5, 273-295.
- Cymbalak T.
2006 Wybrane znaleziska podkówek do butów z terenu Czech na tle analogii środkowoeuropejskich, (w:) *Archaeologia Pragensia* 18, 263-282.
- Czajkowski J.
1972 Konstrukcja sochowo-ślemieniowa w budownictwie wiejskim na terenie Polski, *Rocznik Muzeum Etnograficznego w Krakowie*, 67-128.
- Czekanowski J.
1949-1951 Z dziejów wozu i zaprzęgu, (w:) *Lud* 39, 110-132.
- Czerwiński T.
2009 *Wyposażenie domu wiejskiego w Polsce*, Warszawa.
- Duma P.
2010 *Grób alienata. Pochówki dzieci nieochrzczonych, samobójców i skazańców w późnym średniowieczu i dobie wczesnonowożytnej*, Kraków.
- Dworaczyński E.
1985 Propozycja kart dla inwentaryzacji i analizy późnośredniowiecznego i nowożytnego materiału archeologicznego, (w:) J. Gromnicki, B. Pokorska (red.), *Metody opracowania i publikacji źródeł archeologicznych*, 21-67.
- Dym
2009 *Dym. Powszechna historia palenia*, red. L. Gilman, Z. Xun, Kraków.
- Dziedzic K.
2007 *Z poszukiwań archeologicznych Edwarda Dłużyńskiego (II)* – http://www.olesnica.nienaltowski.net/Odkrycia_archeologiczne.htm.
- Dzięgielewski K.
2007 Możliwości identyfikacji i datowania śladów wykrotów na stan. archeologicznych (na przykładzie stan. 17 w Podłężu), *Sprawozdania Archeologiczne* 59, 393-417.
- Encyklopedia
1986 *Encyklopedia popularna PWN*, red. R. Łąkowski.
- Encyklopedia broni
1995 *Encyklopedia broni. 7000 lat historii uzbrojenia*, red. Dawid Harding, Warszawa.
- Firszt S.
1997 Szklane butelki górnicze ze Śląska, (w:) *Archaeologia Historica Polona* 6, 271-274
- Fischer A.
1934 *Etnografia słowiańska. Zeszyt 3. Polacy*. Lwów – Warszawa.
- Fischer. Katalog monet polskich
2007 *XX, XIX wiek i monety koronne Stanisława Augusta Poniatowskiego*, red. A. Łanowy, Warszawa
- Flasza J.
2008 *Piękno minione, utracone, niedocenione.... Krajobraz kulturowy powiatu Bocheńskiego*, Bochnia.
- Fryś-Pietraszkowa E.
1962 Konkurs i wystawa garncarstwa ludowego województwa krakowskiego, *Polska Sztuka Ludowa* XVI/2, 118-124.
- Furdyna J.
1969 Urządzenia do oświetlania wnętrz u Lasowiaków w widłach Wisły i Sanu od połowy wieku XIX po czasy dzisiejsze, (w:) *Lud* 53, 225-230.
1972 Drzwi i urządzenia do ich zamykania w domach mieszkalnych Lasowiaków w widłach Wisły i Sanu, (w:) *Rocznik Muzeum Etnograficznego w Krakowie* 4, 197-210.
- Gardawski A.
1959 Plemiona kultury trzcinieckiej, (w:) *Materiały Starożytne* 5, 7-189.
- Gierlach B.
1972 *Kowalstwo mazowieckie XIII-XVIII w.*, Ciechanów.
- Gil Ł., Jaworski G.
2011 Znaleźiska fajek z portretami dynastii orańskiej z pow. łóweckiego, woj. dolnośląskie, (w:) A. Jaszewska, A. Michalak (red.), *Ogień – żywioł ujarzmiony i nieujarzmiony*, 429-431.
- Giller A.
1873 *Polska na powszechnej wystawie w Wiedniu w 1873 roku*, Lwów.
- Głosek M.
1998 *Dwór murowany w Bąkowej Górze*, Łódź.
- Głowa Zofia B.
1956 Materiały do mapy ośrodków garncarskich w Polsce cz. II, *Polska Sztuka Ludowa* X 3-4, 190-195.
- Grabczyk K.
2008 Tropem średniowiecznego skarbu, *Spotkania z zabytkami* 12/2008, 9-11.
- Grodziski S.
1983 *Franciszek Józef I*, Wrocław.
- Grosser M.
1954 *Krótkie i bardzo proste wprowadzenie do gospodarstwa wiejskiego*, Wrocław.

- Gubała E..
 2006 Przemysł szklarski i jego organizacja w II R.P., *Szkoło i Ceramika* 57, 26-32.
- Gula M., Rysiewska T.
 1993 Zabytki wydzielone ze stan. Zamek II w Sandomierzu, (w:) S. Tabaczyński (red.), *Sandomierz. Badania 1969-1973*, Tom I, Warszawa, 262-279.
- Gunia P.
 2013 *Opis płytek cienkich zabytków kamiennych (załącznik na CD do Lisowska E. 2013)*, Wrocław.
- Gutowska-Rychlewska M.
 1968 *Historia ubiorów*, Wrocław.
- Hensel W.
 1987 *Słowiańszczyzna wczesnośredniowieczna. Zarys kultury materialnej*, Warszawa.
- Historia Kultury Materialnej Polski*
 1978a *Tom IV. Od połowy XVII do końca XVIII wieku*, Z. Kamińska, B. Baranowski (red.), Warszawa.
 1978b *Tom V. Od 1795 do 1870 roku*, E. Kowicka (red.), Warszawa.
 1979 *Tom VI. Od 1870 do 1918 roku*, B. Baranowski, J. Bartyś, T. Sobczak (red.), Warszawa.
- Historia Szalaiów
<http://www.szczawnica.net/mportal/content/view/23/66/1/1/>.
- Historia Szczawnicy
<http://www.szczawnica.na-pulpit.pl/index-historia-szczawnicy.html>.
- Historic glass bottle, identification & information website
<http://www.sha.org/bottle/index.htm>
<http://www.kochamantyki.pl/porady/poradnik-kolekcjonera/porada/zobacz/alpaka-a-srebro-co-je-rozni-1.html>.
- Izdebska S.
 1934 *Jak się lepi garnki?*, Lwów.
- Jabłońska T.
 2008 *Dawne zastawy stołowe*, Warszawa.
 2012 *Lampy naftowe*, Warszawa.
- Jones O., Sullivan C.
 1989 *Glass glossary*, Ottawa.
- Kajzer L.
 1984 *Wstęp do badań archeologiczno-architektonicznych*, Łódź.
- Kielski A.
 1969 *Ogólna technologia ceramiki*, Kraków.
- Kijan J.
 1995 *Hełmy Policji Państwowej w II Rzeczypospolitej*, *Archeologia Wojskowa* 1/1995, 36-41.
- Kitowicz J.
 2003 *Opis obyczajów za panowania Augusta III. Tom II*, Warszawa.
- Kluk J. K.
 1954 *O rolnictwie, zbożach, ląkach, chmielnikach, winnicach i roślinach uprawnych*, Wrocław.
- Kochanowski M.
 1994 *Dawne kowalstwo*, Gdańsk.
- Kornecki M.
 1998 *Małomiasteczkowy drewniany dom z facjatą na Podbeskidziu*, *Teki Krakowskie* VII, 83-94.
- Korybutiak Z. J.
 1936 *Kowalstwo ludowe w województwie Wileńskim*, Wilno.
- Kostrzewski J.
 1947 *Kultura prapolska*, Poznań.
- Kotula F.
 1952 *Ze studiów nad zdobnictwem kowalskim w okolicach Rzeszowa („raki” czyli kratki)*, *Polska Sztuka Ludowa* VI/2, 87-91.
 1960 *Nowożytny urny*, *Polska Sztuka Ludowa* XIV/2, 230-231.
- Kowalska-Wróbel M.
 1999 *Były kamionki*, *Kronika bocheńska* 11(91)/1999, 25-30.
- Kowicka E.
 1988 *Co i jak jadł chłop polski w XIX wieku?*, *Mówią Wieki* 5/1988, 6-11.
- Kowicka E., Łosiowie M. i J., Winogradów L.
 1983 *Polska porcelana*, Warszawa.
- Kozłowska R.
 1997 *Materiały szklane z Kleczanowa*, (w:) A. Buko (red.), *Kleczanów. Badania rozpoznawcze 1989-1992*, Warszawa, 218-225.
- Krajewski W.
 2017 *Kule ręcznej broni palnej z badań na terenie Arsenалу Warszawskiego*, (w:) *Warszawskie Materiały Archeologiczne. Tom 14. Badania archeologiczne dziedzina Arsenalu Królewskiego oraz zespołu Kamienic Raczynskich w Warszawie*, 69-76.
- Kroh M.
 1995 *Sądecki park etnograficzny. Przewodnik*, Nowy Sącz.
- Krupop D.
 2011 *Monarchia upadła, pamiątki pozostały... Słów kilka na temat guzików mundurowych Austro-Węgier u progu Wielkiej Wojny*, (w:) *Archeologia Wojenna* 1/2011, 116-146.
- Krzysztofowicz S.
 1972 *O sztuce ludowej w Polsce*, Warszawa.
- Kwaśnik-Gliwińska A.
 1993 *Dział rzemiosła artystycznego*, *Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach* 17, 296-313.
- Lisowska E.
 2013 *Wydobycie i dystrybucja surowców kamiennych we wczesnym średniowieczu na Dolnym Śląsku*, Wrocław.

- Lukaszewicz J.
1979 Niektóre problemy garncarstwa ludowego w Polsce na tle doświadczeń i obserwacji Muzeum Etnograficznego w Toruniu, *Polska Sztuka Ludowa* XXXIII, 107-110.
- Marcinek R., Śledzikowski T.
2002 *Świat miniony. Architektura drewniana Małopolski ze szkicowników Mariana Korneckiego*, Kraków.
- Markiewicz M.
2004 Badania zanikłych hut szkła na obszarze Małopolski, *Archaeologia Historica Polona* 14, 269-271.
- Maśliński M.
1960 Ludowe kowalstwo artystyczne. Uwagi związane z pokonkursową wystawą w Krakowie, *Polska Sztuka Ludowa* XIV/4, 243-248.
- Mazurek M., Muzolf P., Sznajderowska-Pondel A.
2017 Relikty działań wojennych zarejestrowanych podczas badań archeologicznych na stanowisku militarnym 1-24 w Lesie Puławskim, (w:) *Raport 12*, 199-212.
- Mehler N.
2009 – The archeology of mercantilism: clay tobacco pipes in Bavaria and their contribution to an economic system, *Post-Medieval archeology* 43/2, 261-281.
- Meyza K.
1997 Fajki gliniane z XVII w. i z pierwszej połowy XVIII w z badań archeologicznych zamku królewskiego i starożytności w Warszawie, *Almanach muzealny I*, 31-44.
1999 Fajki gliniane z drugiej połowy XVIII i pierwszej połowy XIX w. z badań archeologicznych zamku królewskiego i starożytności w Warszawie, *Almanach muzealny II*, 5-21.
- Michalik P.
2007 *Późnośredniowieczne i wczesnonowożytne noże z zamku w Pucku*, Warszawa.
- Migdał W., Paczkowski M.
2015 Opracowanie wyników badań archeologicznych na stanowisku Reduta Ordona, *Warszawskie Materiały Archeologiczne 12-13. Badania na Reducie Ordona. Tom II*, 37-152.
- Moryciński T.
2005 Przyczynek do badań nad ceramicznymi pojemnikami używanymi w ogrodzie wilanowskim, *Monument. Studia i materiały Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków. Nr 2*, 305-335.
- Moszyński K.
1929 *Kultura ludowa Słowian. Część I. Kultura materialna*, Kraków.
1967 *Kultura ludowa Słowian. Tom I. Kultura materialna*, Warszawa.
- Myszka R.
2002 Późnośredniowieczne dzbanki znalezione w dołach chłonnych na terenie Starego Miasta w Krakowie, *Materiały Archeologiczne* XXXIII, 53-104.
- Nasz A.
1959 Narzędzia żniwne w Polsce, *Etnografia Polska* III, 309-328.
- Niesiołowska A., Perzyńska M., Żak J.
1960 Badania na posesji Ostrów Tumski 13 w latach 1950-1953, (w:) W. Hensel (red.), *Poznań we wczesnym średniowieczu*, Warszawa – Wrocław, 67-186.
- Nowakowski T.
1992 *Armia Austro-Węgierska 1908-1918*, Warszawa.
- Olbramska U.
2009 *Fajki z kolekcji Michała Morawskiego (folder wystawy)*, Przemysł.
- Olbromska U., Kośmider A., Olbromski M. J., Sarkady A.
2004 *Fajki i tabakerki z muzeum w Łowiczu*, Przemysł.
- Olbromski M. J., Olbromska U., Sarkady A.
2006 *Fajki z Muzeum Etnografii i Przemysłu Artystycznego we Lwowie*, Przemysł.
- Ołędzki J.
1961 Artystyczna twórczość kowska na terenie Kurpiowskiej Puszczy Zielonej od końca XIX w. do I wojny światowej, *Polska Sztuka Ludowa* XV/4, 199-214.
- Oniszczyk-Rakowska A.
2005 Uwagi o stanie badań nad nowożytną ceramiką szlachetną w Polsce wraz z katalogiem naczyń pewnie datowanych, pochodzących z badań prowadzonych na terenie przyszłego Centrum Dominikańskiego w Gdańsku, (w:) *Monument nr 2. Studia i Materiały Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków*, red. T. Moryciński, Gdańsk, 525-542.
- Oryżyna J.
1974 Dewocjonalia częstochowska, *Polska Sztuka Ludowa* XXX/2, 115-120.
- Piskorz-Branekova E.
2008 *Biżuteria ludowa w Polsce*, Warszawa.
- Pokropek M.
1978 *Atlas sztuki ludowej i folkloru w Polsce* Warszawa
- Polek E.
1986 Z dziejów kaflarstwa lipnickiego, (w:) *Bochnia. Dzieje miasta i regionu. Suplement*, red. H. Babrał, 67-72.
- Polska
2004 *Polska. Dzieje cywilizacji i narodu. Polska XX wieku. 1914-2003*, red. M. Derwich Warszawa – Wrocław.
- Polska Grafika Ludowa
1970 *Polska Grafika Ludowa*, red. W. Otto-Weissowa, Kraków.
- Polskie szkło
1974 *Polskie szkło do połowy XIX wieku*, red Z. Kamińska, Warszawa.

- Puziuk J.
2015 Nowożytny fajki z badań archeologicznych w Krakowie, *Materiały Archeologiczne* XL, 51-85.
- Radwański K.
1968 Wczesnośredniowieczna ceramika krakowska i zagadnienie jej chronologii, *Materiały Archeologiczne* IX, 5-90.
- Reinfuss R.
1952 Badania terenowe w rejonie Kielecko-Sandomierskim, *Polska Sztuka Ludowa* VI/1, 35-47.
1953 Polskie kowalstwo artystyczne, *Polska Sztuka Ludowa* VII/6, 348-376.
1955 *Garncarstwo ludowe w Polsce*, Warszawa.
1966 *Kaflarstwo ludowe w Polsce*, Kraków.
1983 *Ludowe kowalstwo artystyczne w Polsce*, Warszawa.
- Reinfuss R., Świderki J.
1960 *Sztuka ludowa w Polsce*, Kraków.
- Reyman-Walczak B.
2012 Grosz praski ze Stanisławic st. 9, gm. Bochnia, (w:) *Stanisławice, gm. Bochnia, stanowisko 9 9nr 161 w pasie inwestycji. Tom I. Wstęp, podsumowanie, aneksy, plan stan.. Katalog zabytków. (red. J. Rodak), 9* (Maszynopis w archiwum GDDKiA Oddział Kraków).
- Rodak T.
2011 *Analiza materiałów ceramicznych z okresu średniowiecza i okresu nowożytnego. Aneks do opracowania: Stanisławice, st. 10, gm. Bochnia (nr aut. 205) Osada wielokulturowa. Opracowanie materiału zabytkowego.* (maszynopis w archiwum GDDKiA O/Kraków).
- Rubnikowicz M.
1989 XVIII-wieczne naczynia szklane odkryte na Starym Mieście w Toruniu, *Acta Universitatis Nicolai Copernici* XIV, 73-84.
1993 Średniowieczne i nowożytne szkło ze stan. Collegium Gostomianum, (w:) red. S. Tabaczyński, *Sandomierz. Badania 1969-1973, Tom II*, Warszawa, 423-453.
- Ruminiecka J., Sikorski A., Wenzel J.
2005 Badania przy kanonii Ostrów Tumski nr 10, (w:) red. H. Kóčka-Krenz, *Poznań we wczesnym średniowieczu. Tom V*, Poznań, 245-264.
- Rydel J.
1996 C.K. wojsko Austriackie w Galicji w przeddzień powstania 1846 roku, *Rocznik Bocheński* IV, 41-57.
- Rysiewska T.
1996 Zabytki wydzielone ze stan. Collegium Gostomianum w Sandomierzu, (w:) red. S. Tabaczyński, *Sandomierz. Badania 1969-1973, Tom II*, Warszawa, 327-388.
- Seweryn T.
1949 Polskie zabawki Ludowe, *Polska Sztuka Ludowa* III/6, 163-179.
- 1957 Zabawki ludowe jako odbicie zwyczajów, obrzędów, magii i legend, *Polska Sztuka Ludowa* XI/1-2, 3-20.
- Skiba P.
2010 *Garncarstwo. Sztuka pięciu żywiołów*, Warszawa.
- Skotnicka J.
2005 Ośrodki garncarskie regionu świętokrzyskiego w materiałach etnograficznych, (w:) red. A. Buko, L. Kajzer, *Naczynia białe w Polsce Południowej i Środkowej. Wstęp do problematyki.badawczej*, Kielce-Łagów, 182-200.
- South S.
1999 *Historical archaeology In Wachovia. Excavating eighteenth century Bethabara and Moravian pottery*, New York, Boston, Dordrecht, Moscow.
- Stępnik T.
2007 Przedmioty metalowe, (w:) red. E. Pawlak, P. Pawlak, *Żerniki, Gm. Kórnik, stan. 25. Osadnictwo pradziejowe, wieś średniowieczna i folwark nowożytny*, Poznań, 173-188.
- Sulkowska-Tuszyńska K.
1990 Próba interpretacji funkcji naczyń na trzech nóżkach w świetle źródeł ikonograficznych, (w:) red. J. Chudziakowa, *Z badań nad średniowieczną architekturą Kujaw i Wielkopolski Wschodniej*, Toruń, 109-138.
- Swiesznikow I. K., Gupalo W. D.
1994 Ceramika datowana kładami monet, (w:) red. A. Gruszczyński, A. Targońska, *Garncarstwo i kaflarstwo na ziemiach polskich od późnego średniowiecza do czasów współczesnych*, Rzeszów, 139-148.
- Szewczyk-Wojtasiewicz M.
2011 *Fajki w zbiorach Zamku Królewskiego na Wawelu*, Kraków.
- Szpunar A.
1985 *Wiśnicz woj. Tarnów. Zamek. Szkło – karty analityczne – tom V – kieliszki.* (Maszynopis w archiwum Zamku w Nowym Wiśniczu).
- Szurowa B.
1985 Zabytkowy zespół pieców garncarskich w Ilży, *Biuletyn Kwartalny Radmoskiego Towarzystwa Naukowego* XXII/3-4, 93-102.
- Szwagrzyk Józef A.
1973 *Pieniądz na ziemiach polskich X-XX wiek*, Warszawa.
1990 *Pieniądz na ziemiach polskich X-XX wiek. Wydanie II uzupełnione*, Warszawa.
- Świętosławski W.
2000 Rola ludów stepu w upowszechnieniu nożyc dźwigniowych w średniowiecznej Europie, (w:) red. L. Kajzer i in., *Archaeologia et historia*, Łódź, 367-376.
- Tabaszewski W.
2008 *Sprawozdanie z badań interwencyjnych przeprowadzonych w trakcie nadzoru archeologicznego nad pracami*

- ziemnymi prowadzonymi podczas budowy parkingu podziemnego zlokalizowanego w Krakowie przy Placu na Groblach, prowadzonych w okresie od 01. 07. do 03. 07 2008 roku. (Maszynopis w archiwum WOUZ w Krakowie).
- 2009 *Sprawozdanie z Nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową parkingu podziemnego zlokalizowanego w Krakowie przy Placu Na Groblach.* (Maszynopis w archiwum WOUZ w Krakowie).
- 2012 *Stanisławice, gm. Bochnia, stanowisko 9 (nr 161 w pasie inwestycji). Tom VI. Gospodarstwo z XIX i początków XX wieku na stanowisku 9 w Stanisławicach, gm. Bochnia* (Maszynopis w archiwum GDDKiA Oddział Kraków).
- 2013a *Materiały średniowieczne i nowożytne, (w:) Opracowanie wyników archeologicznych badań powierzchniowych poprzedzających budowę drogi ekspresowej S-7, odcinek Jędrzejów – granica województwa Świętokrzyskiego/ Małopolskiego, red. A. Stępień, 31-55* (Maszynopis w archiwum GDDKiA Oddział w Kielcach).
- 2013b *Opracowanie wyników archeologicznych badań powierzchniowych poprzedzających budowę drogi ekspresowej S-7, odcinek Chęciny – Jędrzejów* (Maszynopis w archiwum GDDKiA Oddział w Kielcach).
- 2013c *Sprawozdanie i opracowanie wyników nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z wykonaniem robót ziemnych związanych z budową „Ogrodów Biblijnych” oraz izolacji fundamentów „Starej Plebani” wpisanej do rejestru zabytków pod nr A-733 decyzją z dnia 28.02.1994 r.* (Maszynopis w archiwum WUOZ w Nowym Sączu).
- 2013d *Opracowanie materiałów pozyskanych w trakcie przeprowadzenia na płycie Rynku w Bochni odwiertów w dniu 19 sierpnia 2011 roku (stanowisko 1 „Stare Miasto”; AZP 104-61/1), Rocznik Bocheński VII, 31-50.*
- 2017a *Opracowanie wyników archeologicznych, weryfikacyjnych badań powierzchniowych dla planowanej budowy drogi łącznikowej pomiędzy węzłem Tarnów Północ (autostrada A4) a węzłem Lwowska (dk4)* (maszynopis w archiwum GDDKiA O/Kraków).
- 2017b *Opracowanie wyników archeologicznych weryfikacyjnych badań powierzchniowych poprzedzających budowę drogi ekspresowej S-52, od węzła Modlnica do węzła Mistrzejowice, stanowiącej północną część obwodnicy Krakowa* (Maszynopis w archiwum GDDKiA Oddział w Krakowie).
- Tabaszewski W., Peschel K.
- 2015 *Opracowanie wyników nadzoru archeologicznego związanego z wykonaniem instalacji przeciwpożarowej na terenie obozu Auschwitz II – Birkenau w Oświęcimiu (nr rejestru zabytków A-714/95)* (maszynopis w archiwum PMA-B w Oświęcimiu).
- 2017 *Opracowanie wyników archeologicznych badań sondażowych prowadzonych na obszarze obozu koncentracyjnego Auschwitz I w Oświęcimiu (nr rejestru zabytków A-714/95)* (maszynopis w archiwum PMA-B w Oświęcimiu).
- Tabaszewski W., Peschel K., Mysza M.
- 2017 *Opracowanie wyników nadzoru archeologicznego związanego z wykonaniem instalacji przeciwpożarowej na terenie obozu Auschwitz II – Birkenau w Oświęcimiu (nr rejestru zabytków A-714/95)* (maszynopis w archiwum PMA-B w Oświęcimiu).
- Trzewik M.
- 1985 *Metodyka postępowania badawczego w opracowaniach wiejskich ośrodków ceramicznych na przykładzie warsztatu garncarskiego w Pawłowie (woj. Chełmskie), Rocznik Przedsiębiorstwa Państwowego Pracowni Konserwacji Zabytków, zeszyt 2, 115-127.*
- Turnau I.
- 1975 *Skórnictwo odzieżowe w Polsce XVI – XVIII wiek, Wrocław.*
- Wade J.
- 1987 *Excavations In Mary Ann street, Ultino, N.S.W, (w:) Papers In Australia. Historica Archaeology, ed. Judy Birmingham&Damaris Bairstown, 91-100.*
- Walkiewicz B.
- 1995 *Fajki gliniane z XVIII w. z badań archeologicznych bramy wielkiej w Poznaniu, Wielkopolskie sprawozdania archeologiczne III, 245-251.*
- Waltoś S.
- 1992 *Krajobraz z „Wesela” Bochnia – Kraków.*
- Wałowcy A.
- 1979 *Późnośredniowieczne garncarstwo krakowskie w świetle źródeł archeologicznych, Materiały Archeologiczne XIX, 5-150.*
- Wardas M., Ziętek J., Łyskowski M., Tabaszewski W.
- 2010 *Możliwości wykorzystania zanieczyszczeń osadów w nawarstwieniach archeologicznych Krakowa do wyznaczenia historycznych kolektorów ścieków, (w:) Jubileusz Katedry Geologii Ogólnej, Ochrony Środowiska i Geoturystyki Akademii Górniczo-Hutniczej 1920-2010, red. J. Rajchel, 173-188 – Kraków.*
- Wieliczka
- 1990 *Wieliczka. Dzieje miasta (do roku 1980), red. S. Gawęda, A. Jodłowski, J. Piotrowicz, Wieliczka.*
- Witkowska T.
- 1989/1990 *Manufaktura fajek glinianych z Rościna, gmina Myślibórz, Materiały Zachodniopomorskie 35/36, 283-301.*
- Wrześniński K.
- 2005 *Średniowieczne i nowożytne wyroby żelazne ze stan. Ostrów Tumski nr 9/10 w Poznaniu, Poznań we wczesnym*

- średniowieczu. Tom V, red. Kóčka-Krenz Hanna, Poznań, 265-342.*
- Zabytki
 2005 *Zabytki ziemi bocheńskiej w rysunkach Andrzeja Krupińskiego, Bochnia.*
- Zachuta L.
 1984 Orły, orzełki..., (w:) *Spotkania z zabytkami 1/1984*, 43-45.
- Zawadzka-Nikiforow M.
 1972 *Wiśnicz Nowy, woj. krakowskie, pow. Bochnia. Zamek. Ogólna charakterystyka kafli pochodzących z wykopów archeologicznych wykonanych w latach 1970-1971 (maszynopis w archiwum Zamku w Nowym Wiśniczu).*
- Zygala M.
 1989 *Fumare humanum est. Krótki leksykon używek tytoniowych wokół nas, (w:) Polska sztuka ludowa LIII nr 1-2*, 121-124.
- Żołądź-Strzelczyk D.
 2006 *Dziecko w dawnej Polsce, Poznań.*
- Żurowski T.
 1951 *Fajki gliniane, (w:) Ochrona zabytków IV/1-2 39-57.*

Wojciech Tabaszewski

8. Modern materials: A farm from the 19th and early 20th century at site 9 in Stanisławice, commune Bochnia

For the first time the village of Stanisławice was mentioned in written records in the year 1364. However, its origins ought to be moved back to the period before the year 1333, which is indicated by the patronymic character of its name as well as its location on the most fertile land (Słownik, 1890, 187; Bochnia, 1980, 56-57). The village built along the main street, located on the edge of the Niepołomice Forest along the route running from Bochnia via Niepołomice to Krakow (Słownik, 1890, 187; Bochnia, 1980, 293 and map on 77), has preserved its character until today.

During archaeological excavations preceding the construction of the A-4 motorway, carried out in the years 2000-2009, within the Stanisławice 9 and 10 sites single traces of early-medieval settlement were discovered as well as abundant traces of modern settlement dated back to the period between the 18th and 20th century.

The zone associated with intensive settlement from the modern period was concentrated in the eastern part of the site (see fig. 1), while traces of human activity within the discussed period occurred on the surface of the whole site in the form of individual specimens, and accumulation layers which contained numerous movable artefacts (Rodak 2011; Tabaszewski 2012, 6). Moreover, on the south side, beneath the edge of the hill where the sites 9 and 10 were located, there was a partially recognisable irrigation ditch (feature 1242) related to the drainage activities conducted in the valley of the lower Raba River during the 1920s (Bochnia 1980, 285-286; Pietrzak 1995, 135).

Altogether, 167 features, 25 accumulation layers and 15 thousand movable artefacts were related to the modern period settlement.

Among features uncovered in the course of archaeological research traces of 11 buildings were identified, including at least 1 dwelling (feature 3570). Revealed traces of buildings allowed for establishing the overall layout of a rural homestead with 2 functional stages. In the case of 8 features (739, 3082, 3566-3571) comparison of preserved traces and ethnographic analogies allowed for establishing the construction which was originally used to erect the buildings (Tabaszewski W. 2012, 79-82 – further reading there).

Stratigraphic accumulations associated with the functioning of modern settlement concentrated mostly in the east section of the site, in the area where identifiable traces of a homestead and its related features were located. Moreover, in the central section of the site there occurred accumulation layers (no 2574 and 2695) the character of which confirms their post-flooding origins, and a considerable number of modern pottery fragments allowed for linking their origins to the flood in 1903, after which a large-scale drainage programme was carried out in the area and continued until the 1930s (Bochnia 1980, 286-287, 361, Tabaszewski 2012, 80 and footnote 10).

During the excavation research traces of anthropogenic activity associated with the generally understood medieval period (the 9th -15th century) were found. 2 pottery fragments (Rodak 2011, 1), acquired during the research, might have been accidentally brought to the examined site, in the course of fertilising the fields situated at the back of the Stanisławice village founded at the beginning of the 14th century (Słownik, 1890, 187; Bochnia, 1980, 56-570. On the other hand, the Prague grosz (Reyman-Walczak 2012, 9)¹ dated back to the reign of John of Luxembourg (1310-1346), found in the arable layer, can be connected to the route linking Bochnia with Niepołomice and Krakow running through Stanisławice and along the edge of the forest (Słownik, 1890, 187; Bochnia, 1980, 293 and map on 77).

The excavation research carried out on the discussed sites yielded a considerable amount (app. 15 thousand) of artefacts generally dating back to the period between the 18th and 20th century. Among the artefacts acquired in the course of research some constituted relics of items typically found in a rural homestead at that period, while other features were also discovered whose origins and primary purpose show distinctive features from beyond the standard equipment belonging to a village farmstead, which in turn allowed for linking the residents of the examined household to the social working class forming under the influence of the heavy industry (metallurgy and mining) developing after 1870 (Historia 1979, 34).

Obtained fragments of glass bottles (particularly so called miner's bottle), a series of pipes, or a stoneware plate manufactured in Stara Role (Altrohlaue) and originally constituting an element of a tableware set, in

combination with historical data, allowed for connecting the homestead dwellers with a wave of economic migration that occurred in the region of Galicia during the last 30 years of the 19th century and the first 10 years of the 20th century (Bochnia 1980, 300; Burzyński 1985, 21-23; Tabaszewski 2012, 85, footnote 13).

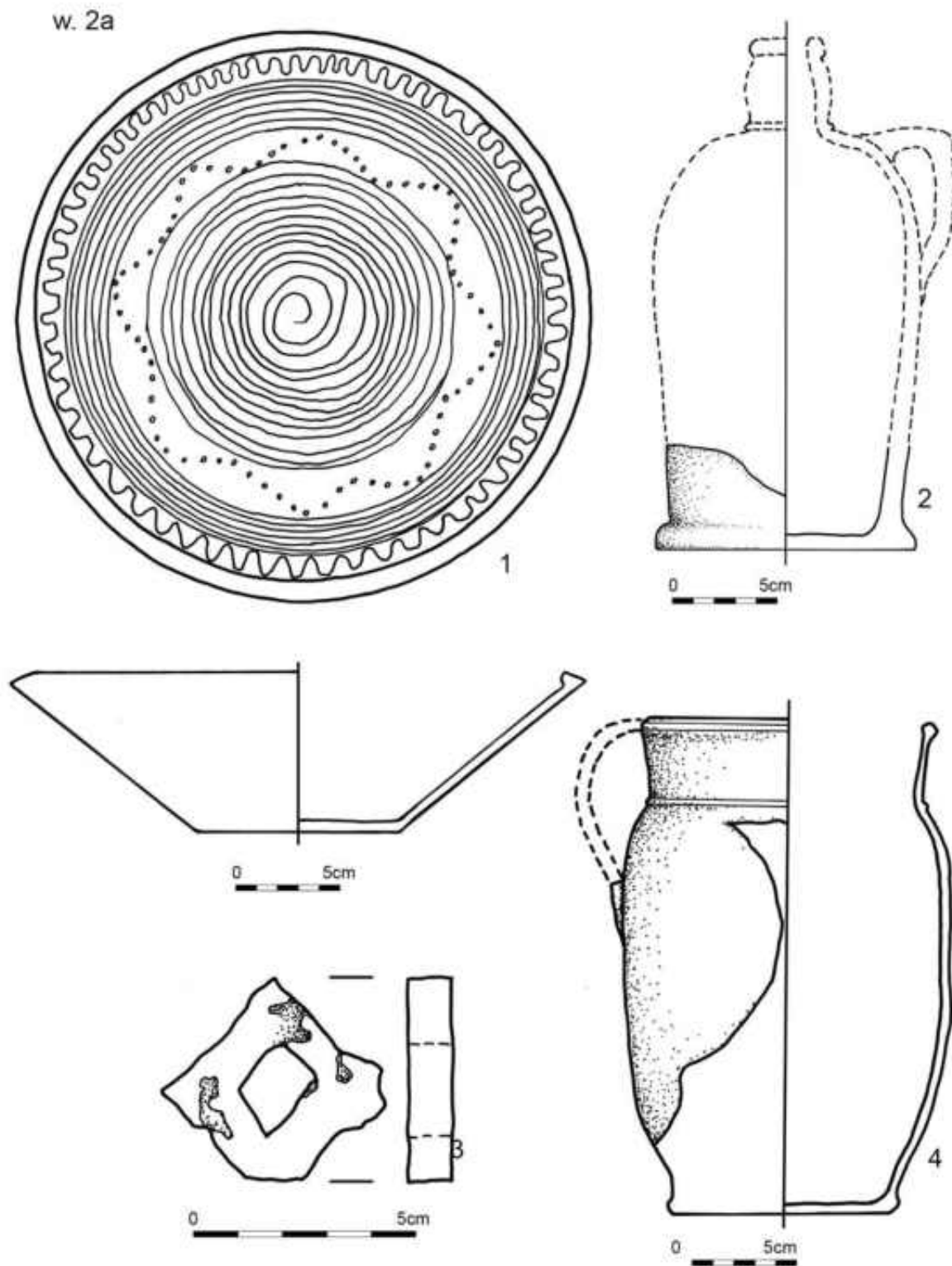
Excavated traces provided a considerable source and comparative basis for the material culture from the late modernity period, which in comparison with historic-ethnographic sources yielded abundant data for the history of the Bochnia region. It also allowed for preparing the initial material base (typological and technological) for the late-modern pottery from the south-western regions of Lesser Poland.

Thanks to connecting the acquired mass material to the items with precisely established chronology (e.g. coins, glass items, stoneware) obtained during the excavation, and analogical materials from other sites within Lesser Poland – especially the site in Krakow, Na Groblach Square, where the dating of the pottery set was confirmed by dendrochronological dating² (Tabaszewski 2008, 2; 2009, 3) – it was possible to narrow down the chronology of the entire acquired set of artefacts from the modern period to the time bracket limited to the period between the end of the 18th and the mid-20th century.

¹ Complete analysis of the artefact, by Reyman-Walczak B., has been enclosed as an appendix to this volume.

² Dating performed by Prof. Marek Krąpiec from the Chair of Geology and Geo-Tourism, University of Science and Technology in Krakow

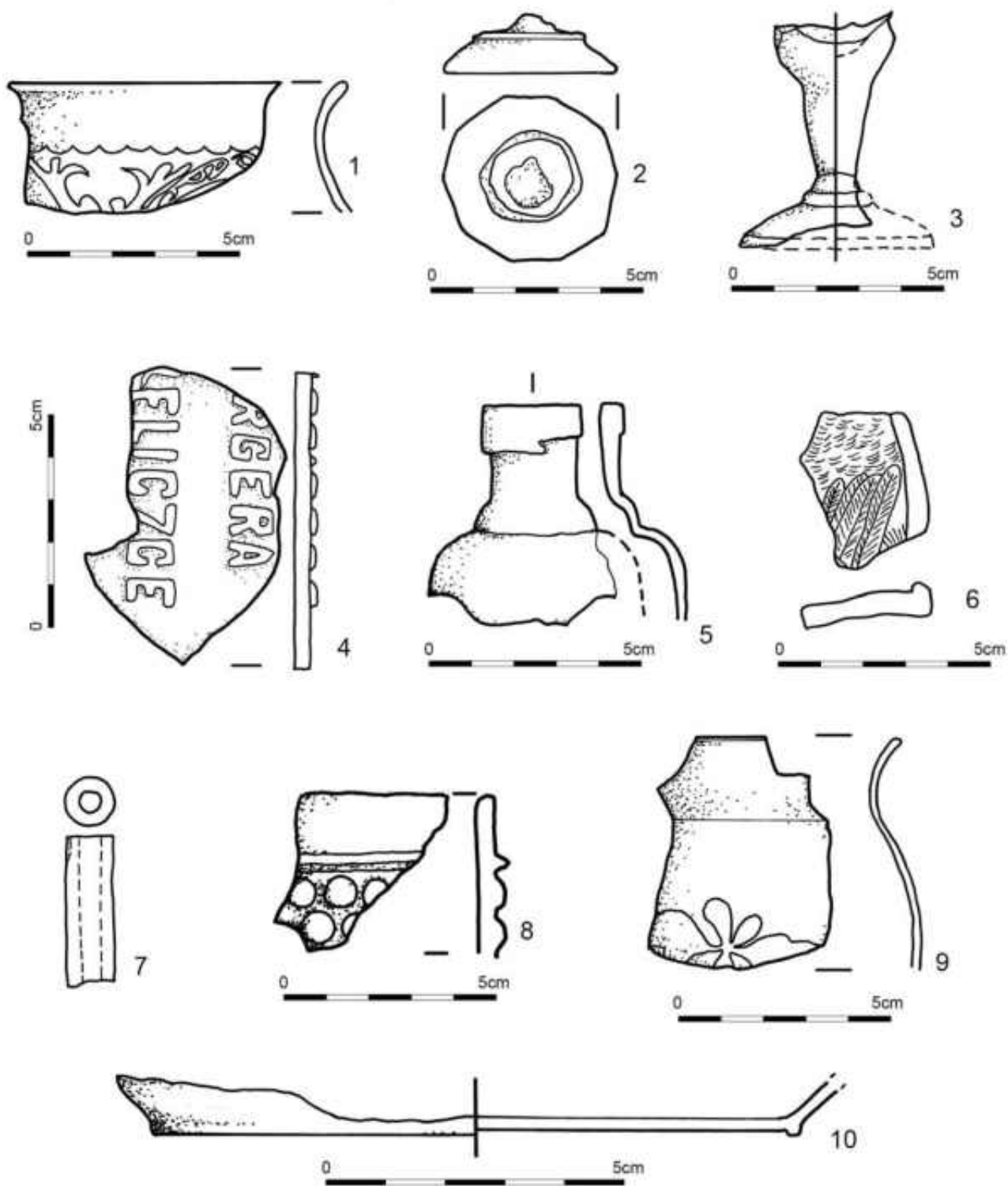
Tablice

Tabl. 1. Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowozytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z warstwy 2a – ceramika (1, 4), Kamionka (2), fragment kafla (3)

Table 1. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from layer 2a - pottery (1, 4) and stoneware bottle (2)

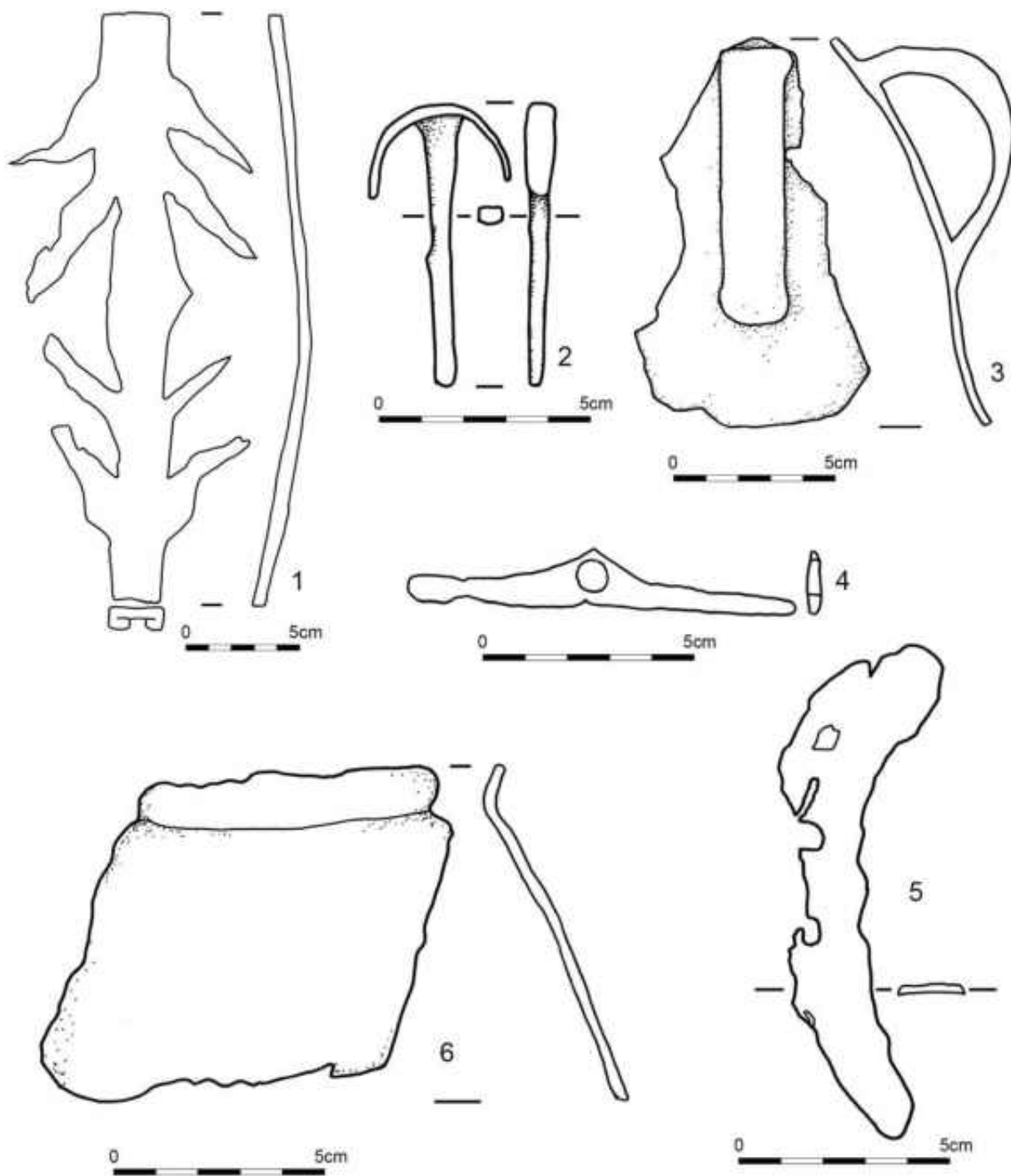
w. 2a

Tabl. 2. Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z warstwy 2a – porcelana (1, 9), szkło (2-8), metal (10)

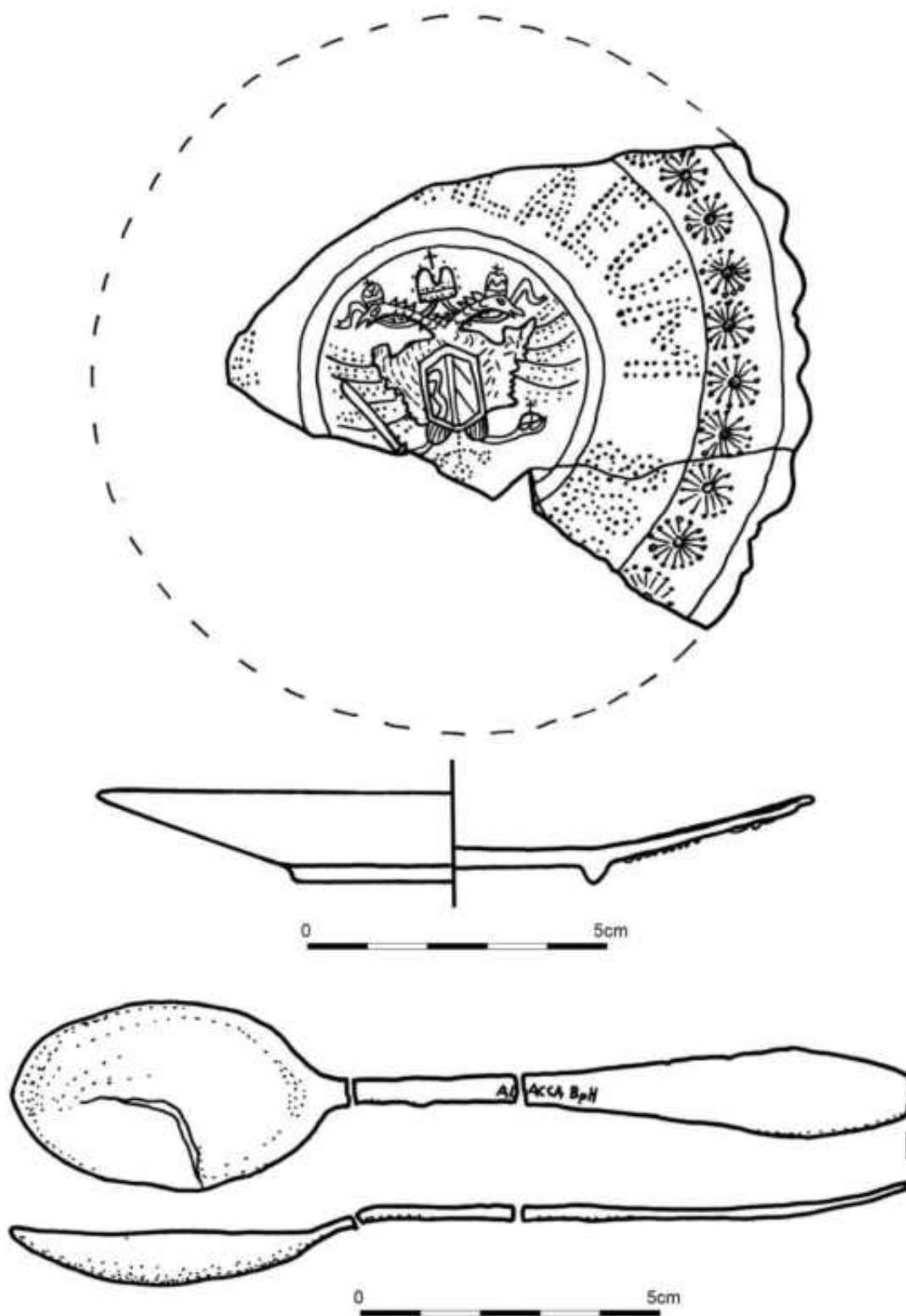
Table 2. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from layer from layer 2a – glass (2-8), porcelain (1, 9), metal item (10)

w. 2a

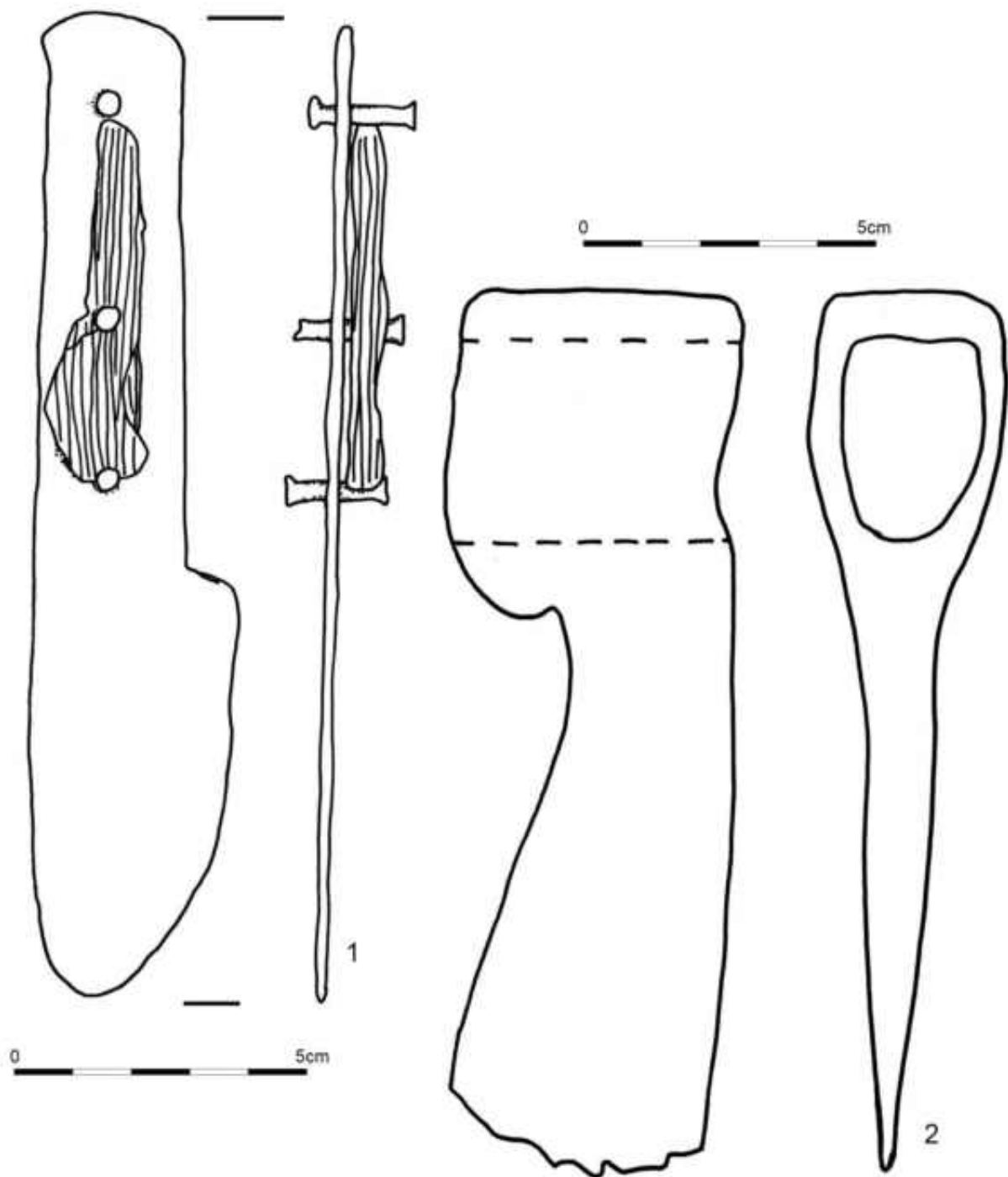
Tabl. 3. Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z warstwy 2a – przedmioty metalowe

Table 3. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from layer 2a - metal items

Tabl. 4. Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z warstwy 2a – szklany talerzyk (1), łyżka metalowa (2)

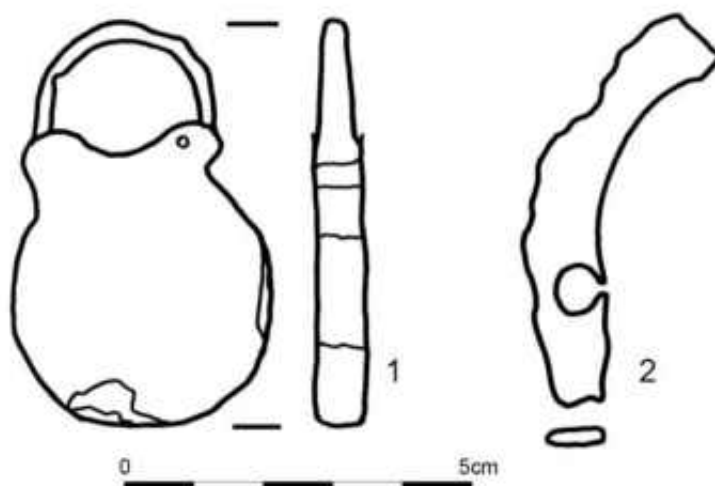
Table 4. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from layer 2a – glass plate (1), iron spoon (2)

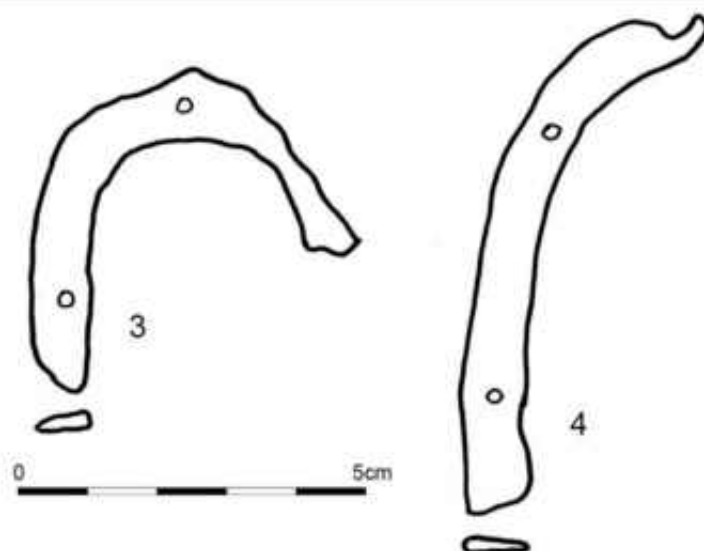
Tabl. 5. Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z warstwy 2a – nóż żelazny (1), siekiera żelazna (2)

Table 5. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from layer 2a – iron knife (1), iron axe (2)

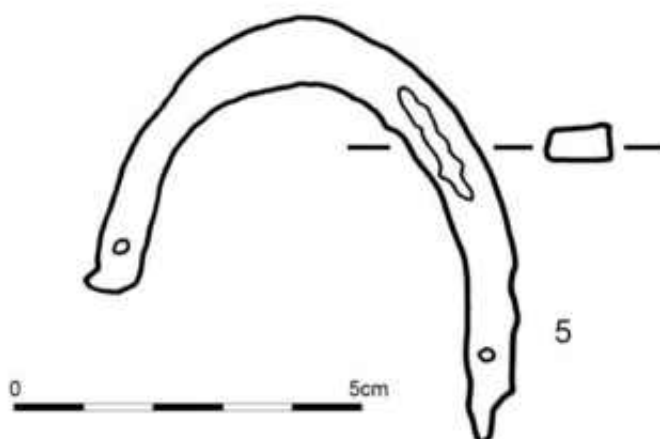
w. 2

w. 2a/b

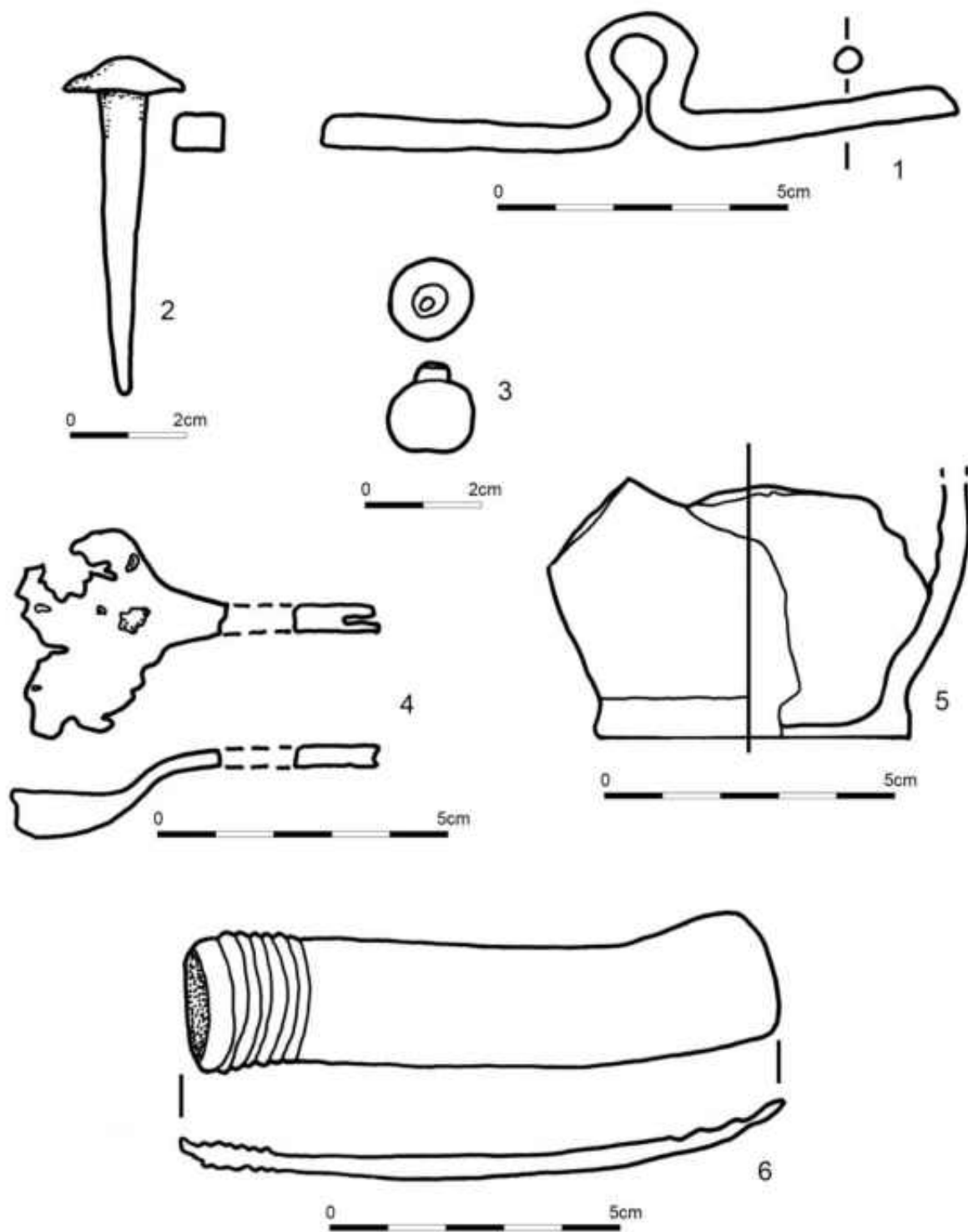
w. 2d

Tabl. 6. Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z warstwy 2 (1, 2), warstwy 2a/b (3, 4) i warstwy 2d (5) – przedmioty metalowe

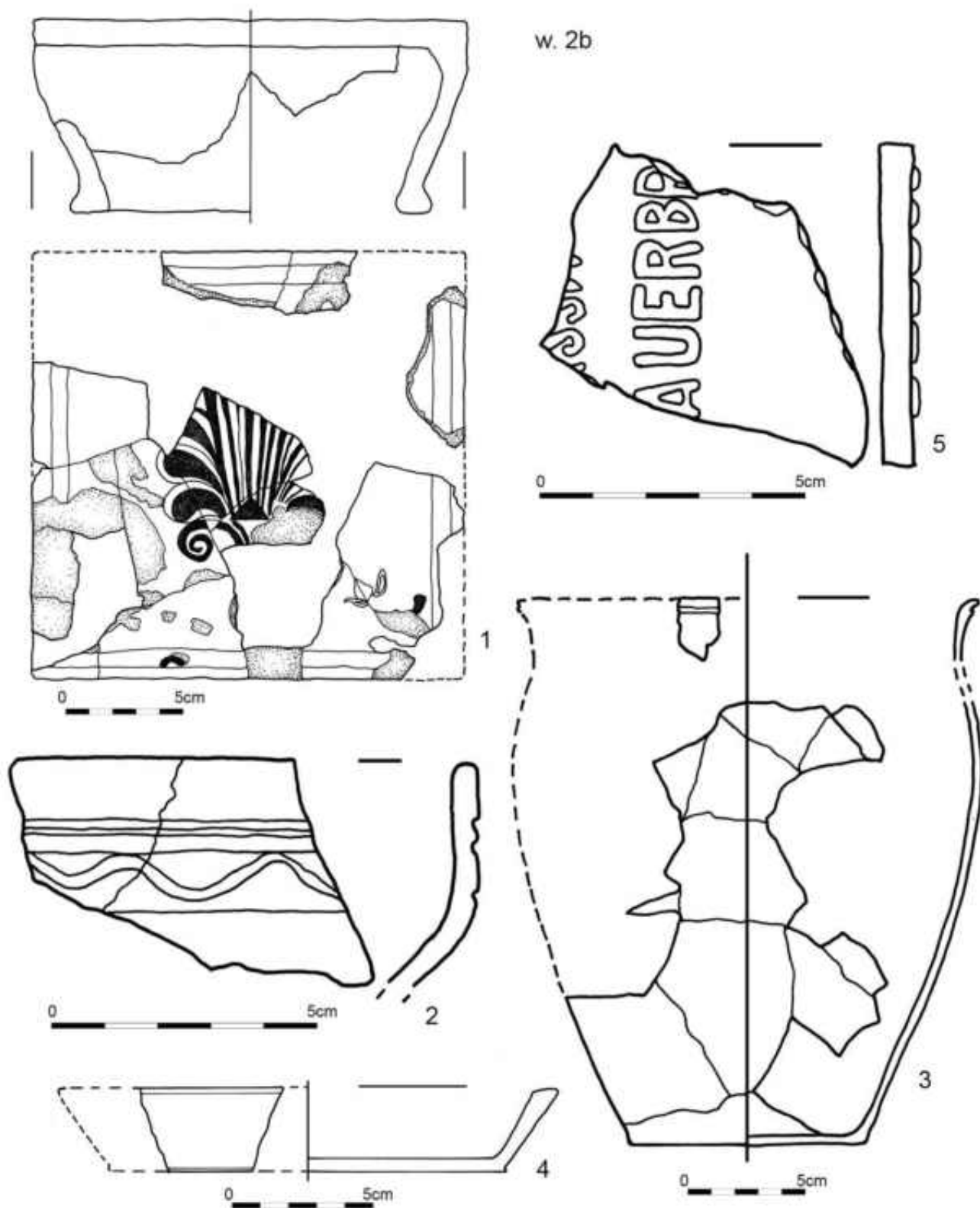
Table 6. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from layers: 2 (1, 2), 2a/2b (3, 4), 2d (5) – metal items

w. 2c

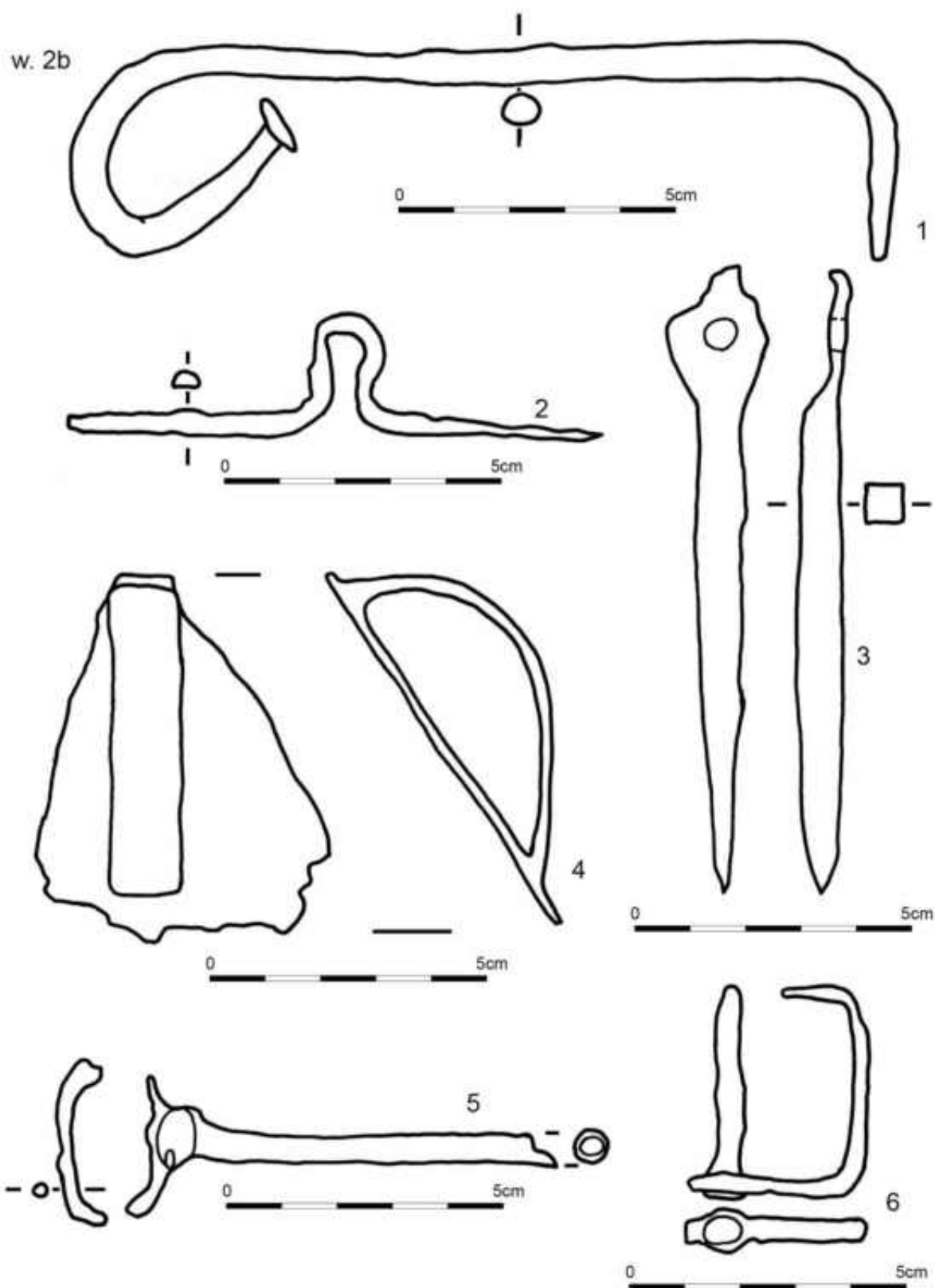
Tabl. 7. Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowozytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z warstwy 2c – ceramika (5) i przedmioty metalowe (1-4, 6)

Table 7. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from layer 2c – metal items (1-4, 6), pottery (5)

Tabl. 8. Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z warstwy 2b – fragment kafla (1), ceramika (2-4), szkło (5)

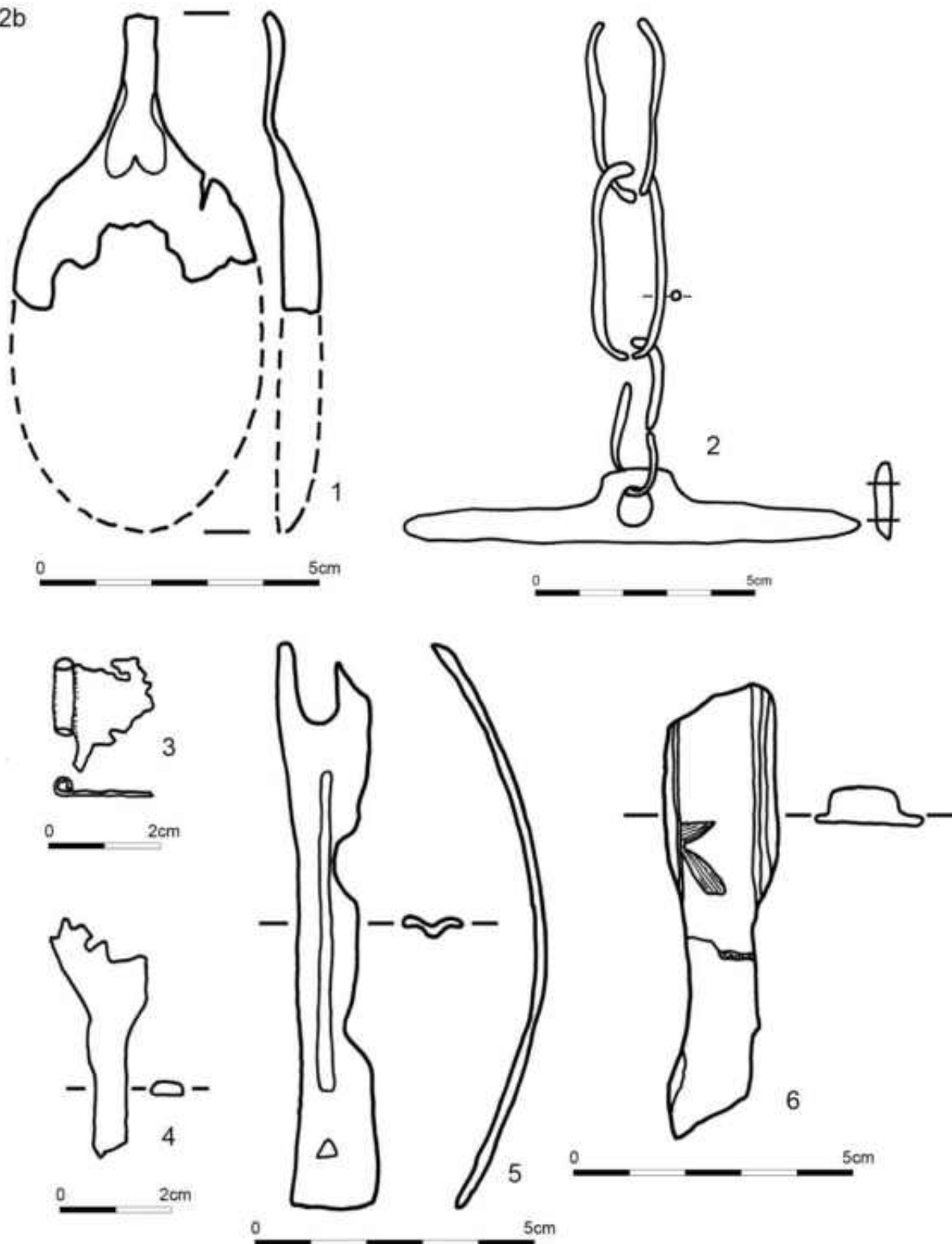
Table 8. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from layer 2b - fragment of tile (1), pottery (2-4), glass (5)

Tabl. 9. Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z warstwy 2b – przedmioty metalowe

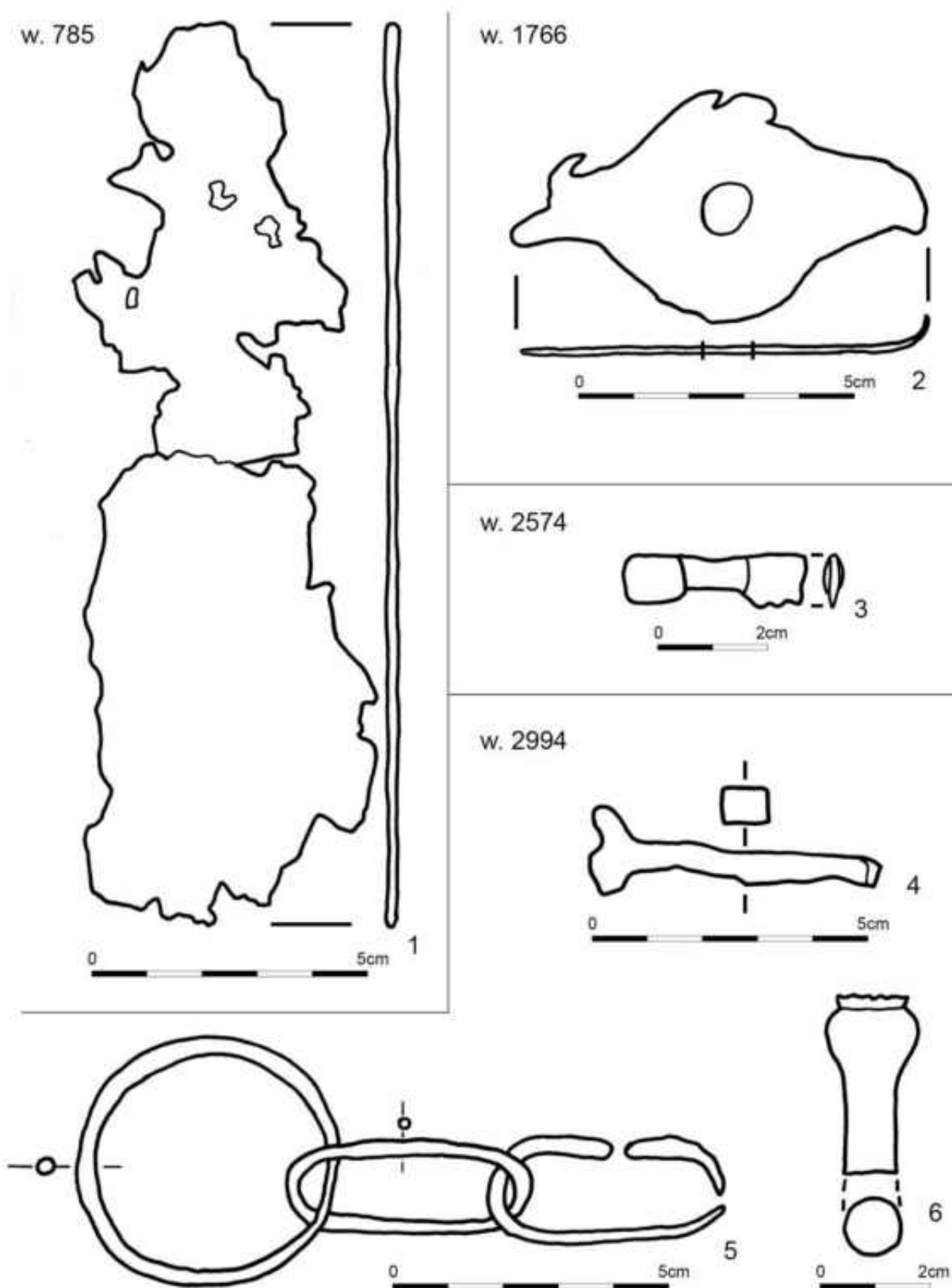
Table 9. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from layer 2b – metal items

w. 2b

Tabl. 10. Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia. Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z warstwy 2b – przedmioty metalowe

Table 10. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from layer 2b - metal items

Tabl. 11, Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z warstwy 785 (1), warstwy 1766 (2), warstwy 2574 (3) i warstwy 2994 (4-6) – przedmioty metalowe (1-5), szkło (6)

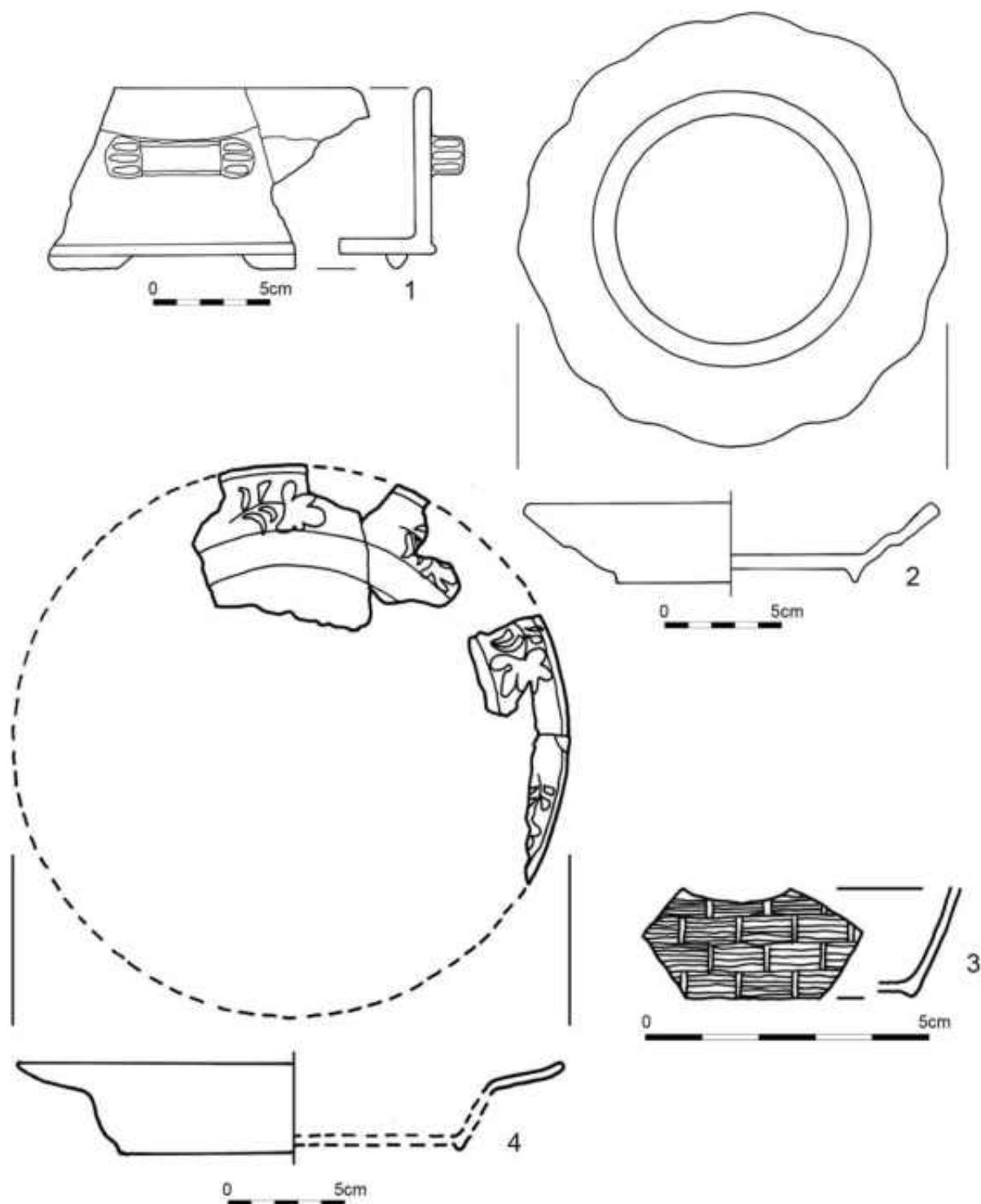
Table 11. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from layers: 758 (1), 1766 (2), 2574(3), 2994(4-6) - metal items (1-5), glass (6)

Tabl. 12, Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z warstwy 4162 (1, 3, 4), warstwy 4106 (2, 8), warstwy 4171 (5-7, 9) – Ceramika (4, 5, 7, 9), fragment kafla (3), szkło (6, 8) i przedmioty metalowe (1, 2)

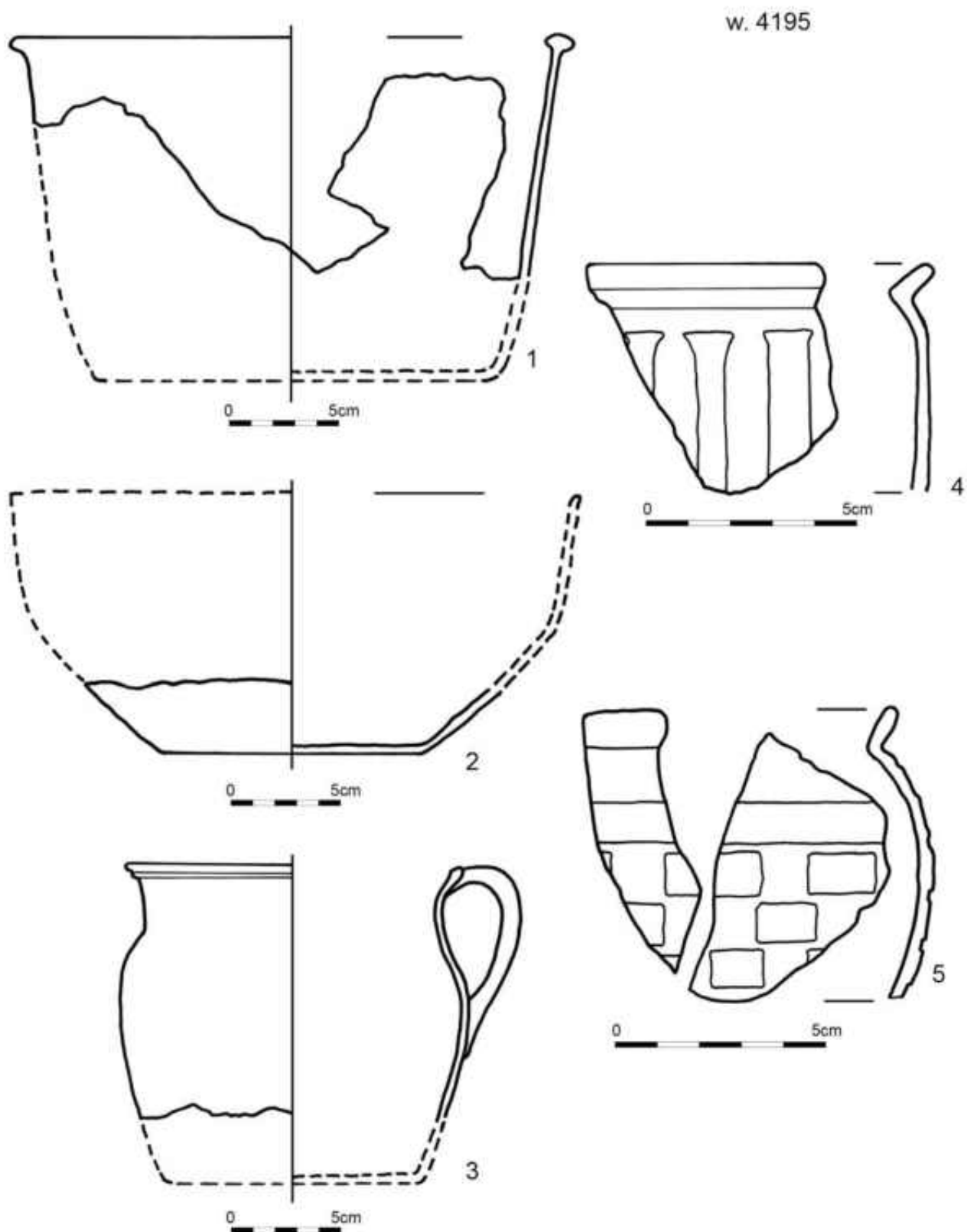
Table 12. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from layers:4162 (1, 3, 4), 4106 (2, 8), 4171 (5-7, 9), - metal items (1-2), tile fragment (3), pottery (4, 5, 7, 8), glass (6, 8)

w. 4195

Tabl. 13, Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z warstwy 4195 – ceramika (1), porcelana (2-4)

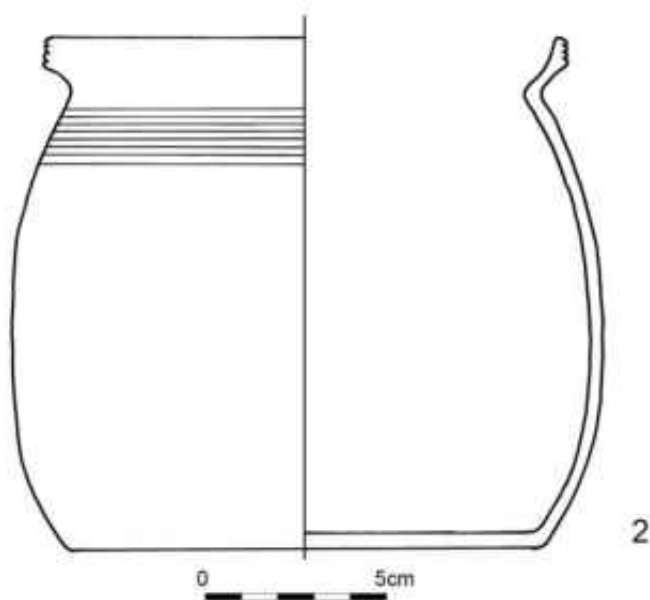
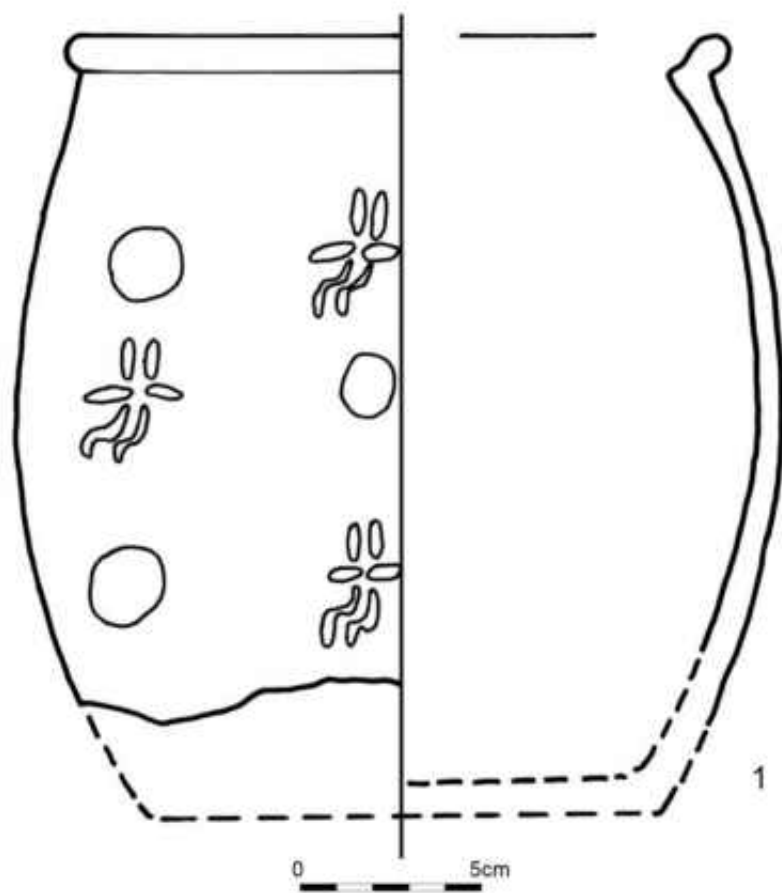
Table 13. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from layer 4195 – pottery (1), porcelain (2-4)

Tabl. 14, Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z warstwy 4195 – ceramika

Table 14. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from layer 4195 - pottery

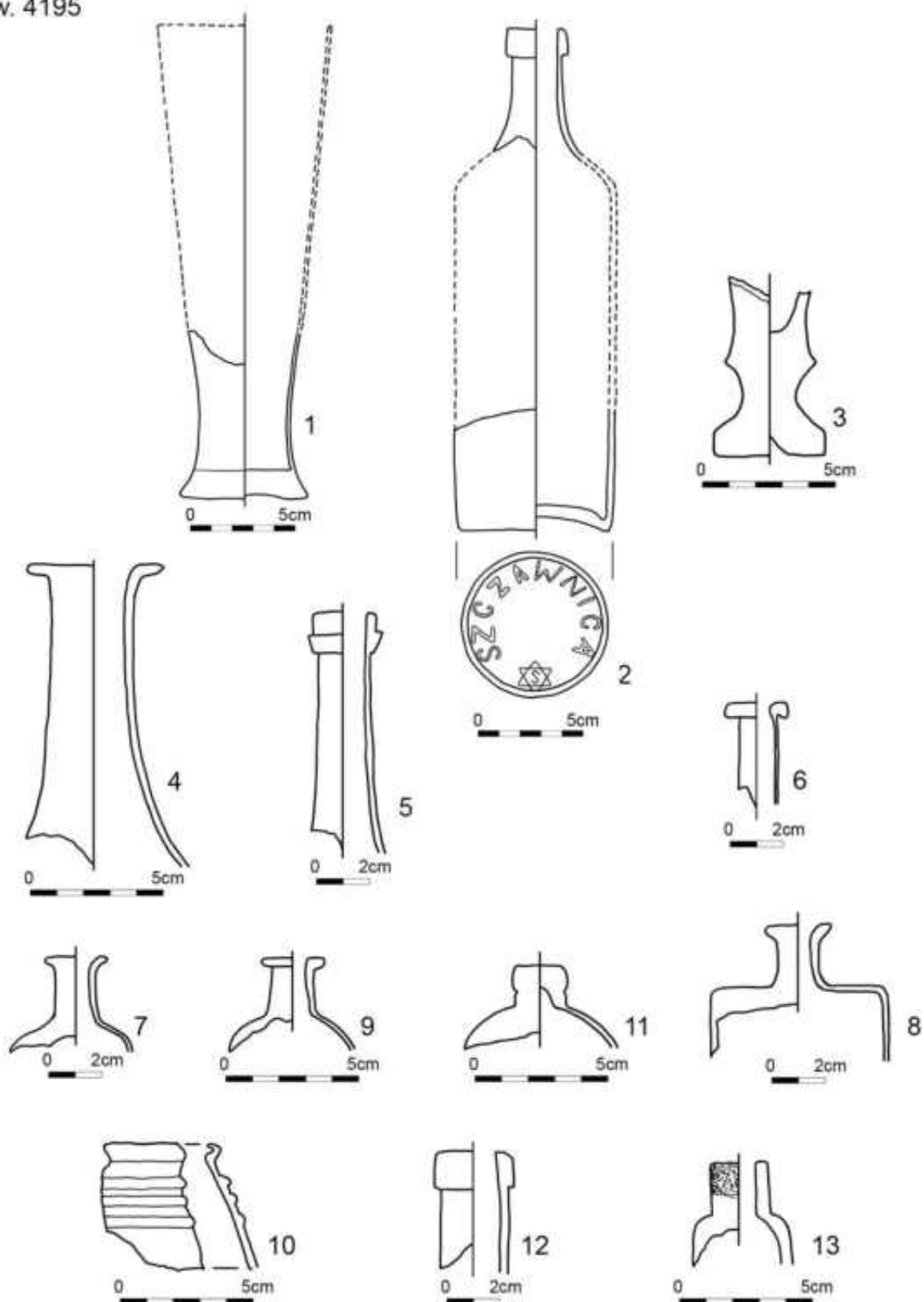
w. 4195

Tabl. 15, Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z warstwy 4195 – ceramika

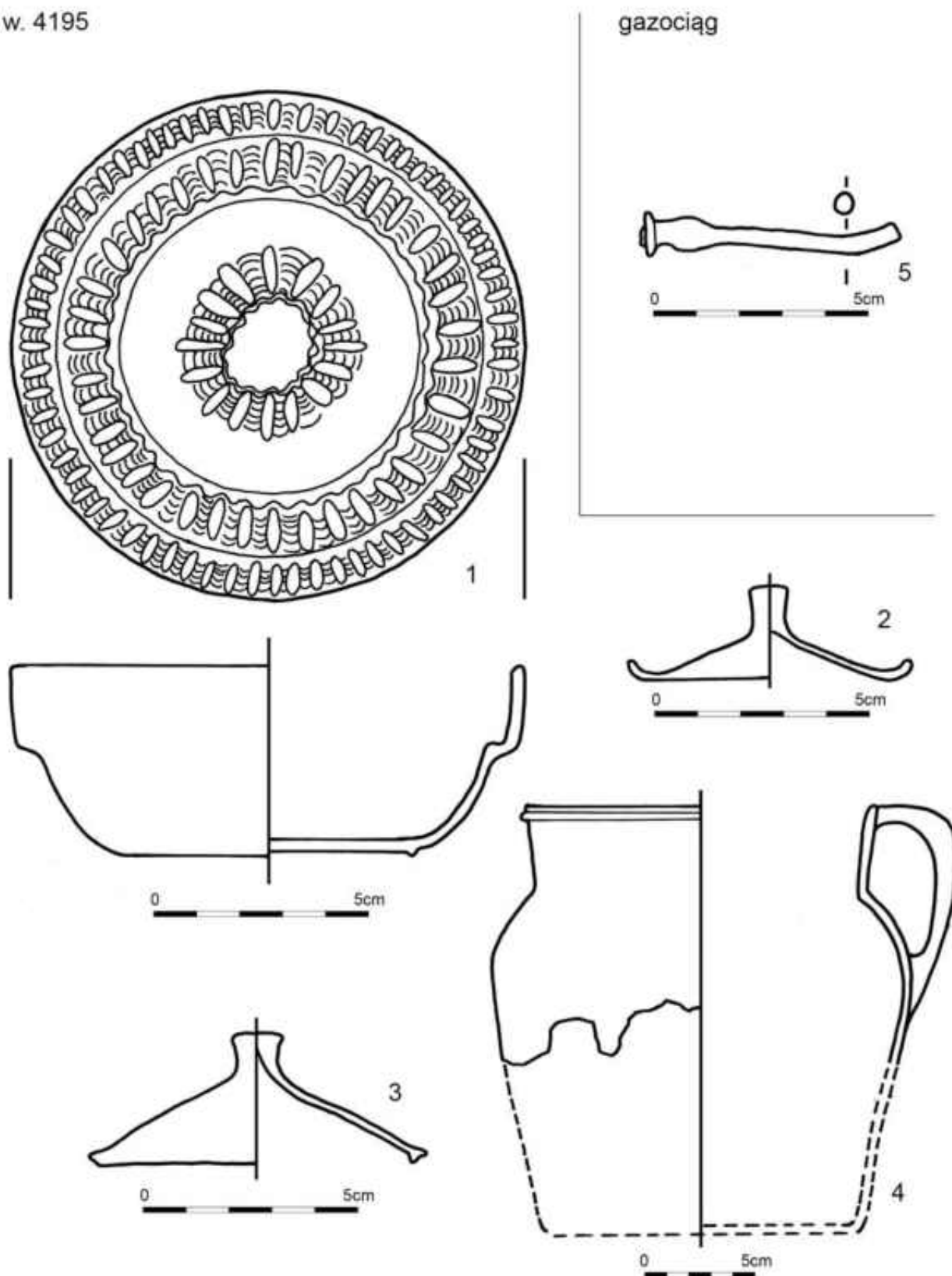
Table 15. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from layer 4195 - pottery

w. 4195

Tabl. 16, Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z warstwy 4195 – szkło
 Table 16. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from layer 4195 - glass

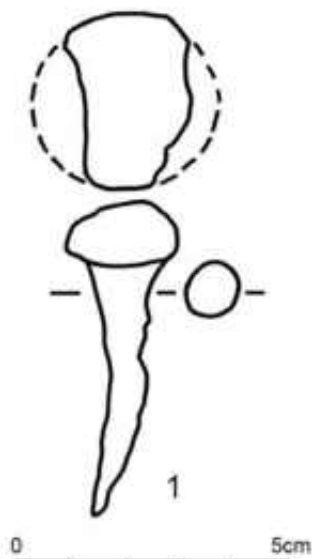
w. 4195

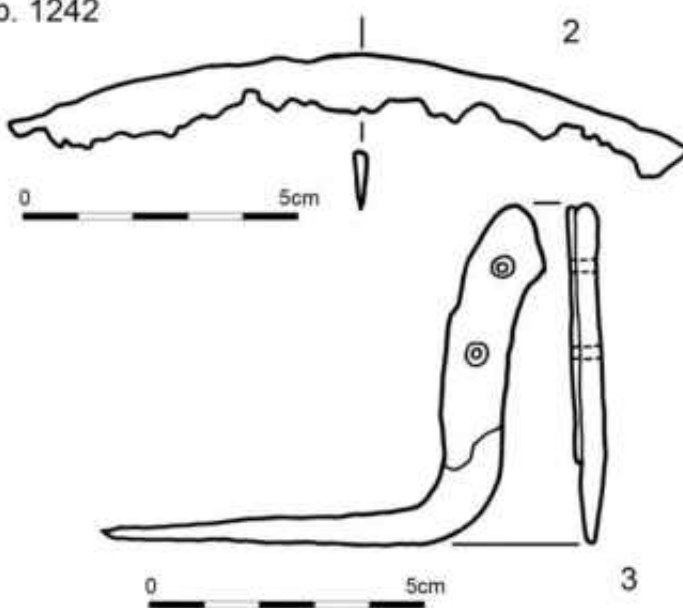
Tabl. 17. Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z warstwy 4195 (1-4) i wkopu gazociągowego (5) – ceramika (1-4), przedmiot brązowy (5)

Table 17. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from layer 4195 (1) and gas pipeline (2-5) – pottery (1-4), metal item (5)

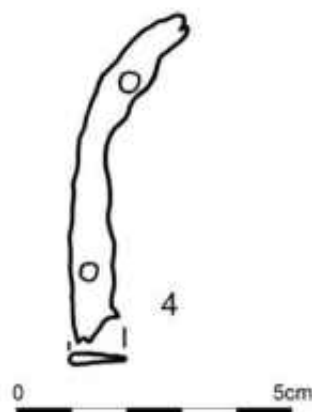
ob. 383

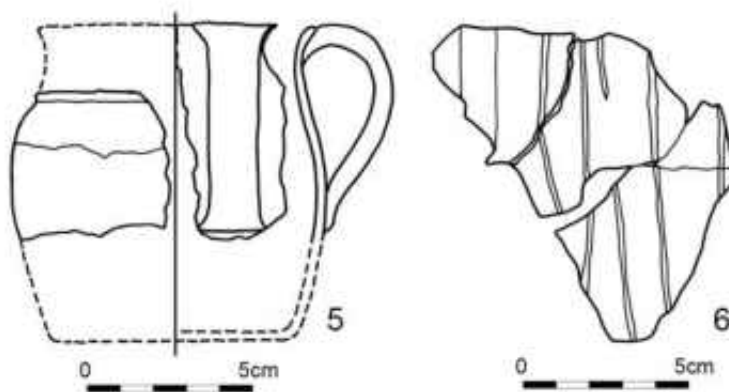
ob. 1242

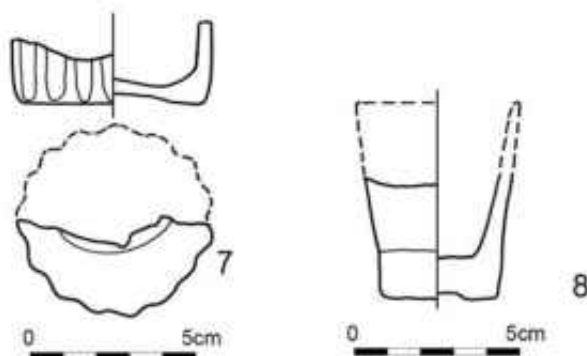
ob. 2322

ob. 2277

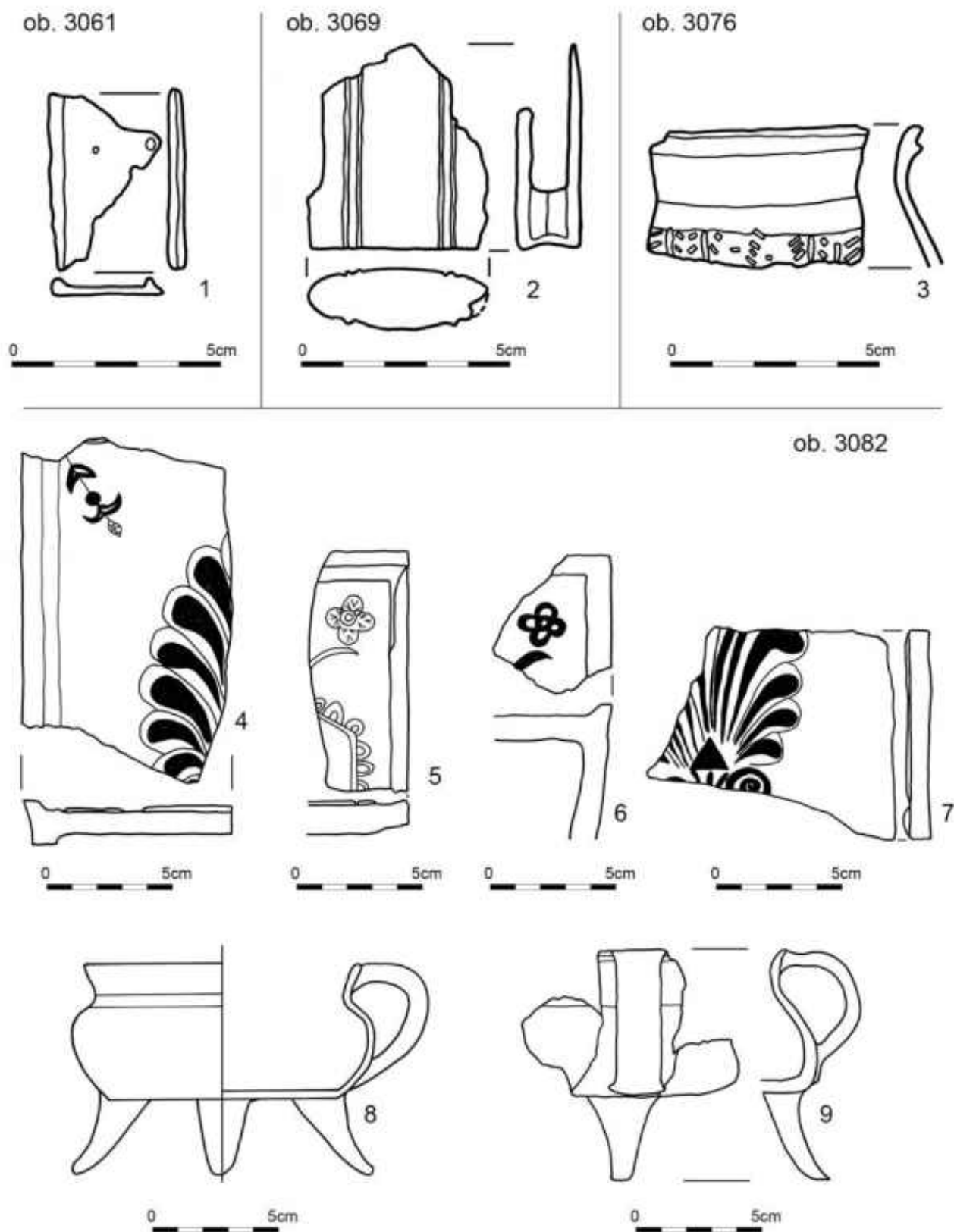

ob. 3030

Tabl. 18. Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z obiektu 383 (1), obiektu 1242 (2,3) obiektu 2322 (4), obiektu 2277 (5,6) i obiektu 3030 (7,8) – ceramika (5), fragment cegły (6), szkło (7,8), przedmioty metalowe (1-4)

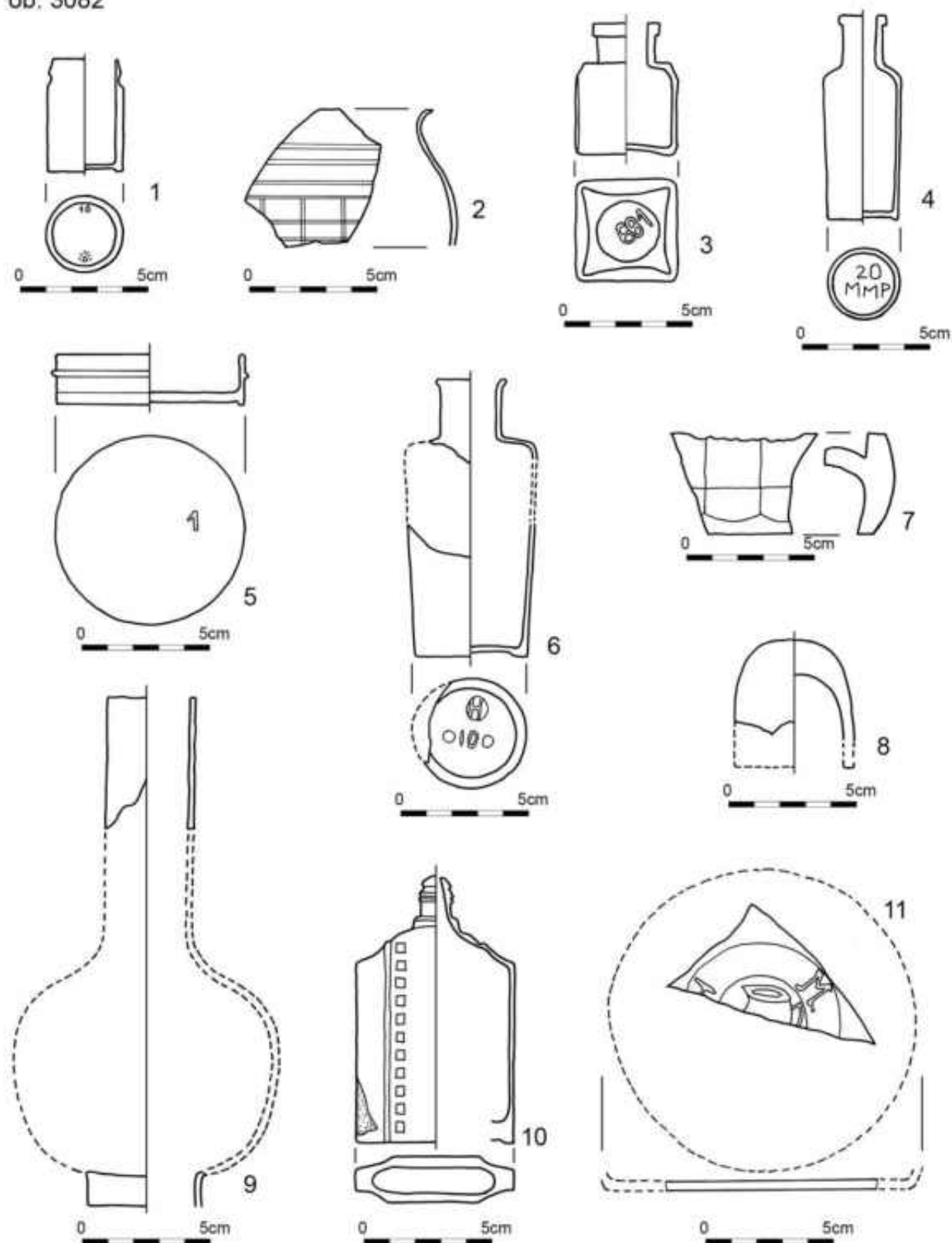
Table 18. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from features: 383 (1), 1242 (2, 3), 2322 (4), 2277 (5, 6) 3030 (7, 8) - metal items (1-4), pottery (5), brick fragment (6), glass (7, 8)

Tabl. 19, Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z obiektu 3061 (1), obiektu 3069 (2) obiektu 3076 (3) i obiektu 3082 (4-9) – ceramika (3, 8, 9), kafle (4-7), szkło (2), przedmiot metalowy (1)

Table 19. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from features 3061 (1), 3069 (2), 3076 (3), 3082 (4-9) – pottery (3, 8, 9), tile (4-7), glass (2), metal item (1)

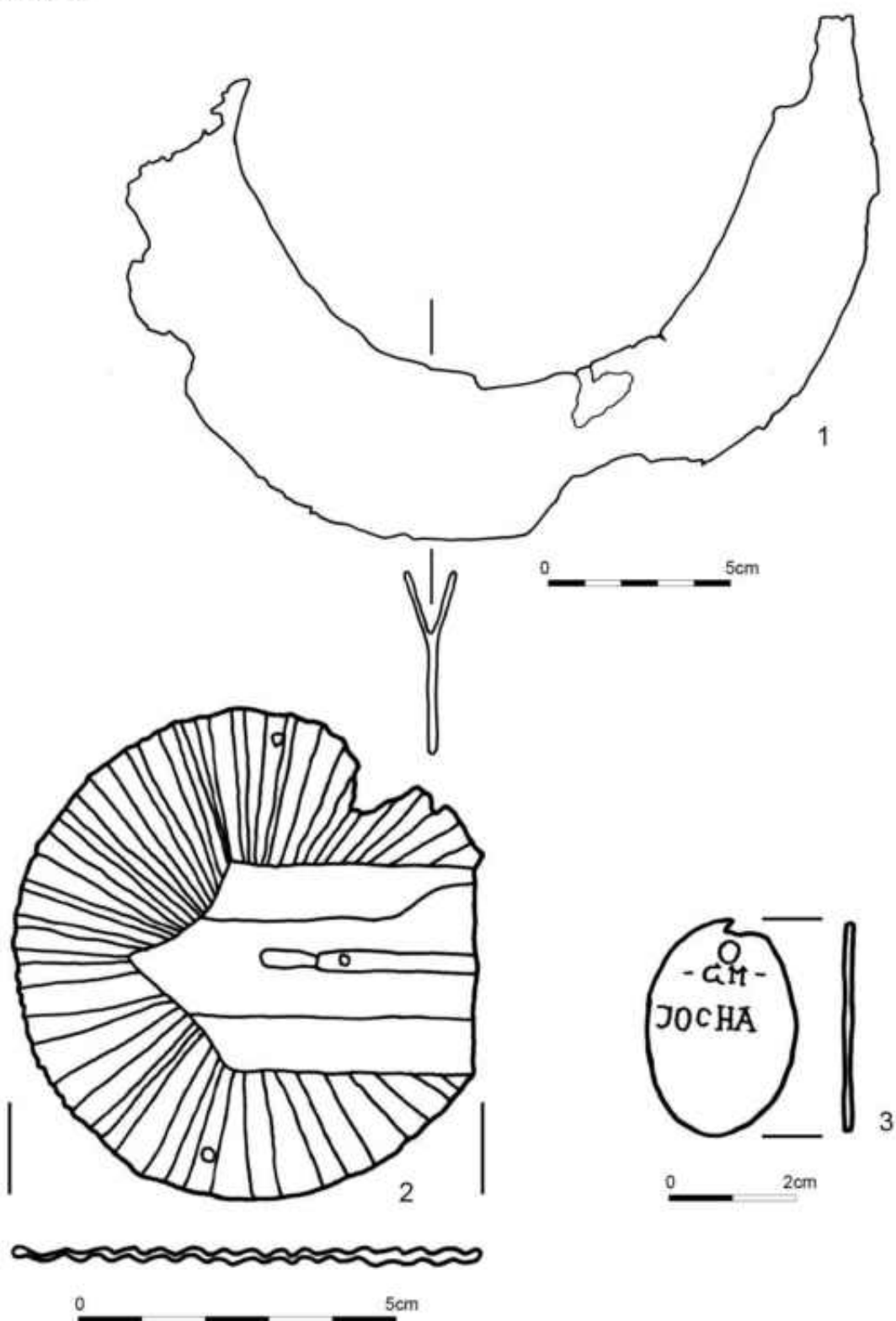
ob. 3082

Tabl. 20. Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z obiektu 3082 – porcelana (1-2), kamionka (11), szkło (3-10)

Table 20. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from feature 3082 – porcelain (1-2), stoneware (11), glass (3-10)

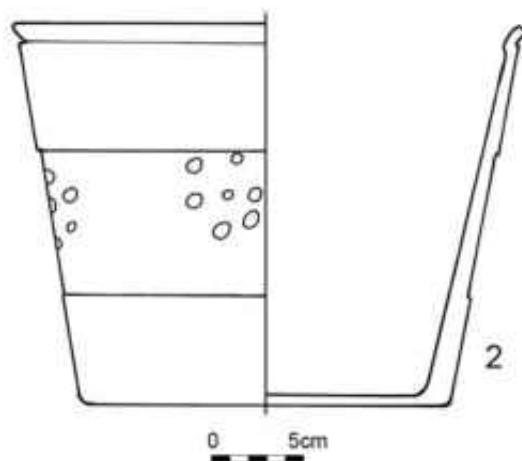
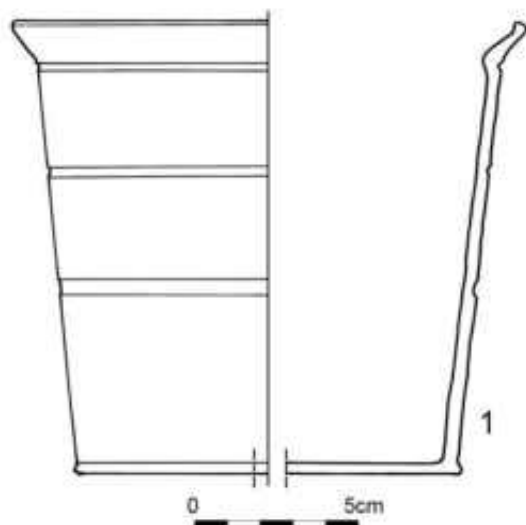
ob. 3082

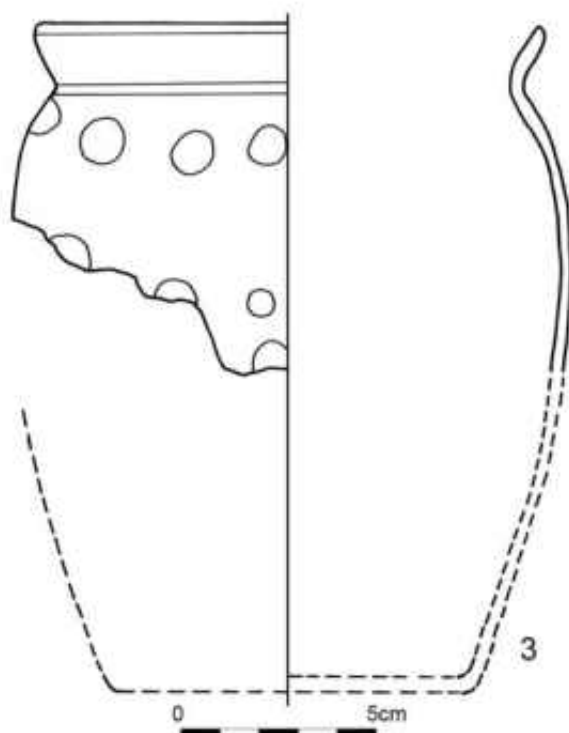
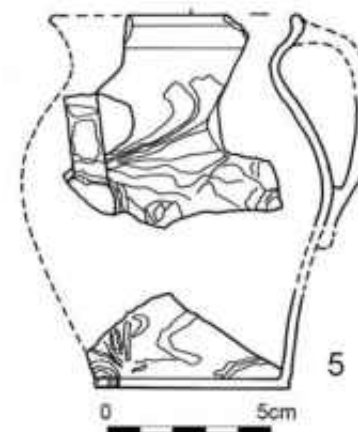
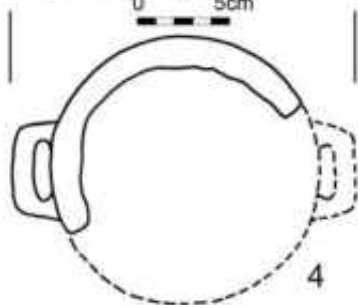
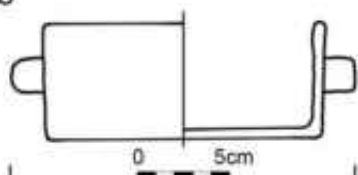
Tabl. 21. Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z obiektu 3082 – przedmioty metalowe (1-3)

Table 21. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from feature 3082 – metal items (1-3)

ob. 3082

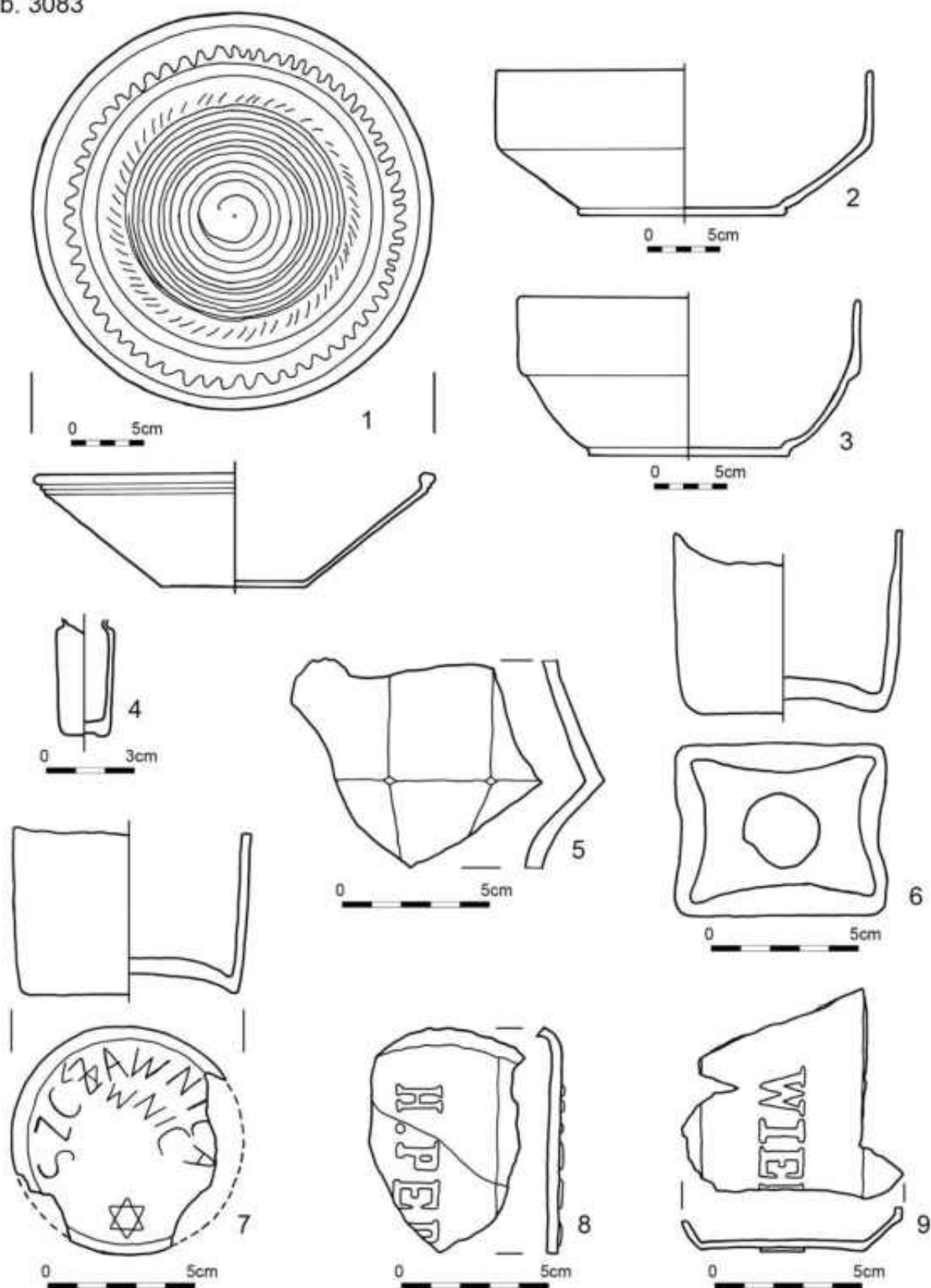
ob. 3083

Tabl. 22, Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z obiektu 3083 – ceramika (1-5)

Table 22. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from feature 3083 – pottery (1-5)

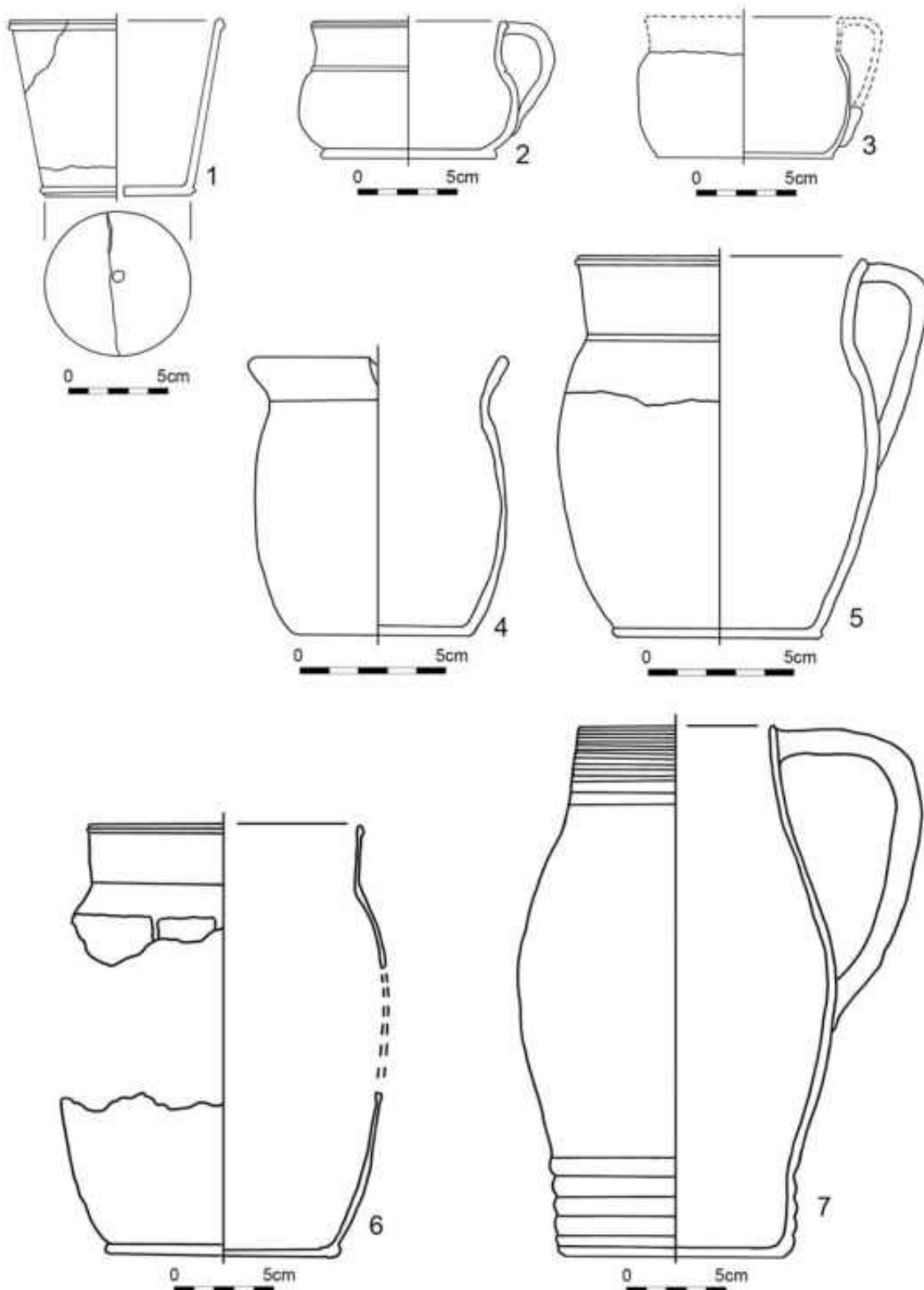
ob. 3083

Tabl. 23. Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z obiektu 3083 – ceramika (1-3), szkło (4-9)

Table 23. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from feature 3083 – pottery (1-3), glass (4-9)

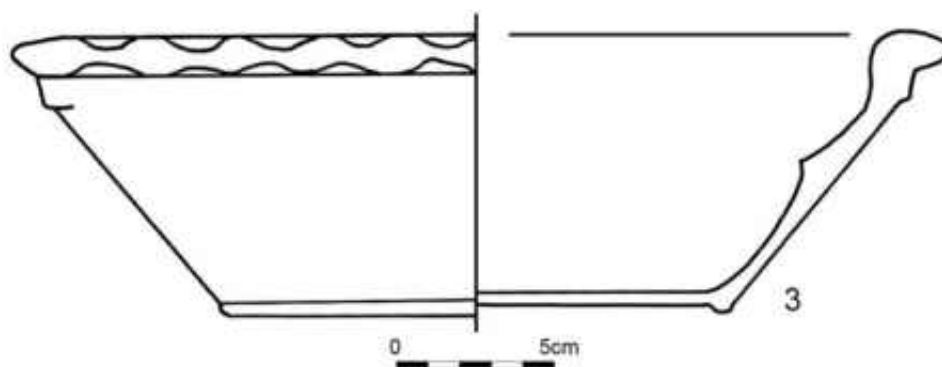
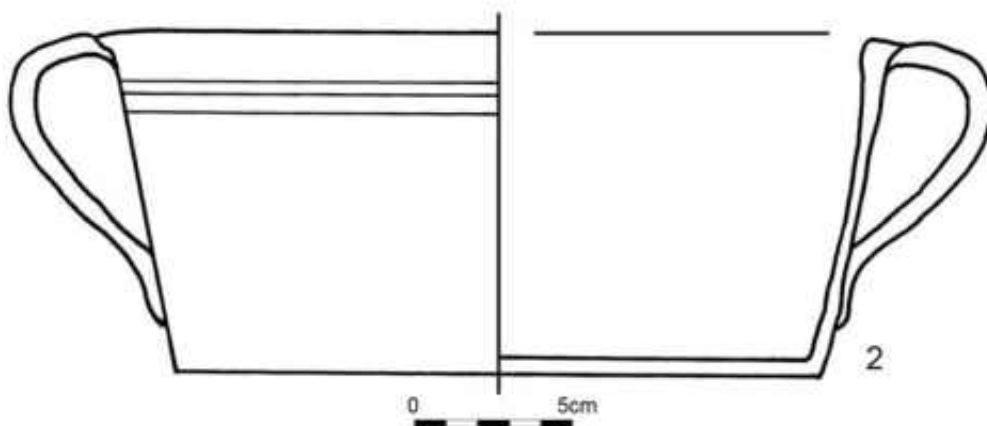
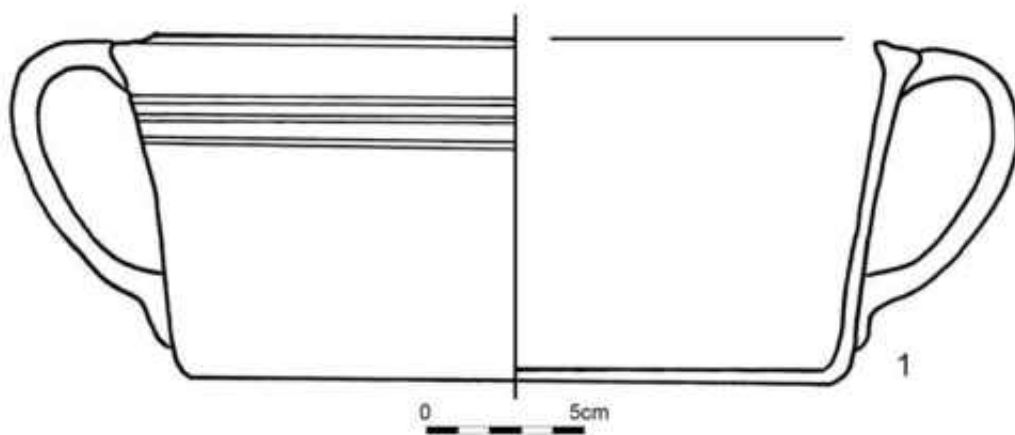
ob. 3088

Tabl. 24. Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z obiektu 3088 – ceramika (1-7)

Table 24. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from feature 3088 – pottery (1-5)

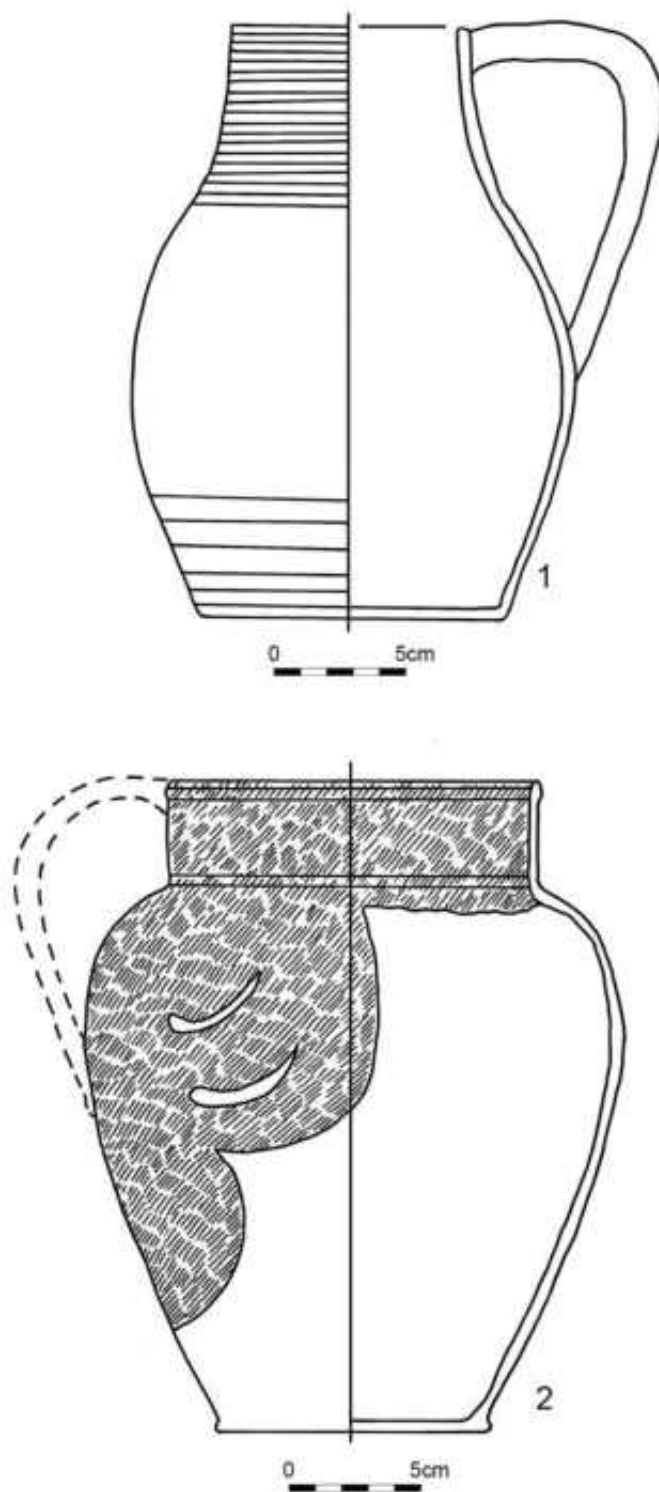
ob. 3088

Tabl. 25, Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z obiektu 3088 – ceramika (1-3)

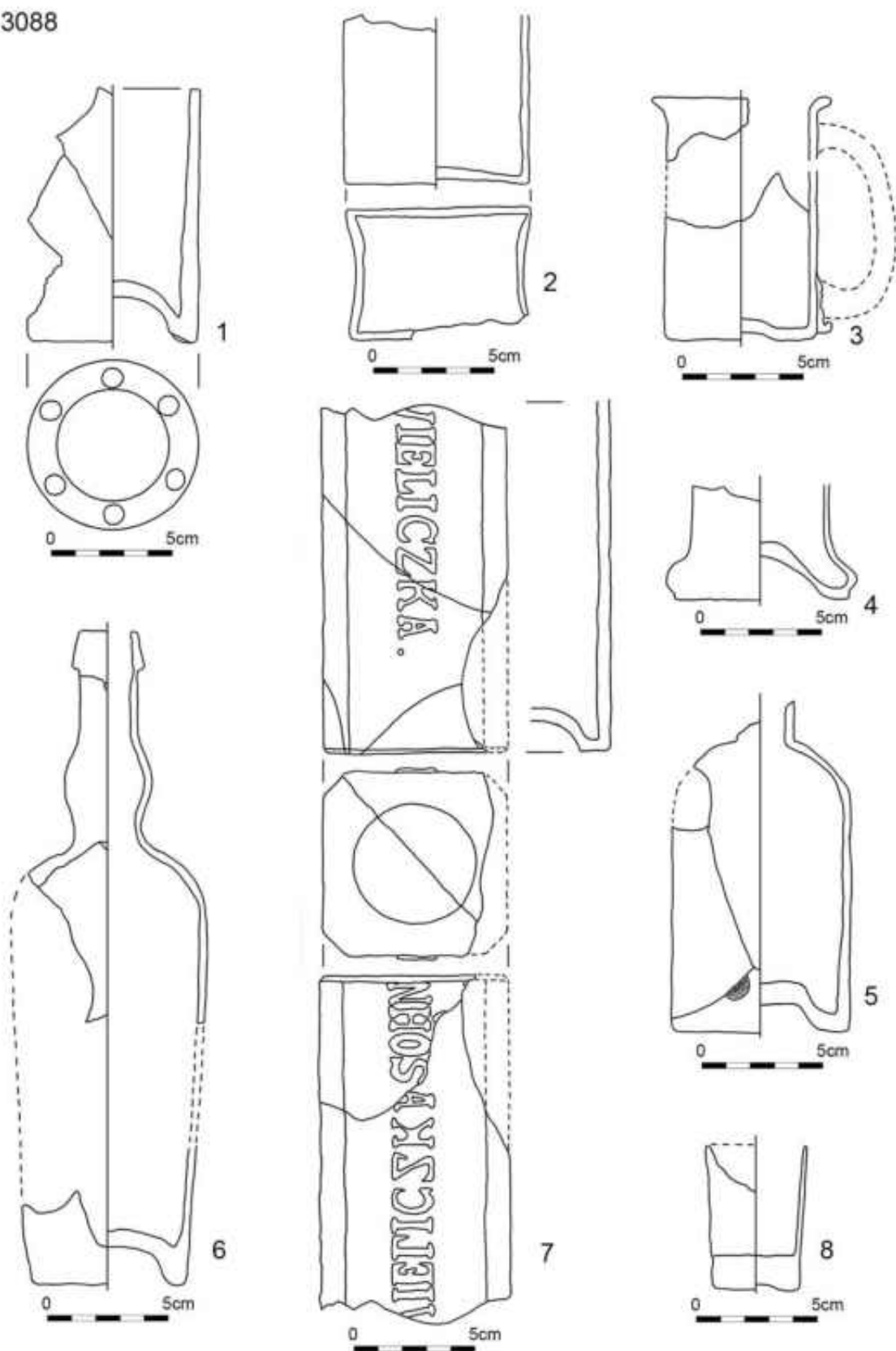
Table 25. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from feature 3088 – pottery

ob. 3088

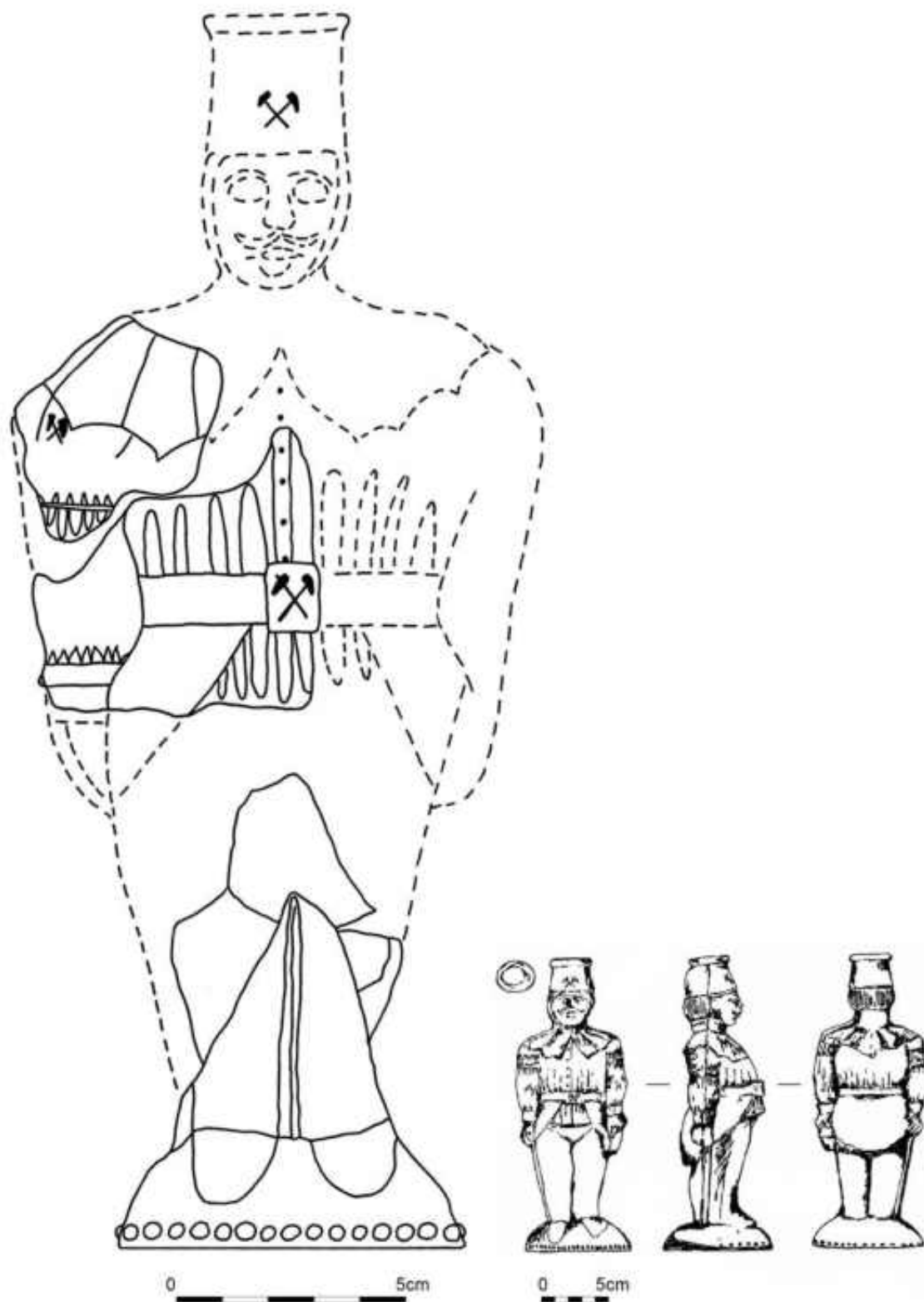

Tabl. 26, Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z obiektu 3088 – ceramika
Table 26. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from feature 3088 – pottery

ob. 3088

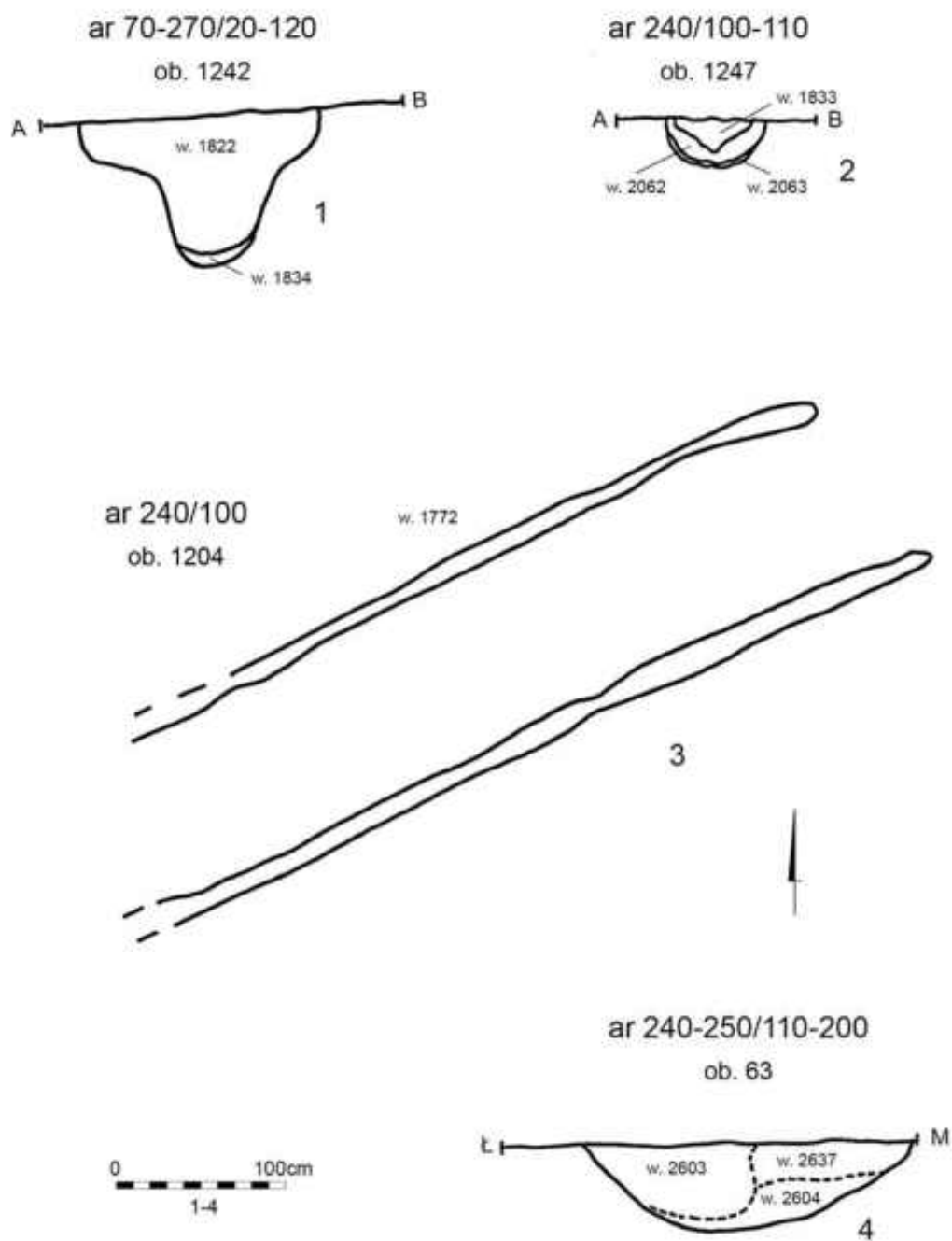

Tabl. 27, Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z obiektu 3088 – szkło
 Table 27. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from feature 3088 – glass

Tabl. 28, Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z obiektu 3088 – butelka szklana (rekonstrukcja wg Firszt S. 1997, ryc. 2 – zamieszczona obok)

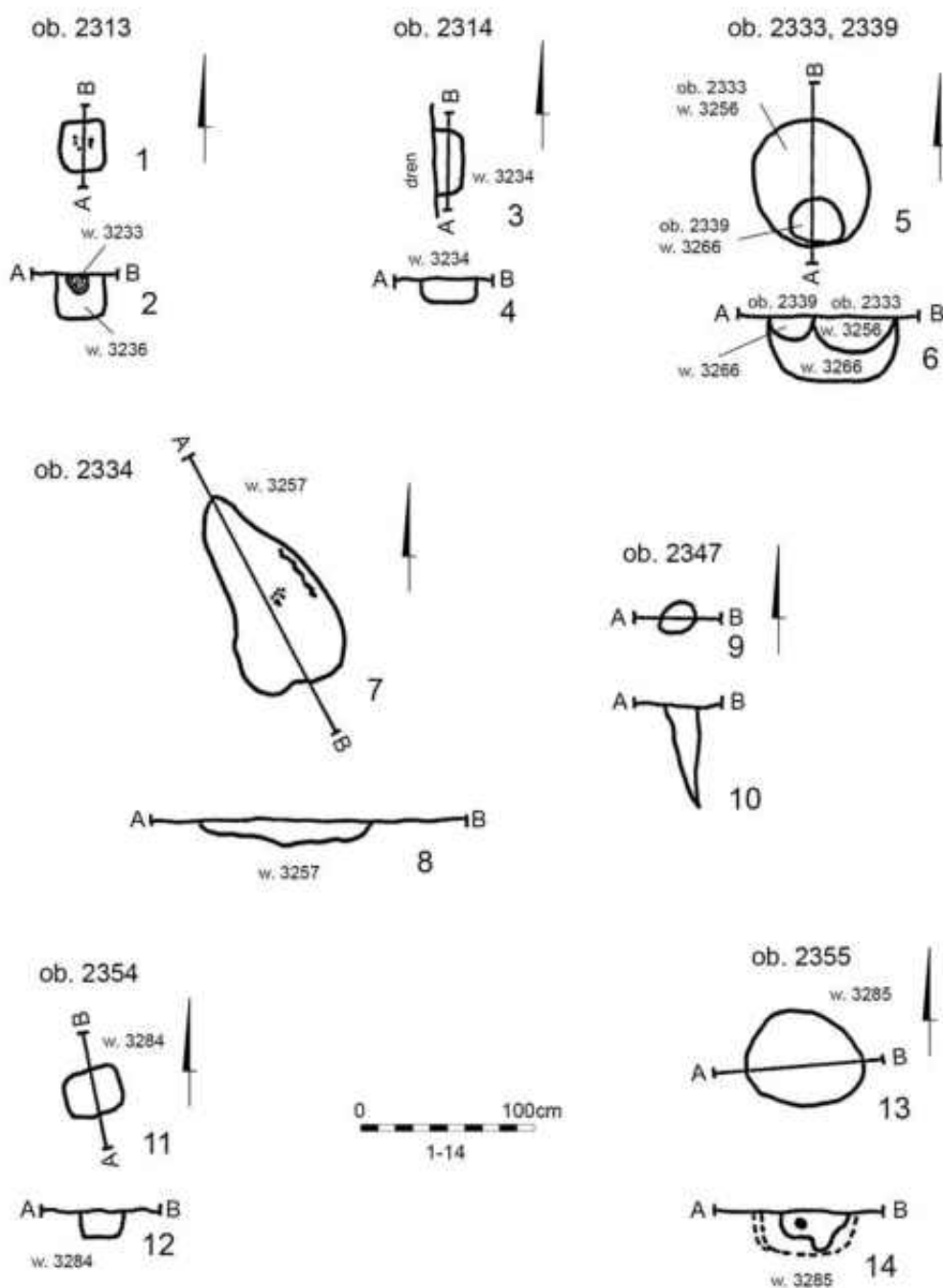
Table 28. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from feature 3088 – glass bottle (reconstr. by Firszt 1997, ryc. 2)

Tabl. 29, Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, obiekty – droga (ob. 1204), rowy (ob. 63, 1242, 1247)

Table 29. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from features 1204 (road), 63, 1242, 1247 (trenches)

ar 400/200

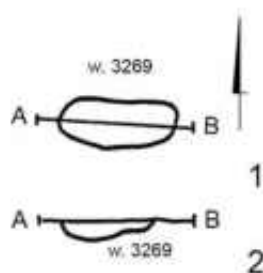

Tabl. 30. Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, obiekty – jamy (ob. 2333, 2334, 2355), jamy postłupowe (ob. 2313, 2314, 2339, 2347, 2354)

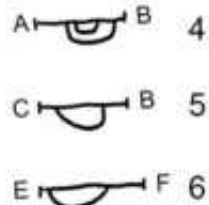
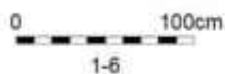
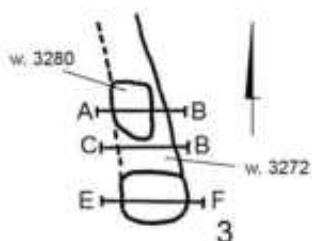
Table 30. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from pits (2333, 2334, 2355), postholes (2313, 2314, 2339, 2347, 2354)

ar 400/210

ob. 2343

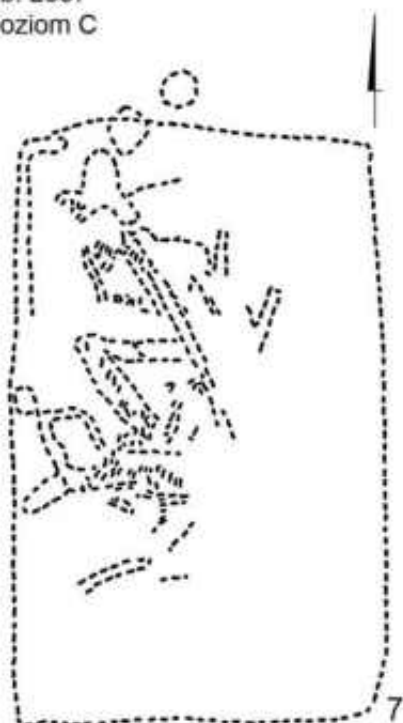

ob. 2349, 2350

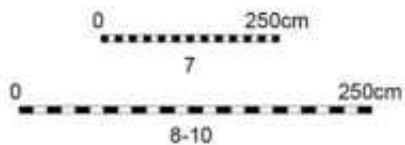
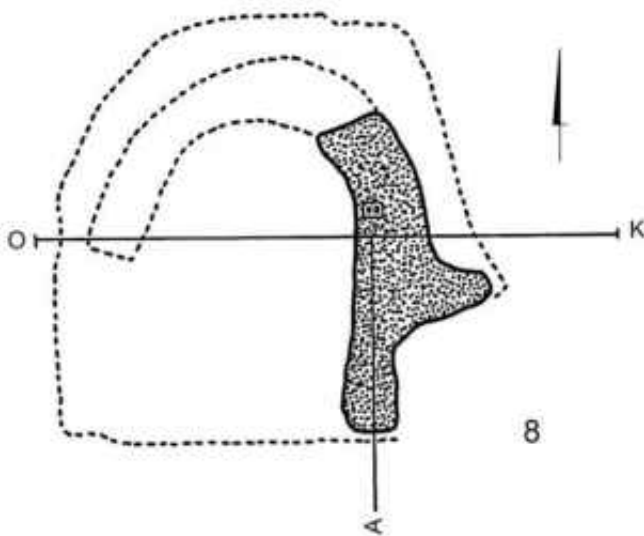

ar 400/220

ob. 2337
poziom C

poziom D

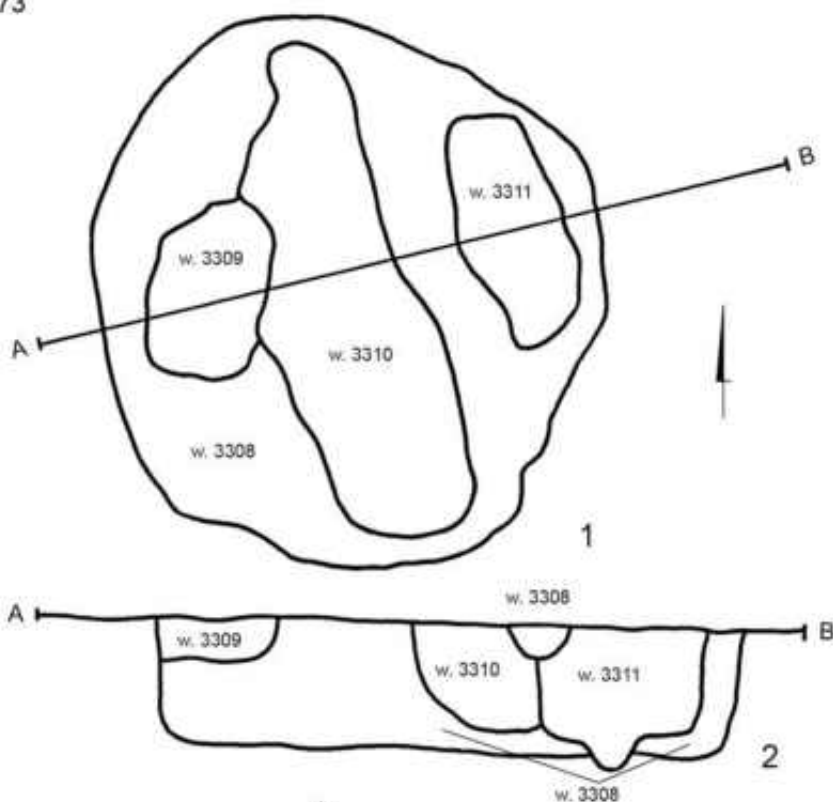

Tabl. 31, Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, obiekty – ślad zabudowy (2337), jama (2343), negatywy belek (2349, 2350)

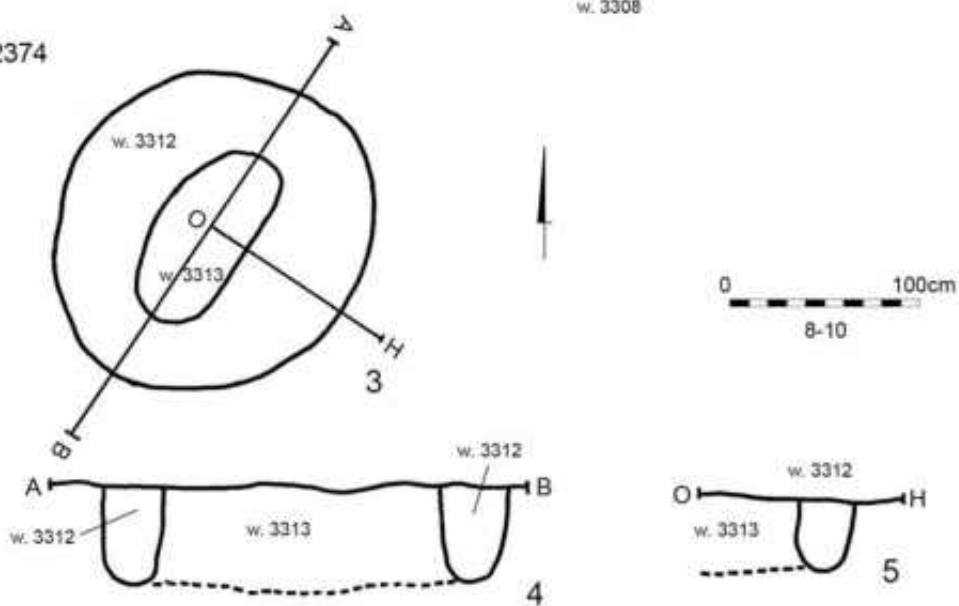
Table 31. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from feature (2337), pit (2343), negatives beams (2349, 2350)

ar 410/200

ob. 2373

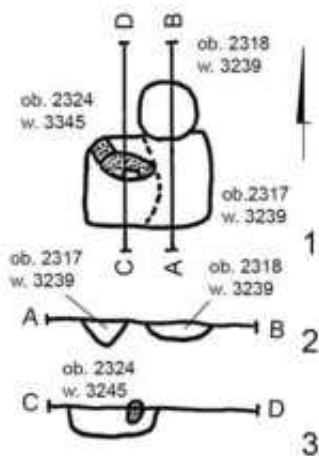
ob. 2374

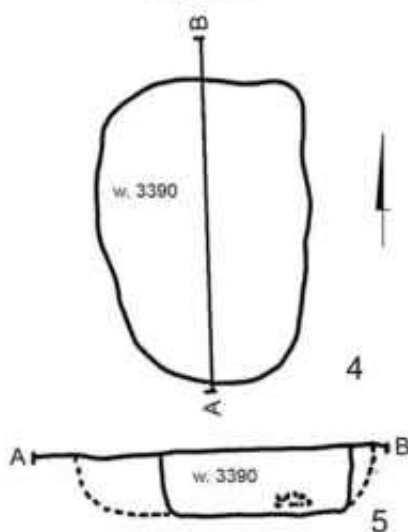
Tabl. 32, Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, obiekty – wykroty

Table 32. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from hollows

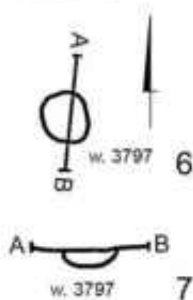
ar 410/210
ob. 2317, 2318, 2324

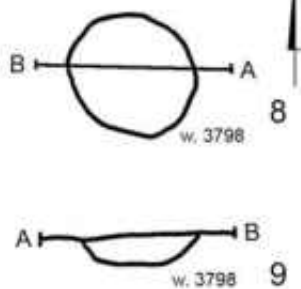
ob. 2408

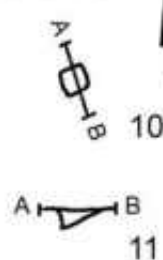
ob. 2740

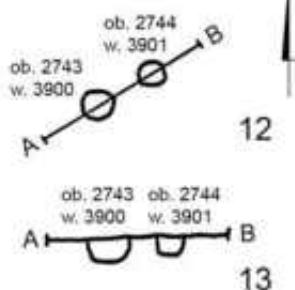
ob. 2741

ob. 2742

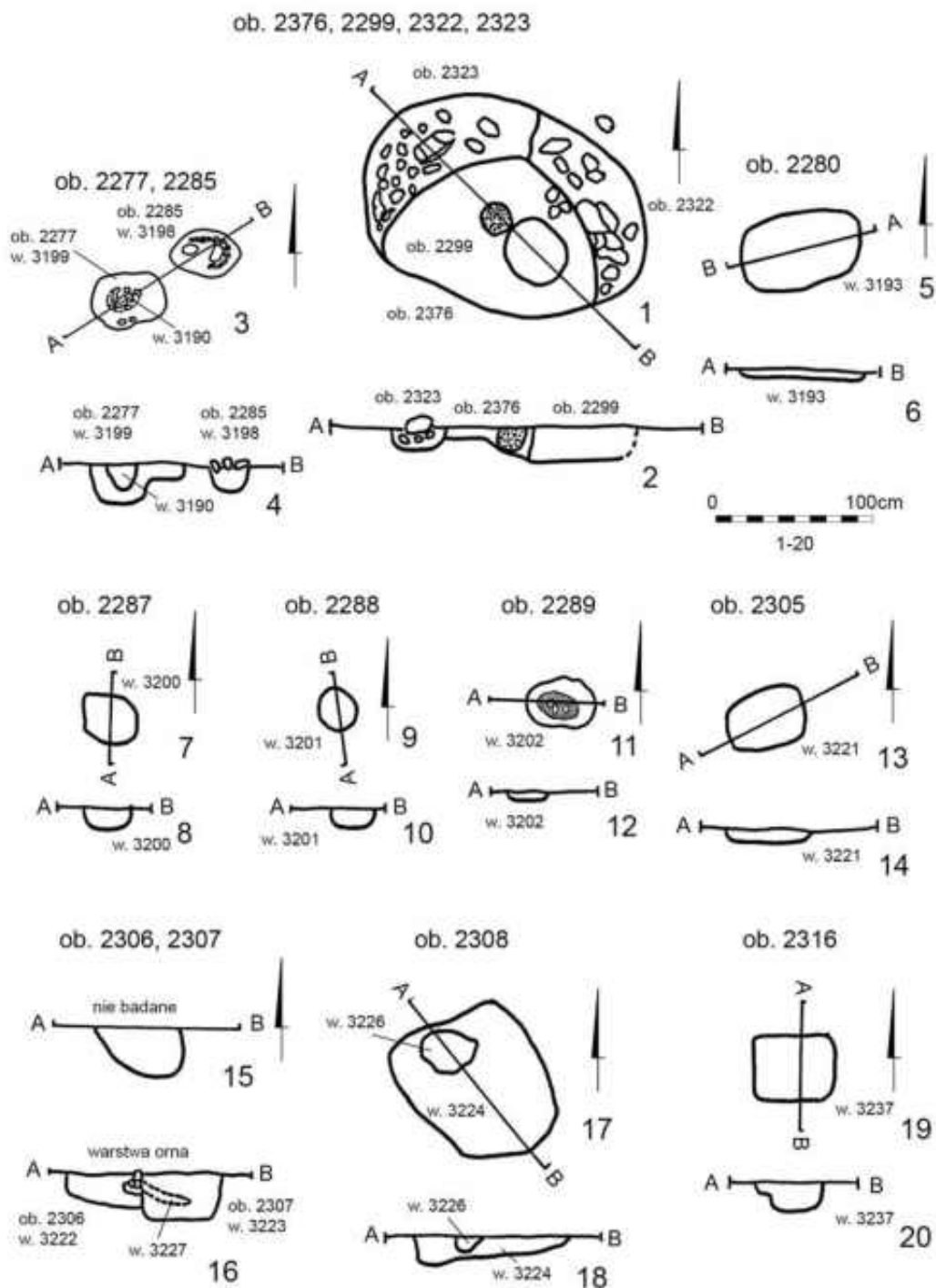
ob. 2743, 2744

Tabl. 33. Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, obiekty – jamy postłupowe (2317, 2318, 2324, 2740-2744), grób zwierzęcy (2408)

Table 33. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from postholes (2317, 2318, 2324, 2740-2744), animal grave (2408)

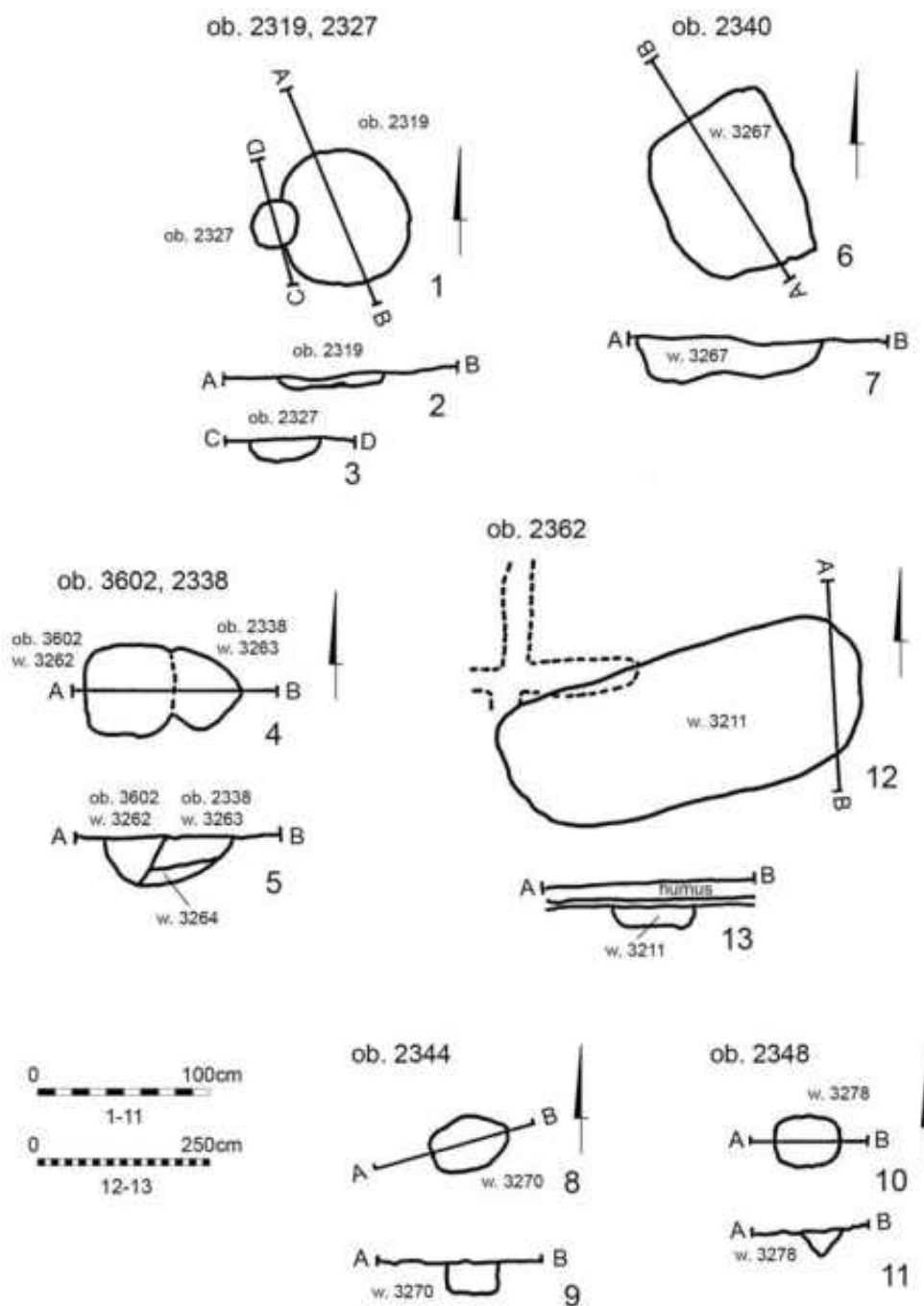
ar 410/220

Tabl. 34. Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, obiekty - jamy posłupowe (ob. 2276, 2322, 2323, 2277, 2285, 2287, 2288, 2289, 2305, 2306, 2307, 2316), grób zwierzęcy (ob. 2299), jamy (ob. 2280, 2308)

Table 34. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from postholes (2276, 2322, 2323, 2277, 2285, 2287, 2288, 2289, 2305, 2306, 2307, 2316), animal grave (ob. 2299), pits (ob. 2280, 2308)

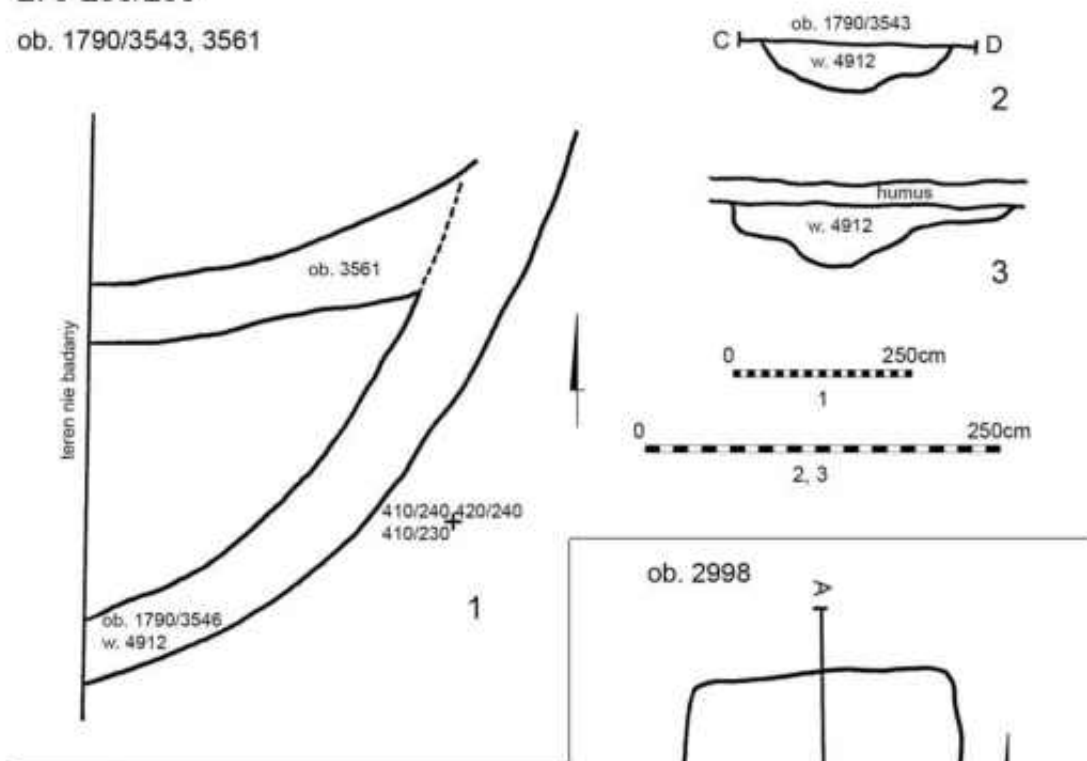
ar 410/220

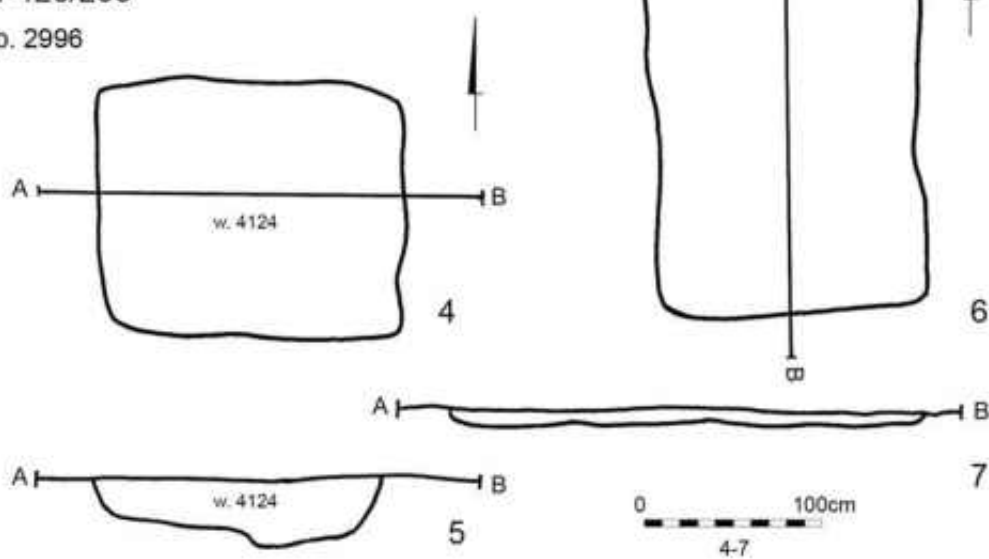
Tabl. 35. Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, obiekty - jamy posłupowe (ob. 2319, 2322, 2327, 3602, 2338, 2344, 2348), grób zwierzęcy (ob. 2340), jama (ob.2362)

Table 35. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from postholes (2319, 2322, 2327, 3602, 2338, 2344, 2348), animal grave (2340), pit (2362)

ar 410/220/230-240,
270-290/200
ob. 1790/3543, 3561

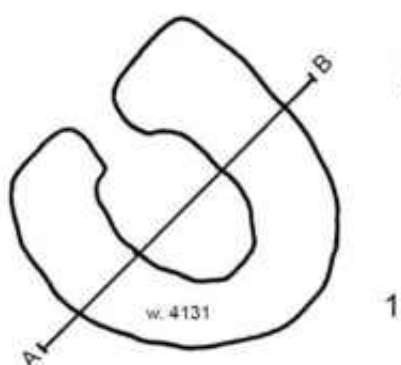
ar 420/200
ob. 2996

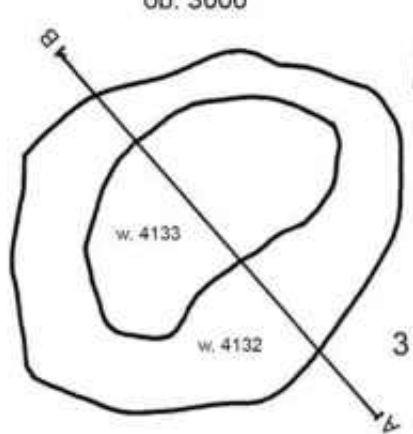
Tabl. 36, Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, obiekty – rowy (ob. 1790/3543, 3561), jamy (ob. 2996, 2998)

Table 36. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from features: ditches (1790/3543, 3561), pits (2996, 2998)

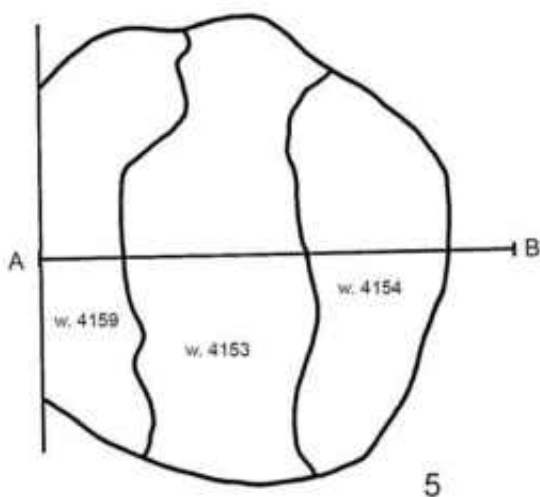
ar 420/200
ob. 2999

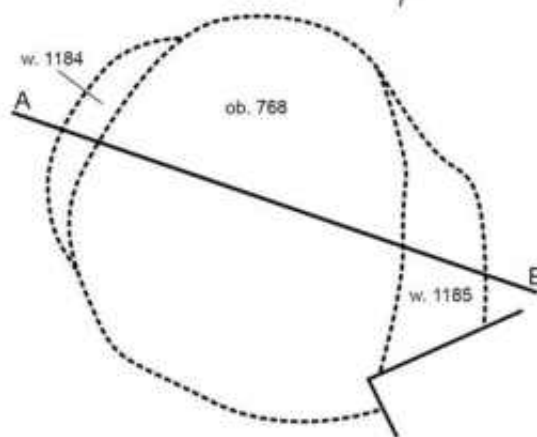
ob. 3000

ob. 3018

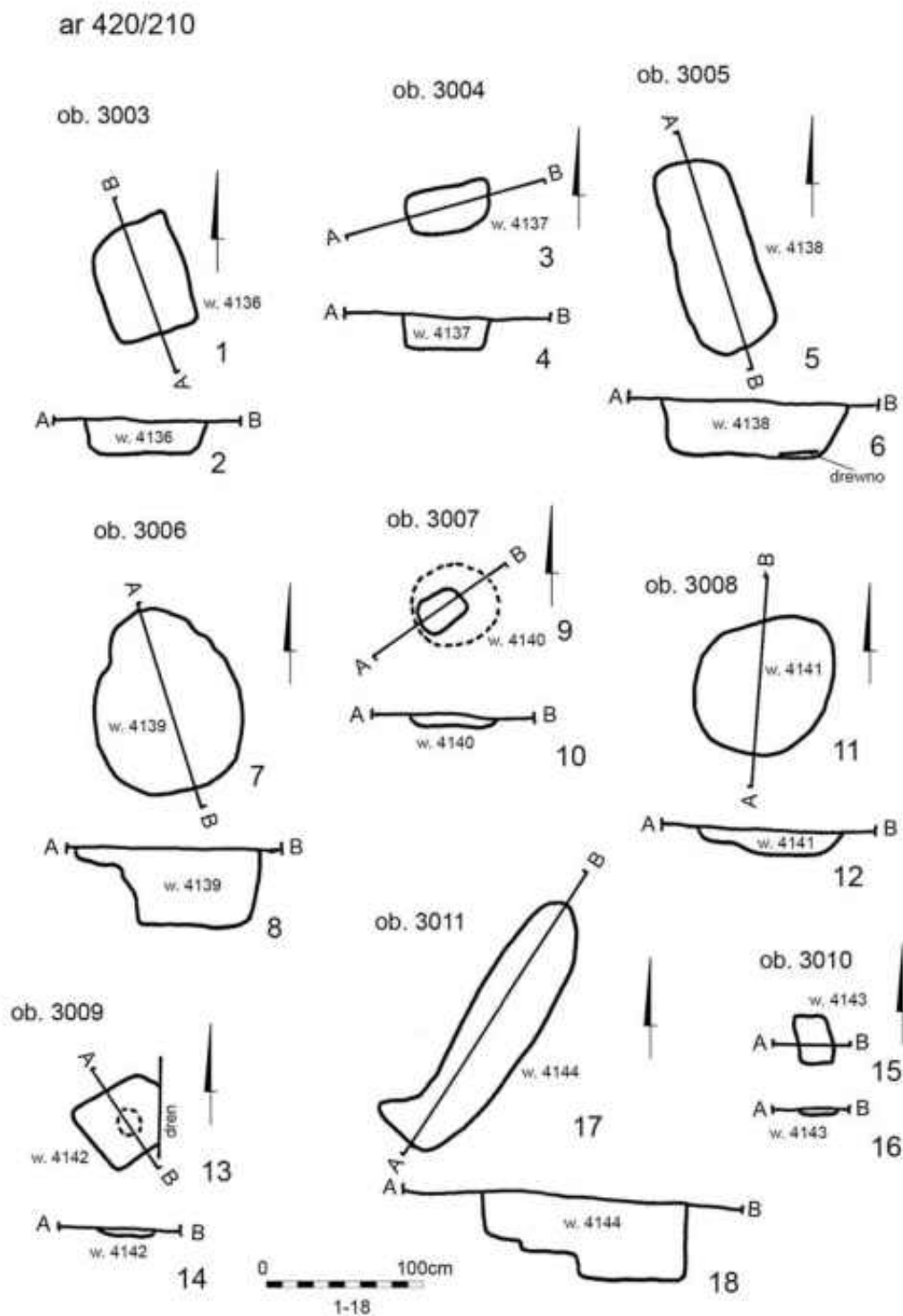

ar 190-100
ob. 768

Tabl. 37, Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, obiekty – jama (ob. 768), wykroty (ob. 2999, 3000, 3018)

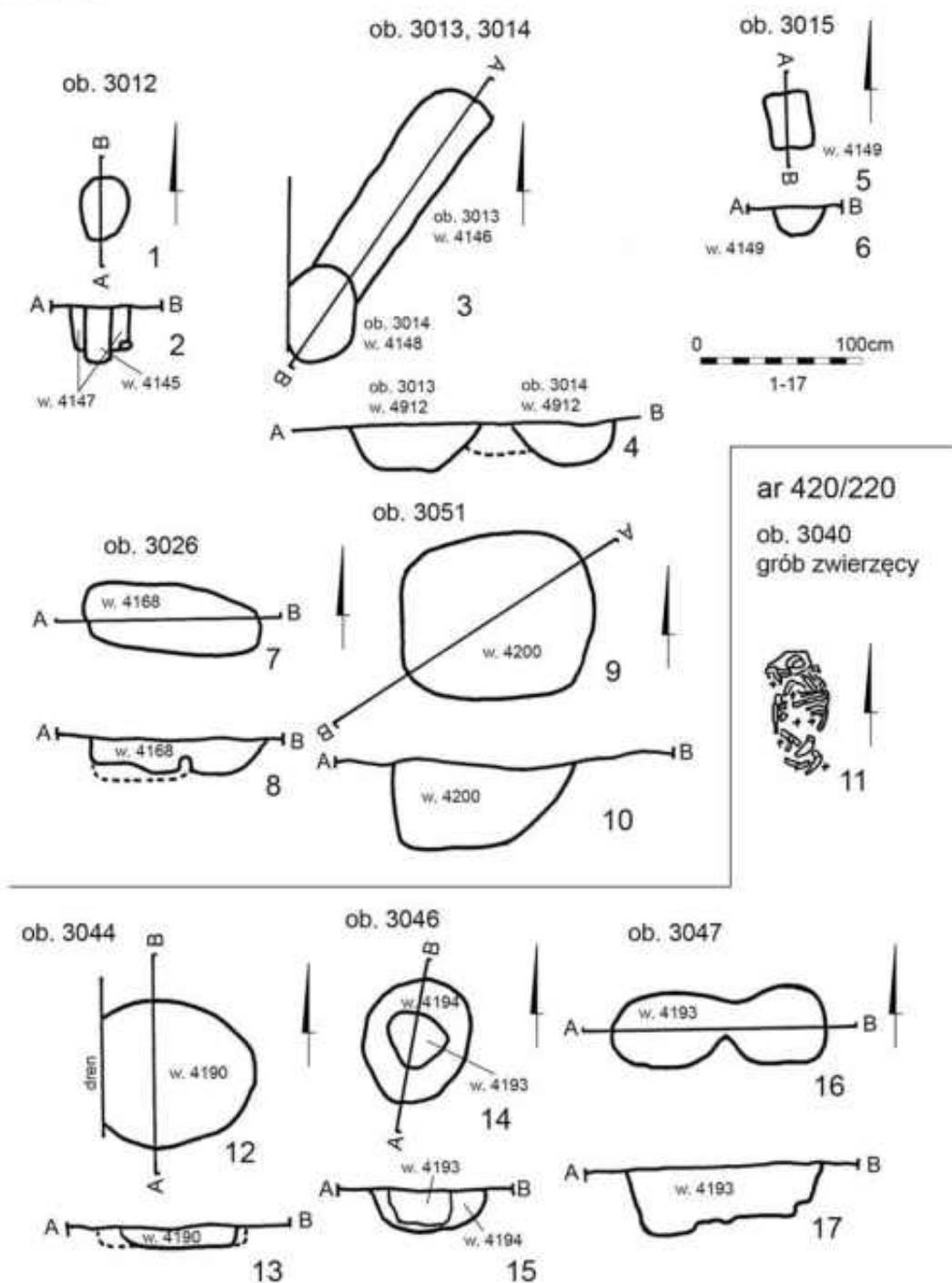
Table 37. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from feature: pit (768), hollows (2999, 3000, 3018)

Tabl. 38. Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, obiekty – jamy (ob. 3005, 3006, 3008, 3011), jamy postłupowe (ob. 3003, 3004, 3007, 3009, 3010)

Table 38. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from feature: pits (ob. 3005, 3006, 3008, 3011), postholes (3003, 3004, 3007, 3009, 3010)

ar 420/220

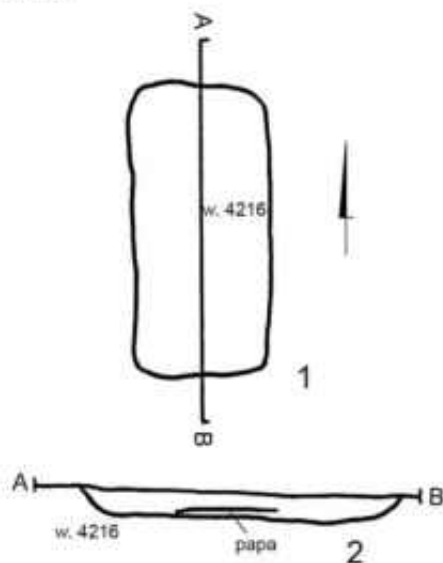

Tabl. 39. Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, obiekty – jamy (ob. 3013, 3014, 3026, 3044, 3051), jamy posłupowe (ob. 3012, 3015, 3046, 3047), grób zwierzęcy (3040)

Table 39. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from feature: pits (3013, 3014, 3026, 3044, 3051), postholes (3012, 3015, 3046, 3047), animal grave (3040)

ar 420/330

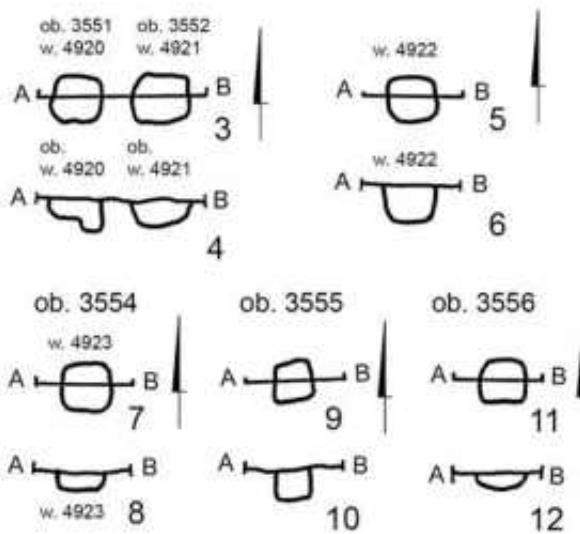
ob. 3061

ar 420/240

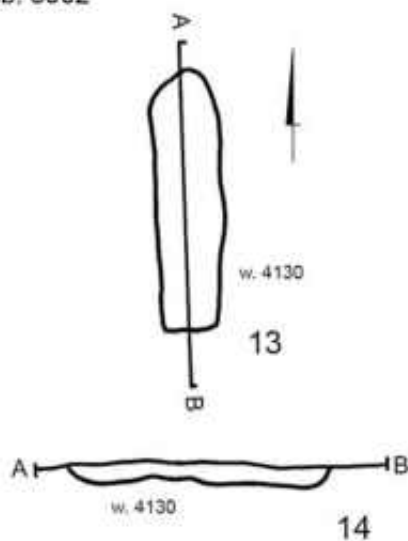
ob. 3551, 3552

ob. 3553

ar 430/200

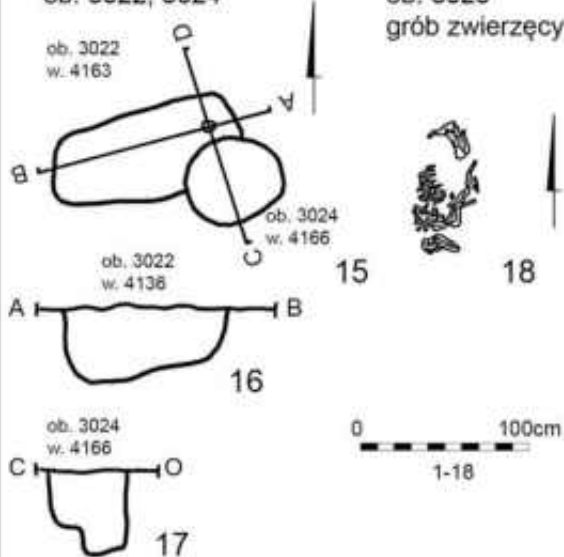
ob. 3002

ar 430/210

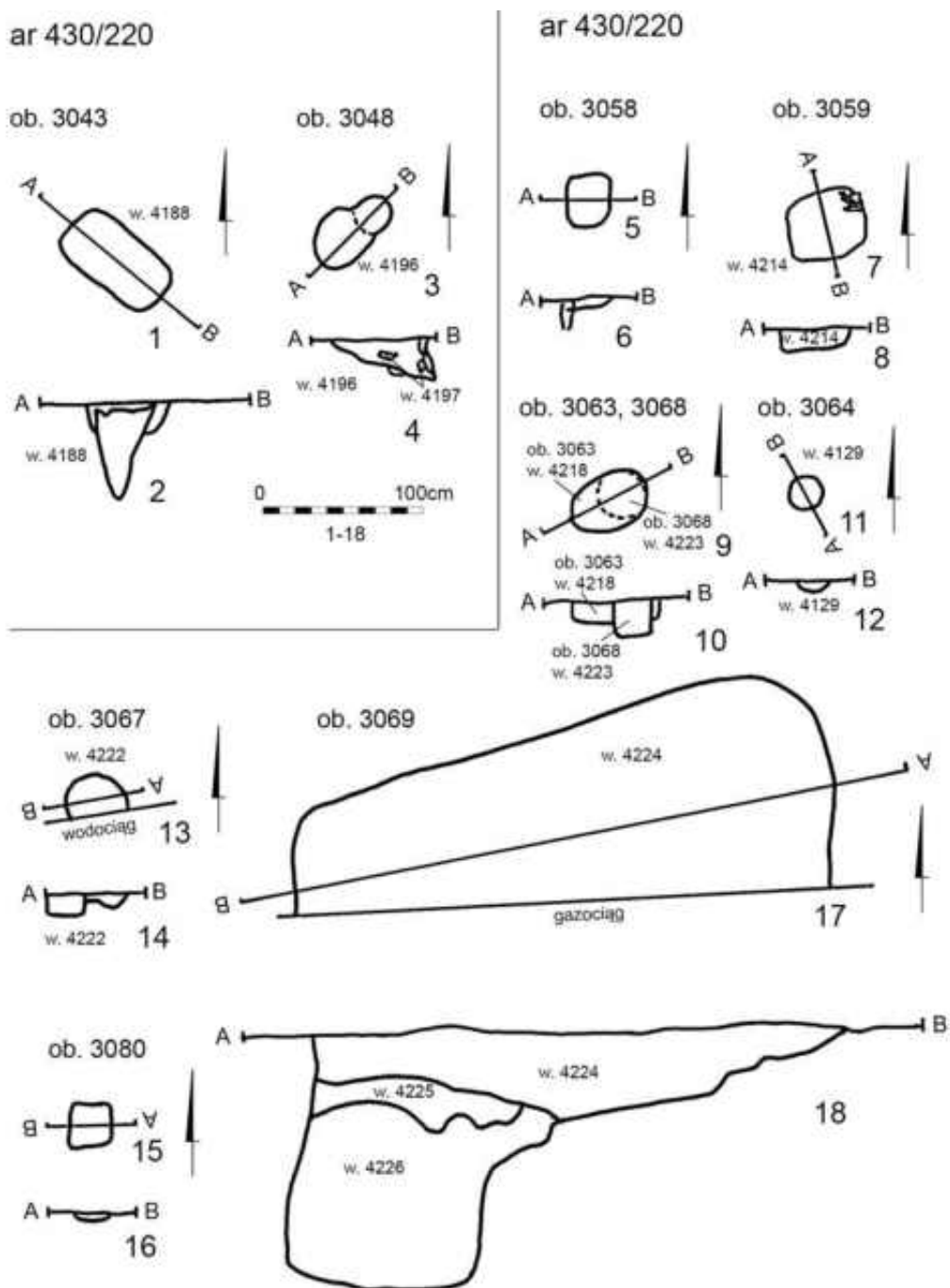
ob. 3022, 3024

ob. 3025
grób zwierzęcy

Tabl. 40, Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, obiekty – jamy (ob. 3002, 3022, 3061), jamy postłupowe (ob. 3024, 3551-3556), grób zwierzęcy (3025)

Table 40. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from feature: pits (3002, 3022, 3061), postholes (3024, 3551-3556), animal grave (3025)

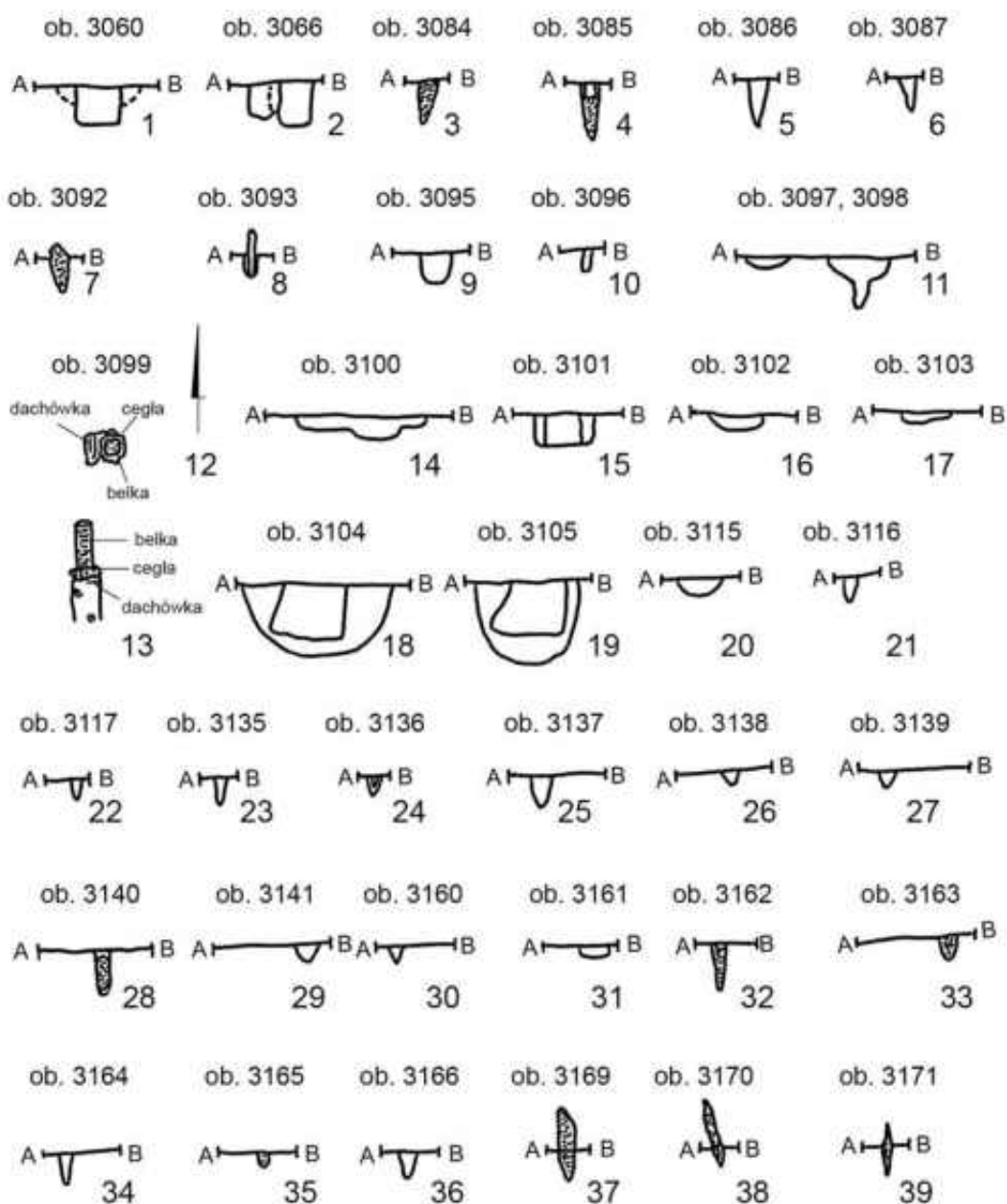
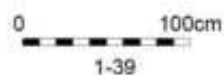

Tabl. 41, Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, obiekty – jamy posłupowe (ob. 3043, 3048, 3058, 3059, 3063, 3064, 3067, 3068, 3080), piwniczka (3069)

Table 41, Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from feature: postholes (3043, 3048, 3058, 3059, 3063, 3064, 3067, 3068, 3080), cellar (3069)

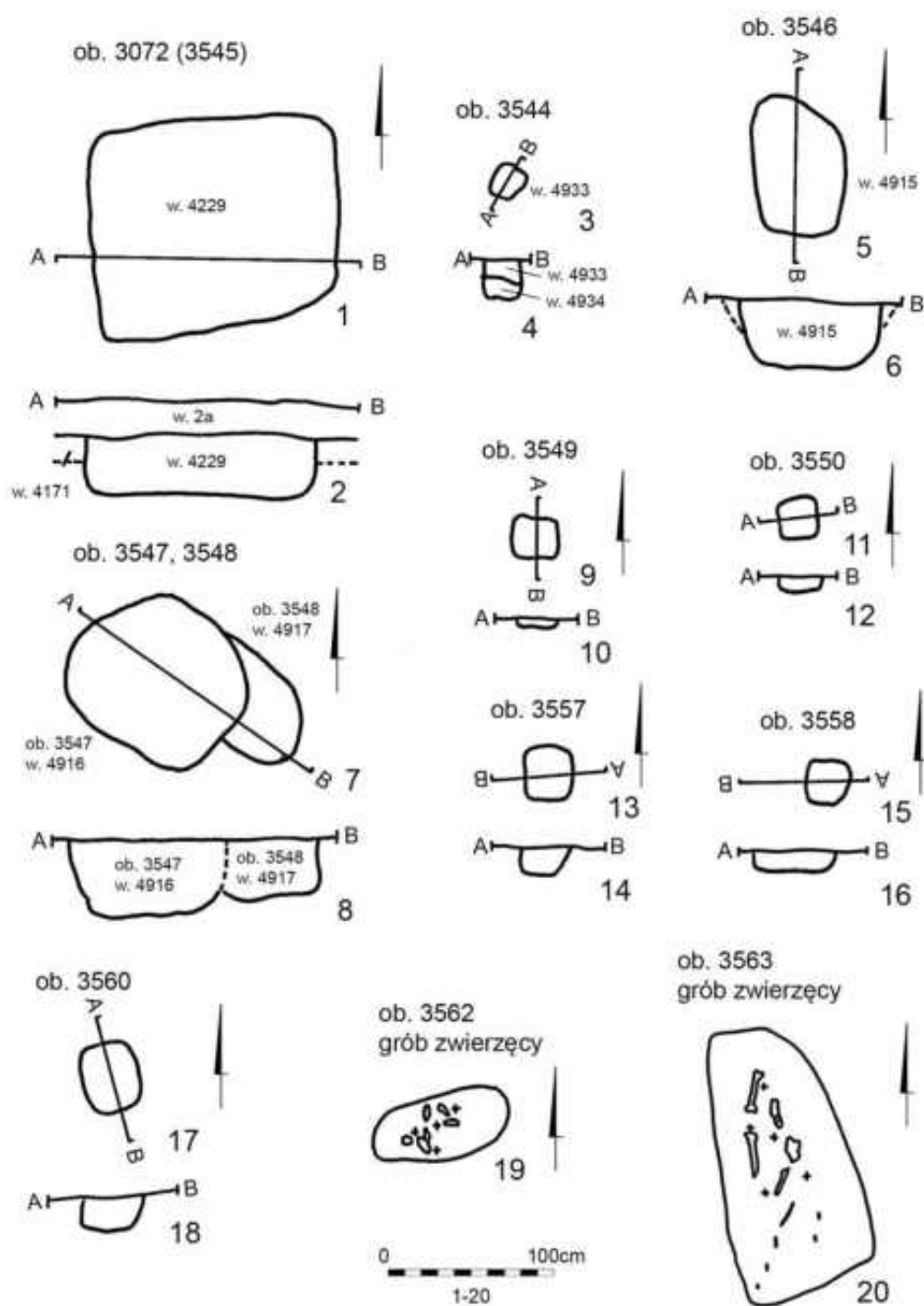
ar 430-450/240-250

ob. 3082, 3566 – profile słupów

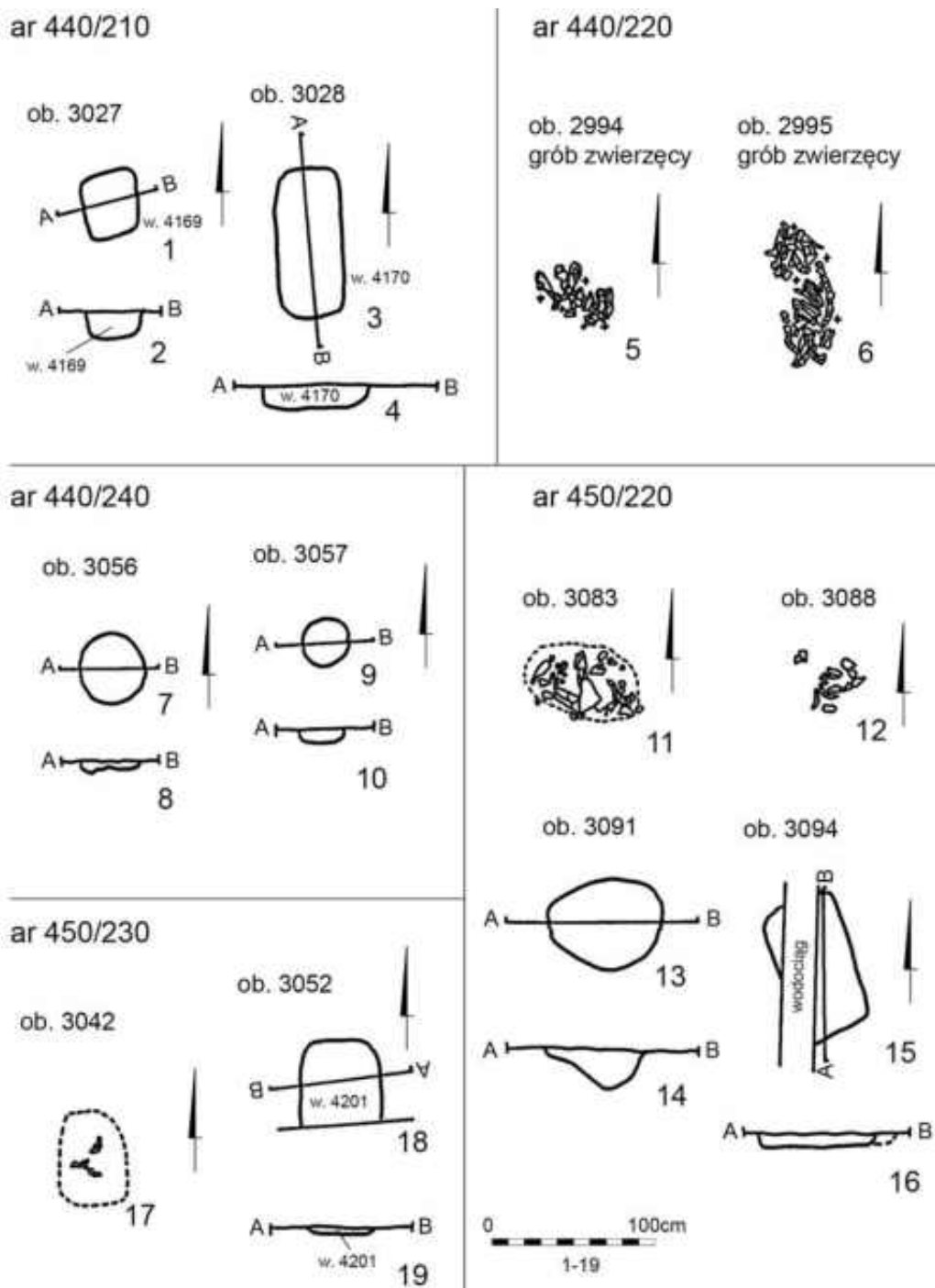
Tabl. 43. Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, obiekty – profile jam posłupowych ze ścian obiektów 3082 i 3566
Table 43. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from profiles postholes from walls of features 3082, 3566

ar 430/240

Tabl. 44, Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, obiekty – jamy (ob. 3072/3545, 3546-3548), jamy postłupowe (ob. 3544, 3549, 3550, 3557-3560), groby zwierzęce (3562, 3563)

Table 44. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from feature: pits (3072/3545, 3546-3548), postholes (3544, 3549, 3550, 3557-3560), animal graves (3562, 3563)

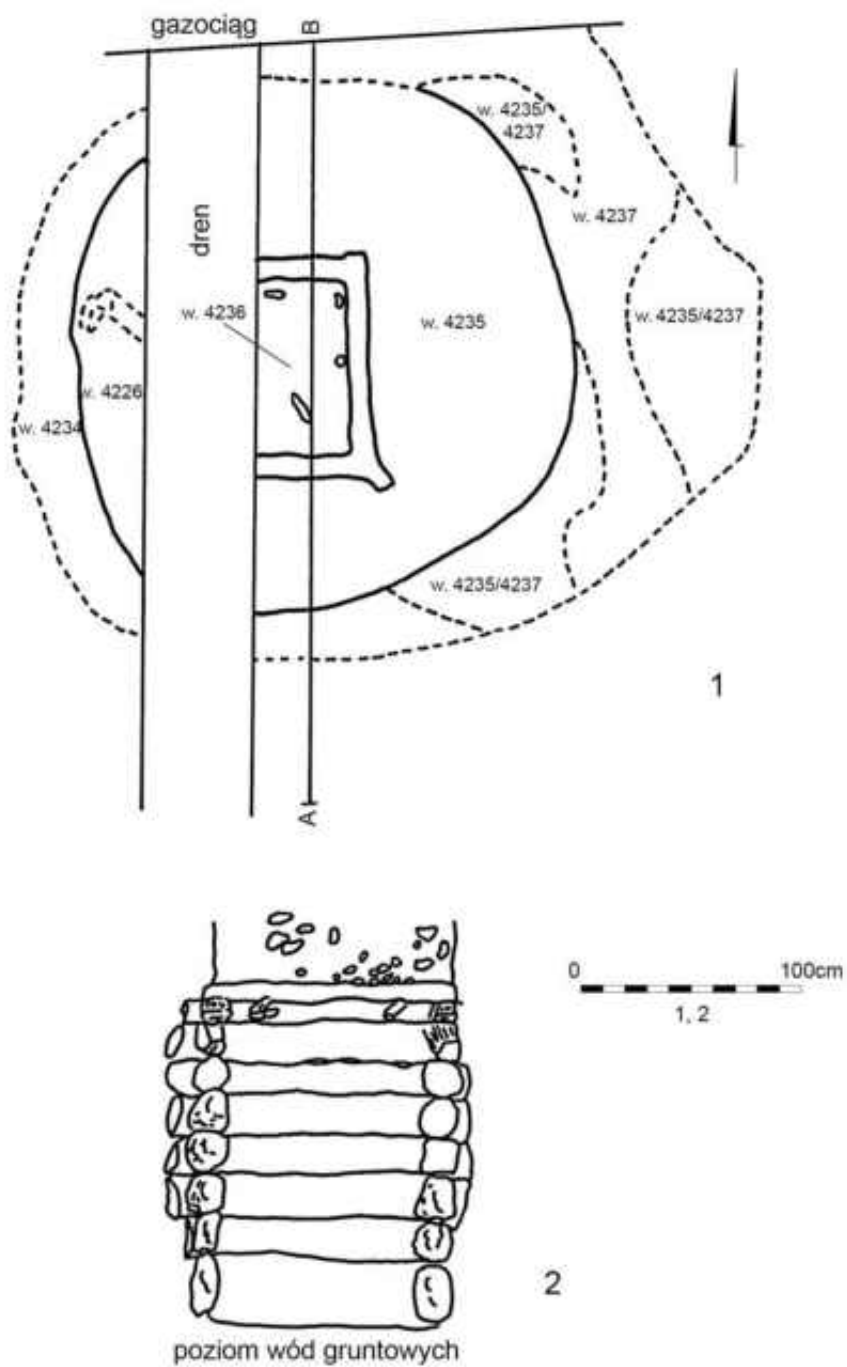

Tabl. 45, Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, obiekty – jamy (ob. 3028, 3052, 3091, 3094), jamy postłupowe (ob. 3027, 3056, 3057), groby zwierzęce (2994, 2995, 3042), skupiska ceramiki (ob. 3083, 3088)

Table 45, Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from feature: pits (ob. 3028, 3052, 3091, 3094), postholes (3027, 3056, 3057), animal graves (2994, 2995, 3042), pottery concentration (3083, 3088)

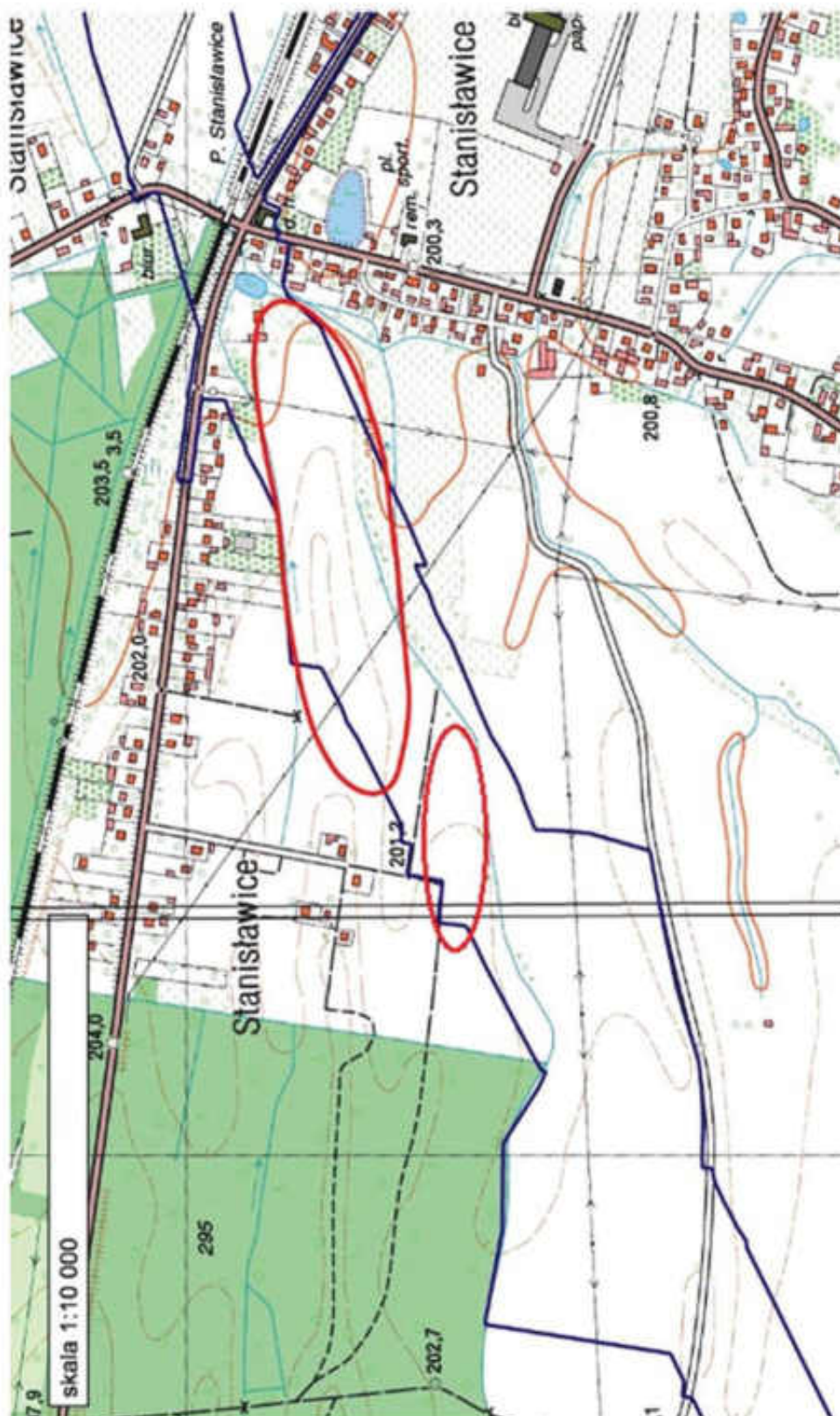
ob. 3073

poziom G

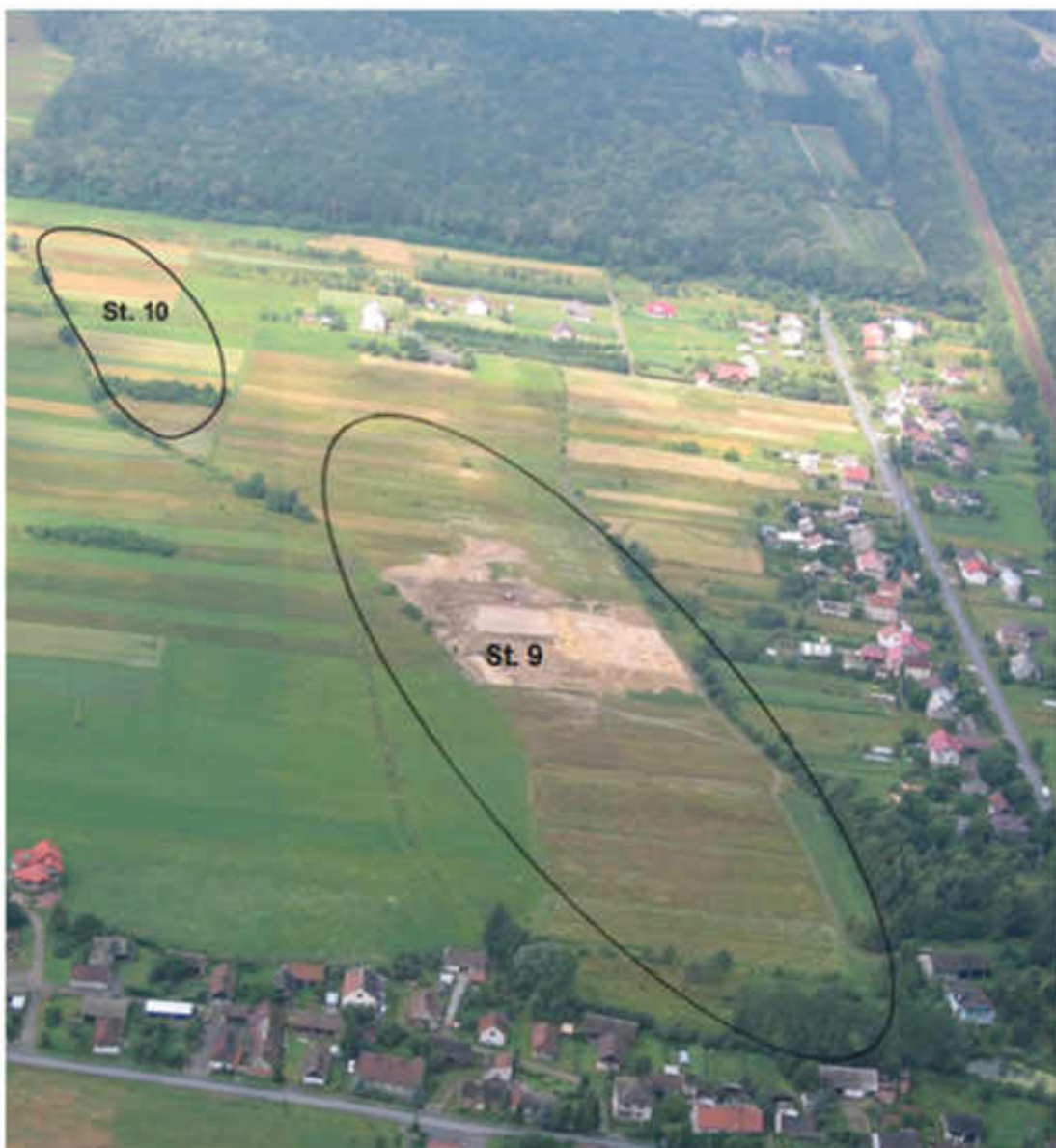
Tabl. 46, Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, obiekty – studnia

Table 46. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic historic material from feature - well

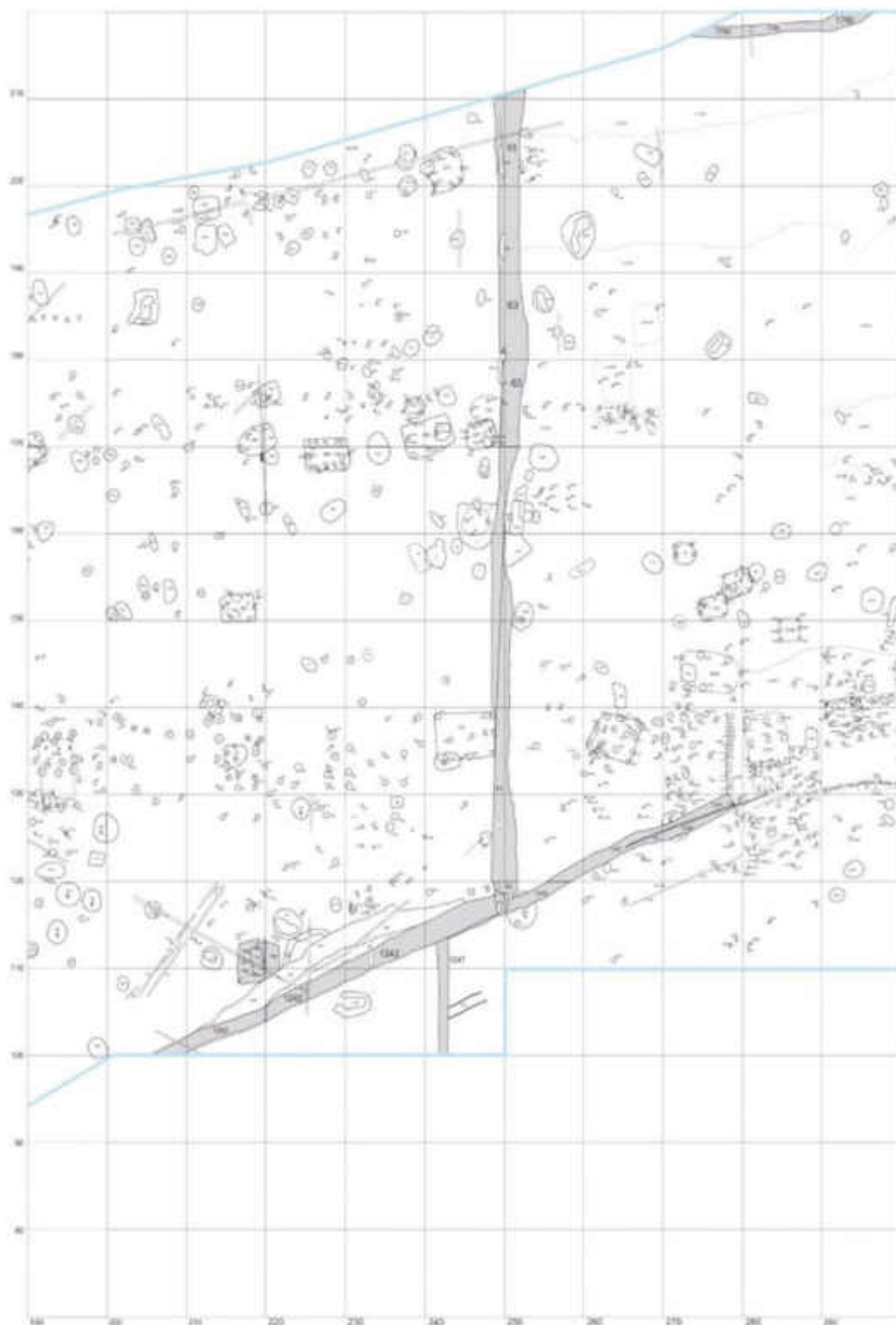

Tabl. 47, Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, mapa, skala 1:10 000

Table 47. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Map 1:10 000

Tabl. 48, Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, widok na stanowiska
Table 48. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Site view

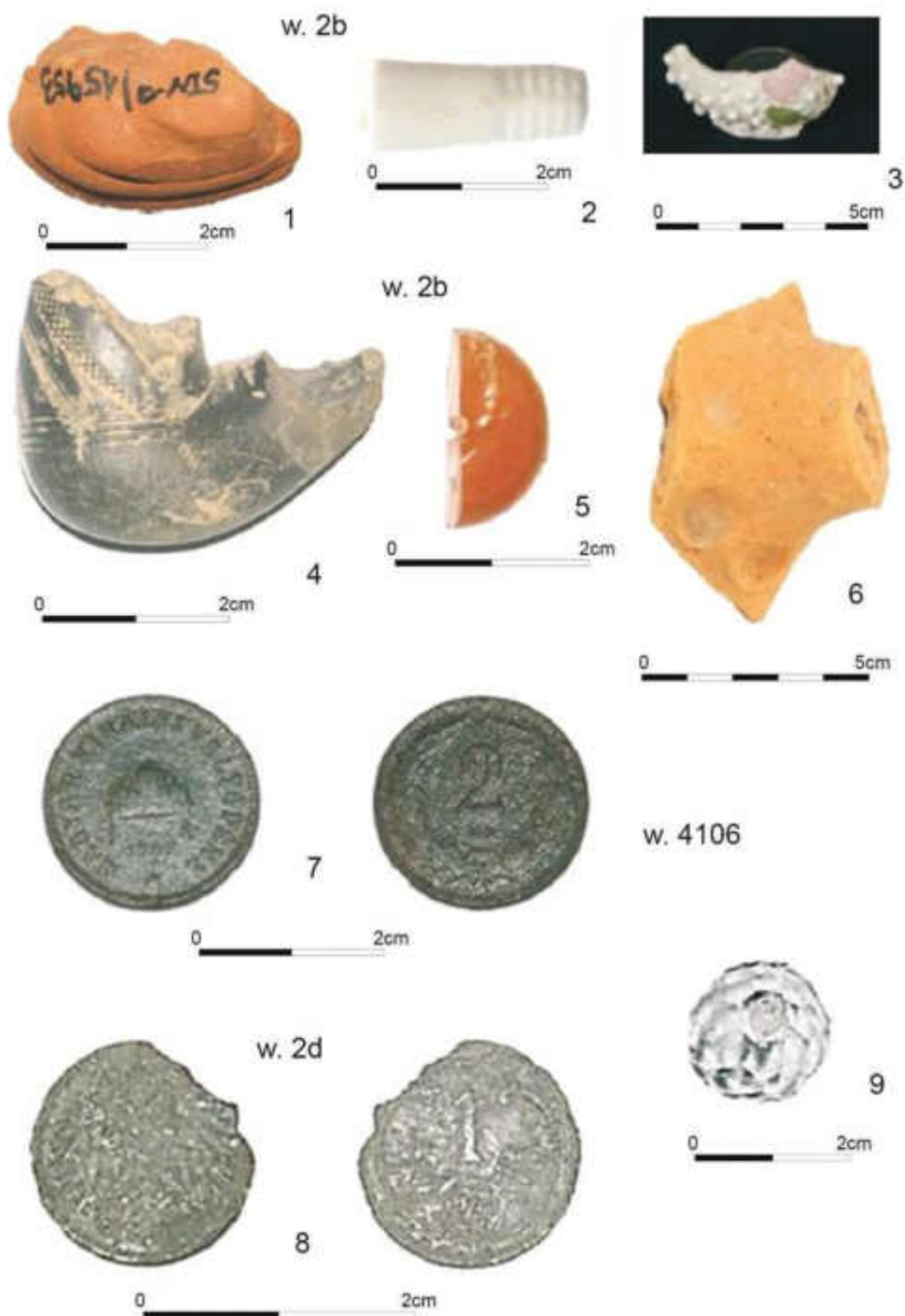

Tabl. 49, Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, rozmieszczenie obiektów, część środkowa stanowiska

Table 49. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Location of features, central part of the site

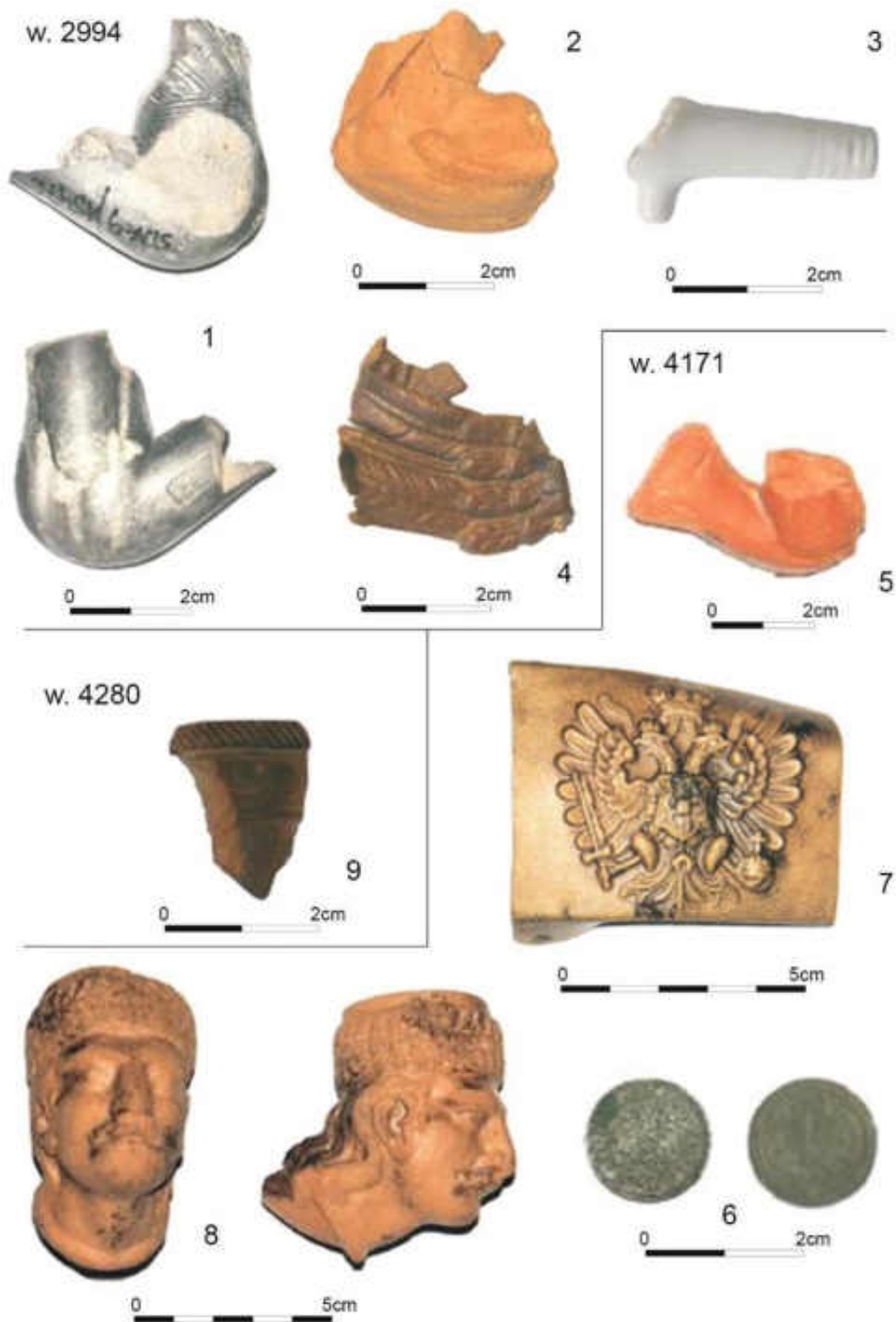

Tabl. 50, Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, rozmieszczenie obiektów, część wschodnia stanowiska
Table 50. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Location of features, East part of the site

Tabl. 51. Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z warstwy 2b – ceramika (6), fajki ceramiczne (1, 4), porcelana (3), fajka porcelanowa (2), szklany koralik (5), monety miedziane (7, 8), koralik z kryształu górskiego (9)

Table 51. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. Characteristic material from layer 2b - cperiodmics (6), cperiodmic pipes (1, 4), porcelain (3), porcelain pipe (2), glass bead (5), copper coins (7, 8), crystal beads (9)

Tabl. 52. Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z warstwy 2994 (1-4), warstwy 4171 (5-8) i warstwy 4280 (9) – fajki ceramiczne (1, 2, 5, 8, 9), fajka porcelanowa (3), moneta miedziana (6), fragment orzełka wojskowego (4), wojskowa kłamra pasa (7)

Table 52. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period. characteristic material from layer 2994 (1-4), layers 4171 (5-8) and layers 4280 (9) - ceramic pipes (1, 2, 5, 8, 9), porcelain pipe (3), copper coin (6), fragment of a military eagle (4), a military belt buckle (7)

w. 4195

0 20cm

2

Tabl. 53, Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres średniowieczny i nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z warstwy 4162 (1) i warstwy 4195 (2) – moneta miedziana (1), talerz kamionkowy (2), grosz praski (3)

Table 53. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Medieval and modern period, characteristic material from layer 4162 (1) and layer 4195 (2) - copper coin (1), stoneware (2), Prague grosz (3)

Tabl. 54. Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z warstwy 4195 (1, 2), obiektu 63 (5), obiektu 1242 (6), obiektu 3082 (7) i wkopu drenażowego (3, 4) – ceramika (1, 2), fajka ceramiczna (5), fajki porcelanowe (6, 7), medalik miedziany (3), orzełek wojskowy (4)

Table 54. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period, characteristic historical material from layer 4195 (1, 2), features: 63 (5), 1242 (6), 3082 (7) and drainage ditch (3, 4) - ceramics (1, 2), ceramic pipe (5), porcelain pipes (6, 7), copper medallion (3), military eagle (4)

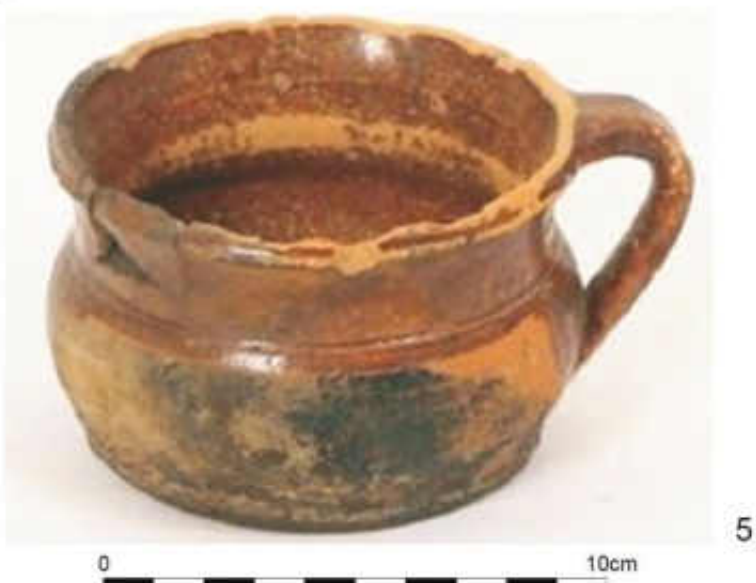
Tabl. 55, Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z obiektu 3082 (1, 2) i obiektu 3083 (3-5) – ceramika

Table 55. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period, characteristic material from features: 3082 (1, 2) and 3083 (3-5) – pottery

ob. 3083

ob. 3088

Tabl. 56, Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z obiektu 3083 – ceramika
Table 56. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period, characteristic material from feature 3083 - pottery

Tabl. 57. Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z obiektu 3088 – ceramika
Table 57. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period, characteristic material from feature 3088 - pottery

1

0 4cm

2

0 5cm

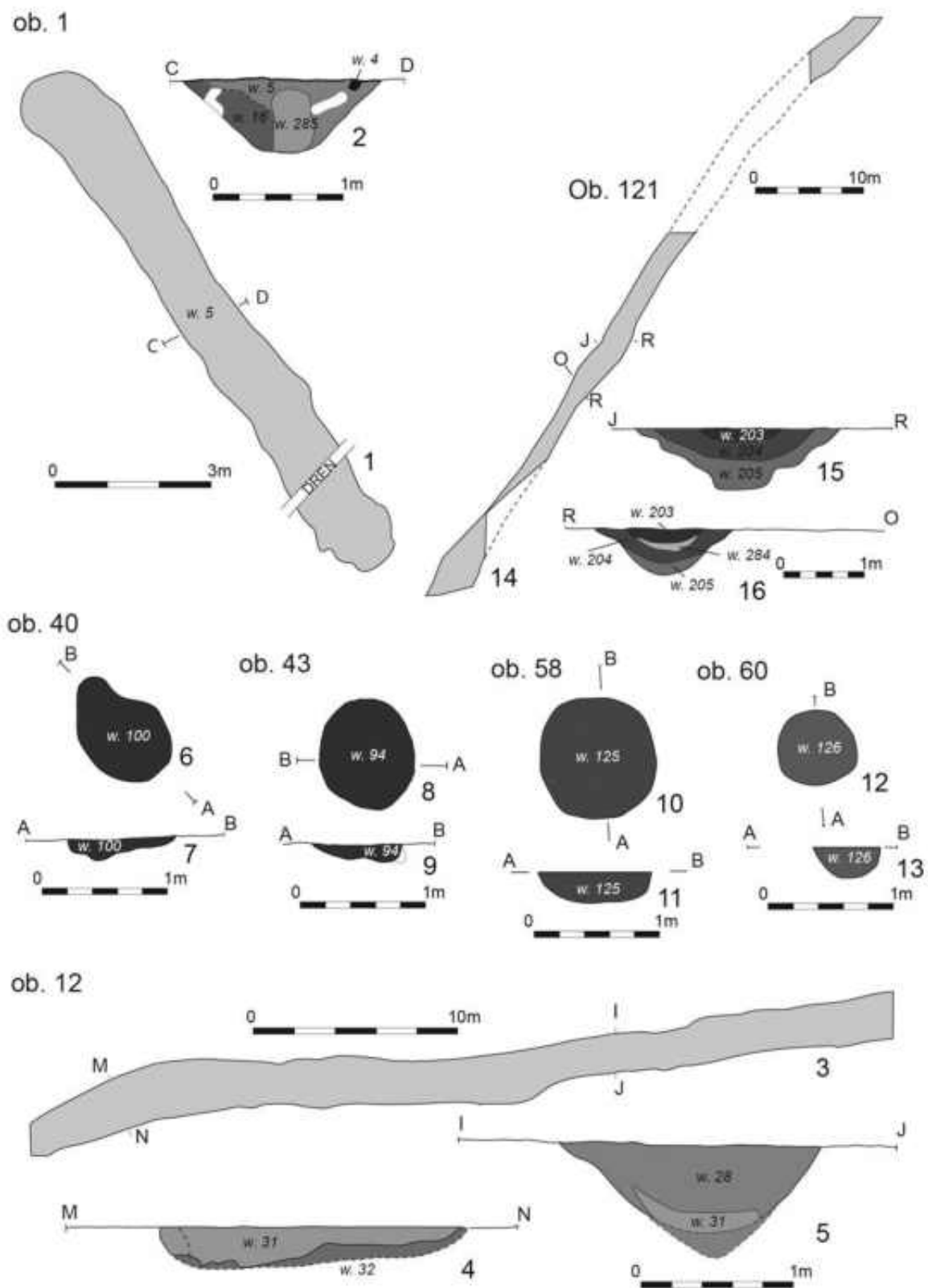
Tabl. 58. Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z warstwy 4171 – ceramika (1), fajka ceramiczna (2)

Table 58. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period, characteristic material from layer 4171 - pottery (1), ceramic pipe (2)

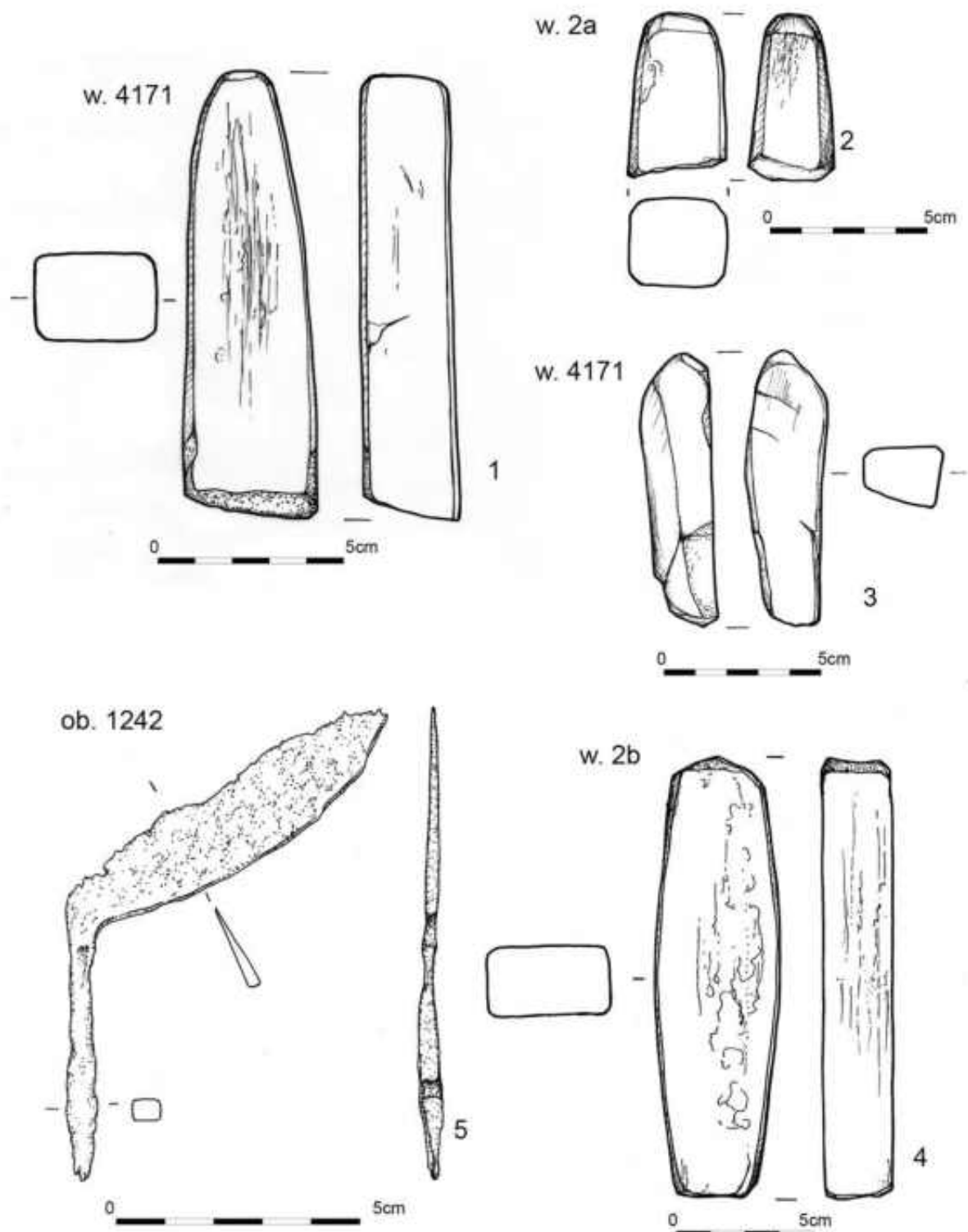
Tabl. 59, Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, obiekt 760 zakwalifikowany jako pozostałość budynku gospodarczego

Table 59. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period, feature 760 qualified as a remnant of a farm building

Tabl. 60. Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowożytny, obiekty nowożytne ze stanowiska nr 10 – jamy (ob. 40, 43, 58), jama postępuowa (ob. 60), rowy (ob. 1, 12, 121)

Table 60. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. The modern period, modern objects from the stand 10 - cavities (40, 43, 58), post-depression (60), ditches (now 1, 12, 121)

Tabl. 61, Stanisławice st. 9 i 10, pow. Bochnia, Okres nowozytny, charakterystyczny materiał zabytkowy z warstwy 2a (2), warstwy 2b (4), warstwy 4171 (1,3) i obiektu 1242 (5)

Table 61. Stanisławice, site 9, 10, Bochnia County. Modern period, characteristic historic material from layer 2a (2), 2b (4), 4171 (1,3) and feature 1242 (5)

Maria Lityńska-Zajęc, Krystyna Wasylkowa, Katarzyna Cywa, Zofia Tomczyńska

9.1. STANISŁAWICE, STAN. 9, GM. BOCHNIA. WYNIKI BADAŃ ARCHEOBOTANICZNYCH MATERIAŁÓW ZACHOWANYCH W OBIEKTACH KULTURY PRZEWORSKIEJ

Stanowisko 9 w Stanisławicach, gm. Bochnia odsłonięte zostało w latach 2000-2009, w ramach badań ratowniczych prowadzonych na trasie przyszłej autostrady A4 na odcinku Kraków-Tarnów. Pracami terenowymi kierowali Justyna Rodak i Tomasz Rodak z ramienia Krakowskiego Zespołu do Badań Autostrad. W trakcie eksploracji obiektów wydobywane były próby ziemi przekazane do badań archeobotanicznych. Celem przeprowadzonych analiz botanicznych było uzupełnienie wiedzy na temat gospodarki roślinami w przeszłości. Podstawą tych rozważań była identyfikacja taksonomiczna i ilościowa zachowanych pozostałości roślinnych.

Z omawianego stanowiska analizie botanicznej poddano łącznie 468 prób ziemi pobranych z obiektów o różnej przynależności chronologiczno-kulturowej. W znacznej części z nich (78 prób) nie występowały żadne pozostałości roślinne. Wyniki dotyczące zawartości obiektów kultury pucharów lejkowatych i kultury mierzanowickiej zostały opublikowane (Lityńska-Zajęc *et al.* 2015). Niniejsze opracowanie dotyczy tylko rezultatów analiz źródeł pozyskanych z obiektów kultury przeworskiej.

Sposób pobierania prób w trakcie badań autostradowych i procedury laboratoryjne stosowane przy ich obróbce zostały wielokrotnie opisane w literaturze przedmiotu (np. Lityńska-Zajęc, Tomczyńska 2003; Lityńska-Zajęc *et al.* 2014). Wydobyte szczątki roślinne oznaczano zgodnie z metodami właściwymi dla archeobotaniki (Lityńska-Zajęc, Wasylkowa 2005, 197-300). Nazwy roślin przedstawiono według aktualnie obowiązującej nomenklatury botanicznej (Mirek *et al.* 2002). Uzyskane wyniki zestawiono w tabelach 1-6, oddzielnie dla każdego typu obiektów wyróżnionych

przez archeologów na omawianym stanowisku. W tabelach, oprócz danych jakościowych, podano dwie miary ilościowe: rzeczywistą liczbę szczątków roślinnych zachowanych w konkretnych obiektach, a w przypadku sporej liczby bardzo drobnych fragmentów węgla drzewnego konkretnego taksonu, jego objętość wyrażoną w centymetrach sześciennych.

Pozostałości roślinne na omawianym stanowisku zachowały się w formie okazów spalonych i niespalonych. Pierwsze z nich, zgodnie z założeniami przyjmowanymi w archeobotanice, odpowiadają wiekiem obiektom lub wyróżnionym w ich obrębie warstwom, w których zalegały (Tab. 1-6). Szczątki niespalone w omawianym przypadku wystąpiły w dwóch rozróżnialnych pod mikroskopem stereoskopowym, typach fosylizacji. Pierwsze z nich były wyraźnie storfiałe i te być może związane są z określonym kontekstem archeologicznym. Drugie zaś (Tab. 7) były świeże i stanowią prawdopodobnie zanieczyszczenie młodsze lub wręcz dzisiejsze (Lityńska-Zajęc, Wasylkowa 2005, 47 i cyt. tam lit.). W konsekwencji przyjętych założeń, do okazów odpowiadających wiekiem obiektom archeologicznym włączono wszystkie szczątki spalone, subfosylne zachowane w formie storfiałej i okazy niespalone zalegające w studniach, gdzie istniały dogodne warunki do ich konserwacji.

Materiały archeologiczne zachowane na stanowisku 9 w Stanisławicach datowane są na młodszy okres przedrzymski i wczesny okres wpływów rzymskich (Rodak 2012, niepublik., w tym tomie).

W jedynym obiekcie kultury jastorfskiej z młodszego okresu przedrzymskiego (Rodak 2012, niepublik., w tym tomie), którym jest mała jama o numerze 139, zanotowano tylko trzy fragmenty węgla

drzewnego, w tym jeden należący do dębu *Quercus* sp. i dwa nieoznaczone. Obecne były także dwa niespalone owocki brzozy *Betula* sp., które zgodnie z przyjętymi kryteriami należy uznać za zanieczyszczenie dzisiejsze.

Znacznie bogatsze materiały zanotowano w obiektach kultury przeworskiej, datowanych na wczesny okres wpływów rzymskich (Rodak 2012, niepublik., w tym tomie). W budynku naziemnym numer 2183 było 47 okazów węgla drzewnego sosny zwyczajnej *Pinus sylvestris* oraz stosunkowo liczne, nieoznaczone, fragmenty spalonego drewna i kory. Nieco więcej szczątków oznaczonych było w drugim tego typu obiekcie zdefiniowanym numerem 31. Wystąpiły tu jeden ziarniak stokłosa *Bromus* sp. oraz sześć kawałków węgla drzewnego dębu *Quercus* sp. Nieoznaczonych pozostało 9 fragmentów spalonego drewna oraz jeden ułamek kory.

W 19 chatkach (budynkach zagłębionych) należących do omawianej kultury z roślin uprawnych zanotowano jedynie kilka ziarniaków zbóż: jęczmienia zwyczajnego *Hordeum vulgare*, prosa zwyczajnego *Panicum miliaceum* i pszenicy płaskurki *Triticum dicoccon* (Tab. 1). Jeden ziarniak oznaczony został do tylko poziomu rodzaju *Triticum* sp., a dwa zaliczono ogólnie do *Cerealia* indet. Lista taksonów roślin zielnych dzikich jest stosunkowo bogata i obejmuje 29 taksonów, w tym 19 oznaczonych do poziomu gatunku i 5 do rodzaju. Wyróżniono tu chwasty pół uprawnych takie jak np. perz właściwy *Agropyron repens*, chaber bławatek *Centaurea cyanus*, sporek polny *Spergula arvensis* i chwastnica jednostronna *Echinochloa crus-galli* (Lityńska-Zajac 2005 i cyt. tam lit.). Głowienka pospolita *Prunella vulgaris* mogła rosnąć na łąkach, w zaroślach, na polach uprawnych i w miejscach ruderalnych. Z siedliskami ruderalnymi oraz segetalnymi mogły być związane gwiazdnica trawiasta *Stellaria graminea* czy rdestówka powojowata *Fallopia convolvulus*. Krwawnica pospolita *Lythrum salicaria* rośnie dzisiaj na mokrych łąkach, nad brzegami stawów i w rowach. Rośliną łąkową jest też babka lancetowata *Plantago lanceolata* (Matuszkiewicz 2001). Zdecydowana większość diaspor roślin zielnych zachowała się w stanie spalonym. Okazy storfiałe zalegały w chacie numer 1193, w której musiały istnieć warunki sprzyjające ich konserwacji (Lityńska-Zajac, Wasylikowa 2005, 41-42). Na podstawie węgla drzewnych oznaczono 10 taksonów. Część okazów pozostała nieoznaczona, a część została zaliczona do drzew lub krzewów liściastych lub szpilkowych. W spektrum

antrakologicznym dominowały resztki dębu *Quercus* sp., przy stosunkowo wysokim udziale sosny zwyczajnej *Pinus sylvestris* i graba zwyczajnego *Carpinus betulus*.

Bardzo interesującym obiektem jest dom nr 127, w którym zachowało się najwięcej szczątków roślinnych. Jest to obiekt, który „ma zdecydowanie jedną fazę użytkowania co zapewne jest związane z pożarem na osadzie. W obiekcie tym odkryto rodzaj klepiska, które zachowało się z powodu wspomnianego pożaru” (Rodak, w tym tomie). W obiekcie tym zachował się jeden ziarniak pszenicy płaskurki, owoce i nasiona kilku taksonów roślin zielnych, z dominującym rdestem plamistym *Polygonum persicaria* (17 orzeszków) oraz węgle drzewne. Wśród spalonego drewna najwięcej było resztek dębu.

W obiekcie 2 zachowały się niezbyt liczne zarodniki grzyba mikoryzowego czarniaka właściwego *Cenococcum geophilum*.

Spalone szczątki roślinne wydobyte zostały z 13 jam kultury przeworskiej (Tab. 2). Wystąpiły wśród nich nieoznaczone bliżej pojedyncze ziarniaki zbóż *Cerealia* indet. oraz owoce i nasiona należące do 6 gatunków i 2 rodzajów roślin zielnych. Ponadto natrafiono na pojedyncze diaspyry z rodzin selerowatych (Apiaceae indet.), bobowatych (Fabaceae indet.) oraz traw (Poaceae indet.). Część z gatunków związana jest z siedliskami łąkowymi (szczaw zwyczajny *Rumex acetosa*, babka średnia *Plantago media*, głowienka pospolita *Prunella vulgaris* i marchew zwyczajna *Daucus carota*), pojedyncze mają dzisiaj centrum występowania na siedliskach ruderalnych (szczaw tępolistny *Rumex obtusifolius*) lub polnych (przytulia fałszywa *Galium spurium*).

Interesującym gatunkiem jest marchew zwyczajna *Daucus carota*, która była dotychczas notowana dopiero w materiałach wczesnośredniowiecznych (Lityńska-Zajac 2005 i cyt. tam lit.). Na wyjątkowo dużą koncentrację owoców marchwi natrafiono w warstwach średniowiecznych z Rynku Głównego w Krakowie. Zdaniem autorki opracowania znalezisko to jest pierwszym przekonującym dowodem na uprawę marchwi w tym okresie (Mueller-Bieniek 2010).

Polimorficzny gatunek *Daucus carota* L. obejmuje szereg form dzikich i uprawnych (Lityńska-Zajac, Wasylikowa 2005, 150). Dziką marchew rośnie na łąkach, siedliskach ruderalnych oraz jako chwast pół uprawnych, gdzie pojawia się na skraju łąnowo-żyznych. Obecność jej szczątków subfosalnych może świadczyć o celowym zbieraniu i użytkowaniu jako

rośliny leczniczej (Körber-Grohne 1988, 223 i n.; Lityńska-Zajęc, Wasylkowa 2005, 150-151). W przypadku materiałów ze stanowiska 9 w Stanisławicach, pojedyncza rozłupka sugeruje, że dostała się ona na teren osady raczej w sposób przypadkowy ze względu na czepne rozłupki lub jako chwast wraz z roślinami uprawnymi.

Wśród szczątków drzew zachowanych w jamach wyróżniono niewiele taksonów. Podobnie jak w chatkach obficie reprezentowane były szczątki dębu i sosny zwyczajnej, a proporcje ilościowe pomiędzy liczbą fragmentów obu taksonów były zbliżone.

Kolejnym typem obiektów wyróżnionych w obrębie osady kultury przeworskiej były jamy postłupowe (Tab. 3). Większość z nich, w których obecny był materiał roślinny, to obiekty konstrukcyjnie związane z budynkami naziemnymi (Rodak, w tym tomie). W 18 obiektach znaczący był jedynie udział szczątków drzew należących do 3 gatunków i 4 rodzajów drzew. W spektrum antrakologicznym dominującymi były resztki dębu, przy znacznie mniejszym udziale sosny zwyczajnej. Fragmenty drewna sosny zwyczajnej obecne były przede wszystkim w jamie postłupowej 149. W dołku numer 128 wystąpiło kilka grudek polepy, na których wyróżniono pojedyncze odciski słomy zbóż i/lub traw dzikich *Cerealia* indet. vel *Poaceae* indet. Jeden ziarniak nieoznaczonego zboża i nasiono firletki poszarpanej *Lychnis flos-cuculi* zachowały się w obiekcie 122.

Drewno dębu używane było zapewne do wzniesienia konstrukcji drewnianych. Do gliny budowlanej dodawane były resztki po omłotach.

W 35 paleniskach większe znaczenie miały tylko szczątki drzew, ponieważ diaspory siedmiu taksonów roślin zielnych wystąpiły w niewielkiej liczbie (Tab. 4). W tym przypadku ilościowo wyróżniał się dąb *Quercus* sp., którego szczątki wystąpiły w zdecydowanej większości obiektów. Udział drugiego taksonu, sosny zwyczajnej *Pinus sylvestris*, był zdecydowanie mniejszy, a jej szczątki zanotowano tylko czterech paleniskach. W obiekcie nr 2866 zachowało się stosunkowo dużo (30cm³) drewna graba zwyczajnego *Carpinus betulus*, którego dwa fragmenty węgla obecne były jeszcze w obiekcie 1959. Warto jeszcze zwrócić uwagę, że w palenisku nr 271 zachował się tylko fragment drewna brzozy *Betula* sp., natomiast w obiekcie 464 odnotowano głównie resztki sosny zwyczajnej (łuski nasienne, szpilki i szyszki) oraz diaspory roślin zielnych. Być może palenisko to różniło się charakterem od pozostałych i było miejscem, przy którym przygotowywano pokarm.

Dominacja ilościowa dębu w paleniskach i piecach datowanych na okres rzymski, stwierdzona została na kilku stanowiskach archeologicznych z terenu Polski. Między innymi, odnotowano ją w piecach garncarskich zachowanych w Igołomi i Zofipolu, gm. Igołomia-Wawrzeńczyce (Dobrzańska *et al.* 2005), czy też na stanowisku 11 w Damienicach, pow. Bochnia (Lityńska-Zajęc *et al.* 2012, niepublik.). Stan ten sugeruje, że dębina była powszechnie używana jako paliwo, a jej drewno wybierano celowo. Obecność szyszek, szpilek i łusek sosny zwyczajnej świadczy o dodawaniu do ognia gałęzi (chrustu) zbieranych prawdopodobnie w okolicznych lasach.

W ośmiu studniach kultury przeworskiej zachowały się szczątki spalone i niespalone (Tab. 5). Obiekty te stwarzały dość specyficzne warunki gromadzenia bardzo zróżnicowanych pozostałości roślinnych, pochodzących z kolejnych etapów użytkowania studni (Greig 1988; por. też Wasylkowa 2005, 357-360; Tyniec *et al.* 2015). W osadzie pobranym z partii przydennych, a więc pochodzącym z okresu czerpania wody, znajdować się mogą gatunki synantropijne, rosnące w najbliższym otoczeniu studni. Warstwy nadległe zaś powstają albo w wyniku naturalnego wypełniania studni, lub innego jej użytkowania jako np. jamy odpadowej lub kloaki. W takim przypadku w wypełniku powinny znajdować się resztki pożywienia. Niestety liczba i rodzaj szczątków zachowanych w tych obiektach odsłoniętych w obrębie osady w Stanisławicach nie pozwala na jednoznaczne wskazanie, z którego etapu użytkowania studni pochodzą. Wyróżniającym się obiektem jest studnia 92, gdzie występują pojedyncze ślady zbóż (jęczmień zwyczajny, proso oraz pszenica płaskurka i/lub orkisz) i towarzyszące im rośliny zielne, w tym chwasty polne (łoczyga pospolita *Lapsana communis*, chwastnica jednostronna *Echinochloa crus-galli* i włośnica sina *Setaria pumila*) oraz gatunki łąkowe (stokłosa miękka *Bromus hordeaceus* i głowienka pospolita *Prunella vulgaris*). Nieco roślin zielnych odnotowano także w obiekcie 783. Były nimi rdest ptasi *Polgonum aviculare* i bliżej nieokreślone gatunki z rodzaju komosa *Chenopodium* sp. oraz rodziny traw *Poaceae* indet. W pozostałych studniach zachowały się przede wszystkim pozostałości drewna. Natomiast dzięki specyficznym warunkom konserwacji, a więc wilgoci panującej w tego typu obiektach, mogą w nich przetrwać do naszych czasów okazy niespalone. Wśród tej grupy, oprócz nielicznych diaspor roślin zielnych, były resztki drewna konstrukcyjnego (Tab. 6), użytego do obudowy

ścian omawianych obiektów. Najczęściej zachowały się deski i belki dębowe. Jak pokazały badania archeobotaniczne z innych stanowisk archeologicznych na obudowę studni używano dębiny np. w Pawłowicach, gm. *loco* (Wielowiejski 1961) i Opolu Nowej Wsi Królewskiej (Wielowiejski 1960). Belki wykonane były jeszcze z klonu *Acer* sp., olszy *Alnus* sp., wiązu *Ulmus* sp. i sosny zwyczajnej *Pinus sylvestris*.

Oprócz wymienionych obiektów na stanowisku w Stanisławicach natrafiono na skupiska ceramiki. W obrębie dwóch z nich (nr 2170 i 2849) zalegały węgle drzewne. W pierwszym było 6 fragmentów dębu, 5 sosny zwyczajnej i 10 kawałków nieoznaczonych, a w drugim tylko 2 jesionu wyniosłego *Fraxinus excelsior* i 1 dębu.

Rozpoznanie materiałów roślinnych kultury przeworskiej z okresu rzymskiego ze Stanisławic, dotyczące roślin uprawnych nie pozwala na wypowiedzenie się na temat struktury upraw. Przez analogię z innymi stanowiskami tego wieku możemy przypuszczać, że ówczesnie wysiewany był jęczmień i proso, być może pszenice oplewione. O obecności lokalnych pól uprawnych mogą świadczyć natomiast chwasty polne. Zachowane węgle drzewne i drewna sugerują, że ówczesna ludność zbierała i ścinała głównie dąb i sosnę, wykorzystując dębinę przeważnie w paleniskach i do obudowy, np. ścian studni.

Adresy autorek: Maria Lityńska-Zajęc
Ośrodek Archeologii Gór i Wyżyn
Instytut Archeologii i Etnologii PAN
ul. Sławkowska 17
31-016 Kraków
e-mail: marialitynska@gazeta.pl

Krystyna Wasylikowa¹, Katarzyna Cywa²,
Zofia Tomczyńska,
Instytut Botaniki im. Władysława Szafera Polskiej
Akademii Nauk
ul. Lubicz 46
31-520 Kraków
¹e-mail: k.wasylikowa@botany.pl
²e-mail: k.cywa@botany.pl

Tabela 1. Spalone i storfiale szczątki roślinne zachowane w budynkach kultury przeworskiej na stanowisku 9 w Stanisławicach.

Objaśnienia: stan zachowania: s – okaz spalony, st – okaz storfiał; typ szczątku: z – ziarniak, p – plewa, wkł – nasadowa część kłoska, n – nasiono, o – owoc, d – drewno, pącz – pączek, ko – kora.

Table 1. Charred and waterlogged plant remains preserved in the Przeworsk culture buildings

at Stanisławice site 9.

Explanations: preservation state: s – charred, st – waterlogged; kind of remain: z – caryopsis, p – glume, wkł – spikelet basis, n – seed, o – fruit, d – wood, pącz – bud, ko – bark.

nazwa taksonu, taxon name	stan zachowania preservation state	typ szczątku, kind of remain	numer obiektu, number of features																suma, total							
			2	126	127	131	190	204	357	465	466	471	527	546	850	889	890	907		916	918	1192	1193	1253	1422	1623
<i>Hordeum vulgare</i>	s	nkł	2																							2
<i>Panicum miliaceum</i>	s	z										1								1						2
<i>Triticum dicoccon</i>	s	z		1																						1
<i>Triticum</i> sp.	s	z																		1						1
Cerealia indet.	s	z																		2						2
<i>Agropyron repens</i>	s	z		1																						1
<i>Centaurea cyanus</i>	st	o																								1
<i>Chenopodium album</i>	s	n																		1		1				2
<i>Chenopodium album</i>	st	n																				5				5
<i>Echinochloa crus-galli</i>	s	z																		1			1			2
<i>Fallopia convolvulus</i>	s	o		1																						1
<i>Leucanthemum vulgare</i>	st	o																						1		1
<i>Lythrum salicaria</i>	s	n																								1
<i>Plantago lanceolata</i>	s	n																		1						1
<i>Polygonum aviculare</i>	st	o																						1		1
<i>Polygonum lapathifolium</i>	s	o															1									1

Tabela 2. Spalone szczątki roślinne zachowane w jamach kultury przeworskiej na stanowisku 9 w Stanisławicach.

 Objasnienia: lu – łuska, pozostałe jak w tabeli 1. Objętość w cm³.

Table 2. Charred plant remains preserved in the Przeworsk culture pits at Stanisławice site 9.

 Explanations: lu – scale, others as in Table 1. Volume in cm³.

nazwa taksonu, taxon name	typ szczątku, kind of remain	numer obiektu, number of features													suma, total	
		3	13	18	213	215	255	481	661	2095	2351	2435	2736	2966		
<i>Cerealia</i> indet.	z									1					4	5
<i>Daucus carota</i>	n									1						1
<i>Galium spurium</i>	o									2						2
<i>Plantago media</i>	n									1						1
<i>Prunella vulgaris</i>	o									1						1
<i>Rumex acetosa</i>	o									2						2
<i>Rumex obtusifolius</i>	n									1						1
<i>Calamintha</i> sp.	o									1						1
<i>Malva</i> sp.	o									1						1
Apiaceae indet.	n									1						1
Fabaceae indet.	n															1
Poaceae indet.	z									2						2
<i>Picea abies</i> vel <i>Larix</i> sp.	sp									1						1
<i>Pinus sylvestris</i>	d	8; 10 cm 10cm	200 cm	1321						2	1	4	1		2	1399; 220 cm
<i>Pinus sylvestris</i>	lu	10 cm									1					10 cm
<i>Pinus sylvestris</i>	sp															1
<i>Pinus sylvestris</i>	sz	16														16
<i>Quercus</i> sp.	d					6		2 cm		6	1	24	2	1515	600	2154; 2 cm
nioznaczony, undetermined	?									1	2					3
nioznaczony, undetermined	b															1
nioznaczony, undetermined	d		15 cm	1						2	3	40	2			49; 15 cm
nioznaczony, undetermined	ko															1
suma, total		24, 20cm	60, 10 cm	215 cm	1322	6	2 cm	24	10	69	5	1515	600	9	3644; 247cm	

Tabela 3. Spalone szczątki roślinne zachowane w jamach posłupowych kultury przeworskiej na stanowisku 9 w Stanisławicach.

Objaśnienia: * – odcisk w polepie, sl – słoma, pozostałe jak w tabeli 1.

Table 3. Charred plant remains preserved in the Przeworsk culture postholes at Stanisławice site 9.

Explanations: * – imprint in the daub, sl – straw, others as in Table 1.

nazwa taksonu, taxon name	typ szczątku, kind of remain	numer obiektu, number of features															suma, total									
		36	38	46	122	128	133	134	138	141	149	153	195	580	660	732		825	1050	2126						
<i>Cerealia</i> indet.	z				1																				1	
<i>Cerealia</i> indet. vel Poaceae indet.	sl					5*																				5
<i>Lycnitis flos-cuculi</i>	n				1																					1
Poaceae indet.	z		1																							1
<i>Abies alba</i>	d					7																				7
<i>Carpinus betulus</i>	d					6		1																		18
<i>Pinus sylvestris</i>	d									60																63
<i>Acer</i> sp.	d																									1
<i>Alnus</i> sp.	d																									1
<i>Quercus</i> sp.	d	14	6		20		5	21	28	12	1	1	4	1	4	2	10	1	1	125						16
<i>Ulmus</i> sp.	d												16													16
Rosaceae indet.	d													2												2
liściaste, deciduous	d	1								15																19
nioznaczony, undetermined	ko	2														8										10
nioznaczony, undetermined	d	30	15	8	13		3	1	14	8	5	1	3	1	3	3										105
nioznaczony, undetermined	n		2		2																					4
nioznaczony, undetermined	?	2																								2
suma, total		49	24	8	17	25	16	1	20	46	101	12	2	3	23	4	2	16	12	381						

9.1. Stanisławice, stan. 9, gm. Bochnia. Wyniki badań archeobotanicznych materiałów zachowanych w obiektach...

Tabela 5. Szczątki roślinne zachowane w studniach kultury przeworskiej na stanowisku 9 w Stanisławicach.

Objaśnienia: jak w tabelach 1 i 2, stan zachowania: nn – niespalony

Table 5. Plant remains preserved in the Przeworsk culture wells at Stanisławice site 9.

Explanations: as in Tables 1 and 2, preservation state: nn – uncharred.

nazwa taksonu, taxon name	stan zachowania, preservation state	typ szczątki, kind of remain	numer obiektu, number of features									suma, total
			92	100	779	783	847	2181	2182	2359	2949	
<i>Hordeum vulgare</i>	s	z	1									1
<i>Panicum miliaceum</i>	s	z	1									1
<i>Triticum dicoccon</i> vel <i>T. spelta</i>	s	p	1									1
<i>Cerealia</i> indet.	s	z	2									2
<i>Bromus hordeaceus</i>	s	z	1									1
<i>Chenopodium album</i>	s	n	1									1
<i>Echinochloa crus-galli</i>	s	z	1									1
<i>Lapsana communis</i>	s	o	1									1
<i>Polygonum aviculare</i>	nn	o				1						1
<i>Polygonum minus</i>	s	o	1									1
<i>Prunella vulgaris</i>	s	o	4									4
<i>Setaria pumila</i>	s	z	2									2
<i>Bromus</i> sp.	s	z	1									1
<i>Chenopodium</i> sp.	nn	n				1						1
<i>Galium</i> sp.	s	o	1									1
<i>Malva</i> sp.	s	o	1									1
<i>Stachys</i> sp.	nn	o				1						1
<i>Trifolium</i> sp.	s	n	4									4
Labiatae indet.	s	n	1									1
Poaceae indet.	s	z	5			1						6
<i>Carpinus betulus</i>	s	d								7		7
<i>Fagus sylvatica</i>	s	d								2		2
<i>Fraxinus excelsior</i>	s	d				1						1
<i>Pinus cembra</i>	nn	d				2	1					3
<i>Pinus sylvestris</i>	s	d	2		2					4		8
<i>Acer</i> sp.	nn	d			1							1
<i>Acer</i> sp.	s	d				1						1
<i>Alnus</i> sp.	nn	d			4							4
<i>Alnus</i> sp.	s	d	7			3						10
<i>Betula</i> sp.	s	d	3, 1cm	5						4	4	16, 1 cm
<i>Quercus</i> sp.	nn	d			9		10					19
<i>Quercus</i> sp.	s	d	7	4	5, 7cm	31		3		34	3	87, 7 cm
<i>Tilia</i> sp.	s	d	1	4								5
<i>Ulmus</i> sp.	nn	d			1							1
liściaste, deciduous	s	d	1			3				8		12
nioznaczony, undetermined	nn	b							1			1
nioznaczony, undetermined	s	n	3									3
nioznaczony, undetermined	s	d	20	3	43	2				9		77
suma, total			73, 1 cm	16	65, 7cm	47	11	3	1	68	7	291, 8cm

Tabela 6. Wyroby drewniane zachowane w formie niespalonej w studniach kultury przeworskiej na stanowisku 9 w Stanisławicach.

Table 6. Uncharred wooden objects preserved in the Przeworsk culture wells at Stanisławice site 9.

obiekt, feature	głębokość, depth cm	warstwa, layer	opis, description	takson, taxon
779	198,1	1250	belka B, beam B	<i>Quercus</i> sp.
779	198,1	1250	belka C, beam C	<i>Quercus</i> sp.
779	198,6	1250	belka pozioma XII, horizontal beam XII	<i>Alnus</i> sp.
779	198,6		belka pozioma XIII, horizontal beam XIII	<i>Acer</i> sp.
779	198,6		palik V, picket V	<i>Alnus</i> sp.
779	198,6		palik IV, picket IV	<i>Alnus</i> sp.
779	198,6	1307	palik III, picket III	<i>Alnus</i> sp.
779	198,6		belka VII, beam VII	<i>Quercus</i> sp.
779			drewno VIII, wood VIII	<i>Ulmus</i> sp.
779			deska 12, board 12	<i>Quercus</i> sp.
779			deska VI, board VI	<i>Quercus</i> sp.
779			deska pozioma XI, horizontal board XI	<i>Quercus</i> sp.
779			belka pozioma VII, horizontal beam VII	<i>Quercus</i> sp.
779			deska 9, board 9	<i>Quercus</i> sp.
779			deska 1, board 1	<i>Quercus</i> sp.
783			deska 4, board 4	<i>Pinus sylvestris</i>
783			deska 6, board 6	<i>Pinus sylvestris</i>
847			palik 4, picket 4	<i>Quercus</i> sp.
847			palik 1, picket 1	<i>Quercus</i> sp.
847			belka 6, beam 6	<i>Quercus</i> sp.
847			belka 2, beam 2	<i>Quercus</i> sp.
847			palik 3, picket 3	<i>Quercus</i> sp.
847			palik 2, picket 2	<i>Quercus</i> sp.
847			belka 7, beam 7	<i>Pinus sylvestris</i>
847			deska 3, board 3	<i>Quercus</i> sp.
847			deska 1, board 1	<i>Quercus</i> sp.
847			belka 4, beam 4	<i>Quercus</i> sp.
847			deska 8, board 8	<i>Quercus</i> sp.

9.1. Stanisławice, stan. 9, gm. Bochnia. Wyniki badań archeobotanicznych materiałów zachowanych w obiektach...

Tabela 7. Niespalone szczątki roślinne, będące prawdopodobnie zanieczyszczeniem dzisiejszym, zalegające w obiektach kultury przeworskiej.

Objaśnienia: kł – kłosek, pl – plewka, sc – sclerocium, sp – szpilka, pozostałe jak w tabelach 1 i 2.

Table 7. Uncharred plant remains found in the Przeworsk culture features and probably representing the contamination with modern material.

Explanations: kł – spikelet, pl – lemma/palaea, sc – sclerotium, sp – needle, others as in Tables 1 and 2.

nazwa taksonu, taxon name	typ szczątku, kind of remain	liczba okazów, number of specimens
<i>Anethum graveolens</i>	n	1
<i>Anthemis arvensis</i>	o	14
Apiaceae indet.	n	1
Asteraceae indet.	o	1
<i>Betula</i> sp.	o	13
<i>Bidens</i> sp.	o	1
<i>Carex</i> sp.	o	2
Caryophyllaceae indet.	n	2
<i>Cenococcum geophilinum</i>	sc	2
<i>Cerastium sylvaticum</i>	n	1
<i>Cerealia</i> indet.	sł	3
<i>Chenopodium album</i>	n	82
<i>Chenopodium</i> sp.	n	7
<i>Digitaria ischaemum</i>	z	6
<i>Echinochloa crus-galli</i>	kł	5
	pl	1
	z	4
<i>Fallopia convolvulus</i>	o	8
<i>Galinsoga</i> sp.	o	2
<i>Galium</i> sp.	o	1
<i>Juniperus communis</i>	sp	1
Lamiaceae indet.	o	1
<i>Lamium album</i>	n	1
<i>Lychnis flos-cuculi</i>	n	1
<i>Matricaria maritima</i> subsp. <i>inodora</i>	o	1
<i>Melandrium album</i>	n	1
<i>Myosotis</i> sp.	o	6
<i>Oxalis</i> sp.	n	2
<i>Pinus sylvestris</i>	d	1
Poaceae indet.	kł	5
	z	5
<i>Polygonum aviculare</i>	o	12
<i>Polygonum lapathifolium</i>	o	4
<i>Polygonum minus</i>	o	23
<i>Polygonum persicaria</i>	o	52
<i>Polygonum</i> sp.	o	6
<i>Ranunculus repens</i>	o	1
<i>Rumex acetosella</i>	o	2
<i>Rumex</i> sp.	o	2
<i>Sambucus</i> sp.	n	4
<i>Scleranthus annuus</i>	o	29
<i>Scleranthus annuus</i> vel <i>S. perennis</i>	o	48
	t	3
<i>Scleranthus perennis</i>	o	6
<i>Setaria pumila</i>	kł	12
	z	9
<i>Setaria viridis</i> vel <i>S. verticillata</i>	kł	1
<i>Spergula arvensis</i>	n	12
<i>Stellaria graminea</i>	n	1
<i>Stellaria media</i>	n	3
<i>Taraxacum officinale</i>	o	1
<i>Taraxacum</i> sp.	o	1
<i>Urtica dioica</i>	o	6
<i>Vicia sativa</i>	n	1
<i>Vicia tetrasperma</i>	n	1
<i>Viola</i> sp.	o	7
nieoznaczony, undetermined	?	5
	b	7

Literatura

Dobrzańska H., Kalicki T., Lityńska-Zajac M.

2005. Czarne dęby w aluwialach Wisły w rejonie Krakowa – wskaźnik zmian klimatycznych czy działalności człowieka?, (w:) K. Wasylikowa, M. Lityńska-Zajac, A. Bieniek (red.), *Roślinne ślady człowieka. Botanical Guidebooks* 28, 123-137.

Greig J.

1988. The interpretation of some Roman well fills from the midland of England. (w:) H. Küster (red.), *Der prähistorische Mensch und seine Umwelt. Festschrift für Udelgard Körber-Grohne zum 65. Geburtstag. Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg* 31, 367-378.

Körber-Grohne U.

1988. *Nutzpflanzen in Deutschland. Kulturgeschichte und Biologie.* Konrad Theiss Verlag.

Lityńska-Zajac M.

2005. Chwasty w uprawach roślinnych w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Kraków, Instytut Archeologii i Etnologii PAN.

Lityńska-Zajac M., Tomczyńska Z.

2003. Archeobotaniczne badania na stanowiskach w Krakowie-Bieżanowie (stan. 27) i Krakowie-Rżące (stan. 1). (w:) S. Kadrow (red.), *Kraków-Bieżanów, stanowisko 27 i Kraków-Rżąka, stanowisko 1 osada kultury łużyckiej.* (Via Archaeologica. Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4 w Małopolsce). Krakowski Zespół do Badań Autostrad. Kraków, 253-268.

Lityńska-Zajac M., Tomczyńska Z., Cywa K.

2012. niepublik. Sprawozdanie z prac archeobotanicznych na stanowisku 11 w Damienicach, pow. Bochnia. Archiwum Krakowskiego Zespołu do Badań Autostrad.

Lityńska-Zajac M., Tomczyńska Z., Cywa K., Wasylikowa K.

2015. Wyniki badań archeobotanicznych obiektów kultury pucharów lejkowatych i kultury mierzanowickiej w Stanisławicach, stan. 9, pow. bocheński. (w:) M. Nowak, T. Rodak (red.), *Osady z epoki kamienia oraz wczesnej epoki brązu na stanowiskach 9 i 10 w Stanisławicach, pow. Bocheński,* (Via Archaeologica. Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4 w Małopolsce). Krakowski Zespół do Badań Autostrad. Kraków, 337-340.

Lityńska-Zajac M., Wasylikowa K.

2005. Przewodnik do badań archeobotanicznych. *Vademecum Geobotanicum* J. B. Faliński (red. serii). Sorus. Poznań.

Lityńska-Zajac M., Wasylikowa K., Cywa K., Tomczyńska Z., Madeyska E., Koziarska A., Skawińska-Wieser K.

2014. Brzezie, stan. 17, gm. Klaj. Materiały archeobotaniczne z obiektów kultury ceramiki wstęgowej rytej. (w:) A. Czekaj-Zastawny (red.), *Brzezie 17. Osada kultury ceramiki wstęgowej rytej.* (Via Archaeologica. Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4 w Małopolsce). Krakowski Zespół do Badań Autostrad. Kraków, 405-436.

Matuszkiewicz W.

2001. Przewodnik do oznaczania zbiorowisk roślinnych Polski. (w:) J.B. Faliński (red. ser.), *Vademecum Geobotanicum* 3 Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Mirek Z., Piękoś-Mirek H., Zajac A., Zajac M.

2002. Flowering plants and pteridophytes of Poland. A checklist. (w:) Z. Mirek (red. ser.), *Biodiversity of Poland* 1 W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Sciences, Kraków.

Mueller-Bieniek A.

2010. Carrot (*Daucus carota* L.) in Medieval Kraków (S. Poland) – a cultivated form? *Journal of Archaeological Science* 37, 1725-1730.

Rodak J.

2012. niepublik. Stanisławice, gm. Bochnia, stanowisko 9 (nr 161 w pasie inwestycji)

Materiały zabytkowe z okresu lateńskiego i okresu wpływów rzymskich. Archiwum Krakowskiego Zespołu do Badań Autostrad.

Rodak J., w tym tomie Proszę o uzupełnienie

Tyniec A., Lityńska-Zajac M., Tomczyńska Z., Cywa K., Koziarska A., Madeyska E., Skawińska-Wieser K.

2015. Wczesnośredniowieczna osada w Brzeziu, gm. Klaj, w świetle odkryć archeologicznych i archeobotanicznych. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi* 46 (2013-2015), 375-395.

Wasylikowa K.

2005. Analiza pyłkowa w badaniach archeobotanicznych. (w:) Przewodnik do badań archeobotanicznych. *Vademecum Geobotanicum* J. B. Faliński (red. serii). Sorus. Poznań, 346-371.

Wielowiejski J.

1960. Przemiany gospodarczo-społeczne u ludności południowej Polski w okresie późnolateńskim i rzymskim. *Materiały Starożytne* 6, 1-425.

Wielowiejski J.

1961. Obróbka drewna na Śląsku u schyłku starożytności (w okresie późnolateńskim i rzymskim). *Etnografia Polska* 4, 277-297.

Maria Lityńska-Zajac, Krystyna Wasylińska, Katarzyna Cywa, Zofia Tomczyńska

9.1. Stanisławice, site 9, Bochnia commune, Małopolska (Little Poland) Province. The results of archaeobotanical studies of plant material preserved in the Przeworsk culture features

The article describes plant material recovered from the multicultural site 9 at Stanisławice, which was examined in the course the rescue excavations carried out in years 2000-2009 on the route of motorway A-4 in the section Kraków-Tarnów. The results of archaeobotanical studies concerning Funnel Beaker and Mierzanowice cultures were previously published (Lityńska-Zajac *et al.* 2015), the present article deals with plant remains dated to the late Pre-Roman (only one feature of the Jastorf culture) and early Roman periods (several features of the Przeworsk culture, Rodak 2012 unpubl.; this volume). The Przeworsk culture material originated from 5 feature types: huts (Table 1), pits (Table 2), postholes (Table 3), fires places (Table 4), and wells (Tables 5, 6). Special attention was paid to the preservation type of plant remains. Most numerous were charred specimens which were of the same age as archaeological material found in the same features. Among the less common uncharred plant remnants two different types were distinguished. One type included partly deteriorated (decomposed) specimens, which probably were of the same age as archaeological objects, the other one was represented by the very fresh-looking well preserved diaspores, which were recognized as contamination by younger or modern specimens (Table 7).

The Przeworsk culture population at Stanisławice cultivated barley *Hordeum vulgare*, emmer wheat *Triticum dicoccon*, and millet *Panicum miliaceum*. The growing of spelt wheat is uncertain (*T. dicoccon* or *T. spelta*). The representation of cereals is too scanty to allow any conclusions about the economic significance of individual species. The local occurrence of fields is indicated by the presence of several weed species (including *Centaurea cyanus*, *Spergula arvensis*, *Echinochloa crus-galli*, *Galium spurium*, *Lapsana communis*, *Setaria pumila*) and some plants which can grow in fields as well as in ruderal sites (e.g. *Agropyron*

repens, *Stellaria graminea*, *Fallopia convolvulus*, *Polygonum persicaria*, *P. aviculare*). Several species could originate from meadows, e.g. *Lythrum salicaria*, *Plantago lanceolata*, *P. media*, *Rumex acetosa*, *Prunella vulgaris*, *Daucus carota*, and *Bromus hordeaceus*. Wood charcoals and uncharred wood pieces indicate that oak *Quercus* sp. and pine *Pinus sylvestris* were most often used for fuel and for constructions such as well walls. Very rare findings suggest the use of hornbeam *Carpinus betulus*, ash *Fraxinus excelsior* and birch *Betula* sp.

Translated by Krystyna Wasylińska

Marek Krąpiec

9.2. WYNIKI ANALIZY DENDROLOGICZNEJ I DENDROCHRONOLOGICZNEJ DREWNA Z CEMBROWIN STUDNI Z OKRESU RZYMSKIEGO ODKRYTYCH NA STANOWISKU 9 W STANISŁAWICACH, GM. BOCHNIA

Na stanowisku 9 w Stanisławicach, na skraju osady datowanej na okres od fazy B2 po początek młodszego okresu rzymskiego, odkryto 12 studni. W 10 z nich zachowały się elementy drewnianych cembrowin. Do analiz dendrologicznych wybrano materiały z 6 z nich. Było to 46 próbek pobranych z elementów konstrukcji cembrowin – desek, belek i kołków. W pierwszym etapie oznaczono rodzaj drewna 42 z nich (36 desek i belek oraz 5 kołków wzmacniających konstrukcję zrębową studni) – w przypadku czterech było to niemożliwe z uwagi na stan zachowania (por. Tabela 1). Spośród analizowanych desek i belek 29 wykonanych zostało z drewna dębowego, 6 z sosnowego i 1 z jodłowego. Przy sporządzaniu kołków wykorzystywano drewno dębu, olszy, sosny i jesionu.

Z dalszych analiz wyłączono 17 prób z uwagi na zbyt małą ilość przyrostów lub rodzaj drewna nie pozwalający na uzyskanie dat bezwzględnych w przypadku wytworów z okresu rzymskiego (sosna, olsza, jesion). Do dalszych badań zakwalifikowano więc wyłącznie 25 prób dębowych zawierających odpowiednią liczbę przyrostów rocznych oraz charakteryzujących się stanem zachowania umożliwiającym przeprowadzenie pomiarów ich szerokości. Próbkę została poddane preparacji polegającej na ścięciu nożami preparacyjnymi wierzchniej warstwy drewna o grubości 2-3 mm na przekroju poprzecznym. Pomiar szerokości przyrostów przeprowadzono z dokładnością 0,01 mm na prototypowym urządzeniu pomiarowym współpracującym z komputerem typu PC. Do opracowania uzyskanych sekwencji i ich korelacji wykorzystano pakiet programów Tree-Rings (Krawczyk, Krąpiec 1995). W wyniku pomiarów uzyskano sekwencje dendrochronologiczne zawierające od 43

do 113 przyrostów rocznych. Datowania bezwzględne przeprowadzono w oparciu o chronologie regionalne i lokalne zestawione przez autora niniejszego opracowania dla obszaru Małopolski (Krąpiec 1998; Zielski, Krąpiec 2004). Uzyskane wyniki oznaczeń anatomicznych i datowań dendrochronologicznych przedstawiono w **Tabeli 1**.

Studnia 847

Stan zachowania jedynej próbki wstępnie zakwalifikowanej do analizy nie pozwolił nawet na określenie gatunku drewna (**Tabela 1:1**).

Sudnia 1724

Analizie poddano 5 prób desek cembrowiny. Analizie dendrochronologicznej poddano 4 próby dębowe. Brak słoików z warstwy bielastej pozwala jedynie na datowanie *terminus post quem* – konstrukcja studni powstała z drewna ściętego po 116 AD.

Studnia 2181

Z cembrowiny studni oznaczonej nr 2181 wydętowano metodą dendrochronologiczną 3 próby. Jedna z nich miała kompletnie zachowaną warstwę drewna bielastego. Pozwala to na datowanie ścięcia dębu na 126 r. n. e. Cembrowina studni powstała więc zapewne w 126 r. n. e. lub niewiele później.

Studnia 2182

Wyniki datowań 12 próbek drewna z obudowy studni 2182 są chronologicznie zwarte. Cztery zawierały warstwę bielastą. Do konstrukcji cembrowiny wykorzystano głównie drewno pochodzące ze ścinki zimowej 133 r. n. e. (tj. przeprowadzonej w okresie od

9.2. Wyniki analizy dendrologicznej i dendrochronologicznej drewna z cembrowin studni z okresu rzymskiego...

Tabela 1. Zestawienie próbek drewna ze studni poddanych analizie dendrologicznej i dendrochronologicznej

Lp.	Kod laboratoryjny	Nr obiektu	Ar	Głębokość (w cm)	Nr inw. pol.	Opis próby	Gatunek	Liczba stojów	Biel	Datowanie	Data ścięcia drzewa
1	-	847	130-140/110	-	-	belka nr 5 z cembrowiny	?	-	-	-	-
2	-	1724	120/100	170	10460	górną część pionowej deski nr 5	jodła pospolita <i>Abies alba</i>	-	-	-	-
3	STAN 21	1724	120/100	205	10461	górną część pionowej deski nr 2 i 3	dąb <i>Quercus sp.</i>	48	-	26-76 r. n. e.	po 83 r. n. e.
4	STAN 27	1724	120/100	170	10459	górną część pionowej deski nr 4	dąb <i>Quercus sp.</i>	54	-	45-98 r. n. e.	po 105 r. n. e.
5	STAN 29	1724	120/100	210	10458	górną część pionowej deski nr 1	dąb <i>Quercus sp.</i>	44	-	66-109? r. n. e.	po 116 r. n. e.
6	-	2181	240/110	220-230	10487	drewno z W części studni	olsza <i>Albus sp.</i>	-	-	-	-
7	-	2181	240/110	220-230	10488	korzeń z N części obwodu studni	olsza <i>Albus sp.</i>	-	-	-	-
8	STAN 30A	2181	240/110	210-230	10186	belka z cembrowiny	dąb <i>Quercus sp.</i>	39	-	69-107 r. n. e.	po 114 r. n. e.
9	STAN 26	2181	240/110	210-230	10186	belka z cembrowiny	dąb <i>Quercus sp.</i>	53	-	61-113 r. n. e.	po 120 r. n. e.
10	STAN 30	2181	240/110	210-230	10186	belka z cembrowiny	dąb <i>Quercus sp.</i>	35	19-35	92-126 r. n. e.	126 r. n. e.
11	-	2182	250/110	210-230	10498	palik nr 8 z wnętrza narożnika SE cembrowiny	?	-	-	-	-
12	-	2182	250/110	210-230	10481	belka pozioma D z części W studni	dąb <i>Quercus sp.</i> (konar)	-	-	-	-
13	STAN 19	2182	250/110	210-230	10480	belka nr 7 z SE części studni	dąb <i>Quercus sp.</i>	94	-	14-107 r. n. e.	po 114 r. n. e.
14	STAN 33	2182	250/110	210-230	10475	belka z cembrowiny	dąb <i>Quercus sp.</i>	62	-	51-112 r. n. e.	po 119 r. n. e.
15	STAN 34	2182	250/110	210-230	10473	belka z cembrowiny	dąb <i>Quercus sp.</i>	59	-	56-114 r. n. e.	po 121 r. n. e.
16	STAN 32	2182	250/110	210-230	10483	belka pozioma A z części B studni	dąb <i>Quercus sp.</i>	120	-	6 r. p.n.e. – 113 r. n. e.	po 123 r. n. e.
17	STAN 15	2182	250/110	210-230	10482	belka pozioma B ze ściany E cembrowiny	dąb <i>Quercus sp.</i>	118	-	3 r. p. n. e. – 114 r. n. e.	po 124 r. n. e.
18	STAN 16	2182	250/110	210-230	10479	belka pozioma C ze ściany N cembrowiny	dąb <i>Quercus sp.</i>	113	-	10-122 r. n. e.	po 132 r. n. e.
19	STAN 17	2182	250/110	210-230	10478	deska nr 3 ze ściany E cembrowiny	dąb <i>Quercus sp.</i>	69	63-69 p WB	65-133 r. n. e.	133 r. n. e.
20	STAN 18	2182	250/110	210-230	10484	deska nr 4 z narożnika SE cembrowiny	dąb <i>Quercus sp.</i>	46	35-46	88-133 r. n. e.	133 r. n. e.
21	STAN 20	2182	250/110	210-230	10476	deska nr 1 ze ściany E cembrowiny	dąb <i>Quercus sp.</i>	43	32-43	91-133 r. n. e.	133 r. n. e.
22	STAN 36	2182	250/110	210-230	10474	deska nr 5 ze ściany E cembrowiny	dąb <i>Quercus sp.</i>	152	-	37 r. p.n.e. – 114 r. n. e.	po 124 r. n. e.
23	STAN 38	2182	250/110	210-230	10477	deska nr 2 ze ściany E cembrowiny	dąb <i>Quercus sp.</i>	51	-	73-123 r. n. e.	po 130 r. n. e.

MAREK KRĄPIEC

24	STAN 37	2182	250/110	210-230	10485	deska nr 6 z narożnika SE cembrowiny	dąb <i>Quercus sp.</i>	66	56-66 p	70-135 r. n. e.	135 r. n. e.
25	-	2359	270/120	180-210	10554	drewno z wnętrza studni	sosna zwyczajna <i>Pinus sylvestris</i>	-	-	-	-
26	-	2359	270/120	210	10545	drewno z zewnętrznej partii cembrowiny	sosna zwyczajna <i>Pinus sylvestris</i>	-	-	-	-
27	-	2359	270/120	180-210	10544	drewno ze strefy na zewnątrz od cembrowiny	olsza <i>Alnus sp.</i>	-	-	-	-
28	-	2359	270/120	180-210	10548	drewno z zewnętrznej ścianki studni	sosna zwyczajna <i>Pinus sylvestris</i>	-	-	-	-
29	-	2359	270/120	180-210	10544	drewno ze strefy na zewnątrz od cembrowiny	sosna zwyczajna <i>Pinus sylvestris</i>	-	-	-	-
30	-	2359	270/120	210	10555	belka nr 4 z cembrowiny	sosna zwyczajna <i>Pinus sylvestris</i>	-	-	-	-
31	-	2359	270/120	210	10551	belka nr 1 z cembrowiny	sosna zwyczajna <i>Pinus sylvestris</i>	-	-	-	-
32	-	2359	270/120	210	10541	belka nr 2 z cembrowiny	sosna zwyczajna <i>Pinus sylvestris</i>	-	-	-	-
33	-	2359	270/120	210	10553	belka nr 6 z cembrowiny	łyko i kora	-	-	-	-
34	-	2949	250/110	dno	10638	kołek ze środka studni	dąb <i>Quercus sp.</i>	-	-	-	-
35	-	2949	250/110	190	10634	kołki wzmacniające konstrukcję zrębową studni	olsza <i>Alnus sp.</i>	-	-	-	-
36	-	2949	250/110	190	10646	belka nr 1 z cembrowiny	dąb <i>Quercus sp.</i>	-	-	-	-
37	-	2949	250/110	190	10642	kołek narożny (SW) wzmacniający z zewnątrz konstrukcje zrębową ze środka studni	jesion <i>Fraxinus sp.</i>	-	-	-	-
38	-	2949	250/110	dno	10645	deski z konstrukcji wewnątrz studni	dąb <i>Quercus sp.</i>	-	-	-	-
39	-	2949	250/110	200	10647	belka nr 1, fragment z korą	?	-	-	-	-
40	STAN 35	2949	250/110	170-230	10640	deska nr 5 ze ściany zewnętrznej cembrowiny (cz. A)	dąb <i>Quercus sp.</i>	84	-	15 r. p.n.e.- 68r. n. e.	po 75 r. n. e.
41	STAN 23	2949	250/110	190-230	10635	belka nr 1 ze ściany W cembrowiny	dąb <i>Quercus sp.</i>	67	-	18-84 r. n. e.	po 91 r. n. e.
42	STAN 25	2949	250/110	170-230	10641	deska nr 6 ze ściany zewnętrznej cembrowiny	dąb <i>Quercus sp.</i>	93	-	41-133 r. n. e.	po 140 r. n. e.
43	STAN 24	2949	250/110	170-230	10641	deska nr 6 ze ściany zewnętrznej cembrowiny	dąb <i>Quercus sp.</i>	102	-	35-136 r. n. e.	po 143 r. n. e.
44	STAN 22	2949	250/110	170-230	10641	deska nr 5 ze ściany zewnętrznej cembrowiny	dąb <i>Quercus sp.</i>	128	120-128	18-145 r. n. e.	145 r. n. e.
45	STAN 31	2949	250/110	190-230	10637	deska nr 4 ze ściany S cembrowiny	dąb <i>Quercus sp.</i>	132	120- 132 p	14-145 r. n. e.	145 r. n. e.
46	STAN 28	2949	250/110	190-230	10636	deska nr 3 ze ściany cembrowiny	dąb <i>Quercus sp.</i>	50	47-50	89-138 r. n. e.	146 r. n. e. (-6/+7)

późnej jesieni 133 do wczesnej wiosny 134 r. n. e.). Moment budowy studni wyznacza datowanie deski nr 6 wykonanej z dębu ściętego w 135 r. n. e.

Studnia 2359

Cembrowina studni wykonana została z drewna sosnowego. Do sporządzania dodatkowych elementów wzmacniających konstrukcję wykorzystano również sosnę oraz olszę. Datowanie pochodzących z okresu rzymskiego wytworów z drewna olszy i sosny nie jest jeszcze obecnie możliwe.

Studnia 2949

Pod względem chronologicznym z obiektu 2949 analizowano 7 próbek drewna. Trzy z nich posiadały zachowaną warstwę bielastą, w tym dwie kompletną. Pozwala to ustalić dokładną datę pozyskania drewna użytego do konstrukcji cembrowiny na okres od jesieni 145 do wiosny 146 r. n. e. Na tej podstawie można wyznaczyć najbardziej prawdopodobną datę powstania studni na rok 146 n. e. Wśród badanych elementów występują również takie, w których najmłodsze przyrosty roczne są znacznie starsze (Tabela 1:40, 41). Jednakże analiza kształtu tych prób wskazuje, że pochodzą one z wewnętrznych partii pni drzew ściętych zapewne w latach 40. II w.

Literatura:

Krawczyk A., Krąpiec M.

1995 Dendrochronologiczna baza danych, (w:) *Materiały II Krajowej Konferencji „Komputerowe wspomaganie badań naukowych”*, 14-16.12.1994 r., Wrocław, 247-249.

Krąpiec M.

1998 Oak Dendrochronology of the Neoholocene in Poland, *Folia Quaternaria*, 69, Kraków, 5-133.

Zielski A., Krąpiec M.

2004 *Dendrochronologia*, Warszawa.

Marek Krąpiec

9.2. Results of dendrological and dendrochronological analyses of wood used for casings of the wells from the Roman period discovered on site 9 in Stanisławice, Bochnia commune

12 wells were discovered on site 9 in Stanisławice, on the outskirts of a settlement dated back to the period between phase B2 and the beginning of the younger period Roman period. Material from 6 of them was selected for dendrochronological analysis - 46 samples taken from well casings - planks, beams and dowels. 29 planks and beams were cut from oak wood, 6 from pine wood and 1 from fir. For making dowels the wood of oak, alder, pine and ash was used.

17 samples were excluded from further analyses because of a limited number of annual growth rings or a kind of tree that did not allow for obtaining absolute dates in the case of products from the Roman period (pine, alder, and ash). Therefore, for further examination only 25 oak samples were qualified as they had a suitable number of annual rings and were in a state of preservation allowing for measuring their width. Measurement of the width of annual growth rings was carried out with the accuracy to 0.01 mm using a prototype measurement device linked to the PC computer. The Tree-Rings software was used to analyse the acquired sequences and their correlations (Krawczyk, Krąpiec 1995). Absolute dating was carried out on the basis of regional and local chronologies collated for the area of Lesser Poland by the author of this study (Krąpiec 1998, Zielski, Krąpiec 2004).

Well 847

No dating (poor state of preservation of wood).

Well 1724

Lack of tree rings from sapwood allows merely for dating terminus post quem – the well construction was built from trees felled after 116 AD.

Well 2181

Owing to the preserved entire sapwood the date of cutting the oak from which the casing planks were made was established at 126 A.D.

Well 2182

Four samples had the sapwood. Mostly wood from the winter cutting in 133 A.D. (i.e. carried out in the period since the late autumn of 133 to the early spring of 134 A.D.) was used to construct the well casing. The moment when the well was built is indicated by the dating of the plank no 6 made from oak cut down in the year 135 A.D.

Well 2359

The well casing was made from pine wood. Pine and alder were also used to make additional elements strengthening the construction. Dating items from alder and pine wood made during the Roman period is not yet possible nowadays.

Well 2949

In three samples sapwood was preserved. It allows for establishing the time of acquiring the wood used to make the casing at the period between the autumn of 145 and the spring of the year 146 A.D.

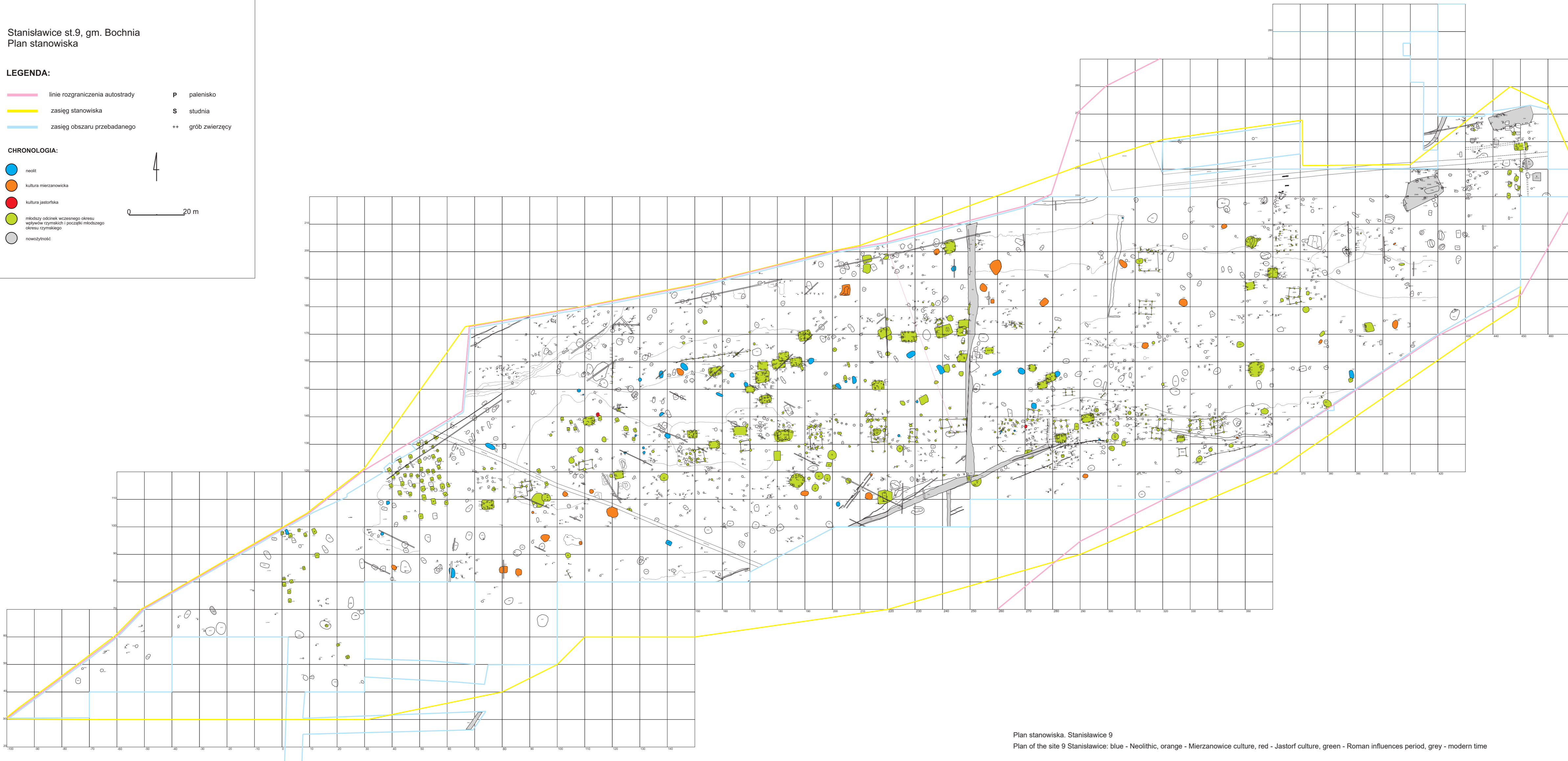
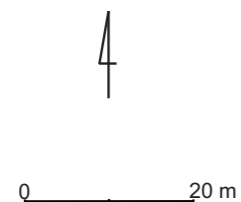
Stanisławice st.9, gm. Bochnia
Plan stanowiska

LEGENDA:

- linie rozgraniczenia autostrady
- zasięg stanowiska
- zasięg obszaru przebadanego
- P** palenisko
- S** studnia
- ++** grób zwierzęcy

CHRONOLOGIA:

- neolit
- kultura mierzanowicka
- kultura jastorfska
- młodszy oddinek wczesnego okresu
wpływów rzymskich i początki młodszego
okresu rzymskiego
- nowożytność

Plan stanowiska. Stanisławice 9
Plan of the site 9 Stanisławice: blue - Neolithic, orange - Mierzanowice culture, red - Jastorf culture, green - Roman influences period, grey - modern time